УПРАВЛІННЯ, АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ПРАВО: ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ДОСЯГНЕННЯ

Журнал студентських наукових праць

№ 5, 2022

Журнал студентських наукових праць
«УПРАВЛІННЯ, АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ПРАВО: ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ДОСЯГНЕННЯ»
№ 5, 2022

Заснований у 2021 році у Вінницькому національному аграрному університеті під назвою «Управління, адміністрування та право: проблеми, тенденції, досягнення» на засіданні Вченої ради університету

Засновник:
Вінницький національний аграрний університет

Редакційна колегія:
Головний редактор доктор економічних наук, доцент **Лутковська С.М.**
Заступники головного редактора:
доктор економічних наук, професор **Здирко Н.Г.;**
кандидат економічних наук, доцент **Пронько Л.М.;**
кандидат економічних наук, доцент **Хаєцька О.П.**
Члени редакційної колегії:
доктор юридичних наук, доцент **Опольська Н.М.;**
доктор економічних наук, доцент **Польова О.Л.;**
доктор економічних наук, доцент **Підвальна О.Г.;**
доктор економічних наук, професор **Коляденко С.В.;**
доктор педагогічних наук, доцент **Кравець Р.А.;**
кандидат економічних наук, доцент **Березюк С.В.;**
кандидат економічних наук, доцент **Мазур К.В.;**
кандидат економічних наук, доцент **Мулик Т.О.;**
кандидат економічних наук, доцент **Ставська Ю.В.;**
студентка ІІІ курсу факультету економіки та підприємництва **Федорова К.О.;**
студентка ІІІ курсу факультету обліку та аудиту **Козлан А.Д.;**
студентка ІІІ курсу факультету менеджменту та права **Петрівська О.П.**

Адреса редакції: **21008, Вінниця, вул. Сонячна, 3, тел. 0432-46-50-17**
Сайт журналу: **https://vsau.org/pro-universitet/strukturni-pidrozdili/mizhnarodna-diyalnist,** електронна адреса: **uap_vnau@ukr.net**

©Вінницький національний аграрний університет, 2022

Journal of Student Research Papers
«MANAGEMENT, ADMINISTRATION AND LAW: PROBLEMS, TRENDS, ACHIEVEMENTS»
№ 5, 2022

Founded in 2021 at Vinnytsia National Agrarian University under the title "Management, Administration and Law: Problems, Trends, Achievements" at a meeting of the Academic Council of the University

Founder:
Vinnytsia National Agrarian University

Editorial board:
Editor-in-Chief Doctor of Economics, Associate Professor Lutkovska S.
Deputy Editors-in-Chief:
Doctor of Economics Sciences, Professor **Zdyrko N.;**
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor **Pronko L.;**
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor **Hayetska O.**
Members of the Editorial Board:
Doctor of Laws Sciences, Associate Professor **Opolska N.;**
Doctor of Economics Sciences, Associate Professor **Polova O.;**
Doctor of Economics Sciences, Associate Professor **Pidvalna O.;**
Doctor of Economics Sciences, Professor **Kolyadenko S.;**
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor **Kravets R.;**
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor **Berezyuk S.;**
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor **Mazur K.;**
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor **Mulyk T.;**
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor **Stavska Yu.;**
third-year student of the Faculty of Economics and Entrepreneurship **Fedorova K.;**
third-year student of the Faculty of Accounting and Auditing **Kozlan A.;**
third-year student of the Faculty of Management and Law **Petrivska O.**

Address of the Editorial Office: **3 Soniachna St. Vinnytsia, 21008, tel. 0432-46-50-17**
Web site of the Journal: **https://vsau.org/pro-universitet/strukturni-pidrozdili/mizhnarodna-diyalnist,** e-mail: **uap_vnau@ukr.net**

© Vinnytsia National Agrarian University, 2022

Журнал студентських наукових праць
«УПРАВЛІННЯ, АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ПРАВО: ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ДОСЯГНЕННЯ»
До друку приймаються статті за спеціальностями:
051, 071, 072, 073, 075, 076, 081, 122, 241, 242, 281

Журнал «УПРАВЛІННЯ, АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ПРАВО: ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ДОСЯГНЕННЯ»
рекомендований для публікації студентських наукових праць

Матеріали друкуються українською та англійською мовами.

Номер схвалено і рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Вінницького національного аграрного університету,
протокол № 11 від 27 травня 2022 року

Усі права застережені. Тексти статей, таблиці, графічний матеріал, формули захищені законом про авторські права. Передрук і переклад статей дозволяється за згодою авторів. Відповідальність за зміст публікацій і достовірність наведених в них даних та іншої інформації несуть автори статей та їх наукові керівники. Висловлені у надрукованих статтях думки можуть не співпадати з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Підписано до друку 30 травня 2022 року
Формат 60х84/8.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. Друк. арк. 32,1. Тираж 94. Зам. № 18

Віддруковано у
ТОВ «Едельвейс» (м. Вінниця, вул. 600-річчя, 17)

Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5009 від 10.11.2015

Journal of Student Research Papers
«MANAGEMENT, ADMINISTRATION AND LAW: PROBLEMS, TRENDS, ACHIEVEMENTS»
Articles by specialties are accepted for publication:
051, 071, 072, 073, 075, 076, 081, 122, 241, 242, 281

Journal «MANAGEMENT, ADMINISTRATION AND LAW: PROBLEMS, TRENDS, ACHIEVEMENTS»
recommended for publication of student research papers

Materials are published in Ukrainian and English.

The issue was approved and recommended for publication by the decision of the Academic Council of Vinnytsia National Agrarian University,
Minutes No 11 of May 27, 2022

All rights reserved. Texts of articles, tables, graphic material, formulas are protected by copyright law. Reprinting and translation of articles is permitted with the consent of the authors. The authors of articles and their supervisors are responsible for the content of publications and the accuracy of the data and other information provided in them. Opinions expressed in published articles may not coincide with the point of view of the editorial board and do not impose any obligations on it.

Signed for printing on May 30, 2022
Format 60x84/8.
Offset paper. Offset printing.
Mind. Printing. Ark. 32,1. Circulation 94. Deputy. No 18

Printed at
LLC «Edelweiss» (Vinnytsia, 17, 600th Anniversary Street)

Certificate of entry into the State Register of Publishers, Manufacturers and Distributors of Publishing Products DK No 5009 dated 10/11/2015

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА КОНТРОЛЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

А.В. БОЖНЮК. Особливості розвитку екологічного аудиту в Україні 9

В.А.ВЕЛИЧКО. Фінансово-економічні аспекти розвитку ринку сільськогосподарської техніки в Україні 16

О.В. ЗАЛІЗНА. Зміни в податковому законодавстві: виклики воєнного стану 21

Є.В. КОНДРАТЮК. Проблеми впровадження міжнародних принципів та стандартів обліку в Україні 28

О.В. КОСТЕЛЬНЮК. Розвиток дітжиталізації під час пандемії COVID-19 33

Л.Ю. КОЗЛОВСЬКА. Екологічні витрати підприємства: облікове трактування 39

К.В. ЛИМАНЮК. Екологічні закупівлі: реалії та практика 46

І.В. МАКАРЧУК. Оцінка розвитку фермерських господарств в Україні 53

М.В. МАТВІЄНКО. Аналітичне забезпечення управління соціально відповідальною діяльністю підприємства 59

А.А. МОМОТЮК. Контроль надходження та вибуття виробничих запасів на підприємстві 65

Т.В. НІЖНИК. Нормативно-правове забезпечення ведення обліку малого підприємництва 71

Я.С. ОГОЦЬКА. Кредитування сільськогосподарського бізнесу в сучасних умовах та облік кредитів 78

А.О. ПЕРХАЛЬСЬКА. Окремі аспекти розвитку податкової системи України 84

Б.М. ПИВОВАР Плата за землю в Україні: сутність та особливості 90

І.В. ПІРОГ. Податкова система України: сучасний стан та перспективи розвитку із врахуванням зарубіжного досвіду 96

Н.В. ШАРГАЛО. Земельне питання під час війни: основні виклики та нововведення 102

В.І. ШИНДЕР. Бухгалтерський облік і оподаткування доходів від реалізації продукції 107

НАПРЯМ 2. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА, СТРАХУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

І.О. БЕНЗЕЛЮК. Особливості фінансового планування на підприємствах малого бізнесу 113

О.О. БОГАЧУК. Особливості стратегічного планування розвитку регіону 117

М.В. ГІДРОВИЧ. Сутність та особливості міжнародної інвестиційної діяльності України 122

М.О. ГРАБОВ'ЯК. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні розвитку регіонів 131
Б.О. КЕДЬ. Фінансове планування як основний елемент управління фінансовою діяльністю банку 139
Л.П. КОВТУН. Особливості фінансового планування на підприємстві 144
Є.В. КОНДРАТЮК. Зовнішній державний борг України: стан та управління 150
О.О. ЛІЧМАН. Етапи та особливості впровадження нових видів банківських продуктів 156
А.С. МАНІТА. Види та основні складові маркетингових досліджень ринку 163
Н.М. НЕСТЕРЧУК. Ділова активність та фінансові результати діяльності банківських установ 169
М. Т. НЕЧКАЛЮК. Страхування фінансових ризиків в Україні 173
О.Ю. ПАЛАМАРЧУК. Основні етапи складання фінансових планів на підприємстві 178
І.Р. ПОСВЯТЕНКО. Валютні операції комерційних банків та їх класифікація 184
Д.О. СИЧЕВ. Особливості фінансового планування на будівельному підприємстві 189
Д.О. ТЕСЛЯ. Детермінанти впливу глобалізаційних процесів на міжнародні фінанси 197
А. В. ШАФАР. Фінансова безпека України та шляхи її забезпечення 203
К.О. ЧМІЛЬ. Аналіз стану грошового ринку та проблемних питань його функціонування 208
НАПРЯМ 3. ЕКОНОМІКА, ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ
Д.В. БОГАТИРЧУК. Соціально відповідальний бізнес у сфері агропромислового комплексу – складова сталого розвитку 214
А.С. БОЛЮХ. Автоматизовані системи управління як невід'ємний елемент розвитку глобальних торговельно-роздрібних мереж 219
А.І. ГАДЗЕЦЬКА. Критерії та показники оцінки ефективності зовнішньоекономічної системи України 224
Д.С. КОБЗАР. Особливості оцінювання зовнішнього середовища підприємства 230
В.М. КРАВЕЦЬ. Аналіз сучасного стану міжнародної торгівлі послугами 236
В.В. КРЕВСЬКА. Алгоритм дейкстри для задачі комівояжера 241
І.С. МЕЛЬНИК. Розробка макросу та дослідження шифру Віженера та його модифікації 246
А.О. СЛОБОДЯНЮК. Дослідження перспективи вступу України до Євросоюзу, її подальший розвиток 254
Н.О. ТОВСТІЦЬКИЙ. Роль кібербезпеки у забезпеченні інформаційної безпеки України: теоретичний аспект 261

К.О. ФЕДОРОВА. Конкурентоспроможність підприємства: світовий досвід управління організаційно-економічними механізмами 267
А.В. ЩЕРБА. Особливості міграційних процесів в Україні 271
НАПРЯМ 4. ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ ТА СФЕРИ ПОСЛУГ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
А.С. БАСОК. Впровадження міжнародних стандартів якості обслуговування в індустрії гостинності 276
І.О. ЛИТВИНЕНКО. Стратегії розвитку готельного господарства в умовах кризи 280
Р.В. ПАСІЧНИК. Мотивація персоналу для підприємств індустрії гостинності в умовах кризи 284
А.В. СУБОТІНА. Розвиток екологічного туризму на Ямпільщині. Заповідник «Буша» – Святиня Поділля 290
С.А. ХИТРИК. Круїзний туризм як перспективна форма водних подорожей в світі 294
НАПРЯМ 5. СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ МЕНЕДЖМЕНТУ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ. АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА
В.А. ШЕВЧЕНКО. Проблеми антикризового управління в аграрному секторі економіки України 300
М.С. БЕЗДЕНЬ. Маркетингове дослідження ринку ювелірних виробів 307
Д.Ю. ПАНЧЕНКО. Заробітна плата в період військового стану 311
О.А. БРАТКОВСЬКИЙ. Регіональні програми підтримки малого та середнього підприємництва 317
В.О. МАРИКОВСЬКИЙ. Міжнародні програми підтримки малого та середнього бізнесу в Україні 324
Є.Р. БОЛЮХ. Роль інноваційного маркетингу в підвищенні рівня конкурентоспроможності підприємств 331
В.В. МАСНЮК. Реалізація цифрового маркетингу під час пандемії COVID-19 339
І.В. ЧОРНА. Стратегічне управління підприємствами в умовах діджиталізації економічних процесів 347
В.Р. ГОРЕЦЬКА. Перспективи виробництва біогазу в Україні 353
А.В. БІЛИК. Вирощування та переробка горіху волоського в Україні 360
В.В. БАЛДИНЮК. Перспективи розвитку спиртових заводів в умовах приватизації 369
Т.В. РОМАНОВА. Механізми екологічної політики в Україні на регіональному рівні 374
І.В.ЛЯШЕНКО. Економічна дезінтеграція українських регіонів та шляхи її подолання 379
О. ДЕЛІКАТНИЙ. Розрахунок потреби контейнерів для ТПВ 389
Л.В. ТИЩЕНКО. Соціально-економічні перспективи розвитку транспортно-логістичної інфраструктури України 390
Д.С. ПШЕНИЧНА. Цифрова економіка України: проблеми та перспективи розвитку 394

НАПРЯМ 6. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

А.В. АННЕНКОВА. Забезпечення прав людини в умавах військового стану 399
A. BUGA, M. ZAMKOVIY. Legal status of Ukrainian refufees abroad 405
Н.В. ВОЛОС. Особливості та проблематика посвідчення повноважень адвоката: практика та теорія 413
O. HENRY. Gaminification in English language learning for the students of faculty of economics 418
Т.В. ГНАТЕНКО Правові засади державної екологічної політики 423
В.В. ГОНЧАРЕНКО. Правове регулювання етичної поведінки державних службовців 429
І.І. ГУШЕВАТА. Зародження конституції ідеї в козацьку добу (друга половина XVI - початок XVIII ст.) 436
А.М. ДАНИЛЮК. Інформаційні права людини в контексті воєнного стану 441
М.І. ДОБРОВ, А.В. ГАВЕНЧУК. Protection of land rights by a lawyer 449
В.М. КІЗЛИК, Л.С. ГОРОБЕЦЬ. Адміністративно-правові засоби захисту прав і свобод громадян в умовах воєнного стану 456
Д.С. КІРСУН. Латинські запозичення в українській агрономічній термінології 462
А.В. КОВАЛЬ. Стратегія кібербезпеки та її реалізація в кримінальному судочинстві України 466
А.В. КОВАЛЬ. Національне законодавство щодо протидії торгівлі людьми: відповідність міжнародним нормам та можливість співпраці 474
Д.М. КОШЕВНЮК. Мова як інструмент впливу влади на свідомість народу (на прикладі української сучасності) 480
О.І. МАР'ЯНКО. Поняття та сутність правової культури 487
К.О. ПЕТРОВИЧ. Актуальні правові аспекти митного декларування в Україні 490
А.І. СОЛОМОН. Правове регулювання штучного інтелекту в світі та в Україні 496
А.Ю. СОЛТАСЮК. Юридична відповідальність за порушення закону про природно-заповідний фонд 502
М.В. СТАХОВА. Електронне врядування та електронна демократія стосовно децентралізації в Україні 509
А.Ю. ШКРАБІЙ. Теоретико-правові засади розвитку державної служби в Україні 514

НАПРЯМ

1

ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА КОНТРОЛЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Альона БОЖНЮК*,
студентка 3 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ

Анотація. *В статті проаналізовані основні проблеми стану навколишнього середовища, історія розвитку екологічного аудиту у світі та Україні. Визначено об'єкти та суб'єкти екологічного аудиту, сформовано етапи його проведення. Представлена таблиця викидів забруднюючих речовин і парникових газів в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів по містах обласного значення та районах. Способи покращення екології в Україні, світовий досвід. Проаналізовано ставку екологічного податку у 2021-2022 р.*

Abstract. *The article analyzes the main problems of the environment, the history of environmental audit in the world and in Ukraine. Objects and subjects of ecological audit are defined; stages of its carrying out are formed. The table of emissions of pollutants and greenhouse gases into the atmosphere from stationary emission sources by cities of regional importance and districts is presented. Ways to improve the environment in Ukraine, world experience. The rate of ecological tax in 2021-2022 is analyzed.*

Вступ. Сучасне екологічне становище в Україні характеризується, в основному, негативними показниками стану навколишнього середовища, посиленням антропогенного впливу на природу, широким використанням природних ресурсів, збільшенням промислового виробництва – і це далеко не всі фактори, які становлять значну загрозу життю та здоров'ю населення, виникненню аварійних ситуацій, екологічних катастроф. В наслідок політики, яка проводилася у 80-90-і роки 20 століття Україна має величезні радіаційно-

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри аналізу та аудиту ВНАУ – Мулик Я.І

забруднені території, забруднені водосховища з непридатною для використання водою, санкціоновані та несанкціоновані сховища шкідливих промислових відходів, звалища побутових відходів, які забруднюють підземні води та ґрунти, екологічно небезпечні виробництва.

Виклад основного матеріалу. Наукові дослідження екологічного аудиту проводили вітчизняні вчені, зокрема: Бойченко Н. В, Ковалевська Н. С, Наумова Т. А, Гуцаленко Л. В, Чухась О. С, Фостолович В. А, Анюхіна Л. О, Розіт Т. В, та інші. Серед зарубіжних учених дане питання досліджували Серов Г. П, Тимофєєва С. С. Результати їхніх досліджень свідчать про потребу впровадження заходів, спрямованих на вирішення екологічних та економічних проблем. Одним із найбільш дієвих інструментів економіко-екологічного контролю є екологічний аудит. Здійснення аудиторської діяльності в екології дозволяє провести реальну оцінку дотримання підприємствами вимог у галузі охорони навколишнього середовища, природокористування й екологічної безпеки, а також виявити вразливі місця в оцінюваній сфері й розробити конструктивні заходи; попередити нанесення шкоди навколишньому середовищу.

Відповідно до ст. 1 закону України «Про екологічний аудит», екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту [6].

Аудит, як вид контролю, має давню історію. Його поява обумовлена протиріччям між управлінцями та власниками. Століттями це протиріччя виникало у контексті прибутку та ефективності управління власністю найманими менеджерами. Втім, у зв’язку з бурхливим розвитком промисловості, індустріалізації, негативний вплив на довкілля, як у локальних, так і мікро- та макроекономічних масштабах, став очевидним. Так, все це відбувалося протягом навіть не десятиліть, а фактично століть (особливо активно 19 - 20 століття). Колонізація територій імперіями, вкладення капіталу транснаціональними корпораціями поза межами країн їхньої реєстрації серйозно посилила екологічні проблеми в країнах інвестування. Світова історія становлення і розвитку екологічного аудиту бере витоки в 70-х рр. XX ст., коли корпорації європейських і північноамериканських країн під тиском громадськості усвідомили свою юридичну і фінансову відповідальність за забруднення довкілля.

Після низки еколого-техногенних катастроф в Італії, Франції, США ці об’єднання змушені були системно перевірити відповідність своєї діяльності стосовно вимог і норм екологічного законодавства.

Екологічний аудит починає свій розвиток на території України 24 червня 2004 р., саме тоді було прийнято Закон України “Про екологічний аудит”. До нормативних документів, що регулюють екологічний аудит, також відносять: Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” (де стаття

49 підтверджує законність проведення процедури екологічного аудиту); Основи законодавства України про охорону здоров'я"; "Лісовий кодекс України"; Закон України "Про охорону атмосферного повітря"; Закон України "Про тваринний світ"; Закон України "Про екологічну експертизу"; "Водний кодекс України"; "Земельний кодекс України"; Кодекс України "Про надра"

Екологічний аудит в Україні проводиться з метою забезпечення відповідності діяльності підприємства природоохоронному законодавству, головною ціллю якого є сприяння підприємства формуванню екологічної політики.

Таблиця 1

Хронологія розвитку екологічного аудиту

Екологічний аудит вперше з'явився на рубежі 70-80-х років XX століття, коли ЄС була прийнята директива про екологічний аудит (1982 рік), та Національне агентство охорони навколишнього середовища США розробило у 1984 році концепцію екологічного аудиту федеральних агентств.
У 1989 р. Міжнародна торговельна палата опублікувала документ, який визначив внутрішній аудит як процедуру самоконтролю.
Перший проект обов'язкових правил екологічного аудиту був розроблений Комісією європейських співтовариств у 1990 році.
Великобританії у 1990 р. було прийнято новий "Екологічний Акт", на засадах якого у 1992 р. впроваджено Стандарт у галузі систем екологічного менеджменту BS 7750 (Specification for Environmental Management System).
24 червня 2004 року ознаменувалось початком розвитку нормативної бази екологічного аудиту в Україні.

→ Перші спроби здійснення процедур екологічного аудиту в Україні почали відбуватися з 1992 року.

→ Екологічний аудит може здійснювати особа (екологічний аудитор)

Джерело: побудовано автором на основі [4]

Яка має відповідну вищу освіту, досвід роботи у сфері охорони навколишнього природного середовища або суміжних сферах не менше чотирьох років підряд та якій видано в установленому порядку сертифікат на право здійснення такої діяльності. Екологічний аудит може здійснюватись юридичною особою, статутом якої передбачено цей вид діяльності і в штаті якої є хоча б один екологічний аудитор. Забороняється проведення екологічного аудиту органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, особам, яким законом заборонено займатися підприємницькою діяльністю [3].

Суб'єктами екологічного аудиту є:

- Замовники;
- Виконавці екологічного аудиту.

Об'єктами екологічного аудиту є:

– Підприємства, установи та організації, їх філії та представництва чи об'єднання, окремі виробництва, інші господарські об'єкти;

– Системи екологічного управління;

– Інші об'єкти, передбачені законом

Екологічний аудит може проводитися щодо підприємств, установ та організацій, їх філій та представництв чи об’єднань, окремих виробництв, інших господарських об’єктів у цілому або щодо окремих видів їх діяльності

Завдання екологічного аудиту:

1. Одержання достовірної інформації про діяльність суб’єктів господарювання у сфері природокористування й охорони навколишнього середовища.

2. Сприяння суб’єктам господарської діяльності в самостійному регулюванні своєї екологічної політики, формуванні пріоритетів із здійснення запобіжних заходів, спрямованих на виконання та дотримання екологічних норм, вимог і правил.

3. Створення інструменту реалізації основних напрямів регулювання природокористування.

4. Інтеграція діяльності у сфері навколишнього середовища з іншими сферами діяльності.

Інтеграційні процеси, що розвиваються в Україні, а також зацікавленість у фінансуванні різноманітних проектів іноземними інвесторами вимагають застосування загальноприйнятих у світовій практиці екологічних процедур. Аудит як елемент забезпечення прав власності надзвичайно важливий для економіки, оскільки дозволяє зменшити інформаційний і комерційний ризик, пов’язаний із прийняттям управлінських рішень з метою розробки рекомендацій з ефективного використання ресурсів в області природокористування й охорони навколишнього середовища.

Застосування екологічного аудиту, як інструменту забезпечення сприятливого екологічного клімату, є одним із пріоритетних напрямів діяльності Міністерства охорони навколишнього середовища України

З даних таблиці 2 можна побачити шо максимальне значення обсягів викидів спостерігається у м. Ладижині - 59764,3 т, що свідчить про забруднення навколишнього середовища, а мінімальне значення у Чернівецькому районі- 9,3 т. Зелена економіка розглядається як шлях до сталого розвитку, який поєднує три складові: економічна, соціальна та екологічна.

Україна має значні світові запаси чорнозему, рекреаційних ресурсів, сприятливих кліматичних умов і займає одне з перших місць в Європі за запасами основних корисних копалин на душу населення. Проте Україна є однією з країн з дефіцитом енергії, яка покриває свої потреби приблизно на 60%, більшість з використовуваних технологій є енергоємними, забруднюють повітря, воду та ґрунт. Залежність України від імпортної енергії вимагає більш широкого використання альтернативної енергії. Основними відновлюваними джерелами енергії є енергія вітру, сонячної енергії та біоенергетики. Сьогодні країни, які

займають провідні позиції в розвитку альтернативної енергії в Європі є: Ісландія – 25% енергетичного балансу країни зайнято геотермальною енергією; Данія – понад 20% енергії виробляється вітровими турбінами; Португалія – близько 18% всієї енергії видобувається з морських хвиль, сонячного світла та вітру; Іспанія – понад 17% енергії виробляється різними сонячними установками.

Таблиця 2

Викиди забруднюючих речовин і парникових газів в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів по містах обласного значення та районах у 2020 році

	Обсяги викидів, т	У %	У тому числі			
			Діоксиду сірки		Діоксиду азоту	
			т	у %	т	у %
Вінницька обл.	**78177,6**	**78,4**	**43341,7**	**82,5**	**6825.0**	**70,3**
м. Вінниця	2663,2	92,2	107,2	107,8	573,1	89,2
м. Жмеринка	173,8	58,2	9,3	91,3	9,9	88,8
м. Козятин	81,2	96,0	1,9	84,1	5,9	110,0
м. Ладижин	59764,3	81,1	42639,0	82,9	5275,4	74,0
м.Могилів-Подільський	25,2	91,4	4,3	97,7	4,7	69,7
м. Хмільник	173,2	87,7	19,7	135,2	15,7	76,4
Райони:						
Барський	581,8	39,0	1,6	97,4	137,0	21,3
Бершадський	371,8	102,9	1,2	6,8	3,0	32,7
Вінницький	740,5	67,6	21,2	79,6	65,9	87,3
Гайсинський	1305,4	55,6	83,0	68,3	145,8	35,3
Жмеринський	140,5	45,9	4,5	15,7	2,0	28,6
Іллінецький	1024,6	67,5	5,6	59,0	65,8	41,4
Калинівський	741,6	91,4	9,7	100,7	16,4	68,4
Козятинський	402,3	103,4	30,8	138,5	71,9	222,6
Літинський	656,7	99,9	38,0	79,5	17.8	96,9
Могилів-Подільський	74.5	107,7	7,0	91,6	24,4	522,4
Мурованокуриловецький	41,3	17,1	1,4	2,0	1,3	30,6
Немирівський	228,8	121,6	3,8	12,2	7,9	73,1
Піщанський	30,1	49,1	6,4	33,1	1,6	168,6
Погребищенський	93,7	181,7	5,9	86,7	1,9	138,6
Теплицький	170,3	134,4	0,0	3,2	3,1	139,5
Томашпільський	797,8	87,4	36,9	87,8	41,4	80.7
Тростянецький	2122,0	57,8	2,4	3,3	22,4	94,8
Тульчинський	2418,2	53,9	21,3	69,7	32,0	97,1
Хмільницький	609,1	290,3	5,2	73,3	4,1	104,9
Чернівецький	9,2	85,1	0,5	71,1	0,1	83,4
Чечельницький	24,4	101,8	0,9	102,4	0,5	86,7
Шаргородський	147,7	59,5	22,1	54,6	1,9	9,0
Ямпільський	87,2	55,0	0,3	1,9	0,5	12,0

Джерело: сформовано автором на основі [2]

Розвиток вітроенергетики в Україні є перспективною завдяки доступності та відновлюваності цього ресурсу. Один з найпоширеніших і доступних джерел енергії є біомаса, основним компонентом якої в Україні є первинні відходи

сільського господарства та сміттєзвалища, використання яких за умови впровадження сучасних технологій є екологічно чистим, але стримуючий фактор для розвитку біоенергетики в нашій країні є субсидії на традиційні енергоносії.

Важливим напрямом зеленої економіки є модернізація житлово-комунального господарства України, що передбачає реконструкцію житлових будинків, гнучке проектування та будівництво нових енергоефективних житлових будинків з мінімізації викидів, безпечне та чисте транспортування, видалення, зберігання, утилізація та переробка твердих речовин відходів. забезпечення чистою водою. Однією з перспективних галузей для розвитку зеленої економіки в Україні є сільське господарство, зокрема – органічне землеробство. Україна має для цього всі передумови: велика площі чорнозему, низьке використання пестицидів та хімічних добрив, значна частка дрібних фермерів та наявність робочої сили, експортний потенціал для Західної Європи. Формування національного ринку органічної продукції ускладнюється двома проблемами – недостатньою популярністю ідеї «чисті продукти» та високі ціни для населення. Споживачами цієї продукції є в основному люди із середніми та високими доходами. На думку українських експертів, потенційні споживачі органічної продукції в Україні є близько 5% населення великих міст, які бажають платити за нього на 30-50% більше, ніж за звичайну продукцію. Вхід національних виробників та вихід на світовий ринок органічної продукції, ускладнюється через невідповідність вимогам з міжнародними нормами та стандартами, складність процесу сертифікації. «Озеленення» сільського господарства передбачає виробництво тільки органічної продукції.

Одним із дієвих економічних інструментів екологічної політики, що дає змогу вирішувати нагальні питання, а також стимулювати скорочення обсягів викидів забруднювальних речовин і формувати у забруднювачів навколишнього природного середовища більш свідоме ставлення до природних ресурсів, є екологічний податок. У зв’язку з цим постає проблема адміністрування екологічного податку, його розподілу між бюджетами різних рівнів, а також ефективного розподілу коштів та їх використання на відповідні цілі. У табл. 3 наведено динаміку екологічного податку в Україні за 2021-2022 рр., яка свідчить про тенденцію до зростання.

Таблиця 3

Ставка екологічного податку за 2021−2022 рр.

Найменування забруднюючої речовини	2021 Ставка податку, грн за 1 тонну	2022 Ставка податку, грн за 1 тонну
Азоту оксиди	2451,84	2574,43
Аміак	459,85	482,84
Водень хлористий	92,37	96,99
Бутилацетат	552,23	579,84
Вуглеводні	138,57	145,50
Марганець	19 405,92	20 376,22
Ртуть та її сполуки	103 931,28	109 127,84
Сірководень	7879,64	8273,63

Джерело: сформовано автором на основі [7, 8]

Для екологічного податку Податковим кодексом України передбачено понижувальний коефіцієнт 0,8 у разі переходу на маловідходні і безвідходні ресурсо- та енергозберігаючі технології, впровадження найкращих існуючих технологій. Отже, Податковий кодекс передбачає можливість отримання певних податкових преференцій запроваджувачам новітніх технологій, використання яких дасть змогу менше забруднювати навколишнє природне середовище та більш ефективно використовувати природні ресурси

Висновки. Отже, сьогодні є лише один всесвітньо відомий інструмент, який забезпечує незалежний аналіз та рекомендації для різноманітної оптимізації процесів – аудит. На підставі проведеного дослідження зроблено висновок, що екологічний аудит як напрям аудиторської діяльності є дієвим механізмом процесу управління навколишнім середовищем. Екологічний аудит в Україні проводиться з метою забезпечення відповідності діяльності підприємства природоохоронному законодавству, головною ціллю якого є сприяння підприємства формуванню екологічної політики, екологічної програми та пріоритетів у здійсненні заходів із охорони навколишнього середовища.

Законодавство України про екологічний аудит потребує вдосконалення. Екологічний аудит слід запровадити щодо всіх об'єктів або видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку.

Результати показують, що екологічний аудит може зробити позитивний внесок у сталий розвиток зеленої економіки. Проте в Україні, як і в інших країнах, що розвиваються, де економічні цілі домінують над екологічними, роль екологічного аудиту поки обмежена.

Список використаних джерел:

1. Бойченко Н.В, Ковалевська Н.С, Наумова Т.А Екологічний аудит: сутність і необхідність. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг* 2017. С. 28-36.
2. Головне управління статистики у Вінницькій області URL:https://www.vn.ukrstat.gov.ua
3. Гуцаленко Л.В. Екологічний аудит та інспектування. *Центр учбової літератури*, 2012. С. 33-39.
4. Гуцаленко Л.В., Чухась О.С. Сутність та проблеми становлення екологічного аудиту в Україні. *Інноваційна економіка*. 2013. № 1. С. 18-20.
5. Karina Nazarova, Mariia Nezhyva, Anatolii Kucher, Volodumyr Hotsuliak , Tetiana Melnyk1, Olha Zaremba. Environmental Audit in the Sustainable Development of Green Economy. *European Journal of Sustainable Development* 2021 С. 273-290.
6. Про екологічний аудит: закон України від 24.06.2004 № 1862-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1862-15#Text
7. Ставки екологічного податку у 2021 році. URL:https://www. budgetnyk.com.ua/article/ru/440-ekologicheskiy-nalog-2021-ukraine
8. Ставки екологічного податку у 2022 році. URL:https://buh.Ligazakon. net/aktualno/11559_stavki-ekologchnogo-podatku-u-2022-rots

Вікторія ВЕЛИЧКО*
студентка 1 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ В УКРАЇНІ

Анотація. *В даній статті розглянуто особливості розвитку сільськогосподарської техніки від кам'яних знарядь праці та ручних рал до технологічно розвинутих комбайнів. Висвітлені окремі аспекти виробництва тракторів на території України на заводі «Запорожець». Розкриті тенденції структури ринку сільськогосподарської техніки в Україні.*

Abstract. *This article discusses the features of the development of agricultural machinery from stone tools and hand plows to technologically advanced combines. Some aspects of tractor production on the territory of Ukraine at the Zaporozhets plant are highlighted. Trends in the structure of the agricultural machinery market in Ukraine are revealed.*

Вступ. На сьогоднішній день аграрії використовують найновітнішу сільськогосподарську техніку, яку конструюють найкращі інженери і, яка є комфортною та інноваційною. Але ще сто років тому все було інакше. Основною причиною, яка гальмувала розвиток аграрної техніки, була дешева робоча сила, яка в тісних стосунках з конями та волами була вигіднішою за купівлю техніки. Надзвичайно важливу роль в економіці кожної країни завжди відіграє сільське господарство, яке, у першу чергу, забезпечує продовольчу безпеку державу, а іноді й визначає її місце на міжнародному ринку. В свою чергу, розвиток аграрної сфери практично неможливий без забезпечення її високоякісною сільськогосподарською технікою власного виробництва.

Виклад основного матеріалу. Історично склалося так, що вітчизняне сільськогосподарське машинобудування було однією із найуспішніших галузей промисловості країни. Сільськогосподарське машинобудування України має винятково важливе значення для забезпечення вітчизняної агропромислової сфери технічними засобами: машинами та устаткуванням, механізмами і запасними частинами з метою підвищення рівня механізації виробничих процесів аграрного виробництва та відтворення виробничо-технічного потенціалу АПК. Провідна галузь господарства українців - обробіток землі та вирощування хліба.

Важливою галуззю сільського господарства слов'ян було

* Науковий керівник: д.е.н., професор, декан факультету обліку та аудиту ВНАУ – Здирко Н.Г.

тваринництво. Вирощувані ними велика рогата худоба, коні, вівці, свині, кози передусім використовувалися для власного споживання (м'ясо, молочні продукти, жири). Важливе значення в житті слов'ян і надалі мали «привласнювальні» види господарювання, насамперед, **мисливство.**

Рибальство, як добування засобів до існування, відігравало другорядну роль і характеризувалося відносно невисоким рівнем розвитку.

Протягом кам'яної доби техніка створення кам'яних знарядь весь час прогресувала, а кілька разів технологічні стрибки були настільки сильними, що набір знарядь для роботи радикально змінювався протягом короткого часу.

На території України археологами віднайдено понад 150 поселень, у яких виявлено знаряддя обробітку ґрунту: плуги, борони, серпи, а також жорна, що перемелювати зерно. Перші знаряддя праці виготовлялися з каменю. Рало – знаряддя, що не перевертає ґрунту при оранці, а лише розриває і робить борозну. В Україні існувало багато видів рала, оскільки воно набуло вже за часів Київської Русі. Це знаряддя, що здатне перекидати пластину ґрунту.

Сільське господарство – один з найдавніших видів діяльності людини. Навіть нині у ньому працює близько половини населення світу. Поступово набирала попиту сіль гоп техніка, яка мала б полегшувати та покращувати роботу людям які на ній працюють. За виробництвом рядкових сівалок Україна перебувала на провідних позиціях, їх виробляли у Харкові, на заводі «Ельворті».

Історія самого підприємства розпочалася з 1880-х років, саме у цей період часу почали виготовляти кінні сівалки. Спочатку це були розкидні машини, а потім у виробництво пустили рядові сівалки «Росія». У 1929 році на заводі була створена перша СРСР тракторна сівалка Т-1 для посіву зернових культур.

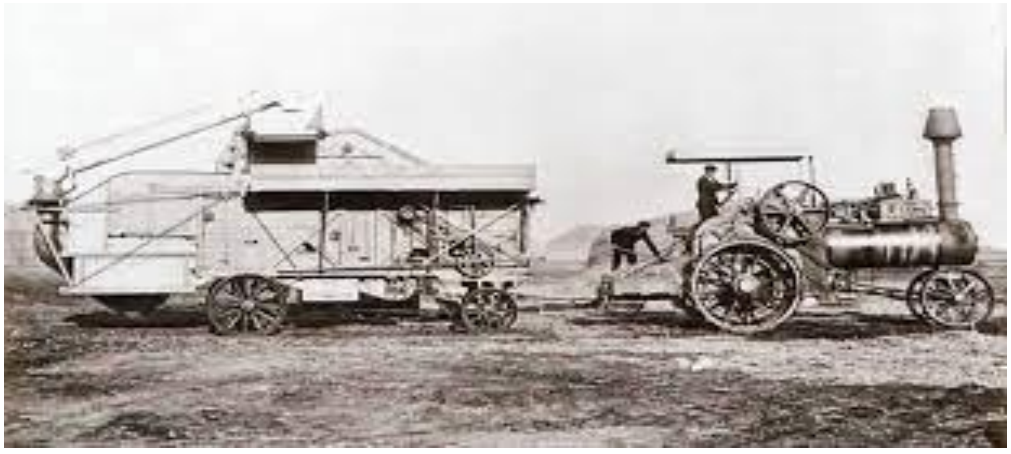

Рис. 1. Тракторна сівалка Т-1 для посіву зернових культур
Джерело: Інтернет ресурс: https://traktorist.ua/media/uploads/prnCrTH01-Elvorti-3.jpg

Першим серійним колісним трактором, який випустили на території України був трактор «Запорожець». В 1929 році на заводі «Комунар» випустили однойменний перший український зернозбиральний комбайн. Загалом випустили 96 тис. одиниць цієї моделі.

У 1957 р. завод «Червона Зірка» перевиконав річний план та виготовив

2270 сівалок. Підприємство **працювало на експорт**. Для внутрішніх потреб в 1969 р. було виготовлено 25 924 одиниць бурякових і кукурудзяних сівалок та тукорозкидачів. Станом на 1971 р. підприємство постачає близько 50 тис. посівних машин **до 60 країн світу, створює і випускає 176 найменувань різних сівалок і комбінованих агрегатів**. Завод «Червона зірка» виготовляв більше, ніж половину зернових сівалок у країні. *До 1991 р. потужності підприємства забезпечували випуск сівалок 90-100 тис/рік. «Червона Зірка» випускала: зернових сівалок – понад 50% загальносоюзного виробництва, а кукурудзяних, бурякових та овочевих сівалок - 100%.*

З початку 2000-х рр. розпочався новий період в історії заводу. Розширювалися виробничі спроможності, розпочато виробництво нової техніки. За період від 1999 по 2002 р. обсяги реалізації продукції «Червона зірка» збільшилися майже в 10 разів. Крім того, частка експорту в обсягах реалізації продукції, за свідченнями прес-служби компанії, постійно зростає. До середини 2000-х рр. завод випускав 50 найменувань машин: культиватори для суцільного обробітку, просапні культиватори, сівалки зернові, зернотукові, зернотукотрав'яні, стерньові та інші.

Налагоджений випуск машин для збирання врожаю – жатки, косарки, агрегати для просапних культур: кукурудзи, соняшнику, буряку, сої, овочів та інших. Приділялася увага також виготовленню запасних частин. Під час сезонних робіт підприємство забезпечувало роботою близько 3,5 тис. робітників.

З 2008 р. завод майже щорічно розробляє новинки сільгосптехніки та впроваджує їх у виробництво. Так, у 2008 р. **розпочато випуск дискових борін для ресурсоощадної передпосівної обробки ґрунту**, у 2009 р. просапної сівалки **VEGO 8**, у 2012 р. посівного комплексу **ALCOR,** у 2013 р. сівалок **VEGA PROFI, VESTA PROFI**, у 2014 р. обприскувача **TETIS**, у 2016 р. сівалок **ALFA 6** та **ASTRA 3** тощо.

Технічний рівень сільськогосподарської техніки невпинно підвищуються. Протягом останніх років сільське господарство в економічно розвинутих країнах стало інноваційною галуззю, яка базується на застосуванні високих технологій, досконалої і надійної техніки.

Нинішній світовий ринок сільськогосподарської техніки оцінюється майже в 40 млрд. євро. Домінуючі позиції на цьому ринку належать країнам Європейського Союзу (40%) та США (35%), на інші країни світу припадає 25%. Серед 15 країн ЄС 70% продажу техніки здійснюється чотирма найбільш розвинутими країнами – Францією, Німеччиною, Італією та Англією.

Виробництво сільськогосподарської техніки включає три головні сектори:

– трактори – 47%;

– самохідні сільськогосподарські машини – 13%;

– причіпна, навісна і стаціонарна сільськогосподарська техніка – 40%.

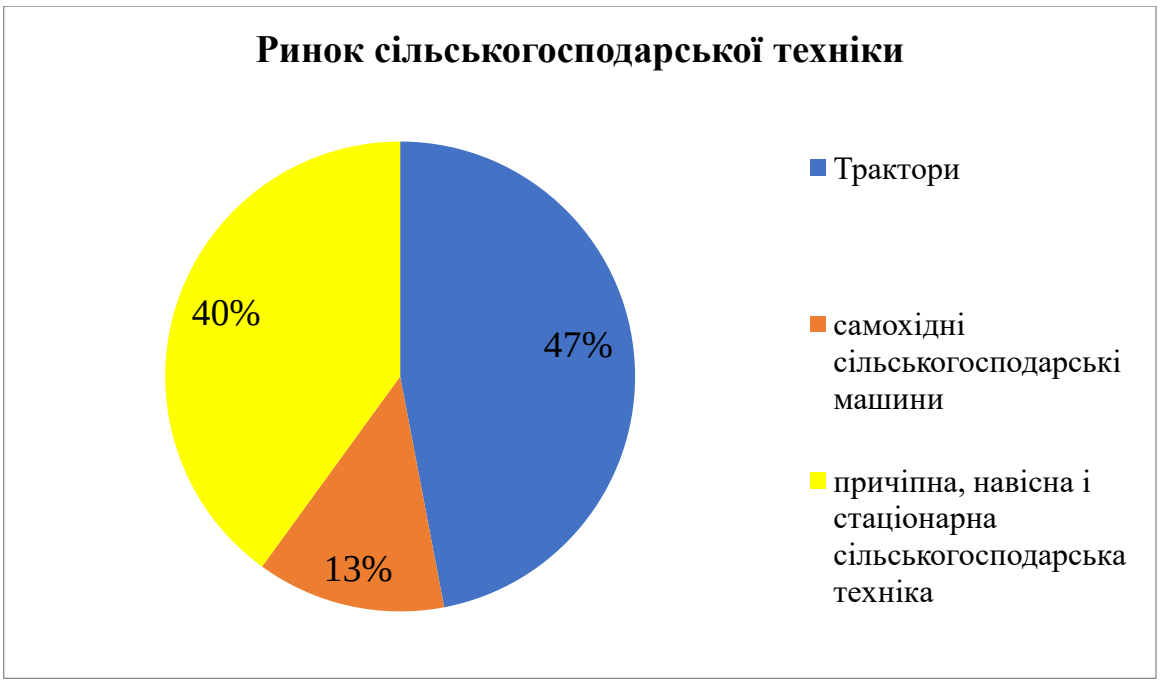

Рис. 2. Структура виробництва сільськогосподарської техніки в Україні
Джерело: побудовано автором за даними Держстату 2020р. [3]

В Італії, яка є європейським лідером у виробництві тракторів, а також у Німеччині щорічно продається тракторів і сільськогосподарської техніки на суму 2,72 млрд. євро.

Загальний експорт сільськогосподарської техніки з ЄС до решти країн світу оцінюється в 5 млрд. євро, тобто складає 25 % світового ринку. Головні покупці європейської техніки – це США, Японія, Австралія, Північна Америка.

Конкуренція у виробництві тракторів і зернозбиральних комбайнів призвела до утворення шести потужних транснаціональних виробників корпорацій. Це відомі у всьому світі фірми США «John Deere», «CNH», «AGCO», німецька «Claas», італійська «SDF» та «Agro», які об’єднують численні підприємства виробників техніки в різних країнах світу. В зв'язку з новими вимогами до тракторів, встановленими ЄС, поліпшується комфортність кабін і зменшується викид в атмосферу шкідливих газів. З 1.07.2003 р., згідно з цими вимогами, нові трактори класу від 75 до 130 кВт повинні відповідати нормам по викиду шкідливих газів

Наступною вимогою ЄС є поліпшення умов праці з метою захисту здоров'я тракториста. Фізичні навантаження на нього не повинні перевищувати допустимі норми. Так, при 8-годинному робочому дні прискорення на сидінні не повинні перевищувати 1,15 м/с2. В зв'язку з цим передня підвіска моста трактора виконується з амортизаторами, поліпшується підвіска кабіни і конструкція сидіння тракториста. Майже всі тракторобудівні фірми демонструють цілу низку нових розробок в цьому напрямку.

Стрімко зріс попит на трактори й іншу сільгосптехніку. Азія викликала різкий сплеск попиту на трактори ц світі. Лише за вересень 2021 року в Індії було

продано 92,5 тис. тракторів місцевого виробництва, що на 72% більше, ніж у попередній місяць, хоча і трішки нижче рекордного показника минулого року, коли за вересень було продано 108,5 тис. індійських тракторів. Щоправда, більшість із цієї кількості – невеликі трактори з потужністю двигуна до 40 к.с. Але і продажі більш потужних та дорогих моделей зростають. В Індії є власний потужний виробник та експортер тракторів Mahindra, але добре продаються на внутрішньому ринку також марки з ЄС, Америки чи Японії. Стрімка урбанізація призводить до нестачі робочих рук у селі, зростання доходів населення та підвищення рівня освіченості.

Земельні наділи, що колись складали всього кілька соток на людину і оброблялись вручну або за допомогою тварин, починають укрупнюватись та об'єднуватись, вимагаючи механізованого обробітку, а високі зарплати мотивують придивлятись до більш продуктивної широкозахватної техніки.

Слідом за цінами на енергоносії піднімаються у вартості всі складові виробництва та логістики. У кілька разів виросла вартість доставки вантажів морем, зростає в ціні метал, гума, пластик та інша продукція хімічної промисловості.

Також питання цін на метал буде болючим і для вітчизняного машинобудування. Тому замінити дефіцитну імпортну техніку на українську не буде так просто, адже остання теж може подорожчати. Не слід забувати також, що ціна сільгосптехніки залежить не тільки від вартості металу та іншої сировини, як і вартість металу залежить не лише від енергоносіїв. Подорожчання газу є ланкою цілого процесу перебудов на ринку, які призводять до змін у ціні дуже багатьох послуг та матеріалів.

Висновки. Таким чином, на ринку сільськогосподарської техніки з кожним роком скорочуються обсяги виробництва. Провідні фірми направляють багато зусиль на розширення спектру своїх послуг, які надаються споживачам, однак інвестори дуже і дуже обережно вкладають свої гроші. Тому жодних глобальних рішень, спрямованих на покращення логістичних ланцюжків, немає. А це означає, що навіть після нормалізації поточної ситуації рано чи пізно виникне нова криза скорочення потужностей, криза гіперінфляції та нестабільності ринків.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт компанії TRAKTORIST.UA. URL: https://traktorist.ua/

2. Офіційний сайт компанії Deere & Company. URL: http://www.deere.com/en_US/compinfo/history/index.html.

3. Офіційний сайт Державної служби статистики: URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

Ольга ЗАЛІЗНА*,
студентка 3 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЗМІНИ В ПОДАТКОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. *У статі виокремлено негативні фактори впливу на економіку, спричинені воєнною агресією, проаналізовано податкову систему України, що діяла до запровадження воєнного стану, визначено роль податків у структурі доходів бюджету, проаналізовано новації податкового законодавства під час воєнного стану. Зокрема розглянуто зміни, внесені Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану».*

Abstract. *The article highlights the negative factors affecting the economy caused by military aggression, analyzes the tax system of Ukraine, which operated before the martial law, determines the role of taxes in the structure of budget revenues, analyzes innovations in tax legislation during martial law. In particular, the amendments to the Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Concerning the Effect of Norms for the Period of Martial Law" were considered.*

Вступ. Податкова політика – один із багатьох, але найважливіших важелів втручання держави у соціально-економічні процеси. Це є наслідком постійно зростаючої ролі держави в економіці та суспільному житті, що постійно потребують певних фінансових ресурсів. На сьогодні питання розвитку податкової політики належать до найактуальніших в економічному та соціальному житті України, що зумовлено воєнним станом у нашій державі. Нагальна необхідність посилення регулюючої функції податків в умовах воєнної агресії Російської Федерації стала причиною кардинальних змін в системі оподаткування України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податкове законодавство України за останні роки зазнало суттєвих та фундаментальних змін. Прийнято ряд законопроектів, які змінюють правила оподаткування, контролю та ведення діяльності для платників податків України. Держава прагнула оптимізувати надходження до різних рівнів бюджету та використання важелів податкового впливу на розвиток економіки.

Кожен бюджет має свої власні джерела доходів. Джерелами доходів державного бюджету є податок на прибуток підприємств; податок на додану

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки ВНАУ – Іщенко Я. П.

вартість; акцизні податки; доходи від зовнішньоекономічної діяльності; податок на доходи фізичних осіб та ін., згідно з нормативами, що визначаються законодавчими актами. Доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок різних місцевих податків та зборів.

Доходи Державного бюджету – це частина централізованих фінансових ресурсів держави, які врегульовані відповідними нормативними актами і необхідні для виконання її функцій. Доходи бюджету відображають економічні відносини держави з підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами, які виникають у процесі стягнення бюджетних платежів [3].

Доходи державного бюджету України за останні роки характеризувались тенденцією до зростання і в 2021 р. становили 1296852,9 млн. грн. (табл. 1).

Таблиця 1

Доходи Державного бюджету України за статтями доходів в 2021 р. (млн грн)

На 31.12.2021р. (за 2021р.)	Код бюджетної класифікації	Доходи	Питома вага, %
Усього		1296852,9	100.00
Податкові надходження, з них:	10000000	1107090,9	85.37
Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості, в т.ч.:	11000000	285307,0	22.00
- податок на доходи фізичних осіб	11010000	137555,2	10.61
- податок на прибуток підприємств	11020000	147751,7	11.39
Орендна плата та плата за використання інших природних ресурсів	13000000	80749,4	6.23
Внутрішні податки на товари та послуги, в т.ч.:	14000000	698940,4	53.90
- акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	14020000	82858,4	6.39
- акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	14030000	79592,8	6.14
- податок на додану вартість з вітчизняних товарів(з урахуванням бюджетного відшкодування)	14060000	155774,8	12.01
- податок на додану вартість з імпортних товарів	14070000	380714,4	29.36
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	15000000	38177,2	2.94

Джерело: сформовано автором на основі [4]

Найбільшу питому вагу в доходній частині бюджету займають надходження від непрямих податків (ПДВ та акцизний податок) – майже 54 %. Податок на прибуток підприємств становить 11,39% доходів Державного бюджету України, податок на доходи фізичних осіб – 10,61%.

Розглянемо наочно структуру доходів Державного бюджету України на рис. 1.

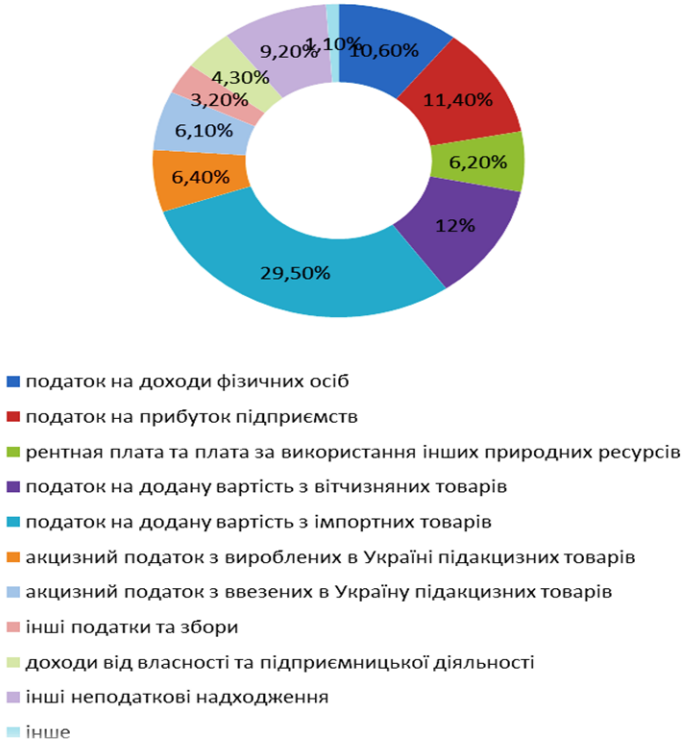

Рис.1. Структура доходів Державного бюджету України на 31.12.2021 р.
Джерело: сформовано автором на основі [4]

У лютому 2022 році до загального фонду держбюджету надійшло 104,6 млрд. грн. – місячний розпис виконали на 129,3% (+23,7 млрд грн).

За платежами, сплату яких до бюджету контролює Державна податкова служба, надходження становили 48,6 млрд. грн., розпис виконано на 110,1% (+4,4 млрд грн), у тому числі:

1) податку на доходи фізичних осіб та військового збору – 12,6 млрд.грн.;
2) податку на прибуток підприємств – 8,3 млрд. грн.;
3) рентної плати за користування надрами – 6,3 млрд. грн.;
4) акцизного податку з вироблених в Україні товарів – 4,3 млрд. грн.;
5) податку на додану вартість – 12,3 млрд. грн.. (зібрано 24,4 млрд. грн., відшкодовано 12,1 млрд. грн.) [1].

Військовий збір – податок, який було введено в 2014 році для фінансування Збройних сил України. Цим податком обкладаються доходи фізичних осіб на території України. Ставка військового збору складає 1,5% від нарахованої заробітної плати. Суми надходжень до бюджету за рахунок військового збору в 2022 р. відображено в табл. 2.

15 березня 2022 року Верховна Рада України прийняла за основу та в цілому законопроект № 7137-д від 14.03.2022, який передбачає кардинальну податкову реформу на період воєнного стану. 17 березня вказаний Закон під № 2120-IX було опубліковано [2]. Змін доволі багато, але ключовими з них є ті, що стосуються саме оподаткування. Згрупуємо головні, на нашу думку, за напрямками.

Таблиця 2

Надходження військового збору в 2022 р.

Дата	Надходження(млн. грн.)
на 01.02.2022	2 060,4
на 23.02.2022	3 994,8

Джерело: сформовано автором на основі [4]

1) Єдиний податок платників 3 групи.

Найбільш кардинальним нововведенням, безсумнівно, є рішення про надання на період з 1 квітня 2022 до припинення/скасування дії воєнного стану права на використання спрощеної системи оподаткування бізнесу (ФОП та юридичним особам) з оборотом до 10 мільярдів гривень (до внесення змін максимальна сума річного доходу для таких платників єдиного податку становила до 1167 розмірів мінімальних зарплат (7 585 500 грн. в 2022 р.)).

При цьому ставка єдиного податку становитиме всього 2 % від обороту без ПДВ, а не 3 % з ПДВ чи 5 % без ПДВ, як це було до 01.04.2022 р. Обмеження щодо кількості найманих працівників на підприємстві також відсутні.

Звітність потрібно буде подавати щокварталу, але із вказівкою помісячного доходу. Нараховувати та сплачувати єдиний податок потрібно буде до 15 числа, наступного за звітним місяцем.

Відтак, більшість підприємств зможуть сплачувати замість податку на прибуток та ПДВ єдиний податок з обороту у розмірі 2 %. Виключення передбачені для окремих видів діяльності та осіб:

- діяльності з організації азартних ігор, лотерей, парі;
- виробництва, експорту, імпорту, продажу підакцизних товарів (крім роздрібного продажу окремих видів підакцизної продукції);
- видобуток, реалізацію корисних копалин;
- страхові (перестрахові) брокери, банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, інші фінансові установи та реєстратори цінних паперів;
- представництва, філії, відділення та інші відокремлені підрозділи юридичної особи, яка не є платником єдиного податку;
- нерезиденти [3].

Скористатись цією пільгою зможуть будь які бізнесові структури, в т.ч. сільськогосподарські підприємства, з 1 квітня 2022 року за умови, що вони подали відповідну заяву до 31 березня включно.

Водночас, після припинення/скасування воєнного стану платники податків автоматично стануть такими, що застосовують систему оподаткування, на якій вони перебували до переходу на вказану модель спрощеної системи оподаткування з 1 числа місяця, наступного за звітним.

2) Звільнення від сплати єдиного податку платників 1 та 2 груп

Менш революційною, але також доволі важливою новелою стане звільнення з від сплати єдиного податку спрощеної системи оподаткування 1 та 2 груп. Такі платники матимуть право не сплачувати єдиний податок.

Декларацію за період несплати податку їм не потрібно буде заповнювати. Відповідні норми також діятимуть з 1 квітня 2022 до припинення/скасування воєнного стану.

3) Звільнення від сплати ЄСВ, штрафів, пені та перевірок по ЄСВ.

Згідно із зазначеними змінами ФОПи, особи, що здійснюють незалежну професійну діяльність, та члени фермерських господарств звільняються від сплати ЄСВ за себе. З 1 березня 2022 року і до припинення або скасування воєнного стану, а також протягом дванадцяти місяців після того, вказані особи мають право не нараховувати, не обчислювати та не сплачувати єдиний внесок за себе незалежно від того, отримують вони дохід чи ні.

Платники єдиного податку (в тому числі, юридичні особи) також мають право не сплачувати єдиний внесок за найманих працівників, призваних під час мобілізації на військову службу.

Крім того, в період дії воєнного стану та протягом 3 місяців після його припинення чи скасування платникам ЄСВ не нараховується пеня і до них не застосовуються штрафні санкції за несплату, неповну сплату або несвоєчасну сплату ЄСВ та за ряд інших порушень. Документальні перевірки правильності нарахування, обчислення та сплати єдиного внеску в цей період також не проводяться [2].

4) Звільнення від плати за землю та екологічного податку.

З березня 2022 р. по 31 грудня року, наступного за тим, у якому припинено або скасовано воєнний стан, не нараховується та не сплачується плата за землю за ділянки, на яких ведуться (велися) бойові дії, які тимчасово окуповані рф, які визначені як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди.

Також звільнено платників від сплати екологічного податку за 2022 р. за об’єктами оподаткування, що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії або які тимчасово окуповані.

5) Відновлення фактичних перевірок та санкцій за виявлені в ході їх проведення порушення

У зв'язку з введенням воєнного стану було повністю зупинено проведення податкових перевірок: нові не могли розпочатись, а розпочаті підлягали зупиненню. Крім того, платники податків були звільнені від відповідальності за порушення податкових обов'язків (за відсутності такої можливості), а також від відповідальності за порушення законодавства про РРО.

Новими змінами було вирішено відновити проведення фактичних перевірок, а також камеральних перевірок декларацій чи уточнюючих розрахунків до них, до яких подано заяву про повернення суми бюджетного відшкодування ПДВ. Останній вид перевірок фактично розблоковує здійснення бюджетного відшкодування ПДВ, оскільки без результатів таких перевірок отримати його було неможливо.

6) Зменшення податків на пальне та товари для оборони

Значна частина змін присвячена зменшенню податків, що підлягають сплаті при постачанні та ввезенні пального. На період дії воєнного стану такі

операції звільняються від оподаткування акцизним збором, а ставка ПДВ на такі операції зменшується до 7 % [5].

Операції з фізичної передачі (відпуску, відвантаження) пального у зв'язку з примусовим відчуженням або вилученням такого пального для потреб держави, воєнізованих формувань (ЗСУ, територона, Нацполіція, СБУ тощо), іншим організаціям, що утримуються за рахунок коштів державного бюджету, для потреб забезпечення оборони держави, а також органам місцевого самоврядування, закладам охорони здоров'я та службам ДСНС, що здійснюються на безоплатній основі, не вважаються реалізацією пального. А тому при їх здійсненні податки не потрібно сплачувати.

Крім того, від оподаткування також звільняються товари, знищені (втрачені) внаслідок дії обставин непереборної сили під час дії воєнного стану, а також передані в державну чи комунальну власність та на користь інших осіб для потреб забезпечення оборони України. Передача/надання товарів та послуг на користь сил оборони, а також органам місцевого самоврядування, закладам охорони здоров'я та службам ДСНС не будуть вважатись операціями з постачання для цілей оподаткування. Тому з них також не потрібно сплачувати ПДВ та/або включати до складу доходів для цілей оподаткування податком на прибуток чи єдиним податком.

7) Розширення податкових пільг при наданні благодійної допомоги.

Операціям з надання благодійної допомоги також було надано ряд податкових преференцій. Зокрема, звільнено від оподаткування ПДФО благодійну допомогу, надану учасникам бойових дій, працівникам сил цивільного захисту та фізичним особам, що мешкають (мешкали) на території населених пунктів, де проводяться (проводилися) бойові дії, та/або які вимушено покинули такі місця внаслідок бойових дій.

Податкову знижку за надання благодійної допомоги при визначенні оподатковуваного ПДФО доходу збільшено з 4 % до 16 %. Тобто, суму оподатковуваного ПДФО доходу можна буде зменшено на суму пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям в обсязі, що становлять до 16 % від розміру отриманого доходу [7].

ФОП на загальній системі оподаткування та особи, що здійснюють незалежну професійну діяльність зможуть відносити до складу витрат від провадження відповідних видів діяльності, документально підтверджені витрати у вигляді вартості майна та коштів, добровільно наданих (перерахованих) силам оборони для потреб забезпечення оборони держави, органам місцевого самоврядування, закладам охорони здоров'я та службам ДСНС, а також на спецрахунок НБУ.

8) Розширення та уточнення норм щодо зупинення строків на час війни.

Змінами до ПК, що набули чинності 07.03.2022, було зупинено перебіг строків, визначених податковим законодавством. Тепер точніше зафіксовано, що на період дії правового режиму воєнного чи надзвичайного стану зупиняється перебіг строків, визначених Податковим кодексом України, іншим

законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

Крім того, підкреслено, що для банків та інших фінансових установ зупиняється перебіг строків визначених для надсилання повідомлення про відкриття або закриття рахунка платника податків.

9) Полегшено формування податкового кредиту з ПДВ.

На період дії правового режиму воєнного стану Законом № 2120-IX дозволено формування податкового кредиту за рахунок операцій з придбання товарів/послуг, за якими в Єдиному реєстрі податкових накладних постачальниками не зареєстровано податкові накладні та/або розрахунки коригування до них. ПДВ, сплачений по таким операціям, може включатись до складу податкового кредиту за умови наявності у платника відповідних первинних (розрахункових) документів [6].

При цьому протягом 6 місяців після припинення або скасування воєнного стану такі податкові накладні повинні бути зареєстровані в Єдиному реєстрі податкових накладних (ЄРПН), а податковий кредит, задекларований платниками під час дії воєнного стану на підставі первинних документів, підлягає обов'язковому уточненню (приведенню у відповідність) з урахуванням даних, внесених до ЄРПН.

Висновки. Отже, правове забезпечення оподаткування в Україні охоплює комплекс законодавчих і підзаконних актів, які встановлюють як систему податків і зборів, так і заходи юридичної відповідальності у разі порушення обов’язків зі сплати податків. Сплата податків в будь-якій країні світу є запорукою фінансування як сфери соціального захисту, так і забезпечення роботи органів влади з виконання покладених на них повноважень. Законодавство, яке регулює сплату податків, періодично зазнає змін так і сталося під час воєнного стану. Розглянуті в даній публікації податкові нововведення покликані стимулювати роботу бізнесу, стабілізувати економіку України в цей нелегкий час. Зменшення кількості податків та податкового тиску на бізнес, безумовно, повинно позитивно вплинути на продовження та відновлення діяльності суб’єктів господарювання та на пожвавлення економіки і збільшення бюджетних надходжень.

Список використаних джерел:

1. Держбюджет за перші два місяці. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/2/683090/

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022. № 2149-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text

3. Малишкін О. І. ПДВ в системах податкового і фінансового обліку: аспекти взаємодії. Бухгалтерський облік та аудит. 2013. № 11. С.28-31.

4. Міністерство фінансів України. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/treasury/military/

5. Податкове законодавство. URL: https://decentralization.gov.ua/news/14700
6. Податковий кодекс України від 24.02.2022 р. № 2120-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text
7. Податкові зміни на період воєнного стану від 03.03.2022 р. № 2118. URL: https://eba.com.ua/podatkovi-zminy-na-period-voyennogo-stanu-2-0/
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27557?find=1&text=%D1%81%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%B2%D0%BD#w1_1

Євгенія КОНДРАТЮК*,
студентка 3 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ПРИНЦИПІВ ТА СТАНДАРТІВ ОБЛІКУ В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті проаналізовано проблемні питання щодо адаптації національної системи обліку в Україні до Міжнародних стандартів фінансової звітності. Визначено переваги ведення обліку та складання фінансової звітності за міжнародними стандартами. Висвітлено етапи впровадження міжнародних стандартів обліку та звітності відповідно до діючого законодавства та рішень уряду.*

Abstract. *The article analyzes the problematic issues regarding the adaptation of the national accounting system in Ukraine to the International Financial Reporting Standards. The advantages of accounting and financial reporting according to international standards are determined. The stages of implementation of international accounting and reporting standards in accordance with current legislation and government decisions are highlighted.*

Вступ. Глобалізація економічного процесу України вимагає порівняння фінансової звітності та уніфікації публічної інформації на міжнародному рівні. Одним із способів координації є поступове впровадження МСФЗ до облікової практики окремих категорій суб'єктів господарювання.

Перехід України на міжнародні стандарти обліку та звітності по всіх виробничих ділянках повинні бути розглядається як відправна точка для

* Науковий керівник: д.е.н., доцент, завідувач кафедри аналізу та аудиту ВНАУ – Польова О.Л.

державної реформи фінансування та пошук шляхів їх ефективного використання.

Зарубіжний досвід використання міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та звітності демонструючи складність процесу та велику підготовку, яку вимагає уряд, Міністерство фінансів України. Цей процес доволі трудомісткий, складний і тривалий та супроводжується інтенсивними дискусіями серед економістів-науковців та економістів-практиків.

Дослідженню особливостей процесу застосування МСФЗ і виникнення з цього приводу проблем приділили особливу увагу низка вітчизняних вчених: Ф.Ф. Бутинець, М.Ф. Огійчук, Л.К. Сук, В.М. Жук, Л.Г. Ловінська, В.Я. Плаксієнко, В.М. Теслюк, О.М. Головащенко та ін.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні стандарти фінансової звітності нині є ефективним інструментом підвищення прозорості та чіткості інформації при розкритті діяльності суб'єктів господарювання, створення надійної бази для визнання доходів і витрат, оцінки активів і зобов'язань, щоб можна було об'єктивно розкрити наявні фінансові ризики. Підприємства, що звітують, та порівняння результатів їх діяльності для забезпечення належної оцінки їх потенціалу та відповідних управлінських рішень. Крім того, МСФЗ якісно впливає на здатність керівництва керувати організацією та забезпечує значну перевагу перед конкурентами.

Підприємства, що звітують за МСФЗ, мають значні можливості для залучення додаткових джерел капіталу та ділових партнерів для забезпечення економічного зростання та процвітання. У свою чергу, використовуючи МСФЗ, суб'єкти господарювання можуть отримати доступ до інформації про фінансове здоров'я потенційних партнерів, додаткового інструменту на свій вибір.

Використання фінансової звітності, складеної відповідно до міжнародних стандартів, має багато переваг:

- об'єктивність, порівнянність та відповідність потребам користувачів фінансової звітності, складеної відповідно до міжнародних стандартів;
- задоволення потреб користувачів фінансової звітності;
- незалежно від країни чи галузі, через послідовність та прозорість сприяти процесу уніфікації стандартів, сприяти довірі та взаєморозумінню між іноземними користувачами, виходити на міжнародний ринок капіталу.

Слід зазначити, що перехід до використання міжнародних стандартів має бути поступовим і цілеспрямованим, оскільки суть процесу полягає в усуненні недоліків і невідповідності у внутрішніх системах бухгалтерського обліку, як того вимагає ринкова економіка

Переваги застосування МСФЗ до різних категорій користувачів наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Переваги застосування МСФЗ для різних категорій користувачів

Категорії користувачів	Переваги
Компанії	Підвищення якості інформації для прийняття рішень менеджерами; полегшення доступу до капіталу, в тому числі з іноземних джерел; зниження вартості капіталу.
Інвестори	Підвищення якості інформації для прийняття рішень; зміцнення довіри до поданої інформації; краще розуміння ризиків і прибутковості.
Державні діячі	Зміцнення ринку капіталу й підвищення його привабливості; полегшення доступу до світових ринків капіталу.
Національні органи регулювання	Зміцнення нагляду й правозастосування органами регулювання; підвищення стандартів розкриття фінансової інформації; більш широкі можливості щодо залучення й моніторингу лістингу іноземних компаній.
Інші заціплені особи	Підвищення довіри й поліпшення економічних перспектив для бухгалтерської та аудиторської професій; поліпшення звітності за новими та іншими аспектами бізнесу.

Джерело: сформовано автором на основі [3]

Зазначимо, що переваги складання фінансової звітності за міжнародними стандартами для України є незаперечними. Тому українські компанії поступово переходять на МСФЗ.

Таблиця 2

Етапи впровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні

№	Етапи	Мета
1	2	3
1	Прийняття Кабінетом Міністрів України «Програми реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів бухгалтерського обліку», затвердженої Постановою № 1706 від 29.10.1998 р.	Створення системи національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку і звітності, яка забезпечила б потрібною інформацією користувачів, передусім інвесторів; забезпечення зв'язку реформування бухгалтерського обліку з основними тенденціями гармонізації стандартів на міжнародному рівні та станом економічноправового середовища й ринкових відносин в Україні; надання методичної допомоги у впровадженні та використанні реформованої моделі бухгалтерського обліку.
2	З 1 січня 2000 р. Набрав чинності Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні»	Установлено основні положення до обліку і звітності, законодавчо закріпив права усіх груп користувачів на отримання достовірної інформації про діяльність підприємств через ведення бухгалтерського обліку і складання звітності за НП(С) БО, які не можуть суперечити міжнародним стандартам.
3	Прийняття Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку рішення № 112 від 01.04.2003 р. Щодо Методичних рекомендацій з трансформації фінансової звітності українських підприємств у фінансову звітність за МСБО	Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку вирішила рекомендувати емітентам, цінні папери яких допущені до торгівлі на організаційно оформлених ринках, професійними учасниками фондового ринку, інститутами спільного інвестування використовувати Методичні рекомендації з трансформації фінансової звітності українських підприємств у фінансову звітність за МСБО
4	Введення в дію стандартів фінансової звітності відбувся в 2007 р., коли Кабінетом Міністрів було затверджено стратегію застосування МСФЗ (розпорядження от 24.10.07 № 911-р).	Визначено «законодавче регулювання порядку застосування міжнародних стандартів, зокрема з 2010 р. Обов'язкове складення фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності згідно з міжнародними стандартами підприємствами-емітентами, цінні папери яких перебувають у лістингу організаторів торгівлі на фондовому ринку, банками і

Продовження табл. 2

1	2	3
		страховиками, за власним рішенням іншими емітентами цінних паперів і фінансовими установами» .
5	В червні 2011 р. Верховна Рада приймає зміни до Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні».	Складають фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами публічні акціонерні товариства, банки, страховики, а також підприємства, що провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України.
6	Кабінет Міністрів України прийняв Розпорядження від 22 лютого 2012 р. №157-р. «Про створення умов для впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності».	– забезпечити офіційне опублікування міжнародних стандартів фінансової звітності з дотриманням їх відповідності оригіналу, а також своєчасне внесення до них змін; – затвердити до 1 квітня 2012 р. Методичні рекомендації щодо складення податкової декларації з податку на прибуток підприємств з використанням даних бухгалтерського обліку і дотриманням вимог міжнародних стандартів фінансової звітності та проведення перевірки показників такої декларації; – Міністерству фінансів разом з Міністерством закордонних справ співпрацювати з Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку
7	Прийняття Наказу Мінфіну від 07.02.2013 р. № 73 про затвердження нового НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»	Наблизити облік та подання фінансової звітності за національними стандартами до міжнародних стандартів обліку.
8	Впровадження МСФЗ в національну економіку є затвердження Мінфіном Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність»	Норми застосовуються групою юридичних осіб, яка складається з материнського підприємства та дочірніх підприємств ,крім групи підприємств, які, відповідно до законодавства, складають фінансову звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності, або групи підприємств, у якій холдингове підприємство складає фінансову звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності.

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Справді, необхідні певні інституційні корективи до системи регулювання бухгалтерського обліку та звітності. Слід зазначити, що, як один із чинників розвитку національних інновацій та інвестицій, ефективне впровадження МСФЗ в Україні має супроводжуватися розробкою рекомендацій щодо застосування МСФЗ з урахуванням ринкової економічної кон'юнктури, міжнародного обліку та стандартів фінансової звітності, удосконалення первинної бухгалтерської документації, координації дій органів державної влади, міжнародного співробітництва в рамках професійних організацій тощо.

Впровадження МСФЗ зумовлює для країн і деякі проблеми. Їхнім джерелом є сам процес упровадження МСФЗ. Він передбачає залучення висококваліфікованих кадрів, тому що стандарти не написані як інструкція, вони написані як філософія. Тому йдеться не лише про підготовку звітності за МСФЗ, а й про її розуміння і використання. Необхідно зазначити і фінансові труднощі, пов'язані з вартістю переходу на МСФЗ, необхідністю формування інституційних механізмів, що забезпечують розроблення, упровадження МСФЗ і нагляд за їх дотриманням. Також складнощі спричиняє вирішення питань правового впровадження МСФЗ в національне законодавство і розроблення нових нормативів фінансової звітності. Зауважимо також, що до негативних фактів можна віднести те, що досить повільно йдуть оновлення і переклад

МСФЗ, тобто часто спостерігається відставання в часі перекладу тексту або некоректність наявного перекладу [5].

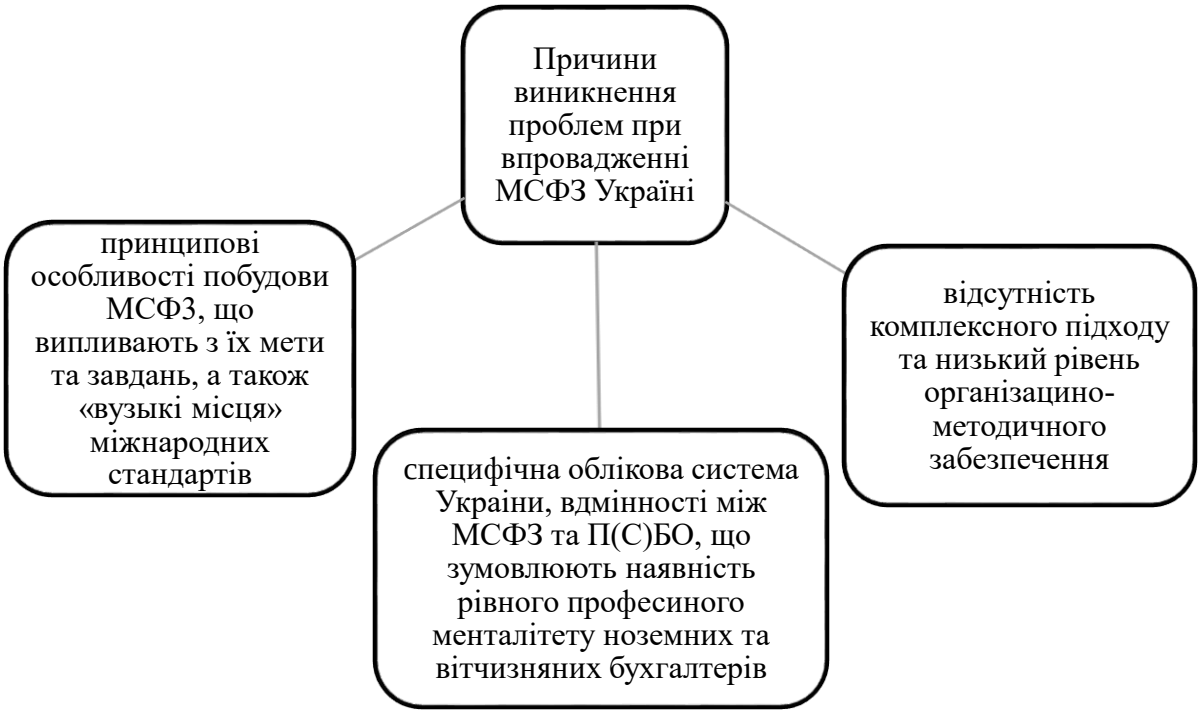

Рис. 1. Причини виникнення проблем при впровадженні МСФЗ в Україні
Джерело: сформовано автором на основі [1]

Висновки. Проаналізувавши етапи впровадження міжнародних стандартів обліку та звітності відповідно до діючого законодавства, зауважимо, що Міністерство фінансів поступово вносить зміни до Національних стандартів, наближуючи їх до міжнародних та зменшуючи прірву між вітчизняною системою обліку та загальноприйнятою європейською. Поступове поетапне запровадження МСФЗ дасть змогу залучити іноземних інвесторів і розширити експортні можливості України, що, зможе забезпечить вихід із кризи та майбутнє процвітання економіки країни.

Таким чином, залучення основних принципів міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності потрібно усім підприємствам. Проте слід встановити різні вимоги до об'єкту розкриття інформації у фінансовій звітності для різних груп підприємств, зокрема, з урахуванням їх в операціях на ринках капіталів та об'ємах діяльності. Роль державних органів та громадських професійних організацій полягає у підготовці до впровадження в інтересах суспільства міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, у сприянні застосуванні та виконанні цих стандартів.

Список використаних джерел:

1. Лучко М. Р., Бенько І. Д. Облік і фінансова звітність за міжнародними стандартами. навч. посіб. Тернопіль: Економічна думка, *2016*. 360 с. (С.46-49)
2. Методичні рекомендації з трансформації фінансової звітності українських підприємств у фінансову звітність за МСБО. Рішення Державної комісією з цінних паперів та фондового ринку рішення №112 від 01.04.2003 URL: http://www.uazakon.com/document /fpart96/ idx96465.htm
3. Піддубна К.С., Тимчина Л.І. Впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні. URL: http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Economics/76294.doc.htm
4. Стратегія застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2007 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/911-2007-%D1%80#Text (дата звернення 14.04.2022)
5. Товкун Л.В Міжнардні стандарти фінансової звітності: особливості впровадження в Україні. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2019/75.pdf
6. Ціцька Н. Є. Етапи впровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні С. 182-185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2014_46_37

Олеся КОСТЕЛЬНЮК*,
студентка 2-го курсу,
факультету обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

РОЗВИТОК ДІТЖИТАЛІЗАЦІЇ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

Анотація*. У статті проаналізований розвиток діджиталізаці під час пандемії (Covid-19). Так як з початком пандемії світ зіткнувся з абсолютно новим досвідом роботи в інтернеті - онлайн. Визначили сутність поняття діджиталізації, аналізували вплив цифрової трансформації на усі процеси бізнесу в умовах пандемії Covid-19. Визначення діджиталізація, як дієвого інструменту антикризового розвитку бізнесу в умовах пандемії. Та акцентували увагу на п'ять основних етапів розробки заходів щодо цифрової трансформації бізнес-процесів.*

Abstract. *The article analyzes the development of digitalization during the pandemic (Covid-19). Since the beginning of the pandemic, the world has faced a completely new experience of the Internet - online. The essence of the concept of*

* Науковий керівник: д.е.н, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку ВНАУ – Правдюк Н.Л.

digitalization was determined, the impact of digital transformation on all business processes in the conditions of the Covid-19 pandemic was analyzed. Definition of digitalization as an effective tool for anti-crisis business development in a pandemic. And they focused on five main stages of developing measures for digital transformation of business processes.

Вступ. Сучасні реалії, яких не зміг передбачити увесь світ, диктують нові умови. 2020 рік став глобально проблемним роком, впливу якого зазнали абсолютно всі процеси нашого життя. Бізнес – один із перших, хто на собі відчув удари світової кризи. Сьогодення вимагає від керівника швидких змін та використання новітніх технологій для збереження, збільшення інтегрованого розвитку для стабільного майбутнього. Діджиталізація – це той чинник, який надає значні переваги для розвитку в цьому напрямку. Економічне зростання та трансформація відбуваються завдяки розширенню та більш зручному використанню цифрових технологій. Отже, швидкі зміни для розвитку та конкурентоспроможності підприємства в напрямку використанні цифрових перетворень є невідворотними.

Виклад основного матеріалу. З початком пандемії світ зіткнувся з абсолютно новим досвідом, що спричинило очікування серйозних змін споживчої поведінки. Дослідження та аналіз даної проблеми ще досконало не опрацьовано українськими науковцями, проте окремі теоретичні аспекти діджиталізації висвітлені в наукових доробках вчених, таких як: О. Абакуменко, О. Грибіненко, О. Гудзь, М .Дубина, О. Козлянченко, С. Король, Т. Лазоренко, Л. Лігоненко, М. Устенко, С. Федюнін та інші. Так, Л. Лігоненко вважає, що діджиталізація є необхідним процесом розвитку сучасних підприємств в умовах неоекономіки. Вона покликана спростити та прискорити роботу з великими базами даних, забезпечити автоматизацію усіх видів діяльності (основної та допоміжної операційної, інвестиційної, фінансових), покращення комунікації з клієнтами, постачальниками та партнерами та усіма інститутами зовнішнього середовища, формування нових засад взаємодії в межах підприємства та між підрозділами, працівниками, менеджментом, перехід до нових організаційних форм господарювання (мережева та віртуальна економіка) [6, с. 21].

М. Устенко говорить про те, що диджиталізація являє собою корінні перетворення, що находять вираження в глибокому проникненні цифрових технологій у бізнес-процеси, їх оптимізації, підвищенні продуктивності та поліпшенні комунікаційної взаємодії зі споживачами. Ключова ознака подібних трансформацій та значні покращення в ефективності функціонування бізнес-процесів, скорочення грошових і часових витрат на їх підтримку [5, с. 184].

Ми поділяємо думку А. Гуренко який зазначає, що головною особливістю діджиталізації є створення умов для більш комфортної та оперативної взаємодії бізнесу та споживачів [7, с. 739]. Нині головними чинниками розвитку процесів діджиталізації стають: поява новітніх цифрових технологій, формування нових потреб та запитів споживачів (орієнтація на економію часу, пошук і придбання товарів за чіткими параметрами); створення нових цінностей, властивостей

товарів; зміна умов конкурентного середовища [7, с. 740]. Змінилися не тільки бізнес-процеси, але й поведінка користувачів онлайн. Ще рік тому важко було уявити людей у невеликих містах яким сподобалася онлайн-доставка додому. Сьогодні наша реальність і єдиний вихід для бізнесу — це швидко адаптуватися до змін і переходити в Інтернет.

Як бачимо з таблиці 1, в Україні цей показник зріс, майже, вдвічі, у звичайному темпі життя цей ріст займав би кілька років.

Таблиця 1

Темпи приросту обсягів продажів електронної комерції в різних країнах світу за 2020 рік

Країна	**Приріст продажів онлайн (у 2020 в порівнянні з 2019 р) (%)**
Бельгія	7
В середньому країни Європи	13
Іспанія	29
Болгарія	30
Румунія	30
Україна	45

Джерело: узагальнено автором на підставі [2,3]

Діджиталізацію доцільно буде повязати із економічною політикою підприємства із тим, що: «Формування економічної політики підприємства є найважливішим завданням його функціонування на перспективу. Підприємству в умовах жорсткої конкуренції та ситуації, що швидко змінюється, доводиться не тільки зосереджувати увагу на стані внутрішнього середовища підприємства, але й розробляти довгострокову політику, яка дозволяла б їм вести діяльність адекватно до зовнішніх змін» [8, с.23].

А оскільки новітні технології можуть значно знизити загальні витрати, підприємства мають змогу удосконалювати свої товари і послуги в тій чи іншій галузі. Крім цього, продуктивність компанії також підвищується, адже дана трансформація дає змогу перейти на певний новий рівень управління, потребує менше зусиль тощо. Якщо ж розглядати другий напрям, то для створення таких підприємств необхідні хмарні середовища, які надають змогу доступу до інформації з будь-якого куточку світу та девайсу. На даний період з кожним днем це стає все більше популярним через максимальну зручність та карантинні обмеження для мінімізації поширення COVID-19.

Цифрова трансформація – це трансформація бізнесу шляхом перегляду бізнес-стратегії або цифрової стратегії, моделей, операцій, продуктів, маркетингового підходу, цілей тощо, шляхом прийняття цифрових технологій. Це прискорить продаж і зростання бізнесу.

Етап трансформації означає, що цифрові інструменти за своєю суттю забезпечують нові види інновацій та творчість в певній області, а не просто вдосконалюють та підтримують традиційні методи.

У вужчому сенсі «цифрове перетворення» може послатися на поняття «без паперовий офіс» та досягнення «цифрової зрілості бізнесу», яка впливає як на окремі підприємства, так і на цілі сегменти суспільства, такі як уряд, масові комунікації, мистецтво, медицина, і наука [10, с. 1].

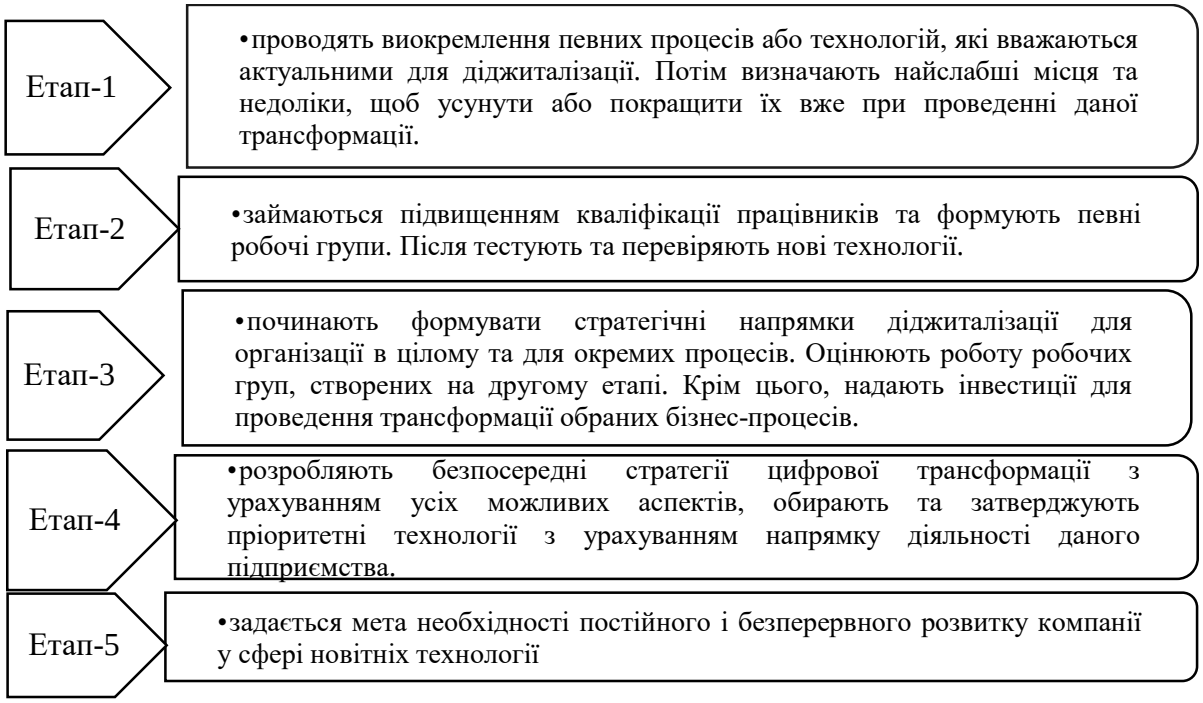

Рис. 1. Основні етапи розробки заходів щодо цифрової трансформації бізнес-процесів

Джерело: побудовано автором на підставі [9, с. 65-66]

Виділяють п’ять основних етапів розробки заходів щодо цифрової трансформації бізнес-процесів (рис. 1).

Окремою складовою діджиталізації варто виділити також маркетинг. Під час закриття офісів та магазинів, усе навантаження переходить на маркетинг, важко швидко зорієнтуватись та знайти нові канали зв’язку з клієнтами без втрати доходів. Для успішної маркетингової кампанії в умовах пандемії потрібно:

− виділити основні товари з найбільшим попитом серед усього асортименту;

− знайти оптимальні канали збуту та зосередити на них основні потужності компанії;

− звернутись до email-розсилок, соціальних мереж та месенджерів.

Хоча існують різні напрямки впровадження цифрових технологій. Найкраще їх використовувати в комплексі, що в узагальненому та систематизованому викладі представлено у таблиці 2.

На основі аналізу вищенаведеного та міжнародного досвіду можна виділити декілька пропозицій щодо удосконалення бізнесу за напрямком диджиталізації:

1) в першу чергу, не варто бездумно слідувати технологіям лише тому що так робить більшість. Для початку, варто провести аудит та проаналізувати ефективність бізнес-процесів і, лише потім, братись за їх цифровізацію. Технології не мають стати основною ціллю бізнесу, основна мета – ефективність бізнесу, а технології повинні подвоювати цю ефективність;

Таблиця 2

Напрямки цифровізації бізнесу

Напрямки	Загальна характеристика	Інструменти
Командна робота	Взаємодія персоналу, проведення нарад за допомогою формування систем цифрового зв'язку	Telegram, Skype, Viber, MS Teams, Zoom.
Клієнтська підтримка	Формування багатоканальної системи зв'язку з клієнтами, цілодобова онлайн-підтримка	Власний сайт, соціальні мережі, месенджери, кол-центр
Інтернет канали збуту (marketplace)	Використання онлайн платформ для продажу товарів; створення власного сайту чи сторінки у соціальних мережах	OLX, Rozetka, Prom, Aliexpress, Instagram, Facebook, власний сайт
Партнерство	Запровадження системи комунікації з партнерами за допомогою сучасних технологій	API-системи, можливості роботи з іноземними партнерами
Робота з даними	Збір, сортування, аналіз та оцінка даних легко оптимізується за допомогою нових технологій	ERP, CRM системи, 1С
Впровадження R&D рішень	Особисті унікальні цифрові рішення, які до вас ніхто не використовував . Створення нового доповнення до власного продукту.	Створення власного R&D центру, розробка нових інноваційних продуктів

Джерело: узагальнено автором на підставі [4]

2) команда – сильна сторона компанії. Варто завжди працювати з своїми працівниками та максимально залучати увесь персонал до цифрової трансформації. Усі повинні розділяти цифрове бачення майбутнього компанії. В протилежному разі, супротив на внутрішньому рівні буде бар'єром розвитку;

3) зверніться до команди розробників та прагніть до того, щоб у вас було спільне бачення майбутнього продукту. Навіть при успішній команді розробки, не бійтесь використовувати вже готові цифрові рішення. Не варто «винаходити велосипед», це фінансово затратно і не доцільно. Найкраще ділитись своїми розробками та користуватись вже створеними, так ви організовуєте навколо себе цифрову профільну екосистему;

4) покроковий рух етапами – шлях до успіху. Не потрібно вкладати усі наявні кошти у цифровізацію. Мінімізація фінансових ризиків – важлива складова у всіх бізнес-процесах. Можливо, на якомусь з етапів ви зрозумієте, що потрібно було оцифровувати взагалі інший процес чи продукт. Виділяють такі етапи процесу цифровізації: загальна життєздатність концепції; створення

продукту з мінімальним функціоналом, який можна випустити для тесту користувачам і отримати зворотній зв'язок; лише потім – фінальний випуск і тираж продукту;

5) орієнтація на споживача. Зауважимо, що не технології є рушійною силою цифровізації, а споживачі. Спробувавши зручний цифровий досвід в одному з продуктів, користувач на рівні підсвідомості бажає такого ж у всіх сферах. Прикладом може бути оплата послуг за допомогою функції Apple Pay чи додатку Privat24. Тепер, інтернет-магазини, які не використовують такі типи оплати, викликають незадоволення у споживача;

6) цифровізація – це перманентний процес. Кінцевої точки не існує, потрібно налаштовувати бізнес і цифрові технології як одне ціле та разом будувати історію завтрашнього дня [1, с.1-3].

Висновки. На підставі проведеного дослідження та опрацювання наукових джерел[1-9], можна зробити висновки, що:

- діджиталізація на ринку цифрових трансформацій виводить на новий рівень інформатизацію суспільства;
- для більш ефективного впровадження нових видів діджиталізації компаніям та державі доцільно інвестувати кошти у цифровізацію власного бізнесу і переймати прогресивні світові практики функціонування бізнесу в контексті реалізації Національної стратегії розвитку;
- вплив цифрової трансформації є суттєвим на усі процеси бізнесу в умовах пандемії;
- підприємства не лише під час кризи мають докладати максимальних зусиль для цифровізації бізнесу, щоб завоювати свою аудиторію за допомогою якісних послуг та відповідних цін.

Список використаних джерел:

1. Поняття діджиталізації бізнесу: сфери і необхідність URL:https://evergreens.com.ua/ua/articles/business-digitalization.html
2. Ecommerce in Europe: €717 billion in 2020 URL: https: //ecommercenews.eu/ecommerce-in-europe-e717-billion-in-2020/
3. Як змінився Український бізнес після Ковід – 19 URL: https://home.kpmg/ua/uk/blogs/home/posts/2020/10/yak-zminivsya-ukrayinskij-biznes-pislya-covid-19.html
4. Як цифрова трансформація допоможе розвитку вашої організації? URL:https://www.terrasoft.ua/page/digital-transformation
5. Устенко М., Руських А. Діджиталізація: основа конкурентоспроможності підприємства в реаліях цифрової економіки. Вісник економіки транспорту і промисловості. Випуск № 68. 2019 р., с.184
6. Лігоненко Л.,Хріпко А., Доманський А. Зміст та механізм формування стратегії діджиталізації в бізнес-організаціях. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Економічні науки. Випуск № 22 (62), 2 т., 2018 р. с.21

7. Гуренко А.,Гашутіна О. Напрями розвитку систем управління в умовах діджіталізації бізнесу в Україні. Економіка і суспільство. Випуск №19. Мукачівський державний університет, 2018 р. с.739

8. Правдюк Н.Л., Коваль Л.В., Коваль О.В. Організація процесу формування облікової інформації для прийняття управлінських рішень: теорія, методологія: Монографія. URL:http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php /30141.pdf

9. Драбенко Т. Б., Бойчук Н. Я. Діджиталізація Бізнес-процесів підприємств в умовах пандемії Covid-19. Збірник 2021: II Міжнародна науково-практична конференція «Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи». Цифрова трансформація. URL:https://uk.wikipedia.org/wiki

Людмила КОЗЛОВСЬКА*,
студентка 2 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЕКОЛОГІЧНІ ВИТРАТИ ПІДПРИЄМСТВА: ОБЛІКОВЕ ТРАКТУВАННЯ

Анотація. *У статті розглянуто поняття екологічних витрат та екологічного обліку. Розглянуто динаміку рівня витрат на охорону навколишнього середовища. Встановлено, що екологічні витрати – це витрати, які спрямовані на знешкодження, скорочення чи повну ліквідацію впливу та забруднення шкідливими викидами підприємства на навколишнє середовище.*

Визначено, що суть облікового забезпечення управління екологічними витратами зводиться до процесу вибору засобів впливу на поліпшення якості продукції, збереження природного середовища, поліпшення ефективності використання природних ресурсів з метою досягнення стратегічних цілей діяльності з найбільшим екологічним ефектом на рівнях ієрархії.

Abstract. *The concept of ecological costs and ecological accounting is considered in the article. The dynamics of the level of expenditures on environmental protection is considered. It is established that environmental costs are costs that are aimed at neutralization, reduction or complete elimination of the impact and pollution of harmful emissions of the enterprise into the environment.*

It is determined that the essence of accounting support for environmental cost management is reduced to the process of choosing the means to improve product

* Науковий керівник: д.е.н., професор,завідувач кафедри бухгалтерського обліку ВНАУ – Правдюк Н.Л.

quality, preserve the environment, improve the efficiency of natural resources in order to achieve strategic goals with the greatest environmental impact at the hierarchy.

Вступ. На початку XX століття під впливом економічної теорії бухгалтерський облік був відстороненим від питань збереження довкілля. Облікова інформація створювала загрозу процесу становлення індустріального суспільства. Політика індустріалізації призвела до значного зростання кількості підприємств важкої промисловості, що збільшило навантаження на природне середовище. Виснаження природних ресурсів призвело до дефіциту. На цьому етапі виникла проблема неможливості ринкового регулювання впливу підприємств на природне середовище. Також з'ясувалося, що економічна безпека підприємства залежить від впливу зовнішнього середовища, а це, у свою чергу, вимагає при формуванні стратегії розвитку підприємства і політики економічної безпеки вивчати і враховувати світові тенденції соціально-економічних змін. При цьому, важливим інструментом забезпечення стійкого розвитку має бути оцінка екологічних наслідків. Тобто, для зменшення негативного впливу людини на довкілля, необхідно виміряти (відобразити в бухгалтерському обліку) зазначений вплив.

Виклад основного матеріалу. Ефективність ведення бізнесу в сучасних умовах господарювання визначається його конкурентоспроможністю. Фактором конкурентного виробництва є екологічна безпека. Виокремлення екологічного складника в економічній діяльності як держави, так і підприємств є шляхом відображення інформації про екологічну діяльність в системі бухгалтерського обліку та звітності. Важливою проблемою такої системи облікового відображення природних ресурсів та екологічних показників є відсутність методики формування таких господарських операцій. Лише врахувавши в економічній діяльності підприємства екологічні показники, можливо дати об'єктивну оцінку та сформувати конкурентоспроможний бізнес [2, с.1].

Вагомим складником стимулювання екологічно збалансованого природокористування і запорукою гарантування екологічної безпеки на всіх рівнях господарювання є адекватна система бухгалтерського обліку, що забезпечує всіх членів суспільства надійною, своєчасною і корисною інформацією про господарську діяльність підприємств та організацій, стан їхніх активів, зобов'язань і власного капіталу. Бухгалтерський облік дозволяє отримати числову характеристику факторів і стати джерелом інформації, а відтак і стимулювати природоохоронні заходи [3, с. 62].

Процес ведення господарської діяльності включає таку складову як екологічна. Вона набуває все більшої актуальності та потребує ведення екологічного обліку. До числа новітніх питань бухгалтерського обліку належить екологічний облік, хоча перші реальні кроки в галузі екологічного обліку здійснені міжнародною бухгалтерською спільнотою понад десятиліття тому. В Україні й досі даний напрям обліку залишається недостатньо дослідженим. Екологічний облік дуже швидко розвивається в усьому світі. Стимулювання його застосування здійснюють професійні організації бухгалтерів: Міжнародна

федерація бухгалтерів (International Federation of Accountants, IFAC), Асоціація дипломованих бухгалтерів (Association of Chartered Certified Accountants, ACCA), Інститут бухгалтерів у сфері управлінського обліку (Chartered Institute of Management Accountants, CIMA) тощо.

Екологічний облік визначають як систему виявлення, виміру, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання, обробки й підготовки релевантної інформації щодо діяльності підприємства у сфері природокористування і охорони навколишнього середовища з метою обґрунтування управлінських рішень [4, с. 70]. Отже, екологічний облік – це така система, яка виявляє, вимірює, реєструє, узагальнює та зберігає інформацію, яка відбувається на підприємстві в області природокористування з передачею користувачам для прийняття оптимальних управлінських рішень.

Протягом останніх трьох десятиріч у більшості країн, насамперед розвинених, відбувалося значне зростання витрат на природоохоронну діяльність. Їх загальний обсяг нині складають десятки й сотні мільярдів доларів, і вони значною мірою відшкодовуються. У загальній сукупності витрат промислових підприємств неможливо виділити екологічні витрати. Це пов'язано з тим, що у діючій практиці бухгалтерського обліку екологічні витрати відображаються у складі собівартості виробленої продукції [3, с. 62].

Під екологічними втратами для цілей бухгалтерського обліку слід розуміти зменшення вартості активів підприємства без перенесення її на продукт виробництва та без їх вибуття за його межі за рішенням власника, яке відбувається внаслідок несприятливих стихійних явищ та негативного антропогенного впливу на природне середовище [3, с. 62].

Ґрунтовні дослідження праць вітчизняних учених щодо витрат пов'язаних з екологічною діяльністю показали різноманітні категорії таких визначень: «природоохоронні витрати», «витрати на охорону довкілля», «витрати на охорону навколишнього природного середовища», «екологічні витрати». Так, В. Лень, О. Колівешко, окрім трактування терміну «екологічні витрати», розтлумачують «екологічні втрати» та «екологічні збитки». Під екологічними втратами для цілей бухгалтерського обліку, на погляд науковців, варто розуміти зменшення вартості активів підприємства без перенесення її на продукт виробництва та без їх вибуття за його межі за рішенням власника, яке відбувається внаслідок несприятливих стихійних явищ та негативного антропогенного впливу на природне середовище. Поняття «екологічні збитки» містить інформацію про господарські операції та іншу інформацію про негативні зміни стану довкілля і вплив цих змін на виробничу та соціальну сфери [5, с. 130].

Р. Берлінг під екологічними втратами розуміє ту частину виробничих ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових), що була втрачена без отримання продукції, перевитрачена порівняно з раціональними нормативними витратами або взагалі не використовувалась, тобто не функціонувала, простоювала. Таке визначення є більш конкретним, тому що визначено об'єкти обліку, а саме: втрачені та невикористані ресурси та втрати від простою засобів праці [7, с. 12].

На думку І.В. Бешулі, екологічні витрати поділяються на ті, що виникають у результаті заходів з попередження й ліквідації наслідків забруднення в ході звичайних виробничих процесів, а також інвестиції, експлуатаційні витрати з управління природоохоронною діяльністю, з ліквідації наслідків завданої екологічної шкоди, відшкодовані витрати [8, с. 297].

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що екологічні витрати – це ті витрати, які спрямовані на знешкодження, скорочення чи повну ліквідацію впливу та забруднення шкідливими викидами підприємства на навколишнє середовище.

Діяльність будь-якого підприємства супроводжується певними витратами, пов'язаними із захистом навколишнього середовища. Ці витрати прямо чи опосередковано впливають на економічні показники діяльності підприємства. Сума таких витрат у більшості підприємств значна, але сучасний бухгалтерський облік екологічних витрат ведеться безсистемно, вони не виокремлюються із загальної сукупності витрат. На практиці статті екологічних витрат і зобов'язань під час ведення аналітичного обліку не виділяються, вони належать до витрат за елементами. Таким чином, екологічні витрати «розчиняються» в собівартості, а контроль за ними не здійснюється. Це призводить до відсутності достовірних облікових даних про розміри, напрями та види екологічних витрат підприємств. Необхідність урахування екологічних витрат у складі виробничих витрат як підстави для аналізу ефективності їх використання давно визнали провідні вчені економісти-екологи [3, с. 63].

Ми поділяємо думку Н.Л. Правдюк та вважаємо, що прийняття рішення щодо обліку екологічної діяльності формується як визначення обсягу робіт з управління витратами, доходами, зобов'язаннями, установлення конкретних виконавців робіт, закріплення їхніх обов'язків у посадових інструкціях, аналізу та контролю екологічних витрат [1, с. 149-150].

У номінальному вираженні витрати на охорону навколишнього природного середовища у 2002–2020 роках загалом демонстрували тенденцію до зростання, що було зумовлено розгортанням інфляційно-девальваційних процесів а це потребувало механічного збільшення видатків на мінімізацію негативного впливу суб'єктів господарювання на довкілля, попередження збитків і ліквідацію наслідків стихійних лих та різного роду аварій техногенного та антропогенного походження.

Зокрема, 2002 року витрати на охорону навколишнього природного середовища становили 3827 млн грн, 2008-го – 12176 млн, 2013-го – 20378 млн, 2018 року – 34392 млн, 2019-го – 43735 млн, 2020-го – 41332 млн грн (див. рис. 1).

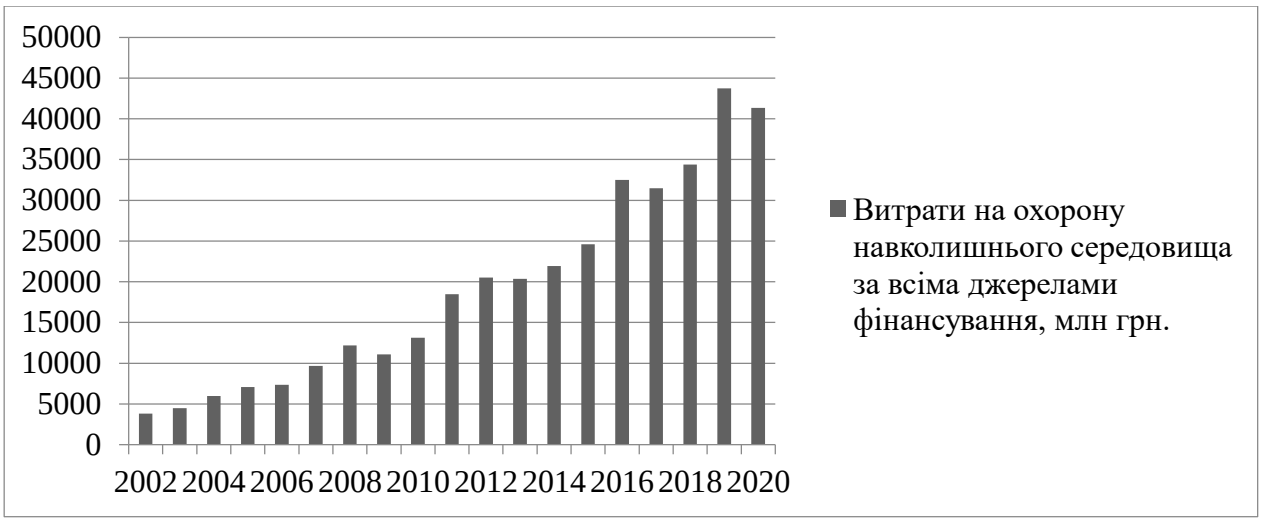

Рис. 1. Динаміка витрат на охорону навколишнього природного середовища

Джерело: побудовано автором на підставі [6; 9]

Це свідчить про відсутність позитивних змін у динаміці реальної величини витрат на охорону навколишнього природного середовища за всіма джерелами фінансування. Причин такої ситуації кілька.

По-перше, відсутність у регуляторному механізмі природокористування достатнього набору стимулів для суб'єктів господарювання нарощувати фінансові вливання в природоохоронну діяльність.

По-друге, традиційна дефіцитність державного бюджету та залежність від офіційних трансфертів місцевих бюджетів не дають змоги повною мірою фінансувати видатки на здійснення природоохоронної діяльності сектором публічного управління.

По-третє, Україна мляво впроваджує базові положення міжнародних багатосторонніх природоохоронних угод, тому не має можливості отримувати фінансові потоки глобальних природоохоронних фондів та урядів іноземних держав.

По-четверте, внаслідок неналежного законодавчого оформлення угод публічно-приватного партнерства публічні партнери не в змозі повною мірою залучати фінансові ресурси підприємницького сектора у природоохоронну діяльність [6].

Запорукою ефективного управління екологічними витратами є правильне сформоване облікове забезпечення, порядок та послідовність формування визначається підприємством [10, с. 52].

При цьому, суть облікового забезпечення управління екологічними витратами зводиться до процесу вибору засобів впливу на поліпшення якості продукції, збереження природного середовища, поліпшення ефективності використання природних ресурсів з метою досягнення стратегічних цілей діяльності з найбільшим екологічним ефектом на рівнях ієрархії.

Загалом дослідниками виділяється низка проблем, які стоять перед обліковим забезпеченням формування екологічних витрат:

- визначення екологічних витрат;
- класифікація екологічних витрат;
-визначення екологічних зобов'язань. Зумовлено взаємодією підприємств із навколишнім середовищем, що може здійснити суттєвий вплив на фінансовий стан;
- нормативне врегулювання обліку екологічних витрат. Потрібно ввести доповнення до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» в частині формування інформації про екологічні витрати;
- план рахунків. Доповнити чинний План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій;
- особливості ековитрат для агросектору. Потрібно зазначити, що створювана продукція не становить небезпеки (окрім гною, на компостування(сплачують податок на аміак));
- екологічний звіт. Він повинен відображати: вид екологічних проблем, що належать до діяльності сільськогосподарського підприємства; заходи, прийняті підприємством щодо природоохоронних заходів; показники викидів; інформацію про відомі потенційно серйозні екологічні проблеми;
-організація обліку екологічних витрат. Є системою елементів і засобів оптимальної побудови облікового процесу з метою отримання і надання достовірної, оперативної, аналітичної і якісної інформації для управління екологічними витратами й контролю за використаними ресурсами у сфері охорони навколишнього середовища.

Висновки. На підставі проведеного дослідження та опрацювання наукових джерел[1-10], можна зробити наступні висновки:

– екологічні витрати - це витрати підприємства, що пов'язані із здійсненням ним екологічної діяльності, вони відрізняються від інших витрат і залежать від сфери діяльності підприємства та ступеня впливу на навколишнє природне середовище;

– екологічні витрати є важливим об'єктом бухгалтерського обліку і потребують ефективної організації процесу відображення їх в системі облікових рахунків, фінансовій та статистичній звітності;

– якісно організований облік екологічної діяльності забезпечить аграрним підприємствам можливість об'єктивно оцінювати екологічні витрати та одразу виявляти ризики виникнення факторів, які негативно впливатимуть на навколишнє середовище.

Список використаних джерел:

1. Правдюк Н.Л Облікове забезпечення формування екологічних витрат. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2020. №3(53). С. 142-158. URL: http://efm.vsau.org/storage/articles/November2020/pY7q733my94G5n2bd5cO.pdf

2. Кируха М.В. «Екологічні витрати підприємства: обліково – економічний аспект». *Збірник наукових праць VII Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. 2020. с.66-70* URL: http://vtei.com.ua/images/2020/25_03_2020/3/5.pdf

3. Совик М.І. «Необхідність упровадження обліку екологічних витрат в умовах здійснення економічної діяльності згідно з концепцією сталого розвитку». *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* №19. 2018. с. 61-64 URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/19_3_2018ua/14.pdf

4. Колісник О.П., Гордієнко Т.В., «Облік екологічних витрат у системі управління підприємством в умовах сталого розвитку». *Видання «Modern Economics».* №19. 2020. с. 69-75 URL: https://modecon.mnau.edu.ua/issue/19-2020/kolisnyk.pdf

5. Букало Н., «Екологічні витрати, їх економічна природа та стан». *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету ім. Л.Українки.* 2019. с. 128 -137 URL: https://www.researchgate.net/publication/331899760_EKOLOGICNI_VITRATI_IH_EKONOMICNA_PRIRODA_TA_STAN

6. Екологічне благополуччя України: фінансувати, не можна заборонити. URL: https://zn.ua/ukr/ECOLOGY/ekologichne-blagopoluchchya-ukrayini-finansuvati-ne-mozhna-zaboroniti-348163_.html

7. Лень В., Колівешко О. «Екологічні збитки, витрати та втрати: поняття та зміст». *Журнал Бухгалтерський облік і аудит.* №2. 2014. с. 11 - 17

8. Гангал Л.С. «Екологічний облік як інформаційний інструмент управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств». *Журнал Інноваційна економіка.* 2015. №4. с. 295 - 300

9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua

10. Очеретько Л.М., Другакова А.С. «Удосконалення обліку витрат екологічної діяльності». *Журнал Економіка та держава.* 2018. №1. с. 50 – 54. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2018/11.pdf

Катерина ЛИМАНЮК*,
студентка 2 курсу,
факультет обліку й аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЕКОЛОГІЧНІ ЗАКУПІВЛІ: РЕАЛІЇ ТА ПРАКТИКА

***Анотація**. Система державних закупівель в Україні перейшла на світові стандарти у 2016 році, тому ще активно підлягає доопрацюванню як у системі законодавства, так і в системі обліку та аналізу. «Зелені» закупівлі покликані зробити споживання екологічнішим, а, відтак, якіснішим, і спонукати бізнес виробляти продукцію, яка відповідає цим критеріям. Таким чином, постає необхідність розробки механізму впровадження «зелених» закупівель, який буде адаптованим та зрозумілим для всіх учасників закупівельного процесу.*

***Abstract**. The public procurement system in Ukraine switched to world standards in 2016, therefore it is still actively subject to improvement both in the legislative system and in the accounting and analysis system. Green purchases and the principles on which they are implemented must cover all stages of the product's life cycle (resource mining, own production, transportation and logistics, product use, recycling or recycling). If these conditions are met, the main objective of development and functioning on the principles of sustainability will be achieved.*

Вступ. «Зелені» закупівлі є добровільним механізмом, тому кожна держава та державні органи влади можуть визначати, в якій мірі його застосовувати задля інтеграції екологічної політики та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління.

«Зелені» закупівлі також мають суттєвий вплив на розробку та упровадження енергоефективних та більш чистих технологій виробництва, покращення екологічних характеристик продукції протягом життєвого циклу.

Застосовуючи «зелені» закупівлі, органи державної влади можуть забезпечити промисловості реальні економічні стимули щодо розвитку «зеленої» економіки. Урядові та місцеві органи влади, бюджетні установи відіграють грають важливу роль у національній економіці, сприяючи розвитку ефекту хвилі на ринку, тобто поширюючи та популяризуючи принципи сталого розвитку.

Отже, ініціатива держави щодо заохочення до «зелених» закупівель є основою для поширення цих зобов'язань на місцеві органи влади та приватний сектор, що у свою чергу сприятиме змінам попиту у країні в цілому.

Виклад основного матеріалу. Варто відзначити, що концепція «зелених» закупівель в Україні набуває поширення. Стаття 22 Закону України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 № 922-VIII щодо тендерної документації

*Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри аналізу та аудиту ВНАУ – Мулик Я.І.

зазначає: «Технічні, якісні характеристики предмета закупівлі повинні передбачати необхідність застосування заходів із захисту довкілля».

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що сучасна еколого-правова доктрина характеризується відсутністю усталених і загальноприйнятих наукових підходів щодо визначення сталого розвитку, правової природи екологічного підприємництва, «зелених» закупівель, хоча окремі аспекти зазначених питань були предметом дослідження низки науковців, таких як Г. В. Анісімова, Н. В. Барбашова, А. Г. Бобкова, Н. Р. Кобецька, Л. А. Калищук, Ю. С. Шемшученко та ін. Основним результатом переходу державних закупівель України в публічний простір стало впровадження електронної системи розміщення державного замовлення. [1].

На необхідності вдосконалення екологічного законодавства України як важливого напряму становлення правової держави, її демократизації та системного узгодження механізму правового регулювання з потребами сталого соціально-економічного й еколого-політичного розвитку держави, становлення громадянського суспільства, для вирішення нагальних еколого-правових проблем, реагування на екологічні ризики і виклики природно-техногенного характеру аргументовано наголошує В.І. Андрейцев, мотивуючи це, крім іншого, необхідністю приведення його до рівня світових і європейських еколого-правових стандартів [7, с. 6, 11].

На сучасному етапі реформування законодавства про закупівлі норм Закону No 114–IX щодо можливості замовника встановлювати в тендерній документації вимог до екологічних характеристик предмета закупівлі та права вимагати від учасників підтвердження відповідності екологічних характеристик пропонованих товарів, робіт чи послуг вимогам, установленим у тендерній документації, недостатньо.

Зважаючи на це, для посилення екологічної складової частини у процесі організації та здійснення публічних закупівель доцільно доповнити систему принципів, за якими здійснюються закупівлі, принципом екологічності, закріпити його в ч. 1 ст. 5 Закону No 114–IX («Принципи здійснення публічних закупівель та недискримінація учасників») [1].

Визначення екологічності як одного із принципів здійснення публічних закупівель не лише має велике засадниче та методологічне значення, але й окреслює перспективи його практичного застосування.

Згідно законодавству ЄС вимоги екологічних стандартів та екологічні критерії програм екологічного маркування можуть розглядатись в якості основи для визначення екологічних кваліфікаційних вимог для здійснення «зелених» державних закупівель.

Відповідно до стандартів серії ISO 14020 екологічне маркування поділяють на три основних типи для:

III тип – екологічні декларації, що містять інформацію у вигляді кількісних показників екологічних впливів до обраної одиниці продукції певної категорії на всіх етапах її життєвого циклу.

ІІ тип маркування надає уяву про певну характеристику, пов’язану з впливами на довкілля, яка може бути корисною для експлуатації, обслуговування, ремонту чи утилізації. Маркування ІІ типу належить до самодекларацій, тобто заяв, що не потребують додаткового незалежного оцінювання третьою стороною (сертифікації).

І тип визначає конкурентну перевагу об’єкта екологічної сертифікації щодо його впливу на стан довкілля і здоров’я людини на всіх стадіях життєвого циклу. Об’єктом сертифікації може бути готова продукція, послуга або об’єкт будівництва.

Екологічне маркування обох типів може бути використане як один з інструментів сталих закупівель, що не потребує складних досліджень та експертної оцінки:

1) включіть вимоги екологічних критеріїв до технічних специфікацій;

2) перевірте відповідність технічним умовам;

3) використовуйте екологічні критерії як критерії відбору;

4) використовуйте окремі аспекти екологічного маркування ефективності для прогресивного підходу[9].

Україна представлена в GEN програмою екологічного маркування із знаком «Зелений журавлик», що упроваджується з 2003 року згідно з ДСТУ ISO 14024:2002. [8].

Значна кількість фактів свідчить про те, що розвиток «зелених» публічних закупівель буде лише поглиблюватись і поступово набувати саме обов’язкового характеру.

Нині ЄС поки дотримується позиції щодо обов’язковості «зелених» закупівель лише в окремих галуях та стосовно окремих товарів.

Українці дедалі частіше роблять свідомий вибір на користь екології та обирають зелені продукти і послуги, наприклад:

- У 2018 році 43% мешканців України зменшили споживання енергії
- 36% сортували більшу частину сміття для утилізації
- 29% почали користуватись екологічно чистішим транспортом та відмовились від купівлі одноразових пластикових виробів
- 23% зменшили побутове споживання води

Розвивається ринок електромобілів. У 2018 році українці купили вдвічі більше електромобілів, ніж у росіян. І в шість разів більше, ніж у поляків. Збільшується споживання органічних продуктів: розмір внутрішнього ринку органічних продуктів (без урахування імпорту) оцінювався у 6, 7 тис.т і 590 млн грн у 2018 році.

Екологічні критерії визначаються на науковій основі з урахуванням:

- рівня впливу продукції на навколишнє природне середовище під час отримання (добування) сировини, виробництва;
- можливості зменшення впливів продукції на навколишнє природне середовище в результаті збільшення строку експлуатації (реалізації) та повторного її використання;

• загального балансу між економічною вигодою та навантаженням на довкілля на різних стадіях життєвого циклу продукції.

Незважаючи на те, що втілення ідеї «зелених» закупівель є добровільним інструментом для використання в державній політиці і державні органи мають право обирати якою мірою їх реалізовувати, вони мають значні економічні, екологічні, соціальні переваги. Можемо виділити ряд переваг, класифікувавши їх за різними критеріальними ознаками.

Основні переваги застосування «зелених» закупівель:

Економічні:

• Економії коштів протягом усього життєвого циклу закупівлі (наприклад, купуючи більше енергоефективне обладнання, відбувається економія коштів за рахунок зменшення споживання.

• Використання зелених закупівель державою створює попит на певні категорії товарів, а як результат то стимул для підприємств створювати інноваційні технології.

Таблиця 1

Системи екологічної сертифікації та маркування для сталих закупівель

Назва знака маркування та організація, яка надає право на його застосування	**Категорії продукції та видані сертифікати (ліцензії)**	**Схема сертифікацій**	**Географічний розподіл**
Знак «Зелений журавлик». Українська програма екологічної сертифікації та маркування.	52 прийняті екологічні критерії, що дозволяють оцінити екологічні переваги товарів і послуг різних категорій. 112 чинних екологічних сертифікатів. 934 сертифікованих товарів і послуг. Лідерами серед товарних груп з екологічної сертифікації є мийні засоби, лакофарбові матеріали.	I тип (згідно з ISO 14024)	Національний
Знак «ENERGY STAR®» (Енергетична зірка). Агентство з охорони навколишнього середовища США	Обладнання та устаткування Будівлі та споруди (оцінювання енергоефективності)	Стандарти програми ENERGY STAR	Національний
Лісова опікунська рада	Сировина та продукція з лісоматеріалів. Сертифіковані понад 188 млн га лісів у 80 країнах і видано 30121 сертифікат ланцюга поставок у 117 країнах.	Forest Stewardship Council, FSC	Міжнародний

Джерело: сформовано автором на основі джерела [3]

Політичні: охорона навколишнього світу є одним із пріоритетів ЄС, тому використання; зелених закупівель представляє державну екологічну політику та покращує її імідж у світі.

Соціальні:

• запровадження високих екологічних стандартів для продуктів, робіт та послуг: покращення якості життя (споживання свіжого та екологічного харчування).

Екологічні:

• Зменшення вирубування лісів.
• Енергоефективність та раціональне використовування ресурсів.
• Зменшення рівня забруднення повітря та води.
• Регулювання викидів парникових газів.
• Сталий розвиток с/г господарства [7]

Існує п’ять основних етапів, за якими здійснюється вибір екологічних критеріїв.

Попри те, що існують значні переваги запровадження зелених критеріїв у публічних закупівлях існує і ряд бар’єрів:

– вартість «зелених», товарів, робіт та послуг є зазвичай вищою за аналогічні товари;

– низький рівень обізнаності замовників (наприклад, не всі знають про екологічні наслідки від придбання певних товарів або послуг);

– важкість точної оцінки товару або послуги на етапі постваліфікації за екологічними критеріями;

– низький рівень інформативності (25% респондентів опитування вказали на брак практичних інструментів та інформації) [3].

Таблиця 2

Етапи за якими здійснюється вибір екологічних критеріїв

Аналіз встановлених вимог, що можуть бути застосовані як екологічні критерії – аналіз чинного законодаства, норм, правил, стандартів та критеріїв програм екологічного маркування і типу (згідно з iso 14024) щодо обраного предмета закупівлі та його життєвого циклу.
Вибір важливих екологічних критеріїв – екологічні критерії, що є найбільш важливими (значущими), з урахуванням потенційних впливів предмета закупівлі на стан довкілля та здоров’я людини протягом життєвого циклу та можливостей ринку.
Оцінка – оцінюйте та порівнюйте різні можливості пропозиції для вибору, що задовільнить потреби.
Верифікація – оцінка можливостей підтвердження відповідності встановленим критеріям.
Вибір вигідної/оптимальної пропозиції – встановіть важливі екологічні критерії, що відповідають потребам, ринковим можливостям, конкурентній ціні, відповідність яким може бути підтверджена.

Джерело: сформовано автором на основі джерела [2]

Ринок зелених товарів і послуг в Україні існує і стрімко розвивається. Найбільше розвиваються технології з енергозбереження, поводження з відходами та водоочищення.

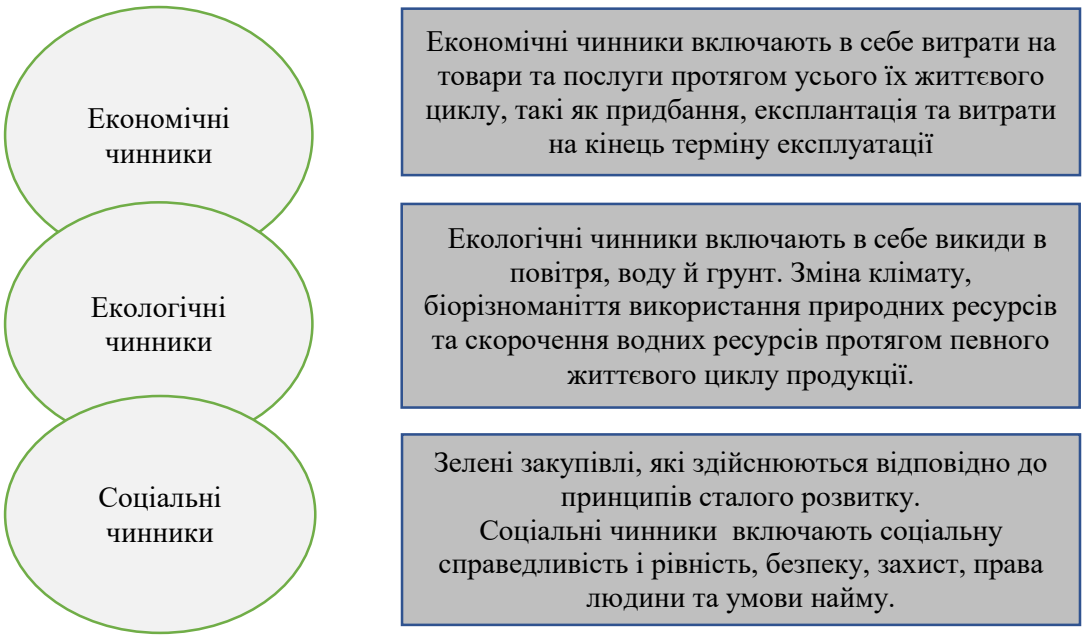

Рис.1. Складові сталого розвитку у екологічних (зелених) закупівлях
Джерело: сформовано автором на основі джерела [12]

Держава може вже сьогодні стимулювати бізнес виробляти більш екологічно за допомогою інструменту зелених публічних закупівель. З огляду на те, що нетарифні бар'єри у торгівлі із ЄС будуть екологічними (або ж кліматичними), а інвестиції дедалі сильніше прив'язуватимуться до принципів відповідності кліматичним цілям ЄС та екологічної сталості, альтернатив зеленому бізнесу нема. Збалансування трьох складових сталого розвитку у екологічних (зелених) закупівлях. Найкращі зелені закупівлі — це закупівлі, що ведуться за допомогою «діалогу на ринку», і не відстають від зелених інновацій, що характеризуються швидким розвитком. Завдяки ефективному залученню ринку, замовники можуть застосовувати тендерні процедури та методи, які «просуватимуть» зелені ринки вперед, залучаючи конкурентні ринки, що забезпечить належне співвідношення ціни та якості.

81% споживачів у всьому світі, зокрема українці впевнені, що компанії повинні сприяти покращенню навколишнього середовища.

Висновки. Зелена економіка сприяє поліпшенню добробуту населення, зниженню соціальної нерівності, зменшенню екологічних ризиків і перешкоджає виснаженню ресурсів. Модель зеленої економіки передбачає екологічно стале економічне зростання й забезпечення більш високої якості життя з урахуванням екологічних можливостей нашої планети.

Проведене дослідження дозволило сформувати механізм впровадження «зелених» закупівель, який був би адаптовуваним та зрозумілим для всіх учасників закупівельного процесу. Результатом впровадження такого механізму є тріада ефектів (впливів): соціального (безпека споживачів, дотримання прав громадян на споживання екологічних продуктів, покращення умов праці); екологічного (економія енергії та ресурсів, зменшення забруднення довкілля, запобігання кліматичним змінам); екологічного (збільшення інвестицій,

справедлива конкуренція, економічне зростання).

Публічні закупівлі є одним з інструментів досягнення цілей сталого розвитку на практиці. Надання переваги під час закупівель товарам, послугам та роботам з поліпшеними екологічними характеристиками є ефективним інструментом у вирішенні багатьох економічних, екологічних та соціальних проблем на різних рівнях.

«Зелені» закупівлі та принципи, на яких вони здійснюються, мають охоплювати усі етапи життєвого циклу товару (видобування ресурсів, власне виробництво, транспортування та логістика, використання продукту, утилізація чи переробка). В разі дотримання цих умов буде досягнена головна мета - розвиток та функціонування.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення публічних закупівель : Закон України від 19 вересня 2019 р. No 114–IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/114-20 (дата звернення: 31.01.2020).
2. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 р. No 922–VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19
3. Берзіна С.В. «Зелені» державні закупівлі URL: https://www.zhiva-planeta.org.ua/
4. Конащук Н.Е. Використання «зелених» критеріїв під час здійснення публічних закупівель 3(31), грудень, 2016 р. С. 133-136.
5. 26 зелених закупівель за екостандартами ЄС успішно провели в Україні. URL: https://e-tender.ua/news/26-zelenih-zakupivel-za-ekostandartami-yes-uspishno-proveli-173.
6. Звіт у рамках Партнерства ЄС для охорони довкілля і зростання у рамках програми «Озеленення економіки у країнах Східного партнерства» (EaP GREEN) URL: http://www.green-economies-eap.org
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським системи публічних закупівель («дорожню карту») https://voxukraine.org/zeleni-publichni-zakupivli-dlya-zelenogo-majbutnogokrayiny/
8. України від 24 лютого 2016 р. No 175-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ (дата звернення: 31.01.2020).
9. Директива 2014/24/ЄС Європейського парламенту і Ради ЄС від 26 лютого 2014 р. про державні закупівлі та скасування Директиви 2004/18/ЕС. Збірник Директив ЄС з питань державних закупівель. 2015. URL: https://eupublicprocurement.org. ua/ UKR.pdf (дата звернення: 31.01.2020).
10. Андрейцев В.І. Удосконалення екологічного законодавства: концептуальні засади. Досвід і проблеми вдосконалення екологічного законодавства : матеріали Міжнародного круглого столу, 14 грудня 2012 р., м. Дніпропетровськ. Дніпропетровськ, 2012. С. 5–27. URL: http://ir.nmu.org.ua/ bitstream/handle/123456789/147314/5-28. pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 31.01.2020).

Ілона МАКАРЧУК*
студентка 3 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ОЦІНКА РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті розглянуто сутність фермерських господарств, їх проблематику та майбутні перспективи. Встановлено, що кількість фермерських господарств за останні роки зросла, але ще певна суттєва частина веде свою діяльність у тіні. Наведено шляхи покращення становища селянських господарств та їх подальшого розвитку.*

Abstract. *The article considers the essence of farms, their problems and future prospects. It is established that the number of farms has increased in recent years, but a significant part still operates in the shadows. Ways to improve the situation of peasant farms and their further development are presented*.

Вступ. Україна зарекомендувала себе ще з давніх часів як аграрна держава зі своїми традиціями землеробства. Тому не дивно, що нині фермерські господарства є розповсюдженими і з кожним роком їх кількість збільшується. Саме з їхньою допомогою в країні гарантована продовольча безпека, а в сільській місцевості зайнятість населення. Проте наразі можна помітити і виокремити проблеми, які не сприяють розвитку фермерства. Державі потрібно звернути увагу на дану ситуацію щоб зі своєї сторони підтримати та допомогти фермерським господарствам.

Основними проблемами розвитку фермерського господарства України є відставання від сучасних тенденцій запровадження інноваційних технологій ведення сільського господарства. Нові технології та технічне забезпечення виробничих процесів є недоступним для більшості фермерів через їх дорожнечу. Фермери мають обмежене фінансове забезпечення своєї діяльності, якого ледве вистачає для придбання необхідних ресурсів для нового циклу виробництва. У свою чергу, перехід на більш вищий рівень господарювання передбачає додаткове залучення коштів [1].

Виклад основного матеріалу. Фермерське господарство – це структура, яка за ємністю включає у себе можливість використання різних організаційних форм приватної, сімейної і найманої праці. Ми маємо справу з якісно новим формуванням, що характеризується наданням в приватну власність майна і землі. Тобто в одній особі (сім'ї) інтегрується праця, власність, управління. Таке поєднання в одній особі різних функцій є основою організації виробництва; можливість використання сімейного потенціалу з урахуванням консолідуючих

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки ВНАУ – Коваль Н.І.

факторів, інтересів і мети; наявність неформального лідера, реалізація контрольних прав власника-управлінця. Однак необхідно зауважити, формуються також міцні фермерські господарства, які використовують найману робочу силу [2].

Створити селянське господарство може будь-яка працездатна особа, якій виповнилося 18 років. Крім того, це може бути як один громадянин, так і декілька, але за умови, що вони є родичами або членами сім'ї. Далі фермерське господарство для себе вирішує: який напрямок діяльності обирати; який обсяг продукції виробляти та реалізувати; як ефективно використовувати земельні ділянки; як покращувати родючість даної території.

Фермерське господарство здійснює свою господарську діяльність самостійно, виходячи з економічної доцільності. Всю його означену діяльність можна поділити на операційну, фінансову та інвестиційну [2].

Ефективність діяльності підприємства залежить від багатьох параметрів: ступеня розвиненості виробництва, поділу і кооперації праці, використання результатів науково-технічного прогресу, економічних ресурсів, форм стимулювання високопродуктивної праці тощо, але першою чергою – від ступеня інтегрування зазначених факторів під час їх використання. Однак застосування того чи іншого фактора поза зв’язком з іншими ще не забезпечує оптимального економічного розвитку підприємства. Зазначені функції виконуються за допомогою процесу управління підприємством [2].

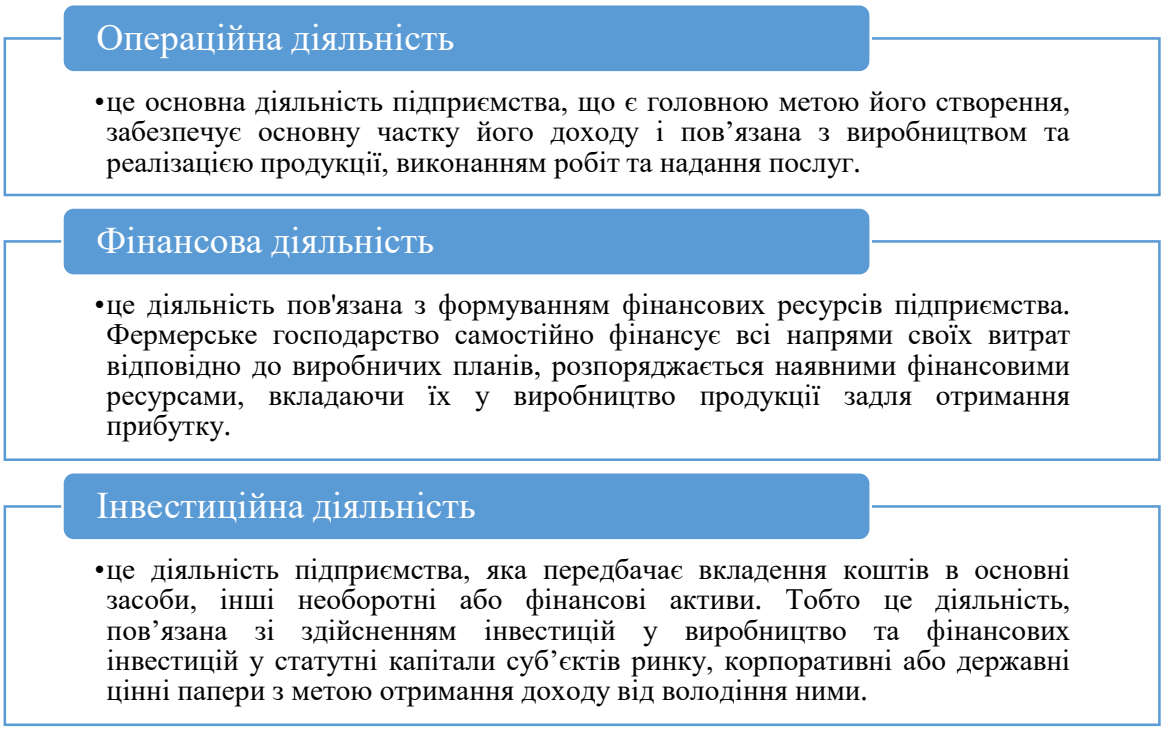

Рис. 1. Поділ господарської діяльності у фермерських господарствах
Джерело: сформовано на основі [2]

Перед тим як створювати та розпочинати діяльність фермерського господарства слід розрахувати які будуть витрати, чи будуть вони значними і чи буде надходити прибуток. В табл. 1 перераховані витрати на підприємстві, які в свою чергу поділяються на: прямі матеріальні витрати; прямі витрати на оплату праці; інші прямі витрати; загальновиробничі витрати. Також там зображено порівняння витрат усіх підприємств і фермерських господарств в цілому.

Таблиця 1

Витрати підприємств на виробництво продукції сільського господарства

Види витрат	Усі підприємства		У тому числі фермерські господарства	
	млн.грн	у % до підсумку	млн.грн	у % до підсумку
1	2	3	4	5
Витрати – усього	**441 529,6**	**100,0**	**76 567,4**	**100,0**
Прямі матеріальні витрати – усього	**245 959,8**	**55,7**	**44 138,4**	**57,6**
у тому числі				
насіння та посадковий матеріал	35 749,1	8,1	8 076,6	10,5
корми	54 901,3	12,4	3 065,4	4,0
з них покупні	23 107,3	5,2	1 492,6	1,9
інша продукція сільського господарства	6 677,7	1,5	262,1	0,3
мінеральні добрива	60 290,1	13,7	14 805,8	19,3
пальне і мастильні матеріали	30 901,9	7,0	7 956,8	10,4
електроенергія	4 252,7	1,0	523,1	0,7
паливо й енергія	1 892,5	0,4	190,5	0,2
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	21 089,4	4,8	5 030,1	6,6
Прямі витрати на оплату праці	**29 932,5**	**6,8**	**4 682,1**	**6,1**
Інші прямі витрати – усього	**103 553,9**	**23,4**	**19 718,9**	**25,8**
у тому числі				
відрахування на соціальні заходи	6 654,1	1,5	1 066,3	1,4
орендна плата за:				
земельні частки (паї)	46 192,9	10,5	8 605,7	11,2
майнові паї	660,8	0,1	38,9	0,1
амортизація	35 969,9	8,1	7 964,7	10,4
Загальновиробничі витрати – усього	**62 083,4**	**14,1**	**8 028,0**	**10,5**
з них				
оплата послуг сторонніх організацій	33 235,4	7,5	4 235,9	5,5

Джерело: сформовано автором на основі [3]

Фермерське господарство вигідне, поки воно дає продукцію і дозволяє відновлювати виробництво, забезпечуючи потреби сім'ї. Звідси виключне виживання і стійкість фермерських господарств. Господарська рівновага буде тоді, коли дохід, який отримує сім'я фермера забезпечує її потреби, тобто особистий бюджет сім'ї, в тому числі за рахунок діяльності за межами селянського господарства. Таким чином, розмір господарської діяльності визначають: склад сім'ї, особисте споживання, дохід від сільського господарства, сукупний дохід, площа землі та інші технічні елементи господарства [4].

Поява фермерських господарств як і рух землі розпочався тоді, коли люди отримували земельні ділянки та замислювались над тим, що з ними робити. Тому що, для ефективного використання ресурсів потрібні знання, техніка, кошти, навички. На сьогоднішній день господарства перейшли на новий рівень становлення суб'єктами в аграрній багатокомпонентній економіці та намагаються допомогти у вирішенні проблеми продовольчої безпеки в регіонах, в країні. Переглянемо їх кількість за останні роки на рис.2.

Зазначається, що у 2013 році зареєстрували рекордну кількість фермерів – 49,1 тис. До 2015 року їх кількість зменшилася на 11%, тобто на 5467. З 2015 року та до 2021 року спостерігається лише позитивна тенденція зростання, майже на 11% або 4714 фермерських господарств [5].

Рис. 2. Кількість фермерських господарств в Україні з 2013 по 2021 рік
Джерело: сформовано автором на основі [5]

Перш ніж прогнозувати збільшення ефективності селянських господарств, майбутні аграрні перспективи в економіці, потрібно виділити певні проблеми що стримують розвиток підприємств такі як:

- недостатньо ефективне державне стимулювання та бюджетна підтримка;
- відсутність потрібної кількості матеріально-технічного обладнання;

- відсутність пільгового іпотечного кредитування фермерських господарств;
- масові перешкоди для доступу до ринків збуту продукції;
- присутність господарств, що працюють в тіні.

Щоб в майбутньому розвиток фермерських господарств не загальмовувався, а набирав все сильніших обертів, пропоную звернути увагу на такі напрями:

- формування власного ринку збуту для продукції;
- використання новітніх інноваційних технологій, для пришвидшення роботи та покращення якості;
- добровільне кооперування фермерських господарств;
- інвестування в розвиток технологічної та виробничої інфраструктури;
- безоплатна допомога з бюджету держави на використання у виробництві екологічно чистої продукції.

На даний час Президентом і Кабінетом Міністрів України значно спрощено і полегшено систему і розмір оподаткування в тому числі і в аграрній сфері. Завдяки цьому багато фермерських господарств виходять із тіні і ведуть свою діяльність офіційно. Це дає змогу отримувати більше надходжень до державного бюджету, а також спрощує можливість розрахунку допомоги аграріям із надання паливно-мастильних матеріалів, насіння, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, технічного устаткування та інших складових аграрного виробництва.

ООН розробила загальний план дій, який надає міжнародній спільноті докладні рекомендації з підтримки сімейних фермерських господарств. Зазначається, що родинне фермерство відкриває унікальну можливість для забезпечення продовольчої безпеки, поліпшення засобів до існування, більш раціонального розпорядження природними ресурсами, охорони навколишнього середовища та досягнення сталого розвитку передовсім, в сільських районах [6].

Загальний план дій ООН, що передбачає заходи на всіх рівнях сформований за сімома взаємопов’язаними напрямками [6]:

1. Розвиток сприятливого політичного середовища для зміцнення сімейних фермерських господарств.
2. Підтримка молоді й забезпечення стійкості сімейних фермерських господарств від покоління до покоління.
3. Сприяння досягненню гендерної рівності в сімейному фермерстві.
4. Зміцнення організацій сімейних фермерських господарств.
5. Підвищення стійкості фермерських господарств до зовнішніх впливів.
6. Зміцнення сімейних фермерських господарств для забезпечення стійкості продовольчих систем до змін клімату.
7. Підтримка багатоплановості сімейних фермерських господарств для впровадження соціальних інновацій, що сприяють територіальному розвитку, збереженню довкілля та біорізноманітності.

Висновки. Фермерські господарства займають важливе місце в Україні. Тому потрібно приділити увагу їх розвитку та підвищенню конкурентоспроможності. Зі збільшенням державної підтримки фермерство

України зможе піднятись до рівня розвинутих країн. Організація діяльності фермерських господарств повинна мати міцну основу, що негайно вимагає вирішення актуальних проблем.

Зараз держава спрямовує свою діяльність на підтримку та розвиток особистих селянських господарств, фермерських господарств, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, як рівноправних форм господарювання в сільській місцевості, закріплення позитивних тенденцій у їх діяльності. Україна робить впевнені кроки в перспективне майбутнє, та це лише початок на передодні великих змін.

Список використаних джерел:

1. Маслкак О. Проблеми та перспективи фермерства в Україні. *Економічний гектар*. 2015. №18. С. 7-11 URL: http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/7914-problemy-ta-perspektyvy-fermerstva-v-ukraini.html (дата звернення: 22.03.2022).
2. Подолянчук О.А., Коваль Н.І., Гудзенко Н.М. Облік в фермерських господарствах: монографія навчальний посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2019. – 374 с.
3. Витрати підприємств на виробництво продукції сільського господарства. *Економічна статистика. Економічна діяльність. Сільське, лісове та рибне господарство*. 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm (дата звернення: 22.03.2022).
4. Полятикіна Л.І., Кадацька А.М. Стан та перспективи розвитку фермерських господарств в Україні. *Інформаційна економіка*. 2016. №1-2. С. 43-47.
5. Названо кількість фермерських господарств в Україні у 2021 році. *Гаряча агрополітика*. 2021. URL: https://agropolit.com/news/21796-nazvano-kilkist-fermerskih-gospodarstv-v-ukrayini-u-2021-rotsi (дата звернення: 22.03.2022).
6. Томич І. С. В Україні на фермерів припадає лише 10% агровиробництва. *Укрінформ.* 2021. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3298644-v-ukraini-na-fermeriv-pripadae-lise-10-agrovirobnictva.html (дата звернення: 22.03.2022).

Марина МАТВІЄНКО*,
студентка 1-го року магістратури,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. *У статті розкрито сутність соціальної відповідальності підприємств. Акцентовано увагу на методах, які можуть застосовуватися для формування аналітичного забезпечення соціально відповідальної діяльності та які найкраще відображатимуть результати оцінки сформованих показників. Проаналізовано основні показники оцінки соціально-економічної відповідальності перед власниками ТОВ «Курланд». Обґрунтовано склад показників розвитку корпоративної соціальної відповідальності на макрорівні: витрати на персонал, витрати на виконання науково-технічних робіт, екологічні платежі, витрат на благодійність, податок на прибуток.*

Abstract. *The article reveals the essence of the social responsibility of enterprises. Emphasis is placed on the methods that can be used to form the analytical support of socially responsible activities and which will best reflect the results of the evaluation of the indicators. The main indicators of assessment of socio-economic responsibility to the owners of Kurland LLC are analyzed. The composition of indicators of the development of corporate social responsibility at the macro level is substantiated: personnel costs, costs of scientific and technical work, environmental payments, charity costs, and income tax.*

Вступ. Питання соціальної відповідальності бізнесу стає все більш актуальним для України, що пов’язано з багатьма факторами, насамперед із процесами інтеграції нашої країни до європейського і світового співтовариства. Соціальна відповідальність бізнесу, яка вже достатньо давно набула поширення в багатьох країнах світу, передбачає необхідність досягнення балансу інтересів між корпоративними, державними і громадськими інститутами та виступає основою сталого розвитку. Соціальна відповідальність стала частиною ділової культури та етики провідних світових компаній.

В усьому світі як великі транснаціональні компанії, так і невеликі місцеві бізнес-підприємства переосмислюють своє функціонування та формулюють нові стратегії, що дозволили б їм краще реагувати на потреби споживачів, партнерів, суспільства та довкілля. Принципи соціальної відповідальності стають однією зі складових успішної стратегії, що зміцнює імідж і репутацію компанії, приваблює клієнтів та утримує найкращих працівників.

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри аналізу та аудиту ВНАУ – Томчук О.Ф.

Важливого значення в частині формування ефективних методів та інструментів виміру і оцінки рівня сталого розвитку набуває аналітична підсистема, побудова якої дозволить дати виважену та обґрунтовану інтерпретацію результатів діяльності, встановити вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на показники діяльності підприємств, визначити ефективність та результативність використання усіх видів капіталу, їх вплив на соціальну та екологічну складові діяльності, оцінити вартість підприємства в короткостроковому, середньо строковому та довгостроковому періоді, а також резерви, які підприємством не використані [2, с. 14].

Важливий внесок у дослідження розвитку соціальної відповідальності бізнесу зробили такі вчені, як Н.М. Богатська, Я.Р. Біленська, Л.О. Вдовенко, М.М. Доліні, Є.В. Коваленко, Г.М. Рябенко, О.Ф. Томчук, О.Л. Хотомлянський та ін. Не зважаючи на ґрунтовні наукові здобутки в даній сфері показники, які можуть бути використані в оцінці соціально-економічної відповідальності підприємництва в Україні потребують детальнішого висвітлення.

Виклад основного матеріалу. Будь-який бізнес, у тому числі й у сфері АПК, реалізуючи свої економічні цілі, неминуче зачіпає інтереси місцевої громади та впливає на рівень розвитку регіону присутності. Своєю чергою, розвинене суспільство з усіма створеними для гідного життя і роботи умовами є необхідною умовою подальшого зростання, розвитку і процвітання агробізнесу в регіоні присутності. Подібний механізм зворотного зв’язку зумовлює необхідність наявності елементів корпоративної політики, які змогли б забезпечити максимально позитивний вплив на місцеве суспільство і регіон присутності, не зменшуючи, а в довгостроковій перспективі й збільшуючи економічну ефективність агробізнесу.

Кужель В.В., Мельник Ю.М. наголошують, що для сучасних компаній такою політикою стала корпоративна соціальна відповідальність (КСВ), яка фактично являє собою взаємовигідне партнерство бізнесу, держави і суспільства [4, с. 26]. Корпоративна відповідальність бізнесу – це добровільний внесок бізнесу в розвиток суспільства в соціальній, економічній і екологічній сферах, пов’язаних з основною діяльністю компанії або тими, що виходять за рамки певного мінімуму [1, с. 265].

Здійснення аналізу в системі управління сталим розвитком залежить від цілей та потреб суб'єктів аналізу. Відповідно, аналіз виконують у трьох розрізах: ретроспективному (базується на історичній інформації, є достовірним, забезпечує оцінку впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на екологічну і соціальну діяльність), оперативному (передбачає суцільне спостереження за ключовими параметрами функціонування підприємства, які мають екологічні та соціальні наслідки) та стратегічному (пов'язаний з реалізацією системного та ситуаційного підходів при вивченні факторів, які впливають на процес стратегічного управління) [2, с. 16].

Таблиця 1

Методи аналізу для формування аналітичного забезпечення соціально відповідальної діяльності

Група	Методи
I Математичні	
1. Традиційні	Порівняння; відносні та середні величини, групування, балансові, графічні, табличні
2.Прийоми детермінованого аналізу	Моделювання факторних систем (адитивних, мультиплікативних, кратних, комбінованих). Способи факторних розрахунків (ланцюгових підстановок, абсолютних різниць, індексний, відносних різниць, інтегральний). Способи детермінованої комплексної оцінки (метод сум, суми місць, середньої геометричної, метод відстаней)
3.Прийоми фінансової математики	Прості та складні відсотки, дисконтування, визначення нарощеної суми
4.Прийоми стохастичного аналізу	Кореляція (парна, рангова, канонічна), регресійний аналіз, дисперсійний аналіз, компонентний аналіз, сучасний багатомірний факторний аналіз
5.Прийоми оптимізації показників	Математичне програмування, дослідження операцій, теорія ігор, теорія масового обслуговування, мережеві методи планування та управління, теорія управління запасами
II Евристичні	
1. Метод мозкового штурму	Оперативний метод вирішення проблем на основі стимулювання творчої активності
2. Метод експертних оцінок	Індивідуальні (інтерв'ю, анкетування), колективні (метод комісії, метод Делфі, метод відстороненого оцінювання, конференція ідей)
3. Метод асоціацій та аналогій	Метод фокальних об'єктів, синектика, метод низки випадковостей

Джерело: сформовано на основі [2, с. 17]

Формування показників аналізу залежить від методів, які будуть використані для їх отримання. Тут слід підійти відповідально, оскільки від правильності та доцільності обраного методу залежатиме раціональність та ефективність прийняття управлінських рішень. Огляд сутності та можливостей великої кількості методів аналізу надав можливість акцентувати увагу на тих, які можуть застосовуватися для формування аналітичного забезпечення сталого розвитку. При цьому важливим є вибір того методу, який найкраще відповідає меті і завданням аналізу соціально відповідальної діяльності, які визначені в певний момент часу (див.табл. 1).

Перелік показників, який запропонований вже науковцями та може бути застосований при оцінці СЕВП, є доволі чисельним, в чому й полягає складність аналізу. Вибір таких показників обумовлений основою корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) будь якого підприємства (за А. Керролом) в отриманні прибутку, що можна пояснити тим, що чим більший прибуток підприємства, тим більше зацікавлені сторони отримують від цього: власники – прибуток,

працівники – заробітну плату, суспільство та держава – більше податкових відрахувань. Саме це й обумовлює вибір цих показників.

Слід зауважити, що власник виступає не тільки тією особою, що приймає рішення відносно реалізації соціальних програм на своєму підприємстві, але й також реципієнтом.

Соціально-економічна відповідальність перед власниками підприємств проявляється в отриманні прибутку, його максимізації. Тому вагому частину з них складають показники, які відображають рівень прибутковості підприємства, стійкості та можливості швидко реагувати на потреби ринку [3, с. 267].

Це стосується економічних показників рентабельності, ліквідності та фінансової стійкості, тому що саме власники більш за все зацікавлені в ефективній роботі свого підприємства (таблиця 2).

З даних таблиці 2 можна зробити висновок про позитивні та негативні аспекти господарювання даного підприємства. Зростання коефіцієнта фінансової автономії в динаміці на 0,10 пунктів – здатність фінансувати свої необоротні та оборотні активи.

Таблиця 2

Показники оцінки соціально-економічної відповідальності перед власниками підприємства ТОВ «Курланд» за 2018-2020 р.

№ п/п	Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Відхилення, (+, -)
1	Коефіцієнт фінансової автономності	-0,22	-0,23	-0,12	0,10
2	Коефіцієнт фінансової залежності	-4,49	-4,32	-8,41	-3,93
3	Коефіцієнт фінансового ризику	-5,49	-4,78	-8,15	-2,67
4	Коефіцієнт поточної ліквідності	0,62	0,58	0,63	0,1
5	Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,41	0,46	0,56	0,15
6	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,002	0,09	0,010	0,008
7	Рентабельність власного капіталу	-0,78	-0,66	-	0,78
8	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	189,08	200,07	236,43	47,35
9	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	-289,26	-160,02	-94,14	195,12
10	Чиста рентабельність продажів	26,69	21,38	-	-26,69

Джерело: сформовано автором на основі фінансової звітності ТОВ «Курланд» с. Телелинці, Жмеринського району, Вінницької області

Посилення залежності підприємства від позикових коштів і, відповідно, зниженні його фінансової стійкості характеризує значення коефіцієнта фінансового ризику (на – 2,67 пункти).

Розрахунок коефіцієнтів ліквідності з наступним їх порівнянням із рекомендованими діапазонами сприятливих значень може дати тільки досить грубу, наближену оцінку ліквідності. В цілому всі показники ліквідності мають низькі значення, хоча на кінець 2020 року відбулось незначне їх покращення. Найважливішими показниками рівня корпоративної соціальної відповідальності є заробітна плата, обсяг сплачених податків, витрати на благодійність, екологічні платежі та обсяг витрат на науково-технічні роботи.

Запропоновані показники Є.В. Коваленко [5, с. 136] є дійсно інформативними для визначення рівня соціальної відповідальності підприємств на регіональному чи загальнодержавному рівні, проте вважаємо, що цей перелік потребує деякого уточнення.

Зокрема, замість показника «заробітна плата» більш доцільно використовувати показник «витрати на персонал», який більш повно відображає витрати підприємства на найманих працівників, так як включає ще й витрати на соціальні заходи.

Також замість показника «обсяг сплачених податків» більш доцільно використовувати показник «податок на прибуток», який відображає, перш за все, ефективність діяльності підприємства і економічну складову соціальної відповідальності бізнесу – ефективно використовувати ресурси і одержувати прибуток (табл. 3).

Таблиця 3

Показники діяльності суб'єктів господарювання, пов'язані із корпоративною соціальною відповідальністю, млн. грн.

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Темп зростання, %
Витрати на персонал	727110,1	901245,3	990589,2	136,2
Витрати на виконання наукових досліджень та розробок	86501,2	104492,9	109447,6	126,5
Витрати на охорону навколишнього природного середовища	34392270,3	43735862,1	41332201,7	120,2
Витрати на благодійність	7354061,7	-	-	-
Податок на прибуток	78281	95992	110 820	141,6
Разом	42638223	44837592	42543057	99,8

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України http://www.ukrstat.gov.ua/

За даними Державної служби статистики України, витрати підприємств на соціальну відповідальність на кінець 2020 року зменшились на 0,2% за рахунок відсутності у 2019 та 2020 роках витрат на благодійність.

У межах загальної суми таких витрат окремі складові мають доволі різні темпи зростання, зокрема податок на прибуток має найвищу тенденцію до зростання – 41,6%, найменшу тенденцію мають витрати на охорону навколишнього природного середовища – 20,2%.

Витрати на науково-технічні роботи зросли на 26,5%, витрати на персонал – на 36,2%.

Витрати на персонал у розрізі суб'єктів господарювання за розміром мають відмінності як у абсолютному, так і відносному вимірах (табл. 4). Загальною тенденцією є зростання витрат на персонал у підприємств усіх розмірів у загальній сумі і в розрахунку на одного працівника у середніх підприємствах. Із зменшенням розміру підприємства темп зростання витрат на персонал у абсолютній сумі зростає. Тобто, малі і мікро- підприємства протягом періоду дослідження нарощували витрати на персонал більшими темпами ніж

великі підприємства.

Очевидно, що середні підприємства мають кращі фінансові можливості щодо надання найманим працівниками соціальних гарантій і соціального пакету, здійснення виплат понад основну заробітну плату, які враховують рівень освіти, компетенцій і досягнень персоналу.

Таблиця 4

Витрати на персонал суб'єктів господарювання за їх розміром

Показник	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Темп зростання, %
Витрати на персонал, млн. грн.	727110,1	901245,3	990589,2	136,2
У т. ч. великі підприємства, млн. грн. % до загальних витрат на персонал в розрахунку на 1 зайнятого працівника, тис. грн.	280461,8 38,6	341807,5 37,9	360077,3 36,4	128,4 94,3
У т.ч. середні підприємства, млн. грн. % до загальних витрат на персонал в розрахунку на 1 зайнятого працівника, тис. грн.	322028,6 44,3	411033,9 45,6	462796,8 46,7	143,7 105,4
У т. ч. малі підприємства, млн. грн. % до загальних витрат на персонал в розрахунку на 1 зайнятого працівника, тис. грн.	124619,7 17,1	148403,9 16,5	167715,1 16,9	134,6 98,8
З них мікро- підприємства, млн. грн. % до загальних витрат на персонал в розрахунку на 1 зайнятого працівника, тис. грн.	41721,2 5,7	48323,3 5,4	55839,4 5,6	133,8 98,2

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України http://www.ukrstat.gov.ua/

Висновки. Реалізація концепції корпоративної соціальної відповідальності обумовлює необхідність здійснення економічного аналізу, комплексна методика якого буде сформована з урахуванням визначених методологічних, методичних, організаційних та технологічних положень, що забезпечить можливість оцінки кількісних та якісних показників діяльності підприємства та дозволить враховувати зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі, спричинені його розвитком. Хоча в цілому динаміка показників розвитку соціальної відповідальності не демонструє стрімкого зростання, але в умовах перманентної економічної та політичної кризи свідчить про позитивний розвиток соціальної відповідальності бізнесу у нашій державі.

Список використаних джерел:

1. Аделькин Ф. Результаты исследования социальной ответственности украинского бизнеса. К.: Блакить, 2005. 349 с.

2. Будько О. В., Формування аналітичного забезпечення управління соціально відповідальною діяльністю підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 14. С. 14-18.

3. Дєліні М.М. Показники оцінки соціально-економічної відповідальності

підприємництва в Україні. *Проблеми економіки*. 2017. № 4. С. 263-270.

4. Кужель В.В., Мельник Ю.М. Мотивація розвитку соціальної відповідальності бізнесу на аграрних підприємствах. *Бізнес-навігатор*. 2014. № 3 (35). С. 26-31.

5. Коваленко Є.В. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності в Україні. URL: http://global-national.in.ua/archive/9-2016/28.pdf.

Альона МОМОТЮК*
студентка 1-го року магістратури,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

КОНТРОЛЬ НАДХОДЖЕННЯ ТА ВИБУТТЯ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Анотація. *У статті висвітлено основні проблеми контролю надходження та вибуття виробничих запасів на підприємстві. Проведено дослідження і визначено напрямки внутрішньогосподарського контролю операцій з руху запасів. Проаналізовано, що для ефективної роботи на підприємстві повинно бути налагоджена система складського обліку. Акцентовано увагу на важливості правильної класифікації запасів, а також покращення ведення документованого обліку надходження, видачу у виробництво та вибуття запасів з підприємства. Обґрунтовано методи вибуття виробничих запасів. Розглянуто перспективні шляхи підвищення якості контролю надходження та вибуття виробничих запасів на підприємстві*.

Abstract. *The article highlights the main problems of controlling the receipt and disposal of inventories at the enterprise. The research was carried out and the directions of internal control of stock movement operations were determined. It is analyzed that for effective work at the enterprise the system of the warehouse account should be adjusted. Emphasis is placed on the importance of proper classification of inventories, as well as improving the documented accounting of receipts, issuance of production and disposal of inventories from the enterprise. Methods of disposal of production stocks are substantiated. Promising ways to improve the quality of control over the receipt and disposal of inventories at the enterprise are considered.*

Вступ. На даний момент ефективний розвиток ринкової економіки має забезпечити якісний контроль матеріально-технічного забезпечення, який в результаті стає основою успішного розв'язання проблеми підприємства –

* Науковий керівник: к.е.н, доцент кафедри бухгалтерського обліку ВНАУ – Коваль Л.В.

задоволення потреб виробництва в матеріалах з максимально можливою економічною ефективністю. Тому особливої уваги потребує розв'язання проблеми управління і раціональної організації матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств, підґрунтям якої є ефективний облік і контроль виробничих запасів як ключових складових загальної системи управління виробничим процесом. Спірність теоретичних положень, фактична важливість врахування і розгляду виробничих запасів, незадовільний ступінь їх вивчення з місця зору нинішніх потреб контролю управління визначають актуальність даної теми. Спірність теоретичних положень, фактична важливість врахування і розгляду виробничих запасів, незадовільний ступінь їх вивчення з місця зору
нинішніх потреб контролю управління визначають актуальність даної теми.

Виклад основного матеріалу. Результати виробничо-господарської діяльності сільськогосподарського підприємства, його фінансова стійкість значною мірою залежить від обсягів, якості та собівартості виробленої продукції. Тому для досягнення позитивних показників своєї виробничої діяльності підприємство повинно організувати та забезпечити стабільний процес виробництва продукції. Тобто забезпечити безперебійний, низьковитратний та якісний випуск продукції в запланованих обсягах.

Особливе місце в організації виробничого процесу посідає контроль за виробничими запасами.

Метою контролю є встановлення достовірності первинних даних, наявності й руху виробничих запасів, повноти і своєчасності відображення у первинних документах та регістрах бухгалтерського обліку.

Поняття обліку та контролю виробничих запасів є досить неточним. Багато вітчизняних та іноземних економістів досліджували це питання, а саме: Дубініна М. В., Гуцаленко Л. В., Коцепатрий М. М., Марчук У. О.; а також викладачі нашого університету: Коваль Н. І., Коваль Л. В., Коваль О. В., Подолянчук О. А. Роботи цих авторів носять дискусійний характер, тому є питання які потребують подальших досліджень та наукових розробок.

Коваль Н.І. визначає, що виробничі запаси – це придбані або самостійно виготовлені запаси, що підлягають подальшій переробці на підприємстві або утримуються для іншого споживання у ході нормального операційного циклу і характеризуються речовою формою, макроекономічним змістом, мікроекономічним призначенням та наявністю облікової складової [3, с. 96].

Так Дубініна М. В. виокремлює поняття «складських запасів» і характеризує їх двома видами: виробничі запаси – це матеріальні цінності, що знаходяться на складі підприємств виробничої сфери і призначені для подальшого використання; товарні запаси – матеріальні цінності, які знаходяться на складі, але призначені для продажу [2, с. 47].

Матеріали, як правило, є найбільш важливою і значною частиною активів підприємства. Вони займають особливе місце у складі майна та домінуючі позиції у структурі витрат підприємств різних сфер діяльності; при визначенні

результатів господарської діяльності підприємства та при висвітленні інформації про його фінансовий стан.

Запаси відносяться до складу оборотних активів, тому що можуть бути перетворені на грошові кошти протягом року або одного операційного циклу. Для забезпечення безперебійної роботи виробництва, на складах підприємства завжди повинні бути виробничі запаси в межах норм, передбачених потребою підприємства. Щоб краще розуміти важливість виробничих запасів на підприємстві, пропонуємо розглянути рисунок 1.

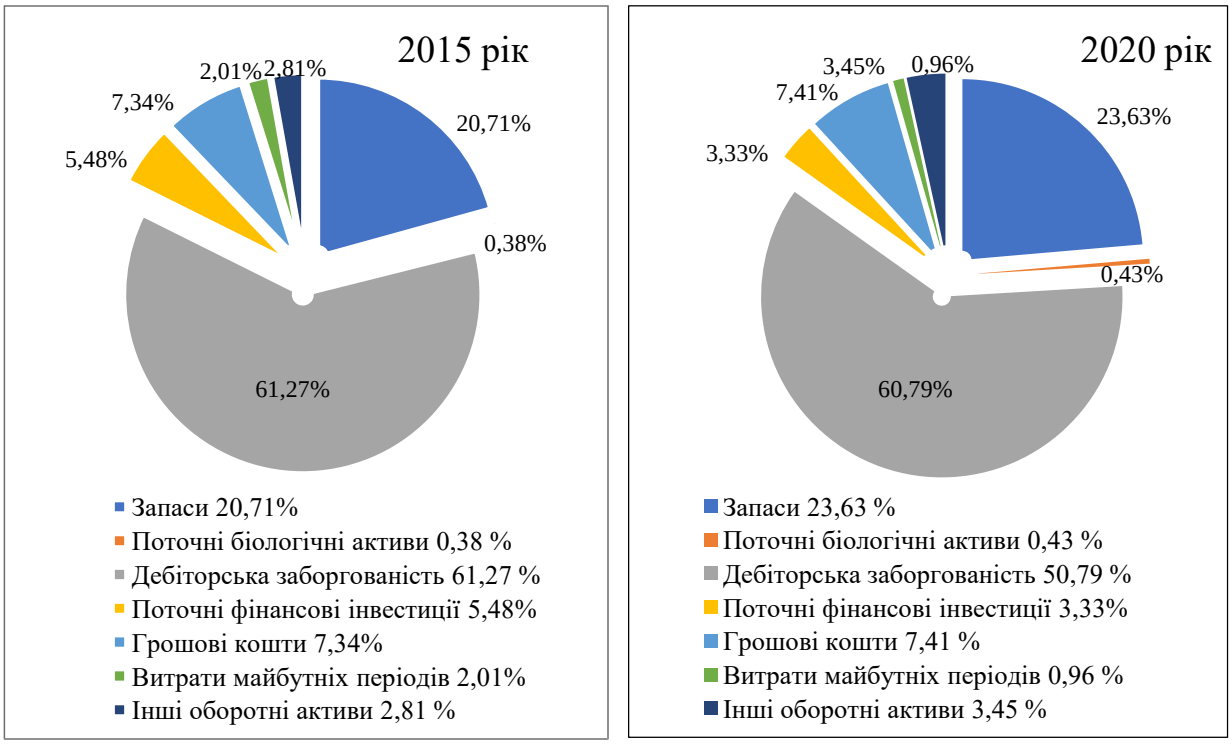

Рис. 1. Питома вага запасів у складі оборотних активів
Джерело: сформовано автором на основі [4]

Проаналізувавши статистичні дані за 2015 рік та за 2020 рік ми можемо зробити висновок що запаси на підприємствах України займають друге місце у складі питомої ваги оборотних активів, що свідчить про їх значну роль у виробничому процесі кожного підприємства .Ми прослідковуємо збільшення у 2020 році кількість виробничих запасів підприємства у грошовому вимірнику на 2,92 % (у 2015 році цей показник був 20,71 %, а у 2020 році уже 23,63 %). Таким чином, виробничі запаси є частиною активів господарюючого суб'єкта, необхідних для здійснення ефективної роботи підприємства. Це свідчить що підприємства використовують все більшу кількість різноманітних запасів у своєму виробничому процесі.

У складських приміщеннях підприємств здійснюються господарські операції зі збереження виробничих запасів, що надходять, а також відпуску їх у виробництво. Бухгалтерський облік має забезпечити контроль за залишками,

надходженням і витрачанням виробничих запасів на складі, що є важливою умовою для забезпечення збереження власності підприємства [2, с. 156].

На підприємстві можуть застосовувати два альтернативні типи систем внутрішнього контролю товарно-матеріальних запасів, на основі яких перевіряють вартість залишків товарно-матеріальних запасів на кінець облікового періоду та собівартість відпущених (реалізованих) запасів: періодичну та постійну системи контролю товарно-матеріальних цінностей.

Основні напрямки внутрішньогосподарського контролю операцій з руху запасів на підприємстві наведено на рисунку 2.

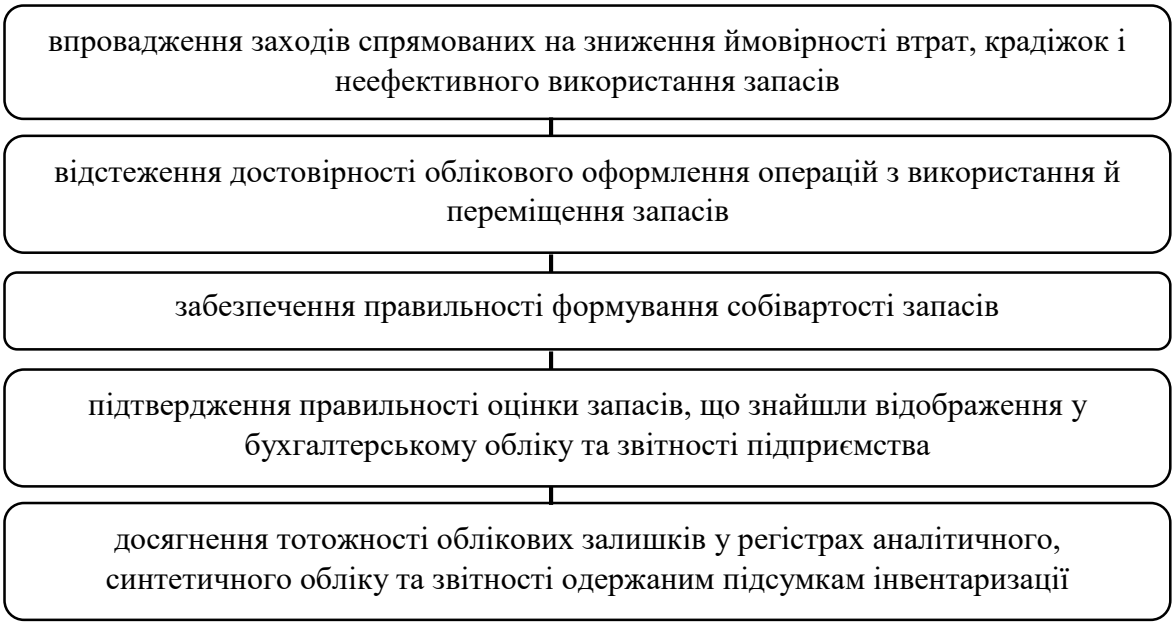

Рис. 2. Напрямки внутрішньогосподарського контролю операцій з руху запасів

Джерело: сформовано автором на основі [1]

В умовах періодичної системи контролю за допомогою інвентаризації товарно-матеріальних запасів наявних на кінець облікового періоду визначають кінцеве сальдо рахунка товарно-матеріальних запасів. Обчислюють вартість цих залишків шляхом множення наявних одиниць товарно-матеріальних запасів на вартість одиниці. Різниця загальної вартості придбаних цінностей (включаючи початкове сальдо) і вартості залишків на кінець облікового періоду становить собівартість відпущених у виробництво (реалізованих) товарно-матеріальних запасів [1].

Постійна система контролю товарно-матеріальних запасів передбачає визначення кінцевого сальдо як залишкової величини, тобто різниці суми вартості придбаних запасів і їх початкового сальдо та собівартості відпущених у виробництво (реалізованих) товарно-матеріальних запасів. При цьому на кожний день облікового періоду за кожним елементом товарно-матеріальних запасів відстежують початкове сальдо, кожне надходження та зменшення та кінцеве

сальдо товарно-матеріальних запасів підприємства. Ця система передбачає дещо вищий обсяг контрольних робіт однак забезпечує достовірність даних про стан товарно-матеріальних цінностей на кожний день.

У ході перевірки перевіряючим слід переконатись в обґрунтованому визнанні активами товарно-матеріальних цінностей включених до складу запасів, зокрема у виконанні двох вимог: існування ймовірності, того, що підприємство отримає в майбутньому економічні вигоди, пов'язані з їх використанням та можливості достовірного визначення їх вартості.

Таблиця 1

Методи вибуття/переміщення запасів

№ п/п	Назва методу	Пояснення
1.	Ідентифікація індивідуальної собівартості	• собівартість одиниці запасів, які не є взаємозамінними; • товари чи послуги, призначені для конкретних проектів;
2.	LIFO	• Last In, First Out – останнім прийшло, першим вийшло; • одиниці запасів, які були придбані/вироблені останніми, вибувають з обліку першими;
3.	Середньозваженої собівартості	• собівартість одиниці визначається із середньозваженої собівартості подібних одиниць на початок періоду та придбаних або вироблених протягом періоду;
4.	FEFO	• First Expire, First Out – перший термін дії – перший вихід; • метод ротації товарів на склад; • товари з мінімальним залишковим терміном зберігання відвантажуються/продаються в першу чергу;
5.	FIFO	• First In, First Out – першим прийшло – першим пішло; • одиниці запасів, які були придбані/вироблені першими, продаються першими, а ті, що залишаються на кінець періоду – є придбаними/виробленими останніми;
6.	FPFO	• First Product, First Out – першим вироблено – першим виходить; • метод ротації товарів на складі; • враховує дату випуску продукції; • більш «стара» продукція відвантажується в першу чергу;
7.	BBD	• Best Before Date – першим збігає рекомендований термін – першим виходить; • товари з мінімальним залишком рекомендованими терміном придатності відвантажуються в першу чергу.

Джерело: сформовано автором на основі [5]

Перевірка оприбуткування в бухгалтерському обліку запасів передбачає встановлення достовірності фактичних цін їх придбання - первісної вартості, включаючи витрати на доставку, податки, збори та інші обов'язкові платежі (окрім тих, що згодом відшкодовуються підприємству). Фактичний відпуск матеріальних цінностей за документами складу зіставляють з даними виробничих звітів та прибутковими документами господарських підрозділів.

Для виявлення фактів використання цінностей не за призначенням, створення неврахованих надлишків матеріальних цінностей, інших порушень контролерам

слід застосовувати методи фактичного контролю, зокрема, спостереження, контрольні запуски сировини та матеріалів у виробництво, контрольні заміри фактичного виконання робіт [1].

Передавання товарно-матеріальних цінностей зі складу у виробництво, експлуатацію чи їх реалізація здійснюється підприємствами за вартістю, що визначається згідно одного з таких методів, наведених в таблиці 1.

Особливої пильності потребує контроль перенесення даних про залишки матеріальних цінностей з матеріальних звітів до регістрів синтетичного обліку та звітності. За допомогою арифметичного перерахунку вартості залишків матеріальних цінностей за звітними періодами шляхом зіставлення даних Головної книги, а також балансу й звіту про фінансові результати контролюють відповідність відображення вартості матеріальних запасів на рахунках обліку та звітності [1].

Висновки. Підсумовуючи, можна сказати, що під виробничими запасами варто розуміти: предмети праці у вигляді сировини, матеріалів, купівельних напівфабрикатів, палива, запасних частин та інших матеріалів, що призначені для використання у процесі виробництва.

Оцінку запасів здійснювати відповідно до вищезазначених стандартів, опираючись також із виду та мети діяльності підприємства. Важливим чинником правильної організації обліку є класифікація запасів створена у відповідності до специфіки підприємства.

Одним із способів контролю за виробничими запасами вважати інвентаризацію. Основною метою якої є виявлення наявності та оцінка стану об’єкта, що перевіряється, виявлення відхилень від нормативних, облікових, планових та інших характеристик.

Облік виробничих запасів є досить трудомістким процесом. Тому, на підприємствах які ведуть облік за журнально-ордерною формою пропонується застосування автоматизованої форми обліку, що дасть змогу спростити роботу працівникам підприємства.

Список використаних джерел:

1. Гуцаленко Л.В., Коцепатрий М.М., Марчук У.О. Внутрішньогосподарський контроль - Навчальні матеріали онлайн URL. https://pidru4niki.com/1815070961779/ekonomika/vnutrishnogospodarskiy

2. Дубініна М.В. Сутність виробничих запасів як складової частини процесу виробництва. Тенденції та закономірності розвитку обліково-аналітичного забезпечення в Україні: тези доп. на вузівській наук.-практ. конф. Миколаїв: НУК, 2017. 156 с.

3. Коваль Н.І. Сутність виробничих запасів як економічної категорії: обліковий та управлінські аспекти. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2017. №7. С. 93-105.

4. Методологічні положення зі статистичних наукових досліджень розробок Київ: Державна служба статистики України, 2021. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»: Наказ Міністерства фінансів України від 20 жовтня 1999 р. № 246 – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99#Text

Тетяна НІЖНИК,*
магістр 1-го року заочної форми навчання,
факультету обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕДЕННЯ ОБЛІКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Анотація. *Питання обліку суб'єктів малого підприємництва сьогодні набуває особливої актуальності, адже вони, залежно від сфери діяльності, кількості працюючих, системи оподаткування, розміру доходу, мають різні варіанти організації обліку. У статті представлені основні нормативно-правові акти щодо організації обліку суб'єктів малого бізнесу. Представлено критерії поділу підприємств згідно Господарського Кодексу України та Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Наведено динаміку кількості підприємств з розподілом на великі, середні та малі.*

Abstract*. The issue of accounting for small businesses is especially relevant today, because they, depending on the field of activity, number of employees, tax system, income, have different options for accounting. The article presents the main regulations on the organization of accounting for small businesses. The criteria for the division of enterprises according to the Commercial Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" are presented. The dynamics of the number of enterprises divided into large, medium and small is given.*

Вступ. Однією з найважливіших передумов розвитку економіки цивілізованим шляхом є розвиток і вдосконалення підприємницької діяльності. Світова практика свідчить, що малий бізнес сильно впливає на розвиток народного господарства країни, навіть на країни з добре розвиненою економікою. Через це розвитку малого підприємництва потрібно приділяти увагу як з боку держави (законодавство), а також с боку аналізу управління керівництва підприємств стосовно обліку.

Все більше зростає роль нормативно-правового регулювання, яке забезпечить створення сприятливих умов для діяльності суб'єктів малого підприємництва. Це стосується і законодавства у сфері обліку й оподаткування

* Науковий керівник: к.е.н, доцент кафедри бухгалтерського обліку ВНАУ – Коваль Л. В.

малих підприємств, що передбачає спрощення процедури ведення обліку і складання фінансової звітності, сплату єдиного податку та подання податкової звітності.

Дослідженню різних аспектів нормативно-правового регулювання обліку, звітності та системи оподаткування малих підприємств присвячені праці таких вчених, як: В. Бабіч, К. Безверхий, Т. Гоголь, С. Голов, А. Касич, В. Кубік, О. Макарова, В. Муравська, Н. Ніпорко, А. Поддєрьогін, Л. Сук, Н. Черевик та ін. Проте важливим є подальше вивчення впливу нормативно-правового забезпечення на функціонування облікової системи малого підприємства та його узгодження.

Виклад основного матеріалу. Малі підприємства є одним із основних інструментів розвитку національної економіки. Вони становлять основу дрібного виробництва; встановлюють темпи зростання економіки, формують структуру та якісну складову внутрішнього валового продукту, підвищують ступінь демократизації суспільства; сприяють перебудові економіки, швидкій окупності витрат, свободі ринкового вибору; забезпечують насичення ринку товарами та послугами, реалізацію інновацій, створюють додаткові робочі місця; характеризуються високою мобільністю, раціональними формами управління; формують прошарок підприємців-власників, що є основою середнього класу; сприяють послабленню монополізму та розвитку здорової конкуренції на ринку [1].

Саме малі підприємства забезпечують розвиток економічної системи країни та наближають її до споживачів. Підприємництво здатне вирішувати такі економічні завдання, як створення в країні конкурентного середовища, залучення приватного капіталу і зовнішніх інвестицій, а також удосконалення наявних технологій виробництва. Водночас ці підприємства виконують найважливішу роль у державі — надають громадянам країни робочі місця, створюють реальні джерела їх доходів, забезпечують виробництво товарів виконання робіт та надання послуг.

Пріоритетним завданням розвитку малих підприємств на сучасному етапі розвитку економіки є вдосконалення законодавчої та нормативної бази. На сьогодні Україна має велику кількість нормативних актів, що регулюють підприємницьку діяльність, проте відсутність єдності та системності породжує багато правових бар'єрів.

Правовою основою ведення бухгалтерського обліку є сукупність законодавчих і нормативних актів, що регулюють фінансово-господарську діяльність та її облік на підприємствах усіх форм власності. До правової основи ведення бухгалтерського обліку належать документи Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики, Державної фіскальної служби, Національного банку та інших державних органів. Нормативні органи встановлюють як об’єкти обліку, так і схему кореспонденції рахунків, методику обліку та ін.

Ефективний розвиток малого бізнесу залежить від взаємоузгодженої та цілісної нормативно-правової бази. В Україні, наразі, підприємницьку діяльність з нормативно-правової та обліково-методологічної точок зору регулюють:

- Господарський Кодекс України (ГКУ);
- Податковий Кодекс України (ПКУ);
- Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»
- Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»;
- Положення (стандарт) бухгалтерського обліку (П(С)БО) 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва»;
- Методичні рекомендації із застосування регістрів бухгалтерського обліку малими підприємствами (№ 720).

Нормативні вимоги щодо класифікації суб'єктів підприємницької діяльності наразі є проблемним питанням. Так, Господарський Кодекс України визначає види суб'єктів підприємницької діяльності – це суб'єкти великого, середнього, малого та мікро підприємництва, а також критерії віднесення суб'єктів господарювання до відповідного виду залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік.

Згідно ГКУ: суб'єктами мікро підприємництва є фізичні особи-підприємці (ФОП) та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [1].

Відповідно, до суб'єктів малого підприємництва вимоги ті самі, тільки середня кількість працівників не повинна перевищувати 50 осіб, а річний дохід – 10 мільйонів євро.

Натомість, закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», до критеріїв для поділу підприємств на мікро-, малі, середні та великі крім середньої кількості працівників та річної суми чистого доходу від реалізації товарів, робіт, послуг додає ще балансову вартість активів (табл. 1).

Як бачимо, вимоги до середньої кількості працівників у вищезгаданих нормативних документах збігаються, показники ж доходу різняться як за сутністю, так і за сумою. За вимогами закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» дотримання критеріїв перевіряється на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному. При цьому достатньо відповідати двом з трьох критеріїв. Також цим законом визначено, що підприємство самостійно обирає форму бухгалтерського обліку [7].

Таблиця 1

Критерії поділу підприємств згідно Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»

Тип підприємства	Критерії		
	Балансова вартість	Чистий дохід від реалізації товарів, робіт, послуг	Середня кількість працівників
Мікропідприємство	До 350 тис. євро	До 700 тис. євро	До 10 осіб
Мале підприємство	До 4 млн. євро	До 8 млн. євро	До 50 осіб
Середнє підприємство	До 20 млн. євро	До 40 млн. євро	До 250 осіб
Велике підприємство	Понад 20 млн. євро	Понад 40 млн. євро	Понад 250 осіб

Джерело: сформовано автором на основі [7]

Суттєва особливість Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» – це створення методологічних засад збору, реєстрації та узагальнення інформації, які здійснюються шляхом суцільного, безперервного та документального обліку всіх господарських операцій.

Державна служба статистики України (Держстат) є національним органом статистики, що відповідає за реалізацію державної політики у сфері статистики та за створення й належне функціонування загальнодержавної системи економіко-статистичної інформації на території України. На сайті Держстату оприлюднено статистичну методологію і дані демографічної та соціальної, економічної та регіональної статистики. Держстат збирає та обробляє дані щодо МСП переважно в рамках структурної статистики підприємств, яка описує структуру та результати діяльності підприємств за видами діяльності та розміром. Основними джерелами даних структурної статистики підприємств є: статистичні форми, фінансова звітність та дані ДФС. У таблиці 2 наведено динаміку кількості підприємств з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства.

Таблиця 2

Динаміка кількості підприємств з розподілом на великі, середні та малі

Кількість підприємств	2015 р.	2016 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2020 р. у % до 2015 р.
Усього	343440	338256	355877	380597	373822	8,85
У т. ч. великі підприємства	423	399	446	518	512	21,04
середні підприємства	15203	14937	16057	17751	17602	15,78
малі підприємства	327814	322920	339374	362328	355708	8,51

Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: побудовано автором на основі [2]

Як свідчать дані табл. 2 кількість великих підприємств зростала у 2018-2019 роках і відповідно становили 446 та 518 підприємств, а потім відбулося зменшення їх кількості у 2020 р. до 512. Кількість середніх підприємств зросло

на 15,78% в динаміці 2015-2020 рр. Хоч кількість малих підприємств не так значно зросли, але в динаміці 2015-2020 рр. спостерігаємо їх збільшення на 8,51 % і в 2020 році становило 355708 підприємств.

Форма бухгалтерського обліку суб'єкта малого підприємництва визначається побудовою облікових регістрів, способом і технологією облікових записів у них, з врахуванням особливостей діяльності. Вибір форми бухгалтерського обліку залежить від того, які вимоги поставлені перед обліком у системі управління підприємницькою діяльністю.

Види податків і зборів регламентуються Податковим кодексом України. Згідно норм ПКУ суб'єкти малого бізнесу можуть застосовувати два варіанти оподаткування: загальну систему оподаткування та спрощену систему оподаткування [4]. Спрощена система оподаткування, обліку та звітності передбачає особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, на сплату єдиного податку в порядку та на умовах, визначених Податкового кодексу України, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності. Загальна система оподаткування, обліку та звітності має складну систему ведення бізнесу з точки зору обліку та звітності. Проте вона дозволяє займатися будь-яким видом діяльності та немає інших обмежень, що притаманні спрощеній системі оподаткування. Загальна система оподаткування складається з сукупності податків і зборів до бюджету, що нараховуються у встановленому законами України порядку [5].

Якщо суб'єкти малого підприємництва обрали загальну систему оподаткування, то в цьому випадку, для організації облікового процесу, вони повинні скористатися Методичними рекомендаціями по застосуванню регістрів бухгалтерського обліку, затвердженими Наказом Міністерства фінансів України №356 від 29.12.2000 р. та Методичними рекомендаціями щодо застосування регістрів журнально-ордерної форми обліку для сільськогосподарських підприємств, затвердженими Наказом Міністерства аграрної політики України №390 від 4.06.2009 р.

Таким чином, суб'єкти малого підприємництва на загальній системі оподаткування застосовують Загальний план рахунків відповідно до Наказу Міністерства фінансів України №291 та можуть використовувати: одночасно рахунки 8 і 9 класу; тільки рахунки 9 класу; тільки рахунки 8 класу. Суб'єкти малого підприємництва на спрощеній системі оподаткування можуть застосовувати Спрощений план рахунків або вести облік без застосування плану рахунків та подвійного запису [5].

Склад фінансової звітності суб'єктів малого бізнесу визначає П(С)БО 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва». Згідно цього положення (стандарту) звітністю є:

- Спрощений фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва (форми 1-мс та 2-мс), який складається мікропідприємцями та юридичними особами, які ведуть спрощений бухгалтерський облік доходів та витрат відповідно до податкового законодавства;

- Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва (форми 1-м та 2-м), який складається іншими суб'єктами малого підприємництва та представниками іноземних суб'єктів господарської діяльності [6].

Вищенаведені звіти відрізняються кількістю статей, які підлягають розкриттю. В будь-якому випадку, показник балансової вартості активів – це підсумок активу балансу (р. 1300 ф. 1-м, 1-мс), а показник чистого доходу (р. 2000 ф. 2-м, 2-мс) – це дохід від реалізації за мінусом знижок, вартості повернутих раніше проданих товарів, доходів, що за договорами належать комітентам (принципалам тощо), та податків і зборів.

Варто розглянути можливість застосування вітчизняними малими підприємствами Міжнародного стандарту фінансової звітності для малих і середніх підприємств [3]. Малі підприємства, що відповідають критеріям зазначеним у п.1.2 розділу 1 МСФЗ для МСП складають повний комплект фінансових звітів («Звіт про фінансовий стан на дату звітності» (баланс); «Звіт про сукупний дохід за звітний період» або окремий «Звіт про прибутки та збитки» і окремий «Звіт про сукупний дохід»; «Звіт про зміни у власному капіталі за звітний період»; «Звіт про рух грошових коштів за звітний період»; «Примітки», що містять стисле викладення значної облікової політики та іншу пояснювальну інформацію). Зважаючи на це, у п. 1 розд. IV НП (С)БО 1 зазначено, «що підприємства, які для складання фінансової звітності застосовують МСФЗ для МСП, використовують форми звітів, затверджені цим стандартом» [9]. Це вказує на те, що використання МСФЗ для МСП, на відміну від П (С)БО 25, не дозволяє використовувати скорочену за показниками фінансову звітність у складі «Балансу» та «Звіту про фінансові результати», а лише визначає деякі відмінності у веденні обліку малими підприємствами. Тому регламентація обліку відповідно до МСФЗ для МСП визначає належність суб'єкта малого підприємництва до категорії малих підприємств, які ведуть об лік, за загальною системою обліку і звітності.

22 березня 2012 р. прийнято Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», внаслідок чого Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» втратив чинність. У цьому законі зазначено, що «до основних напрямів державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні належать:

1) удосконалення та спрощення порядку ведення обліку в цілях оподаткування;

2) запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва, що відповідають критеріям, встановленим у податковому законодавстві» [9].

Висновки. Розвиток малого підприємництва є важливим для економіки країни, бо воно виступає рушійною силою соціально-економічного розвитку. Малі підприємства допомагають: знайти людям робочі місця; країні зробити ринкову економіку більш гнучкою; наситити ринок новими товарами; реалізувати новаторську (сприяння процесу продукування нових), господарську

(використання ресурсів) та соціальну функцію (виготовлення товарів та послуг, необхідних населенню).

Кількість підприємств не є стабільною величиною в Україні, оскільки сукупність підприємств реагує на зміни економічних умов. Крім того, коливання валютного курсу мають вплив на віднесення тих чи інших підприємств до категорії малих, середніх або великих з урахуванням розміру їх доходів.

Список використаних джерел:

1. Білоус Г.П. Розвиток малого підприємництва в Україні. *Економіка України*. 2016. № 5. С. 34-36.
2. Кількість підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності за 2015-2020 рр. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/
3. Міжнародний стандарт фінансової звітності для малих і середніх підприємств (МСФЗ для МСП) [зі змін. та доп.]. URL: http://www.ifrs.org/IFRS-for-SMEs/ Documents/IFRS-for-SMEs-UKR.pdf
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. №2755-VI. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/paran256#n256
5. Подолянчук О.А. Організація обліку суб'єктами малого підприємництва 2017. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5536
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00
7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України № 996-XIV від 16.07.1999р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14
8. Про затвердження Національного положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 року № 73 (редакція від 10.08.2021). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13/print1385404084334370.
9. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні. Закон України № 4618-VI від 22.03.2012р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17
10. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14

Яна ОГОЦЬКА*
студентка 3 курсу
факультету облік і аудит
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО БІЗНЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ТА ОБЛІК КРЕДИТІВ

Анотація. *У даній публікації розглянуто особливості кредитування сільськогосподарського бізнесу та обліку кредитів в умовах запровадження воєнного стану. Проаналізовано сучасний стан державної підтримки сільськогосподарської діяльності шляхом застосування таких важелів стимулювання його розвитку, як відшкодування відсоткової ставки за кредитами.*

Abstract. *This publication considers the features of lending to agricultural business and credit accounting in the conditions of martial law. The current state of state support for agricultural activities by using such levers to stimulate its development as interest rate repayment on loans is analyzed.*

Вступ. Аграрний бізнес – це один із найбільш сприятливих секторів економіки для інвестицій. Банки завжди охоче видавали кредити для сільського господарства. Агропромисловий сектор України, базовою складовою якого є сільське господарство, є системною ланкою національної економіки, що формує продовольчу та, у певних, межах економічну, екологічну і енергетичну безпеку держави. Високий рівень розвитку агропромислового комплексу є гарантом продовольчої безпеки, надійним джерелом стабільних бюджетних надходжень, сприяє розвитку торгівлі.

Через сезонність сільськогосподарського виробництва та розрив у часі здійснення витрат та отримання доходів від реалізації продукції, підприємства сільського господарства завжди потребували залучення кредитних ресурсів для фінансування своєї поточної діяльності. Ресурсне забезпечення надскладної посівної кампанії 2022 р. є не лише проблемою конкретного субєкта господарювання, а й стратегічним питанням держави і, врешті, світової спільноти. Адже Україна є одним із основних постачальників продуктів харчування на світовому ринку, а через низку причин, спровокованих російською агресією, цьогоріч експортні можливості України значно скоротились.

Виклад основного матеріалу. Кредитування сільськогосподарських товаровиробників на початку року відіграє значну роль для виробництва валової продукції сільського господарства. Навесні аграріям завжди потрібні додаткові

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки ВНАУ – Іщенко Я.П.

кошти в період посіву. Вчасна та вдала посівна є наразі головним завданням для нашої країн, а робота бізнесу під час війни – це вкрай важлива підтримка економіки, забезпечення робочих місць та зрештою критично важливих товарів та послуг. Крім того, в сьогоднішніх умовах, сільськогосподарські товаровиробники не мають можливості продавати минулорічний урожай на експорт, оскільки вся портова інфраструктура країни заблокована агресором. Як наслідок, сучасні аграрії стикаються з кризою ліквідності оборотних коштів для сільськогосподарської діяльності [3].

Тому, постала нагальна проблема залучення кредитних джерел фінансування в період весняно-польових робіт. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, загальна потреба у фінансуванні таких проектів становить близько 100 мільярдів гривень. Тому Урядом було прийнято постанову «Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо забезпечення кредитної підтримки сільськогосподарськими товароворобниками».

Майже 1 млрд грн кредитів видали банки аграріям під час першого місяця війни. Кредитування під час війни – це завжди щось екстраординарне. Всі ризики скрізь важко прорахувати. Кредитування агросектору та проведення посівної критично важливе. Стан кредитування аграрного сектора економіки провідними українськими банками представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Кредитування аграріїв українськими банками в 2022 році

Назва банку	**Січень, млн грн**	**Лютий, млн грн**	**Березень, млн грн**
АТ «ПриватБанк»	205	178	643
АТ «ОЩАДБАНК»	179	273	132
АБ «УКРГАЗБАНК»	708	573	118
АТ «Укрексімбанк»	76	56	12
Загалом:	1168	1080	905

Джерело: сформовано автором на основі [4]

Банки та небанківські фінансові установи, які займаються кредитуванням, працюватимуть по-новому під час війни. Зміни, що впроваджено Урядом для державної підтримки аграрного сектора економіки наступні:

– встановлення строку дії державної гарантії для забезпечення часткового виконання боргових зобов'язань за портфелем кредитів банків-кредиторів та за кредитами, що надаються суб'єктам господарювання – сільськогосподарським товаровиробникам – 1 рік;

– надання кредитування суб'єктам господарювання – сільськогосподарським товаровиробникам відповідно до п. 16 виключно у вигляді кредиту;

– передбачено нову мету кредитування у рамках портфеля – для фінансування забезпечення посівів сільськогосподарських культур, у т.ч. купівлі сільськогосподарської продукції (сільськогосподарських товарів), що підпадає під визначення груп 1-24 УКТ ЗЕД, а також добрив, засобів захисту рослин,

пестицидів та агрохімікатів, паливно-мастильних матеріалів, запасних частин, основних засобів та нематеріальних активів, оплати праці, оренди нерухомого та рухомого майна, інших товарів (робіт, послуг), що використовуються суб'єктами господарювання – сільськогосподарськими товаровиробниками при здійсненні операційної діяльності;

– для кредиту, що надається суб'єкту господарювання – сільськогосподарському товаровиробнику згідно з п. 16 Порядку встановлено максимальний строк – до 1 року, а також максимальна сукупна заборгованість позичальника та учасників групи пов'язаних з ним:

– контрагентів, -1500 млн. гривень;

– розмір комісій - на покриття витрат банку-кредитора (не враховуючи плати за надання державної гарантії) на обслуговування кредиту не більше ніж % річних суми кредиту (для кредитів зі строком кредитування менш ніж 1 рік - до 1 % разово) [6].

Мета змін – насамперед полегшити ситуацію для субєктів підприємницької діяльності - позичальників на час війни та післявоєнного відновлення економіки. Тому для позичальників були введені так звані кредитні канікули під час війни. Це означає:

– під час воєнного стану та у 30-денний строк після дня його припинення або скасування громадяни не несуть відповідальність перед кредитором, якщо прострочать зобов'язання за кредитом;

– у випадку прострочення зобов'язань за кредитом громадяни звільняються від обов'язкових штрафів, пені та інших платежів, які раніше були вказані у договорі про кредит за прострочене виконання;

– заборонено підіймати процентну ставку за користування кредитом у випадку невиконання зобов'язань. Винятком є лише ті випадки, коли договір передбачає встановлення змінюваної процентної ставки;

– штрафи, пені та інші платежі, сплата яких передбачена договором про споживчий кредит, нараховані включно з 24.02.2022 за прострочення виконання за таким договором, підлягають списанню [6].

Нові правила не передбачають скасування відсотків за користування кредитними коштами. Таке нарахування є правомірним з боку кредитора. Кредитні канікули – це відтермінування сплати боргу, а не його прощення. Також кредитні канікули – це право кредитора, а не його зобов'язання. Саме тому НБУ рекомендує домовитися безпосередньо з кредитором про кредитні канікули. Однак, якщо позичальники мають достатній запас ресурсів, щоб продовжувати діяльність та обслуговувати позики, варто їх надалі сплачувати [5].

Кабінет Міністрів України оновив постанову від 24 січня 2020 року «Про надання фіскальної державної підтримки» № 28. Він визначає мету надання державної підтримки. Так, зокрема пп. 4 п. 4 визначено її як фінансування суб'єктів підприємництва – сільськогосподарських товаровиробників для провадження сільськогосподарської діяльності на період воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення чи скасування.

В п. 13 даної постанови зазначено, що компенсація відсотків надається суб'єкту підприємництва з метою зниження його фактичних витрат на сплату базової процентної ставки до рівня 0 % річних – для реалізації мети надання державної підтримки, визначеної пп. 4 п. 4, – протягом шести місяців, а після завершення цього періоду та до завершення строку кредитування – до рівня 5 % річних;

Для реалізації мети надання державної підтримки, визначеної пп. 4 п. 4, розмір компенсаційної процентної ставки за наданим суб'єкту підприємництва - сільськогосподарському товаровиробнику кредитом, який підлягає сплаті ним за рахунок власних коштів, становить 0 % річних на період воєнного стану, а у разі припинення чи скасування воєнного стану – до завершення строку кредитування.

Така підтримка може бути надана в період до 31 травня 2022 р. суб'єкту підприємництва – сільськогосподарському товаровиробнику на придбання основних засобів та покриття будь-яких витрат, пов'язаних із провадженням сільськогосподарської діяльності.[5]

Банківські кредити поділяються на короткотермінові (до року) й довготермінові. Відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій, затвердженої наказом Мінфіну від 30.11.99 р. №291 (далі - Інструкція №291), для відображення в обліку довготермінових кредитів та нарахованих за ними відсотків використовується рахунок 50 «Довготермінові позики».

На рахунку 50 «Довгострокові позики» ведеться облік розрахунків за довготерміновими позикам банків та іншими залученими позиковими коштами в інших осіб, що не є поточними зобов'язаннями.

За кредитом рахунка 50 «Довгострокові позики» відображаються суми отриманих довготермінових позик, а також переведення (в довготермінові) короткотермінових (відстрочених), за дебетом - погашення заборгованості за ними й переведення в поточну заборгованість за довготерміновими зобов'язаннями.

Для відображення в обліку короткотермінових кредитів і нарахованих за ними відсотків використовується рахунок 60 «Короткотермінові позики».

На рахунку 60 «Короткострокові позики» ведеться облік розрахунків у національній та іноземній валютах за кредитами банків, термін повернення яких не перевищує дванадцять місяців з дати балансу, й за позиками, термін погашення яких закінчився.

За кредитом рахунка відображаються суми отриманих кредитів, за дебетом – сума їх погашення і переведення в довготермінові зобов'язання у разі відстрочки кредитів.

На субрахунку 684 «Розрахунки за нарахованими відсотками» ведеться облік нарахованих відсотків за використання коштів або товарів (робіт, послуг), отриманих у кредит.

На субрахунку 951 «Відсотки за кредит» ведеться облік витрат, пов'язаних з нарахуванням і сплатою відсотків тощо за користування кредитами банків.

Крім того, використовується рахунок 61 «Поточна заборгованість за довготерміновими зобов'язаннями».

Рахунок 61 «Поточна заборгованість за довготерміновими зобов'язаннями» призначений для узагальнення інформації про стан розрахунків за поточними зобов'язаннями, переведеними зі складу довготермінових, при настанні терміну погашення протягом дванадцяти місяців з дати балансу [7].

Таблиця 2

Кореспонденція рхунків з обліку кредитів

№ з/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1.	На поточний рахунок підприємства надійшов банківський кредит	311	601
2.	Оплачено товари, роботи і послуги за рахунок кредитних коштів	631 685	311
3.	Нараховано проценти за кредитом	951	684
4.	Сплачено проценти за кредитом	684	311
5.	Списано на витрати звітного періоду суму процентів за кредитом	792	951
6.	Повернуто суму кредиту	603	311
7.	Списано нв витрати звітного періоду суму процентів за кредитом	792	951
8.	За рахунок короткострокового кредиту погашений довгостроковий кредит	503	601
9.	Проведено розрахунки з бюджетом по податках за рахунок кредиту банку	64	50 60

Джерело: сформовано автором на підставі [7]

За своєю економічною суттю кошти, отримані у вигляді державної фінансової підтримки, є цільовим фінансуванням. Адже вони мають чітку цільову спрямованість – для компенсації відсотків за банківським кредитом. Обліковують їх на субрахунку 482 «Кошти з бюджету та державних цільових фондів». Банк нараховує відсотки за кредитом щомісячно і компенсація відсотків Фондом здійснюється з такою ж періодичністю.

Тому наприкінці кожного місяця суб'єкт господарювання відображає проводки: Д-т 951 К-т 684 – на суму нарахованих відсотків, Д-т 684 К-т 482 і Д-т 482 К-т 718 – на суму компенсації.

Висновки. Отже, кредит – це сукупність відповідних економічних відносин між кредитором та позичальником з приводу поворотного руху вартості. У період ринкової трансформації економіки основною формою кредиту є банківський кредит. Банківський кредит - це форма кредиту, за якою грошові кошти надаються в позику банками. Позики надаються банками суб'єктам господарювання всіх форм власності або фізичним особам у тимчасове користування на умовах, передбачених кредитним договором.

Сільськогосподарський бізнес завжди потребує додаткового фінансування. Тому під час воєного стану безвідсоткове кредитування бізнесу та полегшення

доступу до фінансових ресурсів буде підтримкою для сільськогосподарських підприємств та для економіки країни вцілому.

Відтепер максимально сума кредиту збільшується до 60 млн грн. На час воєнного стану та ще місяць після його завершення ставка по кредитах буде 0%. Відсотки за тих, хто хоче вести бізнес, сьогодні буде сплачувати держава.

Після воєнного стану відсоткова ставка по цій програмі буде не більше 5%. Прибираються також обмеження, які стосувалися бізнес-плану чи робочих місць, чи будь-які інші.

Список використаних джерел:

1. Кредитування бізнесу під 0 % річних. URL: https:sys2biz.com.ua.news.kredytuvannya-biznesu-pid-0-richnyh-hto-maye-pravo-postanova-kabminu-312.
2. Зміни до постанови про надання фінансової державної підтримки аграріям. URL: https:www.kmu.gov.ua.news.uryad-zatverdiv-zmini-do-nadannya-finansovoyi-derzhavnoyi-pidtrimki-agrariyam-pid-chas-posivnoyi-roman-leshchenko.
3. Кредитування аграріїв під час посівної URL: https:buh.ligazakon.net/news/210046_kabmn-rozpovv-pro-zmni-v-kredituvann-agrarv-pd-chas-posvno
4. Інтернет виданя бухгалтерські новини URL: https://news.dtkt.ua/finance/bank-system/75648
5. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1877 – IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text
6. Положення «Про кредитування», затверджене постановою Правління НБУ від 28.09.1995 р. № 246. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/175054___523765
7. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text

Анастасія ПЕРХАЛЬСЬКА*,
студентка 1 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Анотація. *У статті обґрунтовано сутність податкової системи Україні. Встановлено, що податкова система забезпечує фінансову базу держави та є головним знаряддям реалізації її економічної доктрини. Визначено основні елементи податкової системи та обґрунтовано проблеми її побудови. Розкрито зміст принципів податкової системи як запоруки правил стягнення податків. Проаналізовано надходження до державного бюджету України за останні та прогнозні макроекономічні показники економічного і соціального розвитку України на 2022-2023 роки. Визначено, що ефективність податкової системи визначається тим, наскільки цілеспрямовано вона вирішує комплекс завдань, пов'язаних із скерованістю економіки як системи, розвитком виробництва, підвищенням життєвого рівня населення.*

Abstract. *У статті обґрунтовано сутність податкової системи Україні. Встановлено, що податкова система забезпечує фінансову базу держави та є головним знаряддям реалізації її економічної доктрини. Визначено основні елементи податкової системи та обґрунтовано проблеми її побудови. Розкрито зміст принципів податкової системи як запоруки правил стягнення податків. Проаналізовано надходження до державного бюджету України за останні та прогнозні макроекономічні показники економічного і соціального розвитку України на 2022-2023 роки. Визначено, що ефективність податкової системи визначається тим, наскільки цілеспрямовано вона вирішує комплекс завдань, пов'язаних із скерованістю економіки як системи, розвитком виробництва, підвищенням життєвого рівня населення.*

Вступ. У наш час в Україні відбуваються кардинальні перетворення в соціально-економічній та політичній сферах, тому одним із важливих шляхів підвищення ефективності функціонування українських підприємств є вдосконалення механізму оподаткування. Система оподаткування в Україні має істотний вплив на формування дохідної частини бюджетів усіх рівнів, які утворюють державну скарбницю країни. Податкова система являє собою важливий елемент державного впливу на діяльність суб'єктів господарювання, від ефективності функціонування якої залежить продуктивність чи деструктивність соціально-економічних перетворень у країні. Податкова система є однією з визначальних складових частин забезпечення економічного

*Науковий керівник: д.е.н., професор, декан факультету обліку та аудиту ВНАУ – Здирко Н.Г.

зростання держави.

Виклад основного матеріалу. Податкова система є провідною складовою системи публічних доходів. Законодавче визначення податкової системи регламентується положеннями статей 3-8 Податкового кодексу України № 2755-VI від 02 грудня 2010 року. Відповідно, податкову систему можна визначити як сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів різних рівнів, що справляються у встановленому законодавством порядку. Такий підхід дає можливість характеризувати податкову систему у вузькому значенні. З іншого боку, у широкому значенні, податкова система містить у собі низку процесуальних відносин щодо встановлення, зміни та скасування податків, інших податкових платежів, забезпечення їхньої сплати, організації контролю й застосування відповідальності за порушення податкового законодавства.

Елементами податкової системи є:

– система всіх податкових платежів;
– система принципів оподаткування;
– система податкового законодавства;
– правовий механізм податку;
– система податкових органів, їх права, обов'язки, відповідальність;
– порядок, форми й методи встановлення, зміни та скасування податків;
– закріплення правового механізму податку по кожному податковому платежу;
– форми й методи податкового контролю;
– права, обов'язки, відповідальність, способи захисту прав і законних інтересів платників податків та Інших учасників податкових правовідносин тощо.

Проблема побудови ефективної податкової системи – одна з найбільш актуальних в Україні. Її вирішення має здійснюватися шляхом вивчення та аналізу як існуючої в Україні законодавчої бази, так і накопиченого в світі досвіду в сфері оподаткування. Основними недоліками податкової системи України є наступні:

1) недосконаліть та нестабільність законодавства. Податкове законодавство має схожість з європейським законодавством, але тільки в назвах податків. Неоднозначність тлумачення податкового законодавства негативно впливає на діяльність суб’єктів господарювання, знижує привабливість національної економіки для іноземних інвесторів;

2) система митно-тарифного регулювання не дозволяє оперативно реагувати на зміни кон’юктури світового ринку;

3) складна система адміністрування (середній час витрачений на підготовку, подання звітності та сплати податків в Україні складає 350 год., у той час як у середньому по Європі І Центральній Азії 232,7 год.);

4) податки в Україні не є інструментом підвищення конкурентоспроможності держави. Це проявляється у тому, що система формування державних надходжень має в основному фіскальний характер,

регулююча функція податків не орієнтована на стабільне економічне зростання. Цей недолік значно знижує рівень конкурентоспроможності національної податкової системи серед країн Європейського союзу.

Таким чином, поточними проблемами реалізації податкової політики в Україні залишаються складність і суперечливість податного законодавства, запровадження численних змін, надмірне податкове навантаження на платників податків, скорочення ділової активності суб'єктів господарювання, численні конфлікти між контролюючими органами у сфері оподаткування та платниками податків, значна тонізація економіки тощо. Намір України інтегруватися в Європейський економічний і політичний простір зумовлює необхідність не лише адаптації національного законодавства до вимог Європейського союзу, але і його гармонізації та об'єднання.

Неможливо уявити податкову систему без принципів. Як відомо, принципи (від лат. principium - основа, першопочаток) – це основоположні й керівні ідеї, провідні положення, фундаментальні начала певної сфери. Тому принципами оподаткування слід вважати базові ідеї та положення, що лежать в основі податкової сфери.

Економічні принципи оподаткування вперше були сформульовані у 1776 р. класиком політичної економії А. Смітом у роботі «Дослідження про природу й причини багатства народів», де він фактично виділив чотири принципи оподаткування, які пізніше були названі «Декларацією прав платника».

Суть цих принципів зводиться до наступного:

1. Всі громадяни повинні сплачувати податки відповідно до своїх можливостей і доходів (обов'язковість, всеохоплюючий характер, платоспроможність платників, справедливість).

2. Кожен податок має бути чітко визначений і відомий всім (чіткість і прозорість).

3. Податок повинен сплачуватися в зручний час і спосіб (зручність для платника).

4. Система мобілізації податку має будуватися в такий спосіб, щоб мінімізувати витрати держави (фіскальна ефективність для держави).

Стосовно законодавчого закріплення принципів оподаткування в Україні, то відповідно до положень статті 3 Податкового кодексу України принципами побудови системи оподаткування в Україні є:

– стимулювання науково-технічного прогресу, технологічного оновлення виробництва, виходу вітчизняного товаровиробника на світовий ринок високотехнологічної продукції;

– стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності – введення пільг щодо оподаткування прибутку (доходу), спрямованого на розвиток виробництва;

– впровадження норм щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), визначених на підставі достовірних даних про об'єкти оподаткування за звітний період, та встановлення відповідальності платників податків за

порушення податкового законодавства;

– рівнозначність і пропорційність – справляння податків з юридичних осіб здійснюються в певній частці від отриманого прибутку й забезпечення сплати рівних податків і зборів (обов'язкових платежів) на рівні прибутку і пропорційно більших податків і зборів (обов'язкових платежів) – на більші доходи;

– рівність, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації – забезпечення однакового підходу до суб'єктів господарювання (юридичних і фізичних осіб, включаючи нерезидентів) при визначенні обов'язків щодо сплати податків І зборів (обов'язкових платежів);

– соціальна справедливість – забезпечення соціальної підтримки малозабезпечених верств населення шляхом запровадження економічно обґрунтованого неоподатковуваного мінімуму доходів громадян та застосування диференційованого й прогресивного оподаткування громадян, які отримують високі та надвисокі доходи;

– стабільність – забезпечення незмінності податків і зборів (обов'язкових платежів) і їх ставок, а також податкових пільг протягом бюджетного року;

– економічна обґрунтованість – встановлення податків і зборів (обов'язкових платежів) на підставі показників розвитку національної економіки та фінансових можливостей з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його доходами;

– рівномірність сплати – встановлення строків сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), виходячи з необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджету для фінансування витрат;

– компетенція – встановлення й скасування податків і зборів (обов'язкових платежів), а також пільг їх платникам здійснюються відповідно до законодавства про оподаткування виключно Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим і сільськими, селищними, міськими радами;

– єдиний підхід – забезпечення єдиного підходу до розробки податкових законів з обов'язковим визначенням платника податку і збору (обов'язкового платежу), об'єкта оподаткування, джерела сплати податку і збору (обов'язкового платежу), податкового періоду, ставок податку і збору (обов'язкового платежу), строків та порядку сплати податку, підстав для надання податкових пільг;

– доступність – забезпечення дохідливості норм податкового законодавства для платників податків і зборів (обов'язкових платежів).

Практична реалізація принципів оподаткування здійснюється шляхом формування відповідних правил стягнення податків, що знаходить відображення у національних податкових системах, кожна з яких будується у відповідності із соціально-економічною сутністю держави, станом економіки, політичними умовами тощо. Чинна система оподаткування в Україні формувалась протягом багатьох років. На жаль, поки що вона не є досконалою і не повністю відповідає вимогам часу.З метою підтвердження важливості побудови ефективної податкової системи представимо надходження до державного бюджету України за останні роки (табл. 1).

Таблиця 1

Доходи державного бюджету України за статтями доходів у 2019-2021 рр. (млн грн)

За статтями доходів	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Усього	998278,9	1076016,7	1296852,9
Податкові надходження	799776,0	851115,6	1107090,9
Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості	217040,4	225976,3	285307,0
Податок на доходи фізичних осіб	109954,0	117281,3	137555,2
Податок на прибуток підприємств	107086,3	108695,0	147751,7
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	46746,9	52475,7	80749,4
Внутрішні податки на товари та послуги	502048,1	538896,2	698940,4
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	69897,1	80449,3	82858,4
Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	53460,8	57846,9	79592,8
Податок на додану вартість з вітчизняних товарів (з урахуванням бюджетного відшкодування)	88929,8	126486,6	155774,8
Податок на додану вартість з імпортних товарів	289760,4	274113,5	380714,4
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	30086,0	30460,5	38177,2
Ввізне мито	29855,4	30203,2	36854,9
Вивізне мито	230,6	257,3	1322,3
Збори на паливно-енергетичні ресурси	-0,3	0,7	0,5
Інші податки та збори	3855,0	3306,2	3916,5

Джерело: сформовано на основі даних Міністерства фінансів України

Порівняльний аналіз доходів державного бюджету України за 2019–2021 роки дає можливість представити наступні висновки:

КОРИГУВАТИ ВСЕ ЗА 2020 -2021 рік

– у структурі державного бюджету 2019 року податкові надходження становили 80,12%;

– у структурі державного бюджету 2020 року станом на 01.09.2020 рік року податкові надходження становили 73,95%;

– було заплановано у 2019 році 1026131,8 млн грн. доходів державного бюджету, при цьому виконано на 97,3%;

– було заплановано у 2020 році 1095580,4 млн грн. доходів державного бюджету, при цьому станом на 01.09.2020 року виконано на 62,9%.

Наведені дані щодо доходів державного бюджету України протягом 2019 року та станом на 01.09.2020 року свідчать про значне зниження податкових надходжень, що відповідно вплинуло на усі макроекономічні показники економічного і соціального розвитку країни.

У таблиці 2 представимо планові показники економічного і соціального розвитку України.

Таблиця 2

Основні макроекономічні показники економічного і соціально розвитку України, 2022–2023 роки

Показник	2022 рік	2023 рік
Валовий внутрішній продукт:	(прогноз)	
Номінальний, млрд. гривень	5089,4	5689,7
Відсотків до попереднього року	104,3	104,7
Прибуток прибуткових підприємств, млрд. гривень	1034,6	1171,9
Середньомісячна заробітна плата працівників, брутто:		
Номінальна, гривень	15414	17169
Експорт товарів і послуг		
Млн. доларів США	64018	69284
Відсотків до попереднього	106,4	108,2
Імпорт товарів і послуг:		
Млн. доларів США	77661	86280
Відсотків до попереднього	110	111,1

Джерело: сформовано на основі даних статистичних даних

Ефективність податкової системи визначається тим, наскільки цілеспрямовано вона вирішує комплекс завдань, пов’язаних із скерованістю економіки як системи, розвитком виробництва, підвищенням життєвого рівня населення.

Висновки. Таким чином, зважаючи на проведений аналіз ефективності податкової системи та виявлення основних її недоліків в контексті забезпечення економічної та фінансової безпеки можна констатувати, що існує ряд проблем, які є загрозами досягнення безпечного рівня. Основними проблемами є: постійні зміни податкового законодавства, нерівноцінний рівень податкового навантаження на малий та великий бізнес, високий рівень тіньової економіки та корупції, низька ефективність адміністрування податків тощо. Лише завдяки злагодженим та вивіреним діям і заходам з боку держави можна мінімізувати та подолати проблеми. При цьому необхідно забезпечити певний баланс, а саме : з однієї сторони, держава має позиціонувати шанобливе ставлення до платників податків, які створюють фінансово-економічну безпеку держави, а з іншого – підвищувати їхню відповідальність перед державою шляхом формування

високої податкової культури. Усі вищезазначені заходи щодо покращення податкової системи зможуть забезпечити фінансову та економічну безпеку зростання економіки України у середньо та довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Шечук О.Р., Ментух Н.Ф. Податкові пільги як елемент підтримки суб'єктів господарювання в період боротьби з COVID19: порівняльно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2020. С. 283–286.

2. Вахновська Н.А. Реформування податкової системи України в контексті вдосконалення податкового господарства. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2011.Вип. 7 (2). С. 306–309.

3. Фугело Павліна, Савіцька Світлана. Вплив пандемії covid–19 на наповнення місцевих бюджетів. *Економічний дискурс*. 2020. Випуск 2. С. 86–94.

4. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення 02.02.2022).

Богдана ПИВОВАР*
студентка 3 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПЛАТА ЗА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Анотація. *Розглянуто нормативне регулювання плати за землю та особливості її стягнення. Досліджено структуру плати за землю, визначено роль земельного податку та орендної плати в його складі. Висвітлено особливості стягнення даного податку на період дії воєнного стану в Україні.*

Abstract. *Considered the payment for land and the features of its collection. The analysis of the receipt of payment for land and its place in tax revenues of local budgets of Ukraine is carried out. The peculiarities of implementation of the plan for this tax in Ukraine are highlighted. The peculiarities of collecting this tax for the period of martial law in Ukraine are highlighted.*

Вступ. В умовах розвитку ринкової економіки України та державної природоохоронної політики актуальним є перегляд сутності та соціальної ролі плати за землю як різновиду податку, який справляється саме з метою ефективного та раціонального використання земель як основного національного

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки ВНАУ – Коваль Н.І.

багатства України, шляхом аналізу його фінансово-правового регулювання, встановлення недоліків вказаного регулюючого впливу та формулювання пропозицій щодо їх усунення. Питання сутності та природи плати за землю або окремих її аспектів постійно досліджується представниками земельно-податкової науки: В.О. Костенком, П.Ф. Кулиничем, А.М. Мірошниченком, В.В. Носіком, В. Правдюком, В.І. Федоровичем, М.В. Шульгою та іншими [1].

Виклад основного матеріалу. За Конституцією України земля – основне національне багатство, яке перебуває під особливою охороною держави. Кошти від плати за землю повинні спрямовуватися насамперед на фінансування заходів щодо раціонального використання та охорони земель у комплексі з іншими природоохоронними заходами, підвищення родючості ґрунтів, ведення державного земельного кадастру, землеустрою, моніторингу земель, створення земельного інноваційного фонду, відшкодування витрат власників землі і землекористувачів, пов'язаних з господарюванням на землях гіршої якості, економічного стимулювання власників землі і землекористувачів та поліпшення якості земель і продуктивності земель лісового фонду, надання пільгових кредитів, часткового погашення позичок і компенсації втрат доходів власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації земель, порушених не з їх вини, проведення земельної реформи, а також для земельно-господарського устрою, розробки містобудівної документації і розвитку інфраструктури населених пунктів тощо [2].

Плата за землю є одним із видів доходів місцевих бюджетів, що зараховується на рахунки відповідних громад (сільської, селищної, міської), на території яких розташовані земельні ділянки. Її розмір становить близько 12-14 відсотків від загальної суми надходжень коштів до місцевих бюджетів.

При справлянні плати за землю, здавалось би, не повинно існувати можливостей ухилення від оподаткування, оскільки земельну ділянку не можна сховати, і як об'єкт оподаткування вона порівняно легко піддається прозорому і чіткому обліку.

Тому було вирішено прийняти такий Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень» №1914-IX(«Ресурсний закон»), який набув чинності 01.01.2022року [3].

Законом пропонуються наступні зміни:

- вводиться поняття мінімального податкового зобов'язання (далі – «МПЗ»);
- сільгоспвиробники, які здійснюють виробництво та реалізацію власної сільськогосподарської продукції та/або користуються земельними ділянками, віднесеними сільськогосподарських угідь, зобов'язані сплачувати податки від такої діяльності на рівні загальної суми, яка не може меншою від МПЗ. При цьому неважливо, чи використовуються така земельна ділянки за призначенням;
- МПЗ не може бути меншим, ніж 4% нормативно-грошової оцінки відповідної земельної ділянки. А це означає, що якщо сума податкових

зобов’язань у сільгоспвиробника є меншою, ніж 4% від НГО земельної ділянки, то останній зобов’язаний сплатити різницю між такими сумами;

- МПЗ поширюється тільки на земельні ділянки, які знаходяться за межами населених пунктів;
- дохід від продажу с/г продукції (крім тваринництва), який перевищуватиме за звітний рік 12 розмірів мінімальної заробітної плати, у 2022 – 78 000 грн., буде оподатковуватись ПДФО у розмірі 18% та 1,5 % військового збору;
- нові правила оподаткування операцій від продажу об’єктів нерухомості. Перший продаж протягом звітного податкового року, якщо об’єкт перебуває у власності не менше 3-х років або отриманий у спадщину – не оподатковується. Перший продаж протягом звітного податкового року, якщо об’єкт перебуває у власності менше 3-х років або отриманий у спадщину – оподатковується за ставкою 5%. Другий продаж протягом звітного податкового року оподатковується за ставкою 5%. Третій та наступні продажі протягом звітного податкового року (крім майна отриманого у спадщину) оподатковується за ставкою 18% (дохід може бути зменшений на суму документально підтверджених витрат) [1; 3].

Отже, з початку 2022 року власники або землекористувачі зобов’язані один раз на рік сплачувати так зване мінімальне податкове зобов'язання за землю, розмір якого на 2022-2023 роки становить 4% від НГО земельної ділянки, а надалі він буде збільшений до 5%. Наприклад, якщо у вас є земельна ділянка розміром 2 га із НГО 40 тис. грн, тоді вам держава щороку нараховуватиме податок за неї, розмір якого складатиме 1600 грн в рік. І це розрахунок лише за 2022 рік, надалі сума податку буде збільшена. З логіки закону виходить, що держава хоче отримувати податок з кожного гектара землі наших громадян. Водночас не має жодного значення обробляється ваша земля чи ні, податки за неї потрібно буде платити [3; 4].

Відповідно до нових змін звільняються від оподаткування наступні землі: дачні та садівничі (городницькі) землі; землі запасу; невитребувані земельні частки (паї); земельні ділянки сільськогосподарського призначення, що знаходилися в межах населених пунктів (так звані людські городи); земельні ділянки передані в оренду (суборенду), емфітевзис або інше користування (так звані паї) [4].

Відповідно, «Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень» від 02.06.2021 року № 5600 (ділі законопроект 5600), який звільняє нас від оподаткування (5% та 1,5% від експертної вартості землі) при здійсненні першої купівлі-продажу земельної ділянки [4; 8]. У разі купівлі-продажу другої земельної ділянки протягом року одним і тим самим власником ставка податку становитиме ті самі 5% ПДФО та 1,5% ВЗ від експертної вартості землі.

А в разі відчуження протягом календарного року третьої і більше земельної ділянки ставка податку законопроектом 5600 встановлюється значно вищою

(так, як у нерезидентів), а саме – 18% ПДФО та 1,5% ВЗ від експертної вартості землі

Також слід звернути увагу, що для спадкоємців земельних ділянок законопроект 5600 пом'якшив та зменшив ставку податку (до 5% ПДФО та 1,5% ВЗ від експертної вартості землі) при відчуженні протягом календарного року третьої і більше земельної ділянки набутої шляхом спадкування.

Отже, аналізуючи законопроект 5600 у частині ст. 172 ПК, можна зробити висновок, що ці зміни мають на меті все ж більше активізувати ринок землі України. Станом на сьогодні при здійснені першої купівлі-продажу земельної ділянки нотаріуси ініціюють оподаткування (5% та 1,5%), а з 1 січня завдяки цьому закону ставка податку складатиме 0%, рис.1 [5; 8].

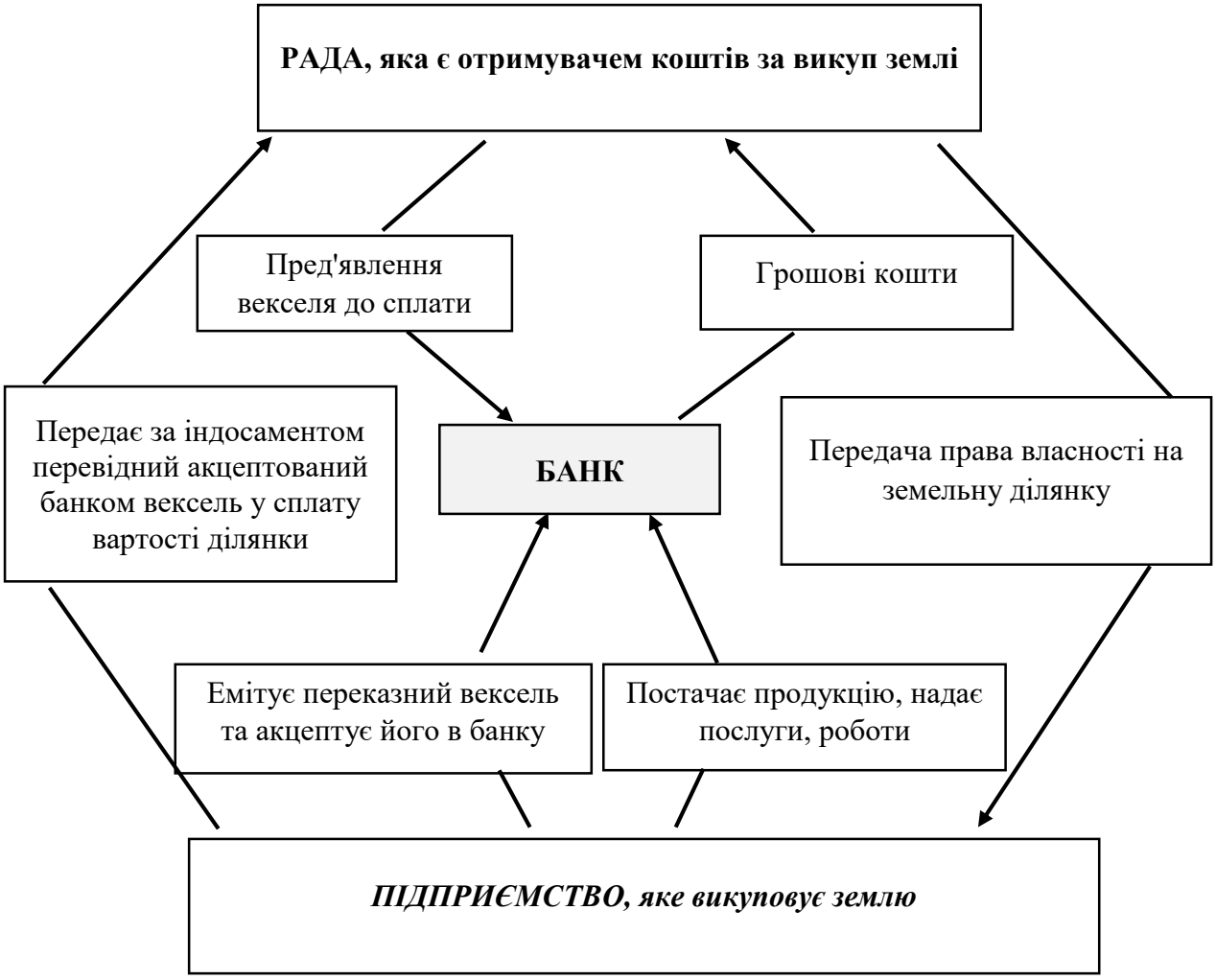

Рис. 1. Схема побудови оподаткуванням при купівлі-продажу земельних ділянок в Україні

Джерело: сформовано автором на основі [6;10]

Плату за землю в Україні введено з 1 липня 1992 року відповідно до Закону України від 03.07.92 р. № 2535-XII «Про плату за землю». З 1 січня 1997 року набрала чинності нова редакція Закону України «Про плату за землю» від 19.09.96 р. № 378/96-ВР, яким було змінено ставки земельного податку та

порядок справляння цієї плати, пільги щодо оподаткування землі та відповідальність платників, а також визначено, що використання землі в Україні є платним. Саме тоді було вперше обґрунтовано значення об'єкт плати за землю [7]. Станом на теперішній час, порядок справляння плати за землю визначається та регулюється ПКУ.

Об'єктом плати за землю є земельна ділянка, а також земельна частка (пай), яка перебуває у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди. Суб'єктом плати за землю (платником) є власник земельної ділянки, земельної частки (паю) і землекористувач, у тому числі орендар, рис. 2 [8; 9].

Плата за землю справляється у двох формах: земельний податок та орендна плата. Земельний податок сплачують власники земельних ділянок, земельних часток (паїв) та землекористувачі, крім орендарів та інвесторів – учасників угоди про розподіл продукції. За земельні ділянки, надані в оренду, справляється орендна плата за землю.

Відносини, пов'язані з орендою землі, регулюються Законом України від 06.10.98 р. № 161-XIV «Про оренду землі», який визначає правові засади оренди землі, її об'єкти, орендодавців та орендарів землі, їх відповідальність і права, порядок набуття права на оренду земельних ділянок, у тому числі права третіх осіб на орендовану земельну ділянку, умови та порядок укладення договорів оренди землі, їх зміни, припинення, розірвання й поновлення [14, 2].

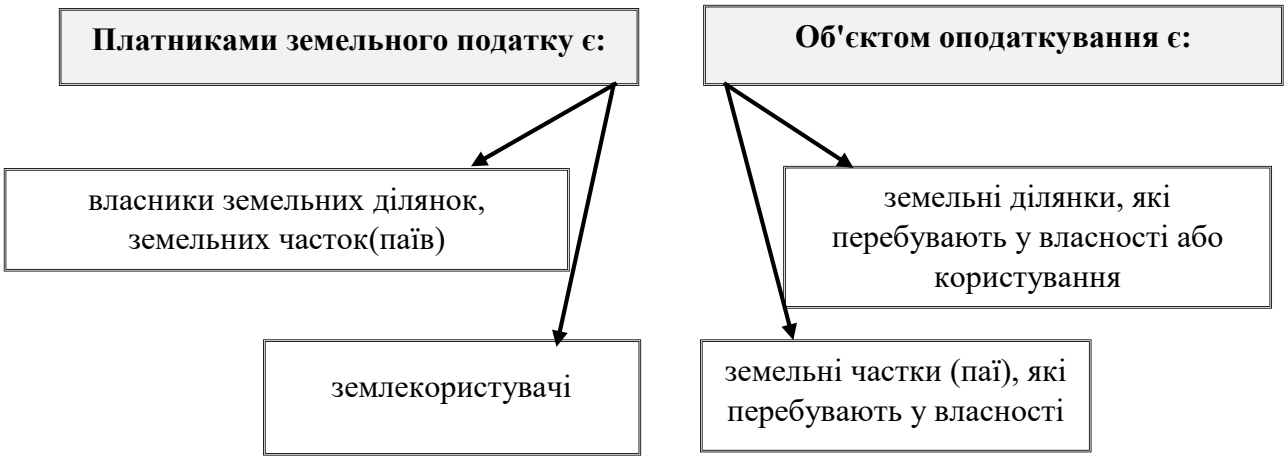

Рис. 2. Об'єкти та суб'єкти плати за землю
Джерело: сформовано автором на основі [9]

17 березня 2022 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2120-IX, яким підрозділ 10 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України доповнено новими пунктами 69.14 - 69.15 [11].

З 1 березня 2022 року по 31 грудня року, наступного за роком в якому припинено воєнний стан, не сплачується земельний податок та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності за землі та паї, що розташовані на територіях: на яких ведуться (велися) бойові дії; на тимчасово

окупованих збройними формуваннями Російської Федерації, та перебувають у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди, фізичних або юридичних осіб, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, які визначені, як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди [11, 13]. Тимчасово, за 2022 та 2023 податкові (звітні) роки, не нараховується та не сплачується загальне мінімальне податкове зобов'язання за земельні ділянки, що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації, та/або за земельні ділянки, визначені обласними військовими адміністраціями як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди [11, 13]. Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації, визначається Кабінетом Міністрів України [12].

Висновки. Отже, підводячи підсумки справлення плати за землю варто наголосити, що існує ряд недоліків, що вимагають негайного вирішення. Виходячи з цього, пропонуємо наступні напрями удосконалення плати за землю, а саме: встановити залежність між ставкою земельного податку, грошовою оцінкою землі, її якістю та особливостями використання.

Крім того, пропонуємо відмінити неефективні пільги з цього податку, а замість них запровадити пільги, що будуть надаватися по сплаті земельного податку лише у разі раціонального використання земель та вкладення вивільнених коштів на відновлення земельного потенціалу країни.

Список використаних джерел:

1. Данні про науковців. URL: http://lsej.org.ua/(дата звернення: 21.03.2022).
2. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K (дата звернення: 22.03.2022).
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень: Закон України від 30.11.2021 № 1914-IX. URL: https://www.hsa.org.ua/(дата звернення: 22.03.2022).
4. Тлумачення закону. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень від 30.11.2021 № 1914-IX. URL: https://latifundist.com/ /(дата звернення: 22.03.2022).
5. Офіційний веб-портал. Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/ (дата звернення: 24.03.2022).
6. Схема побудови оподаткуванням при купівлі-продажу земельних ділянок в Україні URL: http://shels.com.ua/(дата звернення: 24.03.2022).
7. Офіційний веб-портал. Ліга: Закон. Об'єкти та суб'єкти плати за землю URL: https://ips.ligazakon.net//(дата звернення: 24.03.2022).
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень: Проект Закону від 02.06.2021 року № 5600. URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/ (дата звернення: 24.03.2022).
9. Офіційний веб сайт. Головбух Агро. URL: http://shels.com.ua/document.htm?doc=299 (дата звернення: 07.04.2022).
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03. 2020 року № 552-IX. URL: https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/rynok-zemli-v-ukrayini-shho-zminytsya-z-1-lypnya-2021-roku-2/(дата звернення: 07.04.2022).
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2120-IX URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/ (дата звернення: 25.03.2022).
12. Державна податкова служба України. Нарахування плати за землю під час воєнного стану. URL: https://sys2biz.com.ua/(дата звернення: 28.03.2022).
13. Податковий кодекс України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI, зі змінами та допов. Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: www.rada.gov.ua (дата звернення: 30.03.2022).
14. Пивовар Б.М. Оренда та продаж земельних ділянок в Україні. Журнал студентських наукових праць «Управління, адміністрування та право: проблеми, тенденції, досягнення». 2021. №3. С. 72-78. (дата звернення: 08.04.2022)

Іванна ПІРОГ*
студентка 1 курсу,
факультету обліку і аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця. Україна

ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІЗ ВРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Анотація. *У статті визначено головні завдання реформаційних змін у податковій системі України, акцентовано увагу на проблемах функціонування існуючої системи. Визначено завдання податкової реформи в Україні, а також розкрите питання про зарубіжний досвід управління податковим боргом. Проаналізовано та визначено проблеми та перспективи, розвитку системи оподаткування. Здійснено аналіз податкової системи останніх років, тобто 2020-2021 р., а також порівняльну характеристика ставок оподаткування в Україні та ЕС. Запропоновано для спрощення системи оподаткування зменшити кількість податків. Зроблено висновок про те, що податкова система України характеризується складною системою адміністрування та великою кількістю самих податків.*

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Марценюк О.В.

Abstract. *The article identifies the main tasks of reform changes in the tax system of Ukraine, focuses on the problems of the existing system. The tasks of tax reform in Ukraine have been identified, as well as the issue of foreign experience in tax debt management has been revealed. Problems and prospects of tax system development are analyzed and determined. An analysis of the tax system of recent years, ie 2020-2021, as well as a comparative characterization of tax rates in Ukraine and the EU. It is proposed to reduce the number of taxes to simplify the taxation system. It is concluded that the tax system of Ukraine is characterized by a complex system of administration and a large number of taxes themselves.*

Вступ. Однією з найбільших економічних сфер державного регулювання економіки України є оподаткування. Адже саме завдяки податкам регулюються економічні відносини та інтереси держави, регіонів, громадян держави та суб'єктів господарювання. З появою держави виникає необхідність у сплаті податків для формування державного бюджету. Тому вони виступають атрибутом держави. Податкова система є одним з головних важелів, які регулюють економічні взаємовідносини товаровиробників з державою. Ця система повинна слугувати виходу країни з кризи та діловій активності. У всі часи податки були обов'язковим елементом фінансової системи. Вони є основним важелем формування дохідної частини бюджету. Відсутність податків паралізує нормальне функціонування будь-якої держави. Податкова система потребує тривалого та точного аналізу. Саме ця система, виступаючи базою забезпечення функціонування публічних видатків, являється важливою складовою розвитку економіки і шляхом залучення інвестицій в Україну. Діяльність податкової системи нашої держави насамперед тісно пов'язана з економічним, політичним чи будь-яким іншим становищем. Тому, можна сказати, що податкова система України характеризується її рівнем розвитку. Податки є одним з найважливіших елементів розвитку суспільства. Саме вони допомагають ефективно здійснювати державну політику з питань соціального та економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. На даний період в Україні діє податкова система, яка за своїм складом та структурою подібна до податкових систем розвинутих європейських країн. Закони з питань оподаткування розроблено з урахуванням норм європейського податкового законодавства, а також аспектів податкової політики ГАТТ/СОТ та інших міжнародних економічних організацій.

Проте, на відміну від країн Європейського Співтовариства податкова система України не є інструментом підвищення конкурентоспроможності держави, не сприяє зростанню економічної активності суб'єктів господарювання. Існуюча система формування державних доходів відображає недосконаліть перехідної економіки та має переважно фіскальний характер. Ринкове реформування економіки супроводжувалося неодноразовими спробами удосконалити податкову систему шляхом прийняття окремих законодавчих актів, що були недостатньо адекватними стану економіки, характерними рисами яких є неузгодженість окремих норм, наявність значних обсягів тіньових

оборотів.

Таблиця 1

Видатки Державного бюджету України за функціональною класифікацією у 2020 році

Статті податків	2020 рік факт	темпи росту до 2019 року, %
Всього видатків, у тому числі:	1288,0	19,8
Загальнодержавні функції (без урахування видатків на обслуговування державного боргу)	44,1	-9,8
Обслуговування боргу	119,7	0,4
Оборона	120,4	12,9
Громадський порядок, безпека та судова влада	157,7	10,7
Економічна діяльність	168,9	133,4
Охорона навколишнього природного середовища	6,6	5,1
Житлово-комунальне господарство	0,09	-18,0
Охорона здоров'я	124,9	223,9
Духовний та фізичний розвиток	9,8	-1,4
Освіта	52,9	2,3
Соціальний захист та соціальне забезпечення	322,7	47,6
Міжбюджетні трансферти	160,2	-38,5

Джерело: сформовано автором на основі [7]

Відповідно до статті 1 Конституції Україна є соціальною правовою Державою, то її податкова система має відповідати вимогам соціальної держави, передусім щодо рівня фінансування суспільних благ. Податкова система, сформована внаслідок податкової реформи, має забезпечувати акумуляцію фінансових ресурсів, достатніх для виконання конституційно закріплених функцій держави.

Результативність податкової реформи залежатиме від вирішення проблеми забезпечення ефективного та цільового використання бюджетних коштів і на цій основі – безпосереднього взаємозв’язку між обсягом сплачених податків та обсягом і якістю суспільних благ, отриманих платниками. У зв’язку з чим, податкова реформа має передбачити й удосконалення бюджетної політики держави. Метою реформування податкової системи України має бути створення податкової системи, сприятливої для економічного зростання.

Основними недоліками податкової системи України є: відсутність цілісної концепції її побудови та правового підґрунтя організації податкових відносин; зосередження на фіскальній ролі податків із втратою регулюючого впливу; можливість ухиляння від сплати податків; скорочення податкових надходжень; сприяння розширенню тіньового сектора економіки.

Оцінка результативності діючої податкової системи дозволила сформулювати вимоги до системи оподаткування та принципи державного регулювання податкової системи, які враховують соціально-економічну ситуацію в Україні та стратегічні завдання реформування національної економіки. Податкова система повинна забезпечувати збільшення податкових надходжень за рахунок розширення бази оподаткування та легалізації тіньового

сектора економіки, стимулювати розвиток виробництва, гарантувати стабільність та рівномірність податкових надходжень до державного бюджету, сприяти узгодженню загальнодержавних і місцевих інтересів і включати економічно обґрунтовані податки і податкові ставки. Приведення податкової системи у відповідність до вимог нинішнього етапу соціально-економічного розвитку країни вимагає суттєвих змін в державному регулюванні податкової системи, реформування структури податків, запровадження обґрунтованих податкових ставок. Основні бюджет формуючі податки чинної системи (податок на додану вартість та податок на прибуток підприємств) не забезпечують виконання вимог до податкової системи та не відповідають умовам нинішнього етапу соціально-економічного розвитку України.

Таблиця 2

Ставки податків в окремих країнах ЄС і Україні

Країна	ПДФО	Податок на прибуток	ПДВ
Франція	прогресивна (5 – ти ступенева) від 14 (для окремих виплат – від 0) до 45%, депозити і дивіденди – 12,8%	31%	20%, пільгові – 5,5% (в т.ч.,ліки і мед засоби)
Німеччина	прогресивна (5 – ти ступенева) від 14 (для окремих виплат – від 0) до 45%, депозити і дивіденди – 25%	29,89%	19%, пільгові – 7% (в т.ч.,ліки і мед засоби)
Іспанія	прогресивна (5 – ти ступенева) від 9,5 до 22,5%, депозити і дивіденди – 19%	25%	21%, пільгові – 10% (в т.ч.,ліки і мед засоби)
Угорщина	15% депозити і дивіденди – 15%	9%	27%, пільгові – 5% (в т.ч.,ліки і мед засоби)
Польща	прогресивна (2 – ох ступенева) – 18 і 32%, депозити і дивіденди – 19%	19%	23%, пільгові – 8% (в т.ч.,ліки і мед засоби)
Румунія	10% депозити – 10% і дивіденди – 5%	16%	19%, пільгові – 9% (в т.ч.,ліки і мед засоби)
Словаччина	прогресивна (2 – ох ступенева) – 19 і 25%, депозити – 19% і дивіденди – 7%	21%	20%, пільгові – 10% (в т.ч.,ліки і мед засоби)
Україна	18% депозити – 18% і дивіденди – 9%	18%	20%, пільгові – 7% (в т.ч.,ліки і мед засоби)

Джерело: сформовано автором на основі [2]

Якщо порівняти ставки оподаткування різних країн із ринковою економікою, то можна зробити висновок що найбільший податок на прибуток юридичних осіб сплачують у Словаччині (40%), у Канаді (25-30%) і Росії (13-35%). Ці ставки диференційовані залежно від величини сукупного річного доходу фірми. У ряді країн вони становлять 35% (Нідерланди, Німеччина, США, Чехія). Найменша ставка податку в Угорщині (18%).

Застосування пропорційних податків за умови великої диференціації доходів, яка спостерігається в Україні, суперечить і теорії, і практиці. Ставка оподаткування прибутку 25% та ставка оподаткування доходів фізичних осіб 15% діють за пропорційним принципом, здатним призвести до надмірного оподаткування при незначному рівні доходів та несуттєвого – при їх високому рівні.

Сьогодні в умовах недосконалої системи вирахувань податок із доходів фізичних осіб фактично перетворився у механізм надання пільг багатим людям. В умовах ринкової економіки головною рушійною силою економічного та соціального розвитку є підприємницька діяльність. Держава за допомогою податкової політики може сприяти зростанню ділової активності усіх суб'єктів господарювання, координувати інвестиційні потоки, зосереджувати їх на розвитку пріоритетних галузей, постійно впливати на структурні зміни в економіці.

Актуальним питанням сучасного етапу розвитку національної економіки є державне сприяння функціонування малого підприємництва. На жаль, у вітчизняному законодавстві зовсім не використовуються пільги, орієнтовані на розвиток малих підприємств (наприклад, застосування прогресивних ставок оподаткування залежно від величини податкової бази, встановлення неоподатковуваного мінімуму доходів та ін.). Податкова політика не може претендувати на статус ефективної, якщо вона не враховує оптимальної межі податкового навантаження на конкретного виробника і на економіку в цілому. Перекладення податкового тягаря на законослухняні підприємства та громадян негативно відображається на показниках їх ефективності, адже вони не зацікавлені у нарощуванні виробництва через податковий тиск держави, і показниках споживання населення. Якщо зіставити рівень податкового навантаження в Україні із ситуацією в інших державах, то виявляється, що суть проблеми не стільки у високих податкових ставках, скільки у нерівномірності оподаткування, яка породжена надмірними пільгами різного роду; у звільненні від оподаткування окремих галузей, регіонів і підприємств; у появі вільних економічних зон.

Висновки. Отже, для забезпечення розвитку національної економіки та зростання добробуту громадян податкова система повинна перебувати в процесі трансформації з урахуванням вітчизняного та світового досвіду, вимог часу та розвитку національної економіки. Серед наявних недоліків у функціонуванні вітчизняної податкової системи основними є: наявність неоптимальної структури прямих та непрямих податків, відсутність стабільної і чіткої нормативно-законодавчої бази, складність процедур адміністрування податків та непрозорий контроль їх використання, недостатньо ефективна робота контролюючих органів у сфері оподаткування. Підвищення ефективності податкової системи України вимагає:

– посилення стимулюючої ролі прямих податків шляхом застосування обґрунтованої диференціації податкових ставок та податкових пільг як одних з основних способів податкового регулювання діяльності підприємств реального

сектору;

– забезпечення стабільності податкового законодавства з максимально чітким і несуперечливим формування норм податкового права;

– спрощення процедур адміністрування податків та підвищення прозорості контролю їх використання;

– підвищення ефективності роботи контролюючих органів із посиленням контролю над платниками податків, які умисно приховують об'єкти від оподаткування, та рівня відповідальності за податкові правопорушення. Реалізація вказаних заходів підвищить ефективність функціонування вітчизняної податкової системи, що дасть можливість активізувати господарську діяльність суб'єктів господарювання, забезпечити динамічне економічне зростання з підвищенням рівня та якості життя населення.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010.
2. Юрій С.І., Бак Н.А. Актуальні проблеми податкової політики: інфраструктура податку з доходів фізичних осіб в Україні. *Науковий журнал Тернопільської академії народного господарства.* 2019. Том 3 (№ 1). С. 16-34.
3. Ільєнко Р. В. Податкова політика держави: виклики, завдання, перспективи. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 4. С. 211–216.
4. Алєксєєв І.В., Ярошевич Н.Б., Чушак-Голобородько А.М. Бюджетна система: навч. посіб. для вузів. К.: Хай-Тек Прес, 2007. 375 с.
5. Закон України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» від 02 грудня 2021 року № 1928-IX (зі змінами і доповненнями).
6. Закон України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» від 15 грудня 2020 року № 1082-IX (зі змінами і доповненнями)
7. Закон України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14 листопада 2019 року № 294-IX (зі змінами і доповненнями)
8. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України URL: https://mof.gov.ua

Наталія ШАРГАЛО*,
студентка 1-го курсу магістратури,
факультету обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЗЕМЕЛЬНЕ ПИТАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ТА НОВОВВЕДЕННЯ

Анотація. *У публікації проаналізовано важливі нововведення, аби в умовах російської агресії можливим було отримання максимального результату та гарантії найсприятливіших умов від держави. Висвітлено низку нових правил у земельних відносинах. Визначено, що важливими є питання продовольчої безпеки як для аграріїв, так і для українського народу, зрештою і для світу, адже від успішної посівної кампанії в Україні залежить світова продовольча безпека. Виявлено: у період воєнного стану законодавче регулювання питань землевпорядкування відіграє надважливу роль.*

Abstract. *The publication analyzes the necessary innovations so that in the conditions of Russian aggression it is possible to obtain the maximum result and guarantee the most favorable conditions from the state. A number of new rules in land relations are highlighted. It has been determined that food security issues are important for both farmers and the Ukrainian people, and ultimately for the world, because global food security depends on a successful sowing campaign in Ukraine. It was revealed that during the martial law the legislative regulation of land management issues plays a crucial role.*

Вступ. Сільське господарство – ще та лотерея, ні в чому не можна бути впевненим. І починається все кожного сезону з посівної. Українські аграрії переживають непрості часи. Українська земля, наші чорноземи, годують не лише нас, а й цілі народи в інших країнах. Україна володіє одним із найпотужніших у Європі земельним потенціалом, який є запорукою економічної та продовольчої безпеки держави. В загальній структурі земельних ресурсів України землі сільськогосподарського призначення займають 70,9 %, що становить 42,8 млн. га., вони є особливим стратегічним активом [2]. Відтак, війна в Україні загрожує світовою глобальною продовольчою кризою, тому необхідними є зміни щодо принципів землекористування та процесів агросфери.

Питання ефективного землекористування і землеволодіння ґрунтовно висвітлено у працях Г.М. Калетніка [1], П.Т. Саблука та інших провідних вчених економістів. Цими науковцями піднімалися питання удосконалення інформаційного забезпечення системи ефективного державного управління земельними ресурсами. Облік земель сільськогосподарського призначення є

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки ВНАУ – Іщенко Я.П.

об’єктом досліджень провідних науковців, що займаються методологічними проблемами обліку в аграрному секторі економіки, серед них В.М. Жук, Ю.С. Бездушна, Є.Ю. Попко [4], Я.П. Іщенко [2] та інші.

Зокрема, Жук В.М. зазначає, що без удосконалення бухгалтерського обліку земельних ділянок, без пошуку найбільш раціональних та ефективних методів обліку і контролю не можуть бути успішно вирішені і завдання земельної реформи [4]. Саме цей автор пропонує триєдине тлумачення земельного капіталу в бухгалтерському обліку як господарського активу, національного багатства та планетарного природного ресурсу. Проте, на сьогодні, стає нагальним вирішення критичної проблеми – прямого впливу країни-агресора на діяльність сільськогосподарського сектору, що ставить під удар продовольчу безпеку в світі.

Виклад основного матеріалу. Найактуальніша тема для України – посівна-2022 та умови її проведення. Так, ця посівна найскладніша за всю історію Незалежності, але проводити її треба, принаймні в тих обсягах, в яких це можна зробити. Згідно з даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) через війну в Україні світові ціни на продукти харчування та корми можуть зрости на понад 20% [3]. Генерального директор ФАО Ку Донгуй зазначив, що за останні два роки COVID-19 поставив багато проблем для глобальної продовольчої безпеки. Сьогодні те, що відбувається в країні-агресорі та Україні, додає ще один серйозний виклик. Також від додав, що інтенсивність і тривалість конфлікту залишаються невизначеними. Ймовірні збої в сільськогосподарській діяльності цих двох експортерів основних товарів можуть серйозно загострити продовольчу безпеку в усьому світі, коли міжнародні ціни на продукти харчування та сировину вже є високими та нестабільними [3]. Нагадаємо, Україна входить у ТОП-5 експортерів світу.

Аграрії сподіваються на підтримку держави, тому, у зв’язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, Верховна Рада України постановила внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану[5]. Україна приймає низку нових правил у земельних відносинах. Без перебільшення, можемо назвати ці зміни революційними у сфері оподаткування, після перемоги над російським загарбником вони мають стати основою для подальшої податкової реформи.

Необхідною умовою успішного проведення комплексу весняно-польових робіт та збереження людського потенціалу є створення керівниками сільськогосподарських підприємств всіх форм власності безпечних умов праці найманих працівників, здійснення належного контролю за підлеглими працівниками та суворе дотримання працівниками трудової та виробничої дисципліни, правил охорони праці, пожежної безпеки умовах воєнних (бойових) дій в Україні.

Для оптимального розподілу та використання ресурсів Мінагрополітики запустило платформу https://agrostatus.org/ для акумуляції даних щодо потреб галузі. Наразі розроблено сценарії посівної кампанії в Україні в 2022 році

залежно від того, на якому обсязі площ можна буде провести весняно-польові роботи (рис. 1). Експерти пояснюють, що усі наведені дані взяті згідно з інформацією Держстату України, обласних державних адміністрацій, з відкритих джерел та проєктів «Посівна Онлайн», «Урожай Онлайн». Окрім очікуваних площ, які не вдасться засіяти цього року, додано прогноз у 75%, 50% та 25%. Тобто скільки ми втратимо врожаю та земель, якщо на 75%, 50% та 25% земель конкретної області відповідно будуть активні бойові дії і неможливо буде провести посівну кампанію.

Через російське вторгнення Україна втратила значну кількість інфраструктури та промислових об'єктів, немало підприємств та сільгосптехніки. Але наразі ми втрачаємо ще й посівні площі. Це боляче вдаряє по продовольчій безпеці. Оцінюючи очікуваний сценарій, орієнтовно 23 млн га буде засіяно на усій терторії України. Проте існують також оптимістичний та песимістичний сценарії згідно з якими засіяти вдасться 24,8 млн га та 18,7 млн га відповідно. Прогнозований середній показник посівів – 21,8 млн га.

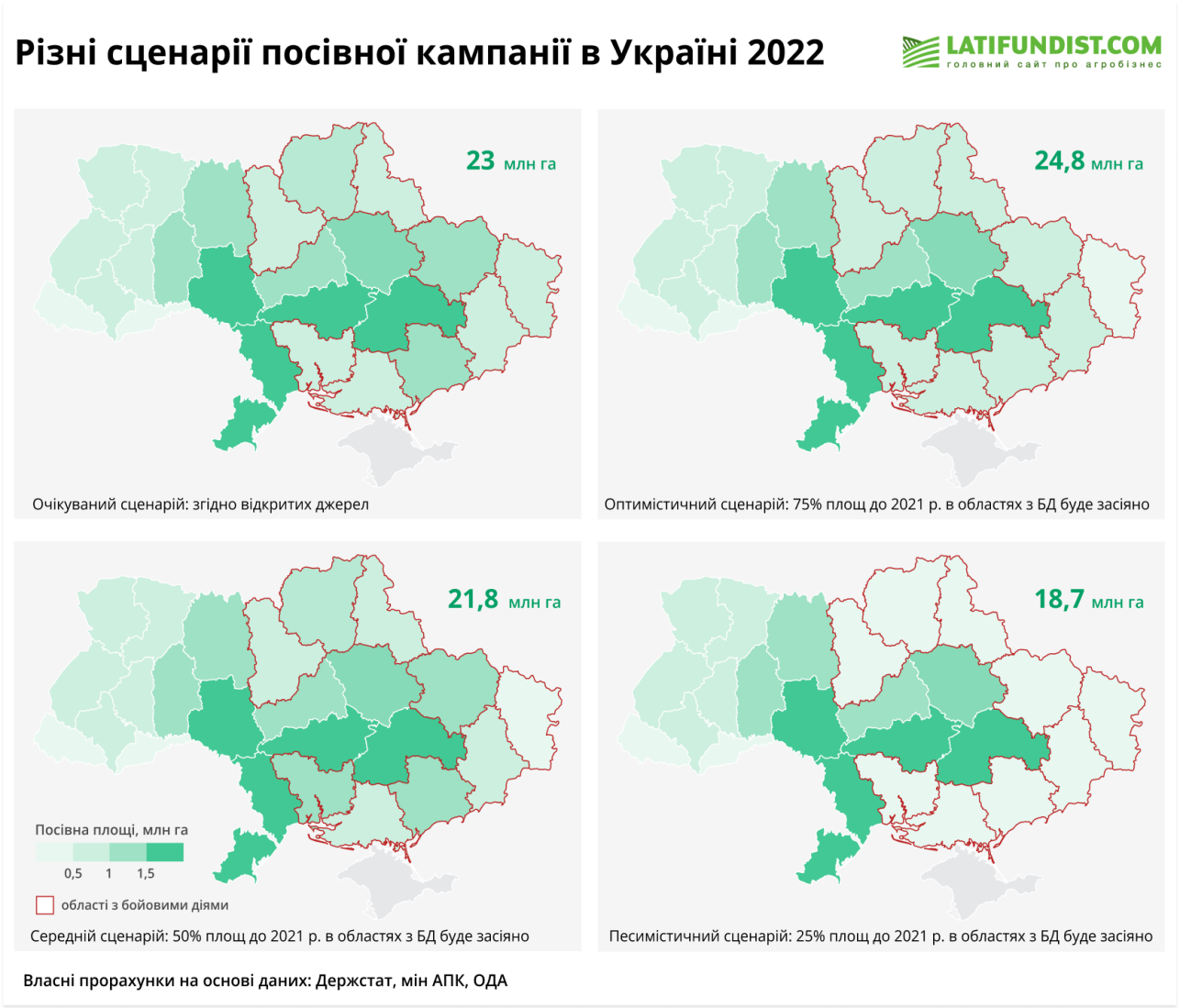

Рис. 1. Можливі сценарії посівної кампанії в Україні, 2022 рік.
Джерело: сформовано автором на основі [6]

Зрозуміло, що це лише прогнози і очікування, які аграрії прагнутимуть реалізувати. Виходячи з цього, Уряд на час воєнного стану заборонив або обмежив експорт критично важливих для продовольчої безпеки товарів (пшениця, гречка, м'ясо, яйця, олія, цукор). За словами Прем'єр-міністра Дениса Шмигаля наразі баланси свідчать, що Україна забезпечена основними продуктами харчування на найближчі місяці. Але ми маємо думати і про майбутнє. Тому Уряд впроваджує план підтримки посівної кампанії, яка має вже невдовзі стартувати там, де це можливо [7]. Аграріям будуть надаватись державні гарантії на 80% суми залучених ними кредитів. Це дозволить фермерам отримати кошти на проведення посівної та бути впевненими, що у разі втрати врожаю вони не збанкрутують.

Одна з найгостріших проблем, з якою Україна стикнулася цієї весни, – нестача робочих рук для проведення польових робіт. Адже багато людей пішли на фронт, записалися в територіальну оборону, займаються волонтерством, дехто виїхав з місць постійного проживання. Були ухвалені Мінагрополітики рішення щодо спрощення процедури спеціального бронювання для механізаторів, котрих не мобілізують до ЗСУ на час посівної кампанії. З метою своєчасного проведення комплексу весняно-літніх польових робіт, забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства для потреб Збройних Сил України, інших військових формувань і населення потрібно надіслати на відповідний e-mail листа з пропозиціями щодо бронювання військовозобов'язаних з відповідним обґрунтуванням, зазначенням електронної адреси, контактних номерів телефонів тощо, а також пропозиції про бронювання військовозобов'язаних.

Зі слів експертів: особливих проблем із забезпеченням аграріїв посівним і садивним матеріалом не буде. Його для проведення посівної в Україні достатньо — особливо, з урахуванням того, що частину площ цьогоріч, на жаль, засівати не доведеться. Міжнародні постачальники на цьому наполягають і зараз намагаються домовитися з урядом про те, щоб у разі настання форсмажорних обставин можна було якимось чином застрахувати як постачальників, так і аграріїв. Бо якщо говоримо про форвардні контракти, то що маємо прописувати в них як форсмажор у таких умовах, як зараз? Хто платитиме за ризики? Отже, тут важлива позиція держави: якщо вона надасть гарантії й передбачить певні захисні важелі, співпраця активізується[8].

Ще однією проблемою для фермерів сьогодні є забезпечення паливом господарства для посівної кампанії. У цей надзвичайно складний для України час Верховна Рада ухвалила закон про скасування акцизу на пальне та зниження ставки ПДВ з 20 % до 7 % (№ 7137-д), що має стабілізувати ціни.

Кабінет міністрів запроваджує нульову квоту для експорту мінеральних добрив - тобто фактичну заборону на вивіз добрив із України[9]. Це стосується азотних, фосфорних, калійних та складних добрив:

- добрива мінеральні або хімічні, азотні (код УКТ ЗЕД 3102);
- добрива мінеральні або хімічні, фосфорні (код УКТ ЗЕД 3103);
- добрива мінеральні або хімічні, калійні (код УКТ ЗЕД 3104);

– добрива мінеральні або хімічні із вмістом двох чи трьох поживних елементів: азоту, фосфору та калію; інші добрива; товари цієї групи у таблетках, упаковках масою брутто не більш як 10 кг (код УКТ ЗЕД 3105) [9].

Ця заборона має вимушений та тимчасовий характер і застосовується до відновлення рівноваги певних товарів на внутрішньому ринку та забезпечення посівної кампанії. Щодо пестицидів: Уряд спростив умови перевезення пестицидів та агрохімікатів автомобільним транспортом.

Крім того, строк дії допусків на право роботи, пов'язаної з транспортуванням, зберіганням, застосуванням та торгівлею пестицидами й агрохімікатами продовжили. Ця норма поширюється на період дії воєнного стану в Україні та протягом 90 днів після його припинення або скасування.

Уряд робить усе можливе, щоб забезпечити аграріїв усім необхідним до старту посівної кампанії–2022.

Висновки. Дослідження впливу воєнних дій на організацію посівної кампанії є нагальним, адже все це про глобальну продовольчу кризу, що наближається.

Якщо війна затягнеться, то Україна не зможе зібрати звичний урожай. Така ситуація поставить під удар продовольчу безпеку в світі. Нам потрібно зробити все можливе, щоб засіяти якомога більше площ та забезпечити свій та міжнародний ринок продуктами харчування. Сьогодні наші аграрії не менш мужньо та віддано тримають свій фронт. За ними майбутня продовольча безпека країни та світу.

Якщо ми хочемо перемогти в цій війні, економіка не повинна зупинятися. Економіка має працювати! Потрібно виконувати зобов'язання, платити зарплату, мотивувати співробітників, заспокоювати клієнтів, сплачувати податки та підтримувати нашу армію. Регулярно, поки це пекло не закінчиться. А для цього потрібні надходження. Ми – годувальники своїх сімей. Ми – годувальники своєї країни.

Зробимо нашу Україну квітучою разом!

Список використаних джерел:

1. Калетнік Г.М., Козловський С.В., Ціхановська В.М. Перспективи розвитку земельних відносин на ринку землі в Україні. АгроСвіт. 2012. № 12. С. 2-6.

2. Іщенко Я.П. Облік використання земель сільськогосподарського призначення на умовах емфітевзису. *Облік і фінанси.* 2016. №4(74). С. 34-40.

3. Dongyu Qu. New Scenarios on Global Food Security based on Russia-Ukraine Conflict. *Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO).* URL: https://www.fao.org/director-general/news/news-article/en/c/1476480.

4. Жук В.М., Бездушна Ю.С., Попко Є.Ю. Капіталізація національного багатства України: вартість земель сільськогосподарського призначення. Наукова доповідь. 2019. 47 с.

5. Податковий кодекс України (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., №№ 13-17, ст. 112). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text.

6. СуперАгроном.URL:https://www.google.com.ua/amp/s/superagronom.com/news/15070-eksperti-proanalizuvali-mojlivi-stsenariyi-posivnoyi-2022-v-ukrayini%3famp=1.
7. Департамент комунікацій Секретаріату Кабінету Міністрів України URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-vprovadzhuye-plan-pidtrimki-posivnoyi-kampaniyi-premyer-ministr.
8. Укрінформ.URL:https://www.google.com.ua/amp/s/www.ukrinform.ua/amp/rubric-economy/3439574-vijna-i-posivna.html.
9. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-vvodit-zaboronu-na-eksport-dobriv-z-ukrayini.

Вікторія ШИНДЕР*,
студентка 4 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ

Анотація. *У статті розглянуто сутність категорії «дохід». Визначено, що поняття «дохід» є багатозначним, його характеризують з економічної, бухгалтерської та податкової сторін. Підтримано думку, що дохід підприємства необхідно характеризувати у взаємозв'язку трьох складників: форми прояву, змісту та сутності. Досліджено порядок оподаткування доходу податком на додану вартість. Приведено характеристику рахунків обліку доходів. Представлено порядок формування інформації у Звіті про фінансові результати (сукупний дохід.)*

Abstract*. The article considers the essence of the category "income". It is determined that the concept of "income" is ambiguous, it is characterized from the economic, accounting and tax aspects. The opinion is supported that the income of the enterprise should be characterized in the relationship of three components: the form of manifestation, content and essence. The procedure for income taxation of value added tax has been studied. The characteristic of income accounting accounts is given. The order of formation of information in the Statement of financial results (total income) is presented.*

Вступ. Діяльність будь-якого підприємства спрямована на отримання прибутку, який виступає джерелом його економічного розвитку та задоволення

* Науковий керівник: к.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки ВНАУ – Подолянчук О.А.

соціальних, фінансових та інших інтересів засновника і членів трудового колективу суб'єкта господарювання. Прибуток характеризує ефективність діяльності підприємства, одночасно залежить від величини доходу і витрат. У зв'язку з цим зростає значення оцінки, критеріїв визнання, методики відображення доходів в системі бухгалтерського обліку та податкових розрахунків [8, с. 99]. Дохід є складною економічною категорією, тлумачення терміну «дохід» набуває двохстороннього розуміння: по-перше, як основне джерело прибутку (чистого доходу); по-друге, як складна за структурою категорія, що вимагає теоретичного й методологічного уточнення.

Виклад основного матеріалу. Питання обліку і оподаткування доходів підприємств різних сфер господарювання знаходять своє відображення в наукових працях багатьох сучасних дослідників, зокрема Дубинська О.О., Іщенко Я.П., Коваль Н.І., Костишин Н.С., Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Подолянчук О.А. та інші.

Його дослідження є вивчення наукових думок щодо сутності категорії «дохід», а також обґрунтування методичних аспектів його обліку та оподаткування.

Поняття «дохід» широковживане та багатозначне. У широкому розумінні воно означає будь-яке надходження фінансових або матеріальних ресурсів (цінностей), які мають грошову оцінку, та об'єднує економічний та бухгалтерський підходи до його визначення [3, с. 192].

Підґрунтям економічного підходу є вживання терміну «виручка», тобто обсягу продажу виробленої сільськогосподарським підприємством продукції (робіт, послуг). Іноді цей термін ототожнюється з поняттям «дохід підприємства», що включає такі притаманні йому елементи, як отримана орендна плата, роялті, дивіденди та відсотки зі сформованого підприємством портфеля фінансових інвестицій у цінні папери сторонніх організацій тощо [3, с. 192].

Бухгалтерське трактування поняття доходу підприємства переважно базується на терміні «економічна вигода». Саме такий зміст цієї категорії використовується у стандартах обліку [3, с. 192].

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку (НП(С)БО) 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» визначає дохід, як збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, що призводять до зростання власного капіталу, за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників [6].

Для цілей оподаткування до річного доходу від будь-якої діяльності, визначеного за правилами бухгалтерського обліку, включається дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), інші операційні доходи, фінансові доходи та інші доходи [8].

Отже, твердження «дохід», з погляду бухгалтерського та податкового обліку, означає надходження фінансових вигод звітного періоду, що виникають у результаті звичайної діяльності підприємства у вигляді виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), винагород, процентів, дивідендів тощо.

На думку Макаренко А.П., такий підхід до трактування доходу виявляється неприйнятним при умові отримання підприємством збитку. У цьому випадку власний капітал, як правило, зменшується, але це не говорить про те, що підприємство не отримувало дохід від реалізації продукції, послуг або робіт, а також від інших видів діяльності [4, с. 88].

Тому підтримуємо думку, що дохід – це надходження економічних вигод, що нараховані і підлягають отриманню або отримані в результаті виробничо-фінансової та комерційної діяльності підприємств (рис. 1) [10, с. 24]. Основна мета, яку переслідує підприємство – це реалізувати товар і за це одержати грошову виручку, яка потрібна для видачі заробітної плати, сплати податків і для фінансування всіх витрат, пов'язаних з подальшим продовженням та розширенням процесу виробництва. Для досягнення цієї мети необхідно здійснювати податкове планування на підприємстві [5].

Розміри доходів підприємства залежать від об'єктів, строків реалізації продукції і цін. Дохід від реалізації товарів є одним із джерел фінансових ресурсів підприємства, його розмір і строки надходження впливають на фінансовий стан і платоспроможність підприємства [5].

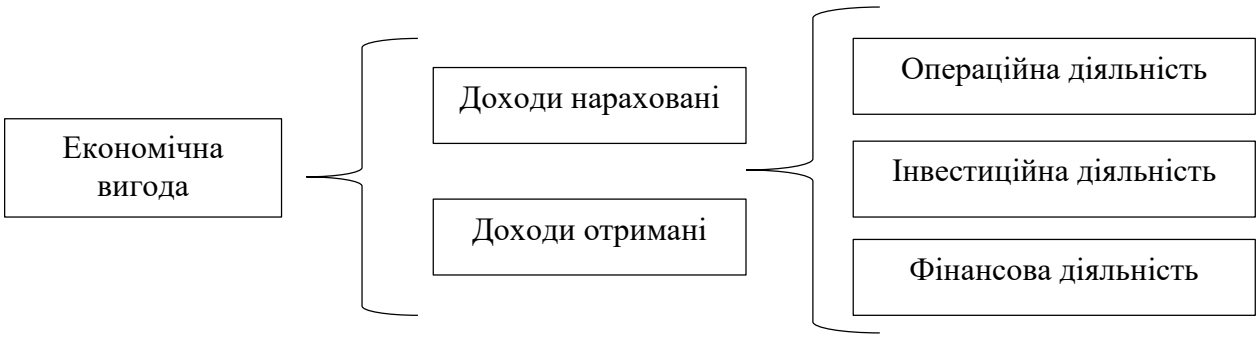

Рис. 1. Сутність категорії «дохід»
Джерело: сформовано автором на основі [10, с. 24]

Разом із отриманням доходів, або їх нарахуванням, у підприємств, які є платниками податку на додану вартість (ПДВ), виникає податкове зобов'язання щодо сплати ПДВ.

Відповідно до норм Податкового кодексу України (ПКУ), об'єктом оподаткування є операції платників податку з: постачання товарів, місце постачання яких розташоване на митній території України, відповідно до статті 186 ПКУ, у тому числі операції з безоплатної передачі та з передачі права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору), на товари, що передаються на умовах товарного кредиту, а також з передачі об'єкта фінансового лізингу у володіння та користування лізингоодержувачу/орендарю; постачання послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, відповідно до статті 186 ПКУ; ввезення товарів на митну територію України; вивезення товарів за межі митної території України; постачання послуг з міжнародних перевезень пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським і річковим та авіаційним транспортом [8].

Датою виникнення податкових зобов'язань з постачання товарів/послуг вважається дата, яка припадає на податковий період, протягом якого відбувається будь-яка з подій, що сталася раніше:

- дата зарахування коштів від покупця на банківський рахунок або в касу;
- дата відвантаження товарів, а для послуг – на дату оформлення документа, що засвідчує факт надання послуг (акт виконаних робіт) [8].

З цього приводу науковці та дослідники вважають [1, с. 6], що більш раціональним буде визнання дати виникнення податкових зобов'язань та кредиту з ПДВ у момент фактичного отримання товарно-матеріальних цінностей, а не за датою «першої події». Таким чином автори вважають, що операції з отримання або видачі авансу не призводитимуть до виникнення податкового зобов'язання й податкового кредиту за ПДВ відповідно. При цьому на законодавчому рівні необхідно у ПКУ залишити тільки одну дату виникнення податкових зобов'язань із ПДВ.

Із метою посилення інформаційно-аналітичних функцій бухгалтерського обліку, на думку Костишина Н.С., поняття доходу підприємства необхідно досліджувати у взаємозв'язку трьох складників: форми прояву, змісту та сутності. Автором представляє напрями забезпечення фінансування підприємств сільського господарства за рахунок доходу:

1. Дохід є джерелом покриття всіх поточних витрат, пов'язаних із виробничо-фінансовою діяльністю аграрних підприємств, і забезпечує всю поточну діяльність цих підприємств.

2. Законодавчо визначена частина доходу підприємств є джерелом податкових платежів і забезпечує виконання зобов'язань аграріїв перед державою.

3. Дохід є джерелом формування прибутку, що забезпечує самофінансування діяльності сільськогосподарських підприємств у майбутньому [3, с. 193].

П(С)БО 15 «Дохід» дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, інших активів) визнається в разі наявності більш широкого переліку умов:

– покупцю передано ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію (товар, інший актив);

– підприємство не здійснює надалі управління та контроль реалізованої продукції (товарів, інших активів);

– сума доходу (виручка) може бути достовірно визначена;

– є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигод підприємства, а витрати, пов'язані з цією операцією, можуть бути достовірно визначені [7].

Виходячи з економічної суті операцій щодо обліку доходу підприємств та використання методу «нарахування», згідно з яким доходи визнаються незалежно від факту оплати, але в прямій залежності від факту здійснення робіт, послуг або відвантаження товарів чи готової продукції з урахуванням принципу переважання змісту над формою, слід складати бухгалтерські записи (проводки), застосовуючи затверджений єдиний План рахунків. Однак новий підхід полягає

в тому, що під час складання бухгалтерських записів у кожному конкретному випадку, за кожною операцією і на кожному підприємстві бухгалтеру необхідно думати і повністю відмовитися від звичного штампа, від так званих типових проводок [3, с. 194].

Планом рахунків для обліку доходів передбачено рахунки класу 7 «Доходи і результати діяльності» – призначені для узагальнення інформації про доходи від операційної, інвестиційної і фінансової діяльності підприємства [2, с. 216].

Для обліку доходів підприємства, залежно від обраної форми обліку, використовують рахунки загального чи спрощеного плану. Відповідно узагальнена інформації відображається у Звіті про фінансові результати (табл. 1).

Таблиця 1

Дохід у Звіті про фінансові результати (сукупний дохід)

Рахунок	Звіт про фінансові результати	
	Код	Стаття
Загальний план рахунків	*Форма №2*	
70 «Доходи від реалізації»	2000	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)
71 «Інший операційний дохід»	2120	Інші операційні доходи
72 «Дохід від участі в капіталі»	2200	Дохід від участі в капіталі
73 «Інші фінансові доходи»	2220	Інші фінансові доходи
74 «Інші доходи»	2240	Інші доходи
Спрощений план рахунків	*Форма №2-м*	
70 «Доходи від реалізації»	2000	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)
74 «Інші доходи»	2120	Інші операційні доходи
	2240	Інші доходи
Без використання подвійного запису	*Форма №2-мс*	
	2000	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)
	2160	Інші доходи

Джерело: сформовано автором на основі [9, с. 101]

Отже, облік доходів підприємств займає важливе місце в загальній системі обліково-аналітичного забезпечення, оскільки впливає на об’єктивність надання інформації зацікавленим користувачам та ефективний розвиток підприємства. Він виступає не лише джерелом покриття витрат і фінансування діяльності підприємства, а й складовою для обрахунку об’єкта оподаткування.

Висновки. Аналіз сучасної практики обліку доходів засвідчив, що сьогодні підприємства не можуть із достатнім ступенем достовірності оцінити реальний отриманий дохід за звітний період, особливо в розрізі конкретних джерел його утворення. Що стосується оподаткування доходів ПДВ, то існують різні схеми у зменшенні бази оподаткування, які є незаконними (ухилення від сплати) та легальними (податкове планування). Тому питання обліку та оподаткування доходів підприємств

Список використаних джерел:

1. Дубинська О.О., Костюченко О.О. Проблеми і напрями вдосконалення розрахунків із податку на додану вартість на підприємствах України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип.24, Ч. 2. С. 5-8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ (дата звернення: 01.04 2022).

2. Іщенко Я.П., Подолянчук О.А., Коваль Н.І.Фінансовий облік ІІ: підручник. Вінниця: Видавництво ФОП Кушнір Ю.В. 2021. 396 с.

3. Костишин Н.С. Організаційно-правове забезпечення відображення доходів діяльності сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки.* 2016. Вип. 18, ч. 1. С. 191-194.

4. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова НС. Удосконалення облікових регістрів з метою своєчасного управління підприємством та контролю за його фінансовою безпекою. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 22(1). С. 85-95.

5. Меліхова Т.О., Чакалова Н.С., Мисливка К.А. Удосконалення обліку доходів від реалізації товарів, як інструмент ефективного управління підприємством. *Ефективна економіка.* 2019. №2. URL: www.ekonomy.nayka.com.ua.

6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text (дата звернення: 01.04.2022).

7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: Наказ Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. №290. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text (дата звернення: 01.04.2022).

8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n10624 (дата звернення: 01.04.2022).

9. Подолянчук О.А. Облік доходів фермерських господарств. *Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні:* матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 31 травня – 1 червня 2018 р. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. С. 99-101.

10. Подолянчук О.А. Облік доходів сільськогосподарських підприємств: теорія і практика: монографія. Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2010. 276 с.

НАПРЯМ 2

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА, СТРАХУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Ірина БЕНЗЕЛЮК[*],
студентка 2 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Анотація. *У статті розглянуто теоретико-методичні аспекти фінансового планування, приділено увагу специфіці фінансового планування у діяльності підприємств малого бізнесу. Дано характеристику процесу бюджетування як складового та першочергового етапу фінансового планування діяльності підприємств малого бізнесу. Представлено практичний досвід здійснення бюджетування витрат на прикладі конкретного підприємства малого бізнесу. Визначено роль фінансового планування у процесі складання бізнес-планів.*

Abstract. *In the article theoretical and methodical aspects of financial planning are considered, attention is paid to the specifics of financial planning in the activity of small businesses. The author describes the process of budgeting as a component and the first stage of financial planning of small businesses. The article presents the practical experience of implementing budgeting costs on the example of a particular small business enterprise. The role of financial planning in the process of drawing up business plans has been determined.*

Вступ. Фінансове планування як важлива функція управління підприємством набуває актуальності за сучасних умов, коли суттєвий вплив на результати підприємницької діяльності чинять глобалізація, подальша

[*] Науковий керівник: к.і.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Федоришина Л.І.

інформатизація та вимоги сучасного економічного середовища, яке орієнтується на інноваційний сектор розвитку.

Діючі економічні перетворення, часті прояви стану економічної невизначеності, конкуренція зумовлюють необхідність пошуку якісно нових підходів до управління фінансово-економічною
діяльністю підприємств малого бізнесу, тому одним із першочергових та важливих завдань управління окремими підприємствами, у тому числі і малого бізнесу, є вдосконалення фінансового менеджменту у функції фінансового планування.

Виклад основного матеріалу. Запорукою успішного розвитку підприємницьких структур, у тому числі й у малому бізнесі, є впровадження системи планування. Планування передбачає визначення цілей діяльності підприємства та шляхів їх досягнення. Планування діяльності підприємств малого бізнесу здійснюється за такими важливими взаємопов'язаними напрямами, як реалізація, фінанси, виробництво і закупівля.

Під час розроблення фінансових планів підприємств малого бізнесу враховують загальні принципи фінансування. Розмежовують два види фінансового планування: довгострокове й короткострокове. Довгострокове фінансове планування за своїм змістом є фінансовою стратегією, яка визначає довгострокову мету діяльності підприємства.

Для підприємств малого бізнесу стратегічне фінансове планування забезпечує формування стратегічної мети, з якої формується стратегічне завдання, представлене комплексом дій,спрямованих на її реалізацію. Наступним кроком є уточнення у вигляді тактичних цілей і завдань, які підкріплюються оперативними цілями та завданнями й відображаються у відповідних планах короткострокового характеру. Ураховуючи, що малі підприємства відрізняються методами здійснення фінансового менеджменту, мають порівняно невеликі обсяги виробництва і реалізації, фінансових ресурсів, обмежений через це доступ до грошового ринку, на нашу думку, ефективність фінансового планування у їхній діяльності визначатиметься через його достовірність на етапі розроблення короткострокових планів, які є складником довгострокового плану і конкретизує його в показниках. Бюджетування відповідає офіційному звітному періоду – один рік. Основні форми планів-бюджетів наближені до форм звітності за формою та змістом, що полегшує контроль над виконанням планів, зокрема: за рівнем фінансового стану; обсягом і структурою майна та капіталу підприємства; обсягом і структурою доходів і витрат під час формування фінансових результатів тощо.

Окрім того, на малому підприємстві система бюджетування у разі її формування, як правило, є дворівневою: нижній рівень – функціональний; верхній – фінансовий. Особливістю системи бюджетування на таких підприємствах є можливість її спрощення, оскільки функціональний бюджет складається у формі документів бухгалтерського обліку(калькуляції, кошториси, розрахунки потреб у ресурсах тощо).

З огляду на те, що рівень прибутковості підприємства залежить від

співвідношення «прибуток/витрати», першочерговим завданням є оптимізація витрат та управління ними.

Таблиця 1

Прогноз продажу в ТОВ «Стандарт» на березень 2022 року

Вид продукції	Кількість	Ціна реалізації за 1 куб.		Сума	
		грн	дол.США	грн	дол.США
1.Брус (сосна) 67х16х^3 (см)	126 куб. м	5697	211	71782	26586
2.Брус (сосна)30х120х^3 (см)	84 куб. м.	5697	211	478548	17724
3.Брус (сосна) 30х90х^3 (см)	126 куб. м	5697	211	717822	26586
Разом:				1914192	70896

Джерело: розраховано за даними фінансової звітності ТОВ « Стандарт»

Отже, бюджетування на стадії виробництва передбачає формування бюджету витрат. Але перед цим доцільно сформувати прогноз продажів на бюджетний період (місяць), який забезпечить інформацією стосовно обсягів закупки запасів (сировини) для складання бюджетів закупки та використання сировини. Як приклад у таблиці 1 наведемо бюджет прогнозу продажів (на основі наявних замовлень) ТОВ «Стандарт» (м. Вінниця; суб'єкт малого підприємництва, форма власності – приватна; основним видом діяльності є лісопильне та стругальне виробництво). Прогноз складено за продукцією «брус сосни» (за трьома типовими розмірами), при цьому підприємство орієнтується на зовнішній ринок, завдяки продажам на якому прагне вийти з фінансової кризи, стабілізувати свій фінансовий стан і розвиватися у подальшому.

На другому етапі за отриманими показниками необхідно здійснювати формування зведених бюджетів закупівлі та використання сировини на відповідний бюджетний період (за видами сировини). Бюджет закупок сировини забезпечує визначення необхідної кількості сировини, яка необхідна для виконання виробничих замовлень і забезпечення необхідного рівня запасів. Бюджет використання сировини має містити інформацію про кількість сировини, необхідної для виконання виробничого завдання (відповідно до замовлення) (табл. 2).

Таблиця 2

Бюджет використання сировини в ТОВ «Стандарт» на березень 2022 року

Назва	Вид продукції	Кількість сировини, куб. м	Вартість сировини, грн / куб. м	Загальна вартість сировини, грн
Деревина сосни необроблена	Брус (сосна) 67х16х^3 (см)	151	3120	471120
	Брус (сосна) 30х120х^3 (см)	100	3120	312000
	Брус (сосна) 30х90х^3 (см)	151	3120	471120
Разом:		402	-	1254240

Джерело: розраховано за даними фінансової звітності ТОВ « Стандарт»

Бюджетування на підприємстві виконує три основні функції: планування, прогнозу та аналізу. Серед них функція планування є найважливішою, оскільки бюджетування є основою для внутрішньо-фірмового планування. Тобто, виходячи із стратегічних цілей підприємства,бюджети вирішують завдання розподілу фінансових ресурсів, що знаходяться у розпорядженні підприємства. Функція прогнозу полягає у розрахунку прогнозних показників щодо виконання планових завдань на основі бухгалтерського та управлінського обліку. Функція аналізу передбачає зіставлення фактичних даних із плановими показниками на кожному етапі, виявлення відхилень, подальше коригування дій.

Оскільки будь-яка підприємницька діяльність націлена на отримання прибутку, збереження та розширення ринкових позицій, то, безумовно, визнаним сьогодні прикладом поєднання стратегічного та поточного планування, особливо під час упровадження нового бізнес-проекту, започаткування власного бізнесу,є розроблення бізнес-плану. Таким чином, охоплюється максимальний обсяг конкретної інформації про підприємство та бізнес-проект для реальної оцінки доцільності бізнес-проекту потенційними інвесторами та кредиторами. Варто зазначити, що не існує стандартної форми бізнес-плану. Кожен підприємець самостійно розробляє його структуру так, щоб вона найкраще відповідала специфіці галузі його діяльності, загальній стратегії, концепції продукту. Водночас бізнес-план обов'язково повинен містити певні загальноприйняті складники,порядок розміщення яких підприємець вибирає самостійно. При цьому велике значення має презентація бізнес-проекту, оскільки саме вона дає змогу оцінити його значимість.

Висновки. Отже, фінансове планування за ефективного практичного застосування сприяє забезпеченню успіху підприємницької діяльності, створює фінансові передумови для розвитку. На мою думку, першочерговими планами, які мають розроблятися у практичній діяльності підприємств малого бізнесу, є окремі плани-бюджети, які в поєднанні сформують певну рамкову конструкцію у вигляді фінансового плану діяльності підприємства,сприятимуть оптимізації витрат, складанню реалістичних фінансових планів щодо фінансових результатів, визначенню планових показників балансу. Звичайно, у процесі фінансового планування малі підприємства стикаються з низкою проблем, які генеруються як об'єктивними, такі суб'єктивними чинниками. Подальші дослідження проблеми підвищення рівня якості фінансового планування діяльності малих підприємств мають бути зосереджені на застосуванні інформаційних технологій у фінансах, удосконаленні фінансового прогнозування як одного з методів фінансового менеджменту в малому бізнесі.

Список використаних джерел:

1. Круш В.В. Особливості бюджетування суб'єктів малого бізнесу. URL: http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=42758

2. Ілляшенко Т.О., Ілляшенко К.В., Скобенко М.В. Бюджетування як напрямок удосконалення системи управління діяльністю підприємств. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2012. № 3. С. 36–44.

3. Фінансове планування на підприємствах. URL: https://elearning.sumdu.edu.ua/free_content/lectured:d5813c9f9255c55fe3b3d9975d3ea3e8c1c7701/latest/338272/index.html#p2

4. Васильців Т.Г., Качмарик Я.Д., Блонська В.І., Лупак Р.Л. Бізнес-планування: навч. посіб. Київ, 2013. 173.

Олександр БОГАЧУК*,
студент 2 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Анотація. *Стаття присвячена актуальним питанням фінансового планування банківської діяльності в аспекті теоретичного обґрунтування. На основі здійснення наукових досліджень, узагальнення та розробки теоретичних положень фінансового планування в контексті наукових підходів визначено його зміст у системі управління фінансовою діяльністю банку, сформульовано істотне розуміння поняття «фінансове планування в банку», узагальнено семантичні засади терміну «фінансове планування», визначено об'єкти фінансового планування, охарактеризовано його види, форми та методи, що формують теоретичні основи. планування процесу в практичній діяльності банківських установ. Визначено мету фінансового планування в системі управління фінансовою діяльністю банку та результати, передбачені процедурою планування.*

Abstract. *The article is devoted to topical issues of financial planning of banking activities in terms of theoretical justification. Based on scientific research, generalization and development of theoretical provisions of financial planning in the context of scientific approaches, its content in the financial management system of the bank is determined, a substantial understanding of the concept of "financial planning in the bank" is formulated. projects of financial planning, its types, forms and methods that form the theoretical foundations are characterized. process planning in the practice of banking institutions. The purpose of financial planning in the financial management system of the bank and the results provided by the planning procedure are determined.*

* Науковий керівник: к.і.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Федоришина Л.І.

Вступ. На сучасному етапі реформування соціально-економічних процесів у державі та посилення бюджетної децентралізації необхідним постає модернізація системи управління бюджетними відносинами, що забезпечить ефективну реалізацію бюджетної політики держави та регіонів. Зважаючи на це, сучасні виклики розвитку суспільних відносин вимагають трансформації підходів до визначення її основних цілей і завдань, пріоритетів державного та регіонального розвитку. Так, з посиленням ролі місцевого самоврядування у забезпеченні економічного зростання територій виникає потреба у прийнятті науково обґрунтованих управлінських рішень щодо підвищення їх конкурентоспроможності й зміцнення фінансового потенціалу для належного виконання усіх завдань і заходів місцевими органами влади, максимального задоволення суспільних потреб на локальному рівні.

Виклад основного матеріалу. Необхідність забезпечення економічної збалансованості і фінансової стабільності держави та регіонів обумовлює потребу застосування дієвих інструментів для успішної реалізації державної і регіональної політики. Важливим при цьому виступає система стратегічного планування, що є базовою основою системного підходу у визначенні довгострокових науково обґрунтованих пріоритетів розвитку демократичного суспільства. Саме стратегічне планування передбачає визначення чітких орієнтирів діяльності органів влади різних рівнів з метою задоволення суспільних потреб, оптимальне використання обмежених фінансових, матеріальних та трудових ресурсів, обов'язкове узгодження інтересів усіх зацікавлених суспільних груп при формулюванні основних цілей, а також напрямків та заходів їх досягнення для прийняття ефективних управлінських рішень. Крім того, здійснення стратегічного планування дозволяє спрогнозувати майбутні тенденції розвитку з можливістю гнучкого реагування на зміни умов функціонування вітчизняної економіки. Розглядаючи теоретичні підходи до процесу стратегічного планування, відмітимо багатогранність і масштабність його застосування. В контексті забезпечення сталого розвитку держави та регіонів стратегічному плануванню відводиться особлива роль. У вітчизняній економічній літературі сутність стратегічного планування розглядається залежно від рівня здійснення (рис. 1).

Незважаючи на неоднозначність трактування науковцями поняття стратегічного планування, спільним залишається необхідність виокремлення довгострокових цілей у процесі розробки стратегічних планів, спрямованих на прийняття ефективних управлінських рішень на основі визначених пріоритетів соціально-економічного розвитку з урахуванням можливостей держави, регіонів чи окремих територіальних громад. Тому варто погодитись із твердженням Ю. Шарова, що планування являє собою «визначення параметрів управлінського процесу на основі порівняння інформації про потреби зовнішнього середовища в результатах діяльності та його можливостей з урахуванням розвитку самого суб'єкта, спрямованого на досягнення поставленої перед системою мети». Як наслідок, план безпосередньо кількісно відображає цілі та шляхи їх досягнення.

Організаційний рівень

Стратегічне планування як сукупність конкретних заходів,що спрямовані на реалізацію стратегічних цілей установ,організацій,підприємств,які є відповідальними за виконання стратегічних планів на різних рівнях розробки

Регіональний/місцевий рівень

Стратегічне планування як особлива функція управлінської діяльності,що передбачає розробку стратегій розвитку регіонів та окремих територіальних громад із визначенням чітких стратегічних цілей,в процесі реалізації яких забезпечується відповідність між окреслиними пріоритетами,реальними можливостями і ймовірним зовнішнім впливом для досягнення на довгострокову перспективу бажаного стану регіонів і територіальних громад

Загальнодержавний рівень

Стратегічне планування як процес визначення майбутніх дій держави для досягнення цілей довгострокового характеру з метою вирішення стратегічно важливих проблем соціально-економічного розвитку

Рис. 1. Сутність стратегічного планування на різних рівнях його здійснення
Джерело:побудовано автором на основі [2]

На думку Г. Дробенка, при здійсненні стратегічного планування відбувається постійне коригування в часі управлінських рішень. Як зазначає В. Тертичка, стратегічні рішення приймаються якраз для розв'язання найбільш значимих проблем організацій, регіонів, територіальних громад, а також завжди пов'язані із невизначеністю майбутнього, що й зумовлює складність їх прийняття. При цьому характерними особливостями стратегічного планування визначає наступні: середньо- та довгострокова спрямованість; досягнення системи цілей, визначальних для відповідного регіону, територіальної громади чи організації; взаємозв'язок поставлених стратегічних цілей з обсягом і структурою ресурсів, необхідних для їхнього досягнення; врахування впливу різноманітних факторів при розробці плану як результату стратегічного планування.

Із розширенням наданих повноважень місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, зростає їх відповідальність за життєзабезпечення підвідомчих територій. Тому для вирішення усіх проблем місцевого значення необхідним постає формування стратегічного мислення та чітко окреслених місцевою владою стратегічних дій, що сприятиме ефективній взаємодії з органами влади різних рівнів, а також безпосередньо з громадськістю.

У контексті забезпечення сталого розвитку регіонів реалізація стратегічного планування повинна відбуватися із дотриманням відповідних принципів, які мають стати основоположними у виконанні усіх поставлених завдань. До основних з них вважаємо за доцільне віднести (рис. 2);

– комплексності – охоплення всіх аспектів функціонування регіону, враховуючи основні тенденції його розвитку, наявний ресурсний та фінансовий потенціал та резерви;

– єдності – єдиний підхід до розробки стратегічного плану, що забезпечується єдиною правовою базою;

– об'єктивності – формування стратегії регіону на основі об'єктивної інформації та попереднього досвіду, виключаючи вплив суб'єктивних факторів;

– обґрунтованості – науково обґрунтоване формулювання пропозицій щодо стратегічного бачення розвитку регіону, а також визначення показників результативності дії стратегічного плану;

– ефективності – для досягнення поставлених цілей при розробці стратегічних планів необхідно спрямовувати всі заходи відповідно до визначених пріоритетів при залученні мінімального обсягу фінансових ресурсів з метою забезпечення сталого розвитку регіону;

– чіткість і лаконічність у визначенні місії та стратегічних цілей;

– прозорості – забезпечення максимальної публічності та прозорості у процесі вибору найбільш пріоритетних проектів для подальшого впровадження у регіоні, сценаріїв регіонального розвитку, так і безпосередньо розробки стратегії через ефективну комунікацію з громадськістю.

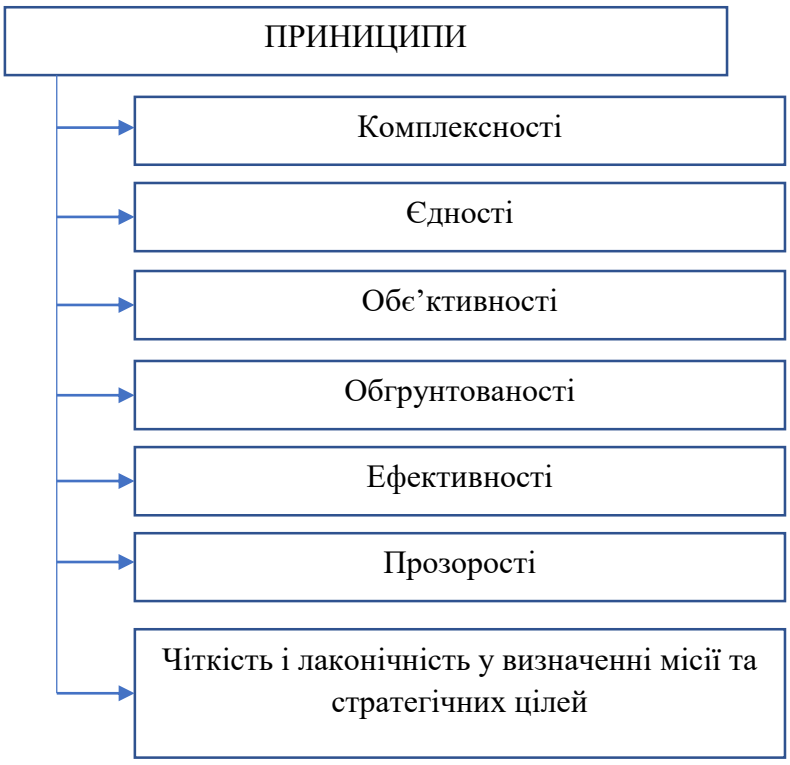

Рис. 2. Основні принципи стратегічного планування розвитку регіону
Джерело:побудовано автором на основі [3]

Будучи важливим інструментом забезпечення сталого розвитку регіонів та основною складовою програмно-цільового методу бюджетування, стратегічне

планування дозволяє не тільки окреслити основні пріоритети на майбутнє, але й передбачати можливі наслідки від прийняття відповідних рішень, вчасно реагувати на зміни у зовнішній та внутрішній політиці. При цьому, основою для ефективного стратегічного планування, визначення перспектив регіонального розвитку є ґрунтовний аналіз і оцінка реальної економічної спроможності відповідних територій.

Тому, в даному контексті виокремлено основні етапи стратегічного планування:

– здійснення SWOT-аналізу (аналіз сильних сторін та можливостей розвитку, відповідно слабких сторін та загроз);

– формулювання стратегічного бачення щодо розвитку регіону, а також місії та визначення стратегічних і оперативних цілей, завдань в межах зазначеної місії;

– розробка показників продуктивності для аналізу очікуваних результатів;

– підготовка конкретного стратегічного плану;

– впровадження і моніторинг реалізації стратегічного плану.

Сформована Стратегія розвитку відповідного регіону повинна бути узгоджена відповідно із визначеними пріоритетами та заходами у Державній стратегії регіонального розвитку і основними напрямами розвитку регіону, завданнями бюджетної політики. Істотною умовою здійснення ефективного стратегічного планування є залучення до процесу розгляду і ухвалення Стратегії усіх зацікавлених сторін, зокрема громадськості. Саме громадське обговорення має стати тією рушійною силою на шляху формування партнерських відносин із місцевою владою з метою максимального врахування інтересів населення та надання якісних суспільних послуг, дасть можливість приймати виважені та спільно погоджені рішення для досягнення запланованих цілей.

Висновки. В умовах бюджетної децентралізації для ефективного управління бюджетними коштами на місцевому рівні важливим є поширення і подальше вдосконалення стратегічного планування.

Для цього на сучасному етапі з метою підвищення якості і дієвості стратегічного планування у регіонах необхідним постає:

– забезпечення тісного взаємозв’язку між різними стратегічними і плановими документами держави та регіонів;

– посилення демократизації у розробці і прийнятті стратегії розвитку регіонів;

– прийняття науково обґрунтованих рішень для досягнення чітко поставлених стратегічних цілей;

– підвищення прозорості процесу стратегічного планування;

– забезпечення єдиних підходів до формування стратегій у регіонах чи територіальних громадах;

– спрощення процесу відбору та погодження важливих для громади проектів до перспективного плану, що потребують фінансування;

– узгодження з усіма зацікавленими сторонами стратегічних цілей, спільного бачення розвитку регіону у майбутньому;

– визначення у стратегіях конкретних заходів щодо реального втілення у практичну діяльність усіх поставлених цілей та завдань;

– вдосконалення системи моніторингу і оцінки реалізації стратегічного плану.

Список використаних джерел:

1. Тітов Д.В. Фінансова спроможність та забезпечення дохідності об'єднаних територіальних громад. *Polish journal of science e*. 2020. № 26. С. 24-29.

2. Алескерова Ю.В. Фінансовий ринок: підруч. Хмельницький. 2019. 484 с.

3. Алфьорова І. Дослідження економічної сутності бюджетування та фінансового планування. *Схід*. 2020. № 3 (103). С. 3-7. 10.

4. Белоусова І.А. Вдосконалення планування як функції управління суб'єктів господарської діяльності. *Вісник ЖДТУ.* 2021. №1 (59). С. 71-74.

5. Догадайло Я. В. Визначення принципів бюджетування підприємства. *Науковий вісник будівництва.* 2011. № 64. С. 397- 401.

Марія ГІДРОВИЧ*,
студентка 4-го курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Анотація. *У статті досліджено сутність та особливості міжнародної інвестиційної діяльності України. Охарактеризовано та враховано враховувати внутрішні та зовнішні фактори, які в сукупності формують інвестиційне середовище країни Окреслено проблеми скорочення інвестицій. На основі моніторингу доведено,що найпоширенішим напрямом міжнародної інвестиційної діяльності є прямі інвестиції або вкладання у зарубіжні підприємства. Досліджено стан надходження прямих інвестицій (власного капіталу) світу в українську економіку протягом 2017-2020 рр Досліджено й зосереджено увагу на впровадження інвестиційних інструментів на регіональному та муніципальному рівнях міжнародної економічної співпраці та зростання конкурентоспроможності України. Акцентовано увагу на державне підприємство «Національний фонд інвестицій України» (Націнвестфонд) метою якого є створення сприятливих умов для реалізації масштабних інвестиційних та соціально значущих проєктів, розвитку міжнародної*

* Науковий керівник: к.е.н., старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Грищук Н.В.

економічної співпраці та зростання конкурентоспроможності України в сучасних нестійких умовах ведення бізнесу. Обґрунтувано напрями міжнародної інвестиційної діяльності України в умовах глобальної конкуренції. Також визначено подальше створення належних і достатніх умов для покращення міжнародного інвестиційного клімату в Україні .

Abstract. *The article examines the essence and features of Ukraine's international investment activities. Characterized and taken into account internal and external factors that together form the investment environment of the country Outlined the problems of reducing investment. Based on monitoring, it is proved that the most common area of international investment is direct investment or investment in foreign companies. The state of inflow of direct investments (equity) of the world into the Ukrainian economy during 2017-2020 is studied. Research and focus on the implementation of investment instruments at the regional and municipal levels of international economic cooperation and the growth of Ukraine's competitiveness have been studied and focused. Emphasis is placed on the state enterprise "National Investment Fund of Ukraine" (National Investment Fund) which aims to create favorable conditions for large-scale investment and socially significant projects, develop international economic cooperation and increase Ukraine's competitiveness in today's volatile business environment. The directions of Ukraine 's international investment activity in the conditions of global competition are substantiated. It also identified further creation of appropriate and sufficient conditions for improving the international investment climate in Ukraine*

Вступ. Сучасний етап розвитку світового господарства характеризується зростанням активності в царині інвестицій. Різноманітність інструментів та операцій на фінансово-кредитних ринках дозволяє реалізувати широкий спектр стратегій розміщення та вкладання коштів не залежно від валюти та країни походження. Важливе місце в системі інвестицій на сьогодні займають міжнародні інвестиції. Міжнародна інвестиційна діяльність посідає особливе місце в системі сучасного бізнесу, що обумовлено змінами світового економічного процесу.

В умовах функціонування та розвитку світової економіки особливо актуальними є проблеми розвитку міжнародної інвестиційної діяльності України в умовах глобальної конкуренції, що забезпечує функціонування та взаємодію усіх форм міжнародних економічних відносин. Водночас міжнародне переміщення капіталу не тільки безпосередньо забезпечує функціонування міжнародних інвестиційних ринків, ринків капіталу, фінансових ринків, але й створює умови для стимулювання розвитку міжнародної інвестиційної діяльності України в умовах глобальної конкуренції. Ця форма прояву міжнародного руху капіталу забезпечує механізм прямого іноземного інвестування.

Теоретичним та методичним аспектам міжнародної інвестиційної діяльності України присвячено роботи таких авторів як: Калетнік Г.М. [4],

Грищук Н.В. [3], Непран А.В. [5], Нікітіна А.В. [6], Сімків Л.Є. [7], Чудницька І.І. [8] та інших науковців. Проте наявні розробки здебільшого мають описовий характер або стосуються. Вивчення літератури з окресленої проблематики окремих аспектів міжнародної інвестиційної діяльності дає можливість подальшого розгляду та опрацювання в умовах розвитку світового господарства. Метою статті є визначення сутності та особливостей міжнародної інвестиційної діяльності,проведення дослідження сучасних тенденцій розвитку інвестиційної діяльності й оцінки основних показників розвитку міжнародних інвестиційних позицій України.

Виклад основного матеріалу. В умовах глобалізації економічний розвиток будь-якої країни тісно пов’язаний із підвищенням ефективності інвестиційної діяльності для іноземних інвесторів. Інвестиційна проблема актуальна в більшості країн. Враховуючи гострий дефіцит власних економічних ресурсів, особливо фінансових, необхідних для відновлення національного виробництва, стабільного економічного розвитку країни.

Варто зазначити, що міжнародна інвестиційна діяльність – це сукупність практичних дій суб'єктів із вкладання інвестицій за кордон та іноземних інвестицій. Вона перерозподіляє у просторі та часі ресурси між окремими суб’єктами й об’єктами різних країн. Головним суб’єктом інвестиційної діяльності, який приймає рішення про вкладання коштів, – є інвестор. Його іноземна діяльність зумовлена розвитком господарських зв'язків між країнами світу, і залежить як від об'єктивних економічних законів, так і від політико-економічної мети діяльності національних держав у світовому політичному та господарському просторі.

То ж необхідність залучення іноземних інвестицій виникає за: обмеженості внутрішніх інвестиційних ресурсів; низької інвестиційної активності власних інвесторів; необхідності забезпечення разом з інвестиціями нової техніки та технології; бажання створити конкурентноспроможну економіку та освоїти світові ринки: потреби в модернізації соціальної інфраструктури суспільства.

Приймаючи інвестиційне рішення щодо розміщення виробництва в країні, іноземний інвестор спочатку оцінює свій потенційний інвестиційний ринок. Визначення ефективності інвестиційної діяльності країни – одне із складних завдань, вирішення якого базується на застосуванні різних підходів. Інвестиції є надпотужним чинником економічної стабілізації та розвитку економіки як на національному, так і на глобальному рівнях.

Іноземні інвестиції є джерелом покращання платіжних балансів країн та стабілізації їхніх національних валют, стимулювання конкуренції на ринку, підвищення рівня життя у країні. Залучення іноземних інвестицій це шлях до відновлення та інтенсивного розвитку економіки, часто вони стають джерелом відновлення основних засобів на інноваційній основі.

Найпоширенішим напрямом міжнародної інвестиційної діяльності є прямі інвестиції або вкладання у зарубіжні підприємства, що забезпечують контроль інвестора або його участь в управлінні підприємством.

Таблиця 1

Показники прямих іноземнх інвестицій в Україні в 2010-2021 рр. (млн. дол. США)

Роки	Прямі іноземні інвестиції в Україні,(млн. дол. США)	Прямі іноземні інвестиції з У	Сальдо
2010	6495	736	5759
2011	7207	192	7015
2012	8401	1206	7195
2013	4499	420	4079
2014	410	111	299
2015	-458	-51	-407
2016	3810	16	3794
2017	3692	8	3684
2018	4455	-5	4460
2019	5860	648	5212
2020	-868	82	-950
2021	2836	41	2795

Джерело: систематизовано й розраховано автором на основі [11]

Зростання іноземних інвестицій призводить до збільшення економічного розвитку країни перебування, тому для реактивації інвестицій в країні важливо враховувати всі внутрішні та зовнішні фактори, які в сукупності формують інвестиційне середовище країни та прямо чи опосередковано впливають на іноземних інвесторів, щоб вони інвестували там свій капітал

Рис. 1. Динаміка прямих іноземних інвестиції у 2010-2021 роках в Україні
Д

Варто зазначити, що досліджуваний лаг засвідчує неоднозначність тенденцій прямих іноземних інвестицій в Україну. З 2013 року до 2017 року

е
л
о
:

п

іноземні інвестиції зменшились. Водночас у 2018 році спостерігалося незначне зростання. Проблемами скорочення інвестицій є відсутність гарантій прав власності, досить високий рівень корупції, економічна та політична криза в країні.

Таблиця 2

Надходження прямих інвестицій (власного капіталу) світу в економіку України протягом 2017-2020 рр (млн дол. США)

Регіони	Роки				На 31.12. 2020	Відхилення 2020 / 2017рр.	
	2017	2018	2019	2020		млн дол. США	%
Усього з країн ЄС	24982,8	23425,7	24145,2	25972,3	28 289,3	3 306,5	13,24
Австрія	1 152,6	1 099,9	1 038,8	1 150,0	1 249,4	96,8	8,40
Бельгія	96,8	99,3	103,9	104,7	104,8	8,0	8,26
Болгарія	32,1	38,4	39,9	42,9	47,8	15,7	48,91
Греція	41,8	44,3	43,0	46,6	50,1	8,3	19,86
Данія	138,8	137,6	153,6	158,2	157,5	18,7	13,47
Естонія	243,3	222,1	235,0	239,0	248,2	4,9	2,01
Ірландія	72,9	42,8	48,4	39,7	41,6	-31,3	-42,94
Іспанія	56,1	59,0	63,5	61,5	60,2	4,1	7,31
Італія	216,4	196,7	201,6	242,4	249,3	32,9	15,20
Латвія	49,0	40,0	38,2	43,0	44,2	-4,8	-9,80
Литва	137,1	121,7	124,6	150,0	183,3	46,2	33,70
Люксембург	363,9	660,1	515,8	484,9	555,8	191,9	52,73
Мальта	46,0	56,9	59,3	50,6	61,0	15,0	32,61
Нідерланди	6 090,3	6 028,4	6 395,0	7 118,7	8 301,4	2 211,1	36,31
Німеччина	1 604,9	1 564,2	1 682,9	1 701,4	1 843,1	238,2	14,84
Польща	679,4	509,1	571,3	631,7	693,7	14,3	2,10
Португалія	5,5	3,2	4,3	4,5	4,6	-0,9	-16,36
Румунія	20,2	19,3	20,1	24,8	24,4	4,2	20,79
Словаччина	72,2	71,1	74,9	66,5	69,1	-3,1	-4,29
Словенія	19,5	18,7	20,1	21,6	20,9	1,4	7,18
Сполучене Королівство Великої Британіїта Північної Ірландії	1 785,2	1 947,0	1 944,4	2 131,2	2 060,6	275,4	15,43
Угорщина	333,7	498,1	511,1	565,1	380,7	47,0	14,08
Фінляндія	89,8	110,2	131,0	142,0	142,7	52,9	58,91
Франція	1 299,1	615,6	723,4	744,4	845,5	-453,6	-34,92
Хорватія	1,4	1,6	1,3	1,4	2,3	0,9	64,29
Чехія	106,2	106,3	115,8	116,2	115,1	8,9	8,38
Швеція	334,0	328,8	351,2	344,9	363,2	29,2	8,74
Кіпр	9 894,8	8 785,5	8 932,7	9 544,5	10 368,9	474,1	4,79
Усього в Україні	**32 122,5**	**31230,3**	**31 606,4**	**32 905,1**	**35 809,6**	**3 687,1**	**11,48**
Усього з країн ЄС-15	**13 347,9**	**12936,9**	**13 400,8**	**14 475,1**	**16 029,7**	**2 681,8**	**20,09**

Джерело: розраховано автором на основі даних [10]

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) є складовою платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції країни. Сучасна динаміка розвитку світової економіки і трансформація її структури зумовили якісні зміни в міжнародних потоках прямих інвестицій і їх регулювання.

По-перше, багатоваріантність використання прямих інвестицій в міжнародному бізнесі привела до зростання їх функціональних проявів і утворення нових форм, що відбилося на економічному розвитку країн і викликало потребу в переосмисленні умов їх залучення до міжнародного виробництво.

По-друге, реконфігурація процесів прямого інвестування між країнами під впливом масштабної лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків спричинила ускладнення структури корпоративної власності багатонаціональних підприємств (МНП), що виявило необхідність перегляду інструментів державного регулювання залучаються і вивозяться прямих інвестицій.

По-третє, що склалася система міжнародного регулювання потоків прямих інвестицій між країнами характеризується протиріччями, потреба у вирішенні яких стала передумовою її активного реформування.

По-четверте, посилення міжнародної конкуренції за вільні інвестиційні ресурси, подальша лібералізація умов залучення прямих інвестицій відбуваються на тлі активного державного стимулювання вивезення підприємницького капіталу в ряді країн, що розвиваються і країн з транзитивною економікою.

Так, досліджуючи надходження прямих інвестицій (власного капіталу) світу в українську економіку протягом 2017–2020 рр. зазначимо, що загальний обсяг прямих інвестицій світу в українську економіку в 2017- 2020 рік збільшився на 3687,1 мільйон доларів США, або 11,48%, що відбулось головним чином за рахунок збільшення іноземних інвестицій з Австрії на 96,8 мільйона доларів США, або 8,40%, з Люксембургу на 191,9 млн дол. США, або 52,73%, з Нідерландів за 2211,1 млн дол. США або 36,31%, з Німеччини 238,2 млн дол. США, або 14,84%, з Великобританії за 275,4 млн дол. США, або 15,43%, зі Швейцарії на 323,5 млн дол. США або 23,26% табл.2.

Також зазначимо, що упродовж 2017–2020 рр. відбулося збільшення загального обсягу прямих інвестицій з країн ЄС в Україну на 3306,5 млн дол. США або на 13,24%. Найбільший обсяг інвестицій надійшов з таких країн ЄС як: Австрія, Бельгія, Болгарія, Греція, Данія, Естонія, Іспанія, Італія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Польща, Румунія, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Угорщина, Фінляндія, Хорватія, Чехія, Швеція та Кіпр.

Інвестиційна привабливість окремих проектів чи компаній з урахуванням економічних, політичних та соціальних факторів набула сьогодні важливого значення в країні, враховуючи значні обмеження інвестиційних ресурсів, відсутність ефективної державної підтримки та необхідність залучення інвестицій.

Досліджуючи динаміку припливу ПІІ (акціонерного капіталу) в економіку

України в 2016–2020 рр. (табл. 3), є така певна тенденція, що дозволяє нам константувати слідуюче: спостерігаємо скорочення надходжень прямих іноземних інвестицій по таких регіонах України як: Вінницька на 0,2 млн дол. США або на 0,09%; Волинська на 5,3 млн дол. США або на 1,95%; Дніпропетровська на 2249,4 млн. дол. США або на 38,88%; Донецька на 1033,5 млн дол. США або на 44,51%; Житомирська на 25,6 млн. дол. США або на 9,85%; Івано-Франківська на 31,3 млн. дол. США або на 3,38%; Київська на 155,5 млн дол. США або на 8,88%; Кіровоградська на 1,3 млн дол. США або на 1,84%; Луганська на 141 млн. дол. США або на 24,39%; Львівська на 151,8 млн дол. США або на 13,83%; Миколаївська на 23,9 млн дол. США або на 10,44%; Одеська на 173,9 млн дол. США або на 12,22%; Полтавська на 14,7 млн дол. США або на 1,41%; Рівненська на 112,1 млн. дол. США або на 46,23%; Сумська на 78,8 млн. дол. США або на 29,93%; Харківська на 1021,9 млн дол. США або на 61,03%; Херсонська на 3,2 млн дол. США або на 1,54%; Черкаська на 183,1 млн дол. США або на 35,70%; Чернівецька на 23 млн. дол. США або на 33,53%; по м. Київ на 517,1 млн. дол. США або на 2,89%.

Досліджуючи особливості міжнародного інвестування варто зосередити увагу й на впровадження інвестиційних інструментів на регіональному та муніципальному рівнях.

Починаючи з квітня 2015 року Федерація канадських муніципалітетів за фінансової підтримки Міністерства міжнародних справ Канади впроваджує проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (Проект ПРОМІС) [12]. Проект спрямований на зміцнення муніципального сектору, упровадження ефективного демократичного управління та прискорення економічного розвитку міст в Україні. Один із напрямів діяльності Проекту ПРОМІС – супровід процесів залучення інвестицій.

У рамках цієї діяльності забезпечується сприяння підвищенню інституційної спроможності органів місцевої влади, формуванню політики співпраці між різними рівнями влади для розвитку децентралізації, підтримки бізнесу, торгівлі та залучення інвестицій, а також надається допомога місцевим чиновникам у побудові ефективної моделі взаємодії із центральними органами влади.

Напрямами розвитку інвестиційної політики, щодо яких Проект ПРОМІС надає підтримку, є:

- створення та розповсюдження навчальних продуктів щодо інвестицій;
- запровадження стандартів залучення та супроводу інвесторів;
- розробку стратегій і програм залучення інвестицій;
- створення інвестиційних порталів;
- розробку інвестиційних паспортів і гідів інвестора;
- підтримку інвестиційних подій.

В межах втілення актуальних ініціатив і програм команда Проекту ПРОМІС приділяє значну увагу розробленню стандартів залучення та супроводу інвесторів на муніципальному й регіональному рівнях.

Таблиця 3

Динаміка залучення акціонерного капіталу в економіку України в 2016–2020 рр. (млн дол. США)

Регіони	Роки					Відхилення 2020 / 2016 рр.	
	2016	2017	2018	2019	2020	млн дол. США	%
Україна	38356,8	32122,5	31230,3	31606,4	32884,8	-5472	-14,27
Вінницька	223,0	187,8	180,0	198,9	222,8	-0,2	-0,09
Волинська	271,2	247,1	246,1	251,3	265,9	-5,3	-1,95
Дніпропетровська	5784,9	4030,6	3491,1	3688,2	3535,5	-2249,4	-38,88
Донецька	2322,0	1748,0	1249,6	1116,4	1288,5	-1033,5	-44,51
Житомирська	259,8	222,7	216,3	226,8	234,2	-25,6	-9,85
Закарпатська	334,2	311,8	317,0	325,1	343,3	9,1	2,72
Запорізька	843,4	682,7	863,4	910,5	901,0	57,6	6,83
Івано-Франківська	925,9	836,6	826,6	904,7	894,6	-31,3	-3,38
Київська	1750,3	1593,4	1516,8	1588,7	1594,8	-155,5	-8,88
Кіровоградська	70,6	52,5	58,9	70,1	69,3	-1,3	-1,84
Луганська	578,2	443,9	436,4	438,0	437,2	-141	-24,39
Львівська	1097,6	1032,9	833,5	930,0	945,8	-151,8	-13,83
Миколаївська	228,9	212,8	213,5	206,1	205,0	-23,9	-10,44
Одеська	1423,3	1320,3	1 228,8	1202,6	1249,4	-173,9	-12,22
Полтавська	1039,4	1000,1	1 003,0	1008,8	1024,7	-14,7	-1,41
Рівненська	242,5	199,6	159,5	134,2	130,4	-112,1	-46,23
Сумська	263,3	199,1	190,0	181,5	184,5	-78,8	-29,93
Тернопільська	55,8	49,2	48,2	45,0	100,6	44,8	80,29
Харківська	1674,3	1519,6	642,5	638,3	652,4	-1021,9	-61,03
Херсонська	208,2	211,0	201,3	218,5	205,0	-3,2	-1,54
Хмельницька	189,1	165,5	158,2	170,8	200,5	11,4	6,03
Черкаська	512,9	348,0	334,4	335,7	329,8	-183,1	-35,70
Чернівецька	68,6	59,1	57,1	42,6	45,6	-23	-33,53
Чернігівська	99,8	92,1	241,3	429,6	435,8	336	336,67
м. Київ	17889,6	15356,3	16 516,8	16 343,9	17372,5	-517,1	-2,89

Джерело: розраховано автором на основі даних [11]

Вінницька область посіла друге місце в Україні за темпами зростання інвестицій. Упродовж року область залучила 4,5 млрд грн., утіливши в життя 34 інвестиційні проекти та забезпечивши створення понад 3тис. нових робочих місць. Поліпшення умов для подальшого прогресу відбувається, зокрема, завдяки Проекту ПРОМІС, який підтримав розроблення Інвестиційного паспорта Вінницької області та проведення Міжнародного інвестиційного форуму «Вінниччина - бізнес у центрі України».

Вінниччина нині - сучасний регіон, економіка якого динамічно розвивається. Інвестиційна політика області ґрунтується на відкритому та прозорому партнерстві влади з усіма зацікавленими представниками бізнесу.

В рамках реалізації Програми економічного і соціального розвитку Вінницької області спільно з експертами Проекту ПРОМІС розробила Інвестиційний паспорт Вінницької області. Область також має Інвестиційний портал Вінниччини, який став основним інструментом знайомства інвесторів із можливостями, ресурсами й актуальними інвестиційними пропозиціями регіону.

Співпраця Проекту ПРОМІС і Вінницької ОДА також передбачає надання ефективної допомоги районним державним адміністраціям та ОТГ. Навчання з місцевого економічного розвитку для представників ОТГ надають їм можливість посилити власну інституційну спроможність. Учасники тренінгів упроваджують у своїх громадах знання з основ місцевого економічного розвитку, демократичного відкритого врядування, стратегічного планування, маркетингу та брендингу території, ролі інвестицій і підтримки розвитку місцевого бізнесу та підприємництва.

З метою розвитку міжнародної економічної співпраці та зростання конкурентоспроможності України Кабінет Міністрів створив державне підприємство «Національний фонд інвестицій України». Націнвестфонд метою якого є створення сприятливих умов для реалізації масштабних інвестиційних та соціально значущих проєктів, розвитку міжнародної економічної співпраці та зростання конкурентоспроможності України. Повноваженнями Націнвестфонду є :

– залучення та концентрація фінансових ресурсів для реалізації інвестиційних проєктів;
– фінансування та реалізація пріоритетних інвестиційних проєктів;
– залучення інвестицій;
– підготовка інвестиційних та інших проєктів;
– управління об’єктами власності відповідно до закону;
– утворення інвестиційних фондів, участь в інвестиційних фондах.

Висновки. В умовах функціонування та розвитку світової економіки особливо актуальними є проблеми розвитку міжнародної інвестиційної діяльності України в умовах глобальної конкуренції, що забезпечує функціонування та взаємодію усіх форм міжнародних економічних відносин, які виникають в процесі інвестування фізичними особами, юридичними особами, міжнародними організаціями, державами за межами країни походження (згідно із законодавством країни реципієнт) ресурси (матеріальні, нематеріальні), мають грошову оцінку, фінансові активи, гроші, позики та кредити), а також технології, навички та знання у галузі управління, маркетингу та підприємництва.

На основі узагальнення можна зробити висновок, що відповідно до світового досвіду, який у багатьох сферах є прийнятним для України, інвестиційна діяльність охоплює країни зі стабільними соціально-економічними умовами та ефективною інституційною підтримкою, де в результаті сприятливого інвестиційного клімату створюються умови для повернення інвестицій. В умовах розвитку економіки можливими напрямами активізації інвестиційної діяльності в Україні є: стабільне законодавство, що забезпечує державні гарантії захисту національної та інвестиційної діяльності протягом тривалого часу; створення сприятливого клімату для інновацій та інвестицій для реалізації пріоритетних інвестиційних проектів; розробка, прийняття та імплементація законодавчої бази для втілення актуальних ініціатив інвестиціями.

Отже, попри всі складнощі та негаразди, Україна може бути однією з провідних країн із залучення іноземних інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 47, ст. 646. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-2021-%D0%BF.

2. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.96 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-2021-%D0%BF

3. Грищук Н.В.Інвестиційні поступи як основа соціально-економічних перетворень в аграрній галузі. *Причорноморські економічні студії.* Вип. 72. ч. 2. 2021. С. 83-91.

4. Калетнік Г.М., Козяр Н.О. Стратегічні підходи до інвестування аграрного сектору України в сучасних умовах розвитку АПК . *Економіка АПК*. 2020. № 12. С. 81.

5. Непран А. Формування та використання фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в Україні. *Фінанси України*. 2016. № 9. С.111-128.

6. Нікітіна А. В. Особливості та способи залучення прямих іноземних інвестицій на підприємстві за умов глобалізації світогосподарських відносин. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Випуск 22. С. 1-6.

7. Сімків Л. Є., Потьомкіна Н. Ю. Особливості залучення іноземних інвестиційв регіонах України: проблеми та шляхи їх розв'язання. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2017. Випуск 45. С.404-408

8. Чуницька І. І., Макаренко О. Я. Іноземні інвестиції в економіку України: сучасний стан та шляхи покращення інвестиційного клімату. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2019. № 1. С. 246-262.

Маргарита ГРАБОВ'ЯК*,
студентка 1 курсу магістратури,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

РОЛЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Анотація. *У статті досліджено підходи до сутності місцевих бюджетів як інструменту економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, а також основні проблеми їх функціонування. Описано сучасний стан*

* Науковий керівник: д.е.н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Вдовенко Л.О.

фінансової бази органів місцевого самоврядування. Запропоновано основні напрямки вдосконалення бюджетної політики України.

Важливим є перетворення місцевих бюджетів у ефективний інструмент фінансово-економічного регулювання, створення інституційних умов для підвищення ефективності прогнозування і планування їх дохідної та видаткової частини, управління бюджетними коштами, розмежування бюджетних видатків на виконання делегованих і власних повноважень місцевого самоврядування, удосконалення системи регулювання міжбюджетних відносин.

Використання місцевих бюджетів як інструменту регулювання соціально-економічного розвитку територій мають певні особливості в період трансформаційних змін в економіці, її структурної перебудови, які полягають у забезпеченні бюджетної стійкості, створенні сприятливого фінансово-економічного середовища, розвитку інфраструктури територій.

Abstract. *The article examines the scientific views of the essence of local budgets as a tool for economic development of administrative-territorial units, as well as the main problems of their functioning. The current state of the financial base of local governments is described. The main directions of improvement of the budget system of Ukraine are offered.*

It is important to transform local budgets into an effective tool of financial and economic regulation, create institutional conditions to improve the efficiency of forecasting and planning their revenue and expenditure, budget management, delineation of budget expenditures for delegated and own powers of local government, improving the system of intergovernmental relations.

The use of local budgets as a tool to regulate the socio-economic development of territories have certain features in the period of transformational changes in the economy, its restructuring, which are to ensure budgetary stability, creating a favorable financial and economic environment, infrastructure development.

Вступ. На сьогоднішній день першочерговим завданням, яке має передбачати економічна політика України, є утримання стійкої динаміки та покращення якості економічного зростання як невід'ємної умови підвищення соціальної спрямованості розвитку держави. Реалізація завдань економічного розвитку України, насамперед, залежить від забезпечення стійкого зростання економіки, яке дасть змогу суттєво покращити добробут українського населення. Держава зобов'язана створити стратегічні орієнтири, які б консолідували всі її регіони для подолання негативних тенденцій макроекономічної динаміки, що спричинили суттєве сповільнення темпів економічного розвитку та погіршення макроекономічних пропорцій. Ще більш актуальними стали проблеми економічного розвитку регіонів в умовах глибоких ринкових трансформацій національної економіки, що залежать від їх бюджетного потенціалу.

Значний внесок у дослідження щодо зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування, оптимізації механізму формування місцевих бюджетів, визначення обсягів міжбюджетних трансфертів досліджували такі

вітчизняні вчені: Т. Бондарук [1], О. Василик, О. Данілов, О. Дацій, В. Зайчикова, О. Кириленко, В. Коваленко [5], В. Кравченко [7], І. Луніна, Ц. Огонь, В. Опарін, К. Павлюк, Ю. Пасічник, С. Слухай, О. Сунцова, Л. Тарантул, І. Чугунов [12], С. Юрій та ін.

Варто зазначити, що місцеві бюджети посідають одне з основних місць в економічній системі держави. В них зусереджується велика частина державних фінансових ресурсів. Разом з тим, місцеві бюджети є найбільшою за кількістю ланкою бюджетної системи держави, що відіграє важливу роль у перерозподілі валового національного продукту та фінансуванні державних видатків, насамперед, соціальної спрямованості. Все це вимагає належного рівня теоретичного обґрунтування та практичного вивчення даної теми.

Як результат, зростають вимоги до фахівців в економічній сфері, які повинні володіти значним якісним обсягом теоретичних знань і практичними навиками функціонування місцевих фінансів, розуміти їх застосування в сучасних умовах економіки, а також використовувати ці знання у свої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб з'ясувати роль місцевих бюджетів у забезпеченні розвитку регіонів, необхідно визначити сутність цього поняття. Щодо визначення поняття «місцеві бюджети» в економічній літературі нема одностойної точки зору.

Бюджетний кодекс України, всупереч положенням норм Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», розмежовує поняття «місцевий бюджет» та «бюджети місцевого самоврядування». Так, ст. 2 Бюджетного кодексу України визначає, що бюджетами місцевого самоврядування є бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань, в свою чергу, місцевими бюджетами є бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування [2].

Поняття «місцеві бюджети» вживається у Конституції України, а саме, ст. 142 визначає, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад [6]. Також, відповідно до ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [9], «бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) – план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування» [2].

Місцеві бюджети можна розглядати в двох аспектах: з одного боку - вони є складовою частиною бюджетної системи держави, а з іншого – складовою частиною місцевих фінансів і віддзеркалюють певну систему економічних відносин. Ці економічні відносини виникають у двох площинах: у процесі формування доходів різних рівнів місцевих бюджетів і при їх використанні як цільових фондів грошових коштів місцевих органів самоврядування. Незважаючи на велику різницю між доходами і видатками місцевих бюджетів,

характерним для цих двох напрямів є те, що вони – носії розподільних відносин і мають однакове призначення – найповніше задовольняти потреби регіону. У процесі розподілу вартості ВВП шляхом формування та використання місцевих бюджетів грошові відносини виникають між бюджетами середньої ланки та вищими бюджетами, підприємствами комунальної форми власності, закладами культурної сфери та населенням регіону. Тобто особливістю місцевих бюджетів є те, що вони відображають певну чітко обмежену частину грошових відносин, які функціонують на окремій території.

Саме місцевим бюджетам, як основній фінансовій базі органів місцевого самоврядування, належать особливе місце в бюджетній системі нашої держави. У них зосереджено понад 80% усіх фінансових ресурсів, якими розпоряджаються органи місцевого самоврядування [1].

Зважаючи на вищесказане, варто зазначити, що місцевий бюджет - це план утворення грошових фондів, які є фінансовим забезпеченням місцевих рад, та використання цих фінансових ресурсів для забезпечення реалізації завдань, функцій, а також повноважень покладених на органи місцевого самоврядування.

Роль місцевих бюджетів є багатогранною, адже саме вони виступають: важливим чинником економічного розвитку і фінансової стабільності; важелем здійснення перерозподільних процесів; фінансовою базою місцевого самоврядування; інструментом реалізації державної регіональної політики; планами формування і використання фінансових ресурсів територіальних утворень; головним джерелом фінансових ресурсів для утримання і розвитку місцевого господарства, вирішення місцевих проблем; основою забезпечення конституційних гарантій, вирішення соціальних проблем, піднесення рівня добробуту населення [7].

Місцеві бюджети складають на основі чинного законодавства відповідно до положень бюджетної політики на місцевому рівні, яка розробляється перед складанням проекту бюджету і містить в собі: характеристику головних напрямів соціально-економічного розвитку та проблем територіальної одиниці; окреслення основних проблем росту дохідної частини та підвищення ефективності використання бюджетних коштів; аналіз виконання соціальних програм; вивчення реальних потреб населення в бюджетних послугах та коригування структури бюджетних послуг відповідно до цих потреб; реформування мережі бюджетних установ і структури послуг, які вони надають; визначення шляхів розвитку підприємств комунальної власності та підвищення ефективності управління ними; внесення поправок у середньотермінові та довготермінові програми, розгляд та затвердження нових програм; визначення шляхів ефективного використання коштів бюджету.

Для аналізу ролі місцевих бюджетів у забезпеченні розвитку регіонів розглянемо їх кількість (станом на 01.01.2022 р.) (табл.1).

Як бачимо нині в Україні налічується 1950 місцевих бюджетів, найчисельнішою групою яких є бюджети об'єднаних територіальних громад. Роль місцевих бюджетів великою мірою визначається часткою доходів та видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України, яка свідчить про

участь місцевого самоврядування у розв'язанні актуальних проблем розвитку держави, певну обмеженість функцій центральних органів влади.

Таблиця 1

Кількість місцевих бюджетів України станом на 01.01.2022 р.

Типи місцевих бюджетів	Всього місцевих бюджетів	З них мають взаємовідносини з державним бюджетом
обласні бюджети, бюджет АРК	25	24
бюджети міст республіканського \ обласного значення	13	1
районні бюджети	136	119
бюджети об'єднаних територіальних громад	1469	1438
бюджети районів у містах обласного значення	35	0
бюджети міст районного значення	5	0
бюджети селищ міського типу	38	0
бюджети сільрад (сіл)	229	0
Разом	**1950**	**1582**

Джерело: розроблено автором на основі [8]

Така частка є загальним показником, який відображає рівень фінансової незалежності органів місцевого самоврядування, дає змогу оцінити ступінь розвитку місцевих бюджетів. Інформацію про частку доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України наведено у табл. 2.

Як видно із таблиці 2 у порівнянні з 2019 роком в 2020 році частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України суттєво знизилася (на 9,3%), що свідчить про зростання концентрації фінансових ресурсів на центральному рівні. Згідно даних Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» збільшено ресурс місцевих бюджетів на 190,1 млн грн [5].

Основними джерелами наповнення місцевих бюджетів досі залишаються трансферти, що створює певну залежність та стримує розвиток фінансової децентралізації в Україні

Таблиця 2

Частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України

Показники місцевого бюджету	2019р.	2020р.	Відхилення
Частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету(%)	23,3	22,6	-0,7
Частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджеті без урахування трансфертів з державного бюджету(%)	43,5	34,2	-9,3

Джерело: розроблено автором на основі [10]

Розглянемо доходи та видатки місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів з державного бюджету (табл. 3).

Таблиця 3

Доходи та видатки місцевих бюджетів України без урахування міжбюджетних трансфертів

Показники	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.
Доходи без урахування міжбюджетних трансфертів з державного бюджету(млрд грн)	229,5	263,5	300,2	290,1
Питома вага доходів місцевих бюджетів зведеному державному бюджеті (%)	22,4	22,1	23,1	22,6
Видатки місцевих бюджетів (млрд грн)	496,1	570,6	566,2	478,1
Питома вага видатків місцевих бюджетів зведеному державному бюджеті (%)	37,1	36,7	34,5	34,2

Джерело: розроблено автором на основі [10]

Як видно із таблиці 3 доходи місцевих бюджетів у 2020 році знизилися порівняно з 2019 роком на 10, 1 млрд. грн. Видатки місцевих бюджетів теж мають тенденцію до зменшення, зокрема, в 2020 році їх сума зменшилась на 88,1 млрд. грн.

Необхідно зазначити, що в Державному бюджеті У країни затверджується обсяг міжбюджетних трансфертів окремо для кожного з відповідних місцевих бюджетів, якщо є підстави для надання й отримання відповідних міжбюджетних трансфертів. Але сучасна ситуація у сфері фінансового забезпечення регіонального розвитку доводить, що, незважаючи на дієві кроки, які здійснюються впродовж реформування бюджетної сфери, фінансове становище органів місцевого самоврядування значною мірою залишається декларативним. Й однією з вагомих проблем фінансового забезпечення регіонів є саме залежність місцевих бюджетів від загальнодержавних трансфертів [3].

Вирішити таку проблему можливо завдяки імплементації збалансованого, обгрунтованого та ефективного механізму фіскального федералізму. В північно-американській моделі йому притаманні такі особливості: поєднання інтересів різних рівнів влади на всіх рівнях бюджетної системи при розмежуванні доходів і видатків; поєднання фіскальних інтересів держави з інтересами її суб'єктів; розподіл і перерозподіл бюджетних ресурсів між державним бюджетом і місцевими тощо. Важливою умовою тут є також фіскальна децентралізація, коли кожна місцева влада має всі права та зобов'язана приймати рішення стосовно наповнення своїх бюджетів і фінансування видатків [11].

Також, для активізації формування й реалізації фінансового потенціалу територіальних громад на сучасному етапі розвитку необхідним є:

- стимулювання економічного розвитку територіальних громад;
- забезпечення співпраці територіальних громад;
- формування міської агломерації;
- нарощення податкового потенціалу;
- формування сприятливого підприємницького середовища [4].

Також не менш важливою проблемою в сучасних умовах є взаємовідносини між державним і місцевим бюджетом. У щорічних законах про Державний бюджет України проводиться уточнення складу доходів загального

та спеціального фонду місцевих бюджетів, визначається механізм надання додаткових дотацій місцевим бюджетам з державного бюджету, встановлюються розміри коефіцієнтів вирівнювання.

Виходячи з вищевикладеного можна сказати, що механізми формування місцевих бюджетів у системі фінансово-економічного регулювання потребують подальшого розвитку та взаємопов'язані із розширенням завдань і функцій, які постають перед місцевим самоврядуванням. Ступінь впливу місцевих бюджетів на інвестиційно-інноваційний розвиток територій залежить від частки перерозподілу валового регіонального продукту через систему місцевих фінансів, моделі бюджетної архітектоніки, дієвості інституту місцевого самоврядування. Вагомими інструментами впливу на економічний розвиток територій є структура та рівень власних доходів місцевих бюджетів. Враховуючи повноваження сільських, селищних, міських рад щодо встановлення місцевих податків і зборів, затвердження їх ставок, прийняття рішень щодо надання пільг по їх сплаті, органи місцевого самоврядування мають відповідні можливості впливу на розвиток територій.

На сучасному етапі розвитку місцевих фінансів необхідне переосмислення сутності системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування у процесі регулювання соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, враховуючи досвід країн з розвинутою та трансформаційною економікою, розробка нових підходів до системи міжбюджетного регулювання. При цьому важливим є врахування демографічної та інституційної складової, взаємоузгодженість фінансово-економічних завдань в межах адміністративно-територіальних одиниць. Здійснення дієвих перетворень шляхом використання обґрунтованих методів та інструментів фінансового забезпечення місцевого самоврядування дозволить зміцнити фінансову основу місцевих бюджетів. Доцільним є удосконалення системи міжбюджетного регулювання за допомогою якісних і кількісних індикаторів. Для посилення результативності міжбюджетного регулювання важливим є упорядкування та системний перегляд фінансових нормативів бюджетної забезпеченості. Бюджетне регулювання завдяки використанню сукупності фінансових інструментів впливу на процес формування доходів місцевих бюджетів дозволяє вирішувати завдання, що стоять перед країною на даному етапі суспільного розвитку в розрізі адміністративнотериторіальних одиниць. Підвищення рівня життя населення вимагає посилення результативності використання бюджетних коштів. Впровадження інституційного підходу до дослідження системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування є важливим та включає визначення характерних ознак її складових, інституційного середовища, що забезпечує їх функціонування та взаємозв'язки [12].

Висновки. Отже, значущість ролі місцевих бюджетів полягає в її різноманітності, адже вони є: важливим чинником економічного розвитку і фінансової стабільності; інструментом макроекономічного регулювання; важелем здійснення перерозподільних процесів; фінансовою базою місцевого самоврядування; інструментом реалізації державної регіональної політики;

планами формування і використання фінансових ресурсів територіальних утворень; основним важелем фінансового вирівнювання; головним джерелом фінансових ресурсів для утримання і розвитку місцевого господарства, розв'язання місцевих проблем.

Основними завданнями по збільшенню дохідної частини місцевих бюджетів є розвиток державно-приватного партнерства, запровадження прозорої процедури щодо продажу та оренди земельних ділянок, проведення індексації грошової вартості земельних ділянок, збільшення розміру заробітної плати, ліквідація заборгованості по заробітній платі та ліквідація тінізації доходів, запровадження планування місцевих бюджетів на середньострокову перспективу а також залучення населення до контролю за ефективним використанням коштів та ін.

Список використаних джерел:

1. Бондарук Т.Г. Концептуальні засади реформування місцевих бюджетів україни. *Світ фінансів.* 2011. №2. С.170.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-У1-ВР. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456 -17.
3. Генкул Ю.В. Міжбюджетні трансферти: їх види і значення для місцевих бюджетів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 212.
4. Демченко В. Сучасний стан фінансового потенціалу місцевих бюджетів України. Сучасний стан та перспективи розвитку фінансової системи України. 2021. С. 100. URL: http://www.vtei.com.ua/doc/doc/16_06_2021zb.pdf#page=95
5. Коваленко В. В. Реформування та стратегічний розвиток фінансової системи України. *ScienceRise.* 2015. № 2(3). С. 43-46.
6. Конституція (Основний Закон) України, прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року [із змінами і доповненнями, внесеними законом України від 8 грудня 2004 року № 2222-ІУ]. Київ : Атіка, 2006. 46 с.
7. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: навчальний посібник К.: Київ, 2010. 218 с.
8. Офіційний державний вебпортал Open budget. URL: https://openbudget.gov.ua/
9. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997, URL: http://zakon.rada.gov.ua
10. Сайт «Доступ до правди». Звіт про виконання державного бюджету. URL: https://dostup.pravda.com.ua/
11. Ткачик Ф. П. Архітектоніка міжбюджетних трансфертів та їх вплив на фінансову самостійність регіонів. *Економіка та держава.* 2021. № 8. С. 89.
12. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. *Вісник КНТЕУ*. 2018. № 5. С. 5-18.

Богдана КЕДЬ*,
студентка 2 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрнийуніверситет
Вінниця, Україна

ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКУ

Анотація. *Статтю присвячено актуальним питанням фінансового планування банківської діяльності в аспекті теоретичного обґрунтування.На основі здійснення наукового дослідження, узагальнення та розвитку теоретичних положень фінансового планування в контексті наукових підходів визначено його зміст у системі управління фінансовою діяльністю банку, сформульовано сутнісне розуміння поняття «фінансове планування в банку», узагальнено смислові ознаки терміну «фінансове планування», визначено об'єкти фінансового планування, охарактеризовано його види, форми та методи, що формують теоретичне підґрунтя процесу планування у практичній діяльності банківських установ.Визначено призначення фінансового планування у системі управління фінансовою діяльністю банку та результати, що забезпечує процедура планування.*

Abstract. *The article is devoted to topical issues of financial planning of banking activities in terms of theoretical justification. Based on the research, generalization and development of theoretical provisions of financial planning in the context of scientific approaches, its content in the financial management system of the bank is determined, the essential understanding of the concept of "financial planning in the bank" is formulated. projects of financial planning, its types, forms and methods are characterized, which form the theoretical basis of the planning process in the practical activities of banking institutions. The purpose of financial planning in the financial management system of the bank and the results provided by the planning procedure are determined.*

Вступ. Важливим складником збалансованого розвитку підприємств у сучасних умовах є наявність високоякісних фінансових планів та механізмів їх ефективної реалізації.

Загострення конкуренції в банківському секторі, стрімкий розвиток інформаційних технологій, активізація процесів глобалізації, зниження темпів приросту фінансових ресурсів посилюють роль фінансового планування і висувають нові вимоги до обґрунтування планових фінансових рішень, його форм та видів. Це зумовлює застосування нових підходів до планування

*Науковий керівник: к.і.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Федоришина Л.І.

банківської діяльності, яке об’єктивно необхідне для зміцнення банківської системи України, оскільки саме ефективна реалізація обґрунтованих комплексних планів дає змогу комерційним банкам протистояти впливу будь-яких негативних чинників.

Виклад основного матеріалу. Фінансове планування посідає одне з головних місць у системі управління діяльністю фінансової установи, адже саме воно забезпечує її фінансовими ресурсами, що, своєю чергою, підвищує прибутковість, прогнозує стабільний розвиток та знижує ризик її існування.

Сучасні перетворення, що відбуваються у банківському секторі, спонукають виникнення в ньому конкурентного середовища, тому функціонування банку в таких умовах вимагає високого рівня управління, без якого неможливо вирішити основні питання, досягти цілей, забезпечити ефективний розвиток та конкурентоспроможність установи.

Щодо фінансового планування у банківських установах, то в економічній літературі існує велика кількість визначень даного поняття, які окреслюють дещо відмінні підходи до його сутності. Порівняльний аналіз трактувань поняття «фінансове планування» наведено в табл. 1. Таким чином, на основі морфологічного аналізу підходів до трактування терміну «фінансове планування», виділивши сутність, зміст, особистісні якості носія, умови реалізації та критерії оцінки поняття, можна сформулювати власне визначення.

Отже, фінансове планування банку – орієнтований у майбутнє процес управління щодо розроблення системи фінансових планів, нормативів і показників, реалізації комплексу заходів для забезпечення банку необхідними фінансовими ресурсами та підвищення ефективності його фінансової діяльності. Особливість даного підходу полягає у тому, що він указує на роль фінансового планування у процесі управління та розвитку банківської установи.

Об’єктами фінансового планування в банках виступають активи і пасиви, а також доходи та витрати, пов’язані з ними. Інструментом забезпечення фінансового розвитку банку є його фінансова стратегія, яка, своєю чергою, є підсистемою корпоративної стратегії розвитку у вигляді довгострокової програми конкретних дій із формування та використання фінансових ресурсів банку для досягнення позитивного результату. До конкретних фінансових стратегій належать розширення депозитної бази, кредитування, інвестування, нарощування капітальної бази банку.

Поруч із традиційною системою об’єктів фінансового планування виступає класифікація, відповідно до якої формування бюджету банку застосовується до системи об’єктів – бюджетних одиниць. Саме у цьому полягає завдання визначення для банку конкретної технології управління фінансовими ресурсами. Бюджетними одиницями під час фінансового планування в банку можуть бути такі: банк у цілому, його філії, внутрішні структурні підрозділи банку, продукти (операції, послуги) і клієнти. Основні методи фінансового планування в банку наведено на рис. 1.

Таблиця 1

Морфологія дефініції «фінансове планування на підприємстві»

Автор	***Визначення***
О.Г. Біла	Фінансове планування – це планування процесів формування, розподілу, перерозподілу і використання фінансових ресурсів на певний період, розроблення фінансових планів.
В.М. Шелудько	Процес розроблення системи фінансових планів, що полягає у визначенні фінансових цілей, установленні рівня відповідності цих цілей фінансовому стану підприємства і формуванні послідовності дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей.
Л.О. Примостка	Фінансове планування спрямовується на перетворення стратегічних цілей та завдань банку в конкретні (абсолютні й відносні) значення результативних фінансових показників діяльності банківської установи через реалізацію комплексу заходів у сфері фінансів.
С.М. Киркач	Сфера управлінської діяльності вищого керівництва банку щодо розроблення системи фінансових планів із метою перетворення цілей, завдань, заходів банку в конкретну систему фінансових показників (нормативів), які характеризують його фінансовий стан, для забезпечення фінансовими ресурсами розвиток банку і, як наслідок, досягнення головної мети його діяльності.
А.П. Робсон	Засіб, який сприяє оптимальному вибору між альтернативними варіантами під час прийняття рішень.
Д. Хассі	Орієнтований у майбутнє постійний процес управління, який здійснюється у певних узгоджених межах і стосується укладання планів на різних рівнях управління.

Джерело: сформовано автором за допомогою[3]

Аналіз практики їх застосування показує, що лише за комплексного застосування даних методів є можливість порівнювати різні сценарії розвитку фінансової діяльності банку і на основі систематизації отриманої інформації вибирати оптимальні шляхи розвитку, уникати загроз та випереджати негативні наслідки вибраних шляхів. Система загального планування фінансової установи включає у себе фінансове планування, яке, своєю чергою, ділиться на стратегічне, тактичне та оперативне планування.

Кожний із цих видів охоплює визначений період і має свої форми реалізації.

Усі системи взаємопов’язані між собою і функціонують у певній послідовності. Прогнозування цільових курсів та основних напрямів фінансової діяльності є початковим етапом планування.

Його реалізація відбувається шляхом розроблення загальної фінансової стратегії банку, що визначає завдання та характеристики тактичного фінансового планування. Одна з найбільш важливих стратегічних цілей фінансової діяльності банку – зростання доходів його власників і максимізація ринкової вартості.

Основою фінансового планування в банку виступає фінансова політика – складова частина загальної політики банку, зміст якої визначається прийнятою банком концепцією розвитку фінансів, стратегічними цілями , що відреагують

основні напрями формування, розподілу і використання фінансових ресурсів, та сукупністю заходів, здійснюваних органами управління для досягнення поставлених цілей.

Процес фінансового планування має визначати головні тенденції формування та використання фінансових ресурсів банку, встановлювати правила формування фінансових відносин із контрагентами.

Рис. 1. Узагальнення сутнісних складових елементів фінансового планування діяльності підприємства

Джерело: сформовано автором за допомогою[3]

Процедура фінансового планування діяльності банку забезпечує: - яскраве бачення проблем і перешкод, що виникають у процесі втілення в реальність стратегії і тактики банку; - визначення конкретних фінансових показників для досягнення стратегічних цілей і тактичних завдань банку; - пошук нових тактичних шляхів для досягнення стратегічних цілей; - ефективне оперативне планування.

Фінансові плани є інформаційною базою для оперативного планування й управління діяльністю банку. Порівняння фактичних та запланованих результатів дає змогу визначити ефективність діяльності банку, прийняти оптимальні управлінські рішення щодо його подальшого розвитку; -

усвідомлення витрат на діяльність банку.

Важливим аспектом бюджетування є те, що воно змушує менеджерів кількісно обґрунтовувати свої плани і дає можливість усвідомити витрати, пов'язані з їх виконанням; - координацію та комунікації. Фінансове планування дає можливість узгодити інтереси і дії різних підрозділів банку; створити основи для оцінки та контролю виконання роботи.

Оскільки фінансові плани відображають діяльність банку в майбутньому, то в міру здійснення цієї діяльності вони стають базою для оцінювання діяльності менеджерів; - кількісне обґрунтування планів менеджерів.

У процесі складання бюджетів менеджер має можливість порівняти витрати і переваги альтернативних напрямів, визначити найбільш ефективні способи використання ресурсів; – мотивацію діяльності працівників через орієнтацію на досягнення цілей банку. Планові і фактичні результати роботи співробітників банку можна використовувати як основу для розроблення плану матеріального і морального заохочення; – виконання вимог нормативних документів і контрактів.

Висновки. З цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, провівши морфологічний аналіз, ми дійшли висновку, що фінансове планування діяльності банку – орієнтований у майбутнє процес управління щодо розроблення системи фінансових планів, нормативів і показників, реалізації комплексу заходів задля забезпечення банку необхідними фінансовими ресурсами та підвищення ефективності його фінансової діяльності.

Ефективне фінансове планування є процесом аналізу фінансової політики, її впливу на оточення банку, прогнозування результатів та прийняття рішень щодо допустимого рівня ризику і вибору кінцевих варіантів фінансових планів.

Планування займає одне з найголовніших місць у системі управління фінансами банків, адже лише процес планування забезпечує одну з найважливіших функцій фінансового менеджменту банку – пошук додаткових ресурсів. Запропонований підхід до визначення фінансового планування дасть змогу забезпечити систему ухвалення рішень.

Під час застосування вказаних методів фінансового планування можна швидко визначити відповідність бажаному положенню банку в майбутньому вироблених програм підвищення економічного потенціалу.

Список використаних джерел:

1. Тітов Д.В. Фінансова спроможність та забезпечення дохідності. *Polish journal of science*. 2020. №26. С. 24-29.

2. Іванова В.В. Планування діяльності підприємства: Навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури. 2021. 427 с.

3. Зінь Е.А., Турчанко М.О. Планування діяльності: Підручник. К.: ВД «Професіонал». 2020. 320 с.

4. Жердецький П.Ф., Пересада А.А. Економіка будівельного комплексу: Навчальний посібник. К.: Вища школа. 2020. 271 с.

5. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент: Учебный курс. К.:Эльма-Н. Ника-Центр, 2021. 448 с.
6. Антонюк П.Д. Стан проектної справи, нові технології, економіка, кадри. *Економіка будівництва*. №1. 2020. С. 28-36.
7. Алескерова Ю.В. Фінансовий ринок: підруч. Хмельницький. 2021. 484 с.

Ліда КОВТУН*,
студентка 2 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний університет
Вінниця, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Анотація. *Досліджено необхідність фінансового планування, яке в ринковому середовищі сприяє ефективному забезпеченню фінансовими ресурсами підприємства. На сьогодні практично кожне підприємство знаходиться в ситуації невизначеності та невпевненості в завтрашньому дні, оскільки економіка країни є мінливою і ніхто не захищений від економічних ризиків. Фінансове планування може стати тією альтернативою, яка сприятиме економічному зростанню та відносній захищеності підприємств. Становлення нових та послідовна зміна економічних і соціальних відносин в Україні відбиваються на формуванні фінансової системи та відповідних методів управління фінансами. Сутність фінансового планування та механізм фінансового планування вимагають подальшого розвитку, дослідження теоретичної бази та практичного досвіду з метою приведення їх у відповідність із сьогоднішніми вимогами та умовами. Фінансове планування як важлива складова механізму фінансової системи та одна із функцій управління підприємством є актуальною за сучасних умов, коли істотним для діяльності є вплив глобалізації, поступової інформатизації суспільства та його інноваційного розвитку.*

Abstract. *The necessity of financial planning, which in the market environment contributes to the effective provision of financial resources of the enterprise, is studied. Today, almost every company is in a situation of uncertainty and uncertainty in the future, because the country's economy is volatile and no one is protected from economic risks. Financial planning can be an alternative that will promote economic growth and relative security of enterprises.The formation of new and consistent changes in economic and social relations in Ukraine are reflected in the formation of*

* Науковий керівник: д.е.н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Алескерова Ю.В.

the financial system and appropriate methods of financial management. The essence of financial planning and the mechanism of financial planning require further development, research of theoretical basis and practical experience in order to bring them into line with today's requirements and conditions. Financial planning as an important component of the mechanism of the financial system and one of the functions of enterprise management is relevant in modern conditions, when the impact of globalization, gradual informatization of society and its innovative development is significant for the activity.

Вступ. До значних економічних втрат та прорахунків призводить посилення конкурентної боротьби та розвиток ринкової економіки, недооцінка планування діяльності підприємств. Більшість підприємств не мають чіткої методики фінансового планування і тому не можуть якісно планувати, контролювати й управляти фінансовими ресурсами навіть потягом короткотермінового періоду, що призводить до фінансових проблем та збільшує ризик банкрутства. Для економічного прогнозу слугує основою фінансовий план підприємства, бюджетного контролю, координує збутову, виробничу та закупівельну діяльність підприємства.

У сучасних умовах господарювання кожне підприємство керується принципами самоокупності та самофінансування. Обґрунтованість управлінських рішень щодо формування фінансових планів та підвищення ефективності використання фінансових ресурсів стає все більш актуальною проблемою.

Завданням є розкриття сутності та призначення ефективності фінансового планування на підприємствах, визначення його проблем, напрямів здійснення.

Виклад основного матеріалу. Важливою детермінантною збалансованого фінансового розвитку підприємства є наявність фінансових планів високої якості та механізмів їх ефективної реалізації. Сучасні умови господарювання, зміна підходів до управління зумовлюють посилення ролі фінансового планування, з одного боку, та висувають якісно нові вимоги до обґрунтування планових фінансових рішень, форм і видів фінансових планів — з іншого.

У теоретичному аспекті фінансове планування розглядають як невід'ємну частину загального планування звичайної діяльності підприємства. Разом з тим сутність фінансового планування трактується вченими економістами по різному.

Вивчивши значну кількість наукових джерел, можна зробити висновок, що кожен автор пропонує власне визначення фінансового планування.

Сутність фінансового планування полягає, на думку Р.А. Слав’юка, в тому, що «...фінансове планування являє собою розрахунок обсягів фінансових ресурсів за джерелами формування і напрямами використання у відповідності з виробничий плановий рік». Тобто, що під фінансовим плануванням на підприємстві слід розуміти, передусім, процес розробки різних видів фінансових планів як за термінами, змістом, так і за завданнями, які мають бути розв'язані в процесі виконання цих планів.

У свою чергу, Г.О. Патрін і А.Г. Завгородній стверджують, що фінансове планування – це розроблення системи фінансових планів за окремими напрямами фінансової діяльності підприємства, які забезпечують реалізацію його фінансової стратегії у плановому періоді.

Наведене визначення, на мій погляд, стосується поточного або оперативного фінансового планування, оскільки покликане забезпечити реалізацію фінансової стратегії, що здійснюється у поточному періоді. Причому незрозуміло, чому фінансове планування має охоплювати лише окремі напрями фінансової діяльності, а не всю звичайну діяльність, яка включає крім фінансової також операційну та інвестиційну.

Такі вчені, як Ковальова А. М., Лапуста М. Г., Скамай Л. Г., вважають, що фінансове планування – це процес розробки системи фінансових планів і планових (нормативних) показників щодо забезпечення розвитку підприємницької діяльності фірми необхідними фінансовими ресурсами у майбутньому періоді. Гончар В. ставить акцент на тому, що фінансове планування – це технологія планування, обліку та контролю за грошима та фінансовими результатами. При цьому автор визначає, що фінансовий план – це план діяльності та розвитку підприємства на визначений період, виражений у грошовій формі.

Таблиця 1

Систематизація наукових поглядів щодо визначення сутності поняття «фінансове планування»

Джерело	Сутність поняття
Слав'юк Р.А	Розрахунок обсягів фінансових ресурсів за джерелами формування і напрямами використання у відповідності з виробничими і маркетинговими показниками підприємств на плановий рік
Партін Г.О., Завгородні А.Г.	Фінансове планування – це розроблення системи фінансових планів за окремими напрямами фінансової діяльності підприємства, які забезпечують реалізацію його фінансової стратегії у плановому періоді
Ковальова А. М., Лапуста М.Г., Скамай Л. Г.	Процес розробки системи фінансових планів і планових (нормативних) показників щодо забезпечення розвитку підприємницької діяльності фірми необхідними фінансовими ресурсами у майбутньому періоді.
Гончар В.К.	Технологія планування, обліку та контролю за грошима та фінансовими результатами. Фінансовий план – план діяльності та розвитку підприємства на визначений період, виражений у грошовій формі.
Ситник Л.С.	Складова частина народногосподарського планування, пов'язана з управлінням фінансами; процес оцінки фінансових потреб підприємства і ухвала рішення про фінансування цих потреб.
Поліхун Т.В., Богацька Н.М .	Специфічна сфера управління. Специфічність фінансового планування полягає в тому, що об'єктом фінансового планування завжди є діяльність держави, господарських структур і окремих громадян; фінансове планування предметною галуззю фінансового планування є фінансові ресурси, їхній рух при здійсненні відтворювальних процесів в економіці.

Джерело: сформовано автором за [1-5]

Т.В. Поліхун, Н.М. Богацька трактують фінансове планування як специфічну сферу управління. Специфічність фінансового планування полягає в тому, що об'єктом фінансового планування завжди є діяльність держави, господарських структур і окремих громадян; предметною галуззю фінансового планування є фінансові ресурси, їхній рух при здійсненні відтворювальних процесів в економіці . Сілакова Г.В. та Базіченко О.А зазначають, що фінансове планування д – є однією з найважливіших складових системи планування підприємства, дозволяє вирішувати такі життєво важливі завдання як ефективне управління фінансовими потоками, забезпечення збалансованості фінансових ресурсів і по треб підприємства, оптимізація управлінських рішень, мінімізація витрат тощо.

Завдання фінансового планування		
Ресурсне збалансування кругообігу виробничих фондів на засадах самодостатності і ліквідності боргових зобов’язань;	Раціональне розміщення капіталу	Передумови фінансової стійкості платоспроможності й кредитоспроможності

Рис. 1. Формування та використання фінансування
Джерело: сформовано автором за [1]

Отже, основні існуючі в економічній літературі наукові погляди щодо визначення поняття "фінансове планування" зведемо в таблицю 1. Наведені в таблиці підходи науковців різняться в залежності від сфери та цілей їх дослідження. Ознайомившись з підходами щодо трактування "фінансове планування" вважаємо, що дане поняття необхідно розглядати в двох ключових аспектах: – по-перше, фінансовий план господарюючого суб'єкта являє собою баланс його доходів і витрат, які мають бути взаємоузгодженими та взаємопов'язаними; – по-друге, фінансове планування як управлінський процес, визначений кількісними та якісними параметрами механізму реалізації планових показників. Основні завдання фінансового планування демонструє рисунку 2.

Результатом узагальнення цієї інформації є план діяльності підприємства на майбутній період. Згрупуємо за ступенем важливості проблеми, пов'язані з організацією системи фінансового планування на підприємствах: – Нереальність фінансових планів. – Оперативність складання планів. – Прозорість планів для керівництва. – Відрив довгострокових планів від короткострокових. – Реалізація планів. – Комплексність.

На підприємствах часто густо не формується плановий баланс і не аналізується його структура, не прогнозується динаміка зміни фінансової стійкості і ліквідності. Відсутність такого аналізу на етапі довгострокового планування істотно знижує його ефективність, як інструменту управління підприємством.

Фінансовий план лише тоді стане реальним інструментом управління підприємством, коли його виконання можна буде оперативно контролювати.

Створення надійної і гнучкої системи бюджетної кредитної та інвестиційної політики, дасть змогу підприємствам суттєво підвищити ефективність діяльності. При розробці фінансових планів застосовується застарілий методичний інструментарій. В основному перевага надається дослідно-статистичному методу,сутність якого полягає у визначенні тенденції розвитку показників, що плануються, за попередній період і перенесені їх на плановий. При цьому допускаються окремі коригування, що здійснюються фахівцями з урахуванням досвіду й інтуїції.

Рис. 2. Методи фінансового планування банку
Джерело: сформовано автором за [1]

Обмеженнями є інформаційна база, що використовується при розробці планів, а також можливості застосування інноваційних технологій. Розробка планів діяльності в конкретному середовищі потребує здійснення постійного моніторингу за розвитком фінансового й товарного ринків, станом трудових і матеріальних ресурсів, партнерськими взаємовідносинами з постачальниками,

тощо. Інформація повинна постійно накопичуватися, аналізуватися і узагальнюватися. Це є передумовою розробки багатоваріантних прогнозів основних фінансових показників, а також підґрунтям для проведення відповідних коригувальних дій у разі виникнення суттєвих змін в умовах функціонування підприємства. Впровадження інноваційних технологій у сфері фінансового планування потребує вдосконалення його фінансового забезпечення. Так, відповідної перепідготовки й підвищення рівня кваліфікації потребують фахівці фінансово-економічної служби. Впровадження комп'ютерної обробки фінансової інформації пов'язане з придбанням відповідних програм, а отже, із значними фінансовими витратами. Дотримання принципу реальності планів можна забезпечити шляхом організації дієвого контролю за ходом виконання планів. Для цього необхідно здійснювати постійний моніторинг і аналіз виконання планових показників. При виявленні суттєвих відхилень фактичних показників від запланованих доцільно встановити причини, що їх породжують. Якщо останні пов'язані з дією об'єктивних факторів, то в плани необхідно своєчасно вносити відповідні корективи. Тобто в умовах ринку плани повинні носити гнучкий характер. Саме цим забезпечується їх відповідність факторам зовнішнього середовища і внутрішньому потенціалу підприємства.

Висновки. Ураховуючи результати дослідження, можна стверджувати, що в теперішніх умовах розвиток фінансового планування є одним з базисних внутрішньо організаційних контекстів в управлінській системі господарюючого суб'єкта. Багатогранність та неоднозначність наукових підходів щодо розуміння економічної сутності, завдань, принципів та методів фінансового планування засвідчує те, що дана економічна категорія потребує постійного переосмислення і доповнення на теоретичному та науково-методичному рівнях. Приділяючи більше уваги фінансовому плануванню, можна досягти зміцнення фінансової стабільності підприємства за умови виконання прогнозованих бюджетом обсягів операційної та інвестиційної діяльності на засадах фінансової стійкості, створення передумов для отримання чистого прибутку, достатнього для самоокупності та самофінансування

Список використаних джерел:

1. Фінансове планування на підприємствах. URL: https://elearning.sumdu.edu.ua/free_content/lectured:d5813c9f9255c55fe3b3d9975d3ea3e8c1c7701/latest/338272/index.html#p2

2. Тітов Д.В. Фінансова спроможність та забезпечення дохідності об'єднаних територіальних громад. *Polish journal of science*. 2020. №26. С. 24-29.

3. Круш В.В. Особливості бюджетування суб’єктів малого бізнесу. URL: http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=42758

4. Ілляшенко Т.О., Ілляшенко К.В., Скобенко М.В. Бюджетування як напрямок удосконалення системи управління діяльністю підприємств. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2021. № 3. С. 36-44.

5. Васильців Т.Г., Качмарик Я.Д., Блонська В.І., Лупак Р.Л. Бізнес-планування: навч. посіб. Київ, 2020. 173 с

6. Алескерова Ю.В. Фінансовий ринок: підруч. Хмельницький. 2019. 484 с.

Євгенія КОНДРАТЮК*,
студентка 3 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЗОВНІШНІЙ ДЕРЖАВНИЙ БОРГ УКРАЇНИ: СТАН ТА УПРАВЛІННЯ

Анотація. *У статті проаналізовано динаміку зовнішнього державного боргу. Розкрито сутність поняття "зовнішнього державного боргу" та визначено методи управління державною заборгованістю. Проведено оцінку динаміки ВВП та зовнішнього державного боргу. Визначено вплив довгострокових запозичень на економіку України.*

Abstract. *The article analyzes the dynamics of external public debt. The essence of the concept of "external public debt" is revealed and the methods of public debt management are determined. The dynamics of GDP and external public debt were assessed. The impact of long-term borrowings on the economy of Ukraine is determined.*

Вступ. Сьогодні важко знайти країну спроможну обійтися без запозичень коштів. Використання позик потрібні державні через брак власних коштів фінансування державного бюджету. Звичайно, ефективне використання позикових коштів може бути позитивним фактором для економічного зростання, але в іншому випадку борг буде збільшуватися і фінансова криза почне підривати макроекономічну стабільність.

Дослідженню оптимальних джерел погашення державного боргу приділяються особлива увага в працях українських і зарубіжних вченим: М. Максгрейвера, А. Лернера, Г. Роузена, Дж. Сакса та інших зарубіжних економістів. Фундаментальні основи теорії управління зовнішньою заборгованістю, а також проблеми боргової політики відображено в роботах Барановського А., Гаврилюка О., Гальчинського А., Геєця В., Лісовенко В., Лютого І. та ін. Сучасні дослідження зовнішньої заборгованості і її впливу на економічний розвиток відображені в роботах Айзенмана Д., Ітона Дж., Кохана Д., Пінто Б., Радзивілла А.

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справа та страхування ВНАУ - Руда О.Л.

У роботі цих вчених досліджувалися різні аспекти державний борг та його вплив на економіку. Водночас взаємодоповнюваність питання свідчить про те, що не всі питання державного боргу вивчені та висвітлені належним чином. Його негативні соціально-економічні наслідки, фінансові ризики недооцінюються, немає концепції покращення управління державним боргом та проблеми запровадження комплексного механізму управління державним боргом та ефективної стратегії боргової політики для України залишається невирішеним.

Виклад основного матеріалу. Державний борг як макроекономічний важіль займає провідну роль в регулюванні національної економіки. У бюджетному кодексі України йдеться про те, що державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення.

У структурі державного боргу розрізняють зовнішній і внутрішній державний борг. Під державним зовнішнім боргом розуміють кредити (позики) іноземних держав, іноземних фінансових установ та міжнародних фінансових організацій, залучені державою відповідно до міжнародних договорів з Україною. Крім того, до зовнішнього державного боргу входять облігації зовнішньої державної позики (далі – ОЗДП). ОЗДП слід розуміти як державні боргові цінні папери, розміщені на міжнародному фондовому ринку, і підтверджує, що Україна зобов'язана погасити номінальну вартість цих облігацій шляхом виплати доходу.

Зовнішній державний борг являє собою заборгованість за кредитами, залученими з іноземних джерел. Він виступає у вигляді зовнішніх фінансових зобов'язань країни перед нерезидентами. Тобто держава виконує роль позичальника або гаранта погашення цих кредитів (позик) іншими позичальниками.

Зовнішній державний борг складається з:

– позик на фінансування державного бюджету та погашення зовнішнього державного боргу;

– позик на підтримку національної валюти;

– позик на фінансування інвестиційних та інституціональних проектів;

– гарантій іноземним контрагентам щодо виконання контрактних зобов'язань у зв'язку з комерційними ризиками;

– державних гарантій, що надаються Кабінетом Міністрів України для кредитування проектів, фінансування яких передбачено державним бюджетом України [1].

Сьогодні одним з основних показників у контексті впливу зовнішнього боргу на економічну кон'юнктуру держави це відношення боргу до ВВП. Бюджетний кодекс України відповідно до рекомендації, що містяться в Маастрихтських критеріях, стверджують, що державний борг не повинен перевищують 60% ВВП, а дефіцит бюджету - 3%.

У науковій літературі не існує єдино узгодженого підходу вчених і практиків до визначення граничного рівень відношення борга держави до ВВП, що негативно впливає на економіку держави.

Таблиця 1

Основні методи управління державним боргом

Метод	Характеристика
Пролонгацію боргу	форму добровільної згоди кредиторів на відстрочення виплат за зобов'язаннями боржника; як правило, проводиться тоді, коли випуск нових позик на обслуговування раніше випущених є фінансово недоцільним;
Анулювання частини боргу	відмову уряду від погашення боргу; анулювання боргів може бути зумовлене фінансовою неспроможністю держави, її банкрутством або політичними мотивами; найчастіше подібний механізм застосовується до найменш розвинутих країн, нездатних погасити свої зобов'язання навіть у віддаленій перспективі; за певних умов часткове списання боргу економічно вигідне і кредиторам;
Викуп боргу з дисконтом на вторинному ринку	скорочення обсягу державного боргу через викуп власних боргів із дисконтом (знижкою) на вторинному ринку; такий метод реструктуризації боргу можуть собі дозволити лише деякі країни-боржники, які мають у своєму активі значні обсяги золотовалютних резервів;
Обмін боргу на акції національних підприємств чи національну валюту	передбачає надання кредиторам права продажу боргів з дисконтом за національну валюту, на яку в результаті можна придбати акції національних компаній; частіше використовується безпосередній обмін (своп) боргів на акції компаній, що перебувають у державній власності;
Тимчасовий мораторій на виплату відсотків або частини основного боргу	відстрочення сплати внутрішніх або зовнішніх боргових зобов'язань, що оголошується спеціальними актами державної влади на певний строк чи до закінчення певних надзвичайних подій;
Конверсію боргу	зміну початкових умов державної позики, зокрема зміну строків позики, часу виплати, способу погашення позики, а найчастіше – зміну величини позикового відсотка (зміну дохідності позик);
Консолідацію боргу	зміну умов позики щодо часу її чинності (тривалості) з можливою зміною величини позикового відсотка, зокрема перетворення недержавного кредиту короткострокових державних позик у довгострокові, об'єднання кількох державних позик попередніх років в одну позику; консолідація і конвертація можуть проводитись одночасно;
Реструктуризацію зовнішнього боргу	проводиться у рамках Паризького клубу офіційних кредиторів (реструктуризація міжурядових позик і позик, гарантованих урядом) та Лондонського клубу приватних кредиторів (реструктуризація комерційного боргу); борг перед МВФ і Світовим банком реструктуризації не підлягає

Джерело: сформоване автором на основі [2]

Для прикладу, Канер, Греннес та Келер-Гейб дійшли висновку, що значення даного показника є різним для розвинутих країн та держав із слабкою економікою, а саме не більше 77, 1 % та 64 % ВВП відповідно. Якщо розглядати відношення зовнішнього боргу до ВВП країни, то науковці вважають граничним значенням, при якому зовнішні позики мають позитивний ефект на економічне зростання, на рівні 30-35% від ВВП країни [3].

Порівнюючи динаміку ВВП України за 2015-2021 років та динаміку зовнішнього державного боргу, можемо зробити висновок, що між даними показниками існує пряма залежність (рис. 1). Як бачимо із рисунку, зростання ВВП відбувається на фоні постійного зростання зовнішнього боргу. Незважаючи на те, що зростання зовнішнього державного боргу є не єдиним фактором зростання ВВП, все ж існує позитивний вплив досліджуваного показника на економічне зростання, що лише підкреслює важливість ефективного управління зовнішнім боргом.

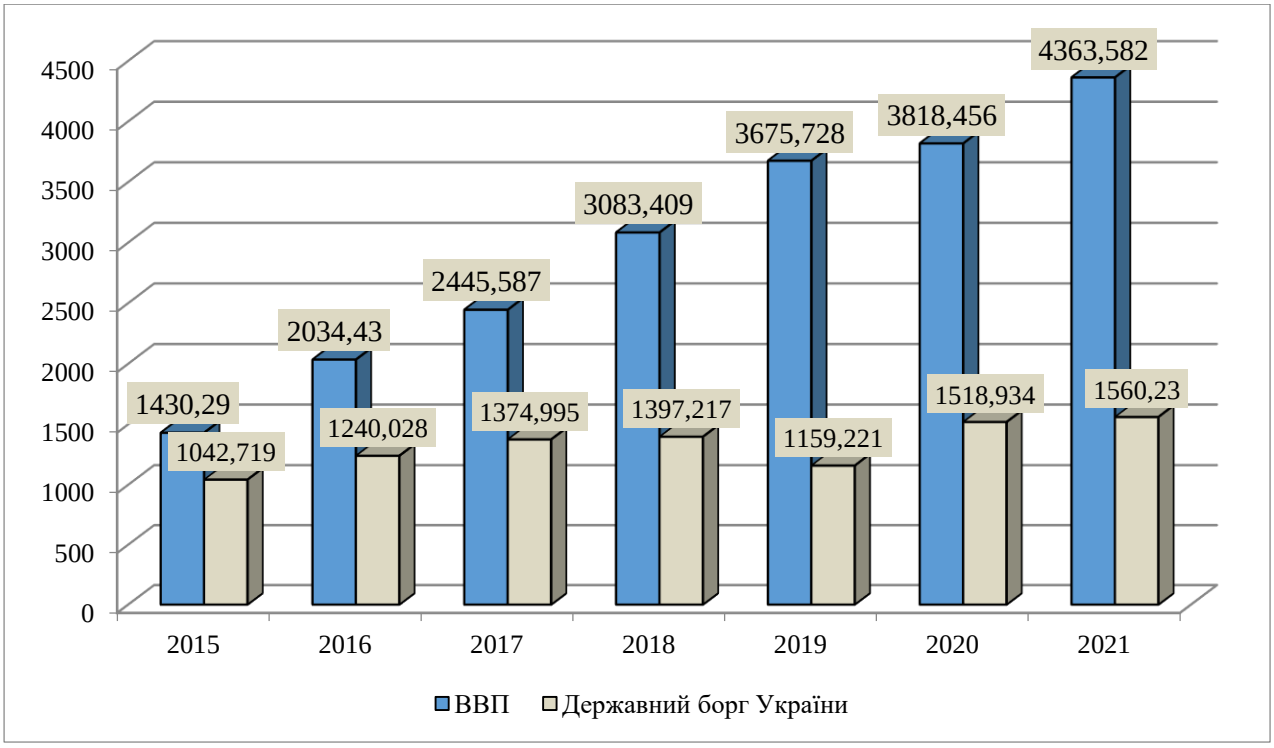

Рис. 1. Динаміка ВВП та зовнішнього боргу України у 2014-2020 роках, млн.грн

Джерело: сформовано автором на основі [4,5]

За строками погашення у структурі зовнішнього державного боргу переважають довгострокові зобов'язання, частка яких становить 84%, 12% складають середньострокові зобов'язаня, і всього 4% – короткострокові. Така тенденція зберігалася і в попередніх роках відповідних періодів (рис. 2).

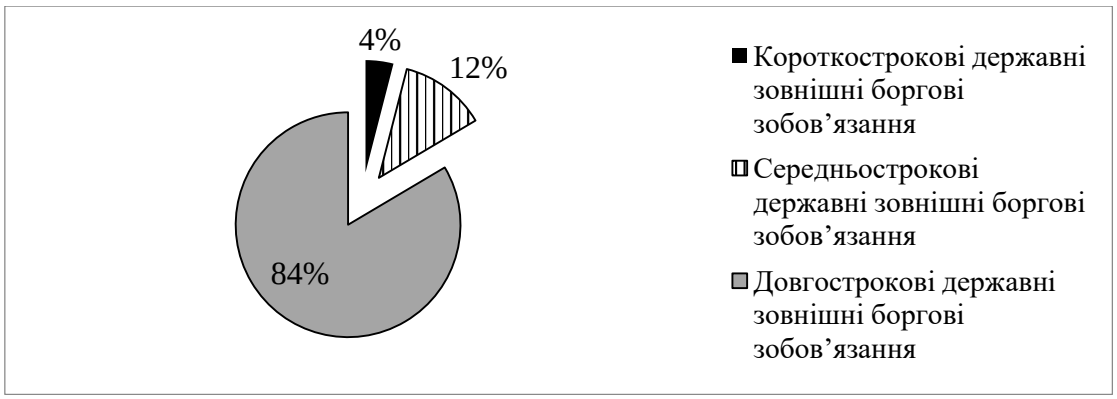

Рис. 2. Зовнішній державний борг України у 2017-2020 р.р. за строками погашення, млрд грн

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Довгострокове залучення зовнішніх позик посилює позитивний ефект таких позики, оскільки це не створює додаткового навантаження на погашення боргу в короткостроковій перспективі. Водночас на ринку державних позик панує протилежна тенденція. Перевага короткострокових і середньострокових кредитів обумовлена збереженням потенціалу інвесторів, у тому числі іноземних. У часи кризових коливань іноземні інвестори віддають перевагу менше прибуткові, але й менш ризиковані ОВДП інших країн. Щоб мати можливість залучити необхідну суму фінансування з метою покриття дефіциту держбюджету в грудні 2020 року було продано короткостроковий ОВДП за вищими ставками, що загострило проблему обслуговування та погашення державного боргу у 2021 році.

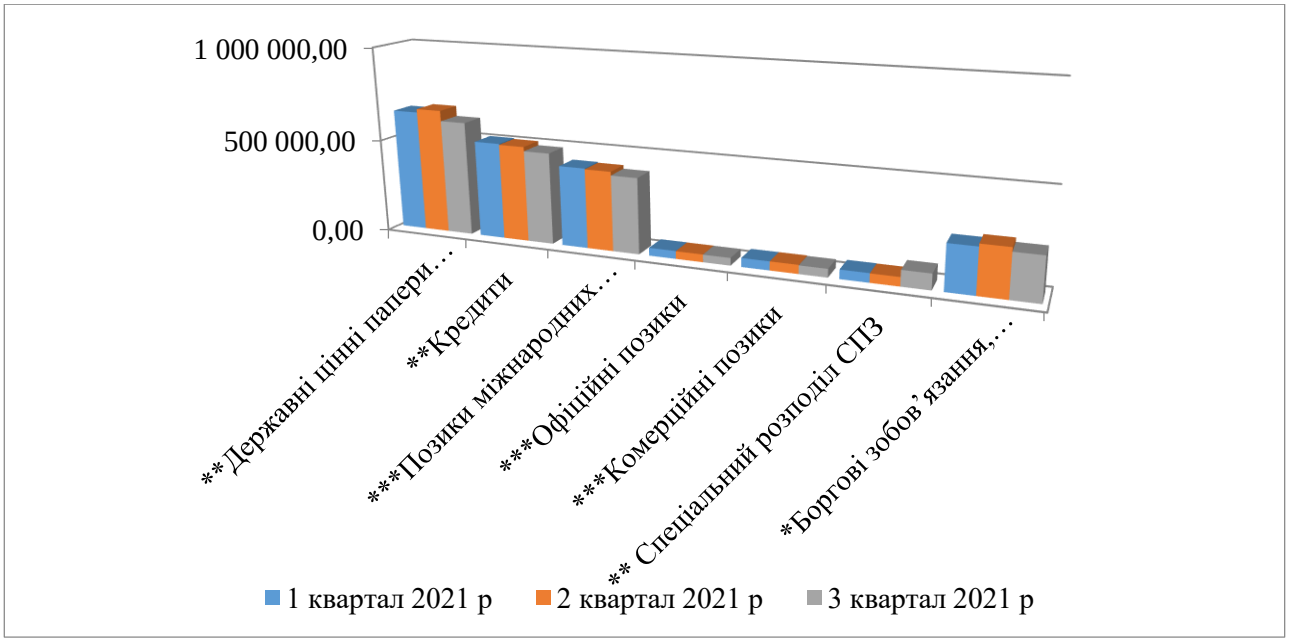

Рис. 3. Структура зовнішнього державного боргу України в 2021 р.,

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Зовнішній борг за підсумками 3 кварталу 2021 р. становив 1181,86 млрд. грн. У структурі зовнішнього державного боргу значну частку ОЗДП, кредити, позики міжнародних фінансових організацій та боргові зобов'язання. Проаналізувавши рис.3 можна зробити висновок ,що офіційні та комерційні позики і спеціальний розподіл СПЗ займають лише 9% від всіх запозичень.

Основними причинами зростання державного боргу протягом останніх років є:

– необхідність нарощування валютних резервів, які значно вичерпались валютними інтервенціями НБУ;

– залежність України від імпорту енергоносіїв;

– технічна відсталість значної частини сфер національної економіки;

– анексія Криму та військовий конфлікт на сході України;

– використання державних запозичень для покриття дефіциту державного бюджету, зумовленого збільшенням видатків на оборону та обслуговування державного боргу, сформованого в попередні роки;

– необхідність потужної державної підтримки державних підприємств та банків [7].

Висновки. Проаналізувавши показники державного боргу України, можемо зробити висновок, що зовнішній борг є основою державного боргу України. Його структура включає позики від міжнародних фінансових організацій, урядів іноземних країн, облігації зовнішньої державної позики, комерційні позики. Найбільшу частку у 2015-2021 роках займали ОЗДП, що спричинено низкою переваг такого боргового інструменту. Окрім цього, зростання ефективності управління повинно відбуватися за рахунок: формування механізму управління зовнішнім державним боргом; відхід від вибіркового аналізу ефективності; впровадження системи індикаторів боргової безпеки, розроблені Світовим банком та МВФ, у систему аудиту боргової безпеки України; оновлення підходу до визначення основних груп ризиків управління зовнішнім боргом; визначення оптимальної структури відношення зовнішнього боргу до ВВП, враховуючи основні аспекти та тенденції розвитку вітчизняної економіки, та інші. Отже, слід приділити увагу раціональному використанню позичкових коштів. Наразі, державні позики в Україні мають якості «споживчих кредитів», адже вони використовуються для забезпечення споживчих потреб. Такий напрям використання позикового капіталу є неефективним, адже позичковий капітал доцільно спрямовувати на здійснення інвестицій у розвиток промисловості та високоліквідні галузі.

Список використаних джерел:

1. Прудковської О.О Управління державним боргом. Навчальний посібник . К.: Центр учбової літератури, 2010. 216с.

2. Шелест О.Л. Державний борг України: механізм управління та обслуговування. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/8_ukr/118.pdf

3. Стащук О. В. Зовнішній державний борг україни: сучасні тенденції та особливості обслуговування. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/13.pdf
4. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/
5. Державний борг України. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/2015/
6. Державний та гарантований державою зовнішній борг. URL: http://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/zb/zb_2021_u.htm
7. Безпечний рівень державного боргу . URL: http://ecofin.org.ua/debtradio

Олександр ЛІЧМАН*,
студент 4 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЕТАПИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ВИДІВ БАНКІВСЬКИХ ПРОДУКТІВ

Анотація. *Стаття присвячена визначенню сучасних тенденцій впровадження інноваційних банківських продуктів вітчизняними банками. Розкрито сутність та зміст поняття «банківський продукт». Розглянуто види інноваційних банківських продуктів. Досліджено особливості інноваційної діяльності банків України. Узагальнено інновації в сфері банківського бізнесу, які пов'язані з використанням нових технологій. Визначено перспективні вітчизняні інноваційні банківські продукти.*

Abstract. *The article is devoted to the definition of current trends in the introduction of innovative banking products by domestic banks. The essence and content of the concept of "banking product" are revealed. Types of innovative banking products are considered. Peculiarities of innovation activity of Ukrainian banks are studied. Innovations in the field of banking business related to the use of new technologies are summarized. Promising domestic innovative banking products have been identified.*

Вступ. Сьогодні саме той час, коли уявити своє повсякденне життя без банківських продуктів та послуг неможливо. Оскільки банківські продукти відіграють величезну роль для кожної людини, а розвиток науки і техніки не стоїть на місці, виникає потреба в постійному впровадженні нових продуктів. За

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справа та страхування ВНАУ – Руда О.Л.

допомогою банківських послуг ми, перебуваючи у будьякому місці, можемо оплатити комунальні послуги, сплатити мобільний зв'язок чи домашній Інтернет, придбати квиток на потяг, автобус чи літак, або ж за допомогою онлайн-банкінгу розрахуватись за покупки в магазині та здійснити багато інших потрібних для нас справ. Саме у цьому полягає вся важливість впровадження нових видів банківських продуктів і послуг. Також завдяки впровадженню нових продуктів та послуг, банки виходять на новий рівень конкуренції, розширюють коло своїх клієнтів, для яких ці продукти актуальні та, відповідно, збільшують свої доходи.

Виклад основного матеріалу. За останні роки у банківську систему України було впроваджено цілу низку різних видів інновацій. До продуктових інновацій можна віднести наступні: платежі в реальному часі, мобільні, безкарткові, безконтактні платежі; дистанційне кредитування, платіжний мінітермінал, банківські онлайн-продукти. Новий банківський продукт - це банківська послуга, що вперше пропонується на ринку, або є новою для банку при наданні її своїм клієнтам. При цьому новим продуктом вважається також модифікація вже існуючого продукту стосовно технології надання, або інших параметрів, які споживач вважатиме значущими для себе і які можуть привести до можливості продажу новим типам клієнтів. Вимоги відповідності нового банківського продукту представимо на рисунку 1.

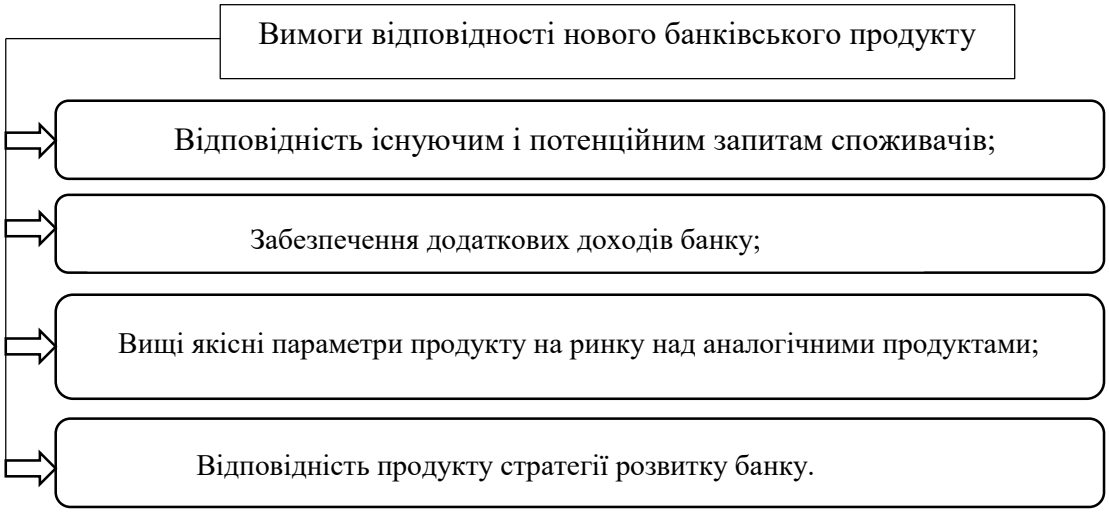

Рис. 1. Вимоги відповідності нового банківського продукту
Джерело: сформовано автором за допомогою [2]

Процес розробки і впровадження нових банківських продуктів передбачає такі етапи, котрі представлені на рисунку 2.

Новий банківський продукт буває одиничним і масовим. Одиничний банківський продукт – це індивідуальний продукт, що має характерні, тільки йому притаманні особливості, які виділяють його серед інших банківських продуктів, він також має чітко визначене коло своїх покупців. Масовий банківський продукт – це продукт без різко вираженої індивідуальності, у якого немає особливих характерних рис, тому він розрізняється тільки за видами

продукту або фінансового активу і випускається в розрахунку на широке коло споживачів та інвесторів.

Рис. 2. Етапи впровадження нових банківських продуктів
Джерело: сформовано автором за допомогою [3]

Окрім того, новий банківський продукт може бути лімітованим і нелімітованим. Лімітований банківський продукт – це продукт, обсяг або кількість випуску якого суворо квотується. Цей обсяг установлюється під час випуску продукту, який визначається багатьма факторами, зокрема розміром статутного капіталу акціонерного банку, попитом покупців. Нелімітований банківський продукт є продуктом, обсяг (кількість) випуску якого не обмежено квотами, нормами чи умовами, він розробляється в розрахунку на можливого потенційного покупця [1].

Розробка нового банківського продукту здійснюється в рамках обраної банком продуктової стратегії, цілями якої можуть бути:

1) створення принципово нового банківського продукту, якому немає аналогів на ринку;

2) удосконалення існуючого банківського продукту через його модифікацію або розробку супутнього до нього нового банківського продукту;

3) пакетування кількох існуючих банківських продуктів, в результаті створюється новий, більш складний банківський продукт (пакет банківських продуктів);

4) поєднання існуючих банківських продуктів з небанківськими, внаслідок чого з’являється новий комплексний продукт.

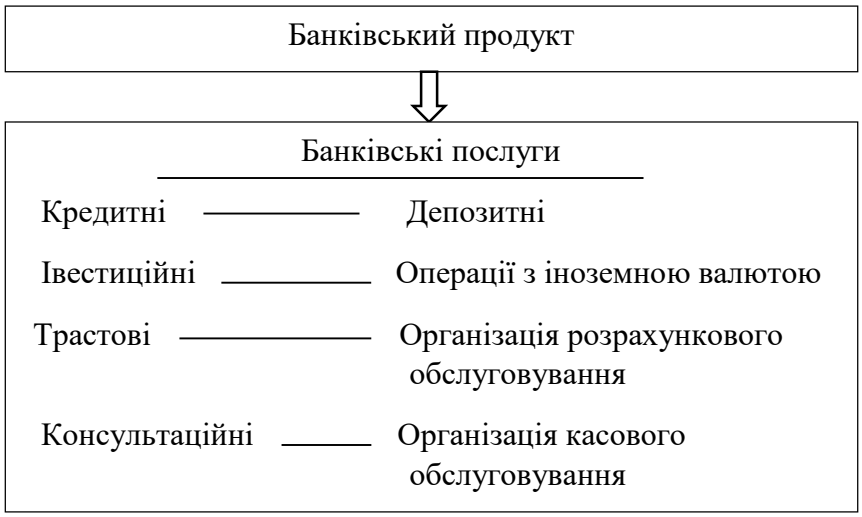

Рис. 3. Склад банківського продукту
Джерело: сформовано автором за допомогою [7]

На сучасному етапі освоєння інновацій в українських банках найпопулярнішими є такі види продуктів:

1) мобільний банкінг – це сервіс, за допомогою якого клієнт банку, тобто власних карткового рахунку, має можливість керувати власними безготівковими коштами за допомогою мобільного телефону: переказувати кошти з одного рахунку на інший, поповнювати мобільний рахунок, переказувати кошти за кредитом, оплачувати Інтернет, комунальні послуги тощо;

2) Інтернет-банкінг (веб-банкінг) – це один із видів дистанційного банківського обслуговування, що дає можливість клієнту управляти своїми рахунками не виходячи з дому за допомогою мережі Інтернет навіть у віддалених куточках країни;

3) «зона 24» – це місце, де клієнти банку можуть вільно скористатися послугами цілодобово: самостійно керувати своїми рахунками, одержувати консультацію працівника callцентру, подавати заявки на підключення або відключення різних видів послуг тощо. Така зона, зазвичай, оснащена банкоматом, терміналом та телефоном доступу до інформаційної служби;

4) електронний залишок – дана послуга в касах банку дає можливість зараховувати залишок менше однієї гривні на рахунок мобільного телефону клієнта або у вигляді електронного ваучера, таким чином скорочує витрати на обіг монет;

5) POS-термінали в торговельних мережах – надають можливість розраховуватися карткою за придбані товари та послуги, а тому зменшують обсяг готівки в обігу;

6) QR-банкінг – це винахід, за допомогою якого можна, не беручи з собою пластикову картку, легко та швидко оплатити рахунки за товари, послуги та Інтернет-покупки, через QR-код за безконтактною банківською системою. QR-код (quick response code) – двомірне зображення, в яке закладається певний текст або цифри, і зчитувати інформацію з неї можна будь-яким мобільним телефон з

фотокамерою та програмним забезпеченням. Потрібно просто сфотографувати код, який швидко розпізнається через мобільний Інтернет, відкриється сторінка оплати, де потрібно ввести свій пароль;

7) розумна заправка – це зручний додаток «ПриватБанку», що дає можливість без черги заправитись бензином на касі, не виходячи з автомобіля. Працює «Розумна заправка» так: знаходить заправку по GPS-координатах, після чого вибирається номер колонки, марка бензину і кількість літрів або сума, на яку необхідно заправитися. Потім оплачується операція через телефонний додаток в онлайн-режимі. Це дає можливість зекономити час та безпечно розрахуватися;

8) Send money – новітня послуга, що дозволяє переводити на рахунок одержувача гроші за номером мобільного телефону. Ідея в тому, що не потрібно вводити 14-значний номер, як раніше, а просто номер телефону одержувача грошей. Далі система працює вже з людиною- одержувачем, яка повинна ввести дані своєї карти і підтвердити переказ. Для цього потрібно зайти в додаток, увести номер мобільного телефону, суму і вибрати, з якої карти списувати кошти. Що важливо, одержувач може бути клієнтом будь-якого іншого банку системи Visa або Master Card;

9) фотокаса – це новинка для смартфонів. За фотографіями рахунків і комунальних платежів працівники банку самі створюють усі необхідні документи, які потім приходять на e-mail як відскановане фото. Усе, що потрібно зробити – це сфотографувати квитанцію, за якою потрібно розрахуватись, смс-повідомленням відправити її в банк і підтвердити операцію.

10) Приват24 для окулярів Google glass – додаток майбутнього, за допомогою якого можна оплачувати рахунки за фото, переводити кошти через голосові функції, заправлятися на АЗС, оплачувати товари та послуги в магазинах та в мережі Інтернет, оплачувати замовлення в ресторані, знімати готівку без карти в банкомата тощо.

Сьогодні не можна уявити банківську систему без вище зазначених послуг, які дають можливість легко та швидко здійснювати операції і при тому значно економити час. Також, особливої уваги заслуговує запровадження в Україні нових зарубіжних проектів:

1) Депозитний проект SmartyPig від WestBank (Великобританія) – працює за принципом соціальної мережі – спочатку потрібно зареєструватись, потім виставити цілі, на які призначений ваш вклад і після цього запросити друзів. Такий вклад носить конструктивний характер, адже людині прививається звичка усвідомлювати свої потреби та постійно визначати засоби їх досягнення

2) Проект Keep the change від Bank of America – його зміст полягає у тому, що в процесі покупки банк округлює суму, а різницю залишає клієнту на окремому ощадному рахунку. Така система уже активно використовується в Україні.

3) CIBC Bank (Канада) створив та запропонував своїм клієнтам нову кредитну карту – «Кобренд» у співробітництві з відомою мережею ресторанів Tim Hortons. Ця інноваційна картка має кнопки, тому при здійсненні покупки або

оплати рахунку в ресторані клієнт обирає потрібну йому кнопку і здійснює платіж.

4) Сервіс P2P – перекази здійснюються через мобільний телефон, який представлений на ринку банківських послуг як Obopay, Hal-Cash/Bankinter, POPmoney/PNCBank. Суть такого сервісу полягає в тому, що для переказу грошей не потрібно знати прізвище, банк та номер рахунку. Все, що потрібно, – зареєструватися в проекті P2P-переказів і відправити гроші натискаючи відповідні кнопки на телефоні. Якщо телефон уже є в системі і він прив'язаний до рахунку в банку, то гроші прийдуть прямо на нього, а якщо номера в системі немає, то рахунок буде відкрито автоматично [8].

Перспективним видом дистанційного банківського обслуговування є Інтернет-банкінг, оскільки з року в рік кількість користувачів мережі Інтернет зростає, а впровадження такого виду обслуговування є маловиратним. Зокрема, серед лідерів ринку, які надають послуги Інтернетбанкінгу, що є одним з основних продуктів дистанційного обслуговування, є три лідери ринку: ПАТ «КБ «Приват-Банк», ПАТ «ПУМБ» та ПАТ «ОТП Банк» [6].

На сьогодні, державними банками України передбачена низка фінансових та консалтингових продуктів для малого і середнього підприємництва.

Так, Ощадбанком запроваджено наступні фінансові продукти: Акційне кредитування АПК, Програма часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва, Соціальне підприємництво кредитування спільно з WNISEF, Програми підтримки МСБ від місцевих органів влади, Банківська гарантія, Бланкові (беззаставні) овердрафти Клієнтам ММСБ, Кредитування ОСББ/ЖБК, Авалювання векселів, Придбання нових та бувших у використанні транспортних засобів, с/г техніки та обладнання.

Також, Ощадбанком була створена програма підтримки підприємництва «Будуй своє», основною метою якої є надання малому і середньому підприємництву наступних можливостей: Навчання та консалтинг для підприємців і стартапів. Швидке відкриття рахунку, миттєва картка та зручний інтернет – банк. Інструменти для ведення бізнесу від партнерів програми на привабливих умовах.Отримання фінансової підтримки [4].

За версією рейтингу Prostobank Awards «Найкращі банківські продукти 2021 року» компанії «Простобанк Консалтинг» кредитна картка Першого Українського Міжнародного Банку (ПУМБ) все МОЖУ отримала золото у номінації «Кредитні картки».

Журі відзначило все МОЖУ за зручні та вигідні умови – мінімальний обов'язковий відсоток погашення кредиту лише 3% (+ комісійні платежі), безкоштовне зняття кредитних коштів, пільговий період до 62 днів та максимальний ліміт до 200 тис. грн. «Основна перевага все МОЖУ – прості умови користування. У нас немає страховок та прихованих комісій. Ще одним приємним бонусом для клієнтів стали кешбеки на кредитну картку, без комісійне зняття кредитних коштів, розстрочка до 24 місяців на покупки у магазинах партнерах без комісії перші 3 місяці, можливість оплати комунальних послуг

кредитною карткою тощо. Наша мета — максимально комфортний кредитний продукт, зрозумілий і доступний кожному клієнту» [5].

Висновки. Отже, новий банківський продукт являє собою різновид банківських інновацій. Новий банківський продукт – це результат банківської діяльності, який виступає у вигляді нового товару, який надходить на банківський ринок для продажу клієнтам. Сьогодні в банківській сфері загострюється необхідність активного впровадження інноваційних банківських продуктів і послуг, адже в умовах нестабільної економіки і політичної ситуації в державі залучення ще більшої кількості клієнтів постає основним завданням для банків. Відповідно, банківські інновації не лише дають змогу залучити клієнтів, вони також підвищують рівень конкурентоспроможності банку, виділяють його з-поміж інших банків, сприяють задоволенню потреб клієнтів, що швидко змінюються під впливом науково-технічного прогресу, а також відображають рівень інтелектуального потенціалу персоналу банку, можливості розроблення інноваційних банківських продуктів та послуг, збільшують рівень прибутку.

Список використаних джерел:

1. Боровкова В. Банки і банківська справа: підручник для бакалаврів. 3-тє вид. 2016. 623 с
2. Кифяк Р. Альтернативні канали продажу банківських продуктів як пріоритетний напрям розвитку банківського бізнесу. *Вісник НБУ*. 2015. № 10. С 106-110.
3. Копилюк О.І., Музичка О.М. Банківські операції : навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2016. 536 с.
4. Міністерство економіки україни. URL: https://www.me.gov.ua
5. Міністрерство фінансів України. URL: https://minfin.com.ua/ua/2022/01/26/79883098/
6. Офіційний сайт Національного банку України. URL: http://www.bank.gov.ua.
7. Сутність і класифікація банківських послуг. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/bank/20294/
8. Хоменко В.О. Ринок інноваційних банківських продуктів в україні. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp–content/uploads/2017/06/65–1.pdf

Анна МАНІТА*,
студентка 2 курсу,
факультету обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ВИДИ ТА ОСНОВНІ СКЛАДОВІ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РИНКУ

***Анотація**. У статті проаналізовані об'єктивна необхідність та значення проведення маркетингових досліджень на аграрному ринку. Виявлені основні особливості процесу маркетингових досліджень на аграрному ринку. Узагальнені та представлені основні задачі маркетингових досліджень на аграрному ринку України. Аргументовані основні перспективні напрями розвитку маркетингових досліджень на аграрному ринку.*

***Abstrac**t. The article analyzes the objective necessity and importance of marketing research onagricultural market. The main features of the process of marketing research in the agricultural market are identified. Generalized andthe main tasks of marketing research in the agricultural market of Ukraine are presented. The main perspective directions of development of marketing researches in the agrarian market are argued.*

Вступ. Основою для прийняття рішень щодо усіх ключових питань роботи аграрного підприємства повинна бути достовірна інформація стосовно головних факторів ринкового середовища, в якому воно працює. Наявність такої інформації дає можливість значно знизити ризики та ефективніше планувати діяльність. Її не в змозі замінити ні емпіричні дані, ні високий рівень освіченості власників чи найманих менеджерів. Безперечно, достовірнішим джерелом ринкової інформації є маркетингові дослідження. Аграрний ринок – це один із вагомих і перспективних видів ринків. Останніми роками він не завжди відповідав тенденціям розвитку попиту – не було стабільної пропозиції продукції за прийнятною ціною. Отже, був відсутній зв'язок між попитом і пропозицією продукції, який мають забезпечувати маркетингові дослідження.

Виклад основного матеріалу. В Україні знаходиться у стані трансформації, який характеризується намаганням скоротити відставання у темпах проведення ринкових перетворень порівняно з іншими секторами економіки. Для покращення та прискорення розвитку сільськогосподарських підприємств дуже важливим є вибір ефективної системи маркетингових досліджень, що слугує базою для розвитку маркетингового підґрунтя ведення аграрного бізнесу. Слід зазначити, що система аграрного маркетингу має свої відмінності порівняно з іншими видами маркетингу, які пов'язані зі специфікою

* Науковий керівник: д.е.н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Алескерова Ю.В.

аграрного виробництва та, безумовно, впливають на специфіку маркетингових досліджень на аграрному ринку.

1. Сільське господарство – галузь із досконалою конкуренцією, яка в інших галузях економіки майже не зустрічається. Учасники ринку з досконалою конкуренцією можуть збільшувати свої прибутки лише за рахунок зниження витрат.

Така ситуація спонукає виробників сільськогосподарської продукції шукати резерви зниження витрат (застосування прогресивних технологій виробництва продукції, використання нової техніки, поліпшення кваліфікації праці своїх робітників, застосування маркетингових принципів на всіх стадіях життєвого циклу товарів), тобто здійснювати пошук інноваційних рішень збільшення прибутків господарства.

2. Нерозвиненість українського ринку землі та ресурсів, а також недостатність і нерівномірність розвитку ринкової інформації. Нерозвиненість інформаційної інфраструктури на селі перешкоджає виробникам сільськогосподарської продукції вчасно отримувати достовірну, чітку й актуальну інформацію стосовно рівня попиту, насиченості ринку, цін, пропозиції конкурентів та інших даних.

3. Природні та економічні процеси в агробізнесі інтегруються і створюють нові умови для виробництва, а також для організації маркетингу. Як відомо, Україна розташована в декількох природно-кліматичних зонах та має різні види ґрунтів. Так, наявність різноманітності ґрунтів та природно-кліматичних зон зумовлюють розвиток кооперації і спеціалізації в рослинництві, адже різні ґрунти дають різні можливості для виконання технологічних операцій під час вирощування культур.

4. Служби аграрного маркетингу мають справу з товарами першої життєвої необхідності з коротким терміном зберігання, які мають споживче, естетичне і моральне призначення. Тому для галузі рослинництва дуже важливим є завдання забезпечити вчасне й обережне збирання врожаю, якісну упаковку та своєчасне транспортування продукції.

5. Сільському господарству притаманні сезонність виробництва, отримання продукції, а також розбіжності у робочому періоді з періодом виробництва. Це зумовлює специфіку маркетингового дослідження ринку збуту і просування продукту.

6. Система маркетингу агробізнесу, яка включає виробництво, переробку і доведення продукту до кінцевого споживача, має особливість нерівномірності, нерівнозначності і різного рівня здійснення маркетингової діяльності. Для недопущення подібної ситуації у господарствах – виробниках продукції потрібні налагоджена система маркетингу та ефективне використання всіх його інструментів.

Водночас існують певні проблеми проведення маркетингових досліджень в діяльності підприємств АПК. По-перше, слід відзначити недостатньо високий кваліфікаційний рівень кадрового забезпечення цієї сфери. Йдеться як про інтерв'юерів, так і про фахівців, що працюють в аналітичних проектах. Аграрним

компаніям потрібні люди, які б поєднували в собі дві функції, які досить рідко властиві одній людині. Перша функція – ефективний менеджмент, зокрема уміння працювати з клієнтом; По-друге, невирішеною залишається проблема нерозуміння керівництвом аграрних компаній й підприємств ролі маркетингових досліджень, недовіра до дослідників. Більшість осіб, які приймають рішення про проведення досліджень, бачать основні перешкоди в розвитку дослідницької галузі у внутрішньо-організаційних факторах. По-третє, існує глобальна бюджетна проблема в галузі. Часто клієнти не готові платити за дослідження. Особливо не готові платити за аналітику під час дослідження. Більшість замовників проводить маркетингові дослідження для славнозвісного PR, не розуміючи значимості проведення досліджень. По-четверте, досить суттєвою залишається проблема заощадження вітчизняними сільськогосподарськими виробниками саме на маркетингу, а особливо на дослідженнях. Українські бюджети значно скромніші, присутній невисокий попит на маркетингові дослідження, тому що виробники покладаються на власні сили, майже не орієнтуючись на споживача. Для чіткої орієнтації підприємницьких структур доцільно всю їх сукупність диференціювати за групами (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація маркетингових досліджень за тематикою і цілями

Об'єкт	**Тематика**	**Мета**
Ринки та окремі сегменти	Вивчення потенціалу, структури ринку, кон'юнктури, тенденцій розвитку	Оцінка місткості ринку та цільових сегментів
Макросередовище	Вивчення чинників зовнішнього впливу, що мають найбільше значення	Виявлення можливостей та загроз зовнішнього середовища
Мікросередовище	Вивчення внутрішніх чинників та найближчого ринкового оточення	Ідентифікація сильних і слабких сторін
Конкуренти	Вивчення параметрів товарів-конкурентів, конкурентних статусів, конкурентних дій	Забезпечення підприємству конкурентних переваг
Споживачі	Вивчення купівельної поведінки, мотивації і переваг, вивчення реакції на різні маркетингові стимули	Створення чіткого портрета споживача, формування адекватного комплексу маркетингу

Джерело: сформовано автором за власними дослідженнями

При цьому основними завданнями маркетингових служб повинні стати управління виробничою і збутовою діяльністю аграрного підприємства, що забезпечує виявлення потреб споживачів; виробництво продукції, що відповідає цим потребам; надання послуг щодо просування товарів до споживачів та одержання на цій основі максимального прибутку.

У практиці маркетингових служб необхідно застосовувати SWOT-аналіз, аналізувати сильні й слабкі сторони товару, оцінювати зовнішні можливості та загрози підприємства з урахуванням особливостей галузі. Для забезпечення стратегічного планування маркетингової діяльності в аграрних підприємствах слід запровадити систему фактичної інформаційної підтримки. Єдине інформаційне поле доцільно створювати через центри маркетингових досліджень на базі комп'ютерних мереж. Необхідною умовою високої результативності такої системи є функціональний зв'язок між складовими елементами аграрного ринку.

В Україні поки що існує природна перешкода онлайн дослідженням адже серед дорослого населення країни тільки 25% користуються Інтернетом. Але, на думку експертів, у найближчі роки ситуація зміниться на користь інтернет-досліджень, вони набудуть популярності в Україні.

Так, часто ефективним способом отримання достовірної інформації є добровільний обмін аграрними компаніями актуальними та регулярними даними про виробництво та продажі сільськогосподарської продукції. Також в агробізнесі набуває все більшої популярності тестування готової продукції, тобто демонстрація працівникам цільової аудиторії готових зразків товару або комунікаційних повідомлень. Тестування добре працює у випадках випробування нового складного продукту, наприклад, сільськогосподарської техніки. Необхідно відзначити, що досить ефективними вважаються методи дослідження, які базуються на активному вивченні поведінки цільових ринків шляхом «живого» спілкування з їх суб'єктами.

Цей метод дає змогу більш точно зрозуміти варіанти споживацької поведінки в момент вибору й здійснення купівлі. Водночас набуває популярності метод маркетингових досліджень – метод «таємного споживача» – анонімна імітація дослідником споживача або іншого клієнта, щоб отримати інформацію про поведінку свого цільового ринку або конкурентів. Цей метод доцільний, наприклад, під час перевірки якості торгового персоналу, дилерів аграрної компанії, особливо, якщо за якісну роботу гарантоване певне стимулювання, або під час отримання цінної інформації про клієнта (дзвінок чи візит до конкурента з метою отримання максимум даних, рекламних проспектів, прайсів тощо).

Водночас основу розвитку маркетингових досліджень становлять спеціалізовані агенції, оскільки основною їх діяльністю є проведення дослідження в цій сфері, а тому орієнтація на розвиток забезпечить більший обсяг виконаних замовлень клієнтів.

На українському ринку нараховують більше ніж 100 компаній, що спеціалізуються на маркетингових дослідженнях. Лідерами українського ринку за 2020 рік є: 1) ACNielsenUkraine (Нідерланди), 2) GfKUkraine (Німеччина), 3) Proxima Research та Medical Data Management (Польща), 4) UMG (Україна), 5) TNS Ukraine (Великобританія).

Інституційний аналіз ринку ІПП включає всебічне вивчення поведінки покупців, споживачів, їхніх мотивів, ефективності організації збуту, коливань

попиту, реклами, діяльності конкурентів. Систематичне і комплексне вивчення ринку дає основу для стабільної реалізації продукції.

Найпріоритетніші за оцінками фахівців види маркетингових досліджень ринку.

Таблиця 2

Види маркетингових досліджень ринку

Види маркетингових досліджень ринку	
Обсяги продажу	Продукти конкуруючих фірм
Вивчення місткості	Характеристика ринку
Частка в обсягах продажу	Реакція на новий інформаційний продукт, послугу

Джерело: сформовано автором за власними дослідженнями

Визначення розмірів ринку дає змогу керівництву організації встановити, яку частку ринку вона завоювала для кожного своїх ІПП і що являють собою тенденції ринку. Головна мета маркетингових досліджень – зменшення невизначеності і ризику при прийнятті комерційних рішень. При дослідженні іноземних ринків використовуються традиційні методи та інструменти. Разом з тим тут є своя специфіка, яка визначається об'єктом дослідження.

Маркетингові дослідження можна визначити як повний і об‘єктивний збір та аналіз інформації, пов‘язаної з вирішенням маркетингових проблем. Це специфічне джерело інформації для вирішення маркетингових проблем, покликане забезпечити повноту, адекватність інформації тим рішенням, які належить прийняти. Найважливішими напрямками маркетингових досліджень є: визначення цілей; вирішення проблеми; сприяння розвиткові підприємства. По-перше, дослідження ринку часто використовують для орієнтації.

Таблиця 3

Основні складові досліджень міжнародного маркетингу

Складові маркетингового дослідження, що проводяться на зарубіжних ринках	
Перший блок	Другий блок
вивчення й аналіз умов ринку	аналіз господарської діяльності підприємством
аналіз попиту	аналіз конкурентоспроможності підприємства
аналіз вимог споживача до товару	аналіз конкурентоспроможності продукції підприємства
аналіз перспектив розвитку ринку	оцінка його потенціальних конкурентних можливостей
вивчення форм і методів торгівлі	
вивчення і оцінка діяльності підприємств-конкурентів	

Джерело: сформовано автором за власними дослідженнями

З допомогою результатів маркетингового дослідження можна оцінити обсяг ринку, визначити сегмент, потенційних споживачів і на основі цієї інформації встановити цілі для розширення або скорочення діяльності, сформувати план продаж. По-друге, коли визначена проблема або наявна проблемна ситуація, то маркетингові дослідження є засобом для аналізу цієї проблеми і її причини, а також для пошуку шляхів вирішення існуючих проблем.

Маркетингові дослідження, що проводяться на зарубіжних ринках, як правило, складаються із двох великих блоків.

Організація маркетингових досліджень передбачає необхідність прийняття рішень за таки складовими

Рис. 1. «Процес маркетингового дослідження»
Джерело: сформовано автором за власними дослідженнями

Подальшим кроком після визначення і узгодження цілей є розробка плану дослідження, основними частинами останнього є: цілі; визначення переліку інформації, яку треба зібрати для досягнення цілей; методи дослідження; бюджет виконання дослідницьких робіт. В якісному дослідженні маркетолог виходить з позиції, що він не знає (або припускає, що не знає), як можна описати ставлення споживача до продукту, торгової марки чи компанії, і його метою є отримання цієї інформації. У кількісному дослідженні виходять з того, що вже уявлення про те, як або якими словами можна охарактеризувати це ставлення. Мета полягає в отриманні кількісних показників прихильників тієї чи іншої точки зору.

Висновки. Таким чином, маркетинг повинен забезпечити вплив на об'єктивні й суб'єктивні фактори підвищення ефективності через оперативну перебудову виробництва сільськогосподарської продукції, її збут та обслуговування відповідно до змін вимог споживачів, а також створення товаровиробникові та його продукції належної репутації на ринку.

Отже, основними напрямами маркетингового дослідження в галузі АПК є дослідження аграрного ринку, його місткості, кон'юнктурні або прогностичні дослідження збуту сільськогосподарської продукції, вивчення практики діяльності конкурентів, дослідження реакції споживачів на введення нового товару.

Тому дуже важливо добре організувати вибір, розробку і реалізацію проектів маркетингових досліджень в АПК, оскільки такі дослідження є незамінним засобом для обґрунтування й прийняття своєчасних, ефективних управлінських рішень в умовах невизначеності ринкового середовища. Так, результати маркетингових досліджень можуть використовуватися органами управління АПК, різними управлінськими структурами як база для розробки планів, стратегій, комплексних цільових програм розвитку, законодавчих та нормативних актів на регіональному рівні щодо формування та врахування чинників маркетингового середовища, а також інвесторами для характеристики умов залучення капіталу.

Список використаних джерел:

1. Коба О.В. Витрати підприємства та їх класифікація для потреб управління й економічного аналізу. *Причорноморські економічні студії.* 2016. №4. С. 99-103.

2. Фостолович В.А., Фостолович Р.С. Інформаційні ресурси при формуванні собівартості продукції в системі управління підприємством. *Ефективна економіка.* 2018. № 9 С. 21-27.

3. Фаюра Н. Д., Вдовенко Л. О., Чухно О. М., Клочковська В. О. Фінанси підприємств : навч. посіб. М-во аграр. політики та продовольства України, ВНАУ. Вінниця: РВВ ВНАУ, 2011. 188 с.

4. Лігоненко Л.О., Гуляєва Л.М. Фінанси підприємства: підручник. К.: КНТЕУ, 2006. 491с.

Наталія НЕСТЕРЧУК*,
студентка 1 курсу магістратури,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ДІЛОВА АКТИВНІСТЬ ТА ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Анотація. *У статті розглядається сутність поняття «ділова активність банку». Описано взаємозв'язок аналізу ділової активності з фінансовим станом банку. На основі даних фінансових звітів проведені розрахунки обсягу активів банків АТ КБ«ПРИВАТБАНК» та АТ«ОЩАДБАНК». Проаналізовано отримані результати діяльності банку. Описане значення ділової репутації. Розглянуто особливості класифікації головних складових іміджу та репутації банківської діяльності та можливості їх удосконалення.*

* Науковий керівник: д.е.н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Алескерова Ю.В.

Abstract. *The article considers the essence of the concept of "business activity of the bank". The relationship between the analysis of business activity and the financial condition of the bank is described. Based on these financial statements, the assets of JSC CB PRIVATBANK and OSCHADBANK JSC were calculated. The obtained results of the bank's activity are analyzed. The value of business reputation is described. Peculiarities of classification of the main components of image and reputation of banking activity and possibilities of their improvement are considered.*

Вступ. В період коли економіка країни перебуває в кризовому стані, а багато банківських установ зазнають краху, все більшої актуальності набуває аналіз таких складових діяльності фінансових установ, як ділова активність, репутація та імідж банку. Аналіз ділової активності це широкий комплекс процедур, який на базі коефіцієнтного аналізу демонструє рівень ефективності управління ресурсами банківської установи. В той же час імідж та репутація установи це не менш важливі характеристики які потребують детального розгляду та оцінки. Вдосконалення цих напрямків аналізу банківської діяльності допоможе швидко та своєчасно оцінювати фінансовий стан банківської установи і ефективно протидіяти ризику втрати репутації. На сучасному етапі розвитку економічної думки ці складові аналізу банківської установи є недостатньо розвиненими та мають достатній потенціал для подальших досліджень в цих напрямках. З огляду на це, особливої актуальності набуває проблема створення нової, більш сучасної та досконалої системи аналізу ділової активності, іміджу та репутації банку.

Виклад основного матеріалу. Банківська система кожної держави незалежно від її економічної моделі та організації суспільних відносин відіграє найважливішу роль у забезпеченні руху грошових потоків. Вона бере участь у виконанні основних функцій фінансової системи кількома способами.

По-перше, забезпечує стабільність грошової одиниці; по-друге, забезпечує переміщення фінансових ресурсів у часі, через кордон держав та між окремими галузями; то-третє, розробляє та забезпечує способи управління ризиками і забезпечує механізм об’єднання фінансових ресурсів та їх розподілу між окремими суб’єктами господарювання; по-четверте, забезпечує безперебійне функціонування платіжних систем, зокрема шляхом удосконалення способів клірингу та здійснення розрахунків, що сприяють торгівлі та забезпечує насичення ринку ціновою інформацією.

Висвітлення базових принципів та основ проведення аналізу ділової активності банківської установи та необхідності їх подальшого вдосконалення. Розкриття доцільності створення унікального іміджу та напрацювання позитивної репутації банку. Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ділова активність та імідж банку це дві тісно взаємопов’язані між собою категорії. В той час, як аналіз ділової активності визначає ефективність внутрішнього управління ресурсами банку, аналіз іміджу банку визначає ставлення клієнтів, кредиторів, конкурентів та інших зовнішніх користувачів інформації до окремого комерційного банку.

Оцінювання та аналіз фінансової стійкості банку являє собою комплекс заходів, що охоплює безперервне спостереження за основними показниками його діяльності. Варто звернути увагу на види аналізу фінансової стійкості банку:попередній аналіз – проводиться на початку звітного періоду і спрямований на визначення перспектив функціонування банку, розробки прогнозів кон'юнктури ринку банківських продуктів та послуг, лімітів, нормативів тощо;поточний аналіз – застосовується безпосередньо під час діяльності банку для подальшого прийняття оперативних управлінських рішень; підсумковий аналіз – спрямований на підведення підсумків стосовно діяльності банку за певний період з метою оцінки результатів діяльності, виявлення втрат, пошук резервів щодо покращення фінансового стану банківської установи. Порівняльний аналіз ґрунтується на наступних способах порівняння:планових та фактичних показників, які прямо чи опосередковано характеризують діяльність банку для оцінки виконання плану;фактичних показників з нормативними значеннями для поточного аналізу дотримання банком вимог регулюючих органів; фактичних показників з динамікою аналогічних показників за минулий період з метою визначення тенденцій розвитку банку;фактичнихпоказників із середніми показникамипо групі чи банківській системі в цілому.

Найбільш поширене тлумачення ділової активності звучить наступним чином: ділова активність банку – це здатність установи до залучення коштів та подальше ефективне і раціональне управління ними. Для її визначення та оцінки використовують групи різноманітних коефіцієнтів які показують рівень використання активів та пасивів банку, ефективність прийнятих рішень менеджерів та ін. Для кращого розуміння проведемо розрахунки обсягу активів банків АТ КБ «ПРИВАТБАНК» та АТ«ОЩАДБАНК».

Аналіз активів банків дозволить виявити їхню структуру та динаміку, ідентифікувати чинники, що зумовили такі зміни та поточний стан.

Отже, за даними НБУ найбільшим за обсягом активів є АТ КБ «ПРИВАТБАНК». Саме АТ КБ «ПРИВАТБАНК» активно здійснює інвестиційну діяльність, сума грошових коштів та їх еквівалентів на його рахунках є більшою ніж ВАТ «ОЩАДБАНК». Функціонування будь-якої системи, зокрема банківської, спрямоване на підвищення ефективності її діяльності та забезпечення сталого розвитку. Низький рівень ефективності діяльності банків свідчить про обмежені можливості їх розвитку, невисоку конкурентну спроможність, підвищену чутливість до ринкових ризиків, неефективне управління активами й пасивами, і в разі наявності тенденцій до погіршення може призвести до серйозних проблем у діяльності банків, а несвоєчасне вжиття необхідних заходів – до банкрутства. Відповідно до проведених досліджень показник «фінансова результативність здійснює найбільш вагомий вплив на думку споживачів. Це показує, що ділова репутація має прямо пропорційну залежність зі своїм фінансовим станом. Зростання значення фінансової результативності можна також пояснити зацікавленістю користувачів у збереженні своїх коштів, оскільки тільки стабільна до впливів кризових явищ банківська установа здатна захистити вкладені в неї капітали.

Таблиця 1

Обсяги активів банків станом на 01.01.2020 р. (млн грн)

Банк	АТ КБ ПРИВАТ БАНК	АТ ОЩАД БАНК	Порівняльні зміни, +-	Порів-няльні зміни, %
Грошові кошти та їх еквіваленти	27 360	11 677	-15682	0,43
Фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток	85 584	41 699	-43884	0,49
Кошти інших банках	5 404	14 726	9 322	2,73
Кредити та заборгованість клієнтів	52 480	61 966	9 486	1,18
Цінні папери, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід	68 967	56 640	-12327	0,82
Цінні папери, які обліковуються за амортизованою собівартістю	14 842	11 494	-3347	0,77
Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	0, 147	0, 025	-0,122	0,17
Інвестиційна нерухомість	3 425	0, 797	-2628	0,23
Дебіторська заборгованість щодо поточного податку на прибуток	0, 184	0, 277	0,093	1,51
Відстрочений податковий актив	0, 018	0,025	0,07	1,42
Основні засоби та нематеріальні активи	3 641	8 293	4 651	2,28
Інші фінансові активи	9 968	0,945	-9022	0,09
Інші активи	4 443	3 033	-1410	0,68
Чисті активи,усього	274 733	211 601	-63131	0,77
Усього резервів	-243919	-80856	163 062	0,33
Загальні активи,усього	518 651	292 457	-226194	0,56

Джерело:сформовано автором на основі даних офіційного сайту НБУ

Імідж та репутацію банку можна визначити за допомогою декількох методів. Найбільш розповсюджені є експертна (бальна) методика, коефіцієнтний метод та рейтингування. Також використовують різноманітні маркетингові дослідження та контент-аналіз (застосовується для оцінки лише текстових джерел). Позитивний імідж та репутація банку спроможні захистити його від одного з найменш досліджених в економічній літературі ризику – репутаційного. За певних умов втрата позитивної думки про банк може призвести до банкрутства з подальшою ліквідацією банку.

Висновки. Ефективний і своєчасний аналіз ділової активності, іміджу та репутації банку здатний запобігти різних негативних факторів впливу на банківську діяльність, а також і велю вати вплив ризику репутації. Вдала внутрішня і комунікаційна політика може підтримати фінансову стійкість банку в період фінансових та економічних криз. Однак репутаційний ризик та методи його оцінки ще недостатньо досліджені. Процедури аналізу та оцінки ділової

активності та іміджу банку потребують подальшого перегляду та вдосконалення, оскільки за сучасних умов з'являється все більше факторів, що становлять загрозу для банківської діяльності. Особливу увагу варто приділити розробці нової системи моніторингу ділової активності та іміджу банку.

Список використаних джерел:

1. Дейнега І.О., Дейнега О.В. Формування іміджу банківських організацій. Тернопіль: ТНТУ. 2011. С. 92-94. URL: http://elartu.tntu.edu.ua

2. Заікіна О.О. Роль показників ділової активності в оцінці управління підприємством. *Харчова промисловість*. 2008. №7. С.144-148.

3. Офіційний сайт Мінфін України. URL: https://minfin.com.ua/

4. Офіційний сайт НБУ. URL: https://bank.gov.ua/

5. Офіційний сайт ПАТ «Державний ощадний банк України». URL: https://www.oschadbank.ua.

6. Офіційний сайт ПАТ КБ «ПриватБанк». URL: https://privatbank.ua.

Марія НЕЧКАЛЮК*,
студентка 3 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

СТРАХУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню рівня розвитку страхування фінансових ризиків в Україні. Розглянуто сутність понять «фінансові ризики», «страхування фінансових ризиків» та визначено специфіку їх страхування. Проаналізовано стан ринку страхування фінансових ризиків в Україні та визначено перспективи розвитку цього виду страхування. Описано поняття фінансового ризику, досліджено його класифікацію, розглянуто розвиток та деякі практичні аспекти страхування фінансових ризиків в Україні.*

Abstract. *The article is devoted to studying the level of development of financial risk insurance in Ukraine. The essence of the concepts of "financial risks", "financial risk insurance" is considered and the specifics of their insurance are identified. The state of the market for financial risk insurance in Ukraine is analyzed and the prospects for the development of this type of insurance are determined. The concept of financial risk is detailed, its classification is studied, the development and some practical aspects of financial risk insurance in Ukraine are considered.*

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справа та страхування ВНАУ – Руда О.Л.

Вступ. Діяльність компанії пов’язана з багатьма фінансовими ризиками, які набули особливої уваги у зв’язку з переходом України до ринкової економіки. Їх вплив на результати діяльності пояснюється швидкою зміною економічної ситуації країни та кон’юнктури фінансового ринку, розширенням фінансових відносин, появою нових технологій та фінансових інструментів тощо. Практикою розвиненених країн, можна визначити що вони вирішують цю проблему шляхом розробки спеціальної системи управління ризиками. При цьому особливе місце займає управління фінансовими ризиками.

По-перше, кожен ризик має фінансові наслідки. По-друге, це важливо, оскільки фінансові ресурси та їх розмір суттєво впливають на вибір методу та ефективність управління ризиками. Аналізу сутності фінансових ризиків та вивченню методів управління ними присвячені роботи І. О. Караченцева, І. В. Бордунова, Л. М. Кметика, Т. А. Говорушко, Г. Г. Кірейцева, Л. М. Горбач, Г. О. Крамаренко, та ін. Вони досліджують макро та мікро фактори, які негативно впливають на позицію компанії та можуть вплинути на її фінансову незалежність, прибутковість та ліквідність. Проте в контексті подолання фінансово-економічної кризи важливо більш детально розглянути проблему вдосконалення системи управління фінансовими ризиками в компанії, зокрема через страховий захист. Фінансова діяльність суб’єктів господарювання та фінансових установ пов’язана з багатьма ризиками, вплив яких на результати їх фінансової діяльності значно зростає з переходом до ринкової економіки. Ризики, пов'язані з цією діяльністю, віднесені до окремої групи фінансових ризиків, які відіграють найважливішу роль у загальному «портфелі ризиків». Збільшення масштабів впливу фінансових ризиків на фінансову спроможність суб’єктів господарювання пов’язане зі стрімкими змінами економічної ситуації в країні та кон’юнктури на фінансових ринках, розширенням сфери фінансово-кредитних відносин, появою нових фінансових технологій та інструментів. На основі обслуговування різноманітних фінансових ризиків сформувалася так звана сфера фінансового страхування.

Виклад основного матеріалу. Фінансовий ризик - у вузькому розумінні, це ймовірність відтоку грошових коштів або вибуття таких цінних паперів, як облігації. Загалом мовою бухгалтерського обліку фінансовий ризик — це ймовірність втрати фінансових активів, до яких належать:

– грошові кошти та їх еквіваленти;

– договори, що встановлюють право на отримання від боржника грошових коштів або інших фінансових активів;

– контракти, які дозволяють обмін фінансовими інструментами з іншим суб’єктом господарювання на потенційно вигідних умовах;

– пайові інструменти іншої компанії.

Поняття ризику характеризує невизначеність настання певних подій у майбутньому, а ступінь відображає міру цієї невизначеності. Комерційний ризик включає ризики, пов'язані зі статусом власності компанії, виробничою та фінансовою діяльністю. Більшість бізнес-ризиків – це фінансовий ризик, який передбачає невизначеність щодо майбутніх фінансових результатів компанії.

Однією з головних проблем піднесення України як ринкової держави є забезпечення фінансової стійкості функціонування суб'єктів господарювання, що в свою чергу пов'язано з розвитком в компанії спеціальної системи управління ризиками. Слід зазначити, що у фінансовій літературі зазвичай описуються три концепції управління ризиками. Їх можна використовувати безпосередньо, або на їх основі розробляють часткові моделі. Це такі концепції:

- оцінка максимально можливого негативного відхилення;
- оцінка найбільш ймовірного негативного відхилення;
- оцінка ризику відхилення.

Ефективність кожної з вищенаведених концепцій в оцінці ризиків та обґрунтуванні фінансових управлінських рішень залежить від інформаційного забезпечення та обізнаності фінансових менеджерів, які керують ризиками компанії. Фінансовий ризик можна охарактеризувати як сукупність несприятливих подій, які можуть відбутися у фінансово-кредитних операціях, суть яких полягає в тому, що фінансові зобов'язання підприємства або його партнерів не можуть бути виконані, а підприємство чи банк не може їх виконати.

Одним із показників фінансового ризику є ймовірність збитку. Здійснення фінансово-кредитних операцій, а також біржових операцій, здійснення операцій з цінними паперами. Фінансові ризики в основному стосуються змін на фінансових ринках та змін в економіці. Це можуть бути зміни процентних ставок, обмінних курсів, зміни галузі або конкретного позичальника. У страховій практиці фінансові та кредитні ризики можна класифікувати відповідно до того, через що вони виникають. Виходячи з цього, необхідно враховувати фінансові ризики, які виникають при оплаті поставленої продукції, наданих послуг чи послуг, насамперед компаніями виробничого сектору. Сюди входить прямий ризик втрати або втрати прибутку внаслідок зупинок у виробництві та збитків, або неокупності інвестиційних операцій. Страхування від валютного ризику підлягає певним умовам іноземних комерційних контрактів. Керівництву української страхової компанії, безумовно, потрібно захищати вітчизняних експортерів, імпортерів та інших учасників зовнішньоекономічних зв'язків.

Серед методів і джерел убезпечення підприємства від ризиків вагома станом на 31.12.2017 р. У першому півріччі 2019 року цей показник збільшився на 46,3 тис. одиниць (до 3081,9 тис. одиниць) порівняно з відповідним показником станом на кінець І півріччя 2018 року. Що стосується перестрахування, то за перше півріччя 2019 року в частині страхування фінансових ризиків – 1296,2 млн грн, або 14,4 % (станом на 30.06.2018 – 1 742,9 млн грн, або 20,9 %). Як бачимо, цей показник зменшився на 6,5 %. Як бачимо, ринок страхування фінансових ризиків в Україні з року в рік демонструє все кращі результати, але, незважаючи на позитивну динаміку, є куди розвиватись.

Розглянемо особливості страхування фінансових ризиків порівняно з іншими видами страхування. Одним із способів зниження фінансового ризику вашої компанії є страхування. Крім того, страхування є найефективнішим засобом зниження фінансових ризиків та їх негативних наслідків. В умовах сучасної економічної та політичної нестабільності страхування фінансових

ризиків може забезпечити стійкість економічної діяльності суб'єктів господарювання та сприяти економічному розвитку. Страхування фінансових ризиків – це страхування, яке виконує обов'язки страховика повністю або частково застрахувати втрату прибутку (допоміжних витрат) особи, на користь якої договір страхування є вигідним, у зв'язку з такими подіями: банкрутство; непередбачені обставини; невиконання договору другою стороною страхувальника, яка є кредитором; судові витрати, які несе страхувальник; інші події.

Страхування валютного ризику в першу чергу необхідно для компенсації наступних можливих збитків: по-перше, у зв'язку з виготовленням експортної продукції, якщо іноземний імпортер з будь-яких причин відмовляється за неї платити; по-друге, збитки через неоплату поставлених товарів, виконаних робіт та наданих послуг у разі погіршення фінансового становища або навіть банкрутства іноземного партнера; страхується також збиток, заподіяний політичною нестабільністю в країні імпортера; по-третє, страхування підлягає курсовим збиткам з моменту укладання договору до його виплати, що негативно впливає на купівельну спроможність валюти платежу. Можливі фінансові ризики можна поділити на групи які наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Види фінансових ризиків

Група фінансових ризиків	Фінансові ризики	Носій ризику	Можливі прояви ризику
Втрата купівельної спроможності грошей	Валютний	Суб'єкт, який має ЗЕД, валютні кредити або іноземну валюту на рахунках	Ризик збитків від курсових різниць
	Інфляційний	Всі суб'єкти	Втрата купівельної спроможності грошових активів
Господарський	Кредитний	Суб'єкти, що отримали кредит	Несплата заборгованості та поява сумнівних/безнадійних боргів, втрати вартості цінних паперів на продаж, якими володіє підприємство
	Ліквідності	Будь-який суб'єкт	Падіння цін акцій, погіршення фінансового стану об'єкта інвестицій
Інвестиційний	Ризик портфельного інвестування	Суб'єкт, що має акції чи частки у статутному капіталі інших підприємств	Падіння цін акцій, погіршення фінансового стану об'єкта інвестицій
	Ризик капітального інвестування	Суб'єкт який має значні основні засоби	Зниження вартості нерухомості, підвищення вартості будівництва

Джерело: сформовано автором із власних досліджень

Незважаючи на те, що страхування фінансових ризиків відіграє значну роль у всіх інших видах страхової структури, оцінити справжній розмір ринку важко, оскільки статистика не дає точного уявлення про те, що відбувається на цьому ринку. Перешкодою для розвитку та поширення страхування фінансових ризиків в Україні є неузгодженість правового та теоретичного розуміння ризику та їх класифікації. З огляду на розроблену сучасними вченими та дослідниками у цій галузі класифікацію фінансових ризиків, кредитний ризик та інвестиційний ризик є складовими фінансового ризику, а у передбаченому Законом України «Про страхування» фінансовий, кредитний та інвестиційний ризики виділяють окремо та є непов'язаними видами страхування. Ключовою особливістю страхування фінансових ризиків є те, що страховик повинен враховувати настання фінансового ризику. Більшість фінансових ризиків виникає насамперед через так званий людський фактор, оскільки він є результатом відносин між суб'єктами ризику. Цей тип фінансового ризику різко знижує цінність статистичних даних, роблячи їх практично непридатними для гарантування точки беззбитковості для цього виду страхування. Іншими словами, сукупність параметрів страхування фінансового ризику – є суто індивідуальною для кожного страхувальника, який характеризуючи свої особливості: вид діяльності, сфера діяльності, конкурентне середовище, кваліфікація страхувальників, надійність партнерів тощо.

Входження України до світової фінансової системи потребує поступового переходу до державного нагляду та регулювання відповідно до міжнародних принципів, визначених у відповідних директивах, угодах та стандартах міжнародних організацій та асоціацій Європейського Союзу. Міжнародним органом, який розробляє стандарти страхування, є Міжнародна асоціація органів нагляду за страховою діяльністю. Відповідно до принципів, розроблених IAIS, ефективні страхові регулятори повинні передусім мати адекватну законодавчу базу та ресурси, засновані на пруденційному регулюванні, заснованому на впровадженні ризиків та заходів нейтралізації, а не на дотриманні вимог, по-друге, ресурси та навички, що реалізують цю концептуальну основу.

Висновки. Таким чином, аналіз дозволив нам визначити ключові напрями процесу страхування фінансових ризиків в Україні. Ринок страхування фінансових ризиків розширюватиметься за рахунок цього виду страхової спеціалізації, підвищуючи рівень корпоративної та банківської фінансової культури у сфері управління ризиками. У цьому сегменті, найближчим часом, ми можемо очікувати розширення спектру послуг, наприклад – страхування від валютних ризиків, страхування втрат від зупинки виробництва, страхування прибутку та інші інноваційні страхові продукти, які до цього часу не були застраховані. Страхування фінансових ризиків в Україні розвивається і з кожним роком стає все більш перспективним. Основним чинником його зростання популярності є зростання споживчих і комерційних кредитів. Запроваджуючи страхування фінансових ризиків на українському ринку, страхові компанії повинні враховувати природу та особливості цього виду страхування та підготувати відповідні методи та людську підтримку. Розгляд та реалізація

запропонованих заходів дозволить страховим компаніям розвивати цей вид страхування в Україні та зробити його більш прибутковим.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко Є.К. Сутність страхування фінансових ризиків та його особливості в Україні. *Економічні науки.* Навчально-наукового інституту бізнес-технологій «УАБС» Сумського державного університету, 2016р. С. 150-153.
2. Громова А. Є., Яковенко К. А. Особливості страхування фінансових ризиків в Україні. *Young Scientist*. 2018. № 5 (57). С. 285–288.
3. Журавка О.С. Проблемні аспекти страхування фінансових ризиків в Україні. *Страхування фінансових ризиків в Україні.* 2016 р. С. 80-91.
4. Онищенко В.В. Страхування фінансових ризиків. 2020 р. URL: https://www.golovbukh.ua/article/7269-strahuvannya-fnansovih-rizikv-v-ukran.
5. Про страхування: Закон України від 07. 03. 1996, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96 %D0%B2%D1%80#Text
6. Фінансові ризики і їхнє страхування. URL: https://forinsurer.com/public/05/03/02/1720.

Ольга ПАЛАМАРЧУК*,
студентка 2 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ОСНОВНІ ЕТАПИ СКЛАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПЛАНІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Анотація. *У статті розглянуто фінансову діяльність та її завдання для підприємства. Уточнено поняття «фінансове планування». Виділено етапи процесу фінансового планування на підприємстві. Згруповано основні методи фінансового планування. Охарактеризовано підсистеми фінансового планування на підприємстві.*

Abstract. *The article considers financial activity and its tasks for the enterprise. The concept of "financialplanning". The stages of the financial planning process at the enterprise are highlighted. The main methods of financial planning are grouped. The subsystems of financial planning at the enterprise are characterized.*

Вступ. Сучасний стан ринкових відносин в Україні свідчить, що система фінансового планування є необхідною передумовою підвищення ефективності

* Науковий керівник: д.е.н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Алескерова Ю.В.

фінансової діяльності підприємств. Ефективність фінансової діяльності будь-якого підприємства визначається його здатністю ефективно управляти формуванням і використанням наявних фінансових ресурсів, тому саме на підставі фінансового планування можна передбачати та враховувати всі зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі підприємства, адаптувати внутрішні фактори фінансової діяльності підприємства для його зростання і розвитку. У зв'язку із цим упровадження фінансового планування на підприємстві набуває особливої актуальності.

Виклад основного матеріалу. Велике значення в процесі функціонування підприємства займає його фінансова діяльність. Під фінансовою діяльністю підприємства слід розуміти систему використання різних форм і методів для фінансового забезпечення функціонування підприємств та досягнення ними поставлених цілей, тобто це та практична фінансова робота, що забезпечує життєдіяльність підприємства, поліпшення її результатів. Ефективна організація фінансової діяльності залежить від своєчасної мобілізації фінансових ресурсів, раціонального розподілу отриманих прибутків у процесі виробничо-господарської діяльності, виконання власних фінансових зобов'язань, зобов'язань перед іншими суб'єктами господарювання та перед державою у цілому. Основні завдання фінансової діяльності підприємства зображено на рисунку 1.

Основні завдання фінансової діяльності підприємства
Облік фінансових результатів
Підвищення рентабельності підприємства
Підвищення платоспроможності підприємства
Виконання власних зобов'язань
Забезпечення господарської та виробничої діяльності
Контроль за цільовим використанням коштів підприємств
Контроль виробничо-господарської діяльності
Складання прогнозів на майбутнє
Організація роботи фінансової служби(якщо така передбачається)

Рис. 1. Основні завдання фінансової діяльності підприємства
Джерело: складено автором на основі [2]

Фінансове планування виступає важливим фактором підвищення ефективності фінансової діяльності підприємства, оскільки з його допомогою можна розробити виважену фінансову стратегію підприємства на тривалу перспективу, а також конкретизувати тактичні шляхи поетапної реалізації цієї стратегії. Фінансове планування різними авторами трактується по-різному. Більшість авторів розглядає фінансове планування як ключовий елемент (функцію, метод, засіб) фінансового менеджменту на підприємстві. Взаємозв'язок між фінансовим плануванням і стратегією підкреслюють Г.О. Партій і А.М. Ковальова, які розуміють під фінансовим плануванням розроблення системи фінансових планів за окремими напрямами фінансової

діяльності підприємства, які забезпечують реалізацію його фінансової стратегії у плановому періоді, сприяють розвитку діяльності підприємства в майбутньому періоді. Процес фінансового планування можна поділити на декілька етапів (рис. 2).

Етапи процесу фінансового планування на підприємстві
Розробка системи прогнозних варіантів фінансових звітів на основі впливу зміни зовнішнього та внутрішнього середовища
Визначення потреби підприємства в фінансових ресурсах,необхідних для забезпечення виконання його плану
Створення та підтримання в працездатному стані підсистеми управління,що відповідає за розміщення коштів і їх використання всередині підприємства
Прогнозування структури джерел фінансування,які необхідно використовувати в майбутній діяльності.
Розробка процедур корегування плану у випадку,якщо реальні економічні умови відрізняються від тих прогнозів,на яких був заснований діючий план

Рис. 2. Етапи процесу фінансового планування на підприємстві
Джерело: складено автором на основі [3]

Фінансове планування на підприємстві, як правило, проводиться за трьома основними напрямами: стратегічним (перспективним), поточним та оперативним. Кожній із цих трьох підсистем властиві певні форми розроблюваних фінансових планів (табл. 1).

Метою стратегічного (перспективного) планування євизначення реально можливого обсягу фінансових ресурсів, джерел їх формування, напрямів їх використання на період, що прогнозується.

Таблиця 1

Підсистеми фінансового планування

Підсистеми фінансового планування	***Форми розроблюваних планів***	***Період планування***
Стратегічне (перспективне планування)	План формування фінансових результатів, План руху грошових коштів, Інвестиційний план, План майна і капіталу	3-5 років
Поточне планування	Система планових бюджетів, Консолідований бюджет, Балансовийплан, Планформування доходів, витрат і прибутку, План капітальних вкладень, План оборотних коштів, Бюджет витрат соціального спрямування	1 рік
Оперативне планування	Баланс грошових потоків, Касовий план, Платіжний календар та інші календарі, Касовий план	Квартал, місяць, декада

Джерело:складено автором на основі[3]

Стратегічні (перспективні) фінансові плани дають змогу намітити різні варіанти розвитку та вдосконалення системи фінансів, розробити концепцію фінансової політики на певний період. Стратегічні (перспективні) планиможуть бути середньостроковими (до трьохроків) і довгостроковими (більшетрьохроків). Будь-яка господарська діяльність підприємства спрямована на певний фінансовий результат. Бажана результативність діяльності значною мірою визначається фінансовою стратегією підприємства, яка формує довгострокові фінансові цілі та завдання підприємства, що включають у себе формування, управління та планування його фінансових ресурсів для підвищення вартості підприємства за умови забезпечення фінансової рівноваги. Фінансова стратегія підприємства є складником його загальної стратегії, тому вона охоплює всі стратегічні рішення підприємства щодо фінансової діяльності та розвитку фінансових відносині з контрагентами. Це, своєю чергою, забезпечує досягнення основних стратегічних цілей підприємства.

Фінансове поточне планування базується на бюджетуванні й передує стадії складання стратегічних фінансових планів, формуються форми та методи реалізації фінансової політики. Поточні фінансові плани розробляються на основі стратегічних планів за рахунок їх деталізації. У рамках поточного планування проводиться узгодження між об’єктами вкладення коштів та джерелами їх формування. Воно полягає у розробленні плану руху грошових коштів, плану про прибутки (збитки), плану бухгалтерського балансу.

Складання фінансового плану відбувається, зазвичай, у три етапи:

1. Аналіз очікуваного виконання фінансового плану поточного року.

2. Розгляд та вивчення виробничих, маркетингових показників, на підставі яких розраховуватимуться планові фінансові показники.

3. Розроблення проекту фінансового плану.

Мета складання фінансового плану полягає у взаємоузгодженні доходів та витрат. Поточний фінансовий план складається на рік із розбивкою по кварталах, оскільки протягом року потреба в грошових коштах значно змінюється і може статися брак або надлишок фінансових ресурсів. Для цього зазвичай використовують кошториси утворення та використання фондів грошових коштів. Ці документи необхідні для контролю процессу фінансування найважливіших заходів, вибору оптимальних джерел накопичення фондів і структури вкладень власних ресурсів.

Оперативне фінансове планування ґрунтується на складанні оперативних планів для забезпечення детального керівництва фінансовою діяльністю підприємства згідно з обраною стратегією. Оперативне фінансове планування включає складання платіжного календаря, касового плану і розрахунок потреби в короткостроковому кредиті.

Зміст оперативного планування під час розроблення платіжного календаря ґрунтується на визначенні конкретної послідовності та термінів здійснення всіх розрахунків, що дає змогу своєчасно перерахувати платежі до державного бюджету і позабюджетних фондів та забезпечити фінансування нормальної господарської діяльності підприємства.

Процес складання платіжного календаря можна розділити на п’ять етапів (рис. 3).

Етапи складання платіжного календаря
*Вибір періоду планування.*Зазвичай,період планування триває 1 місяць
*Розрахунок можливих грошових надходжень.*Особливої уваги тут приділяють розрахунку планової виручки від реалізації на еонові прогнозованого обсягу реалізації на відповідний період
*Оцінка грошових видатків у плановому періоді.*В цьому розділі враховуються всі можливі планові видатки на виробництво та реалізацію продукції,а також інші платежі,яке підприємств зобов’язане здійснювати
Визначення грошового сальдо – різниця між надходженнями та видатками
Підведення підсумків(нестача або надлишок грошових коштів).Оптимальним є позитивне сальдо,тобто доходи повинні перевищувати видатки.

Рис. 3. Етапи складання платіжного календаря
Джерело: складено автором на основі [4]

Касовий план як елемент оперативного фінансовогопланування є планом обігунаявнихкоштів, в якомувідображаютьсяїхнадходження і витрачання. Впорядкування і виконаннякасового плану забезпечуютьсуворий контроль над спрямуваннямнаявнихкоштів, своєчаснеїходержання й ефективневикористання.

Касовий план як елемент оперативного фінансового планування є планом обігу наявних коштів, в якому відображаються їх надходження і витрачання. Впорядкування і виконання касового плану забезпечують суворий контроль над спрямуванням наявних коштів, своєчасне їх одержання й ефективне використання.

Касовий план складається за типовою формою і містить чотири розділи:

1. Надходження готівки, але без урахування грошей, отриманих у банку за певними джерелами надходження (виручка від реалізації, орендна плата тощо).

2. Видатки підприємства готівкою (на заробітну платню, стипендії, постійні надбавки та інші види оплати праці, пенсії і допомогу щодо соціального страхування, господарські витрати та витрати на відрядження).

3. Розрахунок заробітної платні та інших видів оплати праці на плановий квартал з урахуванням усіх можливих утримань (податків, платежів за спецодяг, погашення позик тощо).

4. Складання календаря видач заробітної платні працівникам з указів кою конкретних термінів виплат готівки.

Оперативний фінансовий план розробляється у два основні етапи:

1. Попередній фінансовий план, який формується, базуючись на основі замовлень, які були подані в базовому періоді та які знаходяться в обробці.

2. Скоригований фінансовий план, який скоригований з урахуванням більш точного прогнозу. Підприємству необхідно працювати із цим видом плану.

Однак, цей план повинен бути досить гнучким, щоб за необхідності можна було внести до нього певні зміни. Контроль над реалізацією оперативного

фінансового плану здійснює фінансовий менеджер. За допомогою планів і звітів можна виявляти тенденції та проблеми, з якими стикається підприємство у своїй діяльності. Такий аналіз дає змогу розробляти більш точні плани на майбутнє.

Висновки.Таким чином, фінансове планування є одним з основних фінансових інструментів, який використовується підприємствами для підвищення ефективності своєї фінансової діяльності. Впровадження фінансового планування на підприємстві істотно зміцнює фінансову стійкість підприємства та забезпечує його економічну безпеку, створює передумови для отримання і збільшення рівня рентабельності, достатнього для подальшого розвитку підприємства.

Список використаних джерел:

1. Вдовенко Л.О., Сушко Н.М, Фаюра Н.Д. Фінанси: навч. посіб. М-во освіти і науки України, ВДАУ. К.: ЦУЛ, 2010. 149 с.

2. Фаюра Н. Д., Вдовенко Л. О., Чухно О. М., Клочковська В. О. Фінанси підприємств : навч. посіб. М-во аграр. політики та продовольства України, ВНАУ. Вінниця: РВВ ВНАУ, 2011. 188 с..

3. Лігоненко Л.О., Гуляєва Л.М. Фінанси підприємства: підручник. К.:КНТЕУ, 2006. 491с.

4. Непочатенко О.О Фінанси підприємств. Навчальний посібник.К.: Центручбової літератури. 2011. 328с.

5. Алескерова Ю.В. Фінансовий ринок: підруч. Хмельницький 2019. 484 с

6. Коваленко О.Ю. Напрями поліпшення фінансового стану підприємств в сучаснихумовах. URL: http:// www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ UZTNU_econ/201 l_2/Kovalenko. Pdf

Інна ПОСВЯТЕНКО*,
студентка 1 курсу магістратури,
факультету обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Анотація. *У процесі розвитку вітчизняної банківської системи виникає необхідність дослідження діяльності комерційних банків у сфері валютних операцій. Вони є найскладнішими та найризикованішими видами банківської діяльності, які можуть принести як великий прибуток, так і стати джерелом значних збитків У статті проаналізовано валютні операції комерційних банків та коротко описана класифікація валютних операцій, проведений аналіз курсу валют за певний період часу. Автором досліджено особливості валютних операцій, динаміку зміни курсу за 12 місяців та причину такої ситуації на ринку валют.*

Abstract. *In the process of development of the domestic banking system there is a need to study the activities of commercial banks in the field of foreign exchange transactions. They are the most complex and risky types of banking, which can bring both large profits and become a source of significant losses The article analyzes the foreign exchange transactions of commercial banks, and briefly describes the classification of foreign exchange transactions, analyzes the exchange rate for a certain period of time. The author studies the peculiarities of foreign exchange transactions, the dynamics of exchange rate change over 12 months and the reason for this situation in the foreign exchange market.*

Вступ. Зважаючи на складність та комплексність поняття «валютні операції» науковці розглядають його у вузькому та широкому аспектах.

Так у вузькому розумінні валютні операції – це операції банків, фінансово-кредитних установ чи іншої уповноваженої особи з купівлі-продажу валюти і валютних цінностей, ведення рахунків чи розрахунків у валюті і валютних цінностях і надання в позику іноземної валюти і валютних цінностей на конкретних умовах на певну дату.

У широкому розумінні валютні операції – це операції, що пов’язані з переходом права власності на валютні цінності; використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу; ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей [1].

* Науковий керівник: д.е.н., доцент, завідувач кафедри аналізу та аудиту ВНАУ – Польова О.Л.

Виклад основного матеріалу. На валютному ринку України здійснюються операції з купівлі і продажу безготівкової та готівкової іноземної валюти, а також банківських металів. Учасниками валютного ринку України є банки та небанківські установи, клієнти банків, а також Національний банк. Регулятор здійснює операції на валютному ринку з метою згладжування надмірних коливань та накопичення міжнародних резервів. Національний банк розраховує офіційний курс гривні до іноземних валют та курс банківських металів [4].

Усі розрахунки на території України проводяться виключно у гривнях, крім розрахунків, які відповідно до вимог чинного законодавства України проводяться в іноземній валюті. Платіжні доручення при міжнародних розрахунках повинні відповідати вимогам банків-кореспондентів та платіжної системи SWIFT [6].

Норми Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» передбачають таку класифікацію валютних операцій:

- операції, пов’язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;
- операції, пов’язані з використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов’язань, предметом яких є валютні цінності;
- операції, пов’язані з ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей [2].

Постанова «Про затвердження Положення про здійснення операцій із валютними цінностями» Відповідну класифікацію валютних операцій передбачають й норми, 02.01.2019 згідно яких за умови наявності банківської ліцензії та отримання письмового дозволу НБУ комерційні банки мають право здійснювати такі операції з валютними цінностями:

- неторговельні операції з валютними цінностями;
- ведення рахунків клієнтів (резидентів та нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України;
- ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті;
- ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України;
- відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними;
- відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними;
- залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України;
- залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках;
- операції з банківськими металами на валютному ринку України;

- операції з банківськими металами на міжнародних ринках;
- інші операції з валютними цінностями на міжнародних ринках [5].

Комітет з управління активами і пасивами контролює валютний ризик шляхом управління відкритою валютною позицією, базуючись на прогнозному рівні знецінювання гривні і інших макроекономічних показниках, дає АТ «Ощадбанк» оптимізувати ризики від значних коливань валютних курсів по відношенню до національної валюти. У табл. 1 представлений аналіз чутливості АТ «Ощадбанк» до збільшення і зменшення курсу долара США та євро по відношенню до гривні у результаті можливих змін курсів обміну валют.

Таблиця 1

Аналіз чутливості АТ «Ощадбанк» до збільшення і зменшення курсу валют

Показник	2019		2020		2021	
	грн/дол. США	грн/дол. США	грн/дол. США	грн/дол. США	грн/дол. США	грн/дол. США
	10%	5%	10%	5%	10%	5%
Вплив на прибуток та капітал	-28644	14322	56691	-28346	101263	-50631

Джерело: побудовано автором на основі [4]

В таблиці 1 відображений ефект змін в основному припущенні, в той час як інші припущення залишаються незмінними. В дійсності існує зв'язок між припущеннями та іншими факторами. Також необхідно зауважити, що чутливість має нелінійний характер, тому не повинна проводитися інтерполяція або екстраполяція отриманих результатів. Обмеження в наведеному аналізі чутливості включають використання гіпотетичних змін на ринку з метою розкриття потенційного ризику, які являють собою лише прогноз АТ «Ощадбанк» щодо майбутніх змін на ринку, які неможливо передбачити з якою-небудь мірою впевненості

Стан валютної позиції АТ «Ощадбанк» оцінюється в розрізі загального розміру, довгої і короткої валютної позиції. Отже, протягом 2019-2021 років АТ «Ощадбанк» мав довгу відкритувалютну позицію. Обсяг валютної позиції поступово зростав з - 25613781 тис грн в 2019 р. до 12078243 тис грн в 2021 р. Найвагомішою складовою відкритої позиції є дол. США, частка якого зросла з 73,40 % в 2020 р. до 88,91 % в 2021 р. Євро займає другу позицію при зменшенні питомої ваги із 20,16 % в 2020 р. до 10,22 % в 2021 р

Також доречно розглянути класифікацію валютних операцій у призмі комерційних банків, причиною цього є валютних операцій притаманно здебільшого банківським установам, на цих даних можливе виділення активних і пасивних операцій комерційних банків.

Активні валютні операції – це операції, які спрямовані на використання створених валютних резервів і отримання прибутку від них.

Пасивні валютні операції – це операції, спрямовані на створення валютних резервів в іноземній валюті шляхом прийняття депозитів в іноземній валюті та валютних цінностях.

Курс валют за останні 12 місяців 2022-2021 років не стабільний та має постійні коливання, розглянемо це на прикладі долара США та євро. Так, за даними НБУ найвищий курс євро за останні місяці становив 33,81 грн, був на кінець квітня 2021 року, найнижчий курс становив 29,90 грн, був у середині листопада 2021 року. Щодо долара США найбільший курс за 12 місяців 29,25 грн, за фіксувався на кінець лютого, та залишається стабільним на даний момент. Найнижчий показник становив 26,05 на кінець листопада 2021 року. Також, якщо брати до уваги комерційні банки, то курс валют буде дещо вищим, ніж той який вказує НБУ але сильно не відрізнятиметься. Не враховуючи тіньовий курс валют.

Враховуючи ситуацію в країні, може здатися дивним такий стабільний курс долара, та (якщо також звернути увагу на таблицю курс) євро. Це, пов'язано з діями НБУ, та обмеженнями, якими воно запровадило на початку військового вторгнення Росії.

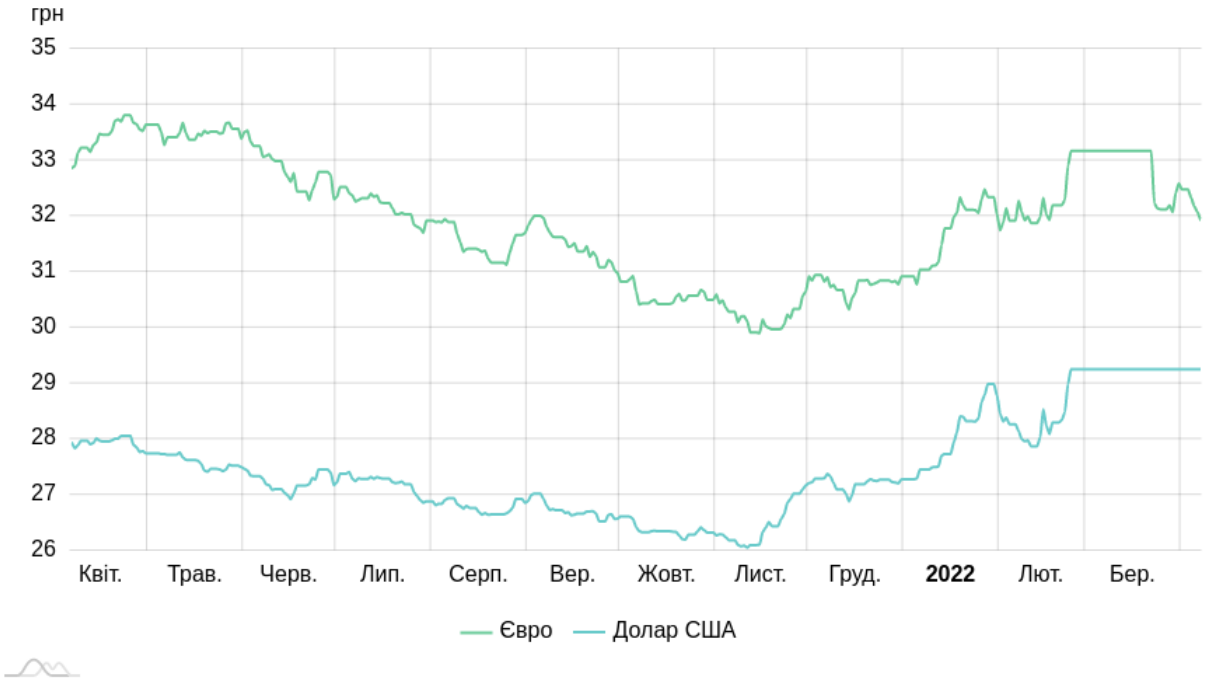

Рис. 1. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют
Джерело: сформовано за даними НБУ

Обмеження НБУ – далеко не головна причина фактичного анабіозу, у якому валютний ринок знаходиться з початку російського вторгнення. Ключове – катастрофічне падіння ділової активності, що обвалило як попит, так і пропозицію валюти на українському ринку. На 10 областей, охоплених бойовими діями, припадає близько половини ВВП України. Надходження від митниці, за його словами, скоротилися до 15% обсягів мирного часу. «Незважаючи на те, що Одеса не окупована, одеська митниця не функціонує, – зазначив міністр. – Вона приносила до 20% надходжень». Сукупна валютна виручка від виробників сталі, зазначила Хорошун, могла б складати близько $1,3

млрд на місяць, або 20% усього українського експорту. У той же час наразі в Україну йде дуже суттєвий потік іноземної валюти [3].

Висновки. Валютні операції загалом притаманні комерційним банкам. Разом з тим встановлю та регулює курс валют. Не дивлячись на воєнні дії в Україні, курс долара, хоч і становить найбільші результати за останні 12 місяців, але залишається стабільним, на це впливає два основних фактори. Перш за все, не можна не до оцінювати дії Національного банку Україні, які мають суттєвий вплив на ситуацію, від дня початку війни та ті обмеження, які він встановив, та ці обмеження не повністю захищають валюту країни, основною причиною є суттєве зменшення попиту та пропозиції валюти на Українському ринку. Регіони на які напала Росія є промисловими, і вносять велику частку ВВП.

Враховуючи обставини та ситуацію в цілому, хоч на даний момент курс валют здається стабільним, не виключений різкий спад та підвищення курс у валютних операціях комерційних банків, що може погіршити економічну ситуацію в країні. Нажаль без відновлення роботи виробництва та збільшення ВВП, відновлення українського експорту, немає надійних способів покращити курс валют.

Під час дослідження було встановлено, що управління валютними операціями є частиною валютної політики, метою якої є підтримка національної валюти на достатньому рівні. Отже, Національному банку України залишається підтримувати курс валют, який склався.

Список використаних джерел:

1. Демчук Н.І., Довгаль О.В., Владика Ю.П. Банківські операції: навч.посіб. Дніпро: Пороги, 2017. 320 с.

2. Декрет кабінету міністрів україни «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-93#Text.

3. Марченко С. Курс гривні не обов’язково полетить у космос через війну. Чому ситуація краща, ніж у 2014-му. Forbes. 2022. URL:: https://forbes.ua/inside/kurs-grivni-ne-obovyazkovo-poletit-u-kosmos-cherez-viynu-chomu-situatsiya-krashcha-nizh-u-2014-mu-15032022-4657.

4. Національний банк України. Валютний ринок. URL: https://bank.gov.ua/ua/markets/currency-market.

5. Постанова «Про затвердження Положення про здійснення операцій із валютними цінностями» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002500-19#n10.

6. Умови та правила здійснення операцій із валютними цінностями ПриватБанк. URL: https://conditions-and-rules.privatbank.ua/main/view-content-231/?lang=uk.

Дмитро СИЧЕВ*,
студент 2 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА БУДІВЕЛЬНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Анотація. *У статті обґрунтовано напрями удосконалення методології, методики й організації фінансового планування діяльності будівельних підприємств у контексті запровадження концептуального підходу фінансової рівноваги. Концептуальні засади фінансового планування розглянуто в процесі його становлення та в сучасних умовах господарювання, уточнено сутність та завдання фінансового планування діяльності підприємств. Досліджено принципи, методи фінансового плануван†ня та розширено їх класифікацію через встановлення нових критеріїв – за видами концепцій. Визначено склад показників фінансового плану будівельного підприємства в цілому та сегментів його діяльності, їх відмінності для малого і збиткового підприємства. Виявлено напрямки узгодження складових фінансової політики у процесі фінансового планування та її вплив на порядок розрахунку, склад показників фінансового плану.*

Abstract. *The article reveals the directions for improving the methodology, techniques and organization of financial planning of construction enterprises in the context of implementing the conceptual approach of financial balance. Conceptual principles of financial planning is considered in the process of its formation and in the contemporary economy, the essence and objectives of financial planning activity. Principles, methods and expanded financial planning and their classification by establishing new criteria - the types of concepts. The composition of the financial plan of the industrial enterprise as a whole and segments of the business, their differences for small and unprofitable enterprises. There are areas of agreement components of financial policy in the financial planning process and its impact on the calculation procedure, the composition of the financial plan.*

Вступ. Становлення нових та поступова зміна дотеперішніх економічних і соціальних відносин в Україні впливає на формування фінансової системи та відповідних методів управління фінансами. Фінансове планування як важлива складова механізму фінансової системи та одна із функцій управління

* Науковий керівник: д.е.н., професор кафедри фінансів, банківської справа та страхування ВНАУ – Алескерова Ю.В.

підприємством набуває актуальності за сучасних умов, коли суттєвим для діяльності є вплив глобалізації, поступової інформатизації суспільства та його інноваційного розвитку.

Потреба у цілісній концепції фінансового планування спонукає до дослідження складових процесу планування фінансових ресурсів підприємства, необхідності застосування основних макроекономічних показників при розрахунку показників плану підприємств за індикативного планування, інструментів досягнення фінансової рівноваги в умовах розвитку національної фінансової системи і впливу світової економіки. Для визначення завдань, принципів, методів фінансового планування в окремих наукових розробках використовуються положення телеологічної, генетичної концепцій або їх поєднання, що не враховує сучасних умов і робить застосування фінансового планування неефективним.[6].

Виклад основного матеріалу. Ефективне управління фінансами підприємства забезпечується за умови планування всіх фінансових потоків, процесів і відносин на підприємстві. Фінансове планування тільки тоді дає позитивні результати, коли ґрунтується на знанні об'єктивних закономірностей суспільного розвитку, тенденціях руху фінансових ресурсів, вивченні вихідної бази, результативності раніше проведених заходів та фінансових операцій.

В умовах ринку зростає значущість фінансового планування на мікрорівні, оскільки кожний крок підприємства пов'язаний з ризиком, приносить доходи або втрати і має бути попередньо розрахований, обґрунтований у різних варіантах, перш ніж буде прийнято рішення.

До об'єктів фінансового планування на підприємстві належать дохід від реалізації продукції (робіт, послуг), обсяги оборотних активів та джерела їх поповнення, прибуток, джерела фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності, позабюджетні фонди, оновлення основних засобів, відносини з бюджетом та банками.

В умовах ринку підприємства самостійно розробляють і затверджують показники фінансовихпланів. Процес фінансового планування включає:

– Розрахунки планових фінансових показників з використанням виробничих розділів плану діяльності підприємства;

– Узгодження показників плану з акціонерами, банківськими установами;

– Розгляд проекту плану керівництвом підприємства і трудовим колективом.

Для обґрунтування розробки фінансового плану принципове значення має проведення перед планового аналізу фінансової діяльності, в результаті якого виявляються резерви підвищення ефективності роботи підрозділів підприємства, вплив зовнішнього середовища - економічних, фінансових, валютних, кредитних, конкурентних та інших умов, в яких здійснюється виробнича діяльність підприємства.

В умовах ринку в діяльності підприємства зовнішнє середовище є основним джерелом невизначеності, яке пояснюється непередбачуваністю,

неможливістю врахування впливу всіх змін, дій і взаємозв'язків в ньому. При цьому потрібно зазначити, що ця невизначеність у фінансовій сфері проявляється в найбільшій мірі. Саме вплив зовнішнього середовища зумовлює появу ризику.

Для розробки фінансового плану підприємства необхідна належна інформаційна база. В якості такої бази використовують:

– постанови органів галузевого або територіального управління щодо розвитку підприємства;
– фінансові норми і нормативи;
– державні замовлення і контракти;
– обсяг державних централізованих капітальних інвестицій;
– інформацію про стан ринку товарів (робіт, послуг);
– результати аналізу виробничо-фінансової діяльності в попередньому (базовому) періоді;
– планові показники інших розділів плану економічного і соціального розвиткупідприємства.

Фінансове планування базується на таких принципах, як:

– принцип використання планових фінансових показників для управління фінансовими ресурсами підприємства;
– принцип ефективності, який орієнтує на досягнення позитивних фінансових результатів за окремими операціями віддіяльності кожного підрозділу підприємства, на досягнення необхідного економічного і соціального ефекту;
– принцип комплексності та єдності мети. Він передбачає узгодження виробничих і фінансових ресурсів, планів на різних рівнях управління підприємством. При цьому необхідне поєднання загальнодержавних, колективних та особистих економічних інтересів учасників відтворення;
– принцип науковості, який забезпечує реальність та ефективність передбачених планом завдань.

Фінансове планування здійснюється за такою схемою:

– проводиться аналіз фінансової ситуації;
– розробляється загальна фінансова стратегія підприємства;
– складається проект поточного фінансового плану;
– здійснюється коригування, увязка і конкретизація фінансового плану;
– розробляються оперативні фінансові плани;
– проводиться аналіз і контроль виконання фінансового плану.

На першому етапі аналізують фінансові показники діяльності підприємства за попередні 2 – 3 роки. Основна увага приділяється таким показникам, як обсяг реалізації продукції (робіт, послуг), собівартість реалізованої продукції, фінансові результати діяльності підприємства. Такий аналіз дає можливість оцінити результати діяльності та визначити проблемні питання, що стоять перед підприємством.

На другому етапі здійснюють розробку фінансової стратегії та визначають фінансову політику за основними напрямами фінансової діяльності підприємства, складають основні прогнозні документи, які стосуються перспективних фінансових планів.

На третьому етапі уточнюють і конкретизують основні показники прогнозних фінансових документів за допомогою розробки поточних фінансовихпланів.

На четвертому етапі ув'язуються показники фінансових планів з виробничими, комерційними, інвестиційними та іншими планами, що розробляютьсяпідприємством.

На п'ятому етапі здійснюють оперативне фінансове планування, у процесі якого визначаються поточна виробнича, комерційна та фінансова діяльність підприємства і кінцеві фінансові результати його діяльності.[7]

Плановий баланс доходів і видатків будівельного підприємства, наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Плановий баланс доходів і видатківбудівельногопідприємства, (тис. грн.)

Розділи і статті балансу	Всього на рік	У тому числі за кварталами			
		I	II	III	IV
I. Доходи і надходження					
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування	7240	1680	1930	1990	1640
Амортизаційні відрахування	686	160	175	170	181
Цільове фінансування капітальних інвестицій	220			135	85
Мобілізація внутрішніх ресурсів в капітальному будівництві	14	3	3	4	4
Інші джерела фінансування капітальних інвестицій	54		12	25	17
Податок на доданувартість	845	182	236	223	204
Довготерміновий кредит банку	490			290	200
Разом доходи і надходження	9549	2025	2356	2837	2331

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності ВОВ «План»

Процес фінансового планування завершується аналізом і контролем виконання фінансового плану. Цей етап полягає у зіставленні фактичних фінансових результатів діяльності підприємства з плановими показниками, виявленні причин відхилень від їх планового значення та у розробці заходів щодо усунення негативних явищ.

Ефективним щодо управління фінансовими ресурсами підприємства будь-якої формивласності є фінансовий план, якийскладається у формі балансу доходів і видатків на плановийперіод.

Вихідною інформацією для складання балансу доходів і видатків служать: планові показники виробничо-фінансової діяльності підприємства, плановий прибуток, його використання, амортизаційні відрахування, приріст оборотних активів, обсяги і джерела капітальних інвестицій, надходження ісплатаподатку на доданувартість та іншідані. [2]

У першому розділі «Доходи і надходження» згруповані всі джерела надходжень фінансових ресурсів – прибуток від усіх видів господарської діяльності підприємства, амортизаційні відрахування, які у складі виручки надходять підприємству й використовується як джерело фінансування капітальних інвестицій на відновлення, реконструкцію й модернізацію основних засобів, інші фінансові ресурси, в тому числі централізовані.

Доцільність включення до складу ресурсів, що надходять підприємству, зумовлена тим, що одержаний в складі виручки від реалізації ПДВ має бути повністю перерахований до державного бюджету, але за вирахуванням видатків на оплату ПДВ підприємства як покупця матеріальних ресурсів, при чому не всіх, а тільки тих, що витрачені на виробництво продукції (робіт, послуг) і згідно із законодавством включаються до складу валових витрат.

У другому розділі балансу «Видатки та відрахування»відображаються всі видатки, джерела фінансування яких визначені в першому, а також четвертому розділах. Витрати, які фінансуються з кількох джерел, для зручності виділяються окремим рядком частина, що покривається за рахунок прибутку.

Третій і четвертий розділи містять платежі підприємства у державний бюджет, у тому числі податок на прибуток, ПДВ, акцизнийзбір, а також суму асигнувань з бюджету.

В балансі доходів і витрат визначається сума перевищення платежіву бюджет проти асигнувань із бюджету. Якщо баланс доходів і видатків складено правильно, то різницяміж першим і другим розділами дорівнює ризниці між платежами в бюджет й асигнувань з бюджету.

У наведеному балансі доходів і видатків загальна сума доходів і надходжень становить 9549 тис. грн., видатки і відрахування – 8366 тис. грн., перевищення надходжень над видатками – 1183 тис. грн., що відповідає статті четвертого розділу балансу.

Для перевірки правильності складання балансу з точки зору взаємозв’язку окремих доходів і видаткових статтей і подальшого контролю за дотриманням використання окремих видів доходів і надходжень за цільовим призначенням, у

практиці фінансового планування використовують так званий шахматний баланс.

Таблиця 2

План руху грошових коштів на 2023 р.

Розділи і статті балансу	2021 рік (план)	У тому числі за кварталами			
		I	II	III	IV
Надходження					
1.1. Виручка від реалізації продукції (без ПДВ, акцизів і мит)	28120	6186	7311	7620	7003
Разом за розділом I	28226	6183	7346	7652	7026
2.5. Кошти, які надходять в порядку пайової участі у житловому будівництві	1480	290	372	380	438
Разом за розділом II	1737	326	451	455	505
3.2.1. Одержання нових позик і кредитів	230	130	100		
Разом за розділом III	317	130	100	50	37
Всьогонадходжень	30261	6639	7897	8157	7568
1.1. Витрати на виробництво реалізованої продукції	21490	4670	5556	5790	5474
1.2.1. Податки, включені до собівартості продукції	836	170	196	250	220
1.2.2. Податок на прибуток	1406	309	366	394	337
1.2.3. Податок на інші доходи	78	33	23	13	9
1.3. Виплати з фонду споживання (матеріальна допомога та ін.)	920	206	230	226	258
1.4. Приріст власних оборотних коштів	110			64	46
Разом за розділом I	24840	5388	6371	6737	6344
2. За інвестиційною діяльністю					
Разом за розділом II	284	65	82	69	68
Разом за розділом III	304	44	46	118	96
Всьоговидатків	25429	5497	6500	6924	6508
Перевищення доходів над видатками	4832	1142	1397	1233	1060
Сальдо за поточною діяльністю	3386	795	975	915	701
Сальдо за інвестиційною діяльністю	1453	261	369	386	437
Сальдо за фінансовою діяльністю	13	86	54	-68	-59

Джерело:розрахованоавтром за даними фінансової звітності ВОВ « План»

Система поточного планування фінансової діяльності підприємства ґрунтується на розробленій фінансовій стратегії та фінансовій політиці за окремими напрямами фінансовоїдіяльності. Поточний фінансовий план складають на рік з розподілом показників по кварталах. Дані, включені у поточніфінансовіплани, характеризуються такими параметрами, як:

✓ результати фінансового аналізу за попередній період;

✓ плановані обсяги виробництва і реалізації продукції, а також інші економічні показники операційної діяльності підприємства;

✓ система розроблених на підприємстві норм і нормативів витрат окремих видів ресурсів;

✓ чинна система оподаткування;

✓ чинна система норм амортизаційних відрахувань;

✓ середні ставки кредитного та депозитного відсотка на фінансовому ринку тощо.

В процесі поточного фінансового планування принципове значення має розробка плану руху грошових коштів з урахуванням їх припливу (надходження і платежі), відпливу (витрати і видатки) та розрахунку чистого грошового потоку. Фактично він відображає рух грошових потоків за поточною (операційною), інвестиційною та фінансовоюдіяльністю.

План руху грошових коштів складають на рік з розподілом по кварталах і включають до нього надходження і видатки. У розділі надходжень відображають виручку від реалізації продукції, основних засобів і нематеріальних активів, доходи від поза реалізаційних операцій та інші доходи, які підприємство має одержати впродовж року.

У видатковій частині відображаються витрати на виробництво реалізованої продукції, суми податкових платежів, погашення довгострокових позичок, сплата відсотків за користування банківським кредитом.

Наведена форма плану дозволяє перевірити реальність джерел надходження коштів та обґрунтованість видатків, синхронність їхнього виникнення, своєчасновизначити потребу в позикових коштах.

При такій побудові плану руху грошових потоків плануванням охоплюється весь оборот грошових коштів. У разі виникнення дефіциту коштів це дає можливість проводити аналіз та оцінку надходжень і видатків грошових коштів і приймати оперативні рішення про можливі способи фінансування. Заключним документом поточного фінансового плану виступає плановий баланс активів і пасивів на кінець планового періоду. У ньому відбиваються усі зміни в активах і пасивах за рахунок запланованих заходів, відображається стан майна і фінансових ресурсів підприємства [3].

Мета розробки балансового плану — визначення необхідного приросту окремих видів активів із забезпеченням їхньої внутрішньої збалансованості, а також формування оптимальної структури капіталу, яка гарантувала б достатню фінансову стійкість підприємства у майбутньому.

Висновки. Ринок ставить високі вимоги до якості фінансового планування, оскільки за негативні наслідки своєї діяльності відповідальність несе саме підприємство. Зміст і форми фінансового планування мають бути суттєво змінені у зв’язку з новими економічними умовами та соціальними орієнтирами. Ринок підвищує вимоги до підприємств щодо забезпечення своєчасних платежів постачальникам за сировину, матеріали, енерго ресурси, роботи і послуги, виплати заробітної плати своїм працівникам, проведення своєчасних розрахунків з державним бюджетом. Їх виконання можливе тільки при беззбитковій діяльності підприємств, достатній мобільності ресурсів та їх віддачі.

Досягнути цього можна лише шляхом налагодженої фінансової роботи на підприємстві, яка забезпечить поточний прогноз динаміки фінансових ресурсів в

умовах зміни попиту на продукцію, цін, податків та інших кон’юнктурних факторів. Важливу роль в цьому повинні відігравати фінансові плани, які сприяють збереженню фінансової стійкості підприємства.

Фінансовий план активно впливає на всі сторони діяльності підприємства через вибір об’єктів фінансування, скерування коштів в залежності від їх віддачі на ті чи інші заходи, сприяє раціональному використанню трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

В умовах ринкової економіки змінився фінансово-кредитний механізм, зокрема, взаємовідносини підприємств з бюджетом в розподілі фінансових ресурсів, у тому числі прибутку. Ці зміни повинні відображатися в фінансових балансах, які сьогодні залишаються засобом визначення обсягів і джерел фінансових ресурсів підприємств, планування коштів та їх розподілу на потреби виробничого і соціального розвитку.

Список використаних джерел:

1. Іванова В.В. Планування діяльності підприємства: Навч. посібник. К.: Центр навчальноїлітератури. 2021. 427 с.
2. Зінь Е.А., Турчанко М.О. Планування діяльності підприємства: Підручник. К.: ВД «Професіонал». 2019. 320 с.
3. Жердецький П.Ф., Пересада А.А. Економіка будівельного комплексу: Навчальний посібник. К.: Вища школа.2020. 271 с.
4. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент: Учебный курс. К.:Эльма-Н. Ника-Центр, 2021. 448 с.
5. Антонюк П.Д. Стан проектної справи, нові технології, економіка, кадри. *Економіка будівництва*. №1. 2020. С. 28-36.
6. Тітов Д.В. Фінансова спроможність та забезпечення дохідності об'єднаних територіальних громад. *Polish journal of science*. 2020. №26. С. 24-29.
7. Алескерова Ю.В. Фінансовий ринок: підруч. Хмельницький. 2019. 484 с.

Діана ТЕСЛЯ*,
студентка 3 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ДЕТЕРМІНАНТИ ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ

Анотація. *Міжнародні фінанси в умовах глобалізації забезпечують активізацію міжнародного співробітництва та діяльності наднаціональних інститутів, зростання обсягів зовнішньої торгівлі та розвиток цифрових технологій. У цьому контексті важливо визначити фактори, що впливають та визначають розвиток міжнародних фінансів. У роботі використано систему наукових методів та підходів, які дозволили досягти мети дослідження, зокрема: системний метод – для розкриття підходів до еволюції міжнародних фінансових відносин та обґрунтування детермінант їх розвитку; методи наукової абстракції, структурного аналізу та узагальнення використовувалися для вивчення динаміки та особливостей функціонування окремих сегментів міжнародних фінансів.*

Розвиток міжнародних фінансів відображає зростання фінансового потенціалу країн та світового ВВП. У разі глобалізації формуються нові загальні принципи розвитку суспільства. Міжнародні фінанси сприяють «стиранню кордонів», прискоренню розрахунків та міжнародному руху капіталу. Це поглибило систему взаємозв'язків архітектоніки міжнародних фінансів та формує нову матрицю їхніх відносин.

Abstract. *In the context of globalization, international finance provides for the intensification of international cooperation and the activities of supranational institutions, the growth of foreign trade and the development of digital technologies. In this context, it is important to identify the factors that influence and determine the development of international finance. The system of scientific methods and approaches is used in the work, which allowed to achieve the goal of the research, in particular: system method – to reveal approaches to the evolution of international financial relations and substantiate the determinants of their development; methods of scientific abstraction, structural analysis and generalization were used to study the dynamics and features of the functioning of individual segments of international finance.*

The development of international finance reflects the growth of financial potential of countries and world GDP. In the conditions of globalization new general principles of development of a society are formed. International finance contributes to the «blurring of borders», the acceleration of settlements and the international movement of capital.

* Науковий керівник: д.е.н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Алескерова Ю.В.

Вступ. Загальносвітові тенденції свідчать про поглиблення міжнародного співробітництва у різних сферах суспільного та приватного життя, зростання обсягів зовнішньоторговельних операцій, у тому числі малого та середнього бізнесу, активізації наявних та створення наддержавних інтеграційних інститутів, інформатизації, розвиток цифрових технологій тощо. Провідну роль у цьому грає міжнародне співробітництво у процесі виробництва, реалізації та споживання товарів, робіт, послуг, руху капіталів, робочої сили, технічного, технологічного, військового та культурного обміну, надання допомоги, ліквідації наслідків стихійних лих, техногенних катастроф, пандемій та інше. Міжнародне співробітництво та економічна діяльність супроводжуються рухом фінансових потоків між учасниками та опосередковують фінансові відносини, пов'язані з формуванням, розподілом та використанням відповідних фондів фінансових ресурсів, регулюються положеннями, угодами, зобов'язаннями, створеними та оформленими у нормах міжнародного та національного права. У даному контексті важливим є узагальнення детермінантів розвитку міжнародних фінансів та визначення напрямків підвищення результативності фінансових відносин в умовах глобалізації.

Значний внесок у вирішення питань функціонування та розвитку національних та міжнародних фінансово-грошових відносин та систем під впливом глобалізації внесли наукові дослідження: Т. Ахнерта, К.-П. Джоржа, [1], Дж. Банністера, Я. Турунена, М. Гардберга [2], Джерома Х. Пауелла [3], а також вітчизняних учених: І.М. Блохіної, І.А. Неводової, А.Р. Газізова [4], Є.В. Зенкіної [5], Г.В. Петрової [6] та ін. Проте багато детермінантів впливу процесів глобалізації на розвиток системи міжнародних фінансових відносин залишаються недостатньо дослідженими та вимагають проведення подальших комплексних та системних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Еволюція міжнародних фінансів показує тенденції, особливості формування загальних та особливих факторів національного та загальносвітового розвитку, а також характеризується факторами, пов'язаними з потенціалом, ступенем відкритості, конкурентоспроможності, інтегрованості та інформатизації національних економічних систем, рівнем інституційного, технологічного та економічного розвитку суверенних держав, специфікою зовнішньоекономічної діяльності, узгодженістю національних та загальносвітових стратегічних цілей, довгострокових пріоритетів та досконалістю норм національного та міжнародного права. Зазначене впливає на сфери фінансових відносин, що мають відмінність у характеристиках прояву, механізмах реалізації, рівнях та особливостях розвитку, терміновості впливу та наслідках як для окремих міжнародних суб'єктів, суверенних держав, так і для світової спільноти в цілому.

Найбільш значущими з них є валютні системи та валютні відносини, міжнародний рух капіталу та інвестиційних ресурсів, світовий фінансовий ринок, міжнародні двосторонні та багатосторонні фінансові відносини, міжнародні розрахунки.

Еволюція міжнародних фінансів пов'язана з удосконаленням підходів до

формування національної та міжнародної фінансової політики та механізму її реалізації. Важливим в умовах глобалізації стає запровадження принципів відкритості, стійкості, узгодженості заходів щодо національної соціальної та екологічної політики, гнучкості, ефективності, спрямованості на забезпечення загальносвітових пріоритетів у суспільному розвиткові, готовності до фінансування інноваційних проектів та інклюзивності їх фінансування.

ООН затверджено 17 глобальних Цілей сталого розвитку світу, спрямовані на підвищення добробуту та захист навколишнього середовища, боротьбу зі зміною клімату на Землі, забезпечення економічного розвитку, якості освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, працевлаштування тощо. Їхнє рішення передбачає акумулювання та ефективне використання національних та глобальних фінансових ресурсів. Світова спільнота забезпечує узгодження механізмів фінансового співробітництва, що дозволяє багатим країнам отримувати вигоди міжнародного співробітництва, а бідним та тим, хто розвивається, – зовнішню фінансову та технічну допомогу, кредитні ресурси на вигідних (узгоджених) умовах, що в сукупності сприятиме вирішенню загальносвітових цілей суспільного розвитку [1,2].

Розвиток міжнародних фінансів позначилося на поглибленні фінансово-економічних, зовнішньоторговельних, соціальних та культурних відносин, відносин у сфері забезпечення безпеки та ін.Це суттєво впливає на темпи та вектори міжнародного руху капіталів, виробництво та зайнятість у суверенних країнах та забезпечує «прання кордонів», миттєвість розрахунків та переміщення капіталів між учасниками світового фінансового середовища реалізується через механізм фінансових інновацій та цифрової економіки. Глобалізаційні процеси, що формують нову матрицю світового розвитку, поглибили систему взаємозв'язків архітектоніки міжнародних фінансів, що прискорює отримання прямого та зворотного ефектів їх впливу, визначає динаміку та динамічність економічних процесів, рух міжнародних фінансових потоків, виникнення та дію національних та геополітичних ризиків.

Важливу роль прискоренні міжнародного руху капіталів відіграють інтереси учасників світового фінансового середовища, які з його допомогою намагаються забезпечити власні (виробничо-торговельні, інвестиційні, споживчі тощо) та загальні (загальнонаціональні, міжнародні, загальносвітові) цілі та інтереси. У той же час, в умовах глобалізації роль суверенних країн змінюється відповідно до умов світового розвитку, що забезпечує формування та розвиток як наддержавних та наднаціональних, так і міжнародних організацій, інститутів, союзів, альянсів та об'єднань, транснаціональних корпорацій (ТНК), транснаціональних банків (ТНБ), багатонаціональних підприємств (МНП) та ін. Удосконалюється та уніфікується формат їхньої співпраці, моделі функціонування та взаємозв’язків, фінансово-банківські технології розрахунків та переміщення капіталів. Акумулювання значних фінансових ресурсів у розпорядженні ТНК, МНП та ТНБ дозволяє їм формувати конкурентні переваги в порівнянні з іншими учасниками національних та світових ринків, оптимізувати менеджмент-процеси, технології, виробництво, реалізацію

продукції та послуг, фінансові потоки тощо [1].

Одночасно держави можуть впливати на діяльність деяких з них та використовувати їх для реалізації своїх геополітичних інтересів та як механізм тиску на країни, де розміщуються філії або інші структурні підрозділи таких суб'єктів. Ці процеси можуть супроводжуватися різними політичними, економічними, військовими та іншими заходами, але обов'язково передбачають фінансову компоненту та мають негативні соціально-економічні наслідки для країн, де розміщуються «компанії-диверсанти», оскільки фінансовий потенціал останніх та «донорська підтримка» з боку країни- джерела, що веде «гібридну експансію», формують додаткові ризики, зумовлюють дестабілізуючий вплив на політичну, фінансову та суспільну стабільність. Протягом кількох останніх десятиліть така експансіоністська політика активно практикувалася низкою провідних країн.

Дослідження ролі світових фінансових центрів вимагає врахування їхніх видів та особливостей функціонування, що передбачає ранжування за такими ознаками: глобальні, регіональні, країни, міста, спеціалізація, нові, офшорні та інші, які використовуються для формування відповідних рейтингів, наприклад, Global Financial Centers Index (GFCI). За даними міжнародних досліджень, оприлюдненими у 26 виданні GFCI світових фінансових центрів у вересні 2019р., можна визначити, що у першій п’ятірці стабільно тримають свої найвищі рейтинги Нью-Йорк, Лондон, Гонконг, Сінгапур та Шанхай. Регіональна оцінка 10 лідерів показує, що у Північній Америці світовим фінансовим центром, безумовно, є США, у Західній Європі – Великобританія, в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні – Китай, Сінгапур, Японія, Австралія, у регіоні Близького Сходу та Африки – Об’єднані Арабські Емір.

Функціонування та посилення потенціалу світових фінансових центрів сприяли активізації міжнародних фінансових потоків, зростанню можливостей та взаємозалежності світового ринку капіталів загалом та його сегментів зокрема. У разі фінансової глобалізації посилюється національна відірваність капіталів внаслідок діяльності офшорних центрів, які забезпечують ухиляння від національного оподаткування через механізм диверсифікації активів з урахуванням відмінностей податкових систем різних країн, приховування джерел походження доходів, зростання прибутковості вкладених капіталів.

Значну роль в прискоренні розвитку міжнародних фінансів зіграло формування рейтингу світових фінансових центрів (табл.1). З одного боку, їх розвиток демонструє процеси концентрації банківських та спеціалізованих фінансово-кредитних установ технології, що акумулюють значні фінансові ресурси, здійснюють міжнародні валютно-кредитні та фінансові операції з цінними паперами, їх похідними інструментами, золотом в окремих країнах та містах. З іншого боку, їхня поява свідчить про високий та стійкий розвиток країн світу, в яких вони формуються, що забезпечується комплексом факторів. Зокрема, це: відкритість, розвиненість, прозорість, стійкість та стабільність функціонування національної фінансової системи та фінансового ринку; наявність інвестиційних ресурсів та вільних капіталів; використання

національної валюти у міжнародних резервах; високий рівень розвитку інформаційних технологій, засобів зв'язку, фінансово-банківської та іншої суспільної інфраструктури, міжнародних комунікацій; сприятливий правовий, інвестиційний та соціальний клімат тощо.

Базельський комітет із банківського нагляду зазначає, що центральні банки та міжнародні фінансові інститути намагаються пом'якшити вплив негативних наслідків пандемії COVID-19 на реальну економіку шляхом фіскальних та монетарних заходів; також, враховуючи важливість забезпечення стабільності світової банківської системи у фінансовому та операційному напрямах, він сформував рекомендації, відповідні технічні роз'яснення щодо нормативних та наглядових заходів для пом'якшення впливу пандемії на економіку та підтвердив тезу про те, що в таких умовах банки мають використовувати капітальні ресурси для підтримки реальної економіки та покриття збитків [3].

Міжнародна організація комісій з цінних паперів (IOSCO) розробила робочу програму зі стабілізації ринків цінних паперів, які постраждали внаслідок пандемії [4].

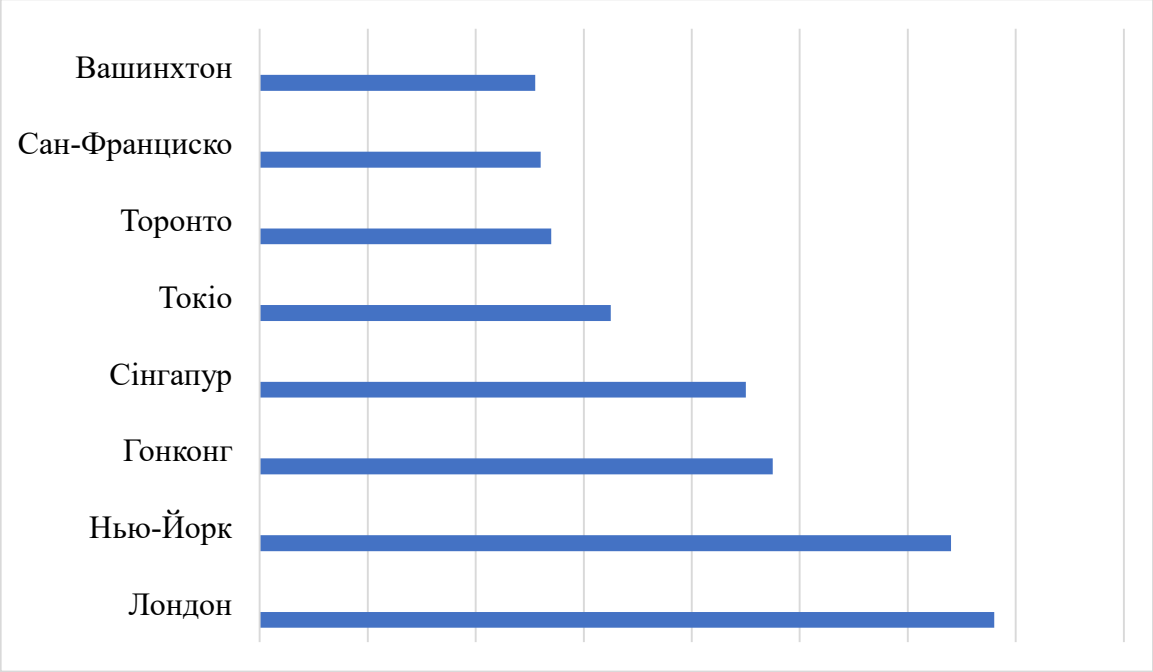

Рис. 1. Рейтинг світових фінансових центрів
Джерело: Сформовано автором за [2].

Рада з фінансової стабільності (FSB), діяльність якої спрямована на координацію діяльності національних фінансових та міжнародних органів, що розробляють стандарти ефективних політик у фінансовій сфері, визначила слабкі місця, ризики та вплив COVID-19 на фінансову стабільність, здійснила аналіз заходів, проведених країнами G- 20 щодо кредитування реальної економіки, підтримки фінансів та стабілізації глобальної фінансової системи. FSB розповсюджує ознайомлювальні матеріали щодо результативності заходів, спрямованих на оцінку їх макрофінансових наслідків в умовах швидкого

розвитку ринкового середовища. Це дозволить удосконалювати дії національних фінансових органів [4].

Слід також зазначити, що розвиток економічного та фінансового середовища, технологічного та управлінського укладів дозволяє суверенним країнам використати фінансовий потенціал для забезпечення національного розвитку та реалізації національних інтересів у сучасному світі. Важливим є застосування адаптаційних механізмів запровадження уніфікованих світових стандартів та підходів, що прискорюють суспільний розвиток. Суверенні країни забезпечують реалізацію своєї зовнішньої політики через фінансовий механізм держави, з якого можна як здійснювати регулювання руху фінансових потоків, інвестицій, участі у міжнародній торгівлі, а й забезпечувати зовнішнє фінансування національної економіки та виконання боргових зобов'язань.

Циклічність економічного розвитку, взаємозалежність національного та світового ринку потребують посилення інституту держави та її механізмів фінансового регулювання. Наддержавні інститути, що функціонують за міждержавними угодами, дозволяють забезпечити формування спільної політики, реалізацію інтересів та цілей інтеграційних утворень. Розвиток глобальних фінансів супроводжується як циклічності економічного розвитку, а й загостренням міждержавних конфліктів, екологічних, техногенних, демографічних та інших проблем [4].

Висновки. На основі проведених досліджень можна зробити висновок, що в сучасних умовах загострення глобальних проблем людства, активізації геополітичного та геоекономічного суперництва провідних країн світу, важливим є формування адаптованого фінансового механізму міжнародного співробітництва, врахування його особливостей залежно від сучасних потреб країни та суспільних пріоритетів. Розвиток інституційного середовища має забезпечити результативність такої співпраці, ефективність використання бюджетних ресурсів, дотримання критеріїв національної безпеки країн світу.

Поглиблення інтеграційних процесів у міжнародних фінансах посилює вплив загальних та особливих факторів, адаптивність системи міжнародних фінансів, забезпечує формування нової глобальної матриці фінансових взаємин, її інституційної архітектоніки; визначає створення нових важелів впливу на загальносвітові тенденції та процеси з урахуванням фінансового потенціалу та інтересів усіх учасників. Проте зазначені процеси вимагають підвищення дієвості та ефективності міжнародного співробітництва та подальшої уніфікації механізмів та підходів до управління процесами руху та перерозподілу міжнародних фінансових ресурсів, що актуалізує проведення подальших теоретичних та практичних досліджень у цьому напрямі.

Список використаних джерел:

1. Ahnert T. Information contagion and systemic risk URL:www.toniahnert.com/InformationContagion.pdf

2. Bannister G.J. Dollarization and Financial Development International Monetary Fund Geoffrey J. Bannister; Jarkko Turunen; Malin Gardberg URL:

www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/09/11/Dollarization-and-Financial-Development-46164
3. Powell J.H. Mapping the Financial Frontier: What Does the Next Decade Hold? URL: www.bis.org/review/r190521a.pdf
4. International Monetary Fund. URL: www.imf.org/external/pubs.

Аліна ШАФАР *,
студентка 3 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. *У статті аналізувались сучасні виклики, які стоять перед сектором фінансової безпеки України. Розкриває проблему боргу України та її вплив на економічний та соціальний розвиток. Варто зазначити, що державний борг може призвести до бюджетного дефіциту, оскільки країни не завжди можуть знизити витрати на основі доходів.*

Зокрема, не конкурентоспроможність українських товарів призвела до зниження виробництва та споживчого попиту. Ці фактори впливають на внутрішню інфляцію та підривають фінансову безпеку.

Важливою складовою забезпечення фінансової стабільності та безпеки є активна участь держави в економічному житті країни, особливо використання коштів державного бюджету у різноманітних інвестиційних планах та проектах. Проте в Україні бюджетні кошти використовуються неефективно, що підриває фінансову безпеку.

Abstract. *This article analyzes the current challenges facing Ukraine's financial security sector. Reveals the problem of Ukraine's debt and its impact on economic and social development. It is worth noting that public debt can lead to budget deficits, as countries cannot always reduce revenue-based spending.*

In particular, the uncompetitiveness of Ukrainian goods has led to a decline in production and consumer demand. These factors affect domestic inflation and undermine financial security.

An important component of ensuring financial stability and security is the active participation of the state in the economic life of the country, especially the use of state budget funds in various investment plans and projects. However, in Ukraine budget funds are used inefficiently, which undermines financial security.

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справа та страхування ВНАУ – Руда О.Л.

Вступ. Без надійного фінансового забезпечення неможливо побудувати основи економічної міцності нації, побудувати ефективний соціальний захист, національну оборону, підвищити добробут громадян, вирішити низку нагальних соціально-економічних проблем. Адже фінансова безпека є ключовим фактором економічної стабільності, сталого розвитку, одним із пріоритетів уряду та парламенту. Питання фінансової безпеки країни певною мірою є предметом дослідження цих вчених, як Л.В. Шевченко [14], М.А. Коваленко [4], О.В. Прокопенко [9], І.М. Комарницький [5], Н.Й. Реверчук [11], В.І. Соловйов [13], М.М. Єрмошенко [2] тощо. Проте природа та складові фінансової безпеки досі на науково-практичному рівні не досліджені, а комплекс показники характеризують її рівень.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних чинників незалежності суверенної держави в сучасних економічних умовах є її фінансовий стан. У зв'язку з швидкими змінами ринкової кон'юнктури на світовому фінансовому ринку система економічних відносин світового господарства взаємопов'язана, а через нестабільність внутрішнього та зовнішнього середовища становище вітчизняної фінансової індустрії стає дедалі складнішим. контроль. У цьому контексті необхідна комплексна превентивна оцінка зовнішніх і внутрішніх факторів, які прямо чи опосередковано впливають на фінансовий сектор країни [13].

На думку М. Єрмощенко, фінансова безпека – це такий стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інтересів, достатністю обсягів фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення в цілому, що забезпечує ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток [7].

О. Барановський вважає, що фінансова безпека - це важлива складова частина економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів, ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин, стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання[1].

Можна погодитися з позицією А. Миколайчука, який фінансову безпеку держави визначає як сукупність соціально-економічних і правових відносин, що забезпечують такий фінансовий стан, при якому виявляється стійкість до зовнішніх загроз і ризиків при раціональному використанні своїх фінансових ресурсів [6]. Як справедливо з цього приводу зазначає О. Савицька, фінансова безпека є складною багаторівневою системою, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру і характер розвитку. Система фінансової безпека держави включає бюджетну, валютну, грошово-кредитну, боргову безпеки, безпеку страхового ринку та безпеку фондового ринку. З огляду на це, забезпечення безпечного рівня функціонування фінансово-кредитної сфери

можливе лише за умови розробки і реалізації обґрунтованої стратегії розвитку усіх сегментів вітчизняного фінансового ринку, проведення дієвої грошово-кредитної, валютної, бюджетної, боргової та інвестиційної політики, здійснення конкретних заходів щодо уникнення небезпеки грошового обігу, валютного ринку, бюджетної системи, державних запозичень, поліпшення інвестиційного клімату в Україні. Стратегія фінансової безпеки має бути зорієнтованою на розробку і послідовне здійснення заходів щодо закріплення і розвитку позитивних процесів і подолання негативних тенденцій у сфері фінансових відносин. При цьому мають бути визначені найближчі цілі цієї стратегії та механізм їх реалізації[12]. Ефективність курсової політики відіграє важливу роль у забезпеченні національної фінансової безпеки, впливає на економічну систему всієї країни і є одним із її комплексних показників. Це пов’язано з впливом на курс національної валюти факторів, які викликають і загрожують стабільності фінансово-кредитного сектору, зокрема рівня цін та інфляції, Валютні резерви, динаміка імпортно-експортних операцій та потоків капіталу та відповідний платіжний баланс тощо [3].

Таблиця 1

Індикатори фінансової безпеки банківського сектору України у динаміці за 2015 -2020 рр.

№	Індикатори стану банківської безпеки	Значення індикатору за роками				
		2016	2017	2018	2019	2020
1	Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	53,7	54,54	54,76	53,5	52,99
2	Співвідношення банківських кредитів та депозитівв іноземній валюті, %	113,1	115	90,69	86,64	82,79
3	Частка іноземногокапіталу у статутному капіталі банків, %	48,9	56	28,7	26,9	27,3
4	Співвідношенн довгострокових (понад 1 року) кредитів та депозитів	3,3	3,8	3,9	4,2	4,3
5	Рентабельність активів, %	0,33	1,54	4,79	5,23	3,11
6	Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зоов'язань, %	0,98	0,94	0,94	0,93	0,9
7	Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	60,34	60,57	87,97	89,31	89,43

Джерело: сформовано автором на основі [8]

На основі оцінки рівня національних показників фінансової безпеки визначається пріоритетні напрямки зміцнення фінансової безпеки України. Показники фінансової безпеки відображають конкретну ситуацію певного рівня управління (громадян, домогосподарств, підприємств, організацій та установ, галузей, регіонів, банківських систем, фондових ринків, країн) або його складових, таких як безпека грошового обігу, інфляція, валюта, бюджет, Боргова та інвестиційна безпека [7].

Аналізуючи вхідні дані для індикаторів банківської фінансової безпеки, можна помітити наступні зміни в динаміці та тенденціях. Зокрема, прострочені

кредити становили більше половини (52,9%) загального обсягу кредитів у 2020 році, що було спричинено економічною кризою в Україні. Значення показника за досліджувані роки перевищили критичні показники і мали тенденцію до зростання. (рис.2)

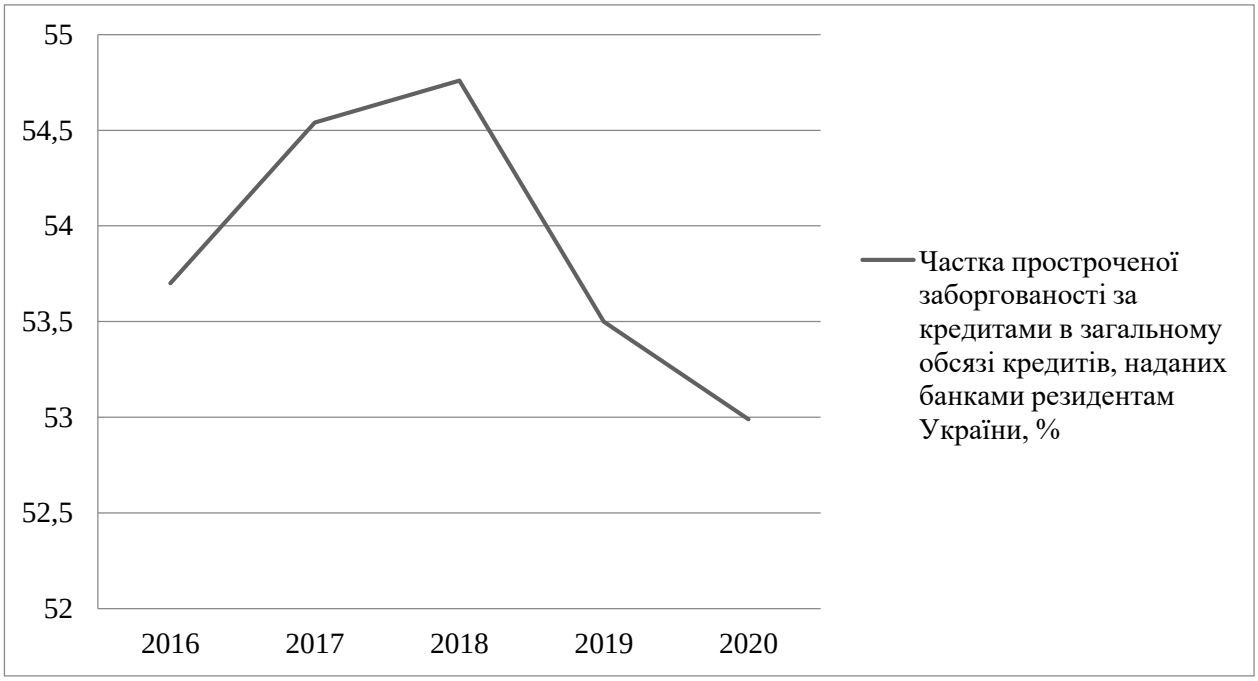

Рис. 1. Динаміка частки просроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам, 2016-2020 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі [8]

Співвідношення банківських кредитів до депозитів в іноземній валюті продемонструвало тенденцію до зниження, що свідчить про покращення загальної безпеки банківського сектору. У 2018-2020 роках співвідношення банківських кредитів і депозитів в іноземній валюті буде оптимальним. Питома вага іноземного капіталу в загальному статутному капіталі банків у 2020 році. Це 27,3%, і показник в хорошому стані. У 2017 році цей показник становив 56%, що свідчить про велику залежність вітчизняної банківської системи від іноземного капіталу. Важливим чинником забезпечення фінансової стабільності країни є розвиток фондового ринку та залучення неефективних заощаджень в інвестиційні схеми та проекти. Цей метод модернізує виробництво відповідно до сучасних вимог і усуває виробничі дисбаланси. Як свідчить досвід зарубіжжя, важливою складовою забезпечення фінансової стабільності є активна участь держави в економічному житті країни, зокрема використання бюджетних коштів на підтримку галузей, окремих галузей, різноманітних інвестиційних планів і проектів. Історично в будь-якому суспільстві переважна більшість бюджетних коштів спрямовувалася насамперед на реалізацію програм і заходів, які задовольняють соціальні потреби. У демократичних країнах цей принцип є чи не основним пріоритетом суспільного розвитку [9].

Загалом слід зазначити, що таке збільшення дефіциту державного бюджету потребує пошуку ресурсів для його покриття та забезпечення фінансування необхідних видатків державного бюджету, що призвело до масового накопичення державного боргу та гарантованого державного боргу. У результаті Україна була змушена залучати необхідні фінансові ресурси ззовні. За часи незалежності України найбільшими зовнішніми кредиторами України були переважно міжнародні фінансові установи та організації, зокрема Міжнародний валютний фонд, Європейський Союз та Світовий банк. Таке залучення та використання кредиту, окрім того, що призвело до утворення та накопичення державного боргу, також призвело до збільшення видатків бюджету України на обслуговування та обслуговування державного боргу. Внутрішня грошово-кредитна політика була неефективною, не змогла створити грошово-кредитні умови для внутрішнього балансу, оптимальної інфляції, не забезпечила цінову та фінансову стабільність – передумови сталого економічного розвитку.

Висновки. Фінансова безпека є структурною складовою національної безпеки та однією з найважливіших складових економічної безпеки. Вона підпорядковує ряд складників: фінансову безпеку домогосподарств (особистості) та фінансову безпеку підприємств (установ, організацій) – на мікрорівні та бюджетну, боргову, грошово-кредитну, валютну, інвестиційну, банківську безпеку та безпеку небанківського фінансового сектору – на макрорівні. Кожна із структурних складових фінансової безпеки характеризується певними особливостями та проблемами забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні - методологія оцінки та механізми забезпечення. Автореф. дис. д-ра екон. Наук НАН України URL: http://www.disslib.org/upravlinnja-ekonomichnoju-bezpekoju-pidpryyemnytstva.
2. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення: монографія URL: http://www.disslib.org/upravlinnjaekonomichnoju-bezpekoju-pidpryyemnytstva.
3. Кишакевич Б.Ю. Формування системи фінансової безпеки України в умовах глобалізації. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип 22.7. С.202-207.
4. Коваленко М.А., Рогальська Н.Г. Глобалізація фінансових ринків: причини та наслідки. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/.3/2009_3_kovakenko.pdf.
5. Комарницький І.М. . Франів І.А., Комарницький Б.М. Сутність і шляхи забезпечення фінансової безпеки держави. *Науковий вісник Національного університету ДПС України(економіка, право)*. 2010. Вип. 2(49) С. 22-28.
6. Миколайчук А.Б. Методичний підхід до прогнозування рівня фінансової безпеки державив системі моніторингу. *Вісник економіки транспорту і промисловості.* 2012. № 38. С. 81-86.
7. Наконечна Н.В. Тенденції індикаторів фінансової безпеки України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.9. С. 295-300.

8. Національний банк України. Грошово-кредитна статистика. Архів 2008-2021 рр. URL:https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial.

9. Прокопенко О.В. Криворучко Л.Б. Малі підприємства України: поточний фінансово-економічний стан. Механізм регулювання економіки: *Міжнародний. науковий журнал*, 2010. №3, т. 1. С. 167-175.

10. Радіонов Ю.Д. Бюджетні кошти як інвестиційний ресурс України. *Економіка України*. 2014. №9. С. 35-53.

11. Реверчук Н.Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур. URL: http://www.disslib.org/upravlinnja-ekonomichnoju-bezpekoju-pidpryyemnytstva-vukrayini.html.

12. Савицька О. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2012. №3. С.14-17.

13. Соловйов В.І. Фінансова безпека як основоположний фактор незалежності держави. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу.* 2011. № 3(15). С.149-152.

14. Шевченко Л.В. Сучасна фінансова криза в Україні та її вплив на безпеку держави. Економічна безпека України і виклики сьогодення: зб. матеріалів XIII Міжнародна науково-практична конференція, 28 травня 2010 року. – К. : Вид-во Українського ДУ фінансів та міжнародної торгівлі. С. 138-139.

Крістіна ЧМІЛЬ*,
студентка 4 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

АНАЛІЗ СТАНУ ГРОШОВОГО РИНКУ ТА ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

Анотація. *У статті розглянуто основні проблеми грошово-кредитного ринку України. Проаналізовано таку його складову частину, як грошова база, яка включає запаси готівки та суму коштів у резервах комерційних банків. Проаналізовано динаміку грошової бази України, швидкість грошового обігу та динаміку облікової ставки України у 2017–2021 рр., розглянуто відношення грошових агрегатів М2-М3 до ВВП, а також його взаємозв'язок із кредитуванням. Визначено рівень доларизації та його негативний вплив на економіку країни. Систематизовано наявні проблеми функціонування ринку України. Обґрунтовано основні напрями підвищення ефективності діяльності грошово-кредитного ринку.*

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Марценюк О.В.

Abstract. *The main problems of the money and credit market of Ukraine are considered in the article. Its component part, such as the monetary base, which includes cash reserves and the amount of funds in the reserves of commercial banks, is analyzed. The dynamics of the monetary base of Ukraine, the speed of money circulation and the dynamics of the discount rate of Ukraine in 2017-2021 are analyzed, the ratio of monetary aggregates M2-M3 to GDP, as well as its relationship with lending. The level of dollarization and its negative impact on the country's economy are determined. The existing problems of the Ukrainian market functioning are systematized. The main directions of increasing the efficiency of the money and credit market are substantiated.*

Вступ. На сучасному етапі розвитку економіки України все більш важливим є процес функціонування грошового ринку. Грошовий ринок є однією із центральних ланок функціонування національної ринкової економіки країни. Особливої актуальності набуває взаємодія грошового ринку з іншими сферами фінансової системи.

Виклад основного матеріалу. Складовою частиною дослідження грошової системи є аналіз грошового ринку. Розглянемо підходи до визначення поняття «грошовий ринок».

Грошовий ринок – це особливий сектор ринку, на якому здійснюються купівля і продаж грошей, формується попит, пропозиція і ціна на цей товар [1].

Він є невід'ємною складовою частиною сучасних товарно-грошових відносин. Суб'єктами грошового ринку є юридичні та фізичні особи, які здійснюють операції купівлі-продажу грошей. Серед них слід виокремити, з одного боку, домашні господарства, а з іншого – фірми. Перші – головний власник тимчасово вільних коштів, другі – позичальники цих коштів [1]

Грошовий ринок виступає підсистемою фінансового ринку загалом, він функціонально пов'язаний з інвестиційним ринком, товарним ринком, ринком цінних паперів та ринком кредитних ресурсів [2].

Грошова база в Україні включає такі основні складники: готівкові кошти, випущені в обіг; переказні депозити інших депозитних корпорацій та переказні депозити інших секторів економіки, динаміку яких наведено в табл. 2.

Таблиця 1

Грошова база України у 2017-2021 рр., млн. грн

Рік	Грошова база (всього)	у тому числі		
		Готівкові кошти, випущені в обіг	Переказні депозити інших депозитних корпорацій	Переказні депозити інших секторів економіки
2017	399 057	361 544	37 490	23
2018	435 798	400 119	35 650	29
2019	477 491	425 044	52 432	22
2020	595 986	558 482	37 495	24
2021	662 499	627 601	34 843	54

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Одним із ключових елементів грошово-кредитного ринку є грошова база. Грошова база (базові гроші) – самостійний компонент грошової маси, який характеризує величину коштів, що надійшли в систему комерційних банків. Є два показники грошової бази: грошова база у вузькому розумінні – включає готівку в обігу, яка випущена центральним банком країни, без урахування готівки у сховищах центрального банку країни; грошова база у широкому розумінні – включає готівку в обігу та кореспондентські рахунки й обов'язкові резерви комерційних банків у центральному банку країни (усі готівкові кошти у національній валюті) [4].

За даними табл. 2 можна дійти висновку, що протягом досліджуваного періоду грошова база збільшилася на 263 442 млн. грн. з 399 057 млн. грн у 2017 році до 662 499 млн. грн у 2021 році. Дані показують, що грошова база України з кожним роком поступово збільшує свої потенційні можливості та випускає в обіг все більше і більше готівкових коштів.

Проте для стабілізації ефективної діяльності банківської системи та розвитку грошово-кредитного ринку необхідне зростання рівня капіталізації банківської системи, що значно підвищить довіру до банків і системи загалом.

Оскільки зростання грошової бази безпосередньо впиває на грошові агрегати, та є оновою їх формування, тому для більш детального аналізу розглянемо відношення грошових агрегатів М2-М3 до ВВП відобразивши це в таблиці 2.

Із збільшення грошової маси можна дійти висновку, що ситуація з грошовим сектором в країні дещо покращилась, адже з позиції реалізації грошово-кредитної політики грошова база – це консолідуючий показник резервних грошей банківської системи, на основі якого через грошовий мультиплікатор формується пропозиція грошей [3].

Таблиця 2

Грошова база України у 2017-2021 рр., млн. грн

Рік	Грошова база (всього)	у тому числі		
		Готівкові кошти, випущені в обіг	Переказні депозити інших депозитних корпорацій	Переказні депозити інших секторів економіки
2017	399 057	361 544	37 490	23
2018	435 798	400 119	35 650	29
2019	477 491	425 044	52 432	22
2020	595 986	558 482	37 495	24
2021	662 499	627 601	34 843	54

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Монетизація економіки (М2 до ВВП) характеризує ступінь забезпеченості економіки грошима, необхідними для здійснення платежів і розрахунків, та відображає забезпеченість процесів виробництва та споживання відповідною грошовою масою. Також цей показник характеризує рівень кредитної активності. Чим більшим є значення монетизації, тим більшим, за інших рівних умов, є попит на реальні гроші. [2].

Таблиця 2

Відношення грошових агрегатів до ВВП в Україні з 2017-2021 рр.

Рік	М2, млн грн	М3, млн грн	ВВП, млн грн	Рівень монетизації економіки, %	Швидкість обігу грошей
2017	1 208 557	1 208 859	2 983 882	40,5	2,46896
2018	1 273 772	1 277 635	3 560 596	35,9	2,79532
2019	1 435 221	1 438 311	3 978 400	36,2	2,77198
2020	1 847 364	1 850 007	4 222 026	43,8	2,28543
2021	2 069 606	2 071 358	5 459 574	37,9	2,63798

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Швидкість обігу грошей (М3 до ВВП) характеризує інтенсивність використання грошей в обороті для оплати товарів та послуг, що реалізуються. Зміна швидкості обігу грошей суттєво впливає на пропозицію грошей в обігу і цим впливає на платоспроможний попит і на витрати обігу, ускладнює чи полегшує регулювання грошового обігу, дає узагальнююче відображення зміни інтенсивності економічних процесів. Значення показника швидкості обігу грошей вважається достатнім у разі, якщо кожна грошова одиниця обертається приблизно 2 рази за рік [2].

Проведений аналіз показав, що в Україні рівень монетизації економіки не відповідає нормативному значенню (70 – 80%). За всі досліджені роки рівень монетизації коливається в межах 35 – 40 %, що є досить низькі значення коефіцієнта монетизації економіки підтверджуючи кризисні процеси економічної системи країни.

Що стосується швидкості обігу грошей, то за проаналізовані 2017–2021 роки вона відповідає нормативу. За досліджені року спостерігається коливання цього показника. Найвище значення за проаналізований період зафіксоване у 2018 році – 2,79 раза.

У Національного банку України досить великий спектр повноважень, до якого входить розроблення та регулювання грошово-кредитної політики за допомогою певного набору інструментів. Одним із основних інструментів регулювання є облікова ставка, рівень якої загалом впливає на пропозицію грошей [1].

Динаміку коливання цього показника регулювання наведено на рис. 1.

З рисунку 1 ми можемо побачити значне зменшення облікової ставки у 2020р до 6%, що є позитивним і свідчить про збільшення пропозиції грошей НБУ. Починаючи з квітня 2021 року облікова ставка знову почала зростати, та в квітні 2022 року становить 10%. Дане значення також є позитивним порівняно з попередніми роками з найбільшим значення у досліджувані роки 18%. Оскільки зміна ставки впливає на вартість наданих кредитів, які спочатку отримують комерційні банки, а надалі їх оплачує потенційний клієнт. Таким чином, чим вища ставка НБУ, тим менше людей може собі дозволити користування послугами кредитування.

Далі проаналізуємо проблеми, які мають місце на грошово-кредитному ринку України.

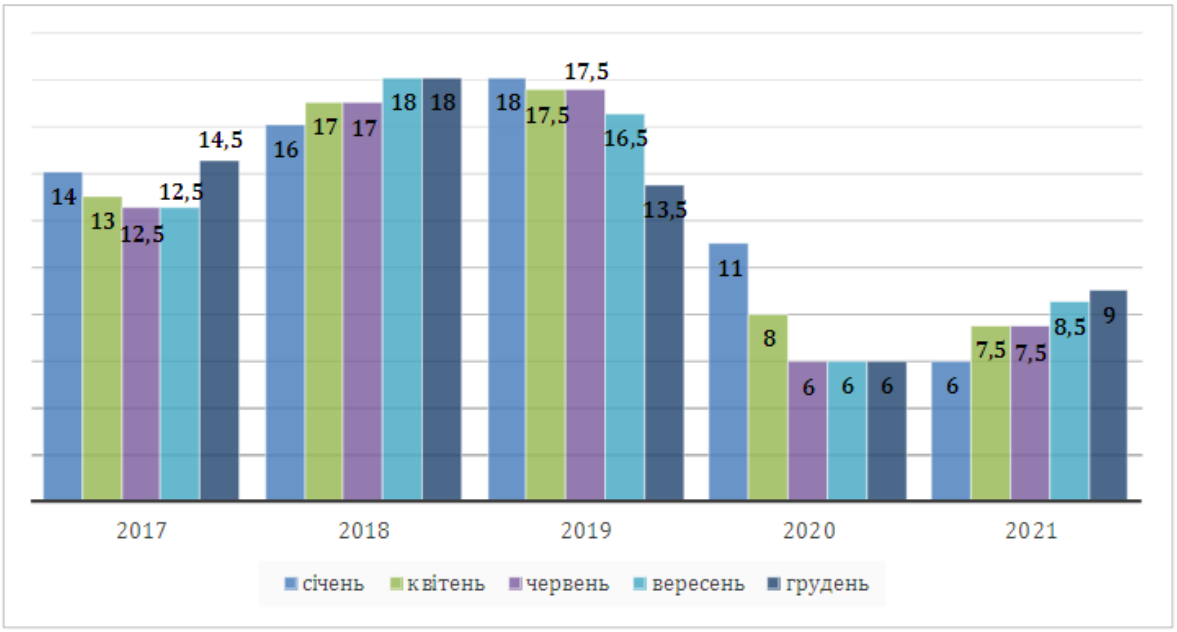

Рис. 1. Динаміка облікової ставки України у 2017-2021 рр. (по місяцях)
Джерело: сформовано автором на основі [5]

По-перше, це низький рівень довіри інвесторів та кредиторів до банківської системи взагалі, через що банк не може залучити додатковий капітал в обіг на фінансовому ринку України.

По-друге, нестабільний рівень розвитку валютного ринку, де відбувається перевищення доларизації активів банківської системи. По-третє, повільне збільшення міжнародних резервів [3].

За часи незалежності в Україні мали місце багато проблем у грошово-кредитній сфері, що здійснювало безпосередній вплив на економіку нашої країни. Тому необхідність дослідження показників грошово-кредитного ринку і розроблення певних заходів щодо приведення їх до норми, за якої в країні почне покращуватися ситуація, не викликає сумнівів.

Щодо зазначених проблем пропонуються такі напрями для їх вирішення:

– розробити заходи щодо зниження валютних ризиків банків;

– вирішення питання реструктуризації кредитів, оздоровлення фінансової системи через державну підтримку та підтримку з боку власників фінансових установ;

– відновлення довіри населення до банківської системи;

– впровадження механізмів конвертації депозитів в акції банків;

– врегулювання питання продажу передачі проблемних активів через формування законодавчої бази діяльності установ, основною функцією яких буде робота із проблемними активами;

– контролювати грошову емісію і тримати її значення в межах норми;

– посилення системи захисту прав інвесторів і споживачів шляхом упровадження відповідної законодавчої бази,

– санація або ж ліквідація неплатоспроможних банківських установ;

– стабілізація, яка потребує забезпечення функціонування системи

ефективного нагляду, спрямованого на попередження виникнення загроз;

− створення державного банку розвитку, через який можна спрямувати потоки державних коштів для підтримки пріоритетних інвестиційних та інноваційних проектів, забезпечити доступ суб'єктів господарювання до довгострокових кредитних ресурсів, що в свою чергу стимулюватиме розвиток експортного потенціалу,

− стимулювати банки до інноваційного та інвестиційного кредитування [4].

Висновки. У статті обґрунтовано сутність та складові частини грошово-кредитного ринку України, проведено аналіз темпів його розвитку, систематизовано наявні проблеми функціонування ринку в Україні та запропоновано напрями їх вирішення. Дослідження динаміки обсягу наданих кредитів та депозитів показало, що державі не вистачає тимчасово вільних фінансових ресурсів для задоволення всіх потреб ринкової економіки України, оскільки обсяг депозитів значно поступається обсягу наданих кредитів.

Список використаних джерел:

1. Григораш Т.Ф., Фоменко В.К., Пушечнікова А.О., Актуальні проблеми грошово-кредитного ринку України. *Економіка та управління національним господарством*. 2019. Випуск 31, С. 99 - 104.

2. Рекуненко І.І., Божко М.І., Зимогляд А.В., Вплив грошового ринку на розвиток економіки країни. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 15. С. 727 - 731.

3. Варцаба В. І., Огородник В. О. Грошовий ринок України у контексті трансформаційних процесів. *Економіка та держава*. 2017. № 10. С. 9 – 12.

4. Давиденко Н.М., Сучасний стан грошового ринку та особливості емісії грошей в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 27. Частина 3. С. 20 - 24.

5. Національний банк України. URL : https://bank.gov.ua.

6. Державна служба статистики України URL: http://www.ukrstat.gov.ua/imf/Pokaz.html.

НАПРЯМ 3

ЕКОНОМІКА, ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ

Діана БОГАТИРЧУК[*],
студентка 3 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНИЙ БІЗНЕС У СФЕРІ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ – СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. *У даній статті досліджено проблеми соціальної відповідальності у аграрному секторі, досліджено негативні наслідки виробництва продукції рослинництва та тваринництва, шляхи їх мінімізації для забезпечення сталого розвитку.*

Abstract. *This article investigates the problems of social responsibility in the agricultural sector, the negative consequences of the production of crop production and livestock, ways to minimize them to ensure sustainable development.*

Вступ. Сільське господарство займає вагому частку ВВП. Тому важлива соціальна відповідальність саме аграрного бізнесу в Україні. Основною категорією, з якою найчастіше стикаються аграрії, у цій площинні є навколишнє середовище, адже АПК на думку багатьох вчених займає перші місця за рівнем антропогенного навантаження на природу.

Крім того, безпечність сільськогосподарської продукції – це основа здоров'я громадян, тому погіршення її якості або забруднення тягне за собою негативні наслідки та ризики. Починаючи з XX століття сільськогосподарське виробництво почало свою інтенсифікацію, що призвело до посилення його впливу на довкілля через механізацію багатьох процесів, надмірну розораність

[*] Науковий керівник: к.е.н., старший викладач кафедри економіки та підприємницької діяльності ВНАУ – Паламаренко Я.В.

території та глибоку оранку, хімізацію, меліорацію, високу концентрацію виробництва тощо.

Виклад основного матеріалу. Соціальна відповідальність бізнесу – це вагома частина діяльності підприємства, щодо аналізу, запобігання, та вирішення проблем соціального характеру як у самій бізнес структурі, так і на різних рівнях поза нею [2].

В сучасних умовах прибуток не повинен бути пріоритетним орієнтиром у підприємницькій діяльності. Застосування інструментів соціальної відповідальності є не тільки етично правильними, а можуть бути і прибутковими. У цілому соціальна відповідальність формує атмосферу довіри з боку особи і суспільства до бізнесу. Впровадження засад цієї концепції є звичайним явищем закордоном та активно інтегрується в українське суспільство.

Особливістю прояву такої категорії соціальної відповідальності як навколишнє середовище для бізнесу є екологічні складові виробництва, які контролюють забруднення під час проведення ділових операцій, запобігають або ліквідують нанесену шкоду довкіллю [3].

Аграрії під час вирощування та виробництва певних видів продукції використовують інструменти, що шкодять природі, але підвищують продуктивність, як наслідок – прибуток. У рослинництві такими засобами є пестициди, мінеральні добрива та експлуатація земельних ресурсів.

Небажаність застосування пестицидів зумовлена тим, що вони є однією з причин вимирання диких видів, викликають мутації, шкодять здоров'ю людини (гормональні зміни, пошкодження нирок, центральної і периферійної нервової системи, цироз печінки і хронічний гепатит), провокують вимирання бджіл.

Шкідливість мінеральних добрив проявляється у забрудненні водойм, підвищенні кислотності ґрунту, високому вмісті нітратів та нітритів у продукції рослинництва, зниженні продуктивності сільськогосподарських тварин і у негативному впливі на людину [6].

Некомпетентне використання земельних ресурсів може призвести до руйнування екосистем, ерозії ґрунтів, гумусного виснаження, зменшення поживних речовин у складі ґрунту, хімічне та біологічне забруднення, засолення, заболочення тощо. У Таблиці 1 наведені рішення, які допоможуть зменшити негативний вплив виробництва рослинної продукції на природнє середовище.

Тваринництво негативно впливає на навколишнє середовище в основному через відходи. Найбільш проблемними серед них є гній та пташиний послід як наслідок неправильного поводження з ними. Небезпека полягає в: неприємному запаху від відстійників, понаднормовому внесенні у ґрунт, вмісті бактерій, що можуть викликати хвороби, зміні клімату, хімічному та біологічному забрудненні [4].

Оскільки накопичення відходів становить суспільну небезпеку, потрібно ефективне управління ними. Досвід країн європейського регіону показує, що

правильне поводження з органікою не тільки нейтралізує її негативний вплив, а й генерує користь у вигляді енергії.

Таблиця 1

Заходи для мінімізації шкоди довкіллю від рослинництва

Проблема	Рішення для мінімізації шкоди
Пестициди	Сувора заборона використання найшкідливіших видів
	Посилення відповідальності за недотримання норм зберігання та застосування
	Заохочення підприємств, що відмовились від пестицидів
Мінеральні добрива	Використання біологічного азоту
	Капсулювання добрив
Некомпетентне використання ґрунтів	Посилення державного контролю за використанням земельних угідь
	Використання відходів тваринництва для удобрення
	Мобілізація запасів фосфору і калію з ґрунту

Джерело: сформовано автором на основі використаних джерел

Рішенням є отримання біогазу з відходів діяльності сільськогосподарських підприємств. Завдяки цьому вирішується низка проблем [5]:

– економічна – зростання конкурентоспроможності продукції за рахунок зменшення видатків виробництва на енергоносії;

– енергетична – самозабезпечення паливом, як наслідок енергетична незалежність;

– агрохімічна – продукування екологічних добрив;

– екологічна – утилізація органічних відходів без шкоди для довкілля;

– фінансова – заощадження на утилізації та енергоносіях;

– соціальна – організація додаткових робочих місць.

Біогаз – це універсальне рішення, яке підтримує концепцію соціальної відповідальності у категоріях навколишнього середовища та енергії, в той же час є економічно вигідним. У таблиці 2 наведено вихід біогазу для різних відходів, які не забруднюватимуть, а забезпечуватимуть енергією. Виробництво біогазу чудово вбудовується і в концепцію сталого розвитку. Він розглядається як такий, що підтримує потреби сьогодення, але не шкодить задоволенню потреб у майбутньому.

Експеримент вивчав інтенсивність біогазу у двох зразках. Найвища концентрація метану була зафіксована через 6 днів після початку експерименту. Третя серія експерименту дослідження полягала у використанні соломи пшениці та лушпиння соняшнику. Виробництво біогазу відбувалося у лабораторії. При цьому, система отримання біогазу налаштована на регулювання температури

при t = + 40 °С. Після заповнення шинного відділення протягом двох тижнів контролювали виділення газу.

Таблиця 2

Результати отримання біогазу з органічних відходів

Найменування відходів	Вихід біогазу на 1 кг сухої речовини, дм 3/кг	Вміст метану, %
Гній ВРХ	250	50
Свинячий гній	400	75
Солома пшениці	350	60
Соняшникове лушпиння	300	60

Джерело: розроблено автором на основі [6]

Нами було проведено дослідження виходу біогазу із сумішевого субстрату: гній свиней з додаванням кукурудзяного силосу. Дослідження проводилися на базі діючої біогазової установці, що з 2014 року функціонує на одному з підприємств Вінницькій області, що займається вирощуванням свиней.

Підприємство використовувало лише гній свиней для виробництва біогазу. Принцип роботи даної біогазової установки дуже простий. Зі свинарників рідкий гній стікає в центральну трубу, після чого потрапляє в накопичувач і звідти у біогазовий реактор. Об'єм накопичувача становить 80 м^3. Далі за допомогою насосу, що обладнаний перемішувачем, субстрат подається до біогазового реактора. Свіжий субстрат подається до біогазового реактора 6 днів на тиждень в об'ємі 50-70 м^3. Об'єм біогазового реактора становить 600 м^3. При цьому біогазова установка здатна продукувати щодня 500-600 м^3 біогазу.

У середньому вартість будівництва такої біогазової установки варіюється від 20 до 30 тис. дол. Але екологічний (відсутність неприємного запаху від накопичення та відстоювання в лагунах свинячого гною) та економічний (отримання біогазу та високоякісних органічних добрив) ефекти дозволяють швидко повернути вартість вкладених інвестицій. Використання оптимізованої сировини дасть змогу збільшити вихід біогазу і максимізувати ефекти [5].

Економічна ефективність анаеробного зброджування залежить від інвестиційних витрат, витрат на експлуатацію біогазової установки, а також від оптимального виробництва метану. Доведено, що цей вид палива є універсальним і може використовуватися в різних сферах. Позитивні зміни в законодавстві ще більше спонукають інвесторів вкладати кошти у будівництво біогазових установок. Паралельно з виробництвом електроенергії в Україні доцільно впроваджувати виробництво біометану для прямого заміщення природного газу або більш ефективної енергетичної утилізації біогазу у виробництві електроенергії та тепла.

Висновки. Соціальна відповідальність агробізнесу є складовою сталого розвитку. У першу чергу вона стосується проблем навколишнього середовища. У сфері рослинництва сформовані такі рішення: сувора заборона використання найшкідливіших видів пестицидів; посилення відповідальності за недотримання норм зберігання та застосування пестицидів; заохочення підприємств, що

відмовились від пестицидів; використання біологічного азоту; капсулювання добрив; посилення державного контролю за використанням земельних угідь; використання відходів тваринництва для удобрення; мобілізація запасів фосфору і калію з ґрунту.

Під час вирішення цих проблем у секторі тваринництва підтримується ще одна категорія концепції соціальної відповідальності бізнесу – енергія. Універсальним рішенням для цього є продукування біогазу з органічних відходів сільського господарства. При цьому підприємство не втрачає прибуток, а навпаки заощаджує та стає енергонезалежним.

Таким чином, саме усвідомлення великим бізнесом своєї відповідальності перед суспільством, у якому він працює, та дотримання ним правил відповідальної поведінки з урахуванням як економічних, так і соціальних та екологічних потреб є фактором, що уможливлює перехід світової спільноти до моделі економічного розвитку нової якості.

Список використаних джерел:

1. Гармаш С. Мітіна Н., Зубарева І. Перспективи отримання біогазу в Україні із відходів органічного походження. 2016.

2. Герасименко Юлія. Розвиток сільських територій як інструмент реалізації соціальної відповідальності агробізнесу. Інноваційні технології та інтенсифікація розвитку національного виробництва: матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. 16-17 жовтня 2014 р.

3. Маркович Ірина, Бажанова Наталія, Паляниця Віктор. Соціальне підприємництво та соціально відповідальний бізнес. *Соціальне підприємництво як елемент процесу соціально-економічного розвитку територіально-господарських систем.* 2021. С. 187-192.

4. Пришляк Н.В., Токарчук Д.М., Паламаренко Я.В. Передумови та організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії поводження з відходами аграрних підприємств. *Економіка та держава.* 2021. № 3. С. 104-117.

5. Пришляк Н.В., Токарчук Д.М., Паламаренко Я.В. Рекомендації з вибору оптимальної сировини для виробництва біогазу на основі експериментальних даних щодо енергетичної цінності відходів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 24. С. 58–66.

6. Ткачук О.П., Шкатула Ю.М., Тітаренко О.М. Сільськогосподарська екологія: навчальний посібник. 2020. С. 239-272.

Анжеліка БОЛЮХ*,
студентка 1 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

АВТОМАТИЗОВАНІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНИХ ТОРГОВЕЛЬНО-РОЗДРІБНИХ МЕРЕЖ

Анотація. *Широке використання сучасних комп'ютерних технологій, впровадження економічних методів оптимізації та формалізації ситуацій кардинально змінили методи управління інформацією. У сучасних умовах управління інформацією забезпечується автоматичною системою управління (далі – АСУ). Автоматизована система управління – це інформаційна система, призначена для автоматичного здійснення процесів управління. Запровадження АСУ має бути виправданим, тобто інтеграція системи повинна призвести до корисних техніко-економічних, соціальних чи інших наслідків. Наприклад, одним із сценаріїв використання АСУ повинно бути зниження «навантаження» на організаційну вертикаль, тим самим зменшити кількість керівників та підвищити якість об'єктів управління та самого управління.*

Abstract. *The widespread use of modern computer technology, the introduction of economic methods of optimization and formalization of situations have dramatically changed the methods of information management. In modern conditions, information management is provided by an automatic control system (ACS). Automated control system is an information system designed for automatic implementation of control processes. The introduction of ACS must be justified, i.e., the integration of the system should lead to useful technical, economic, social or other consequences. For example, one of the scenarios for the use of ACS should be to reduce the "burden" on the organizational vertical, thereby reducing the number of managers and improve the quality of management facilities and management itself.*

Вступ. Нині, в сучасному світі без штучного інтелекту не може обійтись жодна організація. Тому багато підприємств використовують автоматизовані системи управління, оскільки через велику кількість інформації людина не в змозі виконати всю роботу. Ця система призначена для автоматизації процесів збирання та пересилання інформації, її обробку та видачу керівних дій на об'єкт управління. Одним із пріоритетних завдань АСУ – підвищення ефективності управління об'єктом на основі зростання продуктивності праці та вдосконалення методів планування процесу управління.

* Науковий керівник: асистент кафедри комп'ютерних наук та економічної кібернетики ВНАУ – Кіпоренко С.С.

Виклад основного матеріалу. Метою даної роботи є виявлення основних тенденцій автоматизації систем управління на підприємствах та його вплив на роздрібні мережі.

Будь-якому підприємству у процесі своєї діяльності доводиться постійно стикатися з великими потоками різної інформації. Починаючи з 1963 року, створено і функціонує близько 2500 АСУ різного організаційного рівня, у тому числі 500 АСУ підприємств і організацій, 36 міністерств і відомств, 62 територіальних організацій та інші.

Компанії все частіше використовують підтримку цих автоматизованих систем, щоб тримати під наглядом зовнішні та внутрішні потоки інформації, що постійно збільшуються, а також застосовувати їх для аналізу, складання прогнозів, прийняття управлінських рішень [2].

Будь-яка АСУ, у процесі своєї роботи, повинна виконувати ряд функцій (рис. 1).

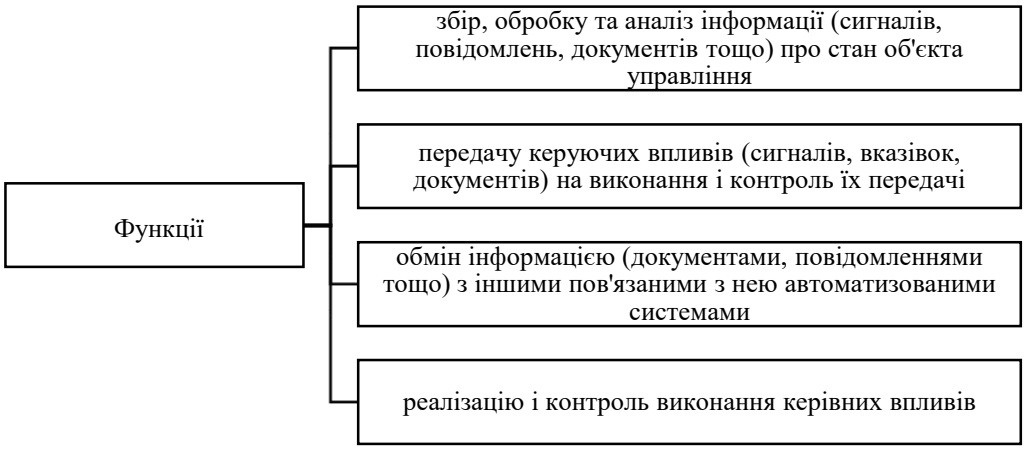

Рис. 1. Функції АСУ

Джерело: побудовано автором на основі [1]

Існують деякі загальні вимоги до АСУ. Перш за все, має бути забезпечена сумісність між компонентами та системами автоматизації, взаємопов’язаними з цією АСУ. Враховуючи майбутні перспективи, системи автоматизації повинні адаптуватися до модернізації, розвитку та розширення. АСУ мають бути достатньо надійними, щоб досягти заявлених цілей системи за передбачених умов використання [1].

Програмно-математичне забезпечення є однією із найбільш важливих складових сучасної інформаційної системи. У програмне забезпечення входять всі програмні засоби, що використовуються як безпосередньо для виконання поставлених перед системою завдань, так і для здійснення нормального функціонування всього комплексу використовуваних технічних засобів. Математичне забезпечення являє собою сукупність математичних алгоритмів, методів і моделей, які використовуються у роботі інформаційної системи. Програмне забезпечення АСУ повинно бути достатнім для виконання всіх її функцій, реалізованих із застосуванням засобів обчислювальної техніки. Крім того, повинні бути в наявності засоби організації всіх необхідних процесів обробки даних, що дозволяють своєчасно виконувати всі автоматизовані функції

у всіх режимах функціонування АСУ [1].

Останнім часом компанія Microsoft проводить активну політику для просування своїх продуктів ERP. Керівництво компанії оголосило, що інвестиції у розробку продуктів Dynamics зросли більше ніж вдвічі, а кількість розробників зростатиме приблизно такими ж темпами. Крім того, планується відкриття Партнерського центру, що дозволить компанії Microsoft значно збільшити кількість своїх партнерів у просторі. Цього року компанія запустила Microsoft Dynamics for Retail – нове рішення для роздрібної торгівлі для управління як окремими магазинами, так і роздрібними мережами. За словами розробників, система здатна вирішити низку завдань для оптимізації процесу транзакцій. Вона містить інструменти для аналізу роботи відділу та компанії в цілому, включаючи аналіз запасів, продажів та фінансів у режимі реального часу [5].

У сучасну епоху на перший план виходять питання оптимізації і тонкого налаштування бізнесу. У зв'язку з цим багато роздрібних мереж слідом за спеціалізованою системою управління торговим залом починають впроваджувати комплексні ERP-системи для вирішення спільних завдань управління, в тому числі і аналітичних [2].

У загальному вигляді, методи збору інформації які застосовуються у сфері управління, можна розділити на дві групи: промислове шпигунство та аналітична робота. Перший із наведених методів в основному відноситься до отримання конфіденційної інформації. В умовах постійного змінення економічних відносин, утворення нових організацій, розвитку і вдосконалення вже працюючих на ринку організацій-конкурентів виникає велика потреба у проведенні аналітичної роботи. З'являється необхідність збору та накопичення інформації, досвіду, знань у всіх областях управлінської діяльності. Організація зацікавлена у прийнятті оперативних, економічно обґрунтованих рішень, які дозволять їй розвиватися більш швидкими темпами [4].

Темпи автоматизації роздрібної мережевої торгівлі випереджають всі інші сфери бізнесу. Ще на початку 90-х років у Європі і США системи автоматизації почали впроваджуватися практично у всіх глобальних мережах, серед яких Wal-Mart, Carrefour, Auchan. І надії, які пов'язували з впровадженням цих систем, у цілому, себе виправдали. Так, після появи комплексної автоматизованої системи в мережі супермаркетів Wal-Mart, продажі зросли на 11 %, а прибуток – на 14 %. Компанія побудувала нову схему відносин із партнерами, скоригувала системи зберігання і доставки товарів та навіть змінила територіальну структуру магазинів. Однією з головних складових реформ була автоматизація [5].

Одним із пріоритетних напрямків розвитку IT-інфраструктури компанії став максимально оперативний обмін інформацією з партнерами. Зокрема, Wal-Mart спільно з компанією Procter & Gamble створила систему автоматичного поповнення складу. Касові апарати мережі Wal-Mart пов'язані з постачальником, і коли покупці купують продукти Procter & Gamble у магазинах Wal-Mart, система автоматично формує нове оптове замовлення і відправляє його електронною поштою в Procter & Gamble. Wal-Mart (американська багатонаціональна корпорація роздрібної торгівлі, яка управляє мережею

гіпермаркетів, універмагів та продуктових магазинів) приділяє значну увагу розвитку лояльності до бренду. Крім традиційних акційно-знижкових методів, мережа активно використовує мобільні технології. Мобільний додаток із навігацією по торговельному залу, моніторингу наявності товару в магазині, оплати товару по штрих-коду, а в перспективі і управління магазинним візком сьогодні одне з найпопулярніших у всіх магазинних додатках [2].

Таблиця 1

Автоматизовані системи управляння торговельними підприємствами

№	Рішення	Функціонал	Замовник
1	SAP for Retail (SAP)	Рішення автоматизує весь виробничий цикл торговельного підприємства, в тому числі облік і управління запасами на основі технологій радіочастотної ідентифікації (RFID), аналіз ключових показників логістичної мережі на основі референтної моделі (SCOR), спільне планування, прогнозування і поповнення запасів (CPFR), оперативне управління персоналом магазину за допомогою портальних технологій.	Wal-Mart Stores (США), Metro Cash and Carry (Німеччина), Benetton (Італія), Carrefour (Франція).
2	Oracle Retail (Oracle)	Повнофункціональна інтегрована платформа управління для роздрібних мереж об'єднує безліч рішень для планування і управління роздрібними продажами, ПО для оптимізації роздрібної торгівлі, СУБД і ERP-додатки. Сукупність рішень Oracle дозволяє в режимі реального часу контролювати бізнес будь-якого масштабу.	Tesco (Великобританія), 7-Eleven (США), Best Buy (США).
3	1С: Управління торговим підприємством	Облік будь-яких видів торгових операцій від ведення довідників і введення первинних документів до отримання аналітичних звітів і різноманітних відомостей, підключення контрольно-касових машин, сканерів штрих-кодів, принтерів етикеток, POS-терміналів, терміналів збору даних, ваг і т.п. Дозволяє інтегрувати в один комплекс практично всі процеси, в тому числі такі, як оперативний і управлінський облік, аналіз і планування торгових операцій і т.д.	E. Leclerc (Франція) Ahold (Нідерланди)
4	Microsoft Dynamics AX (Microsoft)	Рішення, побудоване на базі комплексної ERP-платформи від Microsoft, що дозволяє автоматизувати всі основні бізнес-процеси роздрібного підприємства. Інтеграція з усіма продуктами Microsoft.	Rewe (Німеччина) Auchan (Франція)

Джерело: побудовано автором на основі [2]

Онлайн-продаж Wal-Mart у США виріс у першому фінансовому кварталі 2019 року на 63%. Причиною тому послужили вкладення у 2018 році в розвиток інформаційних технологій. Розвиток інтернет-каналу продажів і реорганізація власного ринкового середовища привели до того, що Wal-Mart зараз може

конкурувати з такими гігантами індустрії, як Amazon і eBay. У першому кварталі 2019 року компанія продала близько 50 млн одиниць товарів як під власним брендом, так і від третіх осіб. Для порівняння: в минулому 2019 році цей показник становив 34 млн одиниць товару, а роком раніше – всього лише 1 млн одиниць товару [5].

Таблиця 2

Цілі впровадження інформаційних технологій та заходи

Цілі впровадження ІТ	Заходи
Скорочення витрат в організації	Збільшення віддачі, підвищення продуктивності
	Інтегрування фінансової інформації
	Оптимізація складських запасів
Збільшення віддачі, підвищення продуктивності	Застосування комп'ютерних систем довідково-нормативної інформації, документообігу, корпоративних систем підприємства
	Швидка обробка замовлень
	Стандартизація та прискорення виробництва

Джерело: побудовано автором на основі [2]

При впровадженні автоматизованих систем управління на підприємстві, керівництво переслідує дві взаємозалежні цілі:

1) скорочення витрат в організації;

2) збільшення віддачі, підвищення продуктивності.

Висновки. Таким чином, дослідивши дане питання, можна зробити висновок, що сфера роздрібної торгівлі в даний час є одним із найбільш динамічних секторів, які розвиваються і, як наслідок, є одним з найпривабливіших напрямів для впровадження інновацій. Завдяки автоматизованим системам управління підприємства можуть економити на ручній праці та значно збільшувати свій прибуток, що є основною метою будь-якого бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Поняття автоматизовані системи управління. URL: https://stud.com.ua /21186/informatika/ponyattya_avtomatizovani_sistemi_upravlinnya.

2. Дем'янова Ю.О., Варламова М.Л. Автоматизовані системи управління. URL: https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/6187/6216.

3. ГОСТ 24.104-85 Єдина система стандартів автоматизованих систем управління. Автоматизовані системи керування. Загальні вимоги. 2002. 14 с.

4. ERP – програми: 1С, Парус, Галактика, SAP, Oracle та Microsoft Dynamics. URL: http://erp-project.com.ua/index.php/ru/poleznye-materialy/publikatsii/razrabotat/129-presentatin.

5. Апаратне забезпечення інформаційних технологій управління. URL: https://stud.com.ua/21188/informatika/instrumentalni_zasobi_kompyuternih_tehnologiy_informatsiynogo_obslugovuvannya_upravlinskiy_diyalnosti.

6. Wal-mart. URL: https://cdn.corporate.walmart.com/5f/1c/8357c21e4d36a06b745ef0227007/earnings-release-fy18q1-final-1.pdf.

Анастасія ГАДЗЕЦЬКА*,
студентка 2 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

***Анотація**. У статті розглянуто критерії та показники оцінки ефективності зовнішньоекономічної системи України. Наголошено, що головним критерієм оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства є максимальне отримання чистого доходу від експортних операцій. Вказано, що комплексний підхід до вибору показників ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства забезпечує об'єктивну оцінку стану діяльності та сприяє формуванню правильної стратегії діяльності підприємства, що дозволяє підвищити його конкурентоспроможність на світовому ринку.*

***Abstract.** The article considers the criteria and indicators for assessing the effectiveness of Ukraine's foreign economic system. It is emphasized that the main criterion for assessing the effectiveness of foreign economic activity of the enterprise is the maximum net income from export operations. It is stated that a comprehensive approach to the selection of indicators of efficiency of foreign economic activity of the enterprise provides an objective assessment of the state of activity and contributes to the formation of the correct strategy of the enterprise, which increases its competitiveness in the world market.*

Вступ. Процес глобалізації відкрив можливості впливу внутрішніх факторів всередині країн на ситуацію в світі в цілому. Це проявляється у світовій економіці, оскільки будь-яка фундаментальна трансформація зазвичай має значний вплив на економіку, відображаючи поточний стан суспільства. Зміни, що відбуваються в міжнародних економічних процесах, можна простежити за допомогою показників, що відстежують рівень участі країн і регіонів у міжнародних економічних процесах. Зокрема, такими показниками є експорт та імпорт. Вони наочно відображають реальну картину світового ринку, повідомляють про всі важливі зміни.

Виклад основного матеріалу. В умовах інтернаціоналізації бізнесу та нестабільності економічного зростання успішний розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємства визначається вирішенням

* Науковий керівник: доктор філософії, старший викладач кафедри економіки та підприємницької діяльності ВНАУ – Томашук І.В.

завдань точної оцінки результативності такої діяльності та підвищення її ефективності.

Оцінці ефективності зовнішньоекономічної діяльності виділяють показники загальнонаціонального рівня (обсяг зовнішньоторговельного обороту, коефіцієнт покриття експорту імпортом, динаміка експорту та імпорту, їх товарна та географічна структура) та регіонального, тобто ті, що можуть використовуватися для аналізу діяльності регіону або галузі (сальдо торговельного балансу, обсяг експорту на одну особу).

На сучасному етапі розвитку суспільства процес глобалізації відіграє важливу роль у міжнародній діяльності кожної країни. Глобалізація робить можливим не тільки вплив світової економіки на окремі країни, а й вплив окремих країн, які прямо або опосередковано беруть участь в тих чи інших економічних, інформаційних або соціальних процесах, на міжнародний ринок в цілому. Це проявляється у впливі трудової міграції на ринки праці, соціальні умови і рівень життя країн, в які вони мігрують, в швидкості і якості поширення криз з однієї країни в іншу, в розвитку технологій та інформації, яка постійно поширюється навколо світу [2; 3]. З огляду на це, необхідно розрізняти зовнішні чинники, що впливають на країну, і внутрішні, що виникають всередині країни і впливають на міжнародну економіку.

Зовнішні та внутрішні чинники, що постійно впливають на економіку України та інших країн, є важливими компонентами світової економіки. Такий їхній серйозний вплив багато в чому пов’язаний з тим, що сучасні міжнародні відносини за допомогою розвиненої спеціалізації забезпечують систему, в якій єдине суспільство не може задовільнити себе самостійно. Воно не може взяти на себе відповідальність за сільське господарство (аграрну промисловість) і промислове (індустріальне) виробництво одночасно [1; 2]. Зрештою, це означає, що так звані центральні країни частково відповідають за інвестиції, а периферійні країни - за товари і послуги.

У цих умовах глобальна економіка визначається як новий етап розвитку міжнародних економічних процесів, яка все більше перетворюється в єдине ціле, складну систему, що об'єднує інформаційні, виробничі, фінансові, маркетингові та наукові елементи.

Класифікація зовнішньоекономічної діяльності – це поділ зовнішньоекономічних груп операцій на частини для досягнення поставлених цілей. Існує 6 основних форм зовнішньоекономічної діяльності:

- Торгівля.
- Послуги.
- Бартер.
- Лізинг.
- Обмін.
- Франчайзинг.

Нині Україна зіштовхнулась з багатьма проблемами у сферах економічної діяльності, так як політична ситуація в цілому нестабільна, а також існує багато проблем, які наслідують її: військові дії на Сході країни гальмують розвиток країни і відштовхують будь-які іноземні інвестиції, що призводить до поганого інвестиційного клімату в країні в цілому. Початок війни з Російською Федерацією є ще одним важливим пунктом, який уповільнює процес економічного зросту нашої країни у світі [2; 4]. Низький рівень інфраструктури є одним з головних недоліків для економіки та всієї економічної діяльності, оскільки інфраструктура є основою будь-якої успішної економічної діяльності в будь-якій країні; низький рівень логістики уповільнює як внутрішні економічні процеси, так і процеси, пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю країни.

Україна має тісні зовнішньоекономічні зв'язки з багатьма країнами світу. До них можна віднести Китай, Польщу, Туреччину, Італію, Німеччину, Єгипет, Індію, Нідерланди, Угорщину.

Найбільше місце в експортній діяльності займають Польща та Італія – 17,26% та 11%. Поруч із ними Нідерланди – 10,80%, Німеччина – 9,46%, Іспанія – 8,34%. 43,14% займають країни з дуже пасивними показниками економічної активності. 61,52% від усієї імпортної діяльності з країнами ЄС займають: Німеччина – 25,08%, Польща – 16,24%, Франція – 7,81%, Італія – 7,22%, Угорщина – 5,17% (рис. 1; рис. 2).

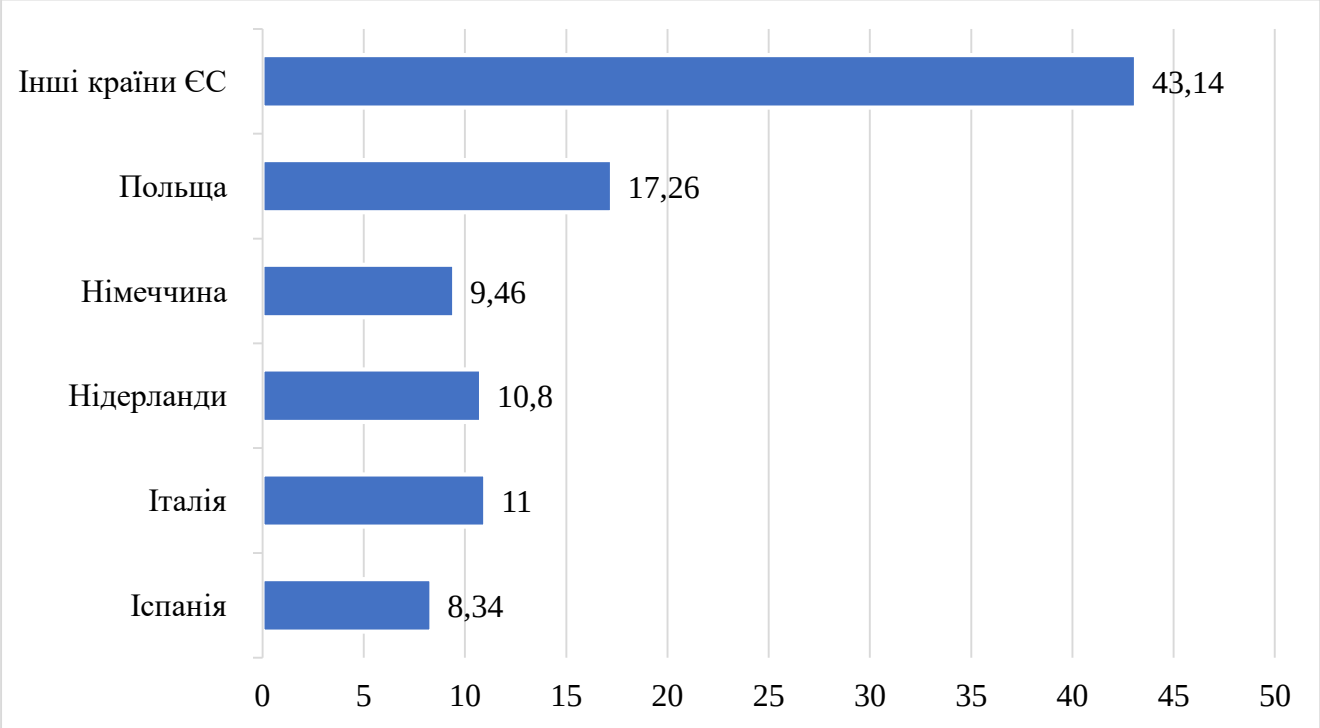

Рис. 1. Географічна структура експорту товарів України з країнами ЄС у 2021 р.

Джерело: сформовано за результатами дослідження

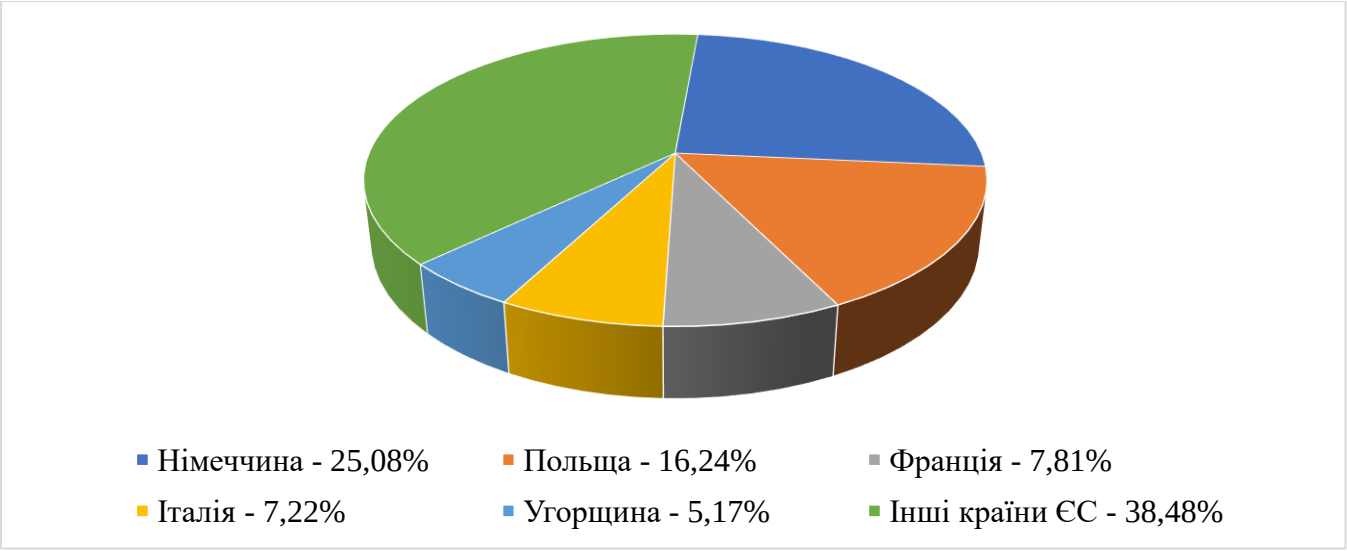

Рис. 2. Географічна структура імпорту товарів України з країнами ЄС у 2021 р.

Джерело: сформовано за результатами дослідження

Україна займає основні експортні позиції за товарами харчової промисловості. Так, наприклад, продукти рослинного походження дають 3 047 035,3 тис. дол. США, що становить 24,9% від загального експорту з країнами ЄС. Зернові культури – 21,4% експорту, жири та олії тваринного та рослинного походження – 11,8%. Також наша країна багата на різноманітні метали. Чорні метали та вироби з них (прокат, труби) займають 16,8%, а недорогоцінні метали та вироби з них – 19,4% [3; 5]. Показники товарної структури експорту та імпорту товарів України з країнами ЄС у 2021 р. наведено на рис. 3; 4.

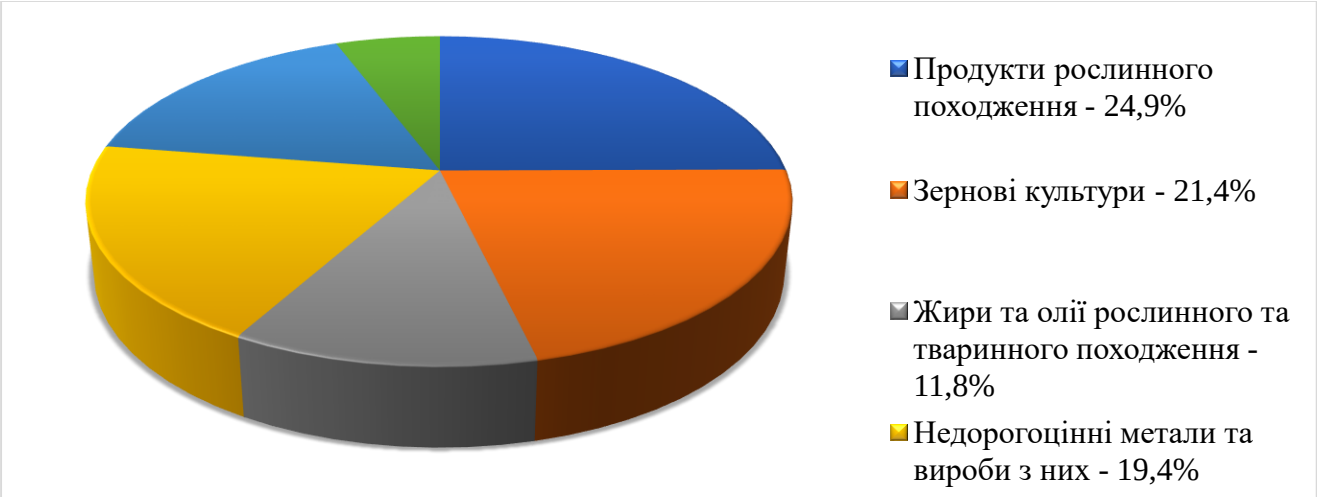

Рис. 3. Товарна структура експорту товарів України з країнами ЄС у 2021 р., %

Джерело: сформовано за результатами дослідження

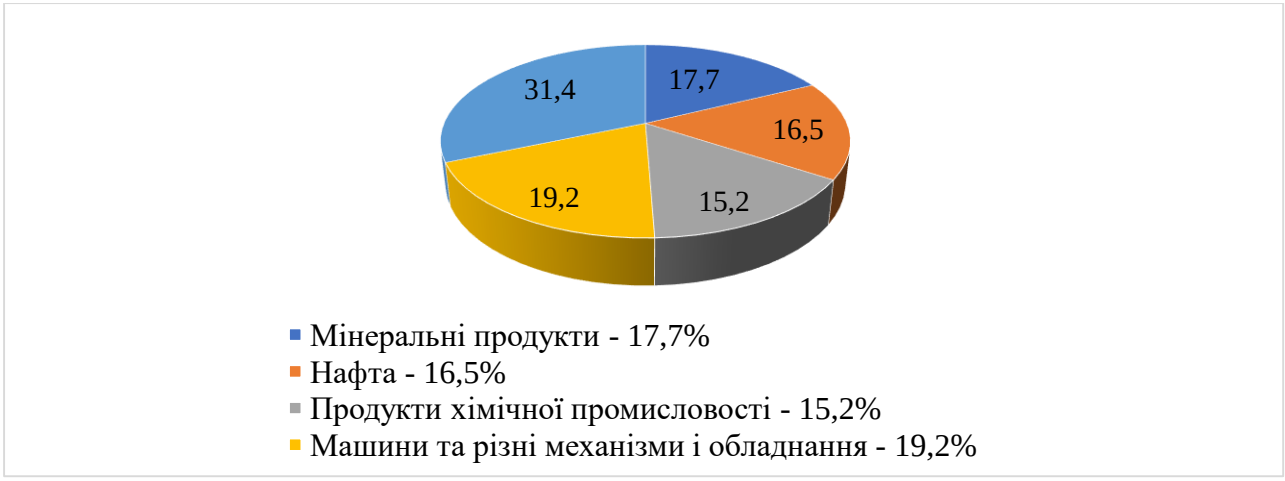

Рис. 4. Товарна структура імпорту товарів України з країнами ЄС у 2021 р., %

Джерело: сформовано за результатами дослідження

Україна має значні проблеми у науково-технічній сфері, тому основна частка імпорту припадає на машини, обладнання та механізми, різноманітні електроні приладдя. Ці товари становлять 19,2% від загального імпорту з країнами ЄС. Україна імпортує мінеральні продукти (природний газ, вугілля) – 17,7%, нафту – 16,5%, продукти хімічної промисловості – 15,2%. В Україну також ввозяться продукція фармацевтичної, харчової, целюлозно-паперової галузей.

У 2021 році Україна посіла четверте місце серед країн-імпортерів сільськогосподарської продукції в ЄС. Бразилія, Великобританія, США, Україна і Китай є основними країнами походження імпорту сільськогосподарської продукції в ЄС у 2021 році. На ці країни припадає 36,0% всього сільськогосподарського імпорту в ЄС. SWOT-аналіз зовнішньоекономічної діяльності України з країнами ЄС наведено в табл. 1

Таблиця 1

SWOT-аналіз зовнішньоекономічної діяльності України з країнами ЄС

Внутрішнє середовище	Сильні сторони	Слабкі сторони
	1. Велика конкуренція вітчизняних виробників. 2. Багато незвіданих сфер економічної діяльності. 3. Достатнє число інвесторів по всій країні	1. Низька підтримка держави у розвитку зовнішньоекономічної діяльності. 2. Високі внутрішні кредитні ставки. 3. Загрозлива політична ситуація в країні. 4. Недостатній рівень розвитку логістики та спеціалістів у сфері цієї діяльності.
Зовнішнє середовище	Можливості	Загрози
	1. Отримання нових видів технологій, нових знань 2. Можливість збільшити свій прибуток 3. Поява більшої кількості робочих місць	1. Глобальна економічна криза 2. Постійна нестабільність відносин з зовнішніми країнами-партнерами

Джерело: сформовано за результатами дослідження

Зовнішньоекономічна діяльність України з країнами ЄС має величезний потенціал у розвитку економічних зв'язків, незважаючи на проблеми, які виникли в країні: нинішня війна з Росією, негативний торговельний баланс, переважання сировини в експорті, нерівномірність здійснення експортно-імпортних операцій у регіонах. Вирішення проблеми ефективного управління всередині країни є запорукою успіху України в подальшій зовнішньоекономічній діяльності з країнами ЄС.

Висновки. Аналіз оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств України дозволяє раціонально обґрунтувати найоптимальніші пропозиції щодо реалізації товару, уникнути можливості збитків через недостатнє аргументування економічної ефективності зовнішньоекономічних операцій, обсягу реалізації продукції, її асортименту чи ціни через зміну валютних курсів.

Критерієм ефективності зовнішньоекономічної діяльності є максимум прибутку чистого доходу від експортних операцій. Показники ефективності зовнішньоекономічної діяльності та їх аналіз дозволяють підприємствам України виявити вигідність зовнішньоекономічних операцій з імпорту і експорту.

Список використаних джерел:

1. Ковальчук С.Я. Екологічна складова економічного зростання. *Агросвіт.* 2019. № 7. С. 17-25. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.7.17.

2. Оцінка ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/09/255.pdf

3. Пан М.П., Торкатюк В.І., Вороніна О.С. Основи зовнішньоекономічної діяльності. *Економіка і підприємництво*. 2008. № 2. С. 46-56.

4. Решетняк К.Е. Експортно-імпортні операції як основа зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Управління розвитком*. 2012. № 3. С. 30-32.

5. Tomashuk I. Analysis of components of environmentally sustainable development of rural territories in the conditions of global challenges on the example of the Vinnya region. *The scientific heritage*. 2020. Vol. 3. № 44 (44) P. 54-68.

Дмитро КОБЗАР*,
студент 4 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. *У статті розглянуті основні аспекти формування зовнішнього середовища підприємства. Виявлено та обґрунтовано причини складності та невизначеності зовнішнього середовища, що дозволяє робити висновки про важливість управлінських рішень в умовах постійних впливів. Запропоновано проводити оцінювання діяльності підприємств у зовнішньому середовищі виходячи із значущості середовища прямої дії, та середовища непрямої дії, тобто виявляти вплив на підприємство через економічні, політичні, ринкові, технологічні, соціальні, міжнародні, правові фактори, а також через фактори споживання, постачання, конкуренції тощо.*

Abstract. *The article considers the main aspects of the formation of the external environment of the enterprise. The reasons of complexity and uncertainty of the external environment are revealed and substantiated, which allows to draw conclusions about the importance of managerial decisions in the conditions of constant influences. It is proposed to evaluate the activities of enterprises in the external environment based on the importance of the environment of direct action and the environment of indirect action, i.e. to identify the impact on the enterprise through economic, political, market, technological, social, international, legal factors, as well as consumption, supply, competition etc.*

Вступ. Зовнішнє середовище – надзвичайно складний об’єкт, про який є достатньо інформації, однак воно не тільки джерело створення політичних і бізнесових організацій, а й вирішальний фактор подальшого розвитку цих інституцій. Зміни, що постійно відбуваються у зовнішньому середовищі, змушують змінюватись і організації. Політичні партії, зокрема, змінюють свої політичні лозунги, своїх лідерів, уточнюють свої програми, вишукують нові форми роботи в масах, утворюють політичні блоки, коаліції, модернізують організаційну структуру тощо. Бізнесові організації припиняють випуск старої продукції і освоюють виготовлення нової, шукають нових споживачів на ринку, використовують нові технологічні процеси, розділяються на дрібніші

* Науковий керівник: д.е.н, професор кафедри економіки та підприємницької діяльності ВНАУ – Сахно А.А.

організації, або ж, навпаки, зливаються з іншими, виходять на ринки інших країн чи припиняють діяльність на них.

Метою статті є характеристика зовнішнього середовища підприємства, різних його аспектів для подальшого оцінювання.

Виклад основного матеріалу. Використання внутрішніх можливостей організації є необхідною, але не достатньою умовою в досягненні мети. Важливою умовою є вплив на організацію зовнішнього середовища. Будь-яка організація не може існувати сама по собі, ізольовано від навколишнього середовища. Вона має шанс на життя тільки в тому випадку, якщо вписується в це середовище [6, с. 232].

Зовнішнє середовище організації – це сукупність неконтрольованих суб'єктів і сил, що діють за межами підприємства та не підвладні апаратові управління.

Зовнішнє середовище – це дуже складне явище. До нього входять покупці з їх демографічними характеристиками, що визначають збут товарів організацій; конкуренти, посередники (транспортні заклади, збутові, торгові агенти і т. д.); фінансові заклади (банки, страхові компанії); рекламні агентства (посередники по зв'язках з пресою та іншими засобами масових комунікацій) й організації, що вивчають громадську думку; інші урядові органи (як у країні місцезнаходження організації, так і за кордоном). Водночас до умов зовнішнього середовища відносяться діючі закони та ті, що розглядаються, загальна економічна ситуація, політичний клімат, науково-технічні досягнення й діючі патенти, культурні та інші традиції [1, с. 355].

Зовнішнє середовище поділяють на середовище прямої дії, середовище непрямої дії та міжнародне середовище. Середовище прямої дії включає фактори, що безпосередньо впливають на операції організації: поставники матеріалів, трудових ресурсів і капіталу, закони й органи державного регулювання, споживачі й конкуренти. До середовища непрямої дії відносяться фактори, що можуть прямо не впливати на операції, проте діють на них – стан економіки, науково-технічний прогрес, соціокультурні і політичні зміни, вплив групових інтересів. Міжнародне середовище бізнесу – це середовище в якому опиняється організація, що виходить на міжнародний ринок (стан експорту та імпорту, стан міжнародної економіки, політичні ризики, тероризм, політична нестабільність, споживацькі вподобання і т. д.).

Зовнішнє середовище має свої характеристики. До них належать:

1) взаємозв'язок і взаємозалежність чинників зовнішнього середовища;
2) складність середовища;
3) рухливість середовища;
4) невизначеність зовнішнього середовища.

Взаємозв'язок чинників зовнішнього середовища – це рівень сили, з якою зміна одного чинника впливає на інші чинники (зміна одного фактору спричиняє

зміни інших). Наприклад відставання у технологіях може призвести до відставання у продуктивності праці і втрати ринків збуту, що веде до спаду виробництва, зростання безробіття, погіршення загальної економічної ситуації і погіршення добробуту суспільства, а це і погіршення політичного іміджу та рейтингу держави на міжнародній арені. Або, наприклад, зростання цін на енергоносії зумовлює стрибок цін на всі види продукції, а особливо ті, при виробництві яких є велика частка енергозатрат. Це може призвести до ослаблення конкурентних позицій фірм, які виготовляють цю продукцію. Водночас таке становище змушує виробників шукати енергозберігаючі технології. Сьогодні земна куля – це єдиний ринок, єдине конкурентне середовище, що не має національних меж та є фільтром якості і цін товарів та послуг. Це середовище насичене безліччю взаємозалежних і взаємопов'язаних чинників, що хаотично змінюються і здатні як творити, так і руйнувати механізм життєдіяльності маленьких і великих організацій [2, с. 413].

Складність зовнішнього середовища – це кількість факторів, а також рівень варіативності кожного з них, що впливають на організацію і на які вона зобов'язана реагувати. Складнішою є робота тієї організації, на яку впливає більше факторів.

На будь-яку організацію впливають різні чинники зовнішнього середовища, але сила, з якою кожний з них впливає на неї, різна, тому організація самостійно визначає ті чинники впливу, на які необхідно реагувати і вживати адекватних заходів.

Рухливість зовнішнього середовища – це швидкість зміни оточення організації. У деяких з них зовнішнє середовище дуже рухливе (комп'ютерні технології, електронна, хімічна, фармацевтична промисловість). Менш рухливе воно у підприємств харчової, деревообробної промисловості тощо. Крім того, в межах одного підприємства більш рухливим є середовище для одних підрозділів, зокрема, науково-дослідних, маркетингових відділів, і менш рухливим – для інших, наприклад, виробничих [3, с. 232].

Все у світі перебуває у русі і змінюється. Ці рухи і зміни відбуваються навколо будь-якої організації. Вона повинна враховувати і прогнозувати розвиток подій у зовнішньому середовищі з урахуванням тимчасового чинника, оскільки цей час може принести виграш або втрати для організації. Організація, що випереджає час може програти сьогодні, але виграти завтра. Рухливість середовища для кожної організації різна і залежить від цілей і завдань організації, активності її зовнішнього середовища, а також від розмірів самої організації. Організації, що працюють в активному середовищі і в насиченому конкурентами світі, повинні спиратися насамперед на великий обсяг різносторонньої інформації про міжнародне середовище і конкурентів, щоб розробляти ефективні варіанти рішень відповідно до своїх внутрішніх можливостей.

Невизначеність зовнішнього середовища – це неможливість визначення становища зовнішнього середовища або окремих його чинників у певний момент часу через недостатню кількість інформації та / або ймовірність її недостовірності.

Організації, прагнучі зменшити рівень невизначеності зовнішнього середовища, можуть застосовувати дві стратегії – пристосуватись до змін або впливати на середовище з метою зробити його більш сприятливим для свого функціонування. Перша стратегія реалізується через створення гнучких організаційних структур із високим рівнем децентралізації влади. Керівники таких організацій повинні вміло використовувати сучасний інструментарій для прогнозування майбутніх змін, володіти ринковою інтуїцією, так званим «баченням». Друга стратегія, як правило, доступна лише великим фірмам або таким, які об’єднуються з метою збільшення своїх можливостей. Для впливу на зовнішнє середовище вони можуть використовувати потужну рекламу та засоби PR, політичну діяльність задля лобіювання своїх інтересів, входження у торговельні асоціації із собі подібними тощо. Вразливість малого бізнесу багато в чому пояснюється саме тим, що серед підприємців-початківців мало хто досконало володіє мистецтвом передбачити зміни у зовнішньому середовищі, а змінювати його на свою користь їм не під силу [4, с. 413].

Динамічність зовнішнього середовища, диверсифікованість та взаємозв’язок його факторів перешкоджають точному і одночасному врахуванню усіх можливих наслідків постійного впливу на різноманітну діяльність підприємства. Своєчасній і об’єктивній оцінці явищ, процесів і тенденцій, що відбуваються у зовнішньому середовищі, стає на заваді також відсутність необхідного обсягу достовірної інформації. Зважаючи на це, керівники підприємств мають обмежувати спектр зовнішніх чинників, що повинні враховуватися, віддавати перевагу тим із них, які найістотніше впливають на результати діяльності. Досягненню цієї мети багато в чому сприяє аналіз мікросередовища підприємства і виділення тих його суб’єктів, чий вплив на нього є відчутнішим.

Зовнішнє оточення являє собою об'єктивні обставини, фактори, що оточують організацію в суспільстві, до яких вона мусить пристосовуватися. Зовнішнє оточення організації дедалі більше стає джерелом проблем для сучасних підприємств. Власне, керівники організацій під впливом різноманітних подій у світі і державі змушені зосереджувати свою увагу на середовищі, що швидко змінюється, враховувати його вплив на внутрішню будову і розвиток організації.

Зовнішнє оточення для організації – це економічні умови, споживачі, профспілки, урядові органи, законодавство, конкуренти, суспільні погляди, техніка і технологія. Для зовнішнього середовища характерним є те, що воно

знаходиться поза впливом менеджерів. Розрізняють сили прямої і непрямої дії на організацію ззовні.

Середовище прямої дії включає чинники, які безпосередньо впливають на діяльність організації і випробовують на собі прямий вплив її операцій. До цих чинників відносяться постачальники, закони і установи державного регулювання, споживачі і конкуренти.

Під середовищем непрямої дії розуміються чинники, які можуть не мати прямого відношення до операції, але впливають на них, а саме: стан економіки, науково-технічний прогрес, соціокультурні і політичні зміни, події в інших країнах.

Вплив зовнішнього середовища на підприємство включає в себе низку факторів, зокрема:

– Економічні фактори. Багато факторів економічного зовнішнього середовища повинні постійно оцінюватися, оскільки стан економіки впливає на ціль фірми. Це темпи інфляції, платіжний баланс країни, рівень зайнятості тощо. Кожний з них може відображати або загрозу, або нову можливість для підприємства.

– Політичні фактори. Політична система істотно впливає на ділову активність підприємств, вона створює труднощі і можливості для розвитку багатьох сфер бізнесу. Організація повинна мати чітке уявлення про політичну ситуацію в країні, бо ведення бізнесу є ризикованою справою в нестабільній політичній обстановці.

– Ринкові фактори. Ринкове середовище є постійною небезпекою для фірми. До факторів, які впливають на успіх і провал організації, належать розподіл доходів населення, рівень конкуренції в галузі, демографічні умови, що змінюються, бар'єри проникнення на ринок.

– Технологічні фактори. Аналіз технологічного середовища передбачає врахування можливих змін в технологіях виробництва, застосування цифрових розробок у проектуванні.

– Фактори конкуренції. При вивченні конкурентного середовища необхідно оцінити, наскільки сильна конкуренція, як вона впливає на організації, визначити головних конкурентів, реальні і потенційні загрози з їхньої сторони.

– Фактори соціального характеру. Ці фактори відображають соціальні процеси і тенденції, що впливають на діяльність організації (традиції, звички, ставлення людей до роботи, смаки і психологію споживачів тощо). Соціальна складова впливає на рівень попиту, вибір ринків збуту продукції, визначає параметри регіонального ринку робочої сили тощо.

– Міжнародні фактори. Керівництво фірм, які діють на міжнародному ринку, повинне постійно оцінювати і контролювати зміни в цьому середовищі. Останніми роками посилилася конкуренція з боку іноземних фірм на

українському ринку, а тому зросла небезпека витіснення вітчизняних виробників.

– Правові фактори. Це закони й інші правові акти, що встановлюють права, відповідальність, обов'язки організації, що регулюють діяльність, включаючи обмеження на окремі її види, визначальні форми і методи захисту інтересів тощо. Від знання і дотримання прийнятих законів залежить правомірність підприємницької діяльності підприємства.

Також існують фактори прямої дії зовнішнього середовища на підприємства. До них належать: споживачі продукції й послуг, постачальники матеріальних і природних ресурсів, конкуренти, інфраструктура (банки, фондові біржі, рекламні і кадрові агентства, охоронні агентства, залізниці тощо), фінансові організації, ринок робочої сили, транспортні організації, державні і муніципальні організації, органи влади тощо [5, с. 62].

Крім того, організації стежать за зовнішньою обстановкою з метою виявлення і використання її сприятливих можливостей для досягнення поставлених цілей, та для уникнення загроз, або перешкод діяльності підприємства. Цього домагаються завдяки вивченню зовнішнього середовища, складанню переліку можливостей і загроз, які в подальшому дозволять не тільки використовувати сприятливі можливості, але й знайти оптимальні рішення в різноманітних ситуаціях.

Висновки. Отже, із зовнішнім середовищем доводиться бути надзвичайно пильним і обережним. Хоча середовище і виходить за межі менеджменту, однак воно відіграє визначальну роль у змісті управлінської діяльності. Головна причина невміння керівників орієнтуватися у сучасному середовищі – небажання адаптуватися до децентралізованого адміністративного управління.

У певному розумінні менеджмент виходить із середовища і повертається до нього. Менеджери спочатку мають визначити вимоги споживачів, власників, постачальників, держави під час вироблення планів діяльності організації, потім треба організувати виробництво належних товарів і послуг і, нарешті, підприємство, продаючи товари (послуги), задовольняє потреби споживачів, а отримані доходи дають йому змогу виплатити заробітну плату й дивіденди, податки, розрахуватися з державою тощо. Коло замкнулося. Зовнішнє середовище являє собою об'єктивні обставини, фактори, що оточують організацію в суспільстві (державі, світі), до яких вона мусить пристосовуватися.

Список використаних джерел:

1. Пилипенко А.А., Пилипенко С.М., Отенко І.П. Менеджмент: підручник. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2005. 456 с.

2. Осовська Г.В., Осовський О.А. Основи менеджменту: навчальний посібник. К.: «Кондор», 2006. 664 с.

3. Вагнер І. Особливості стратегічного аналізу зовнішнього середовища підприємства. Університет банківської справи НБУ.

4. Білоусько Т. Ю. Зовнішній моніторинг організацій в конкурентному середовищі. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки*. 2013. № 7. С. 55-64.

5. Газіна Л.І., Брінь П.В. Методи оцінки конкурентоспроможності підприємств. Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. Харків : НТУ «ХПІ». 2012. № 58(964). С. 28-32.

6. Загорулько В.М., Коваленко О.В., Хмельницька О.В. Стратегічний маркетинг: Методичні вказівки. К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. 64 с.

Вікторія КРАВЕЦЬ*,
студентка 4 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ

Анотація. *У статті досліджено сучасний стан міжнародної торгівлі послугами. Представлено динаміку експорту та імпорту послуг і темпи росту. Досліджено які країни є найбільшим експортером послуг. Вказано, що торгівля послугами є одним із головних факторів, що сприяє інклюзивному зростанню та сталому розвитку країни.*

Abstract. *The article examines the current state of international trade in services. The dynamics of exports and imports of services and growth rates are presented. The countries that are the largest exporters of services have been studied. It is stated that trade in services is one of the main factors contributing to the inclusive growth and sustainable development of the country.*

Вступ. Міжнародний ринок послуг – диверсифікована система спеціалізованих ринків послуг, участь у функціонуванні якої у той або інший спосіб беруть усі країни. Роль міжнародної торгівлі послугами проявляється в тому, що вона є важливим сектором національного і світового господарства, відіграє важливу роль у розвитку людського капіталу, впливає на функціонування і розвиток матеріального виробництва, сприяє збільшенню вільного часу, створює можливості для повнішого задоволення і розвитку потреб

* Науковий керівник: доктор філософії, старший викладач кафедри економіки та підприємницької діяльності ВНАУ – Томашук І.В.

людей і суспільства, є найважливішим елементом формування сучасної якості життя та забезпечує якість економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності країни.

Виклад основного матеріалу. Всі сфери міжнародного співробітництва потребують розвинених послуг, що є продовженням і розвитком сучасного виробництва.

Структурні зрушення в економіці проявляються у світогосподарських процесах сучасності. Ринок послуг є одним із найбільш динамічно зростаючих секторів світового ринку. Послуги охоплюють приблизно 2/3 економічної діяльності в світовому господарстві. Більше половини робочої сили світу зайнято в компаніях, що надають послуги. Так, у розвинених країнах світу частка сфери послуг в структурі ВВП перевищує 70%, в ній зайнято понад 60% робочої сили (у США - до 75%).

Велику роль у глобалізаційних процесах відіграє зростаючий обсяг послуг. Тенденції розвитку міжнародної торгівлі показують, що в останнє десятиріччя швидко зростає значимість та обсяги різного роду послуг [5].

Країни, що розвиваються, можуть активно використовувати й вже використовують свої можливості на цьому шляху. Наприклад, туризм і трудові послуги, експорт робочої сили переважно для виконання некваліфікованих робіт.

Туризм є не тільки одним з найважливіших економічних, політичних, соціальних і екологічних явищ XXI століття, а й одним з найбільш динамічних секторів економіки.

У 2020 році світовий експорт послуг оцінювався в 5 трильйонів доларів США, що становить 5,9% світового ВВП і 22,6% загальної світової торгівлі як товарами, так і послугами. З огляду на слабку стійкість торгівлі послугами, зокрема подорожей, до умов пандемії, у 2020 році експорт послуг втратив більше позицій, ніж експорт товарів. Однак у більш ніж третині світових економік частка експорту послуг у ВВП перевищила 10%. Люксембург і Мальта зафіксували, що експорт послуг перевищує 100 відсотків їхнього ВВП. У багатьох малих острівних державах, для яких міжнародний туризм важливий, у 2020 році значно знизилися експорт послуг та їхній внесок у ВВП.

На рис. 1 наведена інформація щодо географічної структури зовнішньої торгівлі (експорту) послугами України у 2021 р. Загальна кількість експортних операцій послугами в Україні у 2021 р. склала 13156457,5 тис. дол. США, зокрема у країни ЄС - 4494202, 7 тис. дол. США.

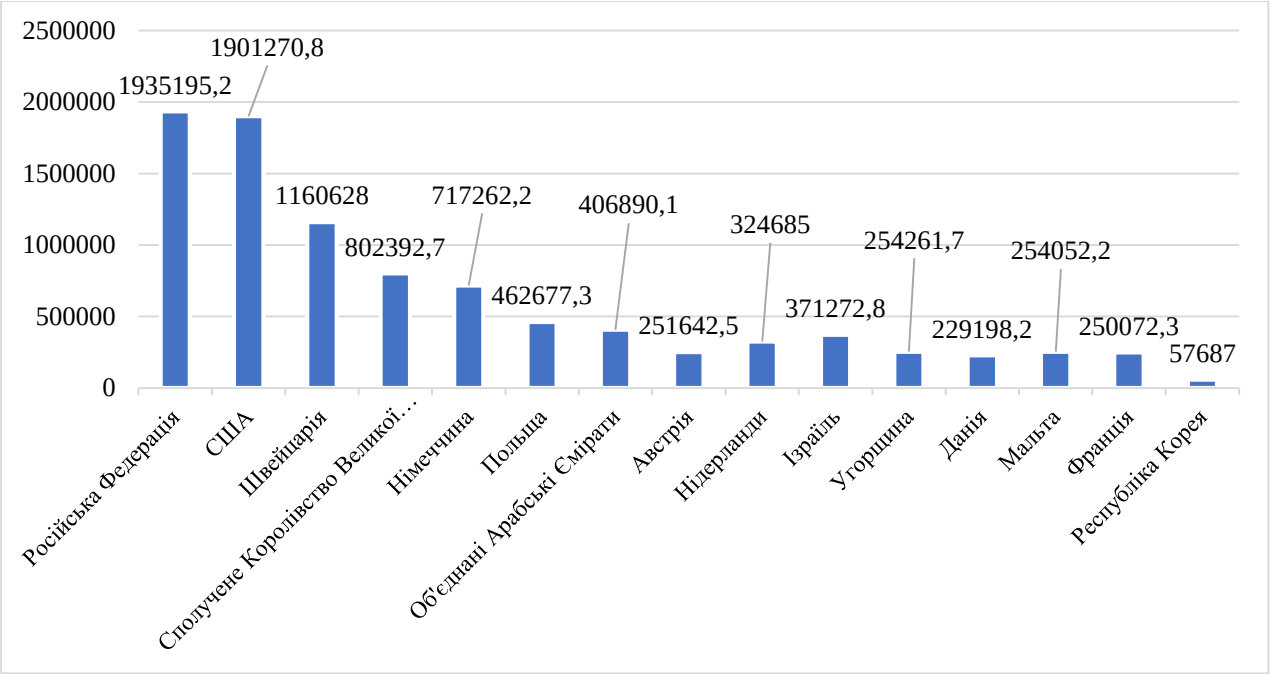

Рис. 1. Географічна структура зовнішньої торгівлі (експорту) послугами України у 2021 р., тис. дол. США

Джерело: розроблено автором на основі [4]

За останні 10 років комп'ютерні послуги найбільш швидко розвивають сектор послуг. У 2020 році комп'ютерні послуги зросли на 8%, збільшившись шляхом переходу на дистанційну роботу і посиленням цифровізації у світі, а світовий експорт будівництва знизилися на 18% у 2020 році [1].

Слід відзначити деякі аспекти та тенденції розвитку міжнародної торгівлі туристичними послугами.

Туризм, будучи сектором, який охоплює широкий спектр видів економічної діяльності, вважається однією з найбільших індустрій у світі, випереджаючи за деякими показниками інші великі галузі економіки. Розширенню туризму сприяють економічні, політичні, екологічні, соціально-демографічні, НТП й інші чинники [3].

Серед країн, що розвиваються, у міжнародній торгівлі послугами виділяють три групи:

1) нові індустріальні країни, особливо азіатського регіону: Республіка Корея, Гонконг, Сінгапур, Тайвань, Китай, Таїланд, що збільшили обсяги послуг протягом двох останніх десятиліть більш ніж у 6 разів;

2) країни, для яких виробництво послуг є основним напрямом розвитку економіки (зазвичай острівні або малі держави), вони характеризуються спеціалізацією на туристичних, фінансових або транспортних послугах;

3) найменш розвинені країни, що експортують на світовий ринок переважно сировину (Ангола, Гана, Лівія, Іран); для них торгівля послугами становить менше 10%.

Особливість розвитку сфери обслуговування в період формування ринкової економіки – збільшення питомої ваги послуг, які надаються населенню за плату, а також розвиток комерційного сектору.

Упродовж останніх років послуги були основним сектором, що забезпечують збільшення доданої вартості в економіці, і надалі їх ключова роль у підтримці економічного зростання у світі збережеться.

Основні тенденції розвитку міжнародного ринку послуг:

1) збільшення обсягів інформатизаційного бізнесу;
2) подальше поширення Інтернет–технологій;
3) створення нових можливостей розвитку комп'ютерних, телекомунікаційних послуг;
4) ріст обсягів міжнародного консультаційного бізнесу;
5) найбільш динамічні форми міжнародного бізнесу «старі» фінансово-кредитні та страхувальні послуги;
6) розвиток туризму;
7) незважаючи на зростання абсолютних показників, значно знизилася питома вага транспортних послуг;
8) поява на ринку нових венчурних фірм, посилення позицій на міжнародному ринку послуг великих ТНК.

Світовий ринок послуг є одним із найпровідніших секторів світової економіки, який постійно динамічно зростає та за оцінками і підрахунками фахівців та експертів значно швидше розвивається аніж ринок товарів, оскільки за кожні 8 - 9 років вдвічі подвоюються обсяги міжнародної торгівлі послугами.

Показники динаміки та географічної структури експорту та імпорту у різних регіонах світу наведено у табл. 1.

Сфера послуг зростає та набуває розвитку не лише в деяких країнах світу, а й в усіх регіонах світу. Зокрема, ринок послуг поширюється на країни, що розвиваються, а також на мало розвинені країни, а їхня вагома роль та місце зростають як з погляду імпорту, та і з експорту.

Близько половини світового імпорту та експорту послуг припадає на провідний регіон у сфері послуг, а саме Європу. Друге та третє місце у світовій торгівлі послугами посідають Північна Америка та Азія.

У 2020 році на міжнародному ринку продано послуг на суму 706 мільярдів доларів США, тому Сполучені Штати Америки залишаються провідним світовим експортером, зберігаючи частку в 14% світового ринку. За США, на деякій відстані, пішли дві європейські країни, які спільно зайняли 13-відсоткову частку ринку. Китай, провідний експортер серед країн, що розвиваються, посів четверте місце загалом із проданими послугами на суму 281 мільярд доларів США. Усі п'ятірки найбільших експортерів послуг із країн, що розвиваються, були азіатами. У 2020 році вони захопили 16% світового ринку.

Таблиця 1

Динаміка та географічна структура експорту-імпорту послуг за 2017- 2020 рр. (млн.дол. США)

Роки	Всього	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС (28)	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія
	Експорт								
2017	10714,3	3763,9	6950,4	4019,5	3452,7	1301,9	149,3	1184,8	31,1
2018	11637,9	3701,3	7936,6	4665,2	3979,9	1480,93	161,3	1338,2	28,3
2019	15628,9	…	…	11610,6	4469	1951,3	178,6	1631,9	40,9
2020	11521,2	…	…	7750,4	4461,11	1700,24	133,3	1755,1	48,4
	Імпорт								
2017	5476,1	650,4	4825,7	2558,6	2532,5	1086,3	80,8	724,9	1,7
2018	6308,8	688,5	5620,3	3238,1	3355,8	1334,7	155,8	535,5	2,5
2019	6942,2	…	…	4096,4	3728,9	1613,3	207,9	599,9	2,9
2020	5712,5	…	…	3269,9	2927,0	1173,9	86,2	777,8	3,6

Джерело: розроблено автором на основі [4]

Якщо розглядати тенденції за станом розвитку та регіонами, то в усіх групах економік спостерігалося значне зниження експорту послуг. Найбільше відносне падіння було зафіксовано в американських країнах, що розвиваються, та в Африці, де подорожі та транспорт відіграють більш помітну роль. Імпорт послуг також скоротився скрізь, причому найбільше відносне зниження було зафіксовано для групи американських економік, що розвиваються (Латинська Америка та Карибський басейн).

У цьому контексті, зростання сектору інформаційно-комунікаційних послуг в Україні стане передумовою для реструктуризації галузей національного господарства, стабільного надходження валюти в країну, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сектору послуг, що зможе забезпечити, у свою чергу, повноцінну інтеграцію України до світового економічного простору.

Висновки. Таким чином, відбувається активний розвиток сфери послуг у більшості країн світу, яка, в свою чергу, сприяє розвитку економіки, піднесенню добробуту населення, підвищенню конкурентоспроможності країн світу тощо. Сфера послуг є однією із найважливіших складових сучасного світового господарства. Так, у розвинутих країнах світу у структурі ВВП частка сфери послуг перевищує 70%. На світовому ринку послуг домінуючі позиції тримають такі країни: Великобританія, Німеччина, США, Франція, Бельгія, Італія, Японія.

Результати дослідження свідчать про необхідність якісних змін в розрізі міжнародної торгівлі послугами України в умовах орієнтації на європейський

простір. Перспективними для держави мають стати зміна структури експорту України за напрямом наукомістких видів послуг та розвиток конкурентного середовища на українському ринку з метою підвищення якості послуг та конкурентоспроможності вітчизняних провайдерів на міжнародному ринку послуг.

Список використаних джерел:

1. World trade statistics. URL: http://www.wto.org.
2. Загальна торгівля послугами. URL: https://hbs.unctad.org/total-trade-in-services/
3. Ціхановська В.М., Ковальчук С.Я. Тенденції розвитку світового ринку туристичних послуг в умовах посилення глобалізаційних процесів. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2015. Вип. 7. С. 86-89.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua
5. Томашук І.В., Томчук О.Ф., Гиренко Ю.В. Розвиток міжнародних економічних відносин в умовах глобалізації. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2021. № 2 (56). С. 197-212.
6. Чепурда Л.М. Оцінка сучасного стану і тенденцій розвитку ринку послуг України. *Бізнес Інформ.* 2013. № 4. С. 270-274.

Валерія КРЕВСЬКА*,
студентка 2 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

АЛГОРИТМ ДЕЙКСТРИ ДЛЯ ЗАДАЧІ КОМІВОЯЖЕРА

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню питання використання алгоритму Дейкстри у задачі комівояжера. Задача комівояжера пов'язана з обиранням коефіцієнтів матриці відстаней для розв'язування задачі комівояжера. Задача комівояжера розглядається як одна із найбільш поширених задач комбінаторної оптимізації, до яких можна звести і ряд інших проблем оптимізації. Прийнято напрям подальших наукових досліджень по модифікації алгоритму Дейкстри.*

Abstract. *The article is devoted to the research of the use of Dijkstra's algorithm in the salesman' s problem. The salesman's task is to choose the coefficients of the distance matrix to solve the salesman's problem. The salesman problem is one of the*

* Науковий керівник: к.т.н., доцент кафедри комп'ютерних наук та економічної кібернетики ВНАУ – Денисюк В.О.

most common combinatorial optimization problems, which can include a number of other optimization problems. The direction of further research on the modification of the Dijkstra algorithm is accepted.

Вступ. Алгоритм Дейкстри – це алгоритм на графах, який знаходить найкоротший шлях від однієї вершини графу до всіх інших вершин. Класичний алгоритм Дейкстри працює тільки для графів без ребер від'ємної довжини [1-6]. Найпростіша реалізація алгоритму Дейкстри потребує масив відстаней та масив позначок. На початку алгоритму відстані заповнюються великим додатнім числом (більшим максимального можливого шляху в графі), а масив позначок заповнюється нулями. Потім відстань для початкової вершини вважається рівною нулю і запускається основний цикл. На кожному кроці циклу ми шукаємо вершину з мінімальною відстанню і прапором рівним нулю. Потім ми встановлюємо в ній позначку 1 і перевіряємо всі сусідні з нею вершини. Якщо в ній відстань більша, ніж сума відстані до поточної вершини і довжини ребра, то зменшуємо його. Цикл завершується коли позначки всіх вершин стають рівними

1. Алгоритм Дейкстри використовується в задачі комівояжера, Travelling Salesman Problem (TSP), яка є однієї з найбільш поширених задач комбінаторної оптимізації, до яких можна звести і ряд інших проблем оптимізації [10]. Класична задача комівояжера полягає у знаходженні найвигіднішого маршруту, що проходить через вказані міста хоча б по одному разу. В умовах завдання вказуються критерій вигідності маршруту (найкоротший, найдешевший, сукупний критерій тощо) і відповідні матриці відстаней, вартості тощо.

Прикладом таких проблем є пошук оптимальних туристичних маршрутів, задача оптимізації шляху експедитора, задача трасування електронних плат, вибір оптимального маршруту обльоту безпілотних літальних апаратів у реальному часі та ін. [5-8]. Для розв’язування наведених задач використовуються прикладні алгоритми комбінаторної оптимізації. Майже всі вони мають деяку кількість параметрів. Задача комівояжера є однією із найбільш поширених задач комбінаторної оптимізації, до яких можна звести і ряд інших проблем оптимізації. Саме тому дослідження та вибір параметрів (коефіцієнтів) матриці відстаней для розв’язування задачі комівояжера є актуальним. Для цього необхідно дослідити підходи до обирання параметрів матриці відстаней.

Метою статті є дослідження алгоритмw Дейкстри в питанні обирання коефіцієнтів матриці відстаней для розв’язування задачі комівояжера.

Виклад основного матеріалу. *Аналіз сучасного стану розв’язання задачі комівояжера.* Задача комівояжера вперше була сформульована ще у 1832 році. В загальному випадку задача TSP має таке формулювання: існує множина міст N, відстань між якими відома, необхідно визначити такий оптимальний маршрут, який проходить через усі N міст без повторного відвідування (зазвичай задано, що маршрут повинен проходити через кожне місто тільки один раз, в такому випадку розв'язок знаходиться серед гамільтонових циклів) [7, 10]. В умовах завдання вказуються критерій вигідності маршруту (найкоротший, найдешевший, сукупний критерій тощо) і відповідні матриці відстаней, вартості.

Проблема побудови оптимальних маршрутів через задану множину точок на площині чи у просторі виникає у багатьох сферах людської діяльності, наприклад, задачах планування та логістики; при виробництві друкованих плат; мінімізації рухів у робототехніці; аналізі структури ДНК та ін. За суттю, усі ці проблеми зводяться до розв'язування задачі комівояжера.

Для можливості застосування математичного апарату для розв'язання TSP, її слід представити у вигляді математичної моделі, а саме у вигляді моделі на графі, тобто, використовуючи вершини та ребра між ними. Таким чином, вершини графу відповідають містам, а ребра ***(i, j)*** між вершинами ***i*** та ***j*** - сполученням між цими містами. У відповідність кожному ребру ***(i, j)*** можна зіставити вагу $\boldsymbol{c_{ij} \geq 0}$, яку можна розуміти як, наприклад, відстань між містами, час або вартість подорожі.

Математична постановка задачі комівояжера. Між кожним містом відома відстань $\boldsymbol{C \in R^{N \times N}}$**.** Треба побудувати такий маршрут $\boldsymbol{X_* \in R^{N \times N}}$, який проходить кожне місто тільки один раз, крім початкового міста, та має мінімальну довжину. Тобто потрібно знайти замкнений гамільтонів цикл мінімальної довжини. Отже, необхідно визначити:

$$X_* = \underset{x_{ij} \in X \in R^{N \times N}}{argmin} \sum_{i=1}^{N} \sum_{j=1}^{N} c_{ij} \times x_{ij} \ , \tag{1}$$

при обмеженнях

$$\sum_{i=1}^{N} x_{ij} = 1, \ \ j = \overline{1,N} \ , \tag{2}$$

$$\sum_{j=1}^{N} x_{ij} = 1, \ \ i = \overline{1,N} \ , \tag{3}$$

$$x_{ij} \in \{0,1\} \ , \tag{4}$$

де X_* – маршрут для обходу усіх міст;

x_{ij} – наявність переходу від міста *i* до міста *j* у маршруті;

c_{ij} – відстань (вага) переходу від міста *i* до міста *j* у маршруті;

N – кількість міст.

Формула (1) вказує на цільову функцію - знаходження такого маршруту, при якому його довжина буде мінімальною. Обмеження (2) та (3) вказує на умову відвідування міста тільки один раз.

В загальному випадку, асиметрична задача комівояжера відрізняється тим, що ребра між вершинами можуть мати різну вагу в залежності від напряму, тобто, задача моделюється орієнтованим графом. Таким чином, окрім ваги ребер графа, слід також зважати і на те, в якому напрямку знаходяться ребра.

У випадку симетричної задачі всі пари ребер між одними й тими самими вершинами мають однакову вагу, тобто, для ребра *(i, j)* ваги однакові c_{ij}=c_{ji} . Як наслідок, всі маршрути мають однакову довжину в обидва напрямки. В симетричному випадку кількість можливих маршрутів вдвічі менша за

асиметричний випадок. Симетрична задача моделюється неорієнтованим графом [1, 2].

Оскільки комівояжер в кожному з міст постає перед вибором наступного міста з тих, що він ще не відвідав, існує $(n-1)!$ маршрутів для асиметричної та $(n-1)!/2$ маршрутів для симетричної задачі комівояжера. Таким чином, розмір простору пошуку залежить над-експоненційно від кількості міст.

Симетричну задачу комівояжера називають метричною, якщо відносно довжин ребер виконується нерівність трикутника. Умовно кажучи, в таких задачах обхідні шляхи довші за прямі, тобто, ребро від вершини i до вершини j ніколи не довше за шлях через проміжну вершину k.

Насправді, задача комівояжера у випадку реальних міст може бути як симетричною, так і асиметричною в залежності від тривалості або довжини маршрутів в залежності від напряму руху [10].

Не-метрична задача комівояжера може виникати, наприклад, у випадку мінімізації тривалості подорожі за наявності вибору транспортних засобів в різних напрямах. В такому випадку обхідний шлях літаком може бути коротший за пряме сполучення автомобілем [10].

Сформулювати TSP можна в комбінаторній формі, графовому поданні або в термінах теорії розкладів. Також TSP має багато модифікацій, а саме [3, 4, 7, 10]: задача кур'єра, кластерна TSP, чорна та біла TSP, TSP з декількома комівояжерами, задача покриття для комівояжера, TSP з часовими вікнами. Задачу комівояжера за вхідними даними поділяють на симетричну та асиметричну, причому, симетрична TSP має більше поширення. Задача комівояжера є NP-повною [10]. У 1972 році Річард Карп довів NP-повноту задачі пошуку гамільтонових шляхів, із чого, через поліноміальну зводимість, випливала NP-повнота задачі комівояжера. На основі цих властивостей ним було наведено теоретичне обґрунтування складності пошуку розв'язків задачі на практиці. Отже, немає поліноміального алгоритму для розв'язування TSP. Тому для її розв'язування використовуються алгоритми для розв'язування задач комбінаторної оптимізації, Combinatorial Optimization Problem (COP). Характерною особливістю сьогодення є істотне зростання розмірності TSP (до мільйонів точок), а також наявність часткових задач зі специфічними властивостями. Це – динамічні транспортні задачі, особливістю яких є поява нових точок обслуговування в процесі реалізації заданого маршруту; системи за викликом (швидка допомога, кур'єрська, пожежна служби, таксі), системи з часовими вікнами, системи постачання та інші. Вони потребують розроблення спеціальних алгоритмів, які б забезпечували отримання якісних результатів в режимі реального часу [5-8, 10].

Для розв'язування TSP використовують різні алгоритми комбінаторної оптимізації. Вони поділяються на точні та наближенні. Точні алгоритми – це алгоритми, які за скінчений час гарантовано повертають оптимальний розв'язок, або роблять висновок що його не існує, якщо задача нерозв'язна. Ці алгоритми можна поділити на 2 класи: загальні та спеціальні методи. Загальні методи можуть бути використані для широкого кола задач. Спеціальні будується для

конкретних задач з урахуванням їх специфіки, як наприклад, метод Балаша для розв'язування лінійної задачі про призначення. До точних алгоритмів відносять [8-10]: повний перебір (вичерпний пошук); метод гілок та меж, Branch-and-Bound Method (ВВМ); метод відтинань (алгоритм Гоморі); послідовний аналіз та відсіювання варіантів (послідовний аналіз варіантів, «київський вінник»); динамічне програмування (метод Белмана). Але ці алгоритми є трудомісткими та потребують дуже великої кількості операцій при збільшені кількості міст в TSP. Так, наприклад, якщо для задачі комівояжера з n міст асимптотична складність повного перебору складає $O(n!)$, практично такі ж оцінки мають інші точні алгоритми. Це потребує великої кількості часу для виконання, що у більшості випадків є неприйнятним на практиці. Існує оцінка залежності гіпотетичного часу роботи алгоритмів від розмірності задачі, де робиться припущення, що один елементарний крок виконується одну наносекунду.

Найбільш популярними серед алгоритмів розв'язування СОР є наближені алгоритми комбінаторної оптимізації. Вони є поширеними тому що: СОР має зазвичай велику кількість локальних екстремумів; дані можуть задаватись з певними похибками; наближені методи дозволяють створювати алгоритми, які можуть розв'язувати не одну задачу, а цілий клас задач близьких за постановкою оптимізаційних задач [8].

Висновки. Можливим перспективним методом розв'язання TSP є метод оптимізації наслідуванням мурашиної колонії, який дозволить вирішення прикладних дискретних задач оптимізації впровадженням складові самоорганізації мурах. У якості перспективних досліджень – отримання методики визначення оптимального маршруту з прогнозом за алгоритмом Дейкстри на декілька кроків.

Список використаних джерел:

1. Базилевич Р. Дослідження ефективності існуючих алгоритмів для розв'язання задачі комівояжера. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2009. № 650. С. 235-244.
2. Базилевич Р. Розв'язування задачі комівояжера великих розмірностей методом спільних ребер. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. № 800. С. 278-285.
3. Базилевич Р. Алгоритми динамічного формування моделі робочого поля для задачі комівояжера з кластерним розподілом точок. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/36150/1/32_200-207.pdf
4. Базилевич Р. Використання алгоритмів локальної оптимізації для розв'язування задачі комівояжера з кластерним розподілом точок. URL: http://ena.lp.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/ntb/36138/33_207-212.pdf
5. Воротніков В.В. Метод планування польотних операцій безпілотних літальних апаратів для забезпечення зв'язаності вузлів безпровідної мережі. URL: https://zvir.zt.ua/images/stories/ZbirnikNP/7.pdf

6. Воротніков В.В. Планування маршрутів польоту безпілотних літальних апаратів шляхом розв’язання задачі комівояжера. URL: http://journals.uran.ua/tarp/article/download/108537/104739

7. Гуляницький Л.Ф. Прикладні методи комбінаторної оптимізації. Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2016. 146 с.

8. Голембо В.А., Муляревич О.В. Модифікація методу мурашиної колонії для розв'язання задачі комівояжера колективом автономних агентів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 2011. № 717. С. 24-30.

9. Красников С.О. Підхід до налаштування параметрів алгоритму імітаційного відпалу для розв’язування задач комбінаторної оптимізації. Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених та студентів «Інформаційні системи та технології управління», 29-30 листопада 2018 р. К.: НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського». 2018 р. С. 89-94.

10. Красников С.О. Підвищення ефективності прикладних алгоритмів комбінаторної оптимізації в інформаційних системах. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/26496/4/ Krasnykov_magistr.docx.

Іван МЕЛЬНИК*,
студент 4 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

РОЗРОБКА МАКРОСУ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ШИФРУ ВІЖЕНЕРА ТА ЙОГО МОДИФІКАЦІЇ

***Анотація**. У статті розглядаються аспекти розробки лабораторної роботи «Шифр Віженера» у Excel і в тому числі зі створенням макросу. Наведені теоретичні відомості про класичні техніки шифрування, понятійний апарат, техніку та особливості шифрування даних за допомогою шифру Віженера в Excel та особливості роботи з макросом шифрування цим шифром. Досліджено валідність макросу, визначено сильні і слабкі сторони шифру та створеного макросу. Описано чіткі обчислювальні процедури та послідовність виконання завдань для тестування процесів крипто-перетворень шляхом використання коректних та неправильних ключів.*

***Abstract.** The article considers aspects of the development of laboratory work «Wiegener Code» in Excel, including the creation of a macro. Theoretical information on classical encryption techniques, conceptual apparatus, techniques and features of*

* Науковий керівник: к.т.н., доцент кафедри комп’ютерних наук та економічної кібернетики ВНАУ – Красиленко В.Г.

data encryption using the Wiegener cipher in Excel and features of working with the encryption macro with this cipher are given. The validity of the macro is studied, the strengths and weaknesses of the cipher and the created macro are determined. Describes clear computational procedures and sequence of tasks for testing crypto-transformation processes using correct and incorrect keys.

Вступ. Шифрування – це технічний процес, за допомогою якого інформація перетворюється на секретний код, маскуючи дані, які ви надсилаєте, отримуєте чи зберігаєте. По суті, цей алгоритм використовується для кодування даних, які отримувач може розшифрувати за допомогою ключа дешифрування. Розкодоване повідомлення, що міститься в незашифрованих файлах, називається звичайним текстом, а повідомлення в зашифрованій формі – зашифрованим текстом.

У тій чи іншій формі шифрування існує із самого початку письмової фіксації історичних подій. Стародавні греки шифрували повідомлення за допомогою інструмента, який називався «скитала», а під час Другої світової війни, Німеччина використовувала свою знамениту машину Enigma для захисту військових і дипломатичних послань. Сучасні методи шифрування зазнали численних змін.

Їх переважно можна розділити на дві категорії: симетричні криптосистеми та алгоритми, асиметричні системи з відкритими ключами.

Але їх оновою є класичні шифри, вивчення та дослідження яких студентами за допомогою сучасних технологій та інструментів на практиці дозволяє не тільки краще та докладніше зрозуміти особливості шифрів, а й ставити нові завдання, направлені на їх удосконалення за рахунок використання більш ефективних сучасних програмних середовищ.

Теоретично можна декодувати зашифровані файли без ключа шифрування, але для того, щоб зламати якісно розроблену схему шифрування, знадобиться величезний обсяг обчислювальних ресурсів. Це називаються загальновживаною фразою «розпорошувальна атака». Хоча сучасні методи шифрування, особливо в поєднанні з надійними паролями, дуже стійкі до розпорошувальних атак (хакерам знадобляться мільярди років, щоб зламати належним чином зашифровані файли), вони можуть спричинити значні проблеми в майбутньому, оскільки комп’ютери стають усе потужнішими.

Виклад основного матеріалу. Шифр Віженера (фр. Chiffre de Vigenère) – метод поліалфавітного шифрування буквеного тексту з використанням ключового слова.

Хоча шифр легко зрозуміти та реалізувати, протягом трьох століть він протистояв усім спробам його зламати; чим і заробив ім’я «le chiffre indéchiffrable» (фр. нерозгаданий шифр). Багато людей намагалися реалізувати схеми шифрування, які насправді були шифрами Віженера.

Хід роботи:

1. Записати у стовпчик А (рис. 1) символи тексту, який ми будемо шифрувати (по одній літері в кожну комірку).

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Явний текст	Код симв.	Пароль текстови	Гасло в кодах	Шифр в кодах	Текст шифрограми	Розшифрування	Відновлений текст
2	а	224	я	255	223	Я	200	И
3	б	225	в	226	195	Г	225	б
4	в	226	и	232	202	К	226	в
5	г	227	к	234	205	Н	227	г

Рис. 1. Загальна таблиця з даними
Джерело: авторська розробка

2. Утворюємо у стовпчику В коди символів, для цього скористаємося формулою = КОДСИМВ (А2).

	B	C	D	E	F	G	H
1	Код симв.	Пароль текстовий	Гасло в кодах	Шифр в кодах	Текст шифрограми	Розшифрування	Відновлений текст
2	=КОДСИМВ(A2)	я	=КОДСИМВ(C2)	=ОСТАТ(B2+D2;256)	=СИМВОЛ(E2:E22)	=ОСТАТ(E2-I2;256)	=СИМВОЛ(G2)
3	=КОДСИМВ(A3)	в	=КОДСИМВ(C3)	=ОСТАТ(B3+D3;256)	=СИМВОЛ(E3:E23)	=ОСТАТ(E3-D3;256)	=СИМВОЛ(G3)
4	=КОДСИМВ(A4)	и	=КОДСИМВ(C4)	=ОСТАТ(B4+D4;256)	=СИМВОЛ(E4:E24)	=ОСТАТ(E4-D4;256)	=СИМВОЛ(G4)
5	=КОДСИМВ(A5)	к	=КОДСИМВ(C5)	=ОСТАТ(B5+D5;256)	=СИМВОЛ(E5:E25)	=ОСТАТ(E5-D5;256)	=СИМВОЛ(G5)

Рис. 2. Формули, за допомогою яких кодувалися дані
Джерело: авторська розробка

3. Тепер у стовпчику С записуємо текстовий пароль, (він повинен мати туж довжину, що і явний текст).

4. Аналогічно пункту 2, у стовпчику D за допомогою формули =КОДСИМВ(С2) відображаємо відповідний код кожної букви тексту ключа.

5. У стовпчику Е зашифруємо наш текст, тобто утворюємо коди символів шифру. Для цього скористаємося формулою =ОСТАТ(B2+D2;256).

6. Перетворюємо коди символів шифру у відповідні їм символи за допомогою формули =СИМВОЛ(Е2), і отримуємо закодований текст (рис.3).

24	Текст	абвгдеєжзиіїйклмнопрс
25	Закодований текст	ЯГКНТТ-дТИ"-ЩКЭЪЭЫва"
26	Пароль	ЫыПюФюЇ5ќ+iD•5Ё2«0I.
27	Відновлений текс	абвгдеєжзиіїйклмнопрс

Рис. 3. Шифрування та розшифрування правильним ключем
Джерело: авторська розробка

7. Для перевірки процесу розшифрування необхідно декодувати текст шифрограми-повідомлення та виконати обернене криптографічне перетворення різними ключами. Для цього у стовпчику G набираємо формулу =ОСТАТ(E2-I2;256). Всі формули, що використовувалися, зображені на рис.2.

8. Як видно з експериментів, без знання ключа отримувач повідомлення чи зловмисник не зможе правильно розшифрувати текст (рис. 4).

24	Текст	абвгдеєжзиіїйклмнопрс
25	Закодований текст	ЯГКНТТ-дТИ”-ЩЌЭЪЭЫва"
26	Пароль	ЩИыПюФюЇ5ќCQ\}МђJ“НљF
27	Відновлений текс	8Щ1 , QЛсХЇ¤ґір¶mëfє$

Рис. 4. Шифрування та дешифрування неправильним ключем
Джерело: авторська розробка

Для зручності та цілісного сприйняття тексту та оперативного уведення у нього змін, а також інших складових: тексту паролю-ключа, відновленого тексту, тощо, скористаємося формулою =СЦЕПИТЬ(A2;A3…). Більш наочний опис формули показано на рис. 5.

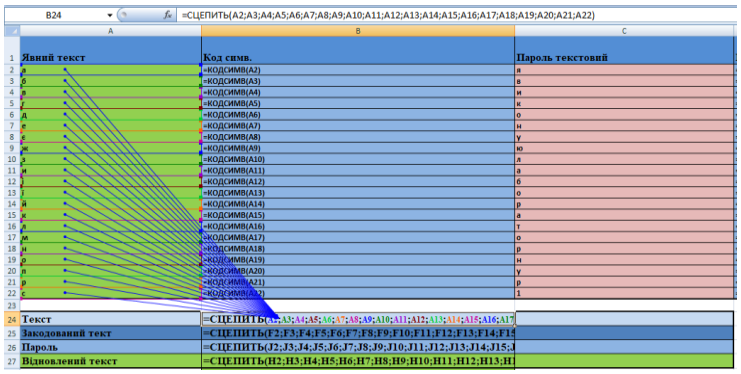

Рис. 5. Формули представленого цілісного повідомлення
Джерело: авторська розробка

Макрос – це автоматизована послідовність введення, яка імітує натискання клавіш або дії миші. Макрос зазвичай використовується для заміни повторюваних серій дій клавіатури та миші і є загальним у програмах для використання в електронних таблицях та текстовій обробці, таких як MS Excel та MS Word.

Тому для оптимізації процесу скористаємося макросом тому, що вводити значення по одній букві в кожну комірку є кропітким процесом і не є досить зручною процедурою.

Тому створимо макрос який складатиметься з двох функцій одна буде шифрувати інша дешифрувати, адже одної функції шифрування чи дешифрування буде замало. Скористаємось лістингом макросу (рис. 6).

```
Sub Encrypt()
    Dim Pass$, Key$
    Pass = InputBox("Введите ключ для шифрування:")
    Key = WorksheetFunction.Rept(Pass, 100)

    For Each cell In ActiveSheet.UsedRange
        Out = ""
        Txt = cell.Formula
        For i = 1 To Len(Txt)
            Out = Out & Chr((Asc(Mid(Txt, i, 1)) + Asc(Mid(Key, i, 1))) Mod 256)
        Next i
        cell.Value = Out
    Next cell
End Sub

Sub Decrypt()
    Dim Pass$, Key$
    Pass = InputBox("Введите ключ для расшифрування:")
    Key = WorksheetFunction.Rept(Pass, 100)

    For Each cell In ActiveSheet.UsedRange
        Out = ""
        Txt = cell.Value
        For i = 1 To Len(Txt)
            Out = Out & Chr((Asc(Mid(Txt, i, 1)) - Asc(Mid(Key, i, 1)) + 256) Mod 256)
        Next i
        cell.Formula = Out
    Next cell
End Sub
```

Рис. 6. Лістинг макросу шифрування та дешифрування
Джерело: авторська розробка

Макрос дозволить нам оптимізувати кропіткий процес введення по буквено даних в кожну комірку хоч і весь процес є зрозумілим важливим є варифікувати, тобто протестувати макрос.

1.Переходимо в вкладку Розробник >Visual Basic тепер скористаємось лістингом наведений на Рис.4 та запишемо його.

2.Тепер натискаємо F5 на клавіатурі або користуємося кнопкою наведеній на Рис.6 таким чином запускається компіляція макросу .Якщо лістинг введено правильно ми маємо наступний результат (див.рис.5).У нас є функції шифрування та дешифрування тексту .

3.Після чого ми обираємо шифрування або дешифрування (рис. 7) натискаємо Run після чого спрацьовує скрипт макросу.

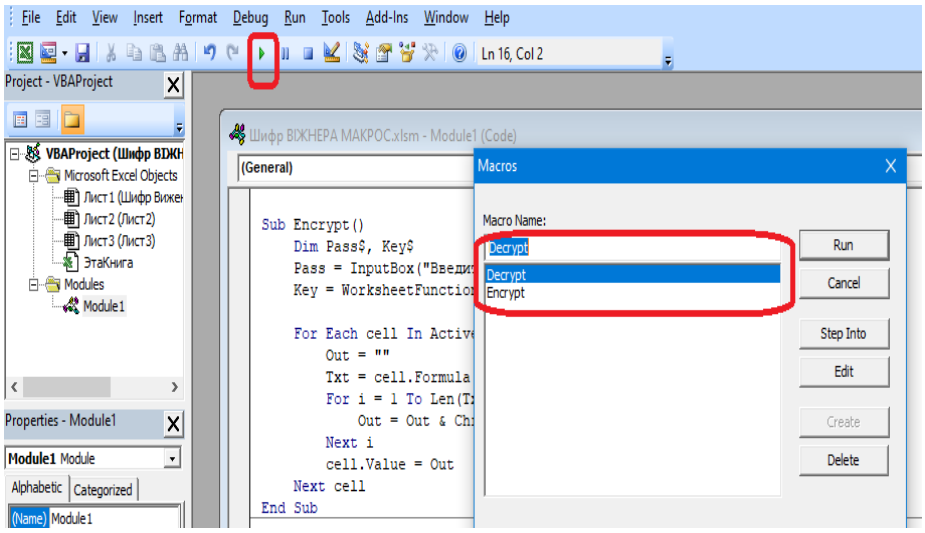

Рис. 7. Введення лістингу та результат компіляції
Джерело: авторська розробка

Якщо макрос був встановлений і потрібно з ним працювати скористайтеся вкладкою Вид>Макроси (рис. 8).

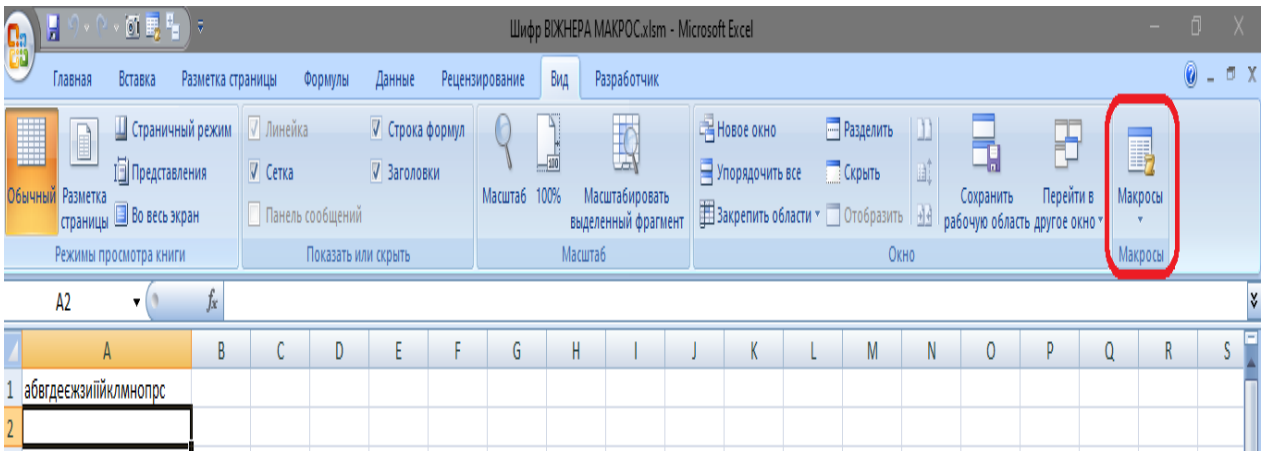

Рис. 8. Інтерфейс вкладки Вид
Джерело: авторська розробка

3. Після виконання вище сказаних пунктів вибираємо потрібну нам операцію шифрування, або дешифрування (рис. 9)

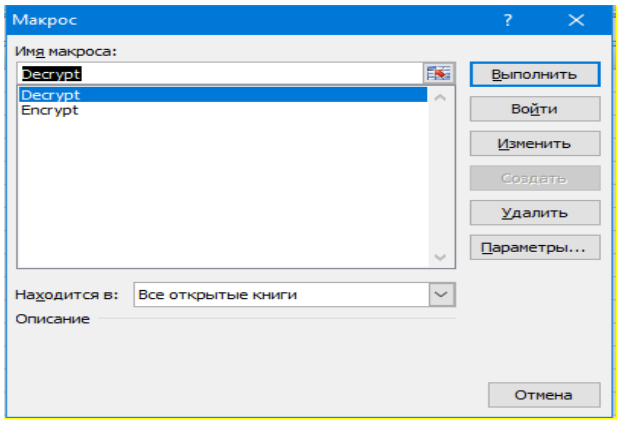

Рис. 9. Інтерфейс меню макросу
Джерело: авторська розробка

Якщо обрано шифрування отримаємо на виході інтерфейс вводу ключа шифрування (рис. 10), аналогічне вікно використовується для дешифрування

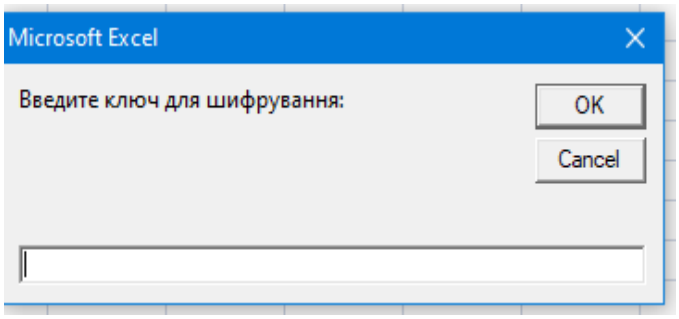

Рис. 10. Інтерфейс введення даних в макрос
Джерело: авторська розробка

4. Вводимо ключ важливо якщо ми беремо зашифрований текст 10 символів то ключ повинен бути аналогічної довжини, якщо ключ замалий він дублюється до поки не стане одного розміру з текстом. Приклад зашифрованого повідомлення наведено (рис. 11).

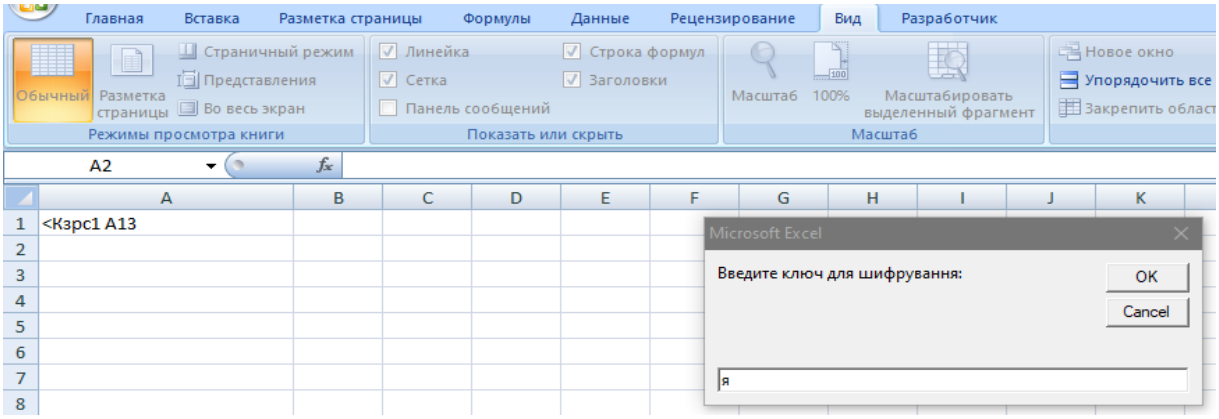

Рис. 11. Шифрування повідомлення ключем
Джерело: авторська розробка

Якщо ключ дешифрування правильний на виході ми отримаємо коректне розшифроване повідомлення (рис. 11), але, якщо ключ ввели не правильний, то вихідний результат буде мати вигляд:

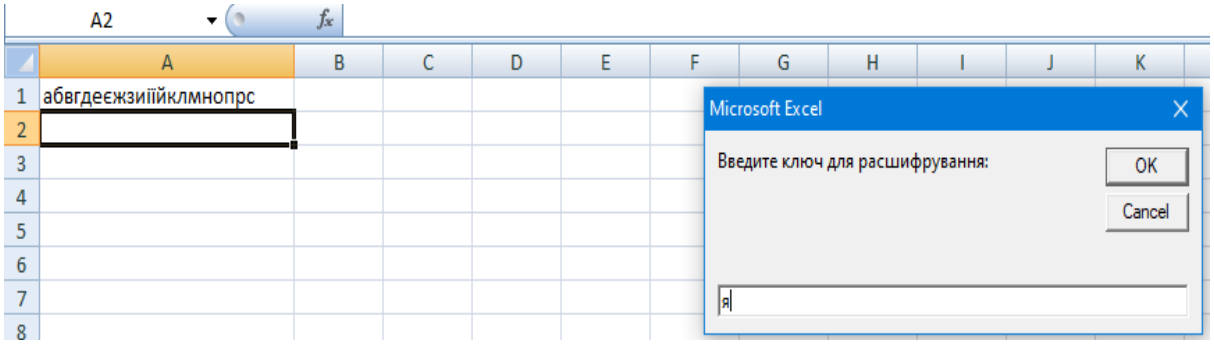

Рис. 12. Дешифрування повідомлення ключем
Джерело: авторська розробка

Тобто з проведеного дослідження робимо висновок, що даний макрос шифрує заданий текст коректно. Розшифровує дані за наявності правильного ключа. Дублювання ключа це головний із аспектів шифрування методом «Віженера» адже ключ має бути одного розміру з текстовим повідомленням, що допомагає мінімізувати помилку при введенні ключа (рис. 13).

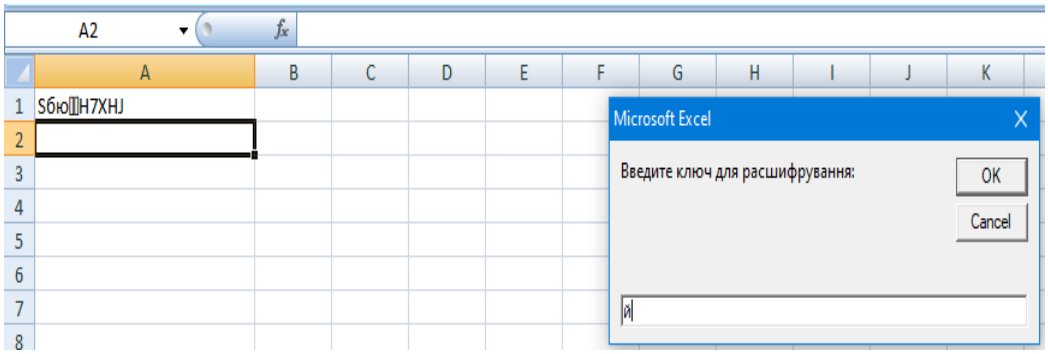

Рис. 13. Дишефрування повідомлення не правильним ключем
Джерело: авторська розробка

1. Виконавши шифрування ключем (про який знаєте лише ви) обмінятися зашифрованим повідомленням з напарником та розшифрувати його.
2. Розширити діапазон Явний текст до 100 та більше текстових символів та проаналізувати його роботу
3. Закодувати текст за допомогою макросу ключами довжиною два, три, чотири символи.
4. Виявити недоліки макросу та запропонувати методи їх вирішення
5. Виконайте тестування макросу на максимальну довжину ключа

Висновки. Розроблено практичну роботу на тему «Шифр Віженера» у Excel і в тому числі створено макрос. Наведені теоретичні відомості про класичні техніки шифрування, понятійний апарат, техніку та особливості шифрування даних за допомогою шифру Віженера в Excel та особливості роботи з макросами. Досліджено валідність макросу. Описано чіткі обчислювальні процедури та послідовність виконання завдань для тестування процесів крипто-перетворень шляхом використання коректних та неправильних ключів.

Список використаних джерел:

1. Ємець В., Мельник А., Попович Р. Сучасна криптографія. Основні поняття. Львів. 2003. 144 с.
2. Хорошко В.О., Четков А.О. Методи та засоби захисту інформації. Київ. 2003. 502 с.

Анастасія СЛОБОДЯНЮК [*],
студентка 2 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРСПЕКТИВИ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОСОЮЗУ, ЇЇ ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК

Анотація. *У статті пропонується науковий підхід до визначення основних перспектив інтеграції України до Європейського Союзу та прогнозів стосовно подальших євроінтеграційних процесів в контексті воєнних подій 2022 року. Розглянуто ключові умови та етапи вступу до Європейського Союзу, запроваджені Копенгагенськими критеріями 1993 р. Оцінено переваги та недоліки входження України до Євросоюзу на основі табличного аналізу SWOT, де автор розглядає політичні, соціальні та економічні перспективи членства в ЄС з урахуванням можливих загроз . Наведено аналіз соціальної позиції населення країни на рахунок набуття Україною членства в ЄС та НАТО, проведений на основі всеукраїнського опитування громадської думки. Також порівняно ставлення українських та іноземних політичних діячів до вступу України в Європейський Союз.*

Abstract. *The article proposes a scientific approach to determining the main prospects for Ukraine's integration into the European Union and forecasts for further European integration processes in the context of the military events of 2022. The key conditions and stages of accession to the European Union introduced by the Copenhagen Criteria of 1993 assessed the advantages and disadvantages of Ukraine's accession to the European Union on the basis of a table analysis of SWOT, where the author considers the political, social and economic prospects of EU membership, taking into account possible threats. The analysis of the social position of the country's population on the account of Ukraine's membership in the EU and NATO, conducted on the basis of an all-Ukrainian public opinion poll, is presented. Also, the attitude of Ukrainian and foreign political figures to Ukraine's accession to the European Union is compared.*

Вступ. Європейський союз – це унікальне міждержавне об’єднання, участь у якому є однією із головних зовнішньополітичних орієнтирів України протягом останніх років. У Європейському Союзі застосовується достатньо жорсткий підхід до питання надання членства, що зумовлюється тим, що членом ЄС може бути не будь-яка держава, територіально приналежна до Європи, а лише та, яка

[*] Науковий керівник: к.е.н., старший викладач кафедри економіки та підприємницької діяльності ВНАУ – Паламаренко Я.В.

дотримується базових цінностей об'єднання та спільно з іншими державами-членами впроваджує їх у життя. Для України питання членства у Євросоюзі набуває актуальності не лише у контексті глобалізації, нового досвіду та можливостей – дане рішення свідчитиме про остаточний розрив із пострадянським ладом, його цінностями та ідеологією, що, у свою чергу, може вплинути не лише на економічний добробут, а й на світогляд та менталітет українського суспільства [1, с. 282-283].

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що тема інтеграції України до ЄС широко обговорювалася протягом останнього десятиліття, імовірність вступу до Європейського Союзу була досить низькою аж до початку війни 2022 року.

28 лютого 2022 року президент України, прем'єр та спікер підписали заявку на членство в Європейському Союзі європейської держави Україна. За попередні роки з уст українських політичних керівників не раз злітали слова про членство в ЄС, однак було безліч причин, через які подавати заявку на членство було рано і безрезультатно [3**].**

8 квітня 2022 року голова Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн предала президенту України опитувальник для визначення готовності держави розпочинати переговори про вступ.

Набуття членства в Євросоюзі – довгий і нелегкий процес, який вимагає проходження наступних етапів (табл. 1).

Таблиця 1

Етапи набуття членства в Європейському Союзі

На першому етапі держава-претендент на членство подає відповідну заявку до Ради Європейського Союзу.
На другому етапі представники держав-членів повинні надати згоду для початку розгляду заявки. Європейською комісією, за дорученням держав-членів, перевіряється відповідність держави-претендента критеріям набуття членства.
– Наступним етапом є визнання держави кандидатом на вступ до Європейського Союзу, під час якого держава, що подала заявку, заповнює розроблений Європейською комісією опитувальник для визначення готовності держави розпочинати переговори про вступ. Україна перебуває зараз саме на третьому етапі вступу до Європейського Союзу.
– Європейська комісія розглядає опитувальник після заповнення і, за результатом розгляду, надає висновок щодо можливості держави бути кандидатом на членство в Європейському Союзі.
– За цим іде визнання Європейською радою держави кандидатом на вступ та ухвалення рішення про початок переговорів про вступ до Європейського Союзу.
– Переговори про вступ проводяться на урядовому рівні та мають на меті імплементацію законодавства ЄС до національного законодавства.
– Після завершення переговорів за всіма главами проєкту договору про приєднання Європейська рада та Європарламент мають прийняти рішення щодо надання державі-кандидату статусу члена Європейського Союзу.
– Надалі між державою-кандидатом та державами-членами Європейського Союзу укладається договір про приєднання.

Джерело: сформовано автором на основі опрацьованої літератури

Основна проблема для України полягає в тому, що за незмінного законодавства, рівня корупції, правосуддя та організованої злочинності входження в ЄС стає неможливим без реформування. Проведене дослідження показало, що за думкою експертів, «прискорити процес вступу може й сама Україна шляхом злагодженої роботи законодавчої та виконавчої гілок влади задля внесення змін до законодавства з метою імплементації положень законодавства Євросоюзу» [6].

Ще недавно чимало українських дипломатів сказали би, що програма-максимум – це отримати перспективу членства України в ЄС, яку Брюссель відмовляється надати вже багато років поспіль. Але зараз, після прояву нової російської агресії, увесь процес набуває реальних обрисів.

Тому важливо розглянути, які недоліки та переваги вступу України до Європейського Союзу.

Зобразимо спостереження у вигляді SWOT-аналізу, розглянувши слабкі та сильні сторони інтеграції України до ЄС (strengths, weaknesses), а також можливості та загрози (opportunities, threats) (табл. 2).

Аналіз сильних сторін та можливостей інтеграції України до ЄС показує, що, незважаючи на слабкі сторони та загрози, вступ до Євросоюзу – позитивна перспектива як із політичної, так і з економічної та соціальної точки зору.

Однак у даному процесі важливу роль також грає людський чинник. Якщо велика частина населення України проти вступу до Союзу (яким би економічно вигідним він не був), інтеграція України призведе до подальших мітингів, повстань та масового незадоволення.

Порівняємо дані опитування населення стосовно ставлення до вступу України до ЄС і НАТО за 2021 і 2022 рр.

Упродовж 13-16 грудня 2021 року Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) провів всеукраїнське опитування громадської думки. Методом телефонних інтерв'ю з використанням комп'ютера (computer-assisted telephone interviews, CATI) на основі випадкової вибірки мобільних телефонних номерів (з випадковою генерацією телефонних номерів та подальшим статистичним зважуванням) опитано 1203 респонденти, що мешкають у всіх регіонах України (крім АР Крим). Вибірка репрезентативна для дорослого населення (віком 18 років і старше) України.

Таблиця 2

SWOT-аналіз: недоліки та переваги вступу України до Європейського Союзу

СИЛЬНІ СТОРОНИ (STRENGTHS)	СЛАБКІ СТОРОНИ (WEAKNESSES)
Політичні переваги: – Гарантія колективної безпеки; – Членство в НАТО; – Стійка демократична правова держава; – Розбудова демократичних інституцій.	**Політичні недоліки:** – Часткова втрата суверенітету; – Погіршення відносин із країнами Митного союзу; – Невизначеність місця України в стратегії розвитку ЄС.
Економічні переваги: – макроекономічна стабільність; – модернізація технологій; – вільний доступу до новітніх технологій, капіталу, інформації; – надання субсидій сільському господарству; – залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій в українську економіку; – створення нових робочих місць; – спільні митні тарифи; – антидемпінгова політика; – протекціонізм і контроль експорту.	**Економічні недоліки:** – низький рівень ВВП та дохід на душу населення; – втрата конкурентоспроможності певних галузей економіки; – недостатньо високий рівень наповнення вітчизняними товарами внутрішнього ринку; – неконкурентоспроможна на зовнішньому ринку продукція; – складність переходу на європейський рівень цін; – квотування певних видів товарів; – відтік кваліфікованої робочої сили.
Соціальні переваги: – ефективний захист прав працівників; – забезпечення високого рівня життя населення; – відкриття кордонів до вільного пересування населення; – розвинена система охорони довкілля; – захист прав людини в інституціях ЄС; – упровадження соціальних стандартів у сферах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та соціального страхування; – формування нового загальнодержавного менталітету.	**Соціальні недоліки:** - ускладнення візового режиму зі східними сусідами.
МОЖЛИВОСТІ (OPPORTUNITIES)	**ЗАГРОЗИ (THREATS)**
Політичні можливості: - встановлення стабільної політичної системи; - зменшення корупції; - сприйняття України як важливого суб'єкта політичних відносин; - спільна боротьба з організованою злочинністю, контрабандою, нелегальною міграцією, наркобізнесом.	**Політичні загрози** - небезпека втягнення України в конфлікт цивілізацій між Заходом і мусульманським світом.

Продовження таблиці 2

Економічні перспективи:	**Економічні загрози:**
- забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу; - упровадження стандартів ЄС у виробництві; - уніфікація цін на енергоносії; - транспортні перевезення в рамках країн-учасниць; - вихід на ринок ЄС; - підвищення конкурентної спроможності вітчизняного товаровиробника; - підвищення кваліфікації робочої сили; - надання пріоритетів інтелектуальним інвестиціям у високі технології; - використання фондів регіонального розвитку ЄС для прискореного виходу на вищий рівень економічного розвитку стосовно країн Євросоюзу.	- переміщення до України шкідливих виробництв; - використання дешевої ресурсно-сировинної бази України; - скорочення обсягів традиційного українського експорту до ЄС; - використання дешевої робочої сили України; - витіснення національних товаровиробників із внутрішнього ринку; - високі європейські ціни.
Соціальні перспективи:	**Соціальні загрози:**
- формування середнього класу; - права на вільне працевлаштування; - адекватна оплата та безпека праці; - реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту; - соціальне партнерство між урядом, бізнесом та робітниками.	- поглиблення демографічного спаду; - незаконна міграція населення та відплив кадрів; - зростання безробіття; - впровадження моральних принципів, не притаманних українському менталітету (ЛГБТ, фемінізм, гендерна рівність)

Джерело: сформовано на основі [4, с. 116]

Станом на 16 грудня 2021 р. у випадку референдуму щодо вступу до ЄС 67,1% серед усіх респондентів проголосували б «за», 21,6% – «проти». Решта респондентів не голосували б або не визначилися з вибором. У випадку референдуму щодо вступу до НАТО 59,2% серед усіх респондентів проголосували б «за», 28,1% – «проти».

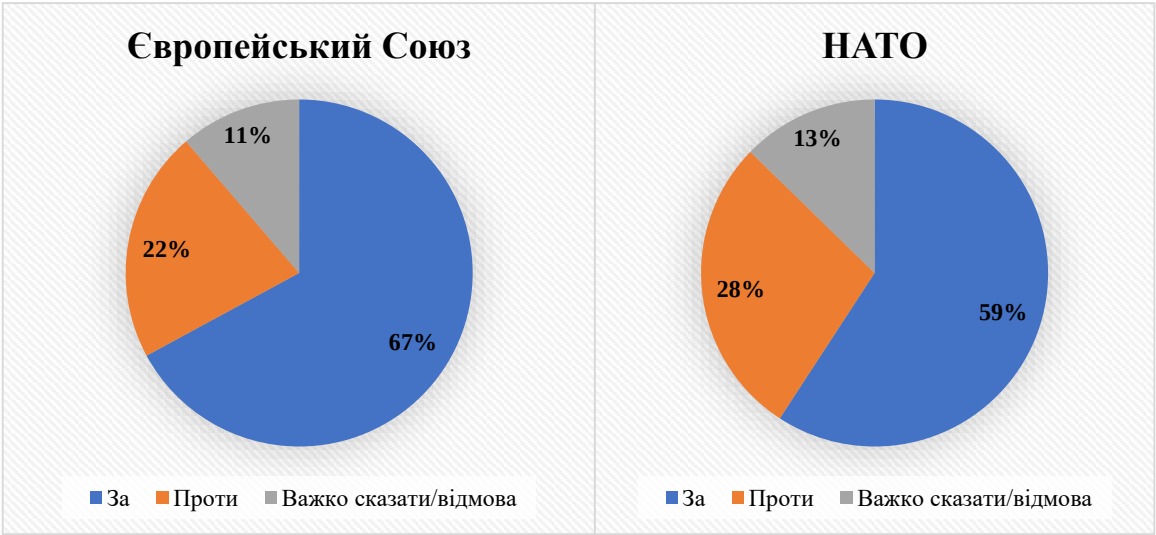

Рис. 1. Ставлення українців до вступу України в ЄС та НАТО, 2021 р.
Джерело: розроблено автора на основі [5]

Досить високий показник, однак опитування було проведено ще до масштабного вторгнення Росії й початку війни. За результатами опитування, проведеного Соціологічною дослідницькою групою «Active Group» 01.02.03.2022, 93,4% опитаних українців підтримують приєднання України до Європейського Союзу, 84,4% - вступ у НАТО.

Зазначимо, що порівняно з довоєнним періодом рівень підтримки вступу в ЄС і НАТО зріс більше, ніж на 20 відсоткових пунктів. За словами соціологів, це зумовлено зростом підтримки вступу в західні структури серед населення Сходу та Півдня (станом на 2021 р. серед населення Півдня/Сходу 53,5% проголосувало «за вступ в ЄС» і лише 42,3% «за вступ в НАТО»). У віковому та територіальному розрізі спостерігається однодумність народу в питаннях ступу України в ЄС і НАТО, що ще ніколи не спостерігалося в історії країни [2].

Серед іноземних політиків та представників країн також спостерігаємо підтримку прагнення України стати членом ЄС.

Президент Польщі Анджей Дуда заявив, що його країна підтримує вступ України до ЄС. За словами керівника країни, «статус кандидата має бути надано негайно, а переговори про членство слід розпочати невідкладно після цього». Також він ствердив, що Україна має отримати доступ до коштів ЄС на відбудову.

Голова Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн висловила підтримку Україні, заявивши, що Україна бере участь у деяких європейських процесах, наприклад, в інтеграції українського ринку в єдиний ринок ЄС, а тому країни-члени ЄС хочуть бачити її згодом у європейській сім'ї.

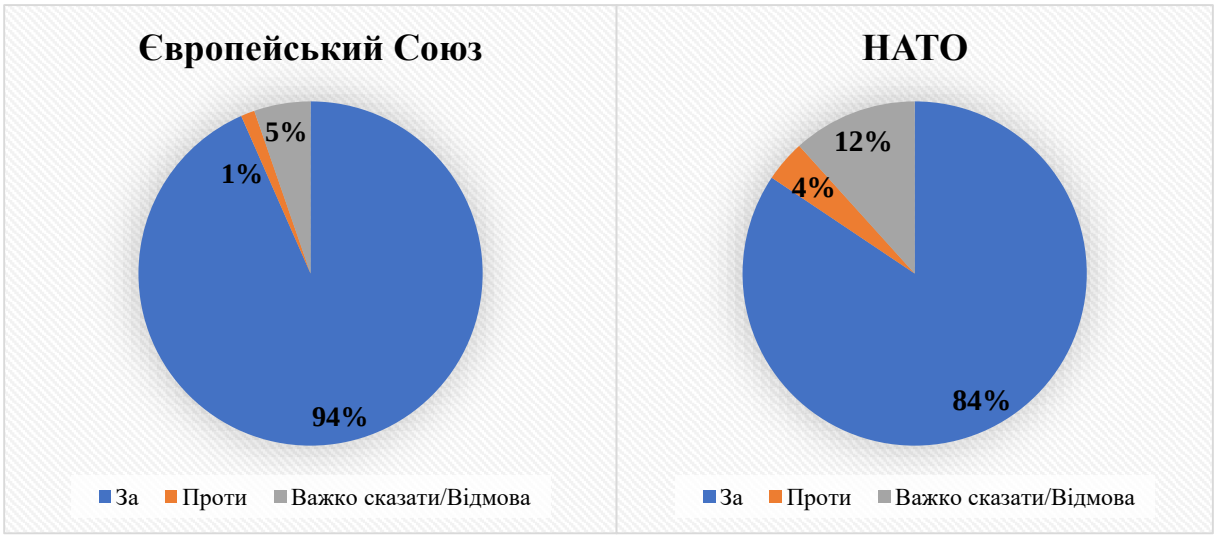

Рис. 2. Ставлення українців до вступу в ЄС та НАТО, 2022 р.
Джерело: розроблено автором на основі [5]

Вісім президентів держав ЄС (Республіки Болгарії, Чеської Республіки, Естонської Республіки, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Польща, Словацької Республіки і Республіки Словенія) виступили за прискорений вступ України в Євросоюз у своєму відкритому листі до ЄС [8].

27 лютого прем'єр-міністр Словаччини Едуард Хегер заявив, що після початку військового вторгнення Росії необхідно запропонувати Україні «особливий шлях інтеграції до Євросоюзу» [7].

Висновки. Наразі важко сказати, коли саме і як скоро Україна зможе стати повноцінним членом Європейського Союзу. Однак такі цінності ЄС, як повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини, сьогодні як ніколи проявляються серед українського народу.

Ще донедавна перспективи вступу України в ЄС були сумнівними на ближчі 5-10 років. І хоча просуванню нашої країни в напрямі ЄС заважають як зовнішні, так і внутрішні чинники, теперішнє становище – найбільш сприятливе для вступу за всю історію України. Уперше населення Заходу і Сходу, Півночі і Півдня рухаються в одному напрямку, живуть спільним баченням та спільною ціллю. Підтримка зарубіжних країн, народний дух та значна зміна громадської позиції можуть кардинально вплинути на перебіг подій та стати ще однією історичною подією, про яку згадуватимуть століттями.

Список використаних джерел:

1. Біловол В.С., Біленко А.О. Правові основи членства держав у європейському союзі та перспективи для України». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №1. С. 282-284.
2. «Вступление Украины в НАТО поддерживают более 80% населения, в ЕС - более 90% - опрос». URL: https://ua.interfax.com.ua/news/general/806120.html
3. «До ЄС у турборежимі: як та коли розглядатимуть заявку України про прискорений вступ» URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/1/7134994/
4. Кваша О. С., Синякова А. В. Україна та ЄС: проблеми та перспективи інтеграції в сучасних умовах, *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 23, частина 1. С.112-117.
5. Ставлення до вступу України до ЄС і НАТО. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1083&page=1
6. Український прецедент: на яке прискорення вступу до ЄС може розраховувати Київ. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/29/7136852/
7. Унікальна ситуація, в якій можливо все: експерти оцінили ймовірність вступу України до ЄС. URL: https://www.slovoidilo.ua/2022/02/28/stattja/svit/unikalna-sytuacziya-yakij-mozhlyvo-vse-eksperty-oczinyly-jmovirnist-vstupu-ukrayiny-yes
8. Open letter by Presidents in support of Ukraine’s swift candidacy to the European Union. URL: https://www.lrp.lt/en/media-center/news/open-letter-by-presidents-in-support-of-ukraines-swift-candidacy-to-the-european-union/37859?fbclid=IwAR2Q8hm6eAjwE9Zo0M69vrSUXISB_O5Y1Il2EgB3rQe6BClKx1jcDd7gLMY

Назар ТОВСТІЦЬКИЙ*,
студент 1 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

РОЛЬ КІБЕРБЕЗПЕКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. *У статті проаналізовано підходи до трактування поняття «кібербезпека» у нормативно-правових актах України та світу. Запропоновано власне трактування кібербезпеки та визначено її місце у забезпеченні інформаційної безпеки України. Охарактеризовано складові та основні загрози кібернетичній безпеці України. Встановлено, що основні напрямки кібератак в Україні останнім часом спрямовані на діяльність Уряду, правоохоронних органів, збройних сил тощо. Досліджено основні проблеми забезпечення кібербезпеки в Україні та запропоновано шляхи їх вирішення.*

Annotation. *The article analyzes the approaches to the interpretation of the concept of «cybersecurity» in the regulations of Ukraine and the world. The own interpretation of cybersecurity is offered and its place in ensuring information security of Ukraine is determined. The components and main threats to the cyber security of Ukraine are described. It is established that the main directions of cyber-attacks in Ukraine are the activities of the Government, law enforcement agencies, armed forces, etc. The main problems of cybersecurity in Ukraine are studied and ways to solve them are suggested.*

Вступ. Останнім часом розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), кібернетики та мережі Інтернет спричинив істотні зміни в суспільстві. Сьогодні системи ІКТ інтегровані у всі аспекти суспільства та є критично важливими для його функціонування. Поряд із великою кількістю переваг, також з'явилася значна кількість небезпек, пов'язаних із функціонуванням сучасних інформаційних технологій, які вражають суспільство як на національному рівні, так і міжнародному. Отже, з'явилася потреба у розробленні механізмів захисту кіберпростору, які описуються у національних стратегіях України та країн світу, що, у свою чергу, присвячені забезпеченню його захисту. Тому досить важливою проблемою на сучасному етапі є дослідження кібербезпеки, а також обґрунтування методів та засобів її забезпечення як складової інформаційної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Безпосередньо, теоретичні аспекти, складові системи забезпечення кібербезпеки, її функції та завдання розглядаються у наукових працях багатьох вітчизняних дослідників, а саме:

* Науковий керівник: асистент кафедри комп'ютерних наук та економічної кібернетики ВНАУ – Вовк В.Ю.

Є. Бабича, О. Баранова, В. Богуша, В. Бурячка, Д. Дубова, С. Морозюк, І. Діордіци, О. Корнейки, С. Мельника, В. Кащука, А. Марущака, М. Ожевана, С. Толюпи, В. Фурашева, В. Хорошка, В. Шеломенцева. Поряд із суттєвими і плідними результатами наукових досліджень у сфері кібербезпеки, залишається низка теоретичних питань, що потребують поглиблення, з'ясування та конкретизації, розкриття яких дозволить якісно підвищити рівень захисту національного кіберпростору.

На початку XXI ст. у світі формується принципово нове, унікальне середовище, яке тісно пов'язане з проникненням новітніх технологій та глобальної мережі Інтернет у наше життя – кіберпростір. Кіберпростір виник на основі комп'ютерних, мережевих, телекомунікаційних та інформаційних систем і являє собою віртуальний простір, який надає змогу здійснювати ефективну комунікацію у сфері суспільних відносин через існування сумісних між собою комунікаційних систем з допомогою електронних ресурсів та мережі Інтернет, а також інших ймовірних мереж передачі інформації. Саме таке визначення поняття кіберпростору міститься у Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 р. № 2163-VIII [1].

Відповідно до вищевказаного Закону, кібербезпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі [1]. Аналогічне визначення наведено і у Стратегії кібербезпеки України, затвердженій Указом Президента України від 15.03.2016 р. № 96/2016 [2].

У НАТО під кібербезпекою розуміють підтримання стану готовності до відбиття потенційних загроз, що володіють «високою інтенсивністю» і прийняття відповідних контрзаходів. Експерти з Центру кіберзахисту НАТО розглядають мілітаризацію Інтернету як одного з головних і найбільш небезпечних трендів розвитку світового кіберпростору: «Сучасні військові структури готові використовувати інформаційний простір як «паралельне поле битви» в конфліктах майбутнього». При цьому висловлюється впевненість у тому, що проведення кібернаступу «в чистому вигляді» малоймовірне [3].

Варто відзначити, що захищена інформація може приймати будь-яку форму, в т.ч. електронну або фізичну; матеріальну (документація) або нематеріальну (знання). Інформаційна безпека – поняття більш ширше, яке включає у себе кібернетичну безпеку. На нашу думку, кібербезпека є частиною загальної інформаційної безпеки країни, яка забезпечує захист інформації в електронному вигляді. Враховуючи всі наведені підходи, надамо власне визначення поняттю «кібербезпека». Отже, на нашу думку, кібербезпека – це практичний захист систем, мереж, програм та інформаційних даних від цифрових атак, які спрямовані на доступ, зміну або знищення конфіденційної інформації, переривання бізнес-процесів з метою власної вигоди.

В.Л. Бурячок, В.Б. Толубко, В.О. Хорошко, С.В. Толюпа у своїх працях

визначають 3 складових кібернетичної безпеки: розвідка ІТС та криптосистем протиборчих сторін; кібернетичні впливи; захист власної інформаційної системи (рис. 1) [5, с. 15].

Рис. 1. Складові кібернетичної безпеки
Джерело: розроблено автором на основі [5, с. 15]

У Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 06.05.2015 р. № 287/2015, надається розмежування понять кібербезпека та інформаційна безпека, шляхом визначення загроз інформаційній безпеці та загроз кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів. Так, до загроз інформаційній безпеці віднесено ведення інформаційної війни проти України; відсутність цілісної комунікативної політики держави, недостатній рівень медіа-культури суспільства. Загрози кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів визначаються в уразливості об'єктів критичної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів до кібератак, а також у фізичній і моральній застарілості системи охорони державної таємниці та інших видів інформації з обмеженим доступом [4].

Як зазначалося раніше, в Україні питання, пов'язані з забезпеченням кібербезпеки визначені у Стратегії кібербезпеки України. Вказана Стратегія визначає, що загрози кібербезпеці актуалізуються через дію таких чинників, як:

– невідповідність інфраструктури електронних комунікацій держави, рівня її розвитку та захищеності сучасним вимогам;

– недостатній рівень захищеності критичної інфраструктури, державних електронних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, від кіберзагроз;

– безсистемність заходів кіберзахисту критичної інфраструктури;

– недостатній розвиток організаційно-технічної інфраструктури забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту критичної інфраструктури та державних електронних інформаційних ресурсів;

– недостатня ефективність суб'єктів сектору безпеки і оборони України у протидії кіберзагрозам воєнного, кримінального, терористичного та іншого характеру;

– недостатній рівень координації, взаємодії та інформаційного обміну між суб'єктами забезпечення кібербезпеки [2].

Усі види кіберзагроз виникали і поширювалися з розвитком Інтернету, через що сам факт кіберзагострення є наслідком стратегічного тренду використання кіберпростору для проникнення у суспільне, політичне та економічне життя будь-якої соціальної системи суспільства.

Україна, як і основна більшість країн світу, робить значні кроки до

активної розбудови інформаційного суспільства та забезпечення як інформаційної, так і кібернетичної безпеки. Звісно, не виключенням є боротьба з кіберзлочинністю. Наша держава гарантує забезпечення кібербезпеки на всіх можливих рівнях, зокрема й на законодавчому.

Для України у сфері кібербезпеки існують тільки дві основні проблеми: внутрішня і зовнішня:

1) внутрішня проблема полягає в тому, що комерційні структури і фізичні особи не є обізнаними із кіберпроблемами. Передусім потрібно працювати над взаємодією між силовими структурами і тими комерційними організаціями, які можуть забезпечити цей сервіс із подолання проблем при атаках, хаках і т.д. Крім того, повинні бути реформи у сфері освіти задля достатньої інформаційно-професійної грамотності випускників вузів. Очевидно, що фахівці з кібербезпеки зможуть пояснювати необхідність кіберзахисту, і, відповідно, будуть розвивати послуги з кібербезпеки. Вважаємо, що наявність таких спеціалістів є важливою з позиції захисту державних об'єктів, державної таємниці, у зв'язку з низьким рівнем впровадження інноваційних технологій у сферу захисту інформації державної важливості;

2) якщо вести мову про зовнішню політику в цьому плані, то захист державних об'єктів і державної таємниці також повинен підтримуватися з інформаційних засадничих положень. Безумовно, існує дуже хороша наукова школа СБУ і т.д. Але треба звернути увагу на те, що існує технічна недосконаліть на підприємствах, а технології, як відомо, постійно розвиваються. У цій сфері теж потрібні постійні оновлення [6, с. 238].

Загалом основними загрозами кібернетичній безпеці України є:

1) використання кіберпростору у воєнних цілях, створення іншими державами кібервійськ, кіберпідрозділів у традиційних родах військ;

2) розроблення іноземними державами нових видів зброї кібернетичного характеру;

3) існування в інших країнах планів наступальних та розвідувальних військових операцій у кіберпросторі;

4) освоєння іноземними спеціальними службами методів розвідувально-підривної діяльності у кіберпросторі, методів маніпулювання суспільною свідомістю за допомогою кіберпростору;

5) можливість втягування України у збройні конфлікти чи протистояння з іншими державами через використання національного сегмента кіберпростору;

6) спроби втручання у внутрішні справи держави (інформаційна інтервенція) з використанням соціальних мереж, поширення у національному сегменті кіберпростору культу насильства, жорстокості, тощо;

7) активізація проявів кібертероризму;

8) поширення кіберзлочинності;

9) критична залежність національної інформаційної інфраструктури від іноземних виробників високотехнологічної продукції, поширення фактів включення у програмно-технічні засоби прихованих шкідливих функцій;

10) зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру через зниження рівня захищеності об'єктів критичної інформаційної інфраструктури держави [1; 4].

Основними об'єктами кібератак виступають діяльність уряду, правоохоронних органів, збройних сил, засобів масової інформації, системи життєзабезпечення міст, транспортні та комунікаційні мережі, ядерна та хімічна промисловість, національна енергетична та фінансова системи тощо. Власне сам кіберпростір вже апріорі розглядається як середовище для потенційних злочинних дій у сфері несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації, збоїв у роботі програмного забезпечення, порушення режиму функціонування автоматизованих систем.

В Україні стан кібербезпеки залишається досить складним. Через те, що питанню кібербезпеки довгий час не приділялася увага, наразі маємо високі показники піратства в мережі Інтернет, слабку нормативну базу, застарілі види відповідальності за кіберзлочини в Кримінальному кодексі України, слабку систему захисту даних державного значення, велику кількість кібератак тощо. Проте останнім часом у зв'язку зі змінами у країні та виходом на новий рівень європейського розвитку, кібербезпека стала чи не найактуальнішим питанням, на якому зосередилися всі представники державної влади. Розвиток кібербезпеки України став пріоритетним у державній політиці [7, с. 45].

Наразі необхідно розширювати нормативно-правову базу, чітко її структурувати, уникаючи виникнення колізій у законодавстві. Потребує змін і доповнень Кримінальний кодекс України в XVI розділі, необхідно внести до нього поняття кіберзлочину та його видів. Ураховуючи те, що кіберполіція є досить новим структурним підрозділом Міністерства внутрішніх справ України, необхідно залучати міжнародний досвід діяльності відповідних органів розвинених країн світу, щоб робота кіберполіції була ефективною та злагодженою. Україна знаходиться на етапі становлення найвищих європейських цінностей, і розвиток кібербезпеки на її теренах є одним із найактуальніших питань сьогодення.

Висновки. Проблема визначення і обґрунтування теоретичних засад відокремлення кібербезпеки як підсистемного утворення інформаційної безпеки України. Згідно з вимогами структурно-функціонального аналізу, вимагає вивчення і класифікації інформаційних та кіберзагроз, з'ясування багатофункціональності, багатовимірності предметного поля інформаційної та кібернетичної безпеки на підставі розгалуження їх функцій, класифікації і визначення об'єктів, що потребують захисту, стосовно державного, загальнонаціонального, регіонального і глобального інформаційного та кібернетичного простору.

Аналіз існуючих підходів до визначення поняття «кібербезпека» у діючому законодавстві показує, що більшість визначень стосується безпеки комп'ютерних систем, телекомунікаційних мереж та інформації у них. Окрім того, доведено доцільність застосування в дефініції кібербезпеки словосполучення «стан захищеності» замість просто захищеності. З урахуванням недоліків дефініції «кібербезпека» у Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» запропонований авторський варіант визначення, вільний від надлишкових ознак та характеристик кібербезпеки.

Пропонуємо під кібербезпекою розуміти практичну діяльність щодо здійснення захисту систем, мереж, програм, апаратного забезпечення та інформаційних даних від цифрових атак, які спрямовані на доступ, зміну або знищення конфіденційної інформації, переривання бізнес-процесів з метою власної наживи.

Список використаних джерел:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text.

2. Про Стратегію кібербезпеки України: Указ Президента України від 15.03.2016 р. № 96/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016#Text.

3. NATO CCD CoE General Trends. NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. URL: http://www.ccdcoe.org/8.html.

4. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 06.05.2015 р. № 287/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text.

5. Бурячок В.Л., Толубко В.Б., Хорошко В.О., Толюпа С.В. Інформаційна та кібербезпека: соціотехнічний аспект; за заг. ред. д-ра техн. наук, професора В.Б. Толубка. Київ: ДУТ, 2015. 288 с.

6. Біленчук П.Д., Обіход Т.В. Кібербезпека і засоби запобігання та протидії кіберзлочинності й кібертероризму. *Часопис Київського університету права.* 2018. № 3. С. 235-239.

7. Кондратюк М.В. Кібербезпека України у системі національної безпеки. *Право і суспільство.* 2019. № 6 (2). С. 42-48. DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-6-2-7.

Катерина ФЕДОРОВА*,
студентка 3 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: СВІТОВИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИМИ МЕХАНІЗМАМИ

***Анотація**. Більшість країн світу в своєму економічному розвитку використовують інновації. Питання полягає в тому, які саме інновації варто створювати та реалізовувати, чим різняться процеси впровадження інновацій та з якими наслідками вони реалізуються. У статті висвітлено особливості управління інноваційної діяльності зарубіжних підприємств малого та середнього бізнесу. Також проаналізовано методику інноваційних процесів та моделей під час реформації різноманітних систем управління. Охарактеризовано суть малого та середнього підприємства.*

***Abstract.** Most countries of the world use innovations in their economic development. The question is what innovations should be created and implemented, how the processes of introducing innovations differ, and with what consequences they are implemented. The article highlights the features of innovation management of foreign small and medium enterprises. The methodology of innovation processes and models during the reform of various management systems is also analyzed. The essence of small and medium enterprise is described.*

Вступ. Сьогодні у більшості населення України відсутнє розуміння місця нашої держави в світовій спільноті. Закордонний досвід або не використовується взагалі, або використовується бездумно і нераціонально. Тому важливо визначити можливості адаптації закордонного досвіду в економіці України (особливо в галузі управління інноваційною діяльністю малих і середніх підприємств). Це в свою чергу дозволить підняти конкурентоспроможність товарів, послуг та країни загалом.

Метою дослідження є вивчення особливостей управління інноваційною діяльністю зарубіжних підприємств малого і середнього бізнесу та можливості адаптації їх досвіду у ринкову економіку. Дослідженню проблем управління інноваціями сьогодні присвячено чимало праць, але й надалі невирішеним залишається питання адаптації закордонного досвіду управління інноваціями до сучасних умов економічного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день у світі не існує єдиного критерію визначення малого та середнього бізнесу. Відповідно до

* Науковий керівник: к.е.н., старший викладач кафедри економіки та підприємницької діяльності ВНАУ – Паламаренко Я.В.

інформації, яку надає Міжнародна Фінансова Корпорація (МФК), пропонуємо розглянути критерії віднесення підприємств до малого і середнього бізнесу у деяких країнах. У Великобританії офіційне визначення прийняте у 1981 році, згідно якого мале підприємство характеризують за такими критеріями: максимальний оборот до 52 тис. фунтів ст. за рік; середня тижнева кількість працівників не перевищує 50 чоловік. При цьому, основними секторами малого бізнесу Великобританії є сільське господарство, сервіс та будівництва.

У Франції офіційне визначення малого бізнесу відсутнє. Але існує визначення для компаній, які займаються ремеслами (нараховується 250 видів ремесел). Кількість працюючих у цих компаніях не може перевищувати 10 чоловік [2]. Для статистичної звітності у Франції часто застосовується визначення мале підприємство за кількістю працюючих (від 10 до 500 чоловік). При цьому,. більше 90 % підприємств Франції нараховують до 10 осіб [4].

У Німеччині офіційного визначення малого бізнесу також немає. Але в той же час існує неофіційне визначення, критеріями якого є: кількість працюючих та річний оборот (малі підприємства до 3 млн. євро; середні підприємства до 5 млн. євро). Що стосується середнього бізнесу, то підходи теж є різноманітними. В ЄС до середніх підприємств відносять підприємства, які відповідають таким показникам кількість працівників у малих підприємствах – 10-49 осіб; у середніх підприємствах – 50 – 249 працюючих; річний оборот: малі підприємства – до 10 млн. євро; середні підприємства – до 50 млн. євро [5].

Отже, з вищенаведеного зрозуміло, що як за кордоном, так і в Україні немає одностайності у визначенні понять малий та середній бізнес. Зарубіжна статистика постійно використовує лише один критерій – кількість працюючих. Перевагами цього критерію є: показник співставний між країнами, у просторі та часі; чисельність персоналу свідчить про потужність підприємства. Недоліком даного показника є те, що кількість зайнятих у різних галузях не допускає порівняння на основі різної інтенсивності праці. У розвинутих державах з ринковою економікою зайнято майже половина працездатного населення (рис. 1). На одне мале підприємство припадає у США – 13 осіб, в Італії – 15, в Японії – 20, у Великобританії та країнах ЄС по 22 особи, у Німеччині – 27 і у Франції – 28 осіб. Частка малих підприємств у виробництві ВВП становить 50-67 %. Корисною для України є методика управління інноваційними процесами [1; 3], яка широко використовується у світовій практиці. Суть її зводиться до наступного:

1) класифікації працівників залежно від опору їх змінам;

2) використання влади у вирішальних ситуаціях, що впливає на розподіл сил та адаптацію учасників до реорганізаційного процесу.

Основою для класифікації стали 2 базових аспекти: 1 – сприйняття працівниками ініціатив (активне або пасивне); 2 – їх принципова позиція (позитивна чи негативна) до інноваційного процесу.

Виходячи з цього поділу, в колективі формується 4 категорії учасників:

1) реформатори (група працівників, які активно сприймають зміни і ініціативи, та вважають їх як перспективу подальшого розвитку);

2) антиреформатори (активно, але негативно реагують на зміни та вбачають у них загрозу своєму комфортному становищу);

3) спостерігачі (категорія пассивно настроєного управлінського персоналу, позитив на позиція якого з'являється тільки з розумінням сенсу інновацій);

4) консерватори (ставлення до інновацій негативне і пасивне) (рис. 2).

Аналізуючи дану методику стає зрозумілим, що успішність інноваційного процесу залежить від спроможності його ініціаторів передбачати виникнення різноманітного протистояння, вміло володіти владними повноваженнями для їх врівноваження, використовувати доступні моделі та засоби під час реформації різноманітних систем управління [1].

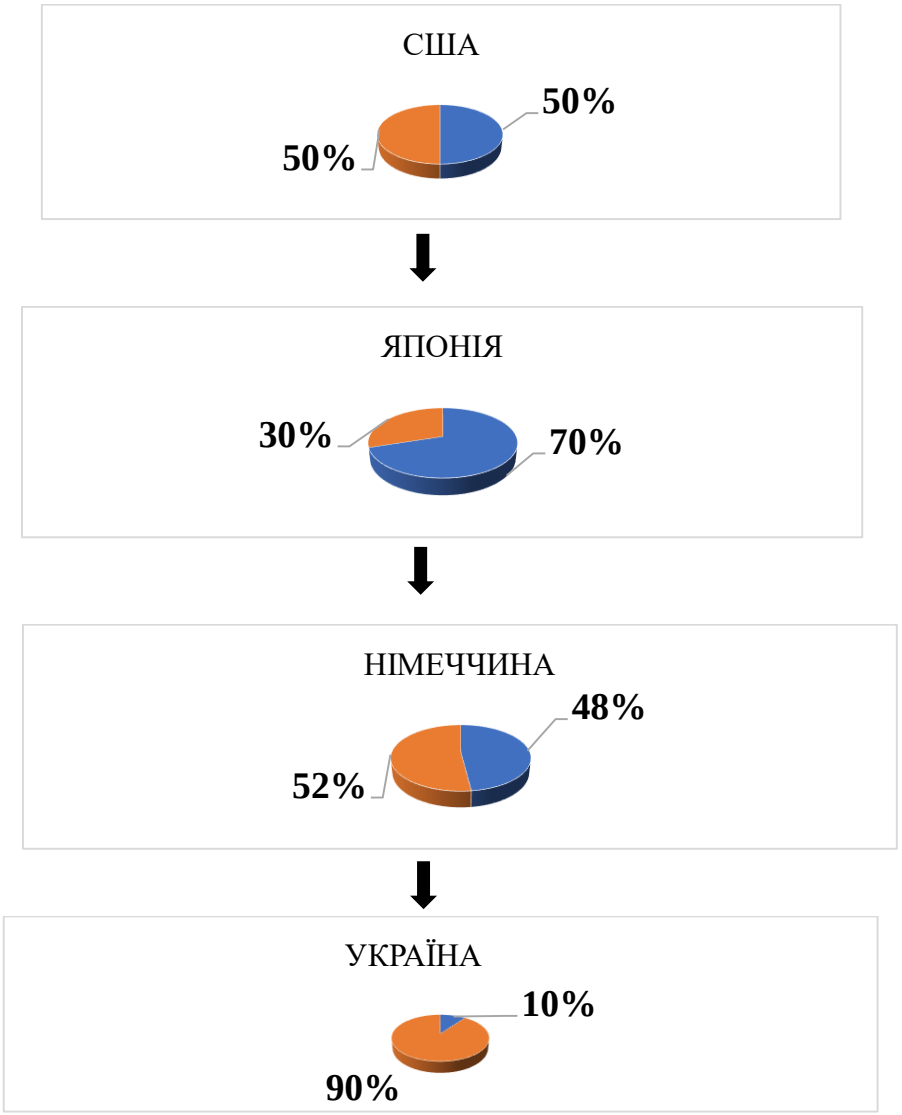

Рис. 1. Частка малих підприємств у ВВП різних країн у %, 2021 р.
Джерело: сформовано на основі [3]

Як показує аналіз, у різних держав різні шляхи забезпечення належного розвитку інновацій. Тому Україні не можна лише копіювати чужу стратегію розвитку. Адаптуючи зарубіжний досвід управління інноваційною діяльність,

необхідно зважати на особливості країни, враховувати менталітет населення, та аналізувати наслідки, до яких може призвести стратегія запозичень.

Рис. 2. Класифікація учасників процесу впровадження інновацій.
Джерело: сформовано автором на основі [1]

Висновки. Жодна з розглянутих країн, котрі у певному періоді свого розвитку використовували зарубіжні науково-технологічні розробки для здійснення інновацій у власній економіці, не робила цього за рахунок нищення власного наукового потенціалу. Всі вони виходили з розуміння того, що без національної науки справжнього прогресу досягти неможливо. Імітаційна стратегія може бути успішною лише за умови додавання до використовуваного оригіналу нових технологічних і споживчих якостей.

Отже, сподівання на закордонний досвід марні, тому що ми поки що спроможні «запозичати здебільшого тільки термінологію і зовнішній бік відповідних зарубіжних напрацювань, не дуже вникаючи у справжній їхній зміст і, тим більше, не маючи механізмів їхньої реалізації». Важливо і необхідно проводити подальші дослідження у даному напрямі з метою адаптації світових досягнень інноваційного розвитку до сучасних умов господарювання в Україні.

Однією з виявлених проблем є обмеженість інформації, зокрема статистичної, на основі якої можна було б більш глибоко проаналізувати діяльність малого та середнього бізнесу та виявити чіткі тенденції їхнього розвитку.

Що стосується покращення механізму фінансування науково-дослідної роботи, то варто впровадити цілу низку заходів:

– забезпечити фінансову підтримку провідних наукових досліджень;

– по короткострокових пріоритетних напрямах потрібно утворювати об’єднання зацікавлених організацій та підприємств;

– підвищити роль Державного фонду фундаментальних досліджень;

– для фінансової підтримки загальногалузевих науково-дослідних установ потрібно використовувати систему позабюджетних фондів та нові інноваційні структури;

– взаємодія органів держуправління з науково-технічними організаціями

повинна будуватися переважно на контрактній основі в порядку конкурсного чи критеріального відбору проєктів; держава має надавати вченим усі можливості для участі у спільних проектах із закордонними вченими.

Список використаних джерел:

1. Бринцев В. Д. Принцип свободи ведення бізнесу (підприємництва) і його імплементація у систему інноваційного права України. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. №1 (16). С. 7-17.

2. Захарченко Т.С., Шепель І.В. Загальні проблеми інноваційного розвитку економіки України в умовах євроінтеграції. *Збірник наукових праць здобувачів вищої освіти і молодих учених.* 2021. С. 152-154.

3. Кокоза А. В. Інтеграція України у світовий ринок праці: кваліфікаційна робота студента спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини освітня програма «Міжнародний бізнес» за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти. 2021. с. 74.

4. Основні напрями державної підтримки бізнесу. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/pidtrimka-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva

5. Волошина-Сідей В.В. Аналіз оцінки ризиків як інструмент сталого розвитку підприємництва в умовах глобальних викликів та коронакризи. *Приазовський економічний вісник*. 2021. № 2 (25). С. 72-76.

Аліна ЩЕРБА*,
студентка 2 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті розкрито особливості міграційних процесів, які спричинені зокрема і військовими діями в Україні. Також проаналізовано динаміку чисельності українського населення від часів незалежності до сьогодення, а також наведені основні причини міграції.*

Abstract. *The article reveals the peculiarities of migration processes, which are caused in particular by military actions in Ukraine. The dynamics of the Ukrainian population from the time of independence to the present is also analyzed, as well as the main reasons for migration.*

* Науковий керівник: к.е.н., старший викладач кафедри економіки та підприємницької діяльності ВНАУ – Паламаренко Я.В.

Вступ. З початку існування людства прагнення до покращення життя було рушійною силою для розвитку нових сфер та галузей, глобального розселення та культурної асиміляції націй, Міграція розкриває найкращі якості нації країн, перевіряє готовність країни, яка приймає інших громадян інтегрувати потік людей, відображає потреби суспільства та рівень задоволеності станом світового устрою, також виявляє основні проблеми, що при цьому виникають.

Міжнародна міграція сьогодні є важливим інструментом для розвитку країн, які приймають мігрантів. Завдання міжнародного співтовариства – визначити шляхи максимізації позитивного впливу цього глобального процесу та мінімізації його негативного впливу. Практичні проблеми соціально-економічного розвитку світу в основному зумовлені процесом міграції.

Виклад основного матеріалу. Міграція впливає на важливі економічні, соціальні, демографічні та етнічні процеси всередині країн, а також на те, як ці процеси діють у глобальній системі. Пригадуючи історичні події, міграція в окремі країни, призводила до збільшення багатоетнічного населення в певних регіонах, штатах і частинах держави. Міграція приводить до змін етнічних поселень, соціального та етнічного складу міст і сіл, збільшується кількість міжрасових шлюбів. Іммігранти привносять власну культуру, психологію, мову, світогляд, побут і особливості управління. Змінюється і навколишнє середовище внаслідок масових міграцій людей, нові народи впливають на місцеві екосистеми відповідно до своїх природних традицій управління, що може приводити як до погіршення, так до покращення стійкості екосистеми [1].

Основними причинами міжнародної міграції є: вищий технічний рівень умов праці з вищою оплатою праці за виконану роботу в країнах імміграції; кращі соціальні умови; незадовільні економічні умови життя в країні еміграції; військові, політичні, релігійні події, національні та культурні причини тощо.

В міграційній службі на підставі реєстрації/зняття з реєстрації осіб за місцем проживання, що відзначається Державним управлінням статистики України за даними прибуття/вибуття вносяться дані про імміграцію, здійснюється поточний облік, заповнюється сертифікат. Завдяки поточному обліку узгоджуються та відслідковується процес входу/виходу в часі, що охоплює всю територію країни. Однак значна частина громадян офіційно не повідомляє про зміну місця проживання (наприклад, від’їзд на тимчасову роботу), це призводить до неповних даних щодо об’ємів імміграції.

Під час першого Всеукраїнського перепису населення, що був здійснений у 2001 році, з’ясувалося, що реальні втрати населення в результаті еміграції за кордон впродовж дев’яностих років були в 1,7 рази більшими, ніж зафіксовані обліком.

Найвищим показник населення в Україні був у 1993 році – 52 млн 244 тисячі осіб. На початку 2020-го в країні проживало 41 млн 902 тисячі осіб (без урахування окупованих територій). Пандемія 2019 року та військові дії з 2014 року, та повномасштабна війна у 2022 році призвели до ще більшої втрати чисельності українського населення. На початку 2022 року чисельність населення України складала 41 млн 167 тисяч осіб, при цьому міграційний

приріст/скорочення населення у січні 2022 року складав 2282 осіб [2]. На рис. 1 наведено спадну динаміку чисельності наявного населення в Україні за останній рік та два місяці 2022 року.

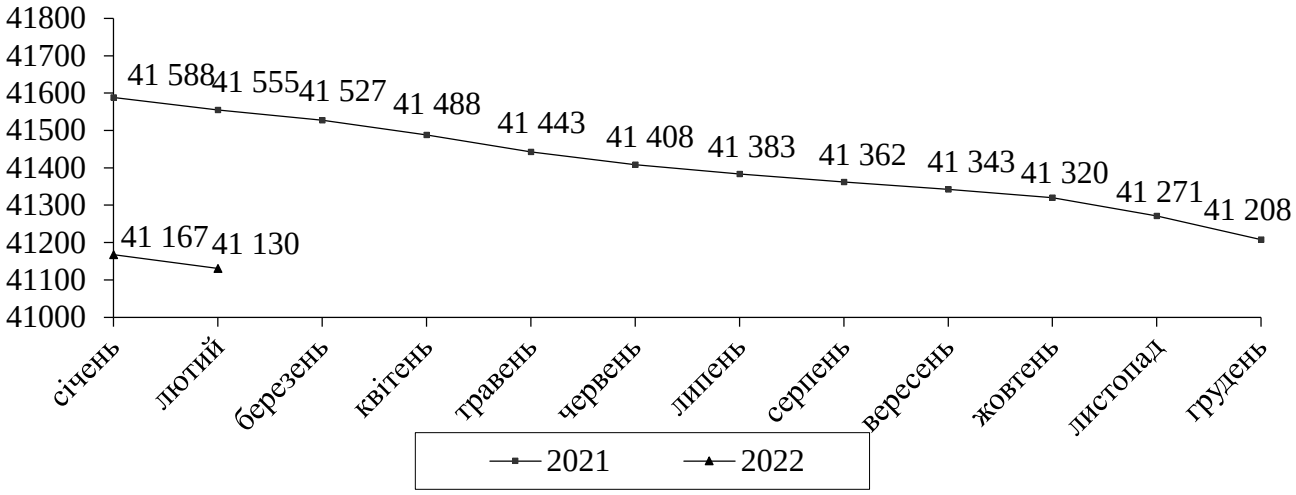

Рис. 1. Чисельність наявного населення в Україні (на 1 число відповідного місяця, тис. осіб)

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Міграційна криза унаслідок російського вторгнення 2022 року – це масовий виїзд людей з України через російське вторгнення в Україну. Метою є переміщення у безпечні для перебування місця в Україні та закордоном. Протягом першого місяця війни з України виїхали 3,6 млн людей. Ще близько 6,5 млн, за оцінками Міжнародної організації з міграції, покинули місце свого постійного проживання і переїхали в межах країни, насамперед до Польщі. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого станом на 22 березня 2022 року з України виїхали 3 млн 627 тисяч українців (Польща, Румунія, Молдова, Угорщина, Словаччина). Для частини людей країни, що межують з Україною, є транзитними, бо вони прямують в інші країни ЄС, зокрема Німеччину, Австрію, Чехію, Італію, Францію, Іспанію, Португалію, країни Балтії тощо. Відносно невелика кількість українок також шукають прихисток поза межами ЄС. Також потрібно брати до уваги, що окупанти масово депортують українців з східних територій України в економічно занепалі райони Росії. Натомість, на Батьківщину повернулися майже 80 тисяч наших громадян, з яких більшість – чоловіки [3].

На рис. 2 зображено структуру внутрішнього переміщення особи, згідно опитування, яку проведено 1 квітня 2022 року Міжнародною організацією з міграції (МОМ).

1 квітня Міжнародна організація з міграції (МОМ) провела експрес-оцінювання населення України щодо збору інформації стосовно потоків внутрішнього переміщення та мобільності. Це оцінювання загального населення слугує первинним джерелом для виявлення сфер із високими гуманітарними

потребами та визначення цільових заходів реагування для надання допомоги населенню, що постраждало від війни. Більшість внутрішньо переміщених осіб повідомили, що мають потребу у фінансовій підтримці.

Рис. 2. Структура внутрішнього переміщення особи
Джерело: систематизовано автором на основі [2]

Перевагами міжнародної міграції робочої сили є: прилив робочої сили, що збільшує можливість вибору працівників відповідної кваліфікації, при чому може змінюватись розмір заробітної плати, за рахунок більшої кількості бажаючих працювати; змінюється чисельність та структура населення; зростає попит та пропозиція на товари та послуги; відбуваються зміни в економічному зростанні країн; зміни в структурі зайнятості та безробіття тощо.

Висновки. Міграція не є механічною реакцією людини на насильство та збройний конфлікт. Приймаючи рішення про виїзд , цивільні особи часто оцінюють наскільки ризик певного насильства може доторкнутися безпосередньо їх, думають і оцінюють безпеку своїх сімей та майна. У ситуаціях великого ризику вони можуть вирішити емігрувати, але різні люди можуть по-різному реагувати на ту саму загрозу. Деякі можуть швидко приймати рішення про виїзд, інші можуть подумати, що сімейне майно в зоні конфлікту важливіше ніж інші небезпечні загрози. Тобто потрібно знаходити компроміс між можливостями, майном, фізичним ризиком тощо. Наприклад, бідність та її непрямі фактори спонукають людей поводитись так як і в звичайних умовах, але це дуже ускладнює пересування в ситуаціях високого ризику. Конфлікти, нестабільність, бідність, безробіття та порушення прав людини тісно пов'язані особливим чином. Тому не можна точно спрогнозувати, що станеться після того, як конфлікт буде вирішений, яка кількість людей повернеться та за яких умов.

Список використаних джерел:

1. Українська міграція у часи кризи: вимушена і трудова мобільність Під редакцією URL: https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Migr-mobility-ukr.pdf http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1058

2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

3. Вимушена міграція і війна в Україні. URL: https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-24-bereznya-2022/

4. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення, раунд 2, 1 квітня 2022 року. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/ukraine-internal-displacement-report-r2-apr-2022-ukr.pdf

5. Міграція в Україні: цифри і факти URL: https://uacrisis.org/uk/announce/tema-migratsiya-v-ukrayini-tsyfry-i-fakty

6. Хаєцька О.П. Особливості економічного зростання в Україні та світі. Електронне наукове фахове видання. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. URL: http: //www.economy.nayka.com.ua.

НАПРЯМ 4

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ ТА СФЕРИ ПОСЛУГ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анастасія БАСОК*,
студентка 3 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЯКОСТІ ОБСЛУГОВУВАННЯ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

Анотація. *У статті проаналізовано основні міжнародні стандарти обслуговування клієнтів в індустрії гостинності. Розглянуто проблеми в Україні обслуговування клієнтів в готелі, та доцільний перехід до міжнародних стандартів в сучасних реаліях. Закцентована увага на розвитоку вітчизняної економіки готельного господарства завдяки іноземним інвестиціям. Запропоновано застосовувати міжнародні стандарти обслуговування.*

Abstract. *The article analyzes the main international standards of customer service in the hospitality industry. The problems in Ukraine of customer service in the hotel and expedient transition to international standards in modern realities are considered. Focus on the development of the domestic hotel economy through foreign investment. It is proposed to use international standards of service.*

Вступ. Щоб бути успішним в готельному бізнесі, потрібно успішно конкурувати з виробниками готельних послуг, відповідати міжнародним стандартам, задовільнити очікування споживача. Стандарти якості обслуговування – це певні критерії, які необхідні для забезпечення результату системи менеджменту якості. Тобто певні процедури і щоденні операції, які виконує персонал для максимального задоволення відвідувачів. Успіх будь-якого готельного підприємства це уміння власників передбачати, відчувати побажання потенційного клієнта. Під стандартами розуміється не тільки

* Науковий керівник: асистент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, готельно-ресторанної справи та туризму ВНАУ – Захарова Т.В.

правильна технологія обслуговування відвідувачів, але і відношення персоналу до своєї роботи.

Актуальність даної статті полягає в тому, щоб доцільно та раціонально застосовувати міжнародні стандарти обслуговування, які потрібні для українських підприємств сфери готельної індустрії. Саме вони дозволяють забезпечити якість послуг, організувати налагоджений і безперервний технологічний процес, а головне призводять до міжнародного рівня обслуговування в готельному господарстві, залучають зарубіжних партнерів, які підвищують рівень конкурентоспроможності українських підприємств, завдяки яким розвивається внутрішній ринок країни в сфері готельних послуг.

У сучасних умовах функціонування та розвиток індустрії готельного бізнесу є у забезпечені високого іміджу та оптимальне співвідношення «ціна-якість» .

Виклад основного матеріалу. Сучасний ринок трактує тендеції розвитку та зміни. Завдяки проникненням іноземної культури, яка підтримує міжнародний рівень, вітчизняний ринок культури змінює старі норми. Потрібно вчасно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві та на нові потреби, до яких вони повинні пристосуватися, щоб відповідати міжнародним стандартам обслуговування [4].

Головна вимога високого рівня культури обслуговування складається в тому, що це повинно бути з «першого контактного аналізу», де прохання і уміння відчути психологічне бажання клієнта стають вищим пріоритетом в роботі. Володіння співробітника навиками доречної поведінки в оточенні клієнтів, спілкування, культури мови, знання професійного етикету, уміння вести ділові та телефонні розмови, також повинні відповідати міжнародним стандартам [2].

Завдяки таким дослідженням сформовано структурно-функціональну модель системи управління якістю готельних послуг (рис.1).

У сучасному менеджменті якості – сформувалися головні моделі, що визначають основні елементи системи управління якістю послуг, які можна розглядати як специфічні особливості готельного господарства.

Досвід свідчить, що управління якістю послуг – це процес, який охоплює організаційний, фінансовий, соціальні напрями діяльності готельного господарства. Це методи, функції, об’єкти, суб’єкти орієнтовані на задоволення вимог до якості та зниження витрат. Зараз зусилля спрямовують на досягнення головних цілей – це зниження операційних витрат, забезпечення швидкого обслуговування та головне отримання більшого прибутку [3].

Міжнародні стандарти визнані єдині в усьому світі, а їх умови щодо оцінювання системи якості встановлені між виробником і споживачем готельних послуг.

В усіх західних країнах багато готелів використовуються концепції менеджменту якості, серед яких є: Quality Management System, загальне Total Quality Management, Quality Assurance System, Quality Control, Total Quality and Productivity Management, Quality System Management [1].

Системи управління якістю послуг				
Головна мета : успіх через покращення якості обслуговування				
Завдання :				
Поліпшення економічного стану	Розширення ринку збуту	Освоєння нових ринів	Розвиток міжнародного сервісу	Досягнення високого рівня послуг
Об’єкти та суб’єкти, що впливають на якість обслуговування				
Персонал	Обладнання	Матеріали	Методи роботи	Зовнішнє оточення
Головні елементи :				
Досвід Професійні навички Кваліфікація	Умови праці Навчання Технології	Автоматизація Сервіс Гостинність	Категоризація Конкурентоспроможність Концепція	Матеріальне забезпечення Якісне обслуговування
Функції:				
Планування	Організація	Розробка	Впровадження	Контроль

Рис. 1. Структурно-функціональна модель системи управління якістю послуг

Джерело: побудовано автором на основі [2]

В цьому бізнесі в першу чергу продається враження, тому важливо, щоб відвідувачам не передавалися негативні емоції, перше враження, завжди є на першому місці. Клієнт повинен відчувати себе психологічно комфортно.

Саме система управління якістю готельних послуг дає гарантію клієнту «ціна-якість» та той комфорт, який хоче споживач під час обслуговування в готелі, в усіх випадках. Тому особливу увагу потрібно приділити на розробку характеристики складових якості готельних послуг (табл. 1)

Таблиця 1

Характеристика складових якості готельних послуг

Складові якості послуг:	Зміст складових якості послуг
Доступність	Контакт із співробітником готелю повинен бути приємним
Ввічливість	Дружелюбність, впевненість, уважність, доброзичливість
Надійність	Впевнене виконання задач, стабільність роботи
Довіра	Гарантії найкращого відношення до клієнтів
Відповідальність	Повна відповідальність на запити клієнтів
Безпека	Гарантія безпеки
Розуміння клієнта	Уміння вислухати та розуміти різні потреби клієнта та швидко пристосовуватись до них

Джерело: побудовано автором на основі [2]

Аналізувати послуги підприємства потрібно за складовими: рівні, форми, аспекти, тощо [5]. Це допоможе здійснити якісну повну діагностику рівня та оцінювання окремих показників якості послуг. За ці критерії звичайно

відповідають співробітники готелю. Співробітники готелю можна поділити на 3 головні групи (рис.2).

Всі співробітники готелю мають величезне значення для управління якістю надання послуг. В кожного співробітника своя головна місія, яка несе доцільну роботу в готельному господарстві. Саме менеджмент готелю повинен піклуватися про те, щоб персонал мав певну кваліфікацію, а також знання і навики для виконання своє роботи бездоганно. Загальні вимоги до персоналу: особиста гігієна, пунктуальність, володіння іноземною мовою, гнучкість, адаптованість, прийняття відповідальності, увага до деталей, робота з навантаженням при стресі [6-9].

Рис. 2. Класифікація співробітників готелю
Джерело: побудовано автором на основі [3]

Саме ці показники дозволяють об'єктивно та легко оцінити якість роботи працівника. А також дозволяють розширити кругозір, щоб всі співробітники чітко знали свою сферу діяльності, яка полегшить їм виконати роботу. Продаж різних послуг, в тому числі і готельних відрізняється від продажу товарів, тим що послуга невіддільна від персоналу, що її надає.

Тому уміння взаємодіяти з клієнтами в готельній індустрії повинна приділятися особлива увага. Весь персонал повинен уміти спілкуватися з різними типами клієнтів, вислуховувати скарги, дотримуватися телефонного етикету та створювати атмосферу гостинності [2].

Висновки. Під стандартами обслуговування розуміється процедури і щоденні операції, що виконує персонал і задовольняє потреби клієнта. Наразі в Україні є негативні моменти, які стосуються застарілих матеріально-технічних баз, недостатньо коштів на її поновлення, недостатній професійний склад, який би відповідав міжнародним стандартам. Тому, в першу чергу потрібно забезпечити персонал навчанням на вищому рівні, щоб згодом персонал вмів стійко стояти в будь-якій ситуації та забезпечити бездоганну гостинність відвідувачу.

Підвищення рівня обслуговування відповідно до міжнародних стандартів – це необхідна умова, що забезпечить бездоганну якість шляхом задоволення

фізичних та психологічних потреб, а також принесе прибуток готельному господарству та сфері гостинності вцілому [6]. Україна має всі можливості для впровадження та дотримання міжнародних стандартів обслуговування в готелі. Тому, для того, щоб наші вітчизняні готелі мали гарантований успіх, вели бездоганну роботу, успішно конкурували з виробниками готельних послуг, задовільняли потреби споживачів необхідно слідувати світовим стандартам обслуговування.

Список використаних джерел:

1. Євроінтеграція. URL: https://mtu.gov.ua/timeline/ Evrointegraciya.html.
2. Міжнародні стандарти готельного обслуговування. URL:http://4ua.co.ua/management/zb2bd68a5d53b88421216d27_0.html
3. Готельне обслуговування. URL:http://eprints.kname.edu.ua
4. Байлик С. І. Гостинне господарство. Організація, управління, обслуговування. Київ, 2015. 267 с.
5. Демків Ю. М., Стукач Т. Миколаїв. Українська туристична галузь у світовому середовищі: адаптація за умов впливу глобальної міжнародної кризи COVID-19. *Бізнес-навігатор*. 2020. Вип. 4. С.25-34.
6. Ляпина І. Ю. Організація і технологія готельного обслуговування: підручник. Миколаїв: Профобіздат, 2020. 225 с.
7. Марченко О. А. Концептуальні засади регіонального розвитку туристичної індустрії. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 454– 458.
8. Папирян Г. А. Менеджмент в індустрії гостинності:(готелі і ресторани). Миколаїв.: Економіка, 2020. 354 с.
9. Сенин В. С. Гостінічний бізнес: Класифікація готелів і інших коштів розміщення: Навчань. допомога для вузів. Миколаїв: Проспект, 2018. 234 с.

Інна ЛИТВИНЕНКО*,
студентка 3 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ КРИЗИ

Анотація. *У статті описаний стан готельного господарства, а також зміни, що відбуваються в готельно-ресторанній справі, та їх умови. Досліджено інвестиції у галузь, завдяки яким рівень готельно-ресторанних послуг, пропонованих в Україні, зможе підвищуватися. Зосереджено увагу на методах*

* Науковий керівник: асистент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, готельно-ресторанної справи та туризму ВНАУ – Захарова Т.В.

допомоги держави для стабілізації ситуації в галузі. Виявлено, значне зменшення зайнятості готельного господарства у березні 2022 року в усіх регіонах. Акцентовано увагу на зменшенні чисельності населення. За результатами оцінки стану готельного бізнесу запропоновано стратегії розвитку.

Abstract. *The article describes the status of the hotel industry, as well as the changes that occur in the hotel-restaurant business, and their conditions. The investment in the industry, due to which the level of hotel and restaurant services offered in Ukraine, will not be able to increase. The focus is on methods of state assistance to stabilize the situation in the industry. A significant decrease in the employment of hotel industry in March 2022 in all regions was revealed. The attention is focused on the decrease of the population. According to the results of the assessment of the state of the hotel business, the development strategies have been proposed.*

Вступ. На початку 2022 року найбільшого занепаду, в Україні, зазнали туристична галузь та готельно-ресторанний бізнес. Наслідками стрімкого падіння туристичної активності населення підприємці ресторанного та готельного бізнесу змушені призупиняти роботу їхнього бізнесу, зменшувати чисельність найманих працівників. В наслідок, відбувається недоотримання податків, а люди, зрештою, вимушені обмежувати свою рухливість, це призводить до втрат можливого заробітку. Актуальність досліджень зумовлена значною увагою до питання впровадження стратегій розвитку готельного господарства, що дасть змогу усунути наявні вади й підвищити його ефективність.

Виклад основного матеріалу. Готельна індустрія є ключовим елементом туристичної галузі в країні, а також формує вигляд держави на міжнародній туристичній арені. Туристична галузь, має велике значення як для регіону перебування, так і для країни в цілому.

На сучасному етапі економіка України та Вінницької області зокрема характеризується нестабільністю, що створює перешкоди на шляху до динамічного та успішного розвитку готельно-ресторанного господарства. Суттєвого удару готельній індустрії завдала пандемія Covid-19 та війна. Закриті кордони, скасування авіасполучення, обмеження пересування як в межах міста, так і до інших країн, а також суцільна ізоляція спровокували комплекс проблем у готельному секторі. Разом із тим, незважаючи на низку негативних факторів, сфера туризму й гостинності залишається одним із самих сталих секторів світової економіки, тому що загальному туристопотоку властиво швидке відновлення в колишніх обсягах та їх різке зростання при більш сприятливих обставинах.

Розглядаючи роботу підприємств, бачимо, що більшій частині персоналу власники бізнесу видали розпорядження на відпустку, саме тому в нашій державі з’явилося багато тимчасово не працюючих людей. Ті заклади, які працюють обговорюють орендну перерву під час даної ситуації та канікули за свій рахунок з персоналом. Для того, щоб вижити сучасному готельно-ресторанному бізнесу

підприємства з оф-лайну переходять масово на он-лайн. Цілковите зацифрування ресторанної та готельної справи дозволяє іти в крок з еволюцією [3].

Для того, щоб допомогти готельному господарству держава затверджує різні законопроєкти. Наприклад, під час пандемії, був затверджений законопроєкт, в якому вказано, що ставка ПДВ змінилась з 20% до 7 %. Це рішення було ухвалено 04.11.2020 р.

На сьогоднішній період Уряд оголосив збільшення програми для бізнесменів на основі кредитування «5-7-9%». Усі бізнес-організації зможуть взяти кредит під 0% на час воєнного стану та ще одного місяця після війни.

Надалі найменша ставка для оформлення кредиту сягатиме 5%. Максимальна сума кредиту становитиме до 60 млн грн. Окрім цього Кабінет Міністрів 18 березня голосував за значне зменшення регуляцій, розповідав Зеленський. Було близько 600 дозволів і ліцензій для будь-якого бізнесу, а залишились незмінними десь 20. Для більшої частини бізнесів в країні буде дійсне декларативне положення.

Парламент запровадив 7137-д законопроєкт про підстрахування народу та бізнесу на період війни. Законопроєкт містить в собі перспективу організаціям та фізичним особам з обігом до 10 млрд грн виплачувати неподільний податок з обігу сумою 2% по законах, встановлених для 3-ї категорії платників податків, а саме: з позбавлення від встановленого державою обов'язкового збору на дохід, ПДВ та решти виплат. Для фізичних осіб-підприємців 1-ї та 2-ї категорії виплата цільного податку відтепер буде не примусовим.

Окрім того, визначено критерії отримання певних зборів та податків в період воєнного стану, в тому числі і ЄСВ, платежі за землю, екологічний податок. А ще скасували податки за пальне та зменшили ПДВ до 7%. До того ж законопроєкт прогнозує позбавлення споживача від зобов'язань перед кредитором через закінчення строку виплати заборгованості за угодою про кредит для споживча [5].

Невтішний прогноз з професійними кадрами, які виїжджають з країни і це не тільки вплив війни. З рисунку 1 видно, як зменшується кількість населення.

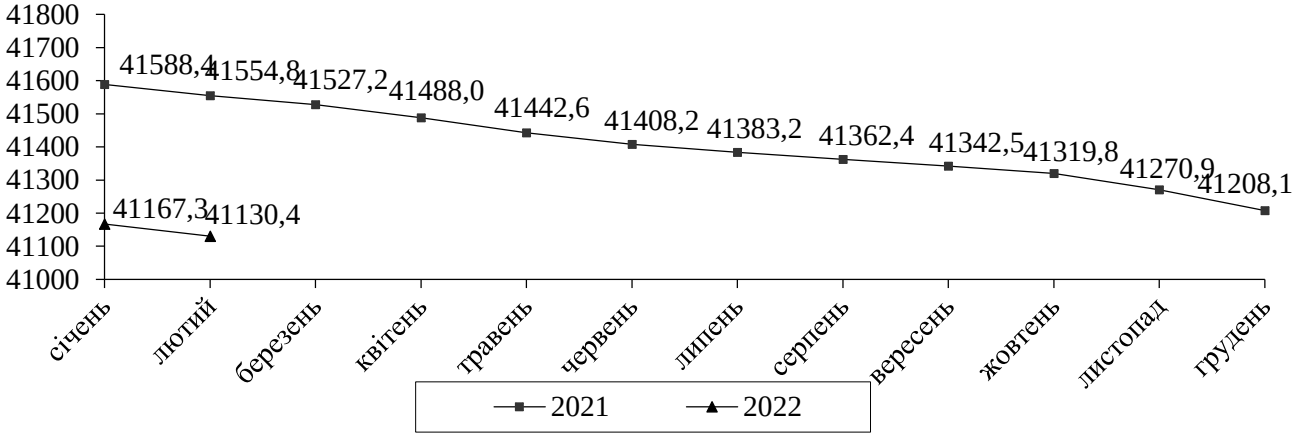

Рис. 1. Чисельність наявного населення

Джерело: узагальнено та побудовано автором на основі [5]

Чисельність наявного населення в Україні, за оцінкою, на 1 лютого 2022р. становила 41130,4 тис. осіб. Загальне скорочення чисельності населення у січні 2022р. склало 36,9 тис. осіб.

Серед сучасних тенденцій розвитку готельного господарства можна виділити такі:

- відновлення інфраструктури в наслідок бойових дій;
- зміцнення позицій готельних послуг міжнародних готельних концернів та об'єднань;
- зміна пріоритетів в інвестиційній політиці міжнародних готельних об'єднань;
- запровадження нової політики торговельних марок готельних об'єднань.

Для того, щоб не втратити свої позиції на ринку пропонуємо впроваджувати інвестиції у готелі нижчої категорії (готелі економ). Так як такі готелі мають високий рівень ефективності в економічно складні часи. Ці готелі – відповідно до вимог категоризації – можуть мати мінімізовану базу громадського харчування. Завдяки обмеженій гастрономічній активності, яка характеризується високим споживанням витрат, ефективність такого готелю може бути значно підвищена. Це головна причина готовності інвесторів вкладати кошти в такі об'єкти. При цьому інформувати людей стосовно такого типу готелів через блогерів та відомих фахівців, які відповідають за ведення соціальних мереж. Також при даних готелях створити безпечні місця. Адже загальновідомим є той факт, що туризм і готельний бізнес зростають там, де безпечно для людини та суспільства. Запропоновані стратегії допоможуть стабілізувати ситуації та підтримувати готельний бізнес.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що кризові явища є переломним моментом у діяльності суб’єктів господарювання на кожному життєвому циклі підприємства. Критична ситуація змушує боротися та приймати нестандартні рішення.

Список використаних джерел:

1. UNWTO World Tourism Barometer and Statistical Annex, December 2020, vol. 18 (7), URL: https://www.eunwto.org/doi/epdf/10.18111/wtobarometereng.2020.18.1.7. (дата звернення : 21.03.2022).

2. Свидрук І. І., Хлян Б. В. Проблеми розвитку готельно-ресторанного господарства. *Проблеми та перспективи розвитку бізнесу в Україні.* Львів, 2021. С. 334-335.

3. Кузьма Х. В., Чаз В. Ю. Проблеми розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні. *Проблеми та перспективи розвитку бізнесу в Україні*. Львів, 2021. С. 336–337.

4. Мазаракі А. Детермінанти ревеню-менеджменту в готельному бізнесі. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2017. № 4. С. 66–78.

5. Всесвітня туристична організація (UNWTO). URL: www.unwto.org (дата звернення : 1.04.2022).

Руслана ПАСІЧНИК*,
студентка 3 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ В УМОВАХ КРИЗИ

Анотація. *У статті розглянуто поняття послуг гостинності, поняття мотивації та стимулювання персоналу підприємств індустрії гостинності під час кризових ситуацій. Також розглянуто види мотивації та методи мотивації персоналу підприємств індустрії гостинності в умовах кризи. А також запропоновано нематеріальні види стимулювання персоналу.*

Abstract. *The article considers the concept of hospitality services, the concept of motivation and incentives for staff of the hospitality industry in crisis situations. Types of motivation and methods of motivation of the personnel of the enterprises of the hospitality industry in the conditions of crisis are also considered. Also, an anti-crisis model of intangible types of staff incentives is proposed.*

Вступ. Станом на сьогодні мотивація та стимулювання персоналу підприємств індустрії гостинності в умовах кризи та і в цілому є дуже важливим аспектом в розвитку індустрії гостинності та туризму. Оскільки саме від роботи персоналу залежить ефективність функціонування підприємства, задоволеність гостя рівнем наданих йому послуг, а також підвищення конкурентоспроможності на ринку послуг та прибуток підприємства.

Кризові ситуації на підприємствах індустрії гостинності можуть відрізнятися від кризових ситуацій інших підприємств, тому потрібно підбирати для кожного підприємства індивідуальний підхід їх подолання. Керівництво будь-яких підприємств повинні обов’язково вміти передбачити кризи та намагатися запобігти їм, а також завчасно проводити перетворення. Але якщо кризові ситуації вже виникли, то потрібно якнайшвидше створити заходи та засоби для того, щоб якнайшвидше їх усунути.

* Науковий керівник: асистент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, готельно-ресторанної справи та туризму ВНАУ – Захарова Т.В.

Виклад основного матеріалу. Виявлення та подальше використання організаційних ресурсів з ефективністю, є найголовнішим обов'язком з низки завдань, які поставленні перед керівником будь-якого підприємства в ринкових умовах на сьогодні. І тому цей процес має велике значення на фоні нестабільності зовнішнього середовища, оскільки вимагає постійного збільшення рівня конкурентоспроможності й гнучкості в здійсненні зовнішніх та внутрішніх змін в підприємстві. Оскільки працівники є найголовнішим джерелом та резервом будь-яких змін в підприємстві, то за основу в ефективній діяльності підприємства заведено вважати раціональну організацію управління. І саме тому, стратегічно важливою стороною в функціонуванні будь-якого підприємства є забезпечення їх ефективного та максимального використання [7].

В Україні, щодо покращення стану індустрії гостинності, ставляться оновленні вимоги до методів й форм управління персоналом. Оскільки, методи управління є фундаментом стратегічного потенціалу та дуже важливою складовою діяльності підприємств індустрії гостинності [11].

Гостинність – це комплексна послуга, яка створює позитивний імідж підприємства й характеризується визначеними споживчими властивостями, що означають «вторинний попит» на послуги [4].

Гостинність є однією з основоположних понять людської цивілізації, яке на сьогодні забезпечується готельним та ресторанним господарством, які є видами економічної діяльності. На сьогодні, гостинність є однією із багатьох найпопулярніших сфер діяльності, в якій працюють та розвиваються мільярди людей. І тому забезпечення ефективної системи мотивацій працівників у сфері індустрії гостинності має посідати важливе місце в презентації вітчизняної індустрії, яка зі свого боку забезпечить їй розвиток та надасть значні переваги у світі [11].

Згідно з дослідженнями Гарвардської школи бізнесу, тільки 10% людей працюють постійно добре або постійно погано. Решті 90% потрібні чітко сформульовані завдання і стимул, щоб приносити користь компанії. З цього можна зробити логічний висновок, що від продуманої системи мотивації багато в чому залежить успішність всього підприємства.

На сьогодні є велика кількість сформульованих висловів щодо сутності, ролі й значення мотивації праці працівників.

Мотивація праці – це сукупність стимулів, причин, сенсів, мотивів, цінностей, які схиляють людину до праці.

Іншими словами мотивація – це процедура заохочення персоналу ефективно здійснювати діяльність, яка направлена на виконання мети підприємства за допомогою формування мотивів.

Мотив – це прагнення людини робити щось для задоволення власних потреб [3].

В індустрії гостинності, мотивація, в першу чергу, передбачає матеріальне заохочення й матеріальну винагороду. І саме від неї залежатиме ефективне здійснення трудової діяльності. І як показує міжнародний досвід

діяльності в індустрії гостинності, розуміння керівництвом підприємства важливості трудового потенціалу є головною складовою успіху на ринку послуг.

Вакуленко Т.В. казав: «Кадри вирішують все». Персонал гостя не просто обслуговує, а надає гостинність. Також персонал робить все для того, щоб досягти своєї мети – це задовільнити потреби гостя, що зазвичай є головнішим ніж отримати прибуток. І тому, люди які працюють в індустрії гостинності, формують те, що принесе в майбутньому або успіх, або невдачу для підприємства [8].

Криза – це не простий та переломний момент в діяльності підприємства не лише готельної індустрії, а й будь-якої іншої сфери. Під час цього моменту підприємства потрапляють під дії внутрішнього та зовнішнього середовища, які вимагають від них нового та якісного реагування. Криза – це не лише збитки, це і можливості. Головним є вміння знаходити шляхи для трансформації та розвитку. Для цього слід на повну зосередитись та проаналізувати поточні обставини, а також потрібні креативні рішення й нестандартні підходи [9].

Кризові події не дуже добре впливають на діяльність підприємства, і тому потрібно звернути увагу на найбільш загострені проблеми підприємства індустрії гостинності, а саме на: низький рівень мотивації персоналу; залишення місця роботи кваліфікованим персоналом; недостатня ініціатива працівників у розв’язанні виробничих проблем; протиставлення соціальних систем, класових інтересів між персоналом та керівництвом. І тому на превеликий жаль, при таких обставинах здійснення ефективного управління персоналом не можливе.

Привабливість підприємства індустрії гостинності, його стабільний розвиток, соціальний пакет, інтерес до посадових обов’язків і завдань, відношення керівництва до персоналу, визнання заслуг зі сторони керівника й підприємства загалом, а також рівень заробітної плати, лежить в основі прагнення персоналу працювати. І саме тому під час кризи, найбільш постраждалим є персонал підприємства. Оскільки положення персоналу стає менш стабільним; на працівника покладаються додаткові обов’язки, а також знижується рівень заробітної плати. І ось це все і впливає на здійснення ефективної діяльності персоналом підприємства. Криза грозить підприємству індустрії гостинності фінансовими проблемами, а також зменшенням кількості висококваліфікованих кадрів, без яких підприємство не зможе подолати кризове становище. Тому одним із найголовніших завдань на момент кризи є утримання персоналу за допомогою мотивації [10].

На сьогодні Україна перебуває в кризовій ситуації, яку спричинила Росія, ввівши свої війська на територію нашої прекрасної та незламної країни, а також не меншого удару завдала коронавірусна хвороба COVID-19. І тому в нашій державі проблеми мотивації персоналу були та залишаються в центрі уваги. Більшість підприємств індустрії гостинності не зацікавленні в тому, щоб належним чином оплачувати роботу працівникам

і через це значно зменшується кількість кваліфікованого персоналу, що в майбутньому може призвести навіть і до закриття підприємства [1].

В таблиці 1 наведено дані зайнятого населення України в індустрії гостинності протягом 2018-2020 років.

Таблиця 1

Зайняте населення в індустрії гостинності

Роки	2018	2019	2020
Тис. осіб	283,0	304,0	285,4

Джерело: побудовано автором на основі даних [2]

Як бачимо з 2018 по 2019 рік кількість зайнятого населення в індустрії гостинності зросла на 21,0 тис. осіб, а з 2019 по 2020 рік – зменшилася на 18,6 тис. осіб. Це свідчить про те, що на кількість зайнятого населення в індустрії гостинності вплинула криза, спричинена COVID-19.

В таблиці 2 наведено кількість підприємств індустрії гостинності, які функціонують в Україні.

Таблиця 2

Кількість підприємств індустрії гостинності в Україні

Роки	Готелі та аналогічні засоби розміщення	Інші засоби розміщення	Усього
2018 р.	2777	1942	4719
2019 р.	792	1626	1626
2020 р.	728	609	1337

Джерело: побудовано автором на основі [2]

За даними даної таблиці бачимо, що кількість підприємств індустрії гостинності стає все менше. Причиною зменшення як кількості підприємств, так і кількості зайнятих працівників стає криза.

І тому динамічність та гнучкість стали основними вимогами до системи управління персоналом під час кризової ситуації. Підприємство індустрії гостинності повинно якнайшвидше навчитися швидко та якісно перебудовувати організаційну систему та проводити певні заходи, за необхідності негайно підбирати персонал та одразу вводити його в робочий процес, а також вивільняти значну кількість персоналу [10].

Мотивація персоналу індустрії гостинності поділяється на:

- матеріальну мотивацію;
- нематеріальну мотивацію.

Матеріальна мотивація персоналу спрямована на матеріальні винагороди. Це: ставка зарплати, участь в акціонерному капіталі, додаткові виплати, страхування, медичне обслуговування, відпочинок за межами міста.

Нематеріальна мотивація спрямована на зниження оплати праці персоналу одночасно з підвищенням лояльності персоналу до підприємства. Це: визнання успіху, планування кар'єри, можливість навчання та розвитку, пільгове харчування, оздоровлення. І тому основним ефектом нематеріальної

мотивації є збільшення рівня зацікавленості та лояльності персоналу до підприємства індустрії гостинності.

До методів нематеріальної мотивації персоналу індустрії гостинності можна віднести:

– підвищення кваліфікації персоналу та направлення працівників на різні навчальні програми;

– надання працівникам управлінських прав;

– створення прозорої системи оцінки та оплати їх праці;

– підтвердження цінності персоналу для керівництва підприємства, а також публічне визнання їх успіхів та напрацювань;

– звернення уваги керівництва до думки персоналу;

– надання права вибору способів вирішення поставлених завдань, а також підвищення їх персональної відповідальності [6].

На результатах діяльності підприємства індустрії гостинності відбивається активна діяльність персоналу. І для того, щоб персонал підприємства індустрії гостинності був змотивований, можна розробити систему ефективності мотивації. Можна використати два способи:

1) створити загальну систему винагороди персоналу в залежності від результату діяльності підприємства індустрії гостинності – КТУ (коефіцієнт трудової участі);

2) створити систему мотивації за допомогою головних показників ефективності для кожного працівника – система Key Perfomance Indicators (KPI) [13].

Важливе значення має «антикризове управління персоналом». Антикризове управління персоналом – це вид управлінської діяльності, який включає систему специфічних форм, методів, функцій та засобів здійснення управлінського впливу на персонал підприємства, які зорієнтовані на нерозповсюдження розвитку кризи, на зменшення її негативного впливу на розвиток підприємства індустрії гостинності в майбутньому, на її ліквідацію та локалізацію, а також і на саме виявлення кризи.

У зв`язку з тим, що сьогодні підприємства обмежені в фінансових ресурсах, пропонуємо приділити значну увагу нематеріальним видам стимулювання персоналу підприємства індустрії гостинності:

1. Розробити колективну ідею. Без мети, місії та бачення, які транслює бізнес, побудувати ефективну систему мотивації буде складно. Тому потрібно створити ідею, за якою йтимуть люди.

2. Запровадити навчальні програми для співробітників. Створити фокус-групу із представників всіх департаментів для створення різних мотиваційних програм розвитку для працівників компанії.

3. Інеціювати систему заохочень за результатами досягнення встановлених показників. Створити івент-план для окремих відділів, який регулюватиме життя всередині фірми [12].

Хоча програма нематеріальної мотивації персоналу виливається у певні витрати для підприємства, в сукупності вони дають набагато більший ефект,

ніж витрати на виплату грошових премій. Додатковий фактор успіху - підбір персоналу з внутрішньою самомотивацією. Енергійні, активні та ініціативні працівники - запорука успіху. Тому грамотно побудована система стимулювання персоналу є найважливішим завданням кадрової політики.

Нематеріальні способи мотивації не передбачають створення статичної, універсальної моделі. У міжнародних компаніях великих масштабів відтворити таку програму буває складніше, ніж на невеликих підприємствах. Нематеріальні методи мотивації повинні бути зрозумілими та робочими для всіх. Найефективніше працює регулярне налагодження фітбеку від команди. Великим плюсом в команді буде прогресивний HR-фахівець з досвід створення успішних команд.

Висновки. Отже, виходячи з усього вище сказаного, можна дійти висновку, що під час кризи керівникам підприємств індустрії гостинності слід якнайшвидше змінити підходи до організації робочих процесів. Оскільки персонал є однією із головних складових успішного функціонування підприємств індустрії гостинності, то під час кризових ситуацій потрібно намагатися мотивувати та стимулювати його. Правильна мотивація персоналу - ключовий фактор для розвитку компанії і головне завдання управлінця. Крім класичних фінансових стимулів є також багато нематеріальних способів підвищити самовіддачу працівників. Успішне впровадження системи мотивації залежить від балансу між двома цими підходами.

Список використаних джерел:

1. Секреты мотивации персонала в ресторанном бизнесе. URL: http://e.vkusov.net/it/item/103. (дата звернення: 30.03.2022)
2. Державний комітет статистики. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/(дата звернення: 24.03.2022)
3. Мотивація праці URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=68738 (дата звернення: 23.03.2022)
4. Круль Г.Я. Основи готельної справи. URL: https://tourism-book.com/pbooks/book-61/ua/chapter-2340/(дата звернення: 30.03.2022)
5. Андрійчук Ю.А. Зарубіжний досвід мотивації персоналу в розрізі японської моделі *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Логістика*. 2016. № 846. С. 11-15.
6. Богиня Д. П., Семикіна М. В. Трудовий менталітет у системі мотивації праці. Кіровоград: Поліграф-Терція, 2018.
7. Бойко О.В. Організаційно-економічні аспекти мотивації трудової діяльності підприємствами». Київ: НАУ. 2017. 20 с.
8. Вакуленко Т. В. Сучасні аспекти управління персоналом на підприємствах ГГ. URL.:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%Downloads/7681834-1-PB. html
9. Власенко О.С., Чарикова Ю.В. Мотивація персоналу в умовах кризи *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2017. Вип.17. С.224-229.

10. Зильберман А. Антикризисная мотивация *Управление компанией*. 2018. № 3. С. 28–38.
11. Сало Я. М. Організація обслуговування населення на підприємствах ресторанного сервісу. Ресторанна справа: довідник офіціанта. Львів: Афіша, 2017. 301 с.
12. Філіппов А. Проблеми мотивації в управлінні XXI століття. *Наука управління на порозі XXI століття,* 2019. С. 109-142.
13. Шапіро С.А. Мотивація і стимулювання персоналу. Миколаїв: КНОРУС, 2018. 268 с.

Анастасія СУБОТІНА*,
студентка 2 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ НА ЯМПІЛЬЩИНІ. ЗАПОВІДНИК «БУША» – СВЯТИНЯ ПОДІЛЛЯ

Анотація. *У статті розглянуто історію розвитку туризму, зокрема зеленого на терторії Ямпільського району. Досліджено популярні туристичні атракції, національні заповідники, історичні села, які розташовані на території Ямпільщини. Досліджено та визначено популярність відвідування історико-культурного заповідника «Буша». Розглянуто актуальність створення власної зеленої садиби на прикладі Буші.*

Abstract. *The article considers the history of tourism development, in particular green tourism in the Yampil district. Popular tourist attractions, national reserves, historical villages located in the territory of Yampil region have been studied. The popularity of visiting the Bush Historical and Cultural Reserve has been studied and determined. The urgency of creating your own green estate on the example of Bush is considered.*

Вступ. Одним із сучасних напрямів у сфері гостинності є сільський зелений туризм. В умовах світової економічної кризи сільський зелений туризм може отримати новий поштовх для подальшого розвитку, адже чимало громадян нашої країни обиратимуть для активного відпочинку Українські Карпати, Подільські чи Наддніпрянські регіони, а не надто дорогі закордонні об’єкти на розрекламованих міжнародних маршрутах.

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, готельно-ресторанної справи та туризму ВНАУ – Лопатюк Р.І.

Виклад основного змісту. «Зелені маршрути» – нова форма екологічного туризму, яка включає багатофункціональні маршрути природної і культурної спадщини, що проходять уздовж природних екологічних коридорів, річок, історичних торгових шляхів, тощо. Такий туризм сприяє збереженню природи, пропаганді здорового способу життя, розвитку регіону.

Україна така різноманітна та багата на цікаві туристичні місця. Наша Вінничина не виняток! У Вінницькій області є чимало унікальних місць, які варто побачити та побувати особисто!

Ямпільщина – край Придністровського Поділля, має надзвичайно мальовничі ландшафти Карпатського передгір'я, яку ще називають Подільським Кримом. Тут все: і клімат, і рослинність, і ґрунти - чорноземи – сприятливі для проживання, праці та відпочинку людей. Місцевість зачаровує крутими переломами, де біжить швидкоплинний Дністер. Біля схилів і спадів багаточисельних річок Мурафи, Русави, Марківки, Вільшанки тут розкинулися чудові рівнини, а села, як і належить історично, причаїлися у затишних долинах.

Сьогодні Ямпільський район – це аграрний район, екологічно чистий, і має всі можливості для інтенсивного розвитку туристичної діяльності. Ямпільщина – сонячний і родючий край півдня Поділля є плідним і на духовні скарби. Це край самобутнього народного мистецтва і великої історико-культурної спадщини. Тут нараховується 118 пам'яток археології, 53 – історії, 4 – монументального мистецтва, 2 – архітектури [5].

На даний час на території Ямпільщини можна побачити такі цікаві туристичні об'єкти:

– державний історико-культурний заповідник «Буша», на території якого знаходяться: скельний храм – одна з найбільших культових споруд у Європі, замкова башта XVIII ст., козацьке кладовище XVIII ст. – пам'ятка каменотесного народного мистецтва. Залишки життя епохи енеоліту (трипільська культура), постійна експозиція виробів каменотесного промислу;

– всеукраїнський щорічний скульптурний пленер «Подільський оберіг»;

– державний географічний заповідник «Гайдамацький Яр»;

– парк скульптури у м. Ямполі;

– оздоровчий табір «Світанок»;

– племенна конеферма у ПОП «Рідний край» с. Тростянець;

– історико-релігійні пам'ятки «Хасидські святині» с. Пороги;

– «Оксанівське скельне поселення» XУI-XУII ст.

– залишки трипільської, черняхівської, давньоруської культур;

– пам'ятка архітектури Свято-Миколаївська церква 1770р.;

– районні образотворчі та краєзнавчі музеї;

– приватний музей, члена Національної спілки художників України, заслуженого майстра народної творчості, лауреата премії ім. Катерини Білокур, Наконечного В.А. [3].

Чудові краєвиди надихають на роздуми про вічне та сьогодення. Подорожуючи Ямпільщиною, насолоджуєшся безцінними дарами які залишила

нам природа та наші предки, тут надихаєшся таємницями кожного історичного куточка.

У 2019 році була створена ГО «Туристична Ямпільщина». Громадська організація займається розвитком туризму у історичних та цікавих місцях Ямпільсього району. Активно поширюють інформацію про місцевість задля залучення туристів. Співпраює з іншими туристичними організаціями, які залучають до відвідання сіл Ямпільщини іноземних туристів.

Та найцікавішою туристичною перлиною району є славнозвісна Буша. Причаїлося село у глибокій долині на міжріччі двох невеличких річок – Мурафи і Бушанки. Державний історико-культурний заповідник «Буша» – визнана пам'ятка національного масштабу. Вона вразить кожного великою кількістю археологічних пам'яток, легенд і таємниць, які огортають цю місцину [2].

Заповідник був створений у 2000 р. з метою збереження пам'яток архітектури, археології та історії. Це 8 об'єктів: 4 пам'ятки археології від III тис. до н. е. до XII ст. н. е.; залишки фортеці та підземних ходів XVI–XVII ст.; міська ратуша XVI ст. (розташована на території приватної садиби); дохристиянський та християнський скельний храм V–XVI ст. н. е. з унікальним художнім рельєфом; цвинтар XVIII–XIX ст. На території заповідника також розташований парк історичної скульптури, де щорічно проводяться міжнародні зустрічі скульпторів-каменотесів, та музеї: археології, етнографії, оборони Буші та музей подільської кераміки.

Саме в Буші 30 років тому почав розвиватись зелений туризм. Нині активно він поширюється ще у 6–ти селах району.

Якщо ви любите подорожувати по Україні та відкривати для себе щось нове, приїжджайте в село Буша. На території села є 7 агро-садиб, де можна зупинитись на декілька днів, аби повнісю поринути в історію, культуру та насолодитись прекрасними краєвидами Ямпільщини:

- Туристичний хутір «Гайдамацька долина».
- Садиба «Рушничок».
- Садиба «Затишна хатка».
- Простір для творчості, культурного відпочинку та розвитку «Здорове життя».
- Садиба «Старий млин».
- «Стоун Парк Eco-Resort»
- Агросадиба «Чарівний куточок» [3].

Буша – сакральне місце слов’ян, що зберігає в собі родову пам’ять століть та тисячоліть. Тут знаходиться унікальний скельний храм, присвячений Великій Богині-Матері. Буша має безліч культурних і етнографічних пам’яток. Символом Буші та її візитною карткою стала кам’яна вежа.

Своїх гостей заповідник зустрічає найбільшим у Європі музеєм історичних скульптур під відкритим небом, де щорічно проводяться міжнародні пленери скульпторів-каменотесів. Це місце відоме своїми гранітними кар’єрами. На території заповідника знаходиться близько двохсот робіт з каменю і граніту на різну тематику, в основному це козаччина і релігійна тема.

Урочище Гайдамацький яр простягається на 2 кілометри вздовж долини річки Бушанки. Це місце можна назвати музеєм під відкритим небом. Тільки автор у всіх творів один – природа. Різноманітних скель у Гайдамацькому яру налічується близько 150. Також на подорожуючих влітку чекають спа-процедури з цілющої Бушанської зеленої глини, купання в річці Бушанка, шопінг для придбання унікальних Бушанських сувенірів, дегустація національних страв, наливки, та меду[5].

Буша є яскравим прикладом того, як успішно розвивається сільський зелений туризм. При невеликій кількості місцевого населення, але маючи великий запас історико-культурної спадщини та неймовірну жагу до розвитку туристичної діяльності на Ямпільщині, люди активно та прогресивно розвивають у туристичному плані дану місцевість.

Висновки. Сільський зелений туризм в Україні як один із туристичних напрямів можна визначити як великий відкритий соціально-економічний механізм, що складається зі взаємозалежних і взаємодіючих під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів елементів, таких як власне селянське господарство, туристи, господарі, інфраструктура села й інші структурні утворення й елементи, діяльність яких спрямована на надання послуг туристам відповідно до їхніх потреб і можливостей на основі чинних норм і правил. Звертаючи увагу на всі вищезгадані чинники розвитку СЗТ, Ямпільщина активно рухається у розвитку своєї туристичної діяльності. Настане момент та люди почнуть усвідомлювати те, що не тільки за кордоном можна відпочити та насолодитись красивими крвєвидами, а й на території нашої країни є незвідані та цікаві місця для туристичних подорожей.

Список використаних джерел:

1. Головня О.М. Туристично-рекреаційна сфера Вінницької області як передумова формування соціально орієнтованої економіки. *Економіка, фінанси, право.* 2017. № 7. С. 41-43.
2. Гріценко О.Ф., Нєшева А.Д. Соціальний медіа маркетинг як інструмент просування продукту. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. № 4. С. 86-98.
3. Давидова О.Ю. Формування системи інноваційного управління розвитком підприємств готельно-ресторанного господарства. *Бізнес-Інформ*. 2017. № 11. С. 459-464.
4. Лопатюк Р.І. Перспективи та напрямки підвищення привабливості сільських територій *Науковий простір Європи*: *збірник матеріалів конференції*. 2021. С. 25-27.
5. Транченко Л.В., Лопатюк Р.І. Розвиток індустрії туризму та гостинності в Україні *Підприємництво і торгівля : збірник наукових праць*. 2020. Вип. 26. С.10-18.
6. Lopatiuk R.I. Application of economic and mathematical models for the restaurant enterprise management. *Colloquium-journal*. 2020. №31 (83). С. 7-11.
7. Яцун Л.М. Сфера харчування населення як природно-соціально-економічна система: методологія формування та розвитку. *Економічний аналіз*. 2017. Т. 16. № 1. С. 155-166.

Софія ХИТРИК*,
студентка 2 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

КРУЇЗИЙ ТУРИЗМ ЯК ПЕРСПЕКТИВНА ФОРМА ВОДНИХ ПОДОРОЖЕЙ В СВІТІ

***Анотація**. У статті розглянуто поняття та значення круїзного туризму як окремої форми подорожей водним транспортом. Охарактеризовано круїзний туризм та особливості його розвитку у сучасному світі. Розглянуто світові круїзні компанії та технічні характеристики лайнерів, якими вони володіють. Досліджено вплив епідемії COVID-19 на розвиток сучасного круїзного туризму.*

***Abstract.** The article considers the concept and importance of cruise tourism as a separate form of travel by water transport. Cruise tourism and features of its development in the modern world are characterized. The world cruise companies and technical characteristics of the liners they own are considered. The impact of the COVID-19 epidemic on the development of modern cruise tourism has been studied.*

Вступ. Найбільш поширений вид водних подорожей - круїзи. Поняття круїз охоплює організацію морських і річкових подорожей з відвіданням портових міст декількох країн. Ідея морських подорожей системою круїзу належить американцю Бобу Дікенсону, співробітнику компанії Ford Motors. Ним у 50-ті роки XX ст. була розроблена концепція круїзного відпочинку, яка передбачала потужну індустрію розваг на теплоході [5].

Круїзний туризм є універсальним видом туризму, який поєднує у собі практично всі його форми, а також об'єднує різні види сервісу та організації дозвілля у т. ч. готельне обслуговування, ресторанний бізнес, екскурсійну діяльність. Як і наземний туризм, круїзний поділяється на в'їзний та виїзний, кожний із яких передбачає наявність та використання різних об'єктів туристичної, портової та міської інфраструктури [1].

Круїзи поєднують морський та береговий відпочинок, у т.ч. екскурсії. Пасажири морських круїзних суден не користуються послугами готелів і ресторанів та вважаються екскурсантами з особливим імміграційним паспортним режимом. У більшості випадків для країн транзиту, де пасажири виходять на берег, віза не вимагається, однак строк їх перебування, як правило, не перевищує 72 години [3].

Мета дослідження полягає в тому, щоб розглянути особливості круїзного туризму, дослідити основні його інфраструктурні елементи.

* Науковий керівник: д.е.н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, готельно-ресторанної справи та туризму ВНАУ – Головня О.М.

Виклад основного матеріалу. Перевезення людей водним транспортом відомі з глибокої давнини. Найбільшого розквіту морські та річкові подорожі досягли в Середні століття. Основоположниками морських експедицій в епоху Середньовіччя були ірландські ченці. Визнаним мореплавцем VI ст. за традицією вважається св. Брендан - покровитель Ірландії. Про його мандри складені саги. Плавання св. Брендана було одним з перших, яке вказало європейцям шлях на захід через океан. Величезну роль у розвитку морських подорожей зіграли жителі Скандинавського півострова і півострова Ютландія. У Франції їх називали норманами. У норманів були прекрасні судна типу ріка-море, але вони не перевищували 30 м в довжину і 4 м в ширину. Подальший розвиток водних перевезень пов'язано з морськими експедиціями в Новий час. Великі географічні відкриття, нові торгові морські шляхи - всі ці фактори призвели до появи на карті світу великих морських держав - Іспанії, Португалії, Голландії, чиє могутність ґрунтувалося на водному транспорті. Винахід пароплава (американський винахідник Роберт Фултон, 1807 р.) дала небувалий поштовх розвитку морського і річкового водного транспорту.

В кінці XX ст. круїзна індустрія стала найбільш динамічним сектором туристської індустрії. Круїзний туризм належить до спеціальних видів туризму, так як є досить трудомістким, капіталомістким видом туризму, що поєднує в собі кілька видів туризму - рекреаційний, спортивний, медичний оздоровчий, пізнавальний. Під круїзом слід розуміти подорож на водних видах транспорту, що включає берегові екскурсії, огляд пам'яток портових міст, а також різноманітні розваги на борту морських та річкових лайнерів.

Морський круїз - подорож, яка відбувається зазвичай по замкнутому колу з радіальними поїздками з портів у внутрішні райони країн.

Для морських круїзних судів також прийнята класифікація за тоннажем (обсяг внутрішнього простору судна в гросс тоннах, 100 куб. футів становить 1 гросс тонну):

- великі (понад 60 тис. гросс тонн);
- середні (до 60 тис. гросс тонн);
- малі (до 25 тис. гросс тонн).

По тривалості круїзні маршрути класифікуються:

- на короткострокові (від кількох годин до кількох діб);
- середньострокові (від 5 до 13 діб);
- довгострокові (до 2 місяців).

Каюти на морських круїзних судах відрізняються великою різноманітністю по площі, інтер'єру, набору зручностей, що, природно, відбивається на ціні. Найбільш загальна класифікація кают:

- економічні (каюти з штучним освітленням);
- стандартні (з вікнами);
- преміум (з балконами).

Важливою особливістю круїзних турів є організація розваг на борту. На круїзних кораблях працюють різноманітні клуби, запрошуються актори для виступів, проводяться шоу, діють гральні клуби і казино. Як правило, круїзний тур організований за системою «все включено», це поширюється на харчування,

користування спортивними залами та інвентарем, розважальну програму. Одним з переваг круїзних турів є їх безвизовость. Пасажири можуть перебувати у портах і здійснювати екскурсії протягом 48-72 годин без візи. Найбільший недолік круїзів - їх досить висока ціна. Але останнім часом з'явилися бюджетні круїзні компанії.

Прийнята наступна цінова класифікація круїзних маршрутів:

- економічні (75-150 дол. на людину в добу);
- класичні (100-200 дол. на людину в добу);
- преміум (150-400 дол. на людину в добу);
- люкс (700-1000 дол. на людину в добу);
- ексклюзивні (більше 1000 дол. на людину в добу).

Круїзи по внутрішнім водним артеріям (річках, озерах, каналах) прийнято називати річковими круїзами. Подорожі по річках і озерах найбільш розвинені в державах, багатих судноплавними річками. Річкові круїзи можуть проводитися в одному напрямку або мати кільцевий маршрут. Річкові круїзні маршрути в залежності від умов перевезень, їх тривалості і протяжності, якості надаваних послуг поділяються на транспортні, туристичні, екскурсійно прогулянкові. Транспортні маршрути забезпечують транспортне сполучення між окремими населеними пунктами і працюють, як правило, за заздалегідь опублікованим розкладом. Річкові судна, які експлуатуються на транспортних маршрутах, здійснюють транзитні (протяжністю понад 400 км), місцеві (довжиною менше 400 км), приміські та внутрішньоміські перевезення туристів. До транспортних маршрутах відносяться також переправные і поромні лінії. Туристські перевезення організовуються за традиційним і спеціальними маршрутами тривалістю більше 24 годин. Екскурсійно прогулянкові маршрути являють собою перевезення екскурсантів тривалістю менше 24 годин, як правило, це внутрішньоміські і приміські річкові маршрути [2].

Існує чимало компаній, які організовують круїзи для подорожуючих. Станом на 2022 р. найпопулярнішими з них Costa Cruises, MSC Cruises, Norwegian Cruise Line, Oceania Cruises та Crystal Cruises.

Таблиця 1

Характеристика провідних круїзних компаній в світі

Назва компанії, прина-лежність до класу	**Напрямки**	**К-кість лайнерів**	**Опис**
Costa Cruises (Стандарт)	Карибські острови, Північна Європа, Азія, Навколосвітні круїзи, ОАЕ і Перська затока, Трансатлантичні круїзи	15	Італійська круїзна компанія Costa Cruises - круїзний бренд №1 у Європі. І це не випадково. Стильний дизайн інтер'єрів дозволяють відчувати себе на борту лайнерів як вдома. Формула успіху Costa Cruises протягом більше 70 років - це безмежна увага до бажань пасажирів, бездоганний сервіс і надзвичайно цікаві маршрути.

Продовження таблиці 1

MSC Cruises (Стандарт)	Середземномор'я, Карибські острови, Північна Європа, Азія, Південна Америка, Африка та Індійський океан, Північна Америка, ОАЕ і Перська затока, Багамські острови	19	Круїзна компанія MSC Cruises є найбільшою в світі приватною круїзною компанією і одним з лідерів на ринку в класі Стандарт. Лайнери круїзної компанії протягом року здійснюють навігацію в Середземному морі та Карибському басейні, а сезонні маршрути включають Північну Європу, Атлантичний океан, Південну Америку, Південну Африку, ОАЕ.
Norwegian Cruise Line (Стандарт Плюс)	Середземномор'я, Карибські острови, Північна Європа, Азія, Аляска, Південна Америка, Африка та Індійський океан, Мексика, Північна Америка, Гавайські острови, Бермудські острови, Австралія і Океанія, Багамські острови, репозиційні круїзи, Центральна Америка, трансатлантичні круїзи	15	З 1966 року компанія Norwegian Cruise Line залишається лідером в інноваціях круїзних подорожей. Девіз компанії «Freestyle Cruising» означає свободу вибору в дрес-коді, часі харчування та інших послугах. Компанія пропонує різноманітні круїзні маршрути по всьому світу на борту мегасучасних плавучих курортів.
Oceania Cruises (Преміум)	Середземномор'я, Карибські острови, Північна Європа, Азія, Аляска, Південна Америка, Африка та Індійський океан, Північна Америка, Навколосвітні круїзи, Французька Полінезія, Австралія і Океанія, трансатлантичні круїзи	6	Компанія «Oceania Cruises» - найбільша у світі круїзна лінія преміум-класу. Кухня, комфорт, сервіс і виняткова цінність клієнта - це основні елементи, які вигідно виділяють компанію «Oceania Cruises» і позиціонують її як найкращу круїзну компанію для мандрівників, які цінують дійсно вишуканий і особливо елегантний стиль подорожі.
Crystal Cruises (Люкс)	Середземномор'я, Карибські острови, Північна Європа, Азія, Аляска, Африка та Індійський океан, Мексика, Антарктика, Північна Америка, Навколосвітні круїзи, ОАЕ і Перська затока, Гавайські острови, Австралія і Океанія, Трансатлантичні круїзи, Трансокеанські круїзи	3	За визнанням таких провідних журналів у сфері туризму як Condé Nast Traveler, а також Travel & Leisure, компанія Crystal Cruises ось уже десять років поспіль називається «Найкращою круїзною компанією світу». Кількість балів, набраних за опитуванням читачів цих журналів, - 89.16, перевершило аналогічні показники інших круїзних компаній.

Джерело: складено автором за [4]

У туристській практиці активно реалізується програма круїзних перевезень морськими і річковими маршрутами, з висадкою туристів у портах, здійсненням екскурсій тощо.

Круїзне судно створює туристам підвищений комфорт, розваги на борту і т.ін. Сучасний круїзний лайнер є невеликим курортним містечком зі своїми ресторанами, барами, казино, дискотеками, готелями, плавальними басейнами, салонами краси тощо.

Таблиця 2

Технічна характеристика лайнерів

Назва	Категорія	Характеристика
Norwegian Bliss	Стандарт плюс	Рік побудови: 2018 рік Тоннаж: 167 800 тонн Довжина: 329,8 м Ширина: 41,5 м Швидкість (макс.): 23,2 узла Пасажири (макс.): 4004 особи (при двохмісному розміщені) Екіпаж: 1716 осіб
Crystal Serenity	Люкс	Рік побудови: 2003 рік Довжина: 250 м Палуби: 13 Водотоннажність: 68870 Пасажири: 1100
Du Ponant Le Soléal	Преміум	Рік побудови: 2013 рік Довжина:142 м Палуби: 6 Водотоннажність: 10700 Пасажири: 264
Carnival Magic	Стандарт	Рік побудови: 2010 рік Довжина: 306 м Палуби: 14 Водотоннажність: 128028 Пасажири: 4675 Екіпаж: 1380

Джерело: складено автором за [4]

Ми вважаємо, що круїзи, як вид туристичної діяльності, можуть безпечно співіснувати з вірусом. Наприкінці грудня 2021 року Центр контролю та профілактики захворювань США додав круїзні лайнери до списку місць із підвищеним ризиком зараження COVID-19. У цьому списку понад 80 країн світу, включаючи більшість країн Європи, Карибського басейну та Канада. Відомство вважає, що зараз не найкращий час для круїзних подорожей. У свою чергу, Міжнародна асоціація круїзних лайнерів критично сприйняла цей крок, стверджуючи, що зараз круїзні лайнери зі своїми суворими санітарними протоколами значно безпечніші, ніж багато інших туристичних місць на суші. Круїзна індустрія досягла значного прогресу в другій половині 2021 року, але все також залишається у владі урядових дій проти пандемії у світі, як і коливань громадської думки про їхню безпеку від вірусу в поїздках за кордон [4].

Висновки. З кожним роком круїзна індустрія набуває більшої популярності. Круїзні лайнери поділяються на різні класи, що дає змогу подорожувати туристам з різними фінансовими можливостями. Існує чимало компаній, які займаються розробкою, просуванням, реалізацією турів та надають подорожуючим широкий вибір послуг. Не є перепоною для розвитку бізнесу і пандемія COVID-19, адже компанії знаходять найрізноманітніші альтернативи для подорожей у такий непростий час. Отже, можемо сміливо затвердити, що подорожі круїзними лайнерами є доволі прибутковими як для їх власників, так і для туристів. Адже, власники отримують зі свого бізнесу чималий прибуток, а туристи накопичують неймовірний багаж емоцій та спогадів.

Список використаних джерел:

1. National Institute for Strategic Studies (2012). Cruise shipping as a factor of the development of Ukrainian coastal regions. URL.: http://www.niss.gov.ua.

2. Бабкін О.В. Спеціальні види туризму. Глава 12. Круїзний туризм URL.: https://infotour.in.ua/babkin12.htm

3. Герасименко В.Г., Замкова А.В. Організація транспортних подорожей і перевезень туристів. Навч. посібник. Харків: «Бурун Книга», 2011. 116 с.

4. Доступні круїзні спецпропозиції 2022 року. URL.: https://inflotcruises.com

5. Зацепіна Н.О. Історія виникнення та сучасний стан круїзного туризму в світі. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2012. Вип. XXXIV. С. 233-234.

НАПРЯМ 5

СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ МЕНЕДЖМЕНТУ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ. АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА

Володимир ШЕВЧЕНКО*
студент 4 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПРОБЛЕМИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. *У статті розглянуто стан функціонування аграрного сектора економіки України. Визначено основні проблеми, з якими стикаються вітчизняні сільськогосподарські підприємства. Наведено результати діяльності сільськогосподарських підприємств України за основними показниками, Розглянуто етапи антикризового управління на підприємстві. Охарактеризовано особливості антикризового управління на сільськогосподарських підприємствах. Визначено механізм економічного оздоровлення підприємств сільськогосподарської галузі України.*

Abstract. *The article considers the state of functioning of the agricultural sector of Ukraine's economy. The main problems faced by domestic agricultural enterprises are identified. The results of activity of the agricultural enterprises of Ukraine on the basic indicators are resulted, Stages of anti-crisis management at the enterprise are considered. Features of anti-crisis management at agricultural enterprises are described. Mechanism of economic recovery of agricultural enterprises of Ukraine are determined.*

Вступ. Аграрний сектор національної економіки розглядається як рушійна сила та одна з основних галузей імплементації концепції сталого розвитку. Україна має значний потенціал у даній сфері, тому за державного сприяння може стати впливовим гравцем на міжнародній арені. Задоволення економічної

* Науковий керівник: к.е.н., доцент, кафедра аграрного менеджменту та маркетингу ВНАУ – Кубай О.Г.

складової за рахунок високої рентабельності та прибутковості суб'єктів аграрного виробництва сприятиме розвитку економіки держави у цілому. Аграрний сектор є частиною загальної економічної системи країни та пов'язаний з іншими секторами економіки складними багатосторонніми зв'язками [2, с. 96].

В цих умовах важливим загальногосподарським завданням сьогодення для України залишається забезпечення розвитку економіки в цілому та передусім сільського господарства. Однак, розвиток як перехід економічної системи на якісно новий щабель функціонування неодмінно пов'язаний з виникненням і впливом різноманітних дестабілізаційних процесів та низки кризових явищ [5, с. 52].

Тому дослідження особливостей антикризового управління в аграрних підприємствах актуальне і має вагому практичну значимість.

Виклад основного матеріалу. Проблеми антикризового управління у різних галузях та сферах діяльності в цілому, та аграрного сектора зокрема, привертають увагу вітчизняних та зарубіжних науковців, що викликано нестабільністю та мінливістю зовнішнього середовища. Дані питання знайшли своє відображення у дослідженнях: Кубай О. Г. [1], Лопатинськогого Ю. М. [2], Пріб К. А. [3], Шиньковича А. В. [8], Deb Hileman та інших.

Сільськогосподарські підприємства функціонують в умовах постійного впливу факторів зовнішнього середовища, які змушують аграріїв постійно шукати можливість до них адаптуватися. Так, , зокрема, під час коронакризи, пов'язані переважно із: забезпеченням оборотними засобами, оскільки спостерігається висока залежність країни від імпорту добрив та захисту рослин (на 70 %), насіннєвого матеріалу (на 50–85 %, залежно від виду сільськогосподарської культури), сільськогосподарської техніки (майже на 70 %); зі збутом готової продукції (особливо експортоорієнтованої); відсутністю антикризових менеджерів та плану антикризових дій; все ще достатньо низьким рівнем цифровізації та автоматизації бізнес-процесів в даній галузі та ін. [4].

Світовий досвід засвідчує необхідність планування та впровадження антикризових заходів з метою забезпечення населення продуктами харчування, зміцнення техніко-технологічного рівня галузі сільського господарства та зайнятості. Станом на 2021 рік сільськогосподарські угіддя в Україні займають 42 млн гектарів, або 70 % загального фонду країни, українські сільгоспвиробники постачають свою продукцію в 185 країн світу. За даними уряду та дослідницьких центрів, станом на кінець року агросектор займає майже 20 % ВВП України і приносить майже 40 % валютної виручки, у цьому секторі зайнято 17,3 % від усіх працівників України [7, с. 74].

Антикризове управління на підприємствах аграрного сектора економіки має свою специфіку в порівнянні з іншими сферами діяльності. Заходи антикризового управління в сільському господарстві мають бути спрямовані не лише на розвиток виробництва, а й на підвищення його адаптації до факторів зовнішнього середовища з можливістю мінімізації втрат.

Стратегічна важливість сільського господарства для економічної та продовольчої безпеки нашої країни та світу зумовлює необхідність детально дослідити проблеми функціонування галузі в умовах зовнішніх викликів та визначити напрями виходу з кризи та післякризові заходи.

Провісником кризових явищ у підприємствах є, зазвичай, їх фінансовий стан. Перші ознаки кризи проявляються саме у фінансовій підсистемі. Тому основним інвестиційним ресурсом та фінансовим «запобіжником» кризової ситуації в діяльності сільськогосподарських товаровиробників є прибуток [1, с. 70]. Результати діяльності сільськогосподарських підприємств України за основними показниками наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств України, 2010-2020 рр.

Показники	Роки						2020 р. у % до 2010 р.
	2010	2015	2017	2018	2019	2020	
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	17320,5	101996,1	68606,5	70770,2	93553,6	81596,7	471,1
Чистий прибуток (збиток), млн грн	17253,6	101912,2	68276,8	70461,8	92892,9	81032,6	469,7
Підприємства, які одержали чистий прибуток, у % до загальної кількості	69,6	88,9	86,7	86,7	83,5	83,1	×
фінансовий результат, млн грн	22094,9	127525,5	88673,3	93249,0	115197,6	107547,0	486,7
Підприємства, які одержали чистий збиток, у % до загальної кількості	30,4	11,1	13,3	13,3	16,5	16,9	×
фінансовий результат, млн грн	4841,3	25613,3	20399,5	22787,2	22304,7	26514,4	547,6
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	17,5	30,4	16,5	14,2	16,6	13,9	×
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	24,5	43,0	23,2	18,9	19,8	19,0	×

Джерело: сформовано автором за даними [5]

Наведені в таблиці розрахунки демонструють факт динамічного зростання основних показників діяльності аграрних підприємств. У той же час, бажання товаровиробників максимізувати прибуток спричинило утворення диспропорцій у структурі виробництва аграрної продукції, зокрема, продукції рослинництва, що протирічить засадам сталого розвитку сільського

господарства, і, як наслідок, збалансовоного землекористування. Спеціалізація на вирощуванні обмеженої кількості культур вплинула на виникнення такого явища, як монокультуризація, що зумовлює поглиблення не лише соціально-економічних, але й екологічних проблем, які потребують вирішення, ставить підприємство в сильну залежність від будь-яких змін кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції. Така ситуація також створює передумови для розвитку кризових явищ [1, с. 71].

Таким чином, особливості функціонування ринкової економіки в сільському господарстві накладають свій відбиток і на формування системи антикризового управління в аграрній сфері. Антикризове управління агроформувань – це особливо організоване гнучке стратегічне комплексне управління, яке опирається на сукупність стратегічних управлінських рішень і заходів, які зорієнтовані на виявлення, діагностику, превенцію, нейтралізацію та мінімізацію кризових проявів з метою зменшення руйнівних впливів і ефектів для подальшого конкурентного розвитку агроформування та забезпечення його економічної стабільності, недопущення банкрутства та ліквідації. Саме, таке визначення антикризового управління агроформувань розкриває два його важливі аспекти: превенцію кризових процесів і явищ, та ухвалення стратегічних рішень і заходів щодо мінімізації їх наслідків [8, с. 69].

Процеси антикризового управління, спрямовані на протидію кризовій ситуації в максимально короткі строки, представлено на рисунку 1.

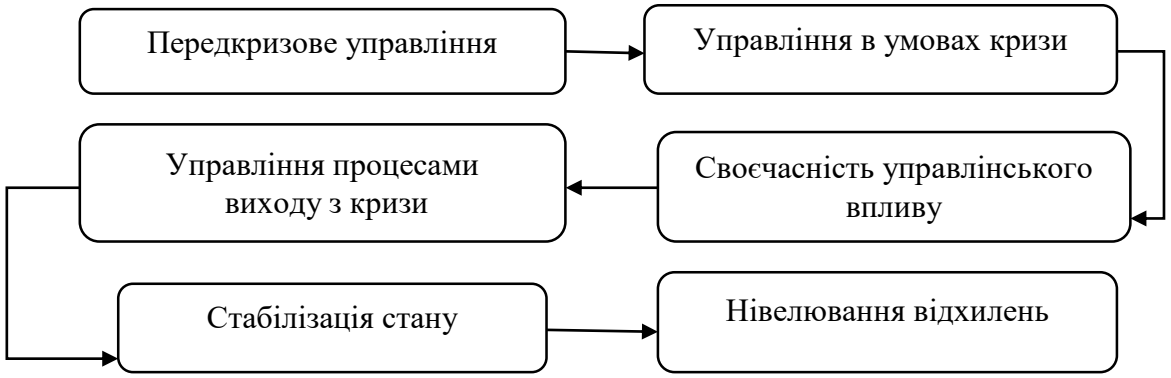

Рис. 1. Етапи антикризового управління на підприємстві
Джерело: [7, с. 74]

Аналіз усіх процесів антикризового управління та рівня взаємодії між ними є важливим кроком для покращення цих механізмів.

Першим кроком у запропонованій стратегії є комплекс превентивних заходів, які дозволяють мінімізувати наслідки кризи та її вплив ще до початку. Він має складатися з таких кроків:

1. Максимально повний аналіз кризової ситуації.
2. Визначення рівня та напряму загрози.
3. Визначення потреби у ресурсах та їх мобілізація.
4. Чітке розподілення ролей на підприємстві щодо ліквідації кризи.

5. Вивчення кризової ситуації та пошук шляхів її подолання.

6. Пристосування або подолання кризи.

Таких заходів вживають переважно великі підприємства, оскільки середні та малі за розміром підприємства, як правило, не мають такого запасу міцності та чіткої програми антикризового менеджменту, і тому, у разі настання кризи, стають більш уразливими та потребують державної підтримки.

Другим кроком є безпосереднє управління в умовах кризи. Цей крок передбачає скликання комісії з урегулювання ситуації, членами якої є керівники виробничих підрозділів, головні спеціалісти тваринництва та рослинництва, економісти тощо.

Третім кроком є управління процесами виходу з кризи. На цьому етапі підприємство здійснює постійний моніторинг ринку та конкурентів, для планування своєї діяльності на тлі кризи. Очолює такий крок генеральний директор підприємства за допомоги головних спеціалістів у сфері економічної діяльності, тваринництва, рослинництва та служби логістики.

Четвертим процесом антикризового управління є своєчасність управлінського впливу. Мається на увазі контроль усіх вищеописаних процесів, їх постійний моніторинг та усунення будь-яких факторів, що заважають виконанню плану.

Пятий крок – це стабілізація стану господарства. Оскільки підприємство вже здійснило ряд заходів антикризового менеджменту та основні наслідки кризи в минулому, варто задуматися над питанням відновлення діяльності на рівні докризового періоду.

Останнім кроком є нівелювання відхилень від заданих меж. Оскільки ситуація вже стабілізувалася, то фінальним кроком є моніторинг відхилень господарства від заданих параметрів [7, с.73].

Антикризове управління на сільськогосподарських підприємствах значно відрізняється від типових прийомів, форм і технологій управління на підприємствах інших галузей економіки. Головною особливістю антикризового управління на сільськогосподарських підприємствах є зустрічний характер антикризового управління в самому господарському суб'єкті і антикризового державного регулювання на макро- і мезорівнях, яке виражається в розробці цільових програм, формуванні правової бази, кредитної, податкової, страхової системи, системи державної підтримки виробників , що забезпечує умови не тільки для виходу з кризи підприємствам агропромислового комплексу, а й для їх сталого зростання.

Ще однією характерною особливістю управління сільськогосподарськими підприємствами, пов’язаною з пристосування підприємств до кліматичних умов, залежності від земельних ресурсів та родючості грунтів. Вони полягають в необхідності адаптувати виробництво не тільки до змін умов ринку сільськогосподарських товарів, але і до мінливих природно-кліматичних умов. Однією з обов'язкових умов антикризового управління сільськогосподарськими підприємствами є збереження наявних ресурсів для продовження виробництва в умовах конкретної сільської території. Це дозволяє

не тільки зміцнити продовольчу безпеку, але і забезпечити зайнятість сільського населення, зберегти і розширити умови для його відтворення [6].

Внутрішні механізми повинні диференціюватися залежно від стадії кризи на превентивні, реакційні і посткризові, які суттєво різняться за цільовими установками, стратегіями, заходами, а також за моделями оптимальних і мінімально допустимих значень індикаторів.

Основою метою превентивного механізму антикризового управління у діяльності сільськогосподарських підприємств має стати створення умов для недопущення кризи, а якщо це неможливо, то максимальна підготовка підприємства до роботи в умовах її впливу. Менеджмент підприємств має переглядати умови співпраці з партнерами, засади оплати продукції і ресурсів з метою недопущення втрати фінансової стійкості, зростання боргового тягаря і втрати платоспроможності.

Зовнішні антикризові механізми мають бути орієнтованими не лише на створення сприятливих умов для роботи бізнесу і підтримку товаровиробників, а й на нарощування потужностей зі зберігання і переробки сільгосппродукції, формування буферних запасів продовольства, паритетність обміну. Такі зовнішні впливи мають забезпечувати функціонування і розвиток сільської інфраструктури та соціальний захист сільського населення [3, с. 56].

Таким чином, основою антикризового управління на підприємствах аграрного сектору економіки є процес, що динамічно розвивається і, під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, характеризується переходом на новий якісний рівень на основі економічного зростання. Для забезпечення проведення ефективних антикризових заходів сільськогосподарським підприємствам варто застосовувати механізм оздоровлення (таблиця 2).

Таблиця 2

Механізм економічного оздоровлення сільського господарства України

Зовнішні інструменти	Внутрішні інструменти
1. Державне регулювання антикризового розвитку. 2. Лізинг та факторинг для залучення основних засобів виробництва. 3. Залучення кредитів та позик. 4. Залучення інвесторів до складу учасників підприємства. 5. Випуск акцій в результаті процедур реорганізації. 6. Збільшення фінансування галузі. 7. Впровадження пільгового оподаткування, зниження податкового тиску.	1. Створення ефективної системи управління підприємством. 2. Повне застосування виробничих потужностей підприємства. 3. Розведення продуктивних порід тварин і вирощування високоврожайних зернових культур. 4. Впровадження ресурсозберігаючих технологій. 5. Забезпечення зростання якості та конкурентоспроможності продукції. 6. Пошук нових покупців, налагодження стійких каналів збуту продукції на ринку. 7. Активізація інвестиційної діяльності.

Джерело: доповнено автором за даними [6]

На основі визначених інструментів кожне аграрне підприємство має розробити модель антикризового управління, яка визначатиме напрямок

діяльності менеджерів щодо інформаційного забезпечення та розробки конкретних методів і прийомів уникнення, нівелювання та подолання кризових ситуацій.

Висновки. Таким чином, вагомий вплив на діяльність сільськогосподарських підприємств здійснюють виникнення кризових явищ і розвиток дестабілізаційних процесів. У зв'язку з цим виважене й ефективне антикризове управління забезпечує перспективний розвиток підприємства, тоді як у протилежному випадку негативний вплив криз може проявитися у втраті фінансової стійкості та платоспроможності підприємства й унеможливити продовження господарської діяльності. Тому своєчасні антикризові заходи є досить дієвими, оскільки їх використання можливе на будь-якому аграрному підприємстві та не вимагає суттєвих зусиль при впровадженні. В цих умовах дієвим буде поєднання заходів зовнішнього регулювання (пільгове кредитування, податкові канікули, реалізація інфраструктурних проєктів, сприяння розвитку інновацій та інше) та внутрішніх інструментів протидії кризовим явищам.

Список використаних джерел:

1. Кубай О.Г., Заставнюк О.А. Удосконалення фінансово-економічної безпеки в системі антикризового управління аграрного підприємства. *Агросвіт*. 2022. № 4. С. 68 – 78.
2. Лопатинський Ю.М., Буринська О.І. Складові та пріоритети сталого розвитку аграрного сектору економіки: концептуально-теоретичний дискурс. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 94 –102.
3. Пріб К.А. Практика антикризового управління в сільськогосподарських підприємствах. Економіка АПК. 2019. № 10. С. 51– 59.
4. Програма стимулювання економіки для подолання наслідків пандемії Covid-19. «Економічне відновлення». Інформаційно-аналітична довідка. 2020. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20&%20Department/Prezentacii/Programa%20Ekonomichne%20stymyluvannia/analitichni&materialidoprogrami&stimulyuvannya1.pdf (Дата звернення 15.04.2022).
5. Сільське господарство України: статистичний збірник. 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/09/ zb_sg_20.pdf (дата звернення: 07.04.2022).
6. Тімакова А. В. Особливості антикризової діяльності в сільському господарстві.URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/18428/1/%D0%A2_%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%90.%D0%92.%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf (Дата звернення 15.04. 2022).
7. Чернікова Н. М., Зеленський Д. Р. Антикризове управління сільськогосподарськими підприємствами в умовах пандемії COVID-19. *Агросвіт*. № 1. 2022. С. 72 –77.

8. Шинькович А.В. Сутнісні характеристики антикризового управління агроформувань. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 7. С.66 – 73.

Марія БЕЗДЕНЬ*,
студентка 3 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

МАРКЕТИНГОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ

Анотація. *У статті проаналізовано ринок ювелірних виробів. Наведенно визначення бенчмаркінгу. Охарактеризовано особливості даного сектору ринку. Виявлено методи просування товарів. Запропонованні маркетингові стратегії розвитку брендів.*

Abstract*. The article analyzes the jewelry market. The definition of benchmarking is given. The peculiarities of this market sector are described. Methods of product promotion are revealed. The marketing strategies of strategic development of brands are offered.*

Вступ. Будь-який ринок має на меті одне – отримання прибутку. Проте на заваді стає фундаментальна розбіжність економічного життя: необмежені потреби – обмежені ресурси. Для підприємництва воно несе дещо видозмінений характер, а саме: невичерпне бажання отримання доходу і водночас обмеження в ресурсах й умовах в яких діє підприємство. На компанію впливає чималий багаж різних факторів і чинників, найпростіший їх поділ на внутрішні й зовнішні, більш детальне пояснення можна знайти на рисунку 1 [1].

Позаяк компанії необхідно діяти в певних обмежених умовах, які диктує ринок, вона вибирає інструменти для якнайшвидшого просування продукції, а отже і збільшення прибутку від продажу. В цій статті ми проведемо аналіз цих інструментів для просування товару в ювелірному секторі ринку.

Для того щоб почати аналізувати підприємства даного сектору ринку, ми повинні розуміти на яку цільову аудиторію направлений продукт.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до піраміди потреб Абрагама Маслоу, бажання володіти предметами розкоші: коштовності, делікатеси, одяг високої моди належить до найвищого рівня потреб, а саме: «потреби в самовираженні, самореалізації – потреби в реалізації своїх потенційних можливостей і зростанні як особистості» [4]. Спочатку споживачі прагнуть

* Науковий керівник: к.е.н., доцент, кафедра аграрного менеджменту та маркетингу ВНАУ – Красняк О.П.

задовольнити потреби нижчого рівня, потім можуть думати про задоволення наступної за важливістю потреби. Це визначення дає нам змогу зрозуміти, що цільова аудиторія споживачів продукції є забезпеченні люди, які задовольнили свої базові потреби і які готові заплатити більше за унікальний продукт. Для того щоб детальніше зрозуміти споживачів ювелірної продукції, а також особливості розвитку даного сектору, звернемося до історії виникнення й лідеру даного ринку – фірми «Cartier».

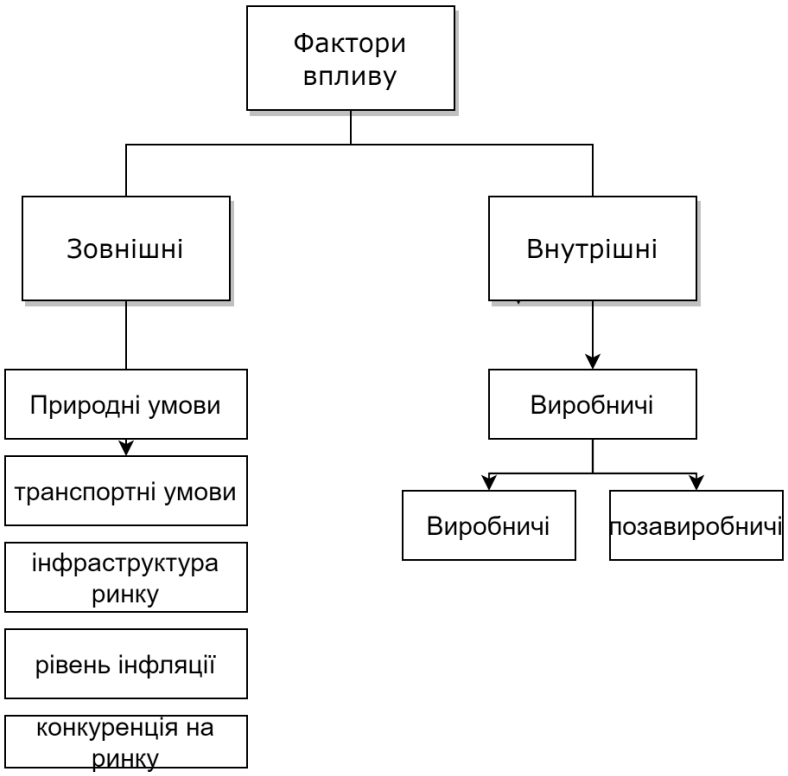

Рис. 1. Фактори впливу на підприємство
Джерело: побудовано автором на основі [1]

Ювелірно-годинний дім «Cartier» заснував у 1847 році в Парижі Луї-Франсуа Картьє. Картьє бізнес почав як годинникар і продавець ювелірних прикрас. Традицію покупки ювелірних прикрас «Cartier» членами королівських сімей запровадила принцеса Матильда, племінниця Наполеона Бонапарта, у 1856 році. Англійський король Едуард VII назвав «Cartier»: «Ювелір королів, король ювелірів».

Найбільшою конкурентною перевагою компанію наділив старший син Франсуа Картьє Луї. Його прагнення до досконалості допомогло створити ювелірні шедеври, які стали відомі у всьому світі. Якщо виріб не відповідав високим вимогам Луї, то такий виріб ніхто не бачив. Великі ювелірні будинки того часу теж мали суворий контроль якості, але такого як в «Cartier» не робив ніхто. Це і стало важливо відрізняти «Cartier» від будь-якого іншого бренду і допомогло вийти компанії на закордонні ринки. Якість виробів була такого рівня, що компанія не зустрічалась із витратами щодо неякісної продукції.

Луї розробив перший наручний чоловічий годинник, замінивши кишеньковий годинник. У 1904 році Луї створив годинник «Santos» на честь новаторського авіатора Альберто Сантос-Дюмон.

У 1914 році «Cartier» вперше використав дизайн годинника, натхненний елегантним котячим родом Panthera. За допомогою дорогоцінного каміння вдалося зобразити хутро тварини, яке пізніше стане символом бренду.

Луї першим почав використовувати платину у світі ювелірних виробів. Це був сплав особливої твердої платини, легший і міцніший за золото і срібло. Створення ювелірних виробів із платини створило революцію у ювелірному мистецтві. Французький бренд «Cartier» пройшов шлях від ювелірно-годинної майстерні до культового світового бренду, сьогодні у 125 країнах світу нараховується 200 бутиків компанії.

Проаналізувавши історію лідера ювелірного мистецтва, можна виділити декілька фактів, які чітко ілюструють методи просування і розвитку фірми в цій галузі. Для цього використаємо такий метод аналізу, як бенчмаркінг.

Ювелірна галузь є доволі специфічною, основним завданням якої є постійне забезпечення різноманітності виробів, щоб привернути увагу вибагливих покупців і задоволення їх потреб. Тому і механізм використання бенчмаркінгу в цій галузі також особливий, звернемо особливу увагу на аналіз бренду.

Бренд-менеджмент – це творчість, яка заснована не тільки на володінні глибокими знаннями про потреби своїх клієнтів, але й на знаннях основних правових питань захисту інтелектуальної власності фірми, психології людини, географічних особливостей тощо. Його результатом є бренд, як сукупність матеріальних і нематеріальних категорій, які формують у споживача позитивний імідж товару, послуги або фірми та викликають бажання отримати товар з відповідним маркуванням, зробивши вибір серед різноманітності інших пропозицій [2].

Першим об’єктом аналізу визначимо історію становлення бренду. Компанія «Cartier» заснована 1847 року, її конкуренти компанія «Tiffany & Co» 1837 року, «Bulgari» в 1884 року. Кожна з них, має понад вікову історію і що не менш важливо, всі три лідери ринку мають назву бренду, на честь їх засновників. Отже, ще понад півтора сторіччя тому власники розуміли, що саме створення відомого імені й бренду, якому довіряють споживачі це – дієвий інструмент побудови світової компанії.

За часів Наполеон III Бонапарта дієвим способом отримати світове визнання була популярність серед аристократії і представників королівської династії. Особливо розвитку це зазнало в Британській Індії, за часів правління Махараджі з князівських Патіялу. Для стародавніх правителів володіння дорогоцінними прикрасами й зброєю було символом влади і процвітання, а також показником високого статусу для купців що приїжали з далеких країн. На початку XX століття махараджи замовили найекстравагантніші вироби за всю історію ювелірного мистецтва. Найбільш примітним стало намисто «Cartier Patiala», створене за замовленням махараджи Бхупіндер Сінгха в 1928 року. Це

офіційно найбільший і найдорожчий разове замовлення, коли-небудь отриманий будинком «Cartier» [5].

Можна дійти висновку, що створення чогось ексклюзивного, екстраординарного, що викликає загальне захоплення й одночасно обурення від масштабності викликає у споживачів важливий стратегічний ефект – впізнанність бренду.

В модерному світі, королі й принцесі залишилися на сторінках історії, проте інструменти просування товарів зосталися такими ж, але у видозміненій формі. На зміну аристократії прийшли амбасадори брендів. Амбасадор бренду – соціально-активна особистість, яка представляє бренд, публічно висловлює свою симпатію та популяризує продукт. Ключова місія «посла» бренду – донести до широких мас філософію бренду, його концепцію, пояснити все простими словами та сформувати навколо бренду лояльну аудиторію. Компанія «Cartier» ретельно підшукує хто може представити її концепцію й ідею. Серед амбасадорів є такі світові лідери як: Лілі Коллінз, Джейк Джилленхол, Вілл Смітт.

Ще одним інструментом просування продукції на ювелірному ринку є створення колекцій присвяченій певній темі, актуальній проблемі, потребі споживачів. Найуспішнішою колекцією компанії вважають «Cartier Love». Найпопулярнішою прикрасою цієї колекції став браслет. Спочатку браслет був придуманий 1969 році, як деякий прототип середньовічного поясу вірності. Як у 70-ті, так і сьогодні, щоб одягнути чи зняти, потрібно скористатися викруткою. Автор твору, італійський ювелір Альдо Чіпулло, припускав, що прикраса стане альтернативою обручки. Хоча в наші дні значення прикраси дещо видозмінилося й має більш символічне посилання: «Я можу собі дозволити це купити» або «так, я в тренді». У 70-х стартувала потужна рекламна компанія за участю таких знаменитостей як: Елізабет Тейлор із чоловіком Річардом Бертоном, Софі Лорен та Карло Понті. Прикраси отримували найвпливовіші й найвідоміші люди XX століття. В результаті вдалого поєднання реклами, бездоганної якості й красивої історії вдалось створити колекцію яка не втрачає актуальність от уже пів сторіччя, а також надає впізнанність бутику [3].

На нашу думку, маркетингове дослідження ринку ювелірних виробів дає можливість виявити основні принципи просування ювелірних виробів на ринок. В процесі дослідження, виявлено, що дієвими засобами у поширенні інформації про підприємство ювелірної галузі буде застосування реклами, участь у виставках, проведення презентацій та показів власних фірмових колекцій.

Висновки. Отже, провівши аналіз ринку, на прикладі компанії «Cartier» можна виділити такі основні методи просування товарів на ювелірному ринку:

1. Створення бренду, імені компанії, яке буде асоціюватися з розкішшю, відмінною якістю.

2. Випуск нових колекцій, кожна з яких присвячена певній темі, актуальним проблемам цільової аудиторії.

3. Зрозуміти основні потреби споживачів, визначити модель поведінки та спосіб життя потенційних клієнтів.

4. Необхідність мати амбасадорів бренду, які не тільки будуть лицем всіх рекламних компаній, а й будуть передавати філософію бренду аудиторії.

Список використаних джерел:

1. Економіка підприємства : підручник / За ред. Покропивного С. Ф. Київ : КНЕУ, 1999. 556 с.

2. Кендюхов О. В., Файвішенко Д. С. Оцінювання ефективності бренд-менеджменту на основі бенчмарінгу. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 11. С. 137-139.

3. Компанія «Cartier», колекція Love. URL: https://www.cartier.com/ru-ru/jewellery/all-collections/love.

4. Маслоу А. Мотивація і особистість. URL: http://psylib.org.ua/books/masla01/index.htm

5. Хантер Вільям Вілсон. *Імперський вісник Індії*. 1886. Вип. XI. С. 87–90. URL: https://uk.wikisko.ru/wiki/dabha,_gujarat

Денис ПАНЧЕНКО*
студент 2 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЗАРОБІТНА ПЛАТА В ПЕРІОД ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Анотація. *У даній статті досліджено проблему оплати праці в період військового стану в Україні. Для досягнення мети було розглянуто норми законодавства у період воєнного стану в Україні*

Abstract. *This article examines the problem of wages during martial law in Ukraine. To achieve this goal, the legislation during the martial law in Ukraine was considered*

Вступ. Оплата праці як багатогранна категорія відіграє важливу роль в житі кожної людини. З одного боку заробітна плата є основним джерелом доходів працівників, тому її величина впливає на рівень життя, з іншого боку правильна організація та зацікавленість працівників в ефективності спонукає до продуктивності виробництва.

Слід відмітити, що винагорода за працю є важливою складовою ринкових відносин, концентрованим вираженням ефективності економіки і соціальної

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки ВНАУ – Правдюк М.В.

політики держави, інтегральним показником якості та результативності реформ, що проводяться в Україні.

Виклад основного матеріалу. Що ж таке та сама оплата праці. Заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу. Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства [1].

Трудові відносини формувались в різні часи по різному, і на усних домовленостях, колективним договором, індивідуальним трудовим договором.

Трудовий договорів є угодою між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Працівник має право реалізувати свої здібності до продуктивної і творчої праці шляхом укладення трудового договору на одному або одночасно на декількох підприємствах, в установах, організаціях, якщо інше не передбачено законодавством, колективним договором або угодою сторін [2].

Так суб’єкти підприємницької діяльності (фізичні або юридичні особи) наймаючи працівників та укладаючи з ними трудові контракти за виконану роботу зобов’язані нараховувати заробітну плату, нараховувати та утримувати податки пов’язані з заробітною платою.

В Україні з 24 лютого 2022 введено військовий стан і в зв’язку з цим Верховна Рада України 15.03.2022 року ухвалила Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який визначає особливості трудових відносин працівників підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, на період дії воєнного стану. [4]

І таким чином на період дії воєнного стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до Конституції України. У період дії воєнного стану не застосовуються норми законодавства про працю у частині відносин. [5]

При укладанні трудового договору діють такі ж норми як і не у воєнний час. Роботодавець може встановлювати випробувальний термін для всіх категорій працівників, може переводити працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором без його згоди, але при цьому оплату праці здійснюється на загальних умовах, визначеним трудовим законодавством.

Як же роботодавцям можна втримати підприємство, організацію від банкрутства і при цьому виплачувати заробітну плату своїм працівникам. Закон, який був прийнятий не робить полегшення в податковому чи іншому

навантаженні, тому аби забезпечити своїх працівників роботодавець може змінювати режим роботи, встановлений правилами внутрішнього трудового розпорядку чи графіками змінності, у зв'язку із ситуацією, що склалася, та вживати інших заходів направлених на організацію роботи працівників на час воєнного стану, серед яких, зокрема:

- простій;
- надання працівникам щорічних основних та додаткових відпусток, інших оплачуваних відпусток, передбачених законодавством;
- встановлення працівникам неповного або скороченого робочого часу;
- запровадження роботи змінами;
- запровадження дистанційної або надомної роботи.

В умовах воєнного стану, більшість роботодавців змушені внести зміни у свій порядок роботи. Більшість робить це шляхом надання працівникам відпусток, запровадження дистанційної роботи (виконання роботи вдома). У той же час у разі, якщо неможлива реалізація вище запропонованих рішень, роботодавець може запровадити простій.

Простій – це зупинення роботи, викликане відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи, невідворотною силою або іншими обставинами [2].

Працівнику оплачується час простою з розрахунку не нижче від 2/3 тарифної ставки встановленого працівникові розряду (окладу). Однак, ніхто не забороняє роботодавцю платити більше (за самостійним рішенням, або якщо це прописано колективним договором).

Також роботодавцям рекомендовано надавати працівникам щорічні основні та додаткові відпустки, як оплачувані так і не оплачувані [6].

У разі наявності у працівника невикористаних днів щорічної відпустки, за його бажанням (на підставі особистої заяви) та за згодою роботодавця може бути надана щорічна основна або додаткова відпустка, а також інші оплачувані відпустки, передбачені законодавством. В оплачуваній відпустці працівник отримає середній заробіток, який рахується згідно з Порядком обчислення середньої заробітної плати.

В умовах воєнного стану роботодавець за угодою з працівником може встановити не повний робочий день, не повний робочий тиждень, виробничі зміни або графіки роботи зі зменшенням тривалості щоденної роботи. Оплата праці в цих випадках провадиться пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку. Для цього розмір посадового окладу ділиться на місячну норму годин відповідного місяця та множиться на кількість фактично відпрацьованих годин. Фіксується відпрацьований час у табелі обліку робочого часу.

Однією з найпоширеніших форм за останні два роки (в рамках епідемії розповсюдження хвороби COVID-2019) є дистанційна робота.

Дистанційна (надомна) робота – це форма організації праці, коли робота виконується працівником за місцем його проживання чи в іншому місці за його

вибором, у тому числі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, але поза приміщенням роботодавця [2].

Якщо у працівників немає прив’язки до процесу виробництва то віддалена робота в сучасному середовищі і з сучасними можливостями замінює офісне знаходження. Виконання дистанційної (надомної) роботи не тягне за собою будь-яких обмежень обсягу трудових прав працівників. Дистанційна (надомна) робота передбачає оплату праці в повному обсязі та в строки, визначені діючим трудовим договором, якщо працівник і роботодавець письмово не домовились про інше.

В період воєнного стану роботодавець може стикнутись з ситуацією, коли немає можливості нарахувати і виплатити заробітну плату, або можна нарахувати, але не можна її виплатити.

Слід зазначити, що чинним законодавством встановлено імперативний обов'язок роботодавця щодо виплати заробітної плати не менше двох разів на місяць. Одночасно, запровадження воєнного стану є форс-мажорною обставиною. Відтак, якщо не було об'єктивної можливості виплатити заробітну плату – це є підставою для звільнення від відповідальності. Проте, вказане не скасовує обов'язку виплати працівникам зарплату у повному обсязі за першої можливості. Аналогічної позиції дотримується Державна служба України з питань праці.

Одночасно Державною службою України з питань праці відмічено, що після відновлення проведення за зверненнями громадян інспекційних відвідувань, будуть до найменших дрібниць розглядатись усі обставини, що спричинили порушення прав працівників та буде наданий достатній час на їх усунення. Тільки у разі невиконання припису про усунення порушень, будуть розглядатися питання, чи варто передавати матеріали інспектування до суду.

Зміни в організації праці діють по різному, як на працівника так і на роботодавця. При зменшенні навантаження, фактично відпрацьованного часу для працівників звісно зміниться і оплата. Багато роботодавців взяли за основу роз приділення працівників на категорії та виплати не більше 2/3 заробітку.

Іще одним із важливих пунктів в період воєнного стану є звільнення працівників за власним бажанням або за ініціативою роботодавця.

За бажанням працівника відповідно до правил КЗпП працівник зобов’язаний попередити роботодавця про свій намір звільнитися за 2 тижні до бажаної дати звільнення. Виняток – наявність поважних причин для скорочення цього строку.

В умовах воєнного стану працівник може звільнитися без попередження роботодавця за 2 тижні, але за умови, що підприємство розташоване на території ведення бойових дій та існує загроза для життя і здоров’я працівника. Виняток – примусове залучення до суспільно-корисних робіт в умовах воєнного часу та виконання робіт на об’єктах, віднесених до критичної інфраструктури. Під останніми мають на увазі ті структури, бездіяльність яких призведе до суттєвих втрат для життєдіяльності країни.

Роботодавець під час воєнного стану може звільняти працівника як під час тимчасової непрацездатності, так і під час відпустки. При чому датою звільнення буде або перший робочий день, наступний за днем закінчення тимчасової непрацездатності, зазначеним у документі про тимчасову непрацездатність, або перший робочий день після закінчення відпустки. Не допускається звільнення з ініціативи роботодавця тільки в період перебування працівника у відпустці у зв'язку вагітністю та пологами та відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею 3 років.

При чому у звичайний час звільнення працівника з ініціативи роботодавця в період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці не допускається. Єдиний виняток — повна ліквідація підприємства, установи, організації.

В період воєнного стану введенні в трудові відносини зовсім нові інститути для трудового права, такі як призупинення трудових відносин.

Так, наприклад, у разі неможливості своєчасної виплати заробітної плати через воєнні дії її строк виплати може бути відтермінований – до моменту відновлення можливості підприємства здійснювати діяльність. Відповідно, якщо підприємство здійснює свою основну діяльність, то платити зарплату доведеться.

При цьому, роботодавець звільняється від відповідальності за порушення строків оплати праці, якщо доведе, що це порушення сталося наслідок ведення бойових дій або інших обставин непереборної сили. Проте, таке звільнення від відповідальності не звільняє від необхідності платити зарплату.

Водночас Закон про трудові відносини дозволяє і призупиняти дію окремих положень колективного договору за ініціативою роботодавця. Оскільки не прописано жодних обмежень, це можуть бути і положення, що стосуються оплати праці.

Також роботодавець може тимчасово призупинити дію трудового договору у зв'язку з військовою агресією проти України, що виключає можливість виконання роботи. Це не звільнення, тому розривати трудові відносини не потрібно. У такому разі роботодавець звільняється від обов'язку забезпечувати працівника роботою і сам працівник, відповідно, звільняється від обов'язку виконувати роботу.

І відшкодування заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам на час призупинення дії трудового договору в повному обсязі покладається на державу, що здійснює військову агресію.

Отже, роботодавці, використовуючи цей механізм, зможуть замінити простій з оплатою 2/3 окладу (тарифної ставки) на призупинення трудового договору. Проте як у такому випадку працівникам отримати відповідні кошти і, головне, коли вони їх отримають – питання відкрите і наразі жодного механізму не розроблено. А тим часом працівники не зможуть розраховувати на виплати від роботодавця.

Тож, перед тим як вирішувати призупиняти дію трудового договору, кожному роботодавцю варто зважити всі «за» і «проти».

Але є і ті, кому роботодавець має забезпечити певні гарантії – це мобілізованим особам.

Мобілізовані особи тобто військовозобов'язані, які були призвані на військову службу в особливий період, гарантується збереження місця роботи (посади) і середнього заробітку.

До мобілізованих осіб прирівнюються також і добровольці територіальної оборони, які підписали відповідні контракти, на час підготовки та виконання завдань поширюються гарантії соціального і правового захисту, передбачені законодавством. Їм також гарантується збереження місця роботи (посади) і середнього заробітку [2].

Враховуючи специфіку служби в територіальній обороні, яка може передбачати не постійне, а періодичне залучення працівника до виконання своїх обов'язків, роботодавець може не видавати наказ про увільнення працівника від виконання роботи за трудовим договором, але така можливість зберігається. В кожному конкретному випадку все залежатиме від рівня залучення працівника до участі в територіальній обороні, кількості робочого часу, який він витрачає на цю діяльність та ефективність і можливість виконання його обов'язків за трудовим договором. Документами, що підтверджують участь в територіальній обороні є контракт добровольця територіальної оборони.

Висновки. Отже можна зробити висновок, що в період воєнного стану трудові відносини не можуть регулюватися як в звичайний час. У важкому становищі опиняється як працівник так і роботодавець і важливою місією є утримання балансу у трудових відносинах. Введення певних норм в такий час є обов'язковим пріоритетом для держави.

Працівникам функціонуючих в умовах воєнного стану підприємств за виконання суспільно корисних робіт забезпечується оплата відповідно до умов оплати праці, встановлених за професією (посадою), на яку їх зараховано, і розмір такої оплати не може бути нижчим від розміру середньої заробітної плати за основним місцем роботи.

Роботодавець повинен вживати всіх можливих заходів для забезпечення реалізації права працівників на своєчасне отримання заробітної плати.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про оплату праці» р1.ст.1

2. Кодекс Законів про працю гл.3 ст.21, ст.32, ст.44, ст.36, ст.34, ст.60, ст. 119

3. Податковий кодекс України ст.176

4. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»

5. Конституція України ст. 43, ст. 44

6. Закону України «Про відпустки», ст.25, ст.26

Олександр БРАТКОВСЬКИЙ*,
студент 3 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

РЕГІОНАЛЬНІ ПРОГРАМИ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Анотація. *У статті охарактеризовано цілі, завдання, цільові показники і комплекс заходів для досягнення та реалізації регіональних програм підтримки малого та середнього підприємництва. З'ясовано основні принципи, на яких базується формування регіональних програм підтримки малого та середнього підприємництва. Вказано показники моніторингу Програми розвитку малого та середнього підприємництва Вінницької міської територіальної громади на 2021-2023 роки. Обґрунтовано, що подальший розвиток місцевого малого та середнього підприємництва в більшості залежить від змін законодавства в сфері оподаткування, регуляторної політики, реєстрації, дозвільної системи, державного контролю.*

Abstract. *The article describes the goals, objectives, targets and a set of measures to achieve and implement regional programs to support small and medium enterprises. The basic principles on which the formation of regional programs to support small and medium enterprises is based are clarified. The monitoring indicators of the Program of Small and Medium Entrepreneurship Development of the Vinnytsia City Territorial Community for 2021-2023 are indicated. It is substantiated that the further development of local small and medium enterprises mostly depends on changes in legislation in the field of taxation, regulatory policy, registration, permitting system, state control.*

Вступ. Успішний малий та середній бізнес у всьому світі визнається як вагомий компонент розвинутої економіки і сталого розвитку. Сектор малого і середнього підприємництва є визнаною у всьому світі рушійною силою, що генерує національне багатство шляхом створення нових робочих місць, зростання валового внутрішнього продукту (ВВП), а також стимулювання розвитку конкурентоспроможності і інноваційного потенціалу економіки. В Україні сектор малого і середнього підприємництва охоплює близько 99% від загальної кількості підприємств та фізичних осіб-підприємців. Разом з тим, мале і середнє підприємництво найбільш чутлива і незахищена частина економіки країни і міст, що найбільше страждає від зміни економічної кон'юнктури і, особливо, від зміни правил гри на ринку. Відповідно сильний, інноваційний,

* Науковий керівник: д.е.н., доцент, професор кафедри аграрного менеджменту та маркетингу ВНАУ – Гарбар Ж.В.

конкурентоздатний сектор малого і середнього підприємництва складає основу сталої економіки міста і держави.

Виклад основного матеріалу. Регіональні програми підтримки малого та середнього підприємництва мають: відображати систему цілей, завдань, цільових показників і комплекс заходів для їхнього досягнення та реалізації; узгоджувати за ресурсами, виконавцями і термінами реалізації комплекс заходів (цільових проєктів, підпрограм), спрямованих на створення правових, фінансових, соціально-економічних, організаційно-господарських та інших умов розвитку малого і середнього підприємництва в Україні.

Метою регіональних програм підтримки малого та середнього підприємництва є створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього підприємництва, підвищення економічних показників розвитку регіону, розвитку пріоритетних галузей економіки, забезпечення зайнятості населення шляхом заохочення суб'єктів господарювання до розвитку їх діяльності.

Основними принципами на яких базується формування регіональних програм підтримки малого та середнього підприємництва є:

– об'єктивність – розроблення на основі даних органів державної статистики, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також звітних даних із офіційних видань Національного банку України;

– науковість – розроблення на науковій основі з постійним удосконаленням методології та використанням світового досвіду в галузі прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку;

– гласність – забезпечення доступу громадськості, що передбачає інформування про цілі, пріоритети та показники Програм та забезпечує суб'єктів підприємницької діяльності необхідними орієнтирами для планування власної виробничої діяльності;

– рівність – дотримання прав та врахування інтересів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання всіх форм власності під час розробки регіональних програм;

– доцільність – визначення обґрунтованої необхідності розробки регіональних програм з метою підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва;

– ефективність – забезпечення досягнення внаслідок реалізації регіональних програм максимально можливих позитивних результатів за рахунок мінімально необхідних витрат ресурсів суб'єктів господарювання, громадян та держави;

– дотримання загальнодержавних інтересів – розроблення регіональних програм виходячи з необхідності забезпечення реалізації загальнодержавної соціально-економічної політики та економічної безпеки держави [3].

Формування та реалізація регіональних програм державної підтримки малого та середнього підприємництва включає такі етапи:

Етап 1. – комплексний аналіз стану розвитку та підтримки малого і середнього підприємництва в регіоні.

Етап 2. – визначення пріоритетних напрямів підтримки малого і середнього підприємництва в регіоні.

Етап 3. – формування програмних завдань та заходів реалізації програмних завдань.

Етап 4. – Моніторинг реалізації регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва та контроль за виконанням заходів.

Фінансове забезпечення регіональних програм державної підтримки малого та середнього підприємництва включає пошук джерел і забезпечення поетапного надходження коштів для виконання програмних заходів.

До основних джерел фінансування відносяться: кошти регіональних і місцевих бюджетів, кошти українського і регіональних фондів підтримки підприємництва, інших фондів, кошти регіональних центрів зайнятості, кредити банківських і небанківських фінансово-кредитних установ, кошти, отримані від приватизації, іноземні інвестиції, кошти регіональних громадських об'єднань підприємців, добровільні внески фізичних та юридичних осіб та інших організацій, зацікавлених в реалізації Програм або окремих їх заходів.

Місцевим державним адміністраціям та органам місцевого самоврядування рекомендується виділяти не менше 0,5% від річних доходів відповідних бюджетів для підтримки розвитку малого і середнього підприємництва [3].

Для прикладу державної підтримки малого та середнього підприємництва на місцевому рівні можна використати Програму розвитку малого та середнього підприємництва Вінницької міської територіальної громади на 2021-2023 роки

Мале та середнє підприємництво є важливим елементом ринкової економіки, яка сприяє її структурній перебудові, створенню нових робочих місць, збільшенню надходжень до бюджетів, стимулюванню розвитку конкурентоспроможності та інноваційних технологій.

Основними умовами для посилення конкурентоспроможності малого та середнього підприємництва м. Вінниці є створення рівного доступу до місцевих ресурсів та можливостей для різних категорій підприємців, покращення доступу до фінансів, зміцнення ринку послуг для розвитку бізнесу, сприяння сертифікації продукції, підвищення фахової спроможності персоналу малого бізнесу, зменшення бюрократизації адміністративних процедур для бізнесу.

Головною метою Програми розвитку малого та середнього підприємництва Вінницької міської територіальної громади на 2021-2023 роки є розбудова екосистеми розвитку підприємництва у Вінницькій міській територіальній громаді для забезпечення конкурентоспроможності місцевих малих та середніх підприємств в Україні та на міжнародних ринках, а також залучення населення до підприємницької діяльності [4].

Основні завдання Програми розвитку малого та середнього підприємництва Вінницької міської територіальної громади на 2021-2023 роки спрямовані на реалізацію державної політики щодо сприяння розвитку малих та середніх підприємств та відповідають напрямам та завданням Концепції інтегрованого розвитку м. Вінниці до 2030 року:

– формування дієвих механізмів підвищення конкурентоспроможності малого та середнього підприємництва, підвищення конкурентоздатності Вінницької міської територіальної громади за рівнем розвитку бізнесу;

– формування умов для зростання кількості суб'єктів малого та середнього підприємництва та збільшення чисельності самозайнятих осіб;

– створення об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва та надання організаційної, інформаційної, консультаційної та освітньої підтримки суб'єктам малого та середнього підприємництва;

– розширення експортних можливостей суб'єктів малого та середнього підприємництва;

– збільшення частки податкових надходжень до бюджету Вінницької міської територіальної громади від діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва.

Реалізація визначених завдань та подальший розвиток місцевого підприємництва в більшості залежить від змін законодавства в сфері оподаткування, регуляторної політики, реєстрації, дозвільної системи, державного контролю [4].

Для досягнення мети і вирішення виявлених проблем проєкти та завдання програми розбито на 4 напрями діяльності.

Напрям «Інформування малого та середнього підприємництва та покращення комунікації» містить заходи, спрямовані на інформаційну підтримку підприємців, виявлення їх потреб та ініціатив та активізацію комунікації бізнесу з міською владою:

У місті існує, так звана, інформаційна асиметрія та нестача достовірної інформації щодо місцевих регулювань. Для подолання цих недоліків заплановано такі проєкти для налагодження дієвої комунікації влади і малого та середнього підприємництва:

– Проєкт «Міська рада інформує» (розповсюдження актуальної, систематизованої інформації для підприємців; розробка, виготовлення та розповсюдження дорожньої карти майбутнього підприємця; розробка відео-консультації для підприємців);

– Проєкт «Критикуєш – пропонуй» (збір зауважень і пропозицій від малих та середніх підприємств Вінницької міської територіальної громади щодо умов ведення бізнесу у паперовій і електронній формі за бажанням та конфіденційно; щорічне узагальнення та опрацювання пропозицій).

Напрям «Популяризація культури підприємництва та промоція місцевого бізнесу» містить заходи, спрямовані на висвітлення діяльності вінницьких товаровиробників в і промоцію місцевої продукції.

Для промоції місцевого бізнесу було створено такі проєкти:

– Проєкт «Бізнес-профіль міста» (систематизація даних про малі та середні підприємства Вінницької міської територіальної громади у розрізі галузей, товарів і послуг; створення галузевих каталогів; розміщення інформації у розділі «Підприємцю» на сайті Вінницької міської ради та інших ресурсах);

– Проєкт «Тиждень вінницького бізнесу» (організація та проведення «Тижня вінницького бізнесу»; участь у проведенні виставкових заходів товарів і послуг малих та середніх підприємств Вінницької міської територіальної громади);

– Проєкт «Історії успішних» (виготовлення та поширення роликів та інших матеріалів про історії успіху вінницьких підприємців у медіа);

– Проєкт «Знай своє» (розробка, виготовлення та поширення паперових і електронних каталогів товарів і послуг місцевого малого та середнього підприємництва через галузеві об'єднання, об'єднання міст, організації підтримки бізнесу та розміщення відповідних посилань на доступних ресурсах);

– Проєкт «Бізнес-мости» (здійснення цільових бізнес-місій до міст-партнерів з метою ознайомлення з можливостями і потребами малого та середнього підприємництва, участь малих та середніх підприємств Вінницької міської територіальної громади у презентаціях та ярмарках);

– Проєкт «Покажи вінницьке світу» (часткова компенсація вінницьким малим та середнім підприємствам витрат на участь у міжнародних виставках; сприяння експортній діяльності).

Напрям «Розвиток бізнес-компетенцій» містить заходи, спрямовані на отримання знань, вмінь як з основ підприємницької діяльності для широкого кола зацікавлених осіб, які бажають займатися підприємницькою діяльністю, а також тематичні навчальні активності для діючих підприємців.

Для сприяння розвитку бізнес-компетенцій у м. Вінниці було розроблено такі проєкти:

– Проєкт «Марафон можливостей для бізнесу» (проведення освітніх заходів у різних форматах тематик для представників малого та середнього бізнесу Вінницької міської територіальної громади, актуальних в бізнес-середовищі);

– Проєкт «Швидкі зустрічі» (запровадження практик індивідуальних консультацій для розвитку бізнесу досвідченими підприємцями початківцям; проведення зустрічей задля обміну досвідом);

– Проєкт «Молодіжне підприємництво» (проведення конкурсів молодіжних бізнес-проєктів; проведення студентських бізнес-інкубаційних програм);

– Проєкт «Жіноче підприємництво» (проведення гендерного аналізу малого та середнього бізнесу; проведення навчання для жінок-підприємців; проведення конкурсів стартапів жіночого бізнесу).

Напрям «Покращення бізнес-клімату» містить заходи, спрямовані на покращення доступу до фінансів, підвищення якості співпраці бізнесу з університетами, активізацію створення бізнес кластерів, оптимізація регуляторної політики та створення Центру розвитку підприємництва.

Варто зазначити, що вінницький бізнес очікує на подальшу оптимізацію базових сервісів для малого та середнього бізнесу, в тому числі щодо спрощення адміністративних послуг. Для зниження зарегульованості передбачені наступні проекти:

– Проєкт «Забезпечення часткової компенсації відсотків за кредитами суб'єктам малого та середнього підприємництва Вінницької міської територіальної громади» (зменшення фінансового навантаження на витрати по кредитах, отриманих суб'єктами малого та середнього бізнесу Вінницької міської територіальної громади);

– Проєкт «Інша фінансова підтримка малого та середнього бізнесу (надання допомоги у пошуку грантової підтримки для діючих підприємців та стартапів; розробка концепції Фонду підтримки малого та середнього підприємництва);

– Проєкт «Доступ малого та середнього підприємництва до талантів» (проведення моніторингу потреб малого та середнього бізнесу Вінницької міської територіальної громади щодо необхідного кадрового забезпечення; налагодження співпраці з малими та середніми підприємствами Вінницької міської територіальної громади та навчальними закладами; створення комунікаційного майданчику між професійно-технічними закладами, бізнесом та владою; проведення ярмарок вакансій та інших заходів);

– Проєкт «Бізнес-кластери» (проведення досліджень щодо можливості об'єднання підприємців (кластерний аналіз));

– Проєкт «Відкрита регуляторна платформа» (здійснення аналізу та обговорення регуляторних актів, які вливають на підприємницьке середовище);

– Проєкт «Створення Центру розвитку підприємництва» (відкриття Центру розвитку підприємництва на базі Вінницького інноваційно-технологічного парку «Кристал»).

В результаті реалізації Плану заходів Програми розвитку малого та середнього підприємництва Вінницької міської територіальної громади на 2021-2023 роки очікується:

– налагодження ефективного діалогу між органами влади та малих та середніх підприємств;

– збільшення загальної кількості працюючих в економіці міста, створення додаткових робочих місць;

– збільшення податкових надходжень до бюджету міста від діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва;

– підвищення соціальної відповідальності малого та середнього підприємництва, створення ефективної, прозорої взаємодії між владою та бізнесом в рамках державно-приватного партнерства;

– підвищення рейтингових позицій міста по рівню ділової та інноваційної активності серед міст України;

– вихід вінницьких підприємців на нові ринки та збільшення обсягів експорту товарів та послуг малого та середнього підприємництва.

Більшість заходів Програми розвитку малого та середнього підприємництва Вінницької міської територіальної громади на 2021-2023 роки відбуваються щорічно протягом всього періоду дії програми.

Розвиток малого та середнього підприємництва в Вінницькій міській територіальній громаді є можливим і ефективним лише у випадку залучення інших учасників: підприємств та установ міста, державних і комунальних установ та організацій, громадян, які спільно будуть долучатися до розробки та реалізації поставлених цілей Програми розвитку малого та середнього підприємництва Вінницької міської територіальної громади на 2021-2023 роки і використання отриманих результатів.

З метою забезпечення контролю за досягненням поставлених цілей визначено перелік показників моніторингу реалізації програми. Для визначення необхідності коригування документу не рідше, ніж раз на рік проводитиметься аналіз ефективності дії Програми розвитку малого та середнього підприємництва Вінницької міської територіальної громади на 2021-2023 роки, виходячи з фактичних показників моніторингу.

В основі моніторингу й оцінки результатів реалізації Програми розвитку малого та середнього підприємництва Вінницької міської територіальної громади на 2021-2023 роки лежить система кількісних та якісних індикаторів, які характеризують, яким чином реалізовані цілі та завдання та який вплив це має на умови розвитку малого та середнього підприємництва (табл. 1).

Таблиця 1

Показники моніторингу Програми розвитку малого та середнього підприємництва Вінницької міської територіальної громади на 2021-2023 роки

№ з/п	Назва показника
1.	Кількість сформованих галузевих кластерів
2.	Чисельність працюючих у суб’єктів малого та середнього підприємництва
3.	Обсяг фінансування передбачений на сприяння розвитку малого та середнього підприємництва
4.	Кількість діючих суб’єктів малого та середнього підприємництва
5.	Кількість об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва (бізнес-інкубатори, бізнес-центри)
6.	Обсяг надходження до бюджету від малого та середнього підприємництва
7.	Кількість навчальних заходів для малого та середнього підприємництва, організованих Вінницькою міською радою або в партнерстві з нею
8.	Обсяг експорту товарів та послуг

Джерело: розроблено автором на основі [4]

Висновки. Наразі саме з малим та середнім підприємництвом держава пов’язує надію на швидкі позитивні структурні зміни в економіці, вихід з економічної кризи та створення умов для розширення впровадження ринкових реформ. Розвиток малого та середнього підприємництва є складовою соціально-

економічного розвитку регіонів та розглядається як стратегія зростання з набуттям якісних змін в економіці та розширенням соціальної бази реформ.

Список використаних джерел:

1. Державна Стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. URL : https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/regionalna-politika/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/derzhavna-strategiya-regionalnogo-rozvitku-na-2021-2027-roki-ta-plan-zahodiv-z-yiyi-realizaciyi

2. Концепція інтегрованого розвитку м. Вінниці до 2030 року. URL : https://www.vmr.gov.ua/

3. Методичні рекомендації щодо формування і реалізації регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва : Наказ Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва від 18.09.2012 р. № 44. URL : https://www.economy-mk.gov.ua

4. Програма розвитку малого та середнього підприємництва Вінницької міської територіальної громади на 2021-2023 роки**.** URL : http://pleddg.org.ua/ua/category/napracyuvannya/msp-programm/

5. Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2027 року. URL : http://vin.gov.ua/invest/rehionalni-prohramy-rozvytku/

6. Small Business Act for Europe. URL : https://ec.europa.eu/docsroom/documents/7717/attachments/1/translations/en/renditions/native

Владислав МАРИКОВСЬКИЙ*,
студент 3 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

МІЖНАРОДНІ ПРОГРАМИ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті охарактеризовано організації, що надають цільові програми та гранти на розвиток малого і середнього бізнесу. З'ясовано критерії відбору учасників програм підтримки малого та середнього бізнесу. Визначено ефективні механізми та інструменти підтримки малих та середніх підприємств. Охарактеризовано міжнародні грантові фонди і програми, доступні українському бізнесу.*

* Науковий керівник: д.е.н., доцент, професор кафедри аграрного менеджменту та маркетингу ВНАУ – Гарбар Ж.В.

Abstract. *The article describes the organizations that provide targeted programs and grants for small and medium business development. The criteria for selecting participants in small and medium business support programs have been clarified. Effective mechanisms and tools to support small and medium enterprises have been identified. International grant funds and programs available to Ukrainian business are described.*

Вступ. Розвиток підприємницької діяльності відіграє важливу роль у здійсненні економічних реформ і є головною рушійною силою, яка забезпечує формування стабільної економіки, зростання рівня життя населення та вирішення соціально-економічних потреб країни. Важливою умовою розбудови конкурентоспроможної національної економіки є успішний розвиток бізнесу. Зокрема, малий та середній бізнес визначає темпи економічного розвитку, забезпечує впровадження інновацій, створює додаткові робочі місця, насичує внутрішній ринок товарами та послугами тощо.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні програми підтримки малого і середнього бізнесу передбачають надання гранту та цільових програм донорськими організаціями. Хоча міжнародне фінансування зазвичай дешевше, ніж банківське, більшість міжнародних донорських програм враховує наявність прозорої інформації та звітності, чого не вистачає більшості малих та середніх підприємств. Зазвичай міжнародні програми підтримки малого і середнього бізнесу орієнтовані на підприємців у, які працюють у стратегічних галузях (сільське господарство, лісове та рибне господарство, виробництво, сфера гостинності, постачання електроенергії, газу та пари).

Існує досить велика кількість організацій, що надають гранти на розвиток малого і середнього бізнесу. Особливо активно в сфері надання грантів працюють міжнародні організації, такі як ООН, ЮНЕСКО, USAID та ЄС, SDC (Швейцарська агенція розвитку та співробітництва), CIPE (Центр міжнародного приватного підприємництва), GIF (Глобальний Інноваційний Фонд), Global Technology Foundation, IREX (Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів).

Ще одним джерелом отримання гранту на бізнес–ідею можуть стати програми і конкурси бізнес–ініціатив транснаціональних корпорацій. Адже такі гіганти як Coca Cola, Nike, Dupont, Shell та інші в рамках політики глобальної інтеграції їх ділової активності систематично проводять конкурси у світі. Представники аграрного бізнесу в Україні знайомі з такою діяльністю Монсанто і Кернелл.

При відборі учасників програми підтримки малого бізнесу у різних випадках діють різні критерії.

Якщо фінансування виділяє закордонний фонд, то для нього головне – повне цільове використання коштів відповідно до затвердженого бізнес-проекту, дотримання бюджету і часу. Тому, як правило, закордонні спонсори охочіше вкладають кошти у представників бізнесу, які раніше вже отримували гранти.

Державі важливо забезпечити зайнятість і соціальний захист населення. Тому щорічно місцеві органи влади визначають пріоритетні для свого регіону сфери господарювання. У розвитку саме цих галузей найбільше зацікавлена держава, а значить, підприємцям, які обрали відповідний напрям діяльності, отримати грант буде простіше.

І якщо іноземці вважають за краще давати гроші бувалим «гравцям», то держава повинна віддавати перевагу новачкам, яким потрібен впевнений старт: випускникам вузів, безробітним, тим, хто потрапив під скорочення, одиноким матерям, інвалідам, військовим у відставці або ВПО (внутрішньо переміщеним особам).

Легше отримати грант на оренду приміщення, придбання сировини та матеріалів, якщо проєкт дольовий (частина передбачуваних витрат на купівлю устаткування гасить зі своїх коштів заявник, а залишок по проєкту виділяє інвестор).

Деякі фонди, наприклад, відмовляються виділяти кошти на виплату заробітної плати. Інші ж, в основному закордонні спонсори, до фінансування даної статті витрат ставляться без заперечень.

При наданні гранту на розвиток малого бізнесу чітко спостерігається різниця між державними і зарубіжними фондами у визначенні пріоритетних сфер діяльності, під які виділяються кошти.

В принципі, більшість фондів готові профінансувати інновації в галузі економіки і бізнесу, і навіть в області екології, демократії, культури та суспільства, соціального підприємництва.

Бувають ситуації, коли спонсор не упевнений в прибутковості підприємства і в компетенції керівника. Наприклад, підприємець вже брав грант на розвиток у якійсь сфері, але справу довелося закрити без результатів. Вдруге цей фонд може відмовити у видачі грошей, навіть якщо надано хороший бізнес-план у потрібній галузі економіки. Отримати негативну репутацію дуже просто. Набагато складніше довести після цього здатність керувати власним бізнесом. Крім того, часто підприємці істотно роздмухують показники витрат на ведення бізнесу і просять штучно завищені суми.

У такому випадку також може бути відмова в наданні гранту. Найкраща стратегія в цьому випадку – попросити менше. Якщо підприємець зможе виправдати видані транші, то і спонсори, швидше за все, зможуть розглянути питання про більші суми. Можна запропонувати нову послугу і обгрунтувати витратні статті: оренда, купівля сировини і обладнання. Доведеться якусь частину профінансувати самому, тоді шанси на отримання гранту збільшуються, оскільки спонсор бачить реальну зацікавленість.

Важливість підтримки малого і середнього бізнесу в світі не заперечується. За даними ООН, у світовій господарській системі малий та середній бізнес є роботодавцями для більш ніж 50% трудового населення всього світу.

Обсяг виробництва у сфері малого і середнього бізнесу в різних країнах становить від 33 до 67% ВВП.

В умовах періодичних криз, а також при реструктуризації економіки і в процесі переходу до постіндустріального розвитку відбувається спад виробництва в традиційних галузях промисловості при постійному скороченні зайнятості. У цих випадках яскраво проявляється одна з найважливіших особливостей малого і середнього бізнесу – можливість швидкої генерації нових робочих місць, що в значній мірі послаблює соціальну напруженість у депресивних зонах.

Просте порівняння рівня розвитку малого і середнього бізнесу в різних країнах показує, що Україні належить ще пройти значний шлях з реструктуризації своєї економіки для переходу від системи великого і багато в чому ще монополізованого виробництва до гармонійного поєднання великих, середніх і малих підприємств. В усьому світі вже зрозуміли важливість підтримки малого і середнього бізнесу, тому і Україні незабаром доведеться приділити питанню розвитку малого і середнього бізнесу пріоритетну увагу.

За підтримки міжнародних організацій та ЄС можуть відбуватися:

– розробка і впровадження бюджетних програм фінансування наскрізного інноваційного процесу – від наукової розробки до виготовлення дослідних зразків на технологічних напрямках, визначених пріоритетними;

– здійснення державних закупівель інноваційної продукції з визначенням максимального розміру підприємства, у якого проводяться закупівлі, а в разі закупівлі у великих підприємств – з обов'язковим залученням підприємств малого бізнесу на субконтрактних принципах (досвід Великобританії);

– надання державних грантів для малих і середніх підприємств на освоєння інноваційної продукції (товарів або послуг) на пріоритетних технологічних напрямках, залучення до фінансування таких грантів коштів міжнародних програм (зокрема, європейської COSME);

– формування ряду довгострокових кредитних програм по фінансуванню інноваційних проектів малого бізнесу, які будуть здійснюватися державними банками, із залученням для їх фінансування коштів міжнародних фондів та міжнародної технічної допомоги, при цьому важлива координація з технологічними пріоритетами програми відродження промисловості ЄС;

– створення спеціалізованого банку венчурного кредитування за участю державного капіталу з розгалуженою регіональною мережею, з орієнтацією на кредитування малого бізнесу, формування політики такого банку з наданням пріоритетності кредитування інноваційних проектів, спираючись на наявний досвід Великобританії, Німеччини, Франції, Нідерландів;

– нормативно-правова та організаційна підтримка створення комунальних банків, орієнтованих на кредитування інноваційних проектів місцевого розвитку, що здійснюються на принципах державно-приватного партнерства;

– надання правової та методичної підтримки капіталізації інтелектуальної власності, створеної науково-технічними колективами і суб'єктами підприємництва;

– сприяння формуванню мережі венчурних фондів з відповідним нормативним визначенням їх правового статусу, регуляторних обмежень, прав і зобов'язань;

– створення інформаційно-пошукових систем і баз даних інноваційних проектів і підприємств, прогресивних технологій, потреб в нових розробках і технологіях;

– налагодження системи інформаційно-освітнього забезпечення та безпосередньої правової та методичної підтримки отримання мікрокредитів суб'єктами підприємництва [2, с. 63].

Міжнародні грантові фонди і програми, доступні українському бізнесу:

*1. Агентство США з міжнародного розвитку (*USAID).

Розвиток приватного сектору:

Програма «Конкурентоспроможна економіка України» сприяє розвитку потужної, багатосторонньої та відкритої української економіки шляхом підтримки новостворюваних підприємств (стартапів) та малих і середніх підприємств (МСП) у підвищенні їхньої конкурентоспроможності на внутрішніх і зовнішніх ринках. До основних завдань програми належать допомога у формуванні кращого середовища для діяльності бізнесу, підтримка нових та інноваційних галузей і підприємств, а також сприяння розвитку експорту та торгівлі. **Період реалізації: 16 жовтня 2018 року – 15 жовтня 2023 року.**

«Програма розвитку конкурентних ринків» сприяє розробці ефективної державної політики у сфері конкуренції та розбудові конкурентного середовища для підприємництва. Федеральна торговельна комісія та Міністерство юстиції США надають технічну допомогу українській стороні передусім у вигляді діяльності радників, які працюють при Антимонопольному комітеті України (АМКУ) та надають експертну підтримку за трьома основними напрямами: 1) зміцнення потенціалу АМКУ до застосування законодавчих норм з питань конкуренції у такий спосіб, що сприяє діяльності вільних ринків; 2) допомога у реформуванні інституцій, законодавства та державної політики, необхідних для функціонування конкурентного ринку; 3) допомога програмам USAID та інших установ Уряду США у визначенні основних сфер, де відбуваються антиконкурентні дії, та у виробленні комплексних рішень, що забезпечують протистояння таким діям. **Період реалізації: 4 грудня 2019 року – 5 грудня 2024 року.**

Сільське господарство:

Проєкт **«Кредитні ресурси для сільськогосподарських виробників»** спрямований на підтримку стійкого економічного зростання на широкій суспільній базі завдяки розбудові спроможності українських кредитних спілок до розширеного кредитування **сільськогосподарських** виробників, що дозволить створити нові робочі місця для мешканців сільських територій та поліпшити їхні можливості для отримання доходів. Проєкт сприятиме формуванню нормативно-правового середовища для зміцнення кредитних спілок як небанківських установ-надавачів фінансових послуг. Проєкт допоможе кредитним спілкам розширити портфель **сільськогосподарських** кредитів та

водночас забезпечити своєчасне кредитування своїх членів. Проєкт впроваджуватиме рішення, які забезпечують мобілізацію заощаджень та доступ до зовнішніх джерел капіталу на прийнятних умовах. Проєкт також надаватиме допомогу п'яти кредитним спілкам у використанні вже діючого механізму портфельних гарантій за програмою USAID «Кредити для розвитку». **Період реалізації: 25 серпня 2016 року – 31 березня 2023 року.**

Проєкт «Аграрний розвиток» (АГРО). Мета: прискорення економічного розвитку тих сільських територіальних громад України, які відчувають найбільшу потребу у зростанні економіки. Основою цього розвитку має стати аграрний сектор з досконалішими механізмами управління, що заохочують більш продуктивну, сучасну та прибуткову діяльність мікро- малих і середніх **сільськогосподарських** виробників, які є успішно інтегрованими до конкурентних ринків в Україні та за її межами. На макрорівні, результатами проєкту стануть: 1) зростання доходів малих і середніх підприємств аграрного сектору; 2) розширення доступу аграрних малих і середніх підприємств до фінансових ресурсів; 3) створення справедливого та прозорого ринку земель с/г призначення (земельна реформа); 4) зниження корупції в аграрному секторі. **Період реалізації: 15 листопада 2019 року – 14** листопада **2024 року** [1]**.**

2. Фонд «Східна Європа».

Місія Фонду **«Східна Європа»** полягає у сприянні соціальному та економічному розвитку України, мобілізації ресурсів, зміцненні громад та підтримці партнерства громади, влади та бізнесу. Розробляючи свої програми та проєкти, Фонд Східна Європа залучає до співпраці мережу партнерів. **Фонд «Східна Європа»** використовує досвід та кращі міжнародні стандарти якості на всіх етапах планування, реалізації та оцінки програм.

Програми Фонду: місцевий соціальний розвиток, місцевий економічний розвиток, ефективне управління та громадянське суспільство, енергоефективність та екологія, лідерство в економічному врядуванні.

Більшість грантів **Фонд «Східна Європа»** надає через конкурсні програми, які регулярно ініціює Фонд [6].

3. Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР).

ЄБРР надає грантову підтримку малому та середньому бізнесу в Україні з 2010 року. ЄБРР допомагає підприємствам залучати висококваліфікованих консультантів, які здатні якісно трансформувати їх бізнес, і надає гранти (безповоротню фінансову допомогу) для часткової оплати послуг консультантів. Фінансування надає Європейський Союз та країни-донори.

Результати проєктів, профінансованих ЄБРР, через рік після їх завершення: 26% українських малих і середніх підприємств збільшили дохід на 45%, 24% – збільшили продуктивність на 30%, 15% – розширили асортимент продукції, 13% – залучили фінансування в середньому на 630 тис. євро кожне.

Отримати грант ЄБРР можуть малі та середні підприємства за наступних умов: штат – до 250 працівників; приватна власність, в якій більше ніж 50% належить громадянам України; період діяльності підприємства не менше двох років; гарна ділова репутація; позитивна динаміка розвитку та

потреба в залученні консультанта; сектори: всі, крім фінансового, страхового, тютюнового, ігрового, міцних алкогольних напоїв, військово-промислового.

Гранти надаються на такі види консультацій: стратегія; маркетинг; бізнес-планування; організаційна і операційна діяльність; впровадження інформаційно-комунікаційних технологій; інженерно-технічні рішення; впровадження стандартів серії ISO та інших галузевих стандартів; фінансовий аналіз та планування, перехід на МСФЗ; енергоефективність та екологічний менеджмент [5].

Таблиця 1

Перелік діючих програм, конкурсів та грантів для підприємств малого та середнього бізнесу України із залученням міжнародної технічної допомоги

Назва програми, фонду Донор: країна, установа	Пріоритети	Максимальна сума фінансування	Термін подачі заявки
COSME Європейський Союз	Покращення доступу до ринків, сприяння розвитку підприємництва та підприємницької культури	2300 млн євро (для українських учасників доступно 900 млн євро)	2021-2027 рр.
Програма акселерації Проєкту UNIDO/GEF Міжнародна фінансова корпорація (МФК)	Сприяння розвитку українським інноваційним екологічним проєктам	Розмір допомоги: 5000 – 50000 дол. США	Постійно діюча
Програма соціального інвестування WNISEF Фонд WNISEF	Надання кредитів під низький відсоток для сталих соціальних підприємств, консультування та підтримка в процесі реалізації та впровадження бізнес-планів	У межах фінансування	Щороку

Джерело: узагальнено та побудовано автором на основі [4]

Висновки. Домінантами міжнародних програми підтримки підприємств малого та середнього бізнесу має стати його секторальна підтримка, комплексне застосування фінансових та нефінансових інструментів підтримки, зростання доступності фінансових ресурсів, розширення співробітництва між Україною, світовими та іноземними організаціями, гармонізація вітчизняного законодавства з міжнародним

Секторальна підтримка стосується виділення пріоритетних галузей та сфер малого та середнього бізнесу, що отримуватимуть фінансову допомогу, кредити та гарантії держави. Їх вагомими складовими мають стати підприємства сільського господарства, інноваційної діяльності, інформаційних технологій та експортери.

Список використаних джерел:

1. *Агентство США з міжнародного розвитку (*USAID). URL : https://www.usaid.gov/uk/ukraine/economic-growth
2. Дикань О.В. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 57. С. 58-66.
3. Онешко С.В., Скрипник С.В., Ольшанська М.В. Особливості та ефективність податкових інструментів для підтримки малого та середнього бізнесу. *Інвестиції : практика та досвід*. 2022. № 2. С. 50-57.
4. Перелік програм, конкурсів та грантів із залученням міжнародної технічної допомоги. URL : https://wp-content/uploads/2021/05/Inozemni-dzherela-finans.-proiektiv-v-Ukraini.pdf
5. Співробітництво України з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР). URL : https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%84%D0%91%D0%A0%D0%A0_01_04_2022.pdf
6. Фонд «Східна Європа». URL : https://eef.org.ua/

Єлизавета БОЛЮХ*
студентка 2 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНОГО МАРКЕТИНГУ В ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. *У статті розглянуто актуальні проблеми корпоративної маркетингової діяльності. Описано теоретико-методологічні та прикладні питання інтеграції інноваційних методів у корпоративні маркетингові системи та підвищення ефективності їх роботи на ринку. Крім того, у цій статті досліджуються передумови та цільові вимоги до інноваційного маркетингу. Досліджено особливості, які впроваджують інноваційні маркетингові інструменти. Проаналізовано функції та основні цілі процесу управління*

* Науковий керівник: д.п.н., доцент, завідувач кафедри української та іноземних мов факультету менеджменту та права ВНАУ – Кравець Р.А.

конкурентоспроможністю підприємства. Визначено перешкоди для ефективного використання наявних маркетингових конкурентних переваг на практиці та пропонує інноваційний напрямок розвитку маркетингу.

Abstract. *This article discusses current issues of corporate marketing. Theoretical-methodological and applied issues of integration of innovative methods into corporate marketing systems and increase of efficiency of their work in the market are described. In addition, this article examines the prerequisites and target requirements for innovative marketing. The features that introduce innovative marketing tools are studied. The functions and main goals of the process of managing the competitiveness of the enterprise are considered. The author also analyzes the obstacles to the effective use of existing competitive competitive advantages in practice and proposes an innovative direction of marketing development.*

Вступ. Без використання сучасних методів управління бізнесом, впровадження абсолютно нових бізнес-технологій та використання інноваційних інструментів неможливо успішно функціонувати суб'єктами господарювання в усіх сферах і формах власності.

Таким чином, активізація процесу глобалізації призвела до того, що сучасні ринки характеризуються не лише посиленням внутрішньої конкуренції серед виробників, а й появою конкурентів в особі інших суб’єктів господарювання, зокрема виробників та операційних посередників, впровадження нових видів діяльності, швидкий розвиток інформаційних технологій підвищили потреби та вимоги клієнтів до якості обслуговування вітчизняних виробників. У цьому контексті актуальним стає питання переходу компаній до інноваційного розвитку, особливо у сфері маркетингу. Отже, зрозуміло, що інтеграція інноваційних методів у діяльність вітчизняних суб’єктів господарювання, особливо як невід’ємна частина промислового маркетингу, має особливе значення в сучасній економіці, а визначення інноваційних маркетингових інструментів з урахуванням конкретних обставин розвитку економіки пропонує багато актуальних дій як перед теоретиками, так і перед практиками.

Виклад основного матеріалу. Сучасний ринок є постійною зміною середовища, невизначеністю попиту на продукцію, великою різноманітністю підприємств різної форми власності, підвищеною мінливостю та ризиком. Тож, для того, щоб організація змогла втримати свої позиції, в умовах глобалізаційних змін і жорсткої конкуренції у світових масштабах створюються економічний простір і потрібний комплекс технологій інноваційного маркетингу, таких як технологій захисту інтелектуальної власності, інтернет-технологій та технологій брендингу, які дозволяють фірмам успішно конкурувати.

Результатом поєднання технологій інноваційних напрямків і можливостей маркетингу в окремих секторах можуть стати стимулом активності суб'єктів діяльності і підвищити конкурентоспроможність великих окремих підприємств і галузей економіки та інтенсифікації участі брендів на товарних світових ринках.

Зростання конкуренції потребує розвиток бізнесу шляхом збільшення рентабельності виробництва і розширенням асортиментного ряду. Підприємства, випускаючи нові товари на ринок, розширюють свій асортимент продукції, також закріплюючи за собою нову товарну категорію. Інноваційний маркетинг є діяльністю підприємства для конкурентоспрможності на ринку.

Конкурентоспроможність – це сукупність ціннісних і якісних ознак товару, що є суттєвими та забезпечують задоволення потреб покупця [5].

Основною ціллю організації для збільшення спроможності проти конкуренції є зниження ціни для споживача та постійне покращення корисності товару.

Властивості товарів для споживачів, що складають його корисний ефект, є набір «м'яких» та «твердих» споживчих параметрів. До «м'яких» належать естетичні параметри, а до «твердих» - нормативні і технічні параметри.

Система показників оцінки конкурентоспроможності (параметричний метод оцінки конкурентоспроможності товарів) включає групові, одиничні та інтегральні показники.

Одиничний показник конкурентоспроможності, показує відсоткове відношення величини технічного або економічного показника показника до величини такого самого показника продукту-аналогу конкурента:

Якщо $К > 1$, досліджуваний товар поступається зразку; якщо $К < 1$, він перевищує зразок за рівнем конкурентопроможності. За рівної конкурентоспроможності $К = 1$ [5].

$$Іі = \frac{Рі}{Рі\ зр}$$

Де Іі – одиничний параметричний показник;

Рі – величина параметра виробу, який досліджується;

$Рі_{зр}$ – величина параметру вироба конкурента або умовного зразка, який задовольняє потребу на 100%.

Граничний або зведений показник, який з'єднує одиничні показники і показує рівень конкурентоспроможності за однією групою показників (технічних, економічних і ін.)

$$Ігр = \frac{\sum_{i=1}^{n} Рі * Ді}{\sum_{i=1}^{n} Рі_{зр} * Ді}$$

Де Ігр – груповий показник конкурентоспроможності (за економічними, технічними параметрами);

Ді – значення і-го параметра;

n – кількість параметрів, що оцінюються.

Інтегральний показник, що характеризує конкурентну спроможність товару і показує відношення групового показника за технічними параметрами до групового показника за економічними параметрами.

$$Іінт = \frac{Ігр_{техн}}{Ігр_{екон}}$$

Де Ігр – груповий показник конкурентної спроможності (за економічними, технічними параметрами);

$Ігр_{техн}$ – показник конкурентної спроможності за технічними параметрами;

$Ігр_{екон}$ – показник конкурентної спроможності за економічними параметрами;

Потім приймаються рішення: чи потрібно виробляти товари і виводити їх на ринок; чи потрібно підвищувати конкурентоспроможність та проводити оптимізацію витрат. Завданням підприємства є цілеспрямоване збільшення показників конкурентної спроможності за споживчими ознаками і зменшування показників конкурентоспроможності за економічнимми показниками.

Про перспективу продукції за інтегральним показником конкурентної спроможності на ринку, можна судити за шкалою оцінок, наведеною в таблиці 1:

Таблиця 1

Шкала оцінки перспективності товару за інтегральним показником

Межі зміни інтегрального показника	Прогноз оцінки конкурентоспроможності товару
1-1.19	Безперспективний
1.20-1.39	Малоперспективний
1.40-1.59	Перспективний
1.60- і більше	Дуже перспективний

Джерело: узагальнено та побудовано автором на основі [5]

Інтегральний показник продукції показує ступінь привабливості для покупця.

Привабливість товару для виробника оцінюється чистим прибутком (Контрактна ціна – Витрати на продаж – Інші витрати = Чистий прибуток).

Щоб дізнатися чи є товар кокурентоспроможним, його потрібно зрівняти з іншими, такої самої категорії, товарами на ринку.

Параметри, що визначають чи є товар конкурентоспроможним, об’єднують у 4 групи: нормативні, технічні, економічні та організаційні.

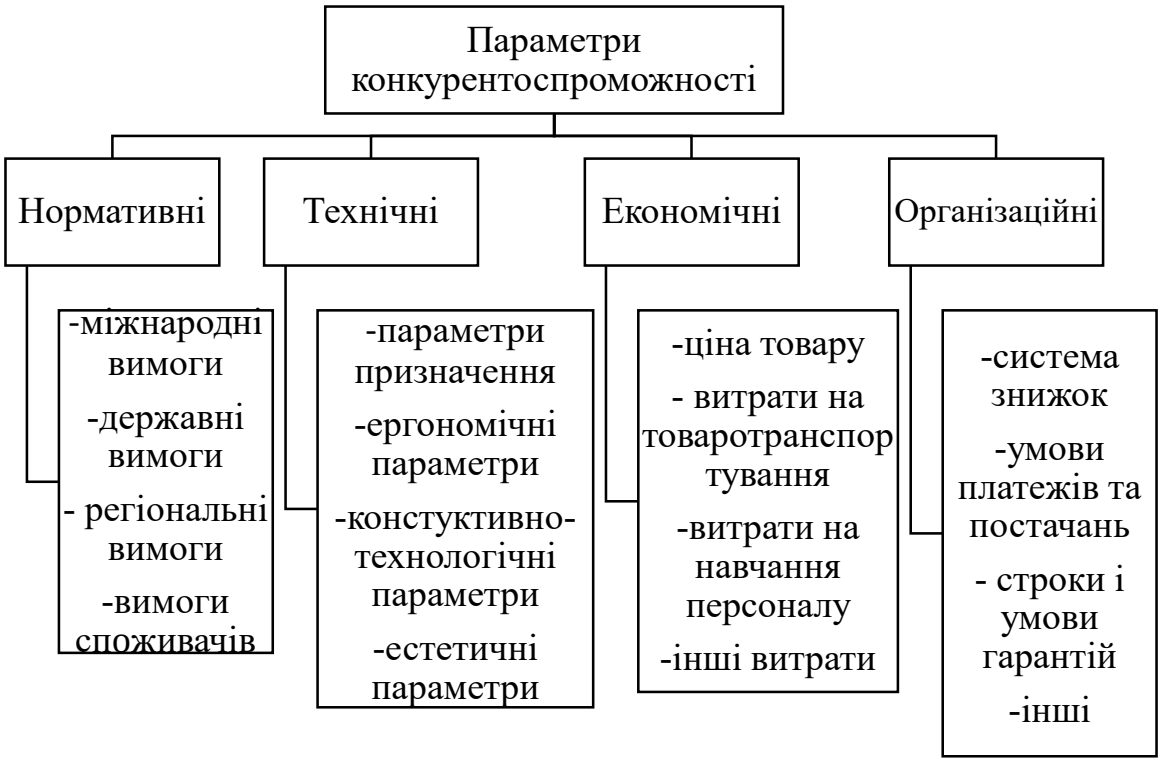

Рис. 1. Параметри конкурентоспроможності
Джерело: узагальнено та побудовано автором на основі [5]

Як одна з концепцій маркетингу, інноваційний маркетинг спрямований на спостереження або формування попиту для задоволення запитів споживачів при використанні нових ідей щодо товарів, послуг і технологій.

Компанії мають можливість прогнозувати поведінку замовників, споживачів, партнерів і конкурентів, а також надавати активний вплив при правильному використанні інноваційних маркетингових технологій [1].

Єдність стратегій, методологічна основа, функції та процедура управління, філософія бізнесу – це все являє собою інноваційний маркетинг у сучасному розумінні.

Основні принципи інноваційного маркетингу:

- Ціль щодо досягнення результату інновації, орієнтація на захоплення частини ринку нововведень з певною метою, яка поставлена у плані інноваційного проекту.

- Інтеграція виробничої, дослідницької та маркетингової діяльності в системі управління організації; орієнтування на довгий строк перспективи, яка потребує маркетингових досліджень та отримання на їх основі нових ідей щодо маркетингових інновацій, що забезпечать високоефективну діяльність.

- Застосування взаємно-залежних і взаємно-узгоджених стратегій і практики щодо пристосування до вимог споживачів маркетингової інновації в той же час цілеспрямованим впливом на їхні інтереси.

Інноваційний маркетинг може бути виявлений в різних аспектах:

- Як філософія бізнесу, пропонує свою систему мислення та ідеологію підприємницької діяльності, що полягає в орієнтації підприємства на інновації

маркетингу та досягненні переваг, важливою характеристикою якої у ринкових умовах виступає новизна її споживчих та технічних властивостей.

- Як аналітичний процес, передбачає здійснення дослідницьких робіт: вибір цільового сегмента і сегментацію, дослідження смаків споживачів, проведення маркетингових дослідів з метою вивчення кон'юктури ринку; прогнозування розвитку попиту на інноваційні маркетингові впровадження; розробка стратегій маркетингової діяльності і інші.

- Як активний процес, вирішує завдання, зв'язані з просування і позиціонування інновації на ринку.

- Як функція інноваційного менеджменту, починається з пошуку нових ідей пов'язаних з послугами, товарами і технологіями, що якнайкраще можуть задовольнити потенційний та існуючий попит, з їх комерціалізацією та матеріалізацією, і закінчується етапом насичення життєвого циклу товару.

- Як макроекономічний інструментарій, орієнтує розвиток економіки на інноваційний маркетинговий шлях розвитку, ефективно використовує ресурси впроваджуючи організаційні, продуктові та технологічні інновації, дає можливість формулюванню споживчих потреб.

Для країн у яких панує перехідна економіка, інноваційний маркетинг є нововведеням. В країнах що є індустріально розвиненими маркетингова концепція розвитку фірм має високий рейтинг уже протягом десятиліть. При цьому потрібно помітити, що маркетинг як наука, встановився лише на протязі останніх десятиліть.

Інноваційний маркетинг – це маркетинг, який вміщує у собі стиль управління та поведінки, філософію мислення, область наукових досліджень та організаційну місію. Це природне новаторство, розуміння усього ризику та нетрадиційний тип відносин.

Силою, що рухає конкуренцію є стимул до нових запроваджень. Саме на основі нових запроваджень підвищується рівень якості товарів(послуг), покращується корисність продукції, збільшується конкурентоспроможність даного продукту. Таким чином, забезпечення конкурентної спроможності продукції потребує нового, організаційного підходу, метою якого є впровадження та пошук маркетингових інновацій[2].

Для забезпечення конкурентоспроможності товару на ринку компаніям необхідно притримуватись наведених нижче умов:

- Висока професійна діяльність працівників усіх рівнів управління та виробництва
- Орієнтування роботи підприємств на потреби споживачів і дотримання високого рівня менеджменту
- Точне вивчення становища ринку і споживчих потреб
- Удосконалення технологічного і організаційного порядку
- Керівництво централізоване покращенням розвитку та спеціалізованим виробництвом, політика інвестицій знаходиться на державному рівні
- Досягання стійкого рентабельного фінансового стану за рахунок реалізацій програм реформування та реструктизації заборгованостей.

Випускання нових видів продукції як конкурентоспроможність інновації в маркетингу спроможне вплинути на структуру галузі через зростання споживчого попиту. Прориви в галузі нових інструментів маркетингу, використання реклами або каналів збуту дозволяюь здобути нових покупців або ж зменшити рівень чутливості до ціни (підвищивши диференціацію продукту). Можна навести приклад, коли рекламувавши фільми по телебаченню, кінокомпанії таким шляхом підвищили свій попит. Також відкриття нових каналів збуту може допомогти збільшити ступінь диференціації продукту або ж збільшити попит. Маркетингові інновації, розширюють ефективність та можуть зменшити вартість продукту. Нові форми маркетингу, можуть вести до зменшення або збільшення економії на масштабі, вливаючи на бар'єри мобільності [3].

Роль інновацій в маркетингу в сфері підприємництва. Інноваційний бізнес або інноваційна діяльність є ефективним проявом, спрямованим на інтенсифікацію процесів використовування винаходів та інших новацій.

У середині XX ст.склалось розуміння підприємця як новатора [4] : «Завдання підприємців – реформувати і революціонізувати спосіб виробництва шляхом впровадження винаходів, а в більш загальному сенсі – через використання нових технологічних можливостей для виробництва нових товарів або колишніх товарів, але новим методом, завдяки відкриттю нового джерела сировини або нового ринку готової продукції – аж до реорганізації колишньої і створення нової галузі промисловості…».

Невід'ємною рисою підприємництва є новизна та новаторство, тому так необхідно формувати інноваційне підприємництво пов'язане з:

- Необхідним розвитком масової творчості раціоналізаторів та винахідників;
- Підвищеним технічним рівнем виробництва;
- Посиленим інтенсивними факторами розвитку виробництва, які дозволяють пристосовувати науково-технічний прогрес у економічній діяльності
- Великою роллю науки у збільшенні ефективності розробки, зменшення термінів створення та впровадження і освоєння нової техніки і т.д.

Інноваційне підприємництво – це вид діяльності, який характеризується такими ознаками, як високим розвитком і гнучкістю своєї структури, незвичайною різноманітністю організаційних зв'язків, широкою ланкою можливостей і використанням ризикового капітана.

Інноваційні підприємці – це особливий тип підприємця, що є сполучником між новатором (автором незвичайного продукту) і суспільством, також сферами споживання та виробництва. Бізнесмен узагальнює научноприкладні товари, співдіючи з новаторами і формулюючи портфель інновацій, підраховує перспективну реалізацію кожного нового продукту і можливі шляхи реалізації за допомогою потрібних критеріїв.

Інноваційні фінансові ресурси – це капітал що вкладається на розвиток нового товару.

Інновації в маркетингу є інструментом розвитку економіки країни. Очевидно, що сучасна диверсифікована економіка здатна легше проживати будь-які кризові явища. В умовах фінансової кризи у світі і широкомасштабного конкурентства потрібно пришвидшити створення продукції яка є кокурентоспроможною, орієнтуючись на експорт та рентабельність, які мають змогу форсувати диверсифікацію економіки всієї країни. З такою метою і розглядається збільшення ролі інноваційного маркетингу для розвитку країни в умовах всесвітньої конкуренції.

При умові успішного застосування інновацій в маркетингу в секторах промисловості формується швидкий та рівномірний розвиток галузей. Формується необхідний так званий «захисний імунітет» в умовах кризи і глобального конкурентного середовища.

Висновки. Підсумовуючи наведені вище матеріали, можна помітити, що в умовах посилення глобалізації та дедалі жорсткішої конкуренції на споживчому ринку інноваційно-орієнтований маркетинг є одним із найефективніших засобів вирішення виробниками сучасних економічних завдань. У цьому контексті величезний потенціал зростання ефективності бізнесу може бути зумовлений використанням нових передових методів, вдосконалених методів організації маркетингових компаній, матеріалів, фінансів та управління інформаційними потоками. Тільки перетворивши інновації на невід'ємну частину маркетингу, компанії можуть створити гідну конкуренцію та повністю повернути свої позиції на світовому ринку. Тому основною метою корпоративної інноваційно-маркетингової діяльності є формування та впровадження ефективних стратегій, спрямованих на виявлення, розвиток та підтримання корпоративної конкурентної переваги. За цих обставин інноваційно-орієнтований маркетинг є інструментом управління, який відповідно до обраної стратегії інноваційного розвитку координує всі функціональні підрозділи, маючи на меті досягнення таких функцій: виявлення потреб і переваг споживачів та їхніх переваг щодо інноваційної продукції; проводити комплексне дослідження ринку та аналіз існуючої ринкової та економічної кон'юнктури; прогнозувати та планувати споживчі властивості інноваційної продукції; оцінювати інновації з точки зору виробничих і фінансових можливостей підприємств; вживати заходів на всіх етапах господарської діяльності підприємства щодо впровадження інноваційних технологій, аналізувати та оцінити ефективність обраних інноваційних маркетингових стратегій, виявити недоліки та, якщо необхідно, коригувати маркетингові плани.

Отож, враховуючи тенденцію розвитку підприємства, є нагальна потреба у переході на інноваційний розвиток, вважаю доцільним прийняти інноваційні методи формування маркетингової стратегії розвитку підприємства. Впровадження маркетингових інновацій дозволяє коригувати управлінські рішення відповідно до сумісності внутрішніх і зовнішніх факторів розвитку підприємства, змінювати напрямок інновацій та розвитку підприємства відповідно до постійно мінливого ринкового середовища, а також гнучко використовувати конкурентні переваги для закріплення позицій на ринку.

Список використаних джерел:

1. Гризовська Л.О. Маркетинг інновацій як інструмент успішного бізнесу. / Л.О. Гризовська, А.В. Романова. Економіка та суспільство. Випуск 16. 2018. С. 301-307
2. Ілляшенко С.М. Інноваційний розвиток: маркетинг і менеджмент знань: монографія / С.М. Ілляшенко. – Суми: ТОВ «Діса плюс», 2016. 192 с.
3. Наукова та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики. 2019. 108 с.
4. Нянько В.М. Інноваційний маркетинг на підприємствах України. Інноваційна економіка. 2014. № 6 (55). С. 43-48.
5. Сидельникова В. Маркетинг інновацій як головна функція ведення бізнесу. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. «Економіка». 2017. Вип. 17. С. 100–105.
6. Собко О. Інтелектуальний капітал і креація вартості підприємства: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2016. 360 с.
7. Собко О. Новелізація векторів розвитку концепції управління вартістю підприємства. Сучасні тенденції розвитку економічних систем: кол. моногр. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. С. 165–182.
8. Собко О. Теорія створення вартості підприємства в економічній і фінансовій думці: ретроспективний погляд і вектори розвитку. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». 2015. Вип. 10. С. 20–26.
9. Bakalarska J. Marketing wartości. Lublin: Wyd. Słowa i Mysli, 2016. 135 s.
10. Illiashenko S.M. Innovative process rational choice grounding in organization / S.M. Illiashenko // Marketing and Management of Innovation, 2015. № 2. P. 11-20.

Вєроніка МАСНЮК*
Студентка 2 курсу
Факультету менеджменту та права
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

Анотація. *У статті описаний процес реалізації цифрового маркетингу під час пандемії COVID-19. Виявлено основні тенденції розвитку інтернет-маркетингу у 2020-2022 роках. Описані нові проблеми маркетингу у карантинних реаліях. У статті проаналізована необхідність проведення*

* Науковий керівник: д.п.н., доцент, завідувач кафедри української та іноземних мов факультету менеджменту та права ВНАУ – Кравець Р.А.

маркетингових досліджень. Описані проблеми сучасного маркетингу в різних умовах. Наведено перспективи світового маркетингу. Запропоновані шляхи подолання проблем на підприємстві.

Abstract. *The article describes the process of implementing digital marketing during the COVID-19 pandemic. The main trends in the development of Internet marketing in 2020-2022 have been identified. New problems of marketing in quarantine realities are described. The article analyzes the need for marketing research. The problems of modern marketing in different conditions are described. Prospects of world marketing are given. Ways to overcome problems at the enterprise are offered.*

Вступ. Умови сучасного ринку вимагають від підприємств постійної модернізації та розвитку. Бізнесменам необхідно опрацьовувати велику кількість інформації кожного дня, щоб залишатися конкурентоспроможними і відповідати усім вимогам. Не дивно, що найкращим рішенням стає пошук кваліфікованого маркетолога, який акумулюючи свої знання та практичний досвід, розробляє стратегію довгострокового розвитку фірми, досліджує структуру ринку, опрацьовує аналітичні показники, веде статистику та багато іншого. Якщо раніше таке явище було поширене переважно у високорозвинених країнах Європи та Америки, то після 2010-х значна частка українських підприємств визнала маркетингові дослідження реально діючим інструментом визначення можливостей розвитку бізнесу.

Серед навчальної літератури, вагоме місце займають дослідження проблематики змісту, функцій та значимості маркетингу А. Руденко, Є. Копатька, О. Федоришиної, І. Любарського тощо.

Виклад основного матеріалу. Маркетинг – це одна з чотирьох найважливіших функцій бізнесу. Керуючи і контролюючи попит і пропозицію, маркетолог забезпечує надходження грошей у підприємство. У подальшому, капітал залучається для модернізації виробництва, створення інноваційної продукції, розширення каналів залучення нових клієнтів та інвестицій.

Досліджуючи світовий ринок, можна відстежити ряд проблем, що виникають перед сучасним маркетологом. Декілька останніх десятиліть простежується стрімка цифровізація суспільства, цей процес значно прискорила світова пандемія COVID-19.

Відбулося багато змін – нова політика конфіденційності, зміна поведінки споживачів, закриття великої кількості торгових офлайн точок, втрата робочих місць, а отже зниження платоспроможності покупців. Це змусило збільшити витрати на рекламу, шляхом скорочення маркетингових бюджетів для економії. Найсильніше постраждали галузі туризму, розваг та заклади харчування.

Нові виклики та проблеми дали потужний розвиток світовому маркетингу. Прагнення впливати на поведінку споживачів, змусило збудувати нову систему, яка враховує різні інструменти маркетингу. Виходячи з ієрархії потреб А. Маслоу (рис. 1), айсбергом задоволення потреб споживача до COVID-19 була творчість, отримання певної духовної потреби (приміром, екологічної, задоволення якої не чинить екодеструктивного впливу; соціальної, задоволення у соціальній активності, визнання суспільством тощо). У період пандемії сучасний споживач дещо змінив власні підходи, і можемо стверджувати, що його цінності є дещо модернізовані відповідно до матриці А. Маслоу та зводяться більше до фізіологічних потреб і максимально можливої безпечної поведінки споживача. Самовираження відходить на останній план, особливо тих осіб, які хворіють [1].

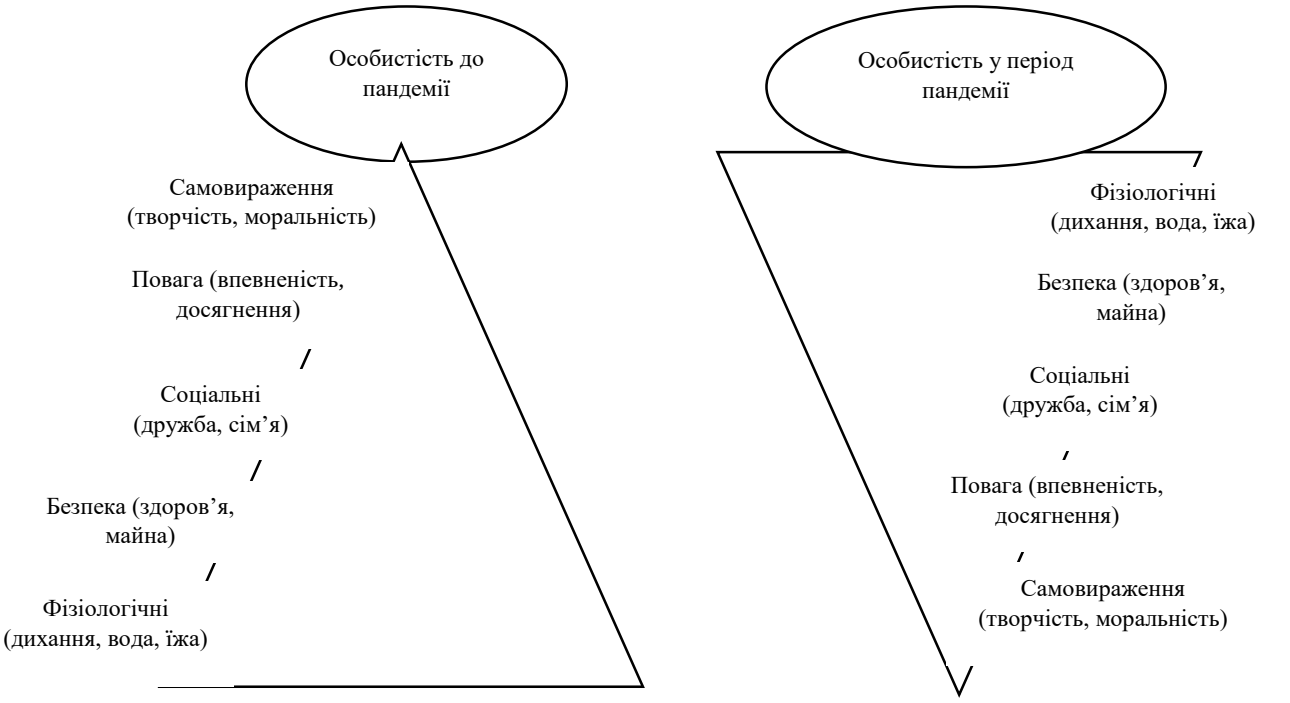

Рис. 1. Ієрархія потреб споживачів А. Маслоу до та під час пандемії COVID-19

Джерело: розроблено автором

Аналізуючи зміни потреб, змінилися тренди і підходи в маркетингу, зокрема, ми акцентуємо увагу на:

1. Запущена рекордна кількість челенджів різного характеру. Найбільшого поширення зазнала тематика допомоги лікарям та хворим і спортивні завдання, які націлені на популяризацію здорового способу життя.

2. Прямі ефіри. Інфлуенсери розповідають, як з користю проводити свій карантин, рекомендують літературу для саморозвитку, психологи консультують, як залишатися у гармонії під час кризи.

3. Вектор популярності інтернет діячів змінився. Все більше фудблогерів публікують рецепти здорового харчування, адже споживачі почали рідше замовляти їжу в ресторанах та кафе.

Під час пандемії важливим стало питання кібербезпеки, адже пропорційно до збільшення користувачів в інтернеті зростає кількість хакерських угрупувань. Основними чинниками, що потенційно сприяли підвищенню деструктивної кіберактивності, були: збільшення кількості потенційно уразливих з'єднань, які можуть призвести до компрометації інформації або самої організації, або її працівників; інтенсифікація електронних платежів, що викликає посилену увагу кіберзловмисників до шахрайської діяльності; зростання кількості фішингових атак – збільшення кількості фальшивих листів та фальшивих сайтів (для збору персональної та банківської інформації громадян) [2].

Підсумовуючи усі чинники та вразливі місця підприємства, маркетологи систематизовують та формують наступні пропозиції для виробників:

1. Збільшити рівень інвестицій в онлайн сферу.
2. Полегшити та підтримувати зворотну комунікацію для споживачів.
3. Підвищувати емоційний вплив на покупця.
4. Забезпечити гнучкі варіанти оплати.
5. Збільшувати кількість контенту за менший час.
6. Встановити потужний антивірус, для захисту даних організації.
7. Якщо є така змога, забезпечити дистанційну роботу для працівників.

Свідомість суспільства змінюється, значна частка людей переймається збереженням навколишнього середовища. На законодавчому рівні приймаються нормативно-правові акти щодо контролю викидів шкідливих речовин у атмосферне повітря, ґрунти та водойми, вводяться заборони на використання пластику та синтетичних матеріалів для деяких видів товарів, звичайні автомобілі заміняють електричні аналоги та багато інших правил.

Багато компаній прагнуть покращити свої екологічні позиції, щоб отримати конкурентну перевагу та привернути увагу екологічно свідомих споживачів. Це питання стало новим завданням для маркетологів. Фахівцям довелося вносити зміни у структуру логістики, закупівлі сировини та рекламу.

Зелений маркетинг – особлива форма організації виробництва, спрямована на задоволення попиту шляхом обміну, що не порушує екологічної рівноваги навколишнього середовища і не впливає на стан здоров'я суспільства [3].

Зелений маркетинг повноцінно реалізується за умови паралельного дотримання принципів сталого розвитку при розробці довгострокової стратегії фірми та її стратегічних завдань. Нами проаналізовано, що особливістю даної концепції є краща обізнаність у суспільних пріоритетах споживачів, турбота про вплив на довкілля як один з критеріїв прийняття рішень при розробці нового продукту, орієнтація на енерго- та ресурсозбереження. Згруповані та структуровані відмінності викладено нижче (рис. 2) [4].

У практику бізнесу запровадити усі теоретичні викладки практично неможливо. Це пояснюється наявністю певних розбіжностей між тим, чого хочуть бізнесмен, споживач, маркетолог, держава і тим, що дійсно може бути реалізовано. Теоретично зелений маркетинг може забезпечити вирішення значної частки екологічних проблем, проте на практиці на перший план підприємець виносить власні інтереси та прибутковість своєї справи [5].

Традиційний маркетинг	Зелений маркетинг
Цілі 1. Задоволення клієнтів 2. Цілі організації	**Цілі** 1. Задоволення клієнтів 2. Цілі організації 3. Екосистемна сумісність
Тип прийняття рішення 1. Короткострокова орієнтація 2. Фрагментарне мислення	**Тип прийняття рішення** 1. Інтегроване мислення 2. Довгострокова орієнтація
Філософська основа 1. Антропоцентрична 2. Екосистема - відкрите джерело сировини	**Філософська основа** 1. Біоцентрична 2. Екосистема – фізично обмежена, еко вартість має бути оплачена
Загальні підходи 1. Мінімізація витрат на утилізацію відходів 2. Реактивний підхід до поводження з відходами 3. Орієнтація на промислові функції 4. Тотальне управління якістю	**Загальні підходи** 1. Переосмислення життєвого циклу товару, переробка відходів 2. Проактивний підхід до відходів 3. Орієнтація на промислові процеси 4. Повний якісний екологічний менеджмент
Екологічна підзвітність 1. Недосплачені екологічні витрати 2. Рівень контролю регіональний або національний	**Екологічна підзвітність** 1. Повна оплата екологічних витрат 2. Рівень контролю глобальний або міжнародний

Рис. 2. Відмінності між звичайним та зеленим маркетингом
Джерело: розроблено автором

Підсумовуючи усі вимоги та побажання, маркетологи пропонують наступні шляхи екологізації виробництва:

1. Використовувати екологічно чистий папір та чорнила для друку документації на підприємстві.

2. Перевести у цифровий варіант максимально можливу кількість друкованих матеріалів.

3. Використовувати екологічно чисті упаковки продукту.

4. Користуватися альтернативними джерелами енергії.

5. Переробляти відходи.

6. Позиціонувати товар як екологічно чистий у рекламі.

7. Брати участь у державних еко конкурсах та різноманітних заходах для підняття іміджу підприємства.

Проблема стрімкої діджиталізації зламала усі старі уявлення щодо етапу просування товарів. З усіх сфер впливу маркетолога, саме реклама залишається найбільш мінливою та вимагає постійних змін. Незалежно від того, в якій галузі працюють компанії, тенденції цифрового маркетингу продовжують швидко

розвиватися. Застосування інструментів цифрового маркетингу ніколи не було легким для бізнесу з точки зору вмісту, цільової аудиторії, аспектів дизайну та потокового відео, спонсорства тощо. Вибір відповідного цифрового ландшафту, який відповідає потребам бізнесу, залишається проблемою, оскільки існує різноманітність платформ. Еволюціонуючи та змінюючи аудиторію використання платформи, підприємства змушені приймати нові шляхи просування товарів та підтримувати існуючі. Традиційна статична веб-сторінка сама по собі більше не відповідає новим потребам бізнесу, тому цифрові інтерактивні соціальні мережі процвітають і стали необхідністю.

Поняття цифрового маркетингу трактується, як будь-яка діяльність із застосуванням електронних приладів. Так, дослідники розширюють дане поняття і показують, що цифровий маркетинг — явище масштабніше, ніж «маркетинг в інтернеті» з яким його переважно ототожнюють [6].

Адаптуватися підприємствам до нових умов дають змогу інструменти маркетингу мобільних пристроїв: SMS-розсилання, SMM-маркетинг, створення мобільних версій сайтів та Інтернет-магазинів, мобільні опитування споживачів, створення можливостей порівнювати товари і ціни через мобільні пристрої в режимі онлайн [7].

Персоналізація потреб стала потужним інструментом для пошуку цільових споживачів. Дослідники дійшли до висновку, що користувачам подобається чути своє ім’я і бачити його надрукованим. Сучасний споживач очікує, що компанія знає і пам'ятає про його інтереси та вподобання і готова надати необхідну інформацію та рівень сервісу там і тоді, де і коли йому це зручно. Людина дратується, отримуючи «неправильну» інформацію, яка показує, на його погляд, недолік уваги до його персони.

Використання персоналізованого маркетингу виводить таргетування на принципово інший рівень і дозволяє уникнути контакту з незацікавленої аудиторією, обмежившись саме тими людьми і компаніями, які можуть стати клієнтами. При цьому мова не йде виключно про підбір аудиторії з базових демографічними характеристиками, тому що електронний маркетинг дає можливість орієнтуватися на властивості особистості, її інтереси і сферу діяльності.

Останні декілька років широкого поширення набула концепція розумового маркетингу. Підприємства відмовляються від застарілих формальних методів зв’язку з клієнтами таких як телефонні дзвінки та онлайн-форми. Сьогодні представники відділу продажів і обслуговування клієнтів, а також інтернет боти, спілкуються з клієнтами за допомогою миттєвих повідомлень. Такий спосіб комунікації забезпечує негайне реагування на запит клієнта і швидке вирішення проблеми.

За останні роки помічено величезний прогрес у сфері штучного інтелекту та значне збільшення кількості компаній, які використовують технології та

автоматизацію на основі штучного інтелекту, щоб оптимізувати свої маркетингові зусилля. Технологія штучного інтелекту та автоматизація допомагають зняти частину складної роботи з маркетингу, щоб бренди могли зосередитися на стратегії та створенні позитивного досвіду для клієнтів.

Велика кількість інформації, що підтримується штучним інтелектом і прогнозною аналітикою, також допомагають брендам дізнатися більше про свою аудиторію та клієнтів. Це дозволяє гіперперсоналізувати досвід клієнтів і маркетингові повідомлення в масштабі.

Крім того, технології VR та AR приносять більше досвіду покупок для дому, покращуючи пошук товарів в Інтернеті. Ikea вже має додаток доповненої реальності, який дозволяє клієнтам бачити предмети меблів у власному домі, а декілька брендів запустили програми, які дозволяють покупцям віртуально приміряти одяг перед покупкою.

Все більше і більше брендів підключаються до цієї тенденції. Наприклад, за останні роки Nike запустила ряд « роздрібних послуг », включаючи термінали з інформацією про продукт та функцією онлайн-замовлення, інтеграцію зі смартфонами клієнтів, стіни соціальних мереж, інтерактивні інсталяції доповненої реальності тощо.

Разом із зростанням кількості смарт пристроїв, у маркетингу ширше використовуються дані геолокації. Найбільші світові бренди визнають цінність налаштування своїх маркетингових повідомлень на локальному рівні. А пошукові системи, такі як Google, стали дуже добре обслуговувати підприємства в місцевості, незалежно від того, який товар шукає покупець.

У сучасних умовах, коли кожен має смартфон, потенційні клієнти можуть отримувати повідомлення, як тільки вони знаходяться на певній відстані від магазину. Бренди можуть використовувати геозони для доставки персоналізованих повідомлень дуже невеликому набору людей, які з більшою ймовірністю куплять пропонований товар. Це зменшує витрати на маркетинг. Бюджет не витрачається даремно на потенційних клієнтів, у яких менше шансів на продаж.

Концепція соціальної комерції не нова, але вона стає основною формою покупок. Бренди зацікавлені у замовлені реклами у впливових осіб, блогерів, лідерів думок сучасної молоді. Instagram і Tik Tok мали особливий вплив на прискорення тенденції соціальної комерції. Instagram Checkout спрощує, ніж будь-коли, підприємствам продаж своєї продукції безпосередньо через платформу.

Рис. 3. Категорії цифрового маркетингу
Джерело: розроблено автором

В онлайн-середовищі виділяється декілька великих категорій, що відносяться до цифрового маркетингу і широко застосовуються на практиці (рис. 3). При цьому використання діджитал маркетингу в офлайн-середовищі заслуговує окремої уваги, адже тут традиційні технології використовуються разом з модернізованими, взаємо посилюючи свій вплив.

Висновки. Таким чином, в умовах сучасного ринку, перед маркетологом виникає велика кількість проблем та можливостей. Адаптуючись до цих умов, фахівець створює нові шляхи залучення капіталу, з метою подальшої модернізації виробництва і збільшення обсягів продажів.

В умовах пандемії COVID-19, масштабної самоізоляції та зміни уподобань покупців маркетологи розвинули свої навички з продажу товарів через інтернет, навчилися оперативно відслідковувати і створювати нові тренди.

Розвиток соціальної свідомості суспільства змусив маркетологів змінювати системи закупок, зберігання та доставки товарів. Більше уваги зосередилося на виробництві екологічно чистої продукції. Поєднуючи бажання підприємця з вимогами держави, маркетологи створили схеми модернізації виробництва, які дозволили за максимально короткий термін окупити затрати на придбання нового екологічно чистого обладнання.

Розвиток нових каналів зв’язку з клієнтами відбувається паралельно зі стрімкою діджиталізацією. Маркетологи щодня працюють над новими методами та формами покращення комунікації, спрощення процесу купівлі-продажу, зручним обслуговуванням. Реклама змінила вектор свого розвитку, тепер її метою є охоплення клієнтів, які зацікавленні у придбанні певного виду товару. Соціальні мережі перетворилися на повноцінний онлайн-ринок, де споживачі навіть під час дозвілля можуть здійснювати покупки.

Стрімко розвивається український маркетинг. Разом з проникненням на український ринок великої кількості закордонних компаній, вітчизняні спеціалісти ліквідували помилки минулого та почали слідкувати за сучасними тенденціями.

Список використаних джерел:

1. Бочко О. Ю., Кожушок Н. Дослідження поведінки споживачів в умовах COVID-19 та вплив на них тенденцій маркетингу. 2021. С. 66-68.

2. Дубов Д. COVID-19: ключові кібербезпекові тренди. 2020. С. 2-5.

3. Зіновчук Н.В., Ращенко А.В. Екологічний маркетинг: навчальний посібник –2015 – С. 190.

4. Ращенко А. В. Сутність та тенденції розвитку екологічного маркетингу. Київ: Вища школа, 2021 С. 3-5.

5. Темченко Г. В., Мацур Л. В. Сучасні тенденції розвитку цифрового маркетингу. Харків: Наука, 2021. С. 172-173.

6. Лаврук Н. А., Лаврук О. В. Сучасний маркетинг у сучасному світі. Тернопіль: Прайм, 2021. С. 77-78.

Марина ЧОРНА*
студентка 2 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Анотація. *Однією з сутнісних ознак нової економіки є все активніше використання інформаційно-комунікаційних технологій, що спричинило виникнення та поширення поняття «діджиталізації», як процесу перенесення інформації у цифрову форму, який поступово формується в межах постіндустріального періоду економічного розвитку шляхом впровадження досягнень науково-технічного прогресу та інноваційних методів господарювання, інтелектуалізації людського капіталу, використання передових новітніх технологій, прискореного розвитку наукомістких галузей економіки, надання пріоритету виробництву знань та послуг, становленню менталітету творчого, ефективного, раціонального бізнесу.*

Abstract. *One of the essentials of the new economy is the increasing use of information and communication technologies, which led to the emergence and spread*

* Науковий керівник: д.п.н., доцент, завідувач кафедри української та іноземних мов факультету менеджменту та права ВНАУ – Кравець Р.А.

of the concept of "detailing" as a process of transferring information into digital form, which system is formed in the industrial period by introducing signs of scientific and technological progress. innovative economy, intellectualization of human capital, use of advanced new technologies, accelerated development of scientific branch of economy, rendering of service to the best methods of knowledge production and, formation of mentality of creative, effective, rational business.

Вступ. Стратегічне управління – це процес, за допомогою якого менеджери здійснюють довгострокове керування організацією, визначають специфічні цілі діяльності, розробляють стратегії для досягнення цих цілей, враховуючи всі найістотніші зовнішні та внутрішні умови, а також забезпечують виконання розроблених відповідних планів, які постійно розвиваються і змінюються. Орієнтація стратегічного управління на визначення, обґрунтовування та реалізацію довгострокових цілей організації розробкою відповідних стратегій дозволяє стверджувати, що стратегічне управління є однією з форм реалізації цільового підходу. Діджиталізація відкриває бізнес-організаціям, багато нових можливостей для ефективного впровадження діджитал-інструментарію, але цей процес буде дієв им та ефективним тільки в разі наявності відповідної стратегії. На сьогоднішній день в спеціальній літературі відсутнє систематизоване викладення теоретичних основ діджиталізації.

Виклад основного матеріалу. Явище «діджиталізація» є однією з «візитних карток» нової економіки (неоекономіки) – нового типу соціально економічного устрію, що поступово формується в межах постіндустріального періоду економічного розвитку шляхом впровадження досягнень науково-технічного прогресу та інноваційних методів господарювання, інтелектуалізації людського капіталу, використання передових новітніх технологій, прискореного розвитку наукомістких галузей економіки, надання пріоритету виробництву знань та послуг, становленню менталітету творчого, ефективного, раціонального бізнесу. Нова економіка формується на базі не тільки інтелектуалізації виробництва, а й усього господарського життя, на основі широкого та масового використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Термін «діджиталізація» прийшов до нас з США від слова «digitalization», що перекладається, як оцифровування. Дослівно в перекладі «діджиталізація» – це процес перенесення інформації у цифрову форму, тобто перетворення паперових книжок у електронні, фотографії у зображення на екрані тощо. Таким чином, спрощене тлумачення терміну «діджиталізація бізнесу» – перенесення бізнеспроцесів у електронний вигляд. Проте цим процес діджиталізації не обмежується. Інформаційно-комунікаційні технології змінюють (оцифровують) спочатку окремі бізнес-процеси в бізнес-організаціях, а поступово формують віртуальну (цифрову) бізнес-модель, «переносячи» бізнес в «світ діджиталу».

Діджиталізація є необхідним процесом розвитку сучасних підприємств в умовах неоекономіки. Вона покликана спростити та прискорити роботу з великими базами даних, забезпечити автоматизацію усіх видів діяльності

(основної та допоміжної операційної, інвестиційної, фінансових), покращення комунікації з клієнтами, постачальниками та партнерами та усіма інститутами зовнішнього середовища, формування нових засад взаємодії в межах підприємства – між підрозділами, працівниками, менеджментом, перехід до нових організаційних форм господарювання (мережева та віртуальна економіка). Необхідність у діджиталізації обумовлюється прагненням до постійного підвищення рівня своєї конкурентоспроможності, що в свою чергу є передумовою виживання та розвитку бізнес-організацій в умовах неоекономіки. Діджиталізація забезпечує підприємствам такі конкурентні переваги як: надання додаткової цінності товару через якісний сервіс; високий рівень зв'язку з клієнтами та цільовою аудиторією; підвищення іміджу компанії за допомогою швидкої комунікації з клієнтами;зниження ціни за допомогою автоматизації процесів та оцифровування бізнес процесів; прозорість внутрішніх та зовнішніх процесів підприємства; підвищення лояльності клієнтів до компанії. В табл. 1 представлені переваги та недоліки діджиталізації, які визначені нами на основі узагальнення думок та тверджень, представлених в роботах [2-4].

Таблиця 1

Переваги та недоліки діджиталізації

Переваги діджиталізації	Недоліки діджиталізації
• високий рівень конкурентоздатності; • спрощення роботи з масивом інформації; • економію коштів; • лояльність клієнтів; • позитивне ставлення до іміджу підприємства.	• необхідність у високоякісних виконавцях; • при невмілому використанні може зіпсувати взаємовідносини з клієнтами; • переваги не носять стабільний характер.

Джерело: сформовано автором

Одним з зовнішніх проявів діджиталізації є все більш широке використання цифрових – інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) – сукупність процесів та методів взаємодії з інформацією, що здійснюється із застосуванням комп'ютерних пристроїв, а також засобів телекомунікації. Розвиток ІКТ (діджиталізації) на сьогодні є важливим чинником, що визначає темпи розвитку підприємства. ІКТ сприяють підвищенню мотивації працівників, розвитку у них креативного мислення, також дозволяють економити робочий час, мультимедійні засоби та інтерактивність сприяють кращому представленню та при цьому ще і краще засвоюється інформація, яка подається. Сучасні ІКТ максимально змінюють методи менеджменту – місце роботи, вид діяльності, інтереси, коло партнерів. Доцільно виділити такі засоби масового впровадження принципово нових ІКТ, які спричинили якісні зміни в управління підприємством: мейнфрейми; персональні комп'ютери; Інтернет; спеціалізовані глобальні мережі; хмарні обчислення; Інтернет-сенсори тощо. Використання

всіх можливостей ІКТ та перетворення їх на реальну конкурентну силу стає головним завданням для керівників.

Як правило, сьогодні бізнес-організації ще не використовують всі напрямки та можливості діджиталізації. Найчастіше ними взяті на озброєння лише окремі діджитал-технології, що призводить до затримки їх діджитал-розвитку, а отже, знижує їх конкурентні переваги.. Слід зауважити, що діджиталізація бізнесу є новим творчим процесом, організаційною інновацією, а отже точних інструкцій щодо її впровадження немає. Бізнес-організаціям доведеться зіткнутись з чисельними помилками, пройти шлях переосмисленням форм, напрямів, методів, технології використання діджиталу. Важливою опорою діджиталізації та запорукою її успішності є інноваційний клімат в бізнесорганізації та відповідна корпоративна культура, високий рівень якої є необхідним для надійної комунікації між всіма ланками управління з метою швидкого впровадження змін.

Відповідно до результатів опитування топ-менеджерів [6], можна виділити 7 основних перешкод діджиталізації:

Рис. 1. Перешкоди діджиталізації
Джерело: систематизовано автором

Як показало опитування, відсутність стратегії діджиталізації займає третє місце серед найважливіших проблем впровадження діджиталізації. Це обумовлює доцільність систематизації підходів до її розробки. Як відомо, стратегія – це детальний всебічний комплексний план,призначений для забезпечення здійснення місії організації і досягнення її цілей. Базуючи на працях дослідників, що є визнаними фахівцями з стратегічного управління, зокрема Шершнева З.Є [7], Гусєва Е.П [8], Дорофеєв В. Д. [9], авторами пропонується власне бачення послідовності та змісту процесу розробки діджитал-стратегії.

Основні етапи роботи , на наш погляд, мають передбачати наступне :

1. Аналіз внутрішнього середовища. Цей етап роботи передбачає:

1.1. оцінювання рівня використання ІКТ та діджитал інструментарію в поточній діяльності підприємства в розрізі основних бізнес-процесів (рівень цифрової зрілості);

1.2. аналіз підготовленості персоналу та менеджменту підприємства до проведення цифрової трансформації,

1.3. оцінювання фінансової спроможності до проведення фінансової трансформації (аналіз наявних та можливих для залучення фінансових ресурсів підприємства);

1.4. аналіз загальної та функціональних видів стратегій, що реалізуються в момент оцінювання та/або розроблюється з точки зору потреби та можливості діджитал-підтримки їх реалізації.

2. Аналіз зовнішнього середовища. На цьому етапі роботи необхідно:

2.1. вивчити загальні тренди розвитку діджитал технологій та їх використання провідними кампаніями-лідерами діджиталтрансформації;

2.2. визначити очікування та уподобання цільової аудиторії , сприйняття нею діджитал- технологій та лояльності клієнтів до діджиталізації (цифрова зрілість цільової аудиторії);

2.3. вивчити та критично оцінити діджитал-інструменти підприємств-конкурентів (діджитал-конкурентний аналіз);

2.4. проаналізувати існуючий стан та можливості діджиталізації закупівлі необхідних ресурсів, підтримки взаємозв'язків з постачальниками та контрагентами підприємства тощо.

3. Визначення стратегічних цілей діджиталізації на підприємстві в розрізі основних форм та напрямків (продукт, фінанси, маркетинг, HR, облік, управління тощо) , структурування та пріоритезація (визначення пріоритетів щодо черговості та важливості досягнення).

4. Проведення стратегічного діджитал-позиціонування (SWOT-аналіз діджиталізації), який передбачає (на основі аналізу отриманих даних про зовнішнє та внутрішнє середовище) визначення сильних та слабих сторін, можливостей та загроз діджиталізації та розробку на цій основі протостратегій (стратегічних альтернатив) діджиталізації;

5. Порівняльний аналіз передумов-ресурсів-наслідків стратегічних альтернатив та вибір стратегічної альтернативи діджиталізації;

6. Розробка пакету проектів діджиталізації, реалізація яких передбачає досягнення визначених цілей та задач діджиталізації в рамках прийнятої стратегічної альтернативи;

7. Документування прийнятої стратегії та проектів діджиталізації (як її невід'ємних частин), персоніфікації відповідальності за їх реалізацію, розробка оціночних параметрів-індикаторів ;

8. Моніторинг ходу реалізації стратегії та окремих проектів, що нею передбачаються , при необхідності- прийняття коригуючих заходів щодо її змісту ресурсів, проектів, відповідальних тощо.

Висновки. Отже, в умовах нової економіки, під час жорсткої конкуренції, швидкого старіння технологій, професій, ідей, проникнення Інтернету в усі частини економіки, діджиталізація вийшла на новий рівень важливості для бізнес-організацій. Для підтримки конкурентоспроможності підприємства підприємствам необхідно використовувати можливості діджиталізації за всіма

можливими напрямками та формами: клієнтський досвід; партнерство та колаборація; робота з даними; впровадження інновацій; HR-стратегія та культура; управління цінністю тощо. В роботі запропонована структурно-логічна послідовність розробки та реалізації стратегії діджиталізації, розкрито зміст окремих етапів роботи. Послідовне та циклічне виконання викладених рекомендацій дозволить підприємствам мінімізувати помилки та ефективно впроваджувати діджитал технології у свою діяльність.

Список використаних джерел:

1. Committed to connecting the world. Statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.itu.int/en/ITUD/Statistics/Pages/stat/default.aspx
2. Гусєва О.Ю. Легомінова С.В. «Діджиталізація – як інструмент удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація» / Наук. видання «Економіка. Менеджмент. Бізнес». – 2018. - №1(23).
3. Диджиталізація: як не втратити конкурентну перевагу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.management.com.ua/notes/digital-innovation.html
4. Рижков В. Що таке цифрова трансформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://komanda-a.pro/blog/digital-transformation
5. Тронько В. В. Вплив ІКТ на економічний розвиток країни // Ефективна економіка. № 4. 2015 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3959
6. Фомичев К. Go digital or die: Діджиталізація бізнесу, як неминучість [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nand.ru/professional-information/and_library/20565/
7. Шершньова З. Є. Стратегічне управління // Наук. посіб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studentbooks.com.ua/content/view/11/42/
8. Що таке digital-стратегія і навіщо вона потрібна? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://digitalbee.com/blog/digitalmarketing/chto-takoe-digital-strategiya-i-zachem-ona-nugna/

Вікторія ГОРЕЦЬКА*
студентка 4 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ВИРОБНИЦТВА БІОГАЗУ В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті розглянуто складові перспективи розвитку біогазу як стратегічного орієнтиру енергонезалежності України. Висвітлено основні шляхи державної підтримки розвитку біогазу. Розкрито перспективи розвитку біогазу країни, проаналізовано можливості для розвитку біоенергетики в Україні. Проведено аналіз енергетичного потенціалу України. Відображено шляхи узгодженості державної політики енергетичної безпеки у сегментах її впливу, зокрема запровадження пільгового кредитування на придбання обладнання для підприємств, які впроваджують технології використання біогазу на енергетичні потреби, виділення коштів за рахунок державного фінансування на науково-технічні розробки та дослідження в цій сфері, стимулювання переробки біомаси на біогаз та біопаливо.*

Abstract. *The article considers the components of the prospects for the development of biogas as a strategic landmark of Ukraine's energy independence. The main ways of state support for biogas development are highlighted. Prospects for the development of the country's biogas are revealed, opportunities for the development of bioenergy in Ukraine are analyzed. An analysis of Ukraine's energy potential was conducted. The ways of coordination of the state energy security policy in the segments of its influence are reflected, in particular the introduction of preferential crediting for the purchase of equipment for enterprises implementing biogas technologies for energy needs, allocation of funds from state funding for scientific and technical developments and research. biomass for biogas and biofuels.*

Вступ. В умовах зростання цін на традиційні види палива, загострення енергетичних проблем та погіршення екологічної ситуації особливого значення набуває необхідність перегляду структури існуючих джерел енергії на користь технологій, що використовують відновлювані джерела енергії. Одним із перспективних напрямків вирішення проблеми та переспрямування на екологічно чисте паливо є виробництво біогазу. Адже розвиток власного видобутку природних ресурсів є більш затратним та потребує порівняно довших термінів реалізації. Використання прогресивних технологій вирощування та переробки агробіомаси на альтернативні джерела енергії можливо досягти в короткостроковій перспективи і значно наростити виробництва біогазу та твердого біопалива протягом 2022 року. Одночасно це дасть поштовх для

* Науковий керівник: к.е.н., доцент, завідувач кафедри аграрного менеджменту та маркетингу ВНАУ – Мазур К.В.

створення робочих міць в сільській місцевості та заощадить валютні резерви держави, котрі не потрібно буде витрачати на купівлю високовартісних енергоносіїв.

Виклад основного матеріалу. За даними Міністерства фінансів України станом на початок 2022 року були сформовані досить значні запаси паливних ресурсів (табл. 1).

Таблиця 1

Використання і запаси паливних продуктів в Україні в 2021 р.

	Використано за 2021		Залишки на 1.01.2022
Вугілля кам'яне	тис. тонн	39164,5	1394,8
Газ природний	млн м³	28740,2	13517,3
Бензин моторний	тис. тонн	374,7	132,7
Газойлі	тис. тонн	4188,2	330,0
Мазути топкові	тис. тонн	187,3	78,8
Пропан і бутан скраплені	тис. тонн	252,1	19,3

Джерело: розроблено автором на основі [1]

За даними Держенергоефективності, на сьогодні в Україні працює 49 установок, які виробляють енергію з біогазу та працюють за «зеленим» тарифом. Загальна встановлена потужність цих станцій становить 86 МВт, що майже в 5 разів більше, ніж на кінець 2015 року (18 МВт). З них 59 МВт (21 установка) працюють на відходах сільського господарства, 27 МВт (28 установок) – на ТПВ. Протягом 2018 року введено 12 МВт біогазової потужності (12 одиниць), протягом 2019 року – 40 МВт (16 одиниць). У свою чергу, за даними НКРЕКП, у 2019 році біогазові установки виробили 247 млн кВт-год електроенергії. Таким чином, темпи зростання біогазових потужностей в Україні у 2019 році були майже в 3,5 рази вище, ніж у 2018 році. Загальний обсяг інвестицій у цей сектор протягом 2012-2019 років становить 140 млн євро [12].

«Зелений» тариф на електроенергію з біогазу, його коефіцієнт у країні регулюється Законом «Про альтернативні джерела енергії». Сьогодні це 12,39€ct/кВт-годдо 2030 року і оплачується в гривнях.

Тож цей напрямок є прибутковим бізнесом. Тому в Україні зростає кількість компаній та інвесторів, які за допомогою біогазових установок виробляють біогаз на сільськогосподарських підприємствах, полігонах та полігонах.

Якщо приблизно поділити суму інвестицій на кількість наявних у країні потужностей, то отримаємо майже 1 мільйон євро інвестицій у кожен об’єкт і майже 1 мільйон 628 тисяч євро на 1 МВт потужності біогазу. Тому бізнес потребує великих початкових інвестицій у порівнянні з сонячними та вітровими електростанціями.

За даними Держенергоефективності (ДАЕЕ), у квітні 2019 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії». Він дозволяє добровільно брати участь в

аукціонах інвестиційних проектів з виробництва електроенергії з біомаси та забезпечує належну державну підтримку шляхом збереження аукціонної ціни електроенергії протягом 20 років.

У жовтні 2015 року набув чинності Закон України «Про ринок природного газу», згідно з яким виробники біогазу або інших видів газу з альтернативних джерел мають право отримувати доступ до газотранспортних та розподільних систем, газосховищ, Установки СПГ та підключення до газотранспортних та розподільних систем. За умови дотримання технічних норм і норм безпеки відповідно до законодавства та за умови, що біогаз (або інші види газу з альтернативних джерел) за своїми фізико-технічними характеристиками відповідають нормам на природний газ.

ДАЕЕ стверджує, встановлення біогазових установок на полігонах ТПВ та агропідприємствах вирішує кілька питань:

1. Генерація "чистої" енергії з відходів.
2. Заміщення споживання природного газу.
3. Покращення екологічної ситуації в країні.
4. Усунення неприємного запаху відходів, в тому числі відходів тваринництва.
5. Зниження витрат на енергоспоживання агропідприємств з теплової та електричної мереж шляхом використання власних відходів виробництва.
6. Зменшення обсягів сміттєзвалищ.
7. Мінімізація пожеж на звалищах [2].

Враховуючи проблеми в управлінні складними біогазовими технологіями, ряд проектів за нинішнім тарифом «зеленого» тарифу можуть взагалі не окупитися. Вихід біогазових проектів на новий ринок «зелених» аукціонів потенційно цікавий для такого бізнесу за умови, що різниця між діючим «зеленим» тарифом і тарифом за результатами аукціону не перевищуватиме 10%. Тому будь-які кардинальні зміни, спрямовані на стимулювання виробництва енергії з біогазу в бік зменшення, можуть зупинити розвиток галузі.

Протягом 2018 року Держенергоефективності за участю органів місцевого самоврядування та експертів профільних асоціацій проводило дослідження перспектив встановлення біогазових установок на полігонах ТПВ. Встановлено, що будівництво біогазових установок на полігонах із загальною кількістю відходів понад 1 млн. тонн економічно доцільно.

Станом на січень 2020 року майже 90% усіх українських полікладів вже встановили понад 1 млн тонн габаритних установок. Тому потенціал звалищного газу використовується максимально. Але з цього випливає, що темпи зростання газових потужностей у відходах сільського господарства в найближчі 3-5 років залишаються на рівні 2019 року – близько +40 МВт. Це пов'язано, зокрема, з прийняттям у 2019 році Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії», яким збережено «зелений» тариф на біомасу та біогаз на рівні стабільний рівень (12,39 € ct / кВт·год) ще на 10 років (до 2030 року). З огляду на вирішальну роль для національної економіки енергетика

України зіткнулась зі значними проблемами щодо подальшого розвитку. Це низька ефективність та висока енергоємність (у 2,6 раза вища, ніж у середньому по країнах ОЕСР і у 3,2 раза більша за середній показник 28 країн ЄС) [1], вуглецеємність української економіки є однією з найвищих у світі (у 2015 р. Україна займала 9-те місце серед більш ніж 160 країн) [1], висока залежність від імпорту енергоресурсів і скорочення виробництва вітчизняного викопного палива, несприятливий інвестиційний клімат та не завжди ефективна нормативно-правова база. Для вирішення цих питань необхідно удосконалити широкий спектр заходів енергетичної, соціальної та економічної політики. У цьому контексті розвиток відновлюваної енергетики та, зокрема, біоенергетики перебуває серед найважливіших завдань, які можуть посприяти розв'язанню низки зазначених проблем.

За останні роки Україна як учасник Енергетичного співтовариства та на виконання Договору про асоціацію з Європейським Союзом упровадила низку ініціатив, пов'язаних із подальшим розвитком використання відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Зокрема, в 2014 р. уряд України затвердив план заходів з імплементації Директиви Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ЄС [2] і того ж року – Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2021 року (НПДВЕ) та План заходів до нього [3]. План дій був розроблений відповідно до Директиви 2009/28/ЄС про заохочення використання енергії з відновлюваних джерел. Основною метою НПДВЕ є досягнення мети споживання 11% енергії від ВДЕ у кінцевому енергоспоживанні до 2020 р. (порівняно з 3,8% у 2009 р.). Частка тепла від ВДЕ має сягати 12,4%, частка електроенергії від ВДЕ – 11%, а частка ВДЕ, що використовується транспортом, має становити 10%. За оцінками Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України, для досягнення зазначеної мети НПДВЕ необхідно інвестувати близько 18 млрд євро, насамперед у електроенергетику (9,5 млрд євро) та опалення й охолодження (7,7 млрд євро) [4]. Згідно з НПДВЕ, в 2020 р. частка електроенергії, виробленої з біомаси, має становити у загальній структурі електрогенерації приблизно 16,2% (з них біогаз – 2,6%), у системах опалення та охолодження – 85,5% (з них біогаз – 2,6%). Найбільш комплексно питання широкого використання біогазу розглядаються Науково-технічним центром "Біомаса" та Біоенергетичною асоціацією України (БАУ). У світі швидко зростає виробництво біогазу та поширюється його використання в енергетиці. Розвиток ринку біогазу в Україні очікувано дозволить замістити 2,6–18 млрд куб. м природного газу на рік, сприятиме посиленню енергетичної безпеки країни, створенню нових робочих місць, економічному розвитку регіонів, дозволить покривати пікові навантаження в електромережі, утилізувати відходи рослинництва та тваринництва, а також деякі відходи харчової промисловості [5]. Старт біогазовим проектам в Україні дало введення з квітня 2013 р. «зеленого» тарифу (ЗТ) на біогаз. Щоправда, відповідний тариф невисокий та передбачає подальше зменшення [6]. Значний потенціал виробництва та використання біометану в Україні зумовлений як наявними сировинними ресурсами, так і високою енергоємністю економіки, розвиненою системою

газопостачання та широким доступом до нього на- Біогазові проекти в Україні: перспективи, наслідки… ISSN 1605 – 7988. Ekon. prognozuvannâ. 2018, 2 113 селення (близько 70%), тож технічна можливість під'єднання виробників біометану до газорозподільчих мереж середнього та низького тиску для локального постачання біометану як замінника природного газу є [7]. Станом на 2019 р. біоенергетика в Україні заміщувала 1,93 млрд куб. м/рік природного газу. Відповідно до чинних програмних документів, до 2025 р. природний газ необхідно замістити в обсязі 7,2 млрд куб. м/рік – шляхом використання аграрних відходів, біомаси з енергетичних плантацій [8], а також кукурудзи саме для виробництва біогазу [9]. Для цього необхідно диверсифікувати внутрішнє виробництво котлів на біомасі та біогазі, сприяти розвитку внутрішнього ринку біомаси та проводити інформаційні кампанії щодо можливостей енергетичного використання біомаси в системі теплокомуненерго. Зважаючи на дослідження, біогаз з відходів тваринництва може задовольнити частину попиту на природний газ (серед іноземних – заслуговує на увагу робота Noorollahi та ін. [10], які вивчали потенційний обсяг виробництва біогазу в Ірані). Попри те, що частка енергії з біогазу у енергетичному балансі країни може бути не надто висока, біогаз має важливе значення з точки зору сталого розвитку, оскільки мінімізує негативний вплив на довкілля [11]. Належне управління відходами у поєднанні з виробництвом енергії дає дуже хороші результати з точки зору скорочення викидів парникових газів та виходу енергії навіть для мікробіогазових установок [10]. Не дослідженими для України є питання довгострокових наслідків реалізації біогазових проектів, аналіз їх впливу на основні макропоказники, а також специфічні заходи регуляторної політики. Для вирішення поставлених завдань, а саме оцінки економічних наслідків упровадження біогазових проектів, було використано рекурсивну динамічну модель загальної рівноваги, розроблену в ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" [14].

На думку Шевчук Г.В досить необхідним на даний час є модернізація цукрових заводів орієнтованих на виробництво біогазу з подальшою поглибленою модернізацію на створення спиртових виробництв (рис. 2).

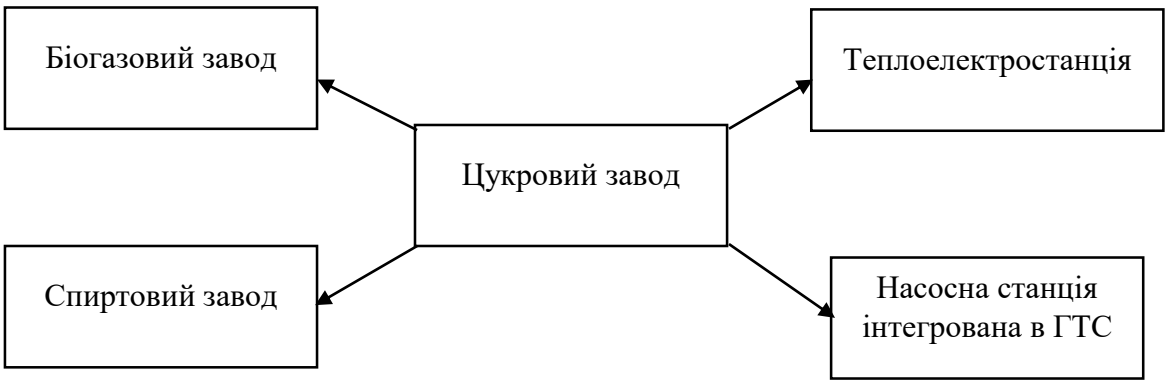

Рис. 2. Принципова схема створення виробничого кластеру на базі цукрового заводу .

Джерело: розроблено автором на основі [16]

На нашу думку для розвитку біогазової галузі потрібно наступні напрями державного стимулювання:

– дадання пільгових кредитів для виробників біогазу;

– дотування в розмірі 20-30% відсотків від вартості проєкту з модернізації спиртового заводу з орієнтацією на виробництво біогазу.

– оновлення технологій виробництва та обладнання.

Висновки. При недостатньому стимулюванні біогазової галузі, темпи розвитку біогазу будуть обмежені ще на 3-5 років, нарощуючи систему цінних масштабних проектів на дешевій сировині. Новини можуть відкритися з введенням ринку біометану в Україні. Багато що залежить від політичної волі, стратегічного курсу держави. Треба думати, що буде після 2030 року, коли закінчиться чинність Закону про забезпечення конкурентних умов виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії. Також важливим є питання розробки напрямів вдосконалення виробництва та переробки продукції АПК на біопаливо. Проведення широкомасштабної модернізації цукрових заводів шляхом створення комплексів з виробництва біогазу, електроенергії біоетанолу дасть можливість в середньостроковій перспективі зменшити енергонезалежність економіки України від імпорту енергоносіїв та створити додаткові робочі місця в АПК. Важливим є визначення шляхів інвестування відповідної модернізації та визначення комплексу заходів орієнтованих на виробництво енергетичних культур. Реалізація таких заходів дасть можливість значно підвищити рівень конкурентоспроможності продукції АПК та може слугувати доповненням до Енергетичну стратегії України на період до 2035 року.

Список використаних джерел:

1. Використання паливних продуктів. Режим доступу: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/energy/2021/ .

2. Шафаренко Ю. Кроки держави назустріч інвестиціям URL: http://uabio.org/img/files/Events/pdf/BioDay/1-SAEE-Shafarenkosteps-of-Ukrainian-government-towards-investments-bioenergyday-12April2017.pdf

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження плану заходів з імплементації Директиви Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ЄС" від 3 вересня 2014 р. № 791-р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/791-2014-%D1%80

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2021 року" від 1 жовтня 2014 р. № 902-р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/902-2014-%D1%80

5. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. URL: http://saee.gov.ua/en.

6. Перспективи виробництва та використання біогазу в Україні / БАУ. 2019. URL: http://www.uabio.org/img/files/docs/position-paper-uabio-4-ua.pdf

7. Development of Biogas Technologies in Ukraine and Germany: Regulatory and Legal Framework, Status and Prospects / БАУ. 2018. URL: http://uabio.org/img/files/news/pdf/ development-of-biogas.pdf

8. Перспективи виробництва та використання біометану в Україні / БАУ. 2019. URL: http://uabio.org/activity/uabio-articles/2661-biomethane-production-and-use-in-ukraine

9. Перспективи розвитку біоенергетики як інструменту заміщення природного газу в Україні URL: http://www.uabio.org/img/files/docs/position-paper-uabio12-ua.pdf

10. Можливості заготівлі побічної продукції кукурудзи на зерно для енергетичного використання в Україні /. URL: http://uabio.org/img/files/docs/position-paperuabio-16-ua.pdf

11. Noorollahi Y., Kheirrouz M., Asl H.F., Yousefi H., Hajinezhad A. Biogas production potential from livestock manure in Iran. Renewable and Sustainable Energy Reviews. 2015. Vol. 50. P. 748–754. doi: https://doi.org/10.1016/j.rser.2019.04.190

12. Moreda Iván López. The potential of biogas production in Uruguay. *Renewable and Sustainable Energy Reviews.* 2016. Vol. 54. P. 1580–1591. doi: https://doi.org/10.1016/j.rser.201910.099 1

13. Van Rens G.L.M.A., Bijkerk G.W. CO2 emission saving by small-scale manure digestion Cornelissen Consulting Services B.V. 2019. URL: http://biogas-etc.eu/files/2014/03/ INN-13-001-CO2-emission-saving-by-small-scale-manure-digestio

14. Розвиток виробництва біогазу та енергонезалежність 2021. URL:https://energytransition.in.ua/sfera-biohazu-v-ukraini-velyki-perspektyvy-ta-real-nist/.

15. Шафаренко Ю. Кроки держави назустріч інвестиціям. Біоенергетичний день в рамках виставки-форуму "Незалежна теплоенергетика"12 квітня 2020 р. URL http://uabio.org/img/files/Events/pdf/BioDay/1-SAEE-Shafarenkosteps-of-Ukrainian-government-towards-investments-bioenergyday-12April2017.pdf.

16. Гонтарук Я.В., Шевчук Г.В. Напрями вдосконалення виробництва та переробки продукції АПК на біопаливо. *Економіка та суспільство*. 2022. № 36. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-36-8.

Аліна БІЛИК*,
студентка 4 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ВИРОЩУВАННЯ ТА ПЕРЕРОБКА ГОРІХУ ВОЛОСЬКОГО В УКРАЇНІ

Анотація. *Виробництво волоського горіха в Україні наразі є прибутковим видом підприємницької діяльності на рівні фермерських господарств, які за останній рік став системним видом ведення бізнесу по всій країні. Міжнародний попит на їстівні продукти олії та інших харчових продуктів, що утворюються в результаті переробки волоських горіхів, зростає.*

Abstract. *Walnut production in Ukraine is currently a profitable type of business activity at the farm level, which in the past year has become a systematic type of business nationwide. International demand for edible oils and other food products resulting from the processing of walnuts is increasing.*

Вступ. Україна входить до десятки країн-експортерів ядра горіха. Очолюють цей список Америка, Канада та Китай. За ними слідують Японія, Франція та Туреччина.

У нас величезний невичерпаний потенціал. Біологічна урожайність волоського горіха в Україні (лише з тих площ, які нині маємо) — 70-80 тисяч тонн.

Україні пощастило потрапити на частину 7% території нашої планети, де можуть рости волоські горіхи. Цей об'єктивний факт можна і потрібно використовувати для отримання доходу від поставок цих смачних і корисних плодів на світовий ринок, не забуваючи про вітчизняних споживачів.

Високий попит і товарність волоських горіхів обумовлені:

– їх виняткова цінність як харчових продуктів;

– висока транспортабельність горіхів, які можна зберігати і реалізовувати протягом року і більше;

– відносно невелика площа земної кулі, придатна за екологічними умовами для вирощування волоського горіха і фундука.

Виклад основного матеріалу. Ринок горіхів в Україні є зростаючим і платоспроможним у сегменті продовольчих товарів. Динамічний розвиток цієї галузі тісно пов'язаний із багатьма тенденціями та трендами на агропродовольчому ринку. Зокрема, поширення руху до здорового способу життя, що поступово розвивається і в нашій країні. Багато людей цілеспрямовано

* Науковий керівник: к.е.н., доцент, завідувач кафедри аграрного менеджменту та маркетингу ВНАУ – Мазур К.В.

відмовляються від шкідливої їжі та збільшують у раціоні частку натуральних продуктів, у тому числі шляхом додавання до нього різних видів горіхів.

На сьогодні в Україні вирощують волоські горіхи за рахунок особистих підсобних і невеликих підсобних господарств, а також заготовляють волоські горіхи в лісосмугах вздовж доріг державного та обласного значення. Більшість фермерів вирощують волоські горіхи на присадибних ділянках з поодинокими деревами, що значно знижує потенціал збирання. У середньому оцінюється в кілька десятків дерев на одне окреме господарство [2, с. 124].

Однак вирощування, переробка та продаж волоських горіхів є відносно новим,але досить вигідним напрямком садівництва з огляду на те, що горіхове вирощування забезпечує безвідходне виробництво - вся продукція користується попитом: неочищені горіхи, ядра горіхів, олія, макуха, шкаралупа, деревина, листя тощо.

Так, у Вінницькій області є низка невеликих фермерських господарств, які вирощують горіхи на землі 10-15 га та проводять його первинну обробку, а з 2015 року засаджують сотні га сучасних, інтенсивних садів горіхом та фундуком з використанням технологій міжрядної посадки до моменту появи сходів. Вартість переробленого для подальшого використання в агропродовольчому ланцюжкусировина – ядра волоського горіха – на європейському ринку коштує від 4 до 9 євро за 1 кг. Вартість продукції, отриманої від переробки ядер волоських горіхів в олійно-жировому підкомплексі, досягають 30 євро за 1 л фасованої горіхової олії та збільшується з урахуванням вартості продукції, отриманої при переробці відходів основного виробництва ще по 5-10 € за кг ядер волоських горіхів.

Разом з тим, збут продукції олійно-жирового підкомплексу глибокої переробки волоських горіхів в Україні і, зокрема, у Вінницькій областсі досі дуже локалізовані – лише дрібні експортуються партія. Однак міжнародний попит на харчові олії та інші харчові продукти результатом переробки горіхів волохатий, росте. Щороку в Україні збирають понад 100 тис. тонн волоських горіхів. З них 6 тис. тонн дає Вінницька область. Дві третини цього врожаю йде на експорт.

Волоські горіхи вживаються в сирому вигляді, або смажені, але вони також додають цінність з точки зору смаку, текстури, хрусткості і харчового інгредієнта в кондитерській, хлібобулочній промисловості і випічці, а також використовуються разом зі злаками у салатах, особливо в уолдорфских салатах. Натуральність продукту є ключовою сферою інтересів на зарубіжних ринках збуту. Запуск нових горіхових продуктів на ринку в якості одного з більш «органічних», «природних» або «вільних від добавок і консервантів» дуже перспективний, в той же час заяви про користь у вигляді «містять волокна», «багаті протеїном» і «з низьким вмістом натрію » також є досить популярними, особливо у ЄС. Так само як існування нішевих сприятливих можливостей для органічної торгівлі та Fair Trade, виникають і інші нові відповідні тенденції, такі, як розвиток в сегменті етнічних продуктів харчування [3, с. 24].

Площі насаджень горіхів в межах України є порівняно незначними і станом

на 2020 рік складають 13,7 тис. га. (табл. 1). Основні площі насаджень горіхів зосередженні у Вінницькій, Закарпатській та Дніпропетровській області.

Таблиця 1

Площа насаджень горіхів у плодоносному віці, тис. га

	2015	2018	2019	2020	Відхилення, +,-
Україна	13,5	13,8	14,5	13,7	0,2
Вінницька	1,0	1,1	1,4	1,0	0
Волинська	0,2	0,2	0,2	0,2	0
Дніпропетровська	0,9	0,9	0,9	0,9	0
Донецька	0,8	0,8	0,8	0,8	0
Житомирська	0,2	0,2	0,3	0,3	0,1
Закарпатська	1,0	1,0	1,4	1,0	0
Запорізька	0,4	0,4	0,4	0,4	0
Івано-Франківська	0,5	0,4	0,4	0,4	-0,1
Київська	0,6	0,6	0,7	0,6	0
Кіровоградська	0,6	0,6	0,6	0,6	0
Луганська	0,2	0,1	0,1	0,1	-0,1
Львівська	1,0	1,0	1,0	1,0	0
Миколаївська	0,5	0,8	0,8	0,8	0,3
Одеська	0,6	0,9	0,7	0,7	0,1
Полтавська	0,4	0,4	0,4	0,4	0
Рівненська	0,5	0,5	0,5	0,5	0
Сумська	0,0	0,0	0,0	0,0	0
Тернопільська	0,3	0,3	0,3	0,3	0
Харківська	0,1	0,1	0,1	0,1	0
Херсонська	0,5	0,5	0,5	0,5	0
Хмельницька	0,9	0,8	0,8	0,8	-0,1
Черкаська	0,7	0,6	0,6	0,7	0
Чернівецька	1,6	1,5	1,5	1,5	-0,1
Чернігівська	0,1	0,1	0,1	0,1	0

Джерело: розроблено автором на основі [3, с. 24]

Урожайність горіхів волоських в середньому по Україні не перевищує 80 ц/га що набагато нижчий показник ніж можливий при вирощуванні даного виду продукції. Найвищі показники урожайності в Полтавській (179,4 ц.га), Черкаській (160,2 ц/га) та Хмельницькій 129,2 (ц/га).

Важливу роль у продуктивності саду відіграє схема посадки, яка визначає загущеність саджанців на одиницю площі. Урожайність саду прямо пропорційна загущеності саду: більше саджанців – більше урожаю. Найпріоритетною є груша, оскільки окупність саду наступає з 6-го року вегетації саду. Термін використання додаткової культури – 10-12 років. Основні переваги використання груші в комбінованому саду: вступ у плодоношення на 2-й рік вегетації (з 2-3-річних саджанців на карликовій підщепі) можливість формування крони за типом

«струнке веретено» хороша сумісність горіха та груші, зниження кількості хвороб груші ,конвеєрний збір урожаю (від літніх до зимових сортів) груша не боїться притінення. Окупність саду волоського горіха без додаткової культури відбудеться не раніше 15-го року вегетації, в комбінації з грушою – з 6-го року [1].

Виробництво горіхів волоських в Україні коливається на рівні 113-127 тис тон в рік (табл. 2). Основні обсяги виробництва сконцентровані в Хмельницькій, Черкаській та Чернівецькі областях. Більшість виробників горіхів є одноосібними господарствами і здебільшого реалізація готової продукції у вигляді ядра горіху здійснюється на ринках, а відходи (горіхова шкарлупа) майже не використовується.

Таблиця 2

Виробництво горіхів волоських, тис. т

	2015	2018	2019	2020	Відхилення, +,-
Україна	115,1	127,2	125,9	113,3	-1,8
Вінницька	5,8	5,8	5,7	5,7	-0,1
Волинська	1,1	1,1	1,0	1,1	0
Дніпропетровська	11,5	9,4	11,9	8,2	-3,3
Донецька	8,4	8,4	8,9	8,4	0
Житомирська	2,5	2,5	2,4	2,7	0,2
Закарпатська	9,4	8,0	7,9	8,5	-0,9
Запорізька	5,2	4,4	3,9	2,8	-2,4
Івано-Франківська	1,2	2,1	2,4	2,4	1,2
Київська	5,2	4,4	4,2	3,5	-1,7
Кіровоградська	2,2	6,2	5,8	5,2	3
Луганська	0,7	0,6	0,6	0,7	0
Львівська	4,9	6,0	4,9	5,3	0,4
Миколаївська	4,1	4,7	4,1	3,6	-0,5
Одеська	5,8	8,8	8,7	6,7	0,9
Полтавська	6,3	7,3	7,9	7,2	0,9
Рівненська	4,6	6,4	6,1	5,7	1,1
Сумська	0,1	0,1	0,1	0,1	0
Тернопільська	1,7	2,3	2,2	2,3	0,6
Харківська	1,4	1,4	1,2	1,4	0
Херсонська	1,4	1,6	0,7	0,6	-0,8
Хмельницька	10,6	10,9	10,9	10,5	-0,1
Черкаська	12,1	15,0	14,9	11,2	-0,9
Чернівецька	8,6	9,3	9,1	9,1	0,5
Чернігівська	0,3	0,5	0,4	0,4	0,1

Джерело: розроблено автором на основі [3, с. 26]

Практика показує, що виробництво волоського горіха має великий

експортний потенціал. Так, з усього зібраного в Україні волоського горіха близько 50 % його експортується. Тільки в країнах Європи споживання горіхоплідних становить понад 100 тис. т на рік, у т.ч. 30 % волоських горіхів. Італія, Німеччина, країни Скандинавії вже зараз готові закупити в Україні великі партії горіхоплідних.

З метою максимального збільшення виробництва горіхів з подальшою їх переробкою доцільно вирощувати та переробляти волоські горіхи насамперед у фермерських господарствах.

Пронько Л.М. запропоновано та розроблено проект створення господарств, орієнтованих на виробництво та переробку волоського горіха. Реалізація цього проекту передбачає такі сценарії розвитку фермерських господарств:

Сценарій 1: при якому фермер продає ядро горіху волоського;

Сценарій 2: при якому фермер продає горіхову олію та горіховий макух;

Сценарій 3: коли переробник купує горіх волоський та продає олію і макух [2].

Плановий дохід отриманий за перших 20 років реалізації проєкту з виробництва в олійно-жировому підкомплексі з переробки горіху волоського за сценарієм 1 та сценарієм 2 має порядок 10 млн. грн., при цьому в результат реалізації проєкту за сценарієм 3 порядок доходу має 100 млн. грн.. Слід зауважити, що навіть за більш суворих обмежень введених у початкові умови сценарію 3, цей порядок не змінюється, що свідчить про високу ефективність такого підходу [2, с. 220].

Удосконалення розроблених сценаріїв можна досягти шляхом використання відповідного обладнання для переробки волоських горіхів. Так, у Вінницькому національному аграрному університеті розроблено та запатентовано відповідне обладнання для переробки волоського горіха, а саме патент на горіхокол «ГМК-350», за допомогою якого можна розпочати промислове лущення горіхів та рекомендації з використанням графічних ілюстрацій, пов’язаних з наукою «Продукція системи менеджменту інновацій в олійно-жировому підкомплексі глибокої переробки волоських горіхів» [3, с.8].

Горіхокол, що містить електродвигун, завантажувальний бункер, раму і пристрій для очищення горіхів, який відрізняється тим, що відколюючий пристрій містить статичні та рухомі пластини з серією клиноподібних западин, кут яких змінюється відносно двох взаємно перпендикулярних площин і транспортувальну систему у вигляді серії ланцюгових передач із півсферичними етачментами.

Обрахунки свідчать про те, що сценарій переробки горіху волоського має низку переваг, що за своїми властивостям може значно переважати над недоліками при розгляді функціонування бізнес-моделі.

Ядра волоських горіхів використовуються для кондитерської промисловості та комбікормів, горіхової олії, технічної олії та макухи, які можна переробляти на харчові продукти або використовувати для відгодівлі худоби на місцевому та зовнішньому ринках, а також відходи, які можна переробляти на

біопаливо та служити сировиною для інших галузей.

Листя горіха волоського містять гідроюглон, інозид, глікозид а-гідроюглону, флавоноїди (гіперозид, 3-арабинозид кверцетину, 3-арабинозид кемпферолу), нафтохінони, сапоніни, терпеноїди, галову і елагову кислоти, алкалоїд югландин, ефірну олію, дубильні речовини, вітаміни С та групи В, каротин, яблучну, лимонну, щавлеву, кавову кислоти. Листя горіха, зібрані у травні, накопичують до 11,2 мг йоду. Завдяки цим хімічним речовинам листя горіха мають загальнозміцнюючі, тонізуючі, ранозагоювальні, протизапальні властивості та поліпшують обмінні процеси в організмі під час шкірних захворювань [3, с. 26]. Листя використовується як сурогат чаю та тютюну, для дублення шкіри, фарбування волосся, тканин і дерева.

Горіховий макух є побічним продуктом процесу отримання горіхової олії. Не сортовані ядра горіху волоського, як сирі так і частково обсмажені, можна використовуватись в дієтичному харчуванні, в годівлі тварин тварин (свиней, домашніх птахів та коней) для забезпечення необхідного рівня білку, мікро та макроелементів, що містяться в горіху волоському у значній кількості [2, с. 222].

Борошно з ядер волоських горіхів – це природний концентрат цінних поживних речовин, що зберігаються в горіховому мукусі лише при технології прямого холодного віджиму. За складом – це більше 80 елементів необхідних для забезпечення нормального функціонування живого організму. Використовувати борошно можна для приготування багатьох кулінарних виробів: шоколадних цукерок, тортів, коктейлів, як добавку до каші, для начинки.

Олія волоського горіха одне з найбільш ароматних і приємних на смак з рослинних олій. Вона складається з понад 80 елементів, необхідних людині щодня: вітаміни A, D, K, E - 47%, C, P, PP, група вітамінів B, F, каротиноїди, токофероли, макро- і мікроелементи (цинк, мідь, йод, кальцій, калій, магній, залізо, фосфор, марганець, сірка тощо).

Ціна на горіхову олію зазвичай не дозволяє її широкого використання в промисловості, але існує декілька способів її виробництва, що є дослідженими. Вона використовується при виробництві деяких фарб, лаків та пластмас через хороші напіврозривні властивості без модифікації кольорів, що може виникати при використанні олії з високим вмістом ліноленової кислоти. Досліджено використання горіхової олії у виробництві агрохімікатів, поверхнево-активних речовин, клеїв, пластмас, пом'якшувачів тканини, мастильних матеріалів та покриттів. Корисність таких продуктів та ефективність їх виробництва зазвичай залежить від цін на олію та сировину. Також горіхова олія може використовуватися як харчова та можлива відповідна реалізація під власними торговими марками фермерами [3,с. 19].

Можна стверджувати, що властивості горіху волоського та різноманіття способів його використання роблять волоський горіх українського виробництва високоприбутковим, експортно-орієнтованим продуктом, що поступово стає джерелом великих валютних надходжень в країну.

За даними Української горіхової асоціації, у 2020-2021 році в Україні з’явилося по 2 тис. га нових горіхових насаджень. Аграрії можуть розраховувати

на компенсацію вартості саджанців за рахунок державної програми [6].

Так відповідно до Постанови КМУ від 10 березня 2021 р. № 185 Про внесення змін до «Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства» суб'єктам господарювання, які закладають плодово-ягідні насадження, виноградники та хмільники, бюджетні кошти надаються на безповоротній основі в межах бюджетних призначень, передбачених у державному бюджеті на поточний рік, для компенсації витрат (без урахування податку на додану вартість), здійснених у період з 1 жовтня попереднього року по 30 вересня поточного року на:

1) придбання садивного матеріалу плодово-ягідних культур, винограду та хмелю (далі – садивний матеріал), – у розмірі до 80 відсотків здійснених витрат (після проведення ними садіння або ремонту насаджень);

2) проведення робіт та придбання матеріалів для спорудження шпалер і встановлення систем краплинного зрошення (далі – роботи), – у розмірі до 50 відсотків здійснених витрат (після завершення монтажних робіт);

3) закупівлю техніки, механізмів та обладнання (зокрема іноземного виробництва, які не виробляються в Україні) для проведення технологічних операцій у виноградарстві, садівництві і хмелярстві (далі – техніка, механізми та обладнання) згідно із затвердженим Мінекономіки переліком такої техніки, механізмів та обладнання, – у розмірі до 30 відсотків їх вартості [5].

До переваг запропонованого стартапу Пронько Л.М. порівняно з іншими слід віднести орієнтацію запропонованої моделі на замкнутий цикл виробництва фермерами та використання відходів з переробки (табл. 3).

Таблиця 3

Переваги стартапу «Горіховий крафт»

Існуючі моделі вирощування горіху волоського	Горіховий крафт
Товар який реалізується	
Ядро горіху	Горіхова олія, макух
Орієнтація на покупців	
Залежно від цінових пропозицій та ядро горіху	Створення власної торгової марки та заключення довгострокових контрактів з покупцями
Переробка продукції	
Реалізація цілих горіхів або ядра	Поглиблена переробка з орієнтацією на виробництво готовою продукції
Використання відходів	
Відсутнє	Використання горіхової шкаралупи в медицині, виробництві мікропроцесорів та в якості твердого біопалива

Джерело: розроблено автором на основі [3, с. 21]

У подальшому запропонована командою стартапу «Горіховий крафт» модель може бути удосконалена шляхом:

- запуску масового виробництва горіхоколу «ГМК-350» на потужностях ДП «45 експериментальний завод»;

- створення маркетингової компанії, яка передбачатиме представлення прототипів розробок на ярмарках та фестивалях орієнтованих на фермерів;

- розробку в межах наукової діяльності Вінницького національного аграрного університету пресу для віджиму олії;

- залучення до реалізації проєкту кондитерських фабрик як інвесторів для потенційних фермерських господарств яким пропонується супровід в реалізації даного стартапу [3, с. 22].

Реалізація розробленого стартапу «Горіховий крафт» з реструктуризації фермерських господарств України сприятиме вирішенню таких завдань:

1) забезпечення харчової промисловості високоякісною та порівняно недорогою сировиною;

2) процвітання високорентабельного бізнесу в сільській місцевості, що, у свою чергу, сприятиме розвитку сільських територій;

3) задоволення потреб населення в органічних продуктах харчування (олія, горіх волоський), що вплине на оптимізацію раціону харчування;

4) зменшення викидів шкідливих речовин за рахунок зменшення витрат на ПММ порівняно з вирощуванням зернових культур;

5) використання відходів (шкаралупи горіха) для виробництва карбону (сировина для активованого вугілля, виробництва мікропроцесорів) [3, с.23].

Нами пропонується вдосконалення даного стартапу з метою організації виробництва горіхових паст – аналогів Nutella з використанням вітчизняної сировини. Можлива розробка унікальних рецептур орієнтованих наукраїнського споживача з перспективою виходу на світові ринки.

Окрім виробництва (вирощення) горіхів можна ще й зайнятись переробкою продуктів і виготовленням таких як медово-горіхові пасти чи горіхове молоко. На ці продукти в Україні також є попит. Виробництво молочного волоського горіха, який зберігається у замороженому вигляді. Заморожений горіх дуже популярний в спортивних клубах та студіях йоги. Він висушується і очищується методом органічного пілінгу. Ця технологія передбачає замочування ядра волоського горіха у воді, що в підсумку дає можливість отримувати до 80% більше вітамінів і поживних речовин для організму людини.

Для проведення продажу продукції потрібно розуміти свого покупця і під нього робити продукт у великих об'ємах. Без розуміння ринку продукт не буде проданий, а буде утилізований. Можна виходити і на європейський ринок, для цього потрібно проводити додаткові роботи по вивченню ринку. Для просування продукції, наприклад,можна брати участь у світових виставках, таких як: Fruit Logistika, Gool Food, Polagro. Участь у подібних заходах дасть можливість краще зрозуміти європейського покупця та ринок.

Висновки. Горіховий бізнес в Україні має усі підстави для розвитку зараз і у подальшому: значні площі насаджень, сприятливі природно-кліматичні умови. Але на нашу думку, українські виробники горіхів знаходяться в нерівних

умовах з закордонними колегами, які можуть взяти кредити на розвиток своєї справи на довгий проміжок часу (до 40 років) під 0,25−0,5%. Наприклад, у Франції якщо фермери впроваджують новітні технології – їх підтримують грантами, у неврожайні роки держава відшкодовує ризики. На жаль, в Україні такої практики немає, у нас держава допомагає аграріям компенсувати тільки садівний матеріал та зрошення, а ще обладнання та техніку.

Рентабельність інвестицій в проект вирощування горіхів може складати 180%. Тому що крім ядер горіхів, попитом на ринку користується і горіхова шкаралупа, яка становить близько 50% маси плоду. З неї виготовляється висококалорійне паливо. Шкаралупа також використовується у фармацевтичному виробництві і в сільському господарстві, як добриво.

Якщо цими перевагами будуть користуватися фермери уже зараз і закладуть високопродуктивні горіхові сади, то через 5-7 років вони дадуть перші врожаї і зможуть робити це протягом десятиліть.

Список використаних джерел:

1. Лановенко В. Золотий горішок: як вигідно інвестувати у волоський горіх. 2016. URL: http://agravery.com/uk/posts/show/zolotij-gorisok-ak-vigidno-investuvati-u-voloskij-gorih.

2. Луцяк В.В., Пронько Л.М., Мазур К.В., Колесник Т.В. Маркетинговий потенціал інновацій у олійно-жировому під комплексі: стан ринку, створення вартості, конкурентоспроможність. Вінницький національний агарний університет. Вінниця: ВНАУ. 2020. 221 с.

3. Мазур К.В., Гонтарук Я.В. Стан та перспективи розвитку вирощування та перобки горіху волоського в Україні. *Економічний дискурс.* 2021. Випуск 1-2. С. 18–27.

4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

5. Постанова КМУ від 10 березня 2021 р. № 185 Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-2021-%D0%BF#Text.

6. Українська горіхова асоціація URL: https://propozitsiya.com/ua/ukrayinska-gorihova-asociaciya.

Вікторія БАЛДИНЮК*,
студентка 4 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПИРТОВИХ ЗАВОДІВ В УМОВАХ ПРИВАТИЗАЦІЇ

Анотація. *Дана стаття присвячена сучасним напрямам удосконалення робити спиртових заводів у сфері досягнення енергонезалежності України. Доведення доцільності реструктуризації спиртових заводів з акцентом на виготовлення біоетанолу та біогазу як інструменти отримання енергонезалежності країни. Досліджено перспективи та недоліки біогазу порівнюючи його з природнім газом. Визначено екологічно-економічний ефект від роботи відповідних напрямів виробничої діяльності спиртових заводів. Досліджено основні перешкоди розвитку виробництва біогазу на спиртових заводах. Досліджено Стратегічні напрямки розвитку приватизованих заводів "Укрспирту" визначені комплексом заходів, які матимуть мультиплікаційний ефект. Аргументовано стратегічні пріоритети відродження спиртової галузі, які передбачають модернізацію та реорганізацію всіх виробничих ділянок цих підприємств.*

Abstract. *This article is devoted to modern areas of improvement of distilleries in the field of energy independence of Ukraine. Proving the feasibility of restructuring distilleries with an emphasis on the production of bioethanol and biogas as tools for energy independence of the country. Prospects and shortcomings of biogas have been studied by comparing it with natural gas. The ecological and economic effect of making the corresponding directions of production activity of distilleries is determined. The main obstacles to the development of biogas production at distilleries have been studied. The strategic directions of development of privatized Ukrspirt plants have been studied and determined by a set of measures that will have a multiplier effect. Strategic priorities for the revival of the alcohol industry have been argued, which include the modernization and reorganization of all production sites of these enterprises.*

Вступ. Розвиток виготовлення біогазу на спиртових заводах в умовах залежності України від поставок енергоресурсів є перспективним шляхом отримання державою енергонезалежності. Виготовлення рідких біопалив із біомаси вирішило б проблему не тільки енергетичної безпеки, а й стабілізувало б діяльність аграрного сектору економіки.

* Науковий керівник: к.е.н., ст. викладач кафедри аграрного менеджменту та маркетингу ВНАУ – Гонтарук Я.В.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в Україні триває процес приватизації державної власності, в тому числі і спиртової галузі.

Основними принципами приватизації підприємств спиртової та лікеро-горілчаної галузі є:

- платність відчуження майна;
- створення сприятливих умов для залучення інвестицій;
- повне, своєчасне та достовірне інформування громадян та інвесторів про об'єкт та умови приватизації;
- збереження під час приватизації та в післяприватизаційний період цілісних майнових комплексів, що приватизуються;
- додержання антимонопольного законодавства;
- етапність приватизації за видами виробництва [1, 2].

Що ж стосується самої процедури приватизації заводів Укрспирту: готує та передає до продажу об’єкти спиртової галузі Фонд державного майна України. Фонд проводить інвентаризацію та аудит кожного об’єкту та формує документи для ознайомлення інвесторами. Зацікавленими інвесторами в даному напрямку приватизації є виробники лікеро-горілчаної продукції; фармацевтичні компанії, зокрема виробники антисептиків; виробники автомобільного пального; аграрні компанії. З 01 липня 2020 року приватні компанії мають можливість отримувати ліцензію на виробництво та реалізацію спирту. Це унікальна можливість інвестувати та розвивати виробничий сектор економіки.

Історично спиртова галузь знаходилась у державній монополії наслідком цього є низька прибутковість через корумпованість виробництва при значних можливостях. Спиртова галузь – одна з найважливіших у промисловості. Від неї залежать понад 150 різних виробництв. І це не лише про спирт для харчового та медичного використання. Українські спиртзаводи виробляють етиловий ректифікований та денатурований спирти, сировину для антисептиків, біоетанол, спирт етиловий-сірець, фракцію головну етилового спирту, сивушне масло, діоксид вуглецю. Також українські заводи оснащені цехами з виробництва лікеро-горілчаних виробів, а тому за контрактом можуть виробляти найбільш якісні алкогольні напої. Галузь є може стати важливою складовою паливно-енергетичного сектору – виробляє біогаз та похідні добавки.

Аналізуючи результати сучасних досліджень можна зробити висновок, що виробництво біодизеля, є неоднозначним, так як він має високу ціну технологій виготовлення та в результаті еколого-економічні наслідки використання ресурсів біомаси. Отже, важливого значення посідає виготовлення біогазу в результаті біоенергетичної утилізації органічних відходів, які отриманні в процесі господарської діяльності підприємств аграрно промислового комплексу.

Біогаз це газ, що отримується після процесу метанового бродіння біомаси. Розпад біомаси відбувається в результаті впливу трьох типів бактерій. У ланцюжку харчування подальші бактерії живляться продуктами життєдіяльності попередніх. Перший тип – бактерії гідролізні, другий – кислотоутворювальні,

третій – метанотворні. У виготовлені біогазу беруть участь не лише бактерії класу метаногенів, а й всі 3-и види.

Для відродження спиртової галузі стратегічними пріоритетами мають бути передбачені такі процеси, як модернізація та реорганізація усіх можливих виробничих площадок підприємства. Такі процеси повинні бути направлені на:

- збільшення показників результатів роботи приватизованих підприємств методом підвищення об'ємів виготовлення та збільшення номенклатури й асортименту продукції;
- заміна імпортованої спиртовмісної продукції;
- зменшення ціни продукції внаслідок виготовлення її з вторинних енергоресурсів;
- виготовлення біогазу з після спиртової барди.

Реалізація стратегічних напрямів можлива через ефект розвитку приватизованих заводів ДП «Укрспирт» (рис.1).

В результаті вироблення спирту з зернової продукції побічним продуктом є барда, вона містить майже усі частини вихідної сировини, не враховуючи крохмаль який використовується для виготовлення біогазу. Аналізуючи можна зробити висновок, що є всі необхідні умови для виготовлення біогазу на спиртових заводах: наявна необхідна сировина (відходи) з температурою 40–50°С, а також вторинні джерела тепла (конденсати, лютерна вода тощо). Отже завдяки цьому можна без проблем здійснювати виробництво біогазу без додаткових витрат біоенергетичного палива на підігрів середовища у метантенках. В результі ми отримуємо біогаз при зброджуванні 1 м^3 цих відходів становить 45-50 м^3. На одному спиртозаводі середньої потужності можна одержати за добу 44 тис. м^3 газу, а за рік – близько 8 млн м^3.

У промисловій біогазовій установці частка устаткування становить 70-80% тому для керування усією установкою потрібно лише одного працівника не більше ніж на 2 години за робочий день.

Рівень перспективності ринку енергоносіїв для спиртових заводів розраховується на основі:

- підрахунку об'ємів ринку бензину та газу;
- обрахунок потенційних можливостей щодо входження на визначені напрямки ринку спиртових заводів з модернізованою продукцією (біогаз та біопаливо);
- разрахунок перспектив збільшення необхідності внутрішнього ринку енергоресурсів;
- потенційних перспектив отримання переваги на ринку даної продукції порівнюючи з імпортним природним газом та бензином [7, с. 9].

В України є усі потрібні умови для виготовлення рідких біопалив. Усі необхідні земельні ресурсами і рослинний потенціал, також за рухонок наявних виробничих потужностей. Станом на сьогодні перспективи біомаси в Україні, є придатними для вигідного виготовлення рідких органічних біопалив [4, 5].

Завдяки цьому є можливість говорити, що рентабельність цього напрямку є високою. За рік технічно-досяжний енергетичний потенціал рідкого біопалива

в Україні є становить 1 млн. т н.е. За допомогою його використання є змога щорічно економити приблизно 1,2 млрд. м. куб. природного газу. Найбільші кількість ресурсів рідкого біопалива сконцентровані у Вінницькій та Полтавській областях, де вони становлять близько 90 тис. т н.е./рік .

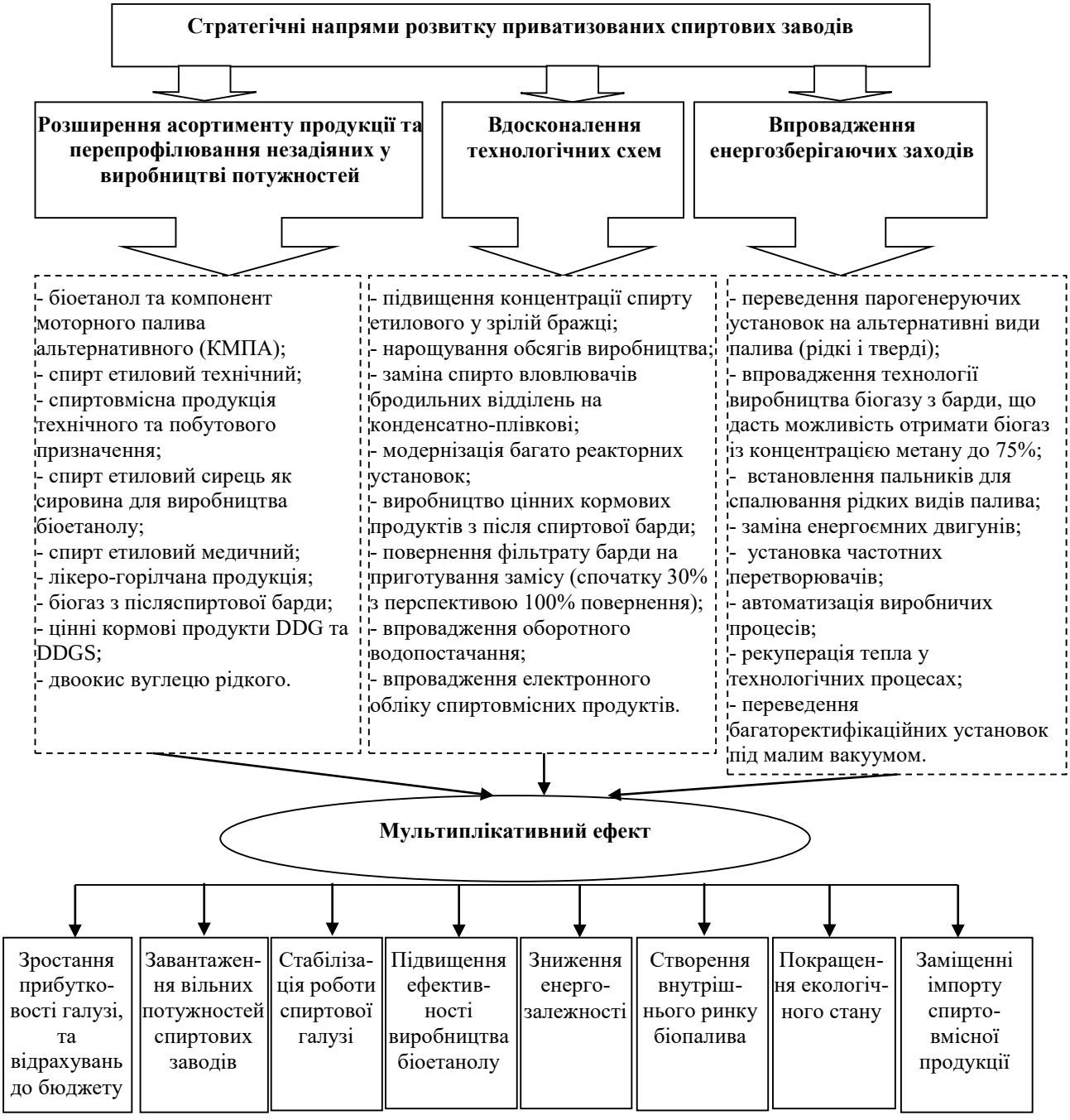

Рис. 1. Мультиплікативний ефект реалізації стратегічних напрямів розвитку спиртових заводів

Джерело: офіційний сайт підприємства ДП «Укрспирт» [3]

Зробивши економічний аналіз можна зазначити, що загальна світова тенденція йде до підвищення вартості на енергоресурси. Також варто зазначити, що залежність України від поставок нафтопродуктів із Росії та інших країн світу

робить її уразливою щодо забезпечення пальним автотранспорту, сільськогосподарських та іншого транспорту. Отже, збільшення територій для вирощування ріпаку та створення умов для виробництва біодизельного пального із застосуванням сучасних світових технологій та обладнання є важливим пріоритетом стратегічних завдань держави в сфері енергетики. Виготовлення біоетанолу здійснюється в більшості на перероблених спиртових заводах. Протягом останніх років вигтовлення паливного біоетанолу створено на основі чотирьох спиртових заводах. В планах на найближчі три роки залучити до виготовлення паливного біоетанолу ще восьми спиртових заводів. Використання рідкого біопалива дасть змогу зменшити викиди в атмосферу парникових газів і буде мати позитивний вплив на скорочення імпорту нафтопродуктів.

За даними Міністерства фінансів України станом на початок 2022 року були сформовані досить значні запаси паливних ресурсів (табл. 2).

Таблиця 2

Використання і запаси паливних продуктів в Україні в 2021 р.

	Використано за 2021		Залишки на 1.01.2022
Вугілля кам'яне	тис. тонн	39164,5	1394,8
Газ природний	млн м³	28740,2	13517,3
Бензин моторний	тис. тонн	374,7	132,7
Газойлі	тис. тонн	4188,2	330,0
Мазути топкові	тис. тонн	187,3	78,8
Пропан і бутан скраплені	тис. тонн	252,1	19,3

Джерело: сформовано автором на основі [8]

Головними причинами переважання спиртових заводів на ринку біопалива є все потрібне технічне забезпечення, наявність висококваліфікованих професійних працівників, розміщення в сировинних зонах, добре розвинута інфраструктура (побутова, транспортна), наявність потрібних обсягів технологічної води, великий досвід роботи у сфері працівників відповідних виробництв.

Висновки. Покращення та розвиток технологій на виробництвах спиртової галузі АПК є актуальним завданням стратегічного розвитку регіону. Завдяки наведеним заходам є можливість: збільшення зовнішніх інвестицій в галузь; покращити способи управління в харчовій промисловості; збільшити показники валового регіонального продукту та зростання розміру прибутку галузі в цілому.

Також виробництво біогазу та біоетанолу на український спиртових заводах дасть змогу мати такий вплив на економіку:

- частково забезпечити енергетичну українську незалежність;
- зменшити витрати спиртових заводів на енергоносії;
- покращити екологічний стан водних ресурсів;
- забезпечити тваринницьку галузь білковими кормами.

Головною перешкодою для розвитку виробництва біогазу на спиртових заводах є в основному велика вартість модернізації. Проте, стимулюючи розвиток альтернативної енергетики та посилюючи штрафи за викиди відходів спиртової галузі, ці проблеми можна вирішити на законодавчому рівні. Розробка відповідних механізмів буде вимагати надалі наукових досліджень у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Перспективи приватизації заводів Укрспирту URL: https://ua.interfax.com.ua/news/press-release/720016.html.
2. Приватизація спиртової галузі. URL: https://privatization.gov.ua/alcohol-industry/
3. Сайт ДП «Укрспирт» URL: http://ukrspirt.com/ (дата звернення 27.03.2022р).
4. Мазур К.В., Ясінська Б.О. Виробництво біогазу як напрям поліпшення екологічної ситуації Вінницької області. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління.* 2022. № 1 (34). С. 170–174.
5. Гонтарук Я.В. Перспективи виробництва біогазу на цукрових заводах України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2022. Випус 1 (34). С. 69–75.
6. Біонергетика URL: https://saee.gov.ua/uk/ae/bioenergy.
7. Мазур А.Г., Гонтарук Я.В. Економічна ефективність виробництва біогазу з відходів підприємств спиртової галузі Вінницького регіону. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Економічні науки.* 2012. 1(56). Т 1. С. 7-12.
8. Використання паливних продуктів. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/energy/2021/.

Тетяна РОМАНОВА*
студентка 3 курсу
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

МЕХАНІЗМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Анотація. *Сучасні екологічні проблеми України та негативні чинники впливу окремих галузей промислового виробництва на здоров'я людини зумовлюють необхідність спрямовувати зусилля держави в напрямі забезпечення відповідного рівня екологічної безпеки, формувати та реалізувати*

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії ВНАУ – Колесник Т.В.

відповідну державну та регіональну екологічну політику, основна мета якої має бути спрямована на вирішення проблем охорони довкілля та запобігання виникненню екологічних загроз. З огляду на це особливої актуальності набувають визначення механізмів державного управління у сфері формування й реалізації екологічної політики на регіональному рівні та розроблення наукових підходів у теорії та практиці сучасного державного управління.

Abstract. *The modern ecological problems of Ukraine and negative factors of influence of separate industries of industrial production on a health of man predetermine a necessity to direct effort the state in direction of providing of corresponding ecological strength security, to form and realize a corresponding public and regional ecological policy the primary purpose of that must be sent to the decision of problems of guard of environment and prevention of origin of ecological threats. Taking into account it the special actuality is acquired by determinations of mechanisms of state administration in the field of forming and realization of ecological politics at regional level and development of scientific approaches in a theory and practice of modern state administration.*

Вступ. Початок XXI століття характеризується двома важливими деструктивними тенденціями у розвитку цивілізації: загрозою міжнародної безпеки та забруднення навколишнього середовища. Темпи та масштаби цих процесів визначаються системою політичних підходів на державному рівні.

Як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях особливого значення набуває питання своєчасного виявлення та відстеження екологічних проблем і визначення шляхів їх запобігання та подолання. Безумовно, кожній країні відповідає свій комплекс екологічних характеристик, а кожному регіону – специфічний набір індивідуальних екологічних проблем.

Виклад основного матеріалу. Згідно з рейтингами Центру екологічної політики та права Уельського університету (Yale Center for environment Law and Policy) серед країн, Україна займає 60 – те місце, що свідчить про погіршення стану довкілля як для життєво важливого середовища існування людини так і для національної безпеки, тому, ризик виникнення надзвичайних ситуацій в Україні став набагато більший ніж в інших розвинутих країнах, зокрема країнах Європейського союзу [3].

Регіональна екологічна політика держави є органічною складовою національної екологічної політики, вона має розглядаєтися у двох аспектах. Перший – це екологічна політика держави по відношенню до регіонів (державна РЕП), другий – екологічна політика, яка здійснюється регіонами. Перша реалізується центральними органами державної влади, друга – місцевими органами влади і самоврядування. В цьому плані особливого значення набуває розмежування повноважень між різними гілками влади у сфері природокористування і охорони НПС [1].

Регіональна екологічна політика здійснюється за допомогою механізмів, спрямованих на стимулювання розвитку регіонів, тому узагальнивши існуючі

визначення поняття механізмів у широкому розумінні, можна констатувати, що вони включають об’єкти і суб’єкти, інституційні засади, принципи, пріоритети (цілі і завдання), методи та інструменти тощо.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що при досить високому рівні нормативно-правового забезпечення екологічна політика України має низку протиріч між галузевим й природоохоронним законодавством, а саме, ЗУ "Про охорону навколишнього природного середовища" (1991 р.) є стержневим у цій сфері, він проголошує та запроваджує систему управління в галузі природокористування [2].

У Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 р. визначено мету національної екологічної політики – це стабілізація і поліпшення екологічного стану території України, шляхом утвердження державної екологічної політики, як інтегрованого чинника соціально-економічного розвитку держави, для забезпечення переходу до сталого (екологічно збалансованого) розвитку та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем [4].

Екологічна політика складається з чотирьох рівнів:

1) Міжнародний (глобальний);
2) Державний (національний);
3) Регіональний (обласний);
4) Місцевий (місто, село, підприємства і т.д.).

Ми будемо розглядати детальніше саме регіональний рівень та забезпечення ефективної роботи на ньому екологічної політики. У стратегіях державної політики України на період до 2020 року, були розроблені національні плани дій, які будуть інтегровані на посиленні ролі органів місцевого самоврядування в процесі реалізації регіональної державної політики. Найбільші можливості для функціонування системи регіональної екологічної політики, згідно з чинним законодавством, мають місцеві ради.

Цілі екологічної політики в регіоні: [2].

1) збереження безпечного для існування НПС;
2) гарантування захисту життя та здоров’я населення від негативного впливу забрудненого НПС;
3) досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи;
4) охорона, раціональне використання й відтворення природних ресурсів.

Відповідно до статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування», до виключних повноважень ради належить, зокрема: затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування, в тому числі екологічних; вирішення питань регулювання земельних відносин; встановлення розмірів плати за користування природними ресурсами, що є у власності відповідних територіальних громад; вирішення відповідно до закону питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення, а також про скасування такого дозволу; прийняття рішень про організацію територій і об’єктів природно-заповідного

фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, які мають екологічну, історичну, культурну цінність і охороняються законом [5].

Це означає, що прийнятий закон полегшує забезпечення вирішення екологічних проблем, так як кожна громада зосереджена саме на своїй місцевості.

Роботу екологічної політики регіонів ми можемо розглянути на прикладі Вінницької області. У Вінницькій області існує ряд екологічних проблем, таких як:

1) Забруднення атмосферного повітря викидами промислових підприємств та автотранспорту (підприємства енергетичної промисловості, сільського господарства, переробної промисловості та транспортні підприємства);

2) Забруднення водних об'єктів скидами забруднюючих речовин із зворотними водами промислових підприємств, підприємств житлово-комунального господарства ;

3) Утилізація і знешкодження радіоактивних відходів, ліквідація накопичувачів радіоактивних відходів, рекультивація земель і т.д.

Для вирішення екологічних проблем Вінницька громада визначила для себе цілі, і робить все необхідне для того, щоб їх реалізувати. Реалізовується розвиток велосипедної інфраструктури, розвиток електро- та міського громадського транспорту. Впроваджуються новітні технології та обладнання зі збирання, сортування та утилізації відходів і т.д.

Існує велика кількість проблем реалізації державної екологічної політики України такі як: [4].

- відсутність розмежування управління природокористуванням та контролем за станом навколишнього природного середовища;
- часткове призупинення дії процедур Кіотського протоколу;
- зауваження щодо виконання Орхуської конвенції;
- відсутність системи екологічної освіти;
- інформування експертів та громадськості з екологічних питань;
- відсутність системного моніторингу стану навколишнього
- природного середовища на основі сучасних технологій;
- проблеми оцінки актуальної радіологічної ситуації, які були законодавчо та нормативно віднесені до таких, що постраждали в результаті аварії на Чорнобильській АЕС;
- проблеми реконструкції інфраструктури житлово-комунального господарства населених пунктів, перш за все великих міст;
- екологічні проблеми пов'язані із поводженням з небезпечними відходами, зруйнованими сховищами, знятими з експлуатації шахтами та кар'єрами;
- проблеми деградованих в результаті виснажливої та екологічно недбалої експлуатації сільськогосподарських земель;

- руйнація природного середовища унікальних рекреаційних регіонів (Карпати) в результаті несистемної і, часто, безконтрольної господарської діяльності;
- адаптація економіки України до глобальних змін клімату;
- гармонізація національної системи обліку та контролю звітності господарчих суб'єктів різної форми власності з екологічних та економічних показників до стандартів ЄС та ООН [3].

Висновки. Таким чином, регіону як адміністративно – територіальній одиниці властиві екологічні, географічні, соціальні, культурні, демографічні, економічні, фінансові, політичні та інші особливості. Екологічна політика регіону передбачає такі види діяльності, як планування, реалізацію, контроль, аналіз, виправлення та врахування помилок, а саме, впровадження цілої системи активних законодавчих, адміністративних і економічних заходів і важелів впливу, що використовують органи державної влади для обмеження викидів шкідливих речовин у природні й техногенні середовища, на сьогоднішній день, це мають здійснювати органи державної влади в регіоні, органи місцевого самоврядування, підприємства, неурядові організації та населення певного регіону, що в сукупності спрямовано на екологізацію виробництва і споживання як продуктів так і послуг, попередження негативних наслідків від економічної діяльності на своїй території, виховання екологічної культури та прихильності місцевої спільноти.

Список використаних джерел:

1. Лутковська С.М. Економічні механізми модернізації системи екологічної безпеки сталого розвитку Галицький економічний вісник. 2020. №3(64). С. 25-31

2. Лутковська С.М. Модернізація системи екологічної безпеки еколого-економічного розвитку Український журнал прикладної економіки. 2019. Т. 4. №4. с. 216-225

3. Калетнік Г. М., Лутковська С. М. Вектори подолання трансформацій еколого-економічної та соціальної безпеки сталого розвитку на основі модернізації Агроеклологічний журнал. 2020. № 2. с.15-23

4. Матвійчук В. К., Чугаєнко Ю. О., Савенков О. І. Екологічна політика в системі державного управління національним господарством: монографія. Київ: Національна академія управління, 2013. 198 с. URL : https://www.nam.kiev.ua/files/publications/978-966-8406-83-6-monog.pdf

5. Мерзляк А. В., Віхорт Ю. В. Програмно-цільовий підхід у реалізації екологічної політики України. Право та державне управління. 2020. № 4. С. 262-269.

Ілля ЛЯШЕНКО *
студента 3 курсу
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЕКОНОМІЧНА ДЕЗІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ РЕГІОНІВ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Анотація. *Сучасні економічні відносини України із зовнішнім світом знаходяться в стані переходу до нової системи організації міжнародних економічних зв'язків, пов'язаних з пошуком шляхів ефективного інтегрування у світове співтовариство, з відновленням стійких торгових зв'язків з іншими країнами світу, із забезпеченням захисту своїх національних інтересів в умовах швидко мінливого зовнішнього середовища. У XXI ст. Україна ввійшла з невирішеними соціально-економічними проблемами. За роки функціонування національної економіки в умовах переходу до ринкових відносин усе ще не досягнуто значних економічних результатів, за якими можна було б зробити висновки про подолання цих проблем. У багатьох регіонах України недостатньо ефективно використовуються матеріальні, природні й соціальні ресурси, не зменшується дебіторська і кредиторська заборгованості, усе ще не переборені бар'єри, що перешкоджають входженню України у світовий економічний простір.*

Abstract. *Ukraine's current economic relations with the outside world are in a state of transition to a new system of international economic relations, associated with finding ways to effectively integrate into the world community, with the restoration of stable trade relations with other countries, with security. protection of their national interests in a rapidly changing external environment. In the XXI century. Ukraine has entered with unresolved socio-economic problems. During the years of functioning of the national economy in the conditions of transition to market relations, significant economic results have not yet been achieved, from which it would be possible to draw conclusions about overcoming these problems. In many regions of Ukraine, material, natural and social resources are not used effectively enough, receivables and payables are not reduced, and barriers to Ukraine's entry into the world economic space have not yet been overcome.*

Вступ. Одна з найбільш важливих проблем сучасної економічної науки полягає у необхідності формування єдиного економічного простору України. Її вирішенню сприяють внутрішні й міжрегіональні інтеграційні процеси, результатом яких покликане стати підвищення ефективності розвитку соціально – економічної системи регіону. Взаємодія регіонів у межах території

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії ВНАУ – Колесник Т.В.

країни та встановлення взаємин між регіонами різних країн в економічних, соціальних й інших сферах представляється одним із ключових факторів, що сприяють підвищенню ефективності регіонального розвитку, а це, у свою чергу, є одним з найважливіших пріоритетів державних і регіональних органів влади.

Виклад основного матеріалу. У контексті загальнонаціонального та територіального соціально-економічного зростання важливою складовою визначення прогресивних напрямів інтеграції є відслідковування нагальних проблем, що гальмують процеси міжрегіонального співробітництва, зокрема таких, як: [2].

1) відсутність законодавчого закріплення сутності та чіткого правового підґрунтя для регулювання міжрегіонального співробітництва;

2) неналежне інституційне забезпечення процесів міжрегіональної співпраці;

3) слабка інтенсивність та економічна зацікавленість суб'єктів і учасників у співробітництві;

4) низький рівень професійної компетенції уповноважених співробітників органів місцевого самоврядування й, відповідно, низький рівень використання інструментарію міжрегіонального співробітництва;

5) незадовільне інфраструктурне забезпечення та недосконала галузева структура економіки;

6) несприятливий інвестиційний клімат у країні та регіонах;

7) високий рівень тінізації процесів співпраці та присутність корупційної складової;

8) низька інформаційна підтримка та ізольованість процесів інтеграції регіонів;

9) зниження довіри до кращих практик міжрегіонального співробітництва.

Для формування національного економічного простору, консолідованого за рахунок активізації інтеграційних процесів регіонів нагальною стає інституційне забезпечення міжрегіонального співробітництва, до якого відноситься: [3].

1) унормування визначення та процесів здійснення міжрегіонального співробітництва шляхом прийняття Закону України «Про міжрегіональне співробітництво в Україні»;

2) розробка та затвердження Державної програми розвитку міжрегіонального співробітництва на основі системного підходу;

3) визначення Міністерства розвитку громад і територій координатором міжрегіонального співробітництва;

4) призначення науково – аналітичної установи (зі складу Національної академії наук України чи засновану на кошти грантодавців) загальнодержавним консультантом щодо процесу міжрегіонального співробітництва;

5) розробка методичних рекомендацій для органів місцевого самоврядування щодо укладання та виконання угод міжрегіонального співробітництва;

6) залучити Агенції регіонального розвитку до співпраці з органами місцевого самоврядування в площині інформаційної підтримки інвестиційного іміджу кожного регіонів та створення позитивних образів їх соціально-економічного розвитку, створивши відповідну програму на державному рівні;

7) розробка та запровадження методики обрахунку статистичних показників відображення стану міжрегіонального співробітництва тощо.

До комплексу основних інструментів та заходів з інтенсифікації інтеграційних взаємодій в межах міжрегіональних економічних систем можуть бути включені: [3].

1. Удосконалена модель взаємовідносин центру з регіонами, яка дозволить завершити перехід від державного квазі – патерналізму до системи збалансованого партнерства між центром та регіонами.

2. Спільна програма міжрегіональної інтеграції, яка окреслює коло основних завдань даного процесу, визначає його структуру, функціональний зміст, початкові та кінцеві параметри, склад учасників, розподіл повноважень і обов'язків між ними.

3. Спільний бюджет розвитку взаємодіючих регіонів, консолідуючий у своєму складі інвестиційні ресурси, необхідні для реалізації прийнятної програми міжрегіональної інтеграції. Такий бюджет на початку формується як форма фінансово-інвестиційного об'єднання регіональних інвестиційних ресурсів, а в подальшому послідовно розгортається як новий інститут фінансово-інвестиційного характеру.

4. Позабюджетний фонд підтримки міжрегіональних ініціатив та інновацій, існування якого обумовлене необхідністю відмежування даних потреб від жорстко регульованого бюджетного процесу.

5. Локальні інвестиційні програми міжрегіональної інтеграції, які б конкретизували спільну програму міжрегіональної інтеграції; при цьому кожна локальна програма повинна володіти підтвердженими джерелами реалізації: емісія цінних паперів, інвестиційні кредити, пряме вкладання коштів учасників тощо.

6. Угоди щодо регіонального розвитку як інститут договірних відносин. Практика показала, що такі угоди Кабміну з Донецькою, Львівською, Волинською, Вінницькою, Івано-Франківською та Херсонською облрадами у довоєнний період не «спрацювали». Можливо це сталося тому, що угоди не супроводжувалися перерозподілом повноважень між Кабінетом міністрів та облрадами (на користь останніх), зокрема щодо формування бюджету та проведення адміністративно-територіальної реформи. Нині на такому перерозподілі повноважень найбільше наполягає Одеська облрада.

7. Угоди регіонів – учасників інтеграційного процесу із крупними інвесторами про вклад у програми інтеграції та преференції, які отримає інвестор. Коло учасників такої угоди відповідає рівню завдань інтеграційних взаємодій та інвестиційної привабливості наявних ресурсів, факторів і елементів інфраструктури.

8. Спільні облігаційні позики регіонів, які формуються з метою інвестиційного використання наявних на їх територіях заощаджень, недоступних

для звичайного залучення суб'єктами, які функціонують за межами тієї чи іншої регіональної системи. Мова йде про один із найефективніших інструментів зниження міжрегіональних соціально – економічних бар'єрів.

9. Формування та розвиток інфраструктури міжрегіональних інтеграційних взаємодій, яка забезпечить розширення та поглиблення інтеграційних процесів. Вказана інфраструктура може бути класифікована як «несуча конструкція» процесу інтеграції регіональних систем.

10. Інтеграційне партнерство влади та бізнесу.

11. Реалізація стратегій, програм і проектів регіонального розвитку через органи місцевого самоврядування також виявилися недостатньо результативними, тому що реформа децентралізації не тільки не підвищила роль регіональних органів влади у їх реалізації, а навпаки, знизила її, це пов'язано з тим, що ланка управління обласного рівня фінансово «обезкровлюється» (кошти з державного бюджету йтимуть напряму в ОТГ, минаючи і обласну, і районну ланки).

Дещо краща фінансова забезпеченість (хоча й недостатня) галузевих стратегій, програм і проектів, що реалізуються в рамках медичної, освітньої та інших реформ, потребує запровадження т. зв. територіально-орієнтованого підходу. Він передбачає, що міністерства й відомства при розробці та реалізації секторальної політики мають виходити не тільки з державних і галузевих, а й регіональних інтересів. У зв'язку з цим дуже важливо підвищити ефективність роботи Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку. При поєднанні її зусиль із зусиллями агенцій регіонального розвитку, створення і функціонування яких вимагає суттєвого удосконалення правових засад, має різко зрости забезпечення реалізації програм регіонального розвитку, схвалених постановою КМУ від 12 вересня 2018 року, а саме: [5].

- «Інноваційна економіка та інвестиції»;
- «Сільський розвиток»;
- «Розвиток туризму»;
- «Розвиток людського потенціалу»;
- «Загальноукраїнська солідарність»;
- «Підтримка розвитку депресивних територій»;
- «Ефективне управління регіональним розвитком».

Отже, успішність формування та ефективність функціонування міжрегіональних економічних систем в Україні вимагає спільних зусиль держави, регіонів і бізнесу як основних учасників процесу міжрегіональної економічної інтеграції. Стосовно міжрегіонального рівня співробітництва країн, що інтегруються, максимальним рівнем інтегрованості країн варто вважати стан, при якому регіони країн мають між собою прямі стійкі економічні, культурні, гуманітарні та інші зв'язки, але при цьому не відбувається політичне об'єднання держав.

Список використаних джерел:

1. Богдан Н. М. Узгодження економічних інтересів як ресурсне забезпечення регіонального розвитку. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Т. 3, № 1. С. 6-19.
2. Булек М., Луцевич О. Стійка Україна. Захист суспільства від російської агресії. *Український форум*. 2020, червень. URL : https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2020-10/2020-09-17-resilient-ukraine-boulegue-lutsevych-ukainian.pdf
3. Ексклюзивність регулювання соціально-економічного розвитку регіонів: сутність, прояви та загрози: наукове видання. [наук. ред. С. Л. Шульц]. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України». Львів. 2020. 106 с.
4. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ : ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. 405 с.
5. Романенко В. А., Лазебна І. В. Міжрегіональна інтеграція в промисловості як чинник формування економічного простору України. *Економіка та держава*. 2019. № 3. С. 10–15.
6. Сторонянська І. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку *: [монографія]*. Львів: ІРД НАН України., 2009. 392 с.
7. Явір В.А. Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт: монографія. Київ: Логос. 2018. 468 с.

Олександр ДЕЛІКАТНИЙ*,
студент 4-го курсу,
факультет агрономії та лісівництва
Вінницький національний аграрний університету
Вінниця, Україна

РОЗРАХУНОК ПОТРЕБИ КОНТЕЙНЕРІВ ДЛЯ ТПВ

Анотація. *У статті представлений метод визначення необхідної кількості контейнерів для ТПВ у населених пунктах, який використовують на практиці. На території України багато несанкціонованих сміттєзвалищ, які утворюються в наслідок нестачі спеціально відведених і обладнаних місць для збору сміття. Такі сміттєзвалища несуть велику небезпеку через те, що утворюються досить швидко і не контролюються відповідними установами, через це практично неможливо встановити їх точну кількість та умовну потенційну небезпеку, але не варто її недооцінювати. Вони несуть загрозу не*

* Науковий керівник: к.е.н, доцент, завідувач кафедри аграрного менеджменту та маркетингу ВНАУ – Мазур К.В

лише для навколишнього природнього середовища включаючи фауну, а й для здоров'я та життя людини.

Abstract. *The article presents a method of determining the required number of containers for solid waste in settlements that is used in practice. There are many unauthorized landfills in Ukraine, which are formed due to the lack of specially designated and equipped places for garbage collection. Such landfills are very dangerous because they are quite fast and are not controlled by the relevant institutions, it is almost impossible to establish their exact number and conditional potential danger, but it should not be underestimated. They pose a threat not only to the protection of the environment, including fauna, but also to human health and life.*

Вступ. Забруднення антропогенного походження постійно циркулюють у навколишньому середовищі. Багато з них високотоксичні, здатні передаватися по трофічних ланцюгах, важко піддаються фотолітичному, хімічному або біологічному розкладу, погано розчинні у воді і добре розчинні в жирах, що призводить до їх накопичення в тканинах живих організмів, при цьому їх концентрації можуть в 700 тис. разів перевищувати фонові. Найбільш численні і різноманітні за будовою органічні сполуки природного і антропогенного походження, їх прийнято визначати як стійкі органічні забруднювачі. Негативно впливають на здоров'я людей і тварин, можуть призводити до летальних випадків.

Виклад основного матеріалу. Щороку кожен Українець генерує від 300 до 500 кілограмів сміття. Якщо говорити глобальніше та про відходи загалом, то кожного року, за даними держстату, загальна сума сягає понад 350 мільйонів тонн сміття, а загалом на сміттєзвалищах накопичено 12,44 мільярда тонн. З усіх відходів, які там зберігаються, можна переробити близько 20% – метал, папір, скло, деякий пластик, а ще є органіка, яка складає до 50%! Проте зараз на переробку потрапляє лише 3-5% [1].

Весь інший обсяг сміття потрапляє на звалища ТПВ. Такі цифри дозволяють уявити, скільки сміттєзвалищ є у нашій країні, а саме – 6 тис. легальних, загальна площа яких складає 9 тис. га. Але це не все, адже є ще й нелегальні. Мова йде про ділянки землі, на яких безконтрольно зберігаються найрізноманітніші відходи. За приблизними підрахунками по всій території України є близько 30 тисяч нелегальних сміттєзвалищ, які утворюються біля кожного села. За різними даними лише пластик становить від 13% до 20% усього сміття за обсягом, а це близько 80 кг на рік з людини [1].

Проблема не лише у сортуванні і вивезенні сміття, а й у наявності відповідних місць збору, оскільки не всі населені пункти мають достатню кількість контейнерів для сміття.

Антропогенно-техногенний вплив на довкілля збільшується і досяг критичних значень, що позначилось значною мірою на деградації сільськогосподарського ґрунтового покриву.

Звалища побутових відходів утворюють високий ступінь ризику для здоров'я населення, що мешкає поблизу цих звалищ, адже вони є місцями розмноження комах, гризунів, бродячих тварин, що переносять збудників інфекцій. Слід зазначити, що на теперішній час рівень забруднення земель від полігонів ТПВ оцінюється за загальним умістом забруднюючих речовин-індикаторів забруднення. Інформативність цього показника обмежена, тому що він не дає можливості визначити рухливість шкідливих речовин, їхні міграційні особливості, можливості переходити в інші середовища, насамперед, у рослини і водні горизонти.

За існуючими даними, кількість облаштованих полігонів ТПВ не перевищує 10% від їх загальної кількості, що може свідчити як про нагромаджений, так і зростаючий негативний вплив полігонів ТПВ на екологічну ситуацію.

В Україні відсутні стратегічні плани щодо зменшення втрат їжі та утворення харчових відходів. Саме харчові відходи, які складають 45-50% від загальної маси ТПВ є проблемою сортування і переробки в нашій країні.

Органічні відходи насправді дуже шкідливі для звалищ, адже, змішуючись з різними токсичними речовинами, утворюється небезпечна рідина, яка потім потрапляє у ґрунтові води. Органіка, яка розкладається вивільняє метан, що призводить до пожеж на звалищах. Тому є доцільним виокремити роботу над вилученням органічних мас, а саме - запровадити їх сортування в окремі резервуари [2].

В Україні до сьогодні не здійснюється систематичний моніторинг структури ТПВ. Єдиними джерелами статистичних даних можуть слугувати невеликі дослідження, які проводяться операторами ТПВ та відповідними асоціаціями [2].

Незважаючи на окремі рішення, що були схвалені Урядом України, щодо вирішення проблем ефективного та екологічно безпечного поводження з твердими відходами, зокрема тими, що накопичуються в результаті господарської діяльності агропромислового комплексу держави, практична їх імплементація задекларованих Урядом заходів, на сьогоднішній день, знаходиться на низькому рівні. Серед низки стримуючих факторів, в ролі основних можна виділити: відсутність об’єктів централізованої утилізації та економічно доступної для малих об’єктів господарювання технологічної бази переробки відходів, неефективність контролю за навколишнім середовищем та необхідної практики управління [3]. Вище перераховані причини та складнощі представляють актуальність теми та її важливість.

Ксенобіотики. Ксенобіотики можуть бути віднесені до пріоритетних забруднювачів регіону. Близько 60 таких речовин увійшли в міжнародний перелік пріоритетних забруднювачів:

- пестициди;
- промислові речовини;
- поліциклічні ароматичні вуглеводні;
- органічні сполуки металів.

Основні типи токсикації і детоксикації представлені на (рис.1).

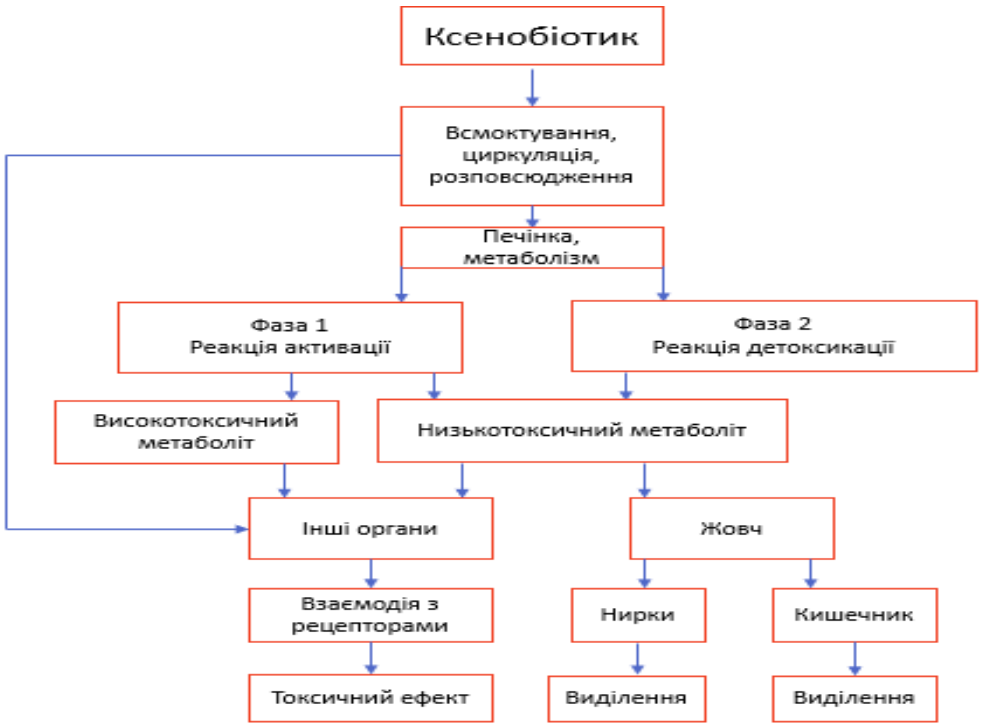

Рис. 1. Дія ксенобіотиків на організм людини
Джерело: розроблено автором на основі [4]

Судячи зі схеми можна зробити висновок, що сміття яке накопичується у невідповідних місцях рано чи пізно матиме негативний вплив на здоров'я людей і тварин.

Шотландські вчені зазначають, що шлунки 90% морських птахів заповнені частинками пластику, а в 2050 році, за їхніми прогнозами, у світі не залишиться фактично жодної морської птахи, в шлунку якої не було б пластику. Типи сміттєвозів представлені на (рис.2).

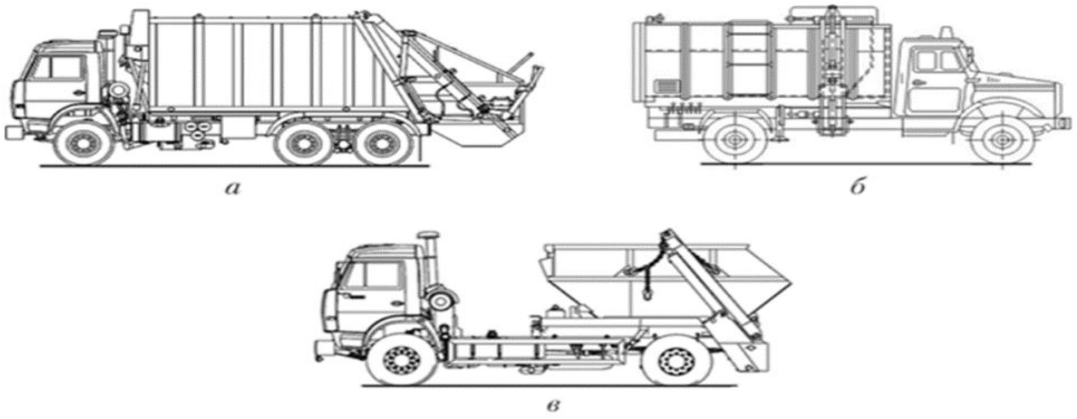

а – із заднім завантаженням; б – з бічним завантаженням; в – бункеровоз

Рис. 2. Техніка якою користуються в Україні для вивозу сміття
Джерело: систематизовано автором на основі [5]

Розрахунок потреби контейнерів для ТПВ проводять за формулою:

$$C = (P \times N \times Кн) / 365 \text{ (м}^3 \text{ / добу)} \quad (1.1)$$

де Р - кількість жителів, які будуть користуватися баками.

N - норма накопичення сміття на 1 жителя в рік:

• в облаштованому житловому фонді - 1,32 м³;

• в невпорядкованій - 1,5 м³;

• в приватному секторі без каналізації - 2,0 м³.

Кн = 1,25 - коефіцієнт, що враховує нерівномірність накопичення відходів.

365 - число днів в році.

Далі проводимо розрахунок числа контейнерів за формулою:

$$N = (C \times T \times Кр) / (V \times Кз) \text{ (шт.)} \quad (1.2)$$

де С - добове накопичення ТПВ.

Т - максимальний час накопичення відходів. При температурі повітря нижче + 5 ° С вивезення ТПВ допускається здійснювати не менше 1 раз в 3 дня, значить,

Т = 3.

Кр = 1,05 - коефіцієнт, що враховує повторне наповнення бака сміттям, що залишилося після вивантаження.

V - об'єм обраного контейнера.

Кз = 0,75 - коефіцієнт заповнення бака, який передбачає наповнення його сміттям тільки на ¾.

Розрахуємо добовий обсяг накопичуваних ТПВ для с. Слобода-Шаргородська**:**

$C = (3140 \times 1{,}32 \times 1{,}25) / 365 = 14{,}194$ (м³ / добу)

Розрахуємо необхідну кількість баків ємністю 1 $м^3$

$N = (14{,}194 \times 3 \times 1{,}05) / (1 \times 0{,}75) = 59{,}61$

Округлюємо отримане значення до 60 (шт.).

Саме така кількість контейнерів буде оптимальною для даного населеного пункту. За формулою яка продемонстрована вище можна розрахувати необхідну кількість для будь-якого населеного пункту із врахуванням усіх особливостей. План місцерозташування контейнерів представлений на (рис. 3).

Рис. 3. Умовне позначення місця розташування трьох контейнерів для твердих побутових відходів. Розміщення контейнерів на супутниковому знімку по території Вінницької області Жмеринського району село Слобода-Шаргородська

Джерело: систематизовано автором [6], умовні позначення сформовано автором на основі розрахунків за формулами (1.1) та (1.2)

У цілому виконаний аналіз стану полігонів ТПВ та їх негативний вплив на земель сільськогосподарського призначення України дозволяє сформулювати такі рекомендації щодо першочергових заходів:

1) удосконалення системи моніторингу зон впливу полігонів ТПВ, у тому числі з використанням технологій дистанційного зондування землі (ДЗЗ);

2) удосконалення обліку обсягів та складу ТПВ, впровадження їх первинного сортування та утилізації на підприємствах міст та селищ з метою використання як вторинних сировинних ресурсів;

3) еколого-технологічна реконструкція полігонів ТПВ, у т. ч. обладнання системами водно-екологічного захисту (нагірні водоперехватні канави, фільтраційні екрани та завіси);

4) розробка та реалізація програм з урахуванням вимог та положень міжнародних стандартів серії ISO.

Висновки. Проблему з необлаштованими місцями для збору твердих побутових відходів можливо і потрібно вирішувати негайно, для цього є всі необхідні ресурси і, що не менш важливо – методи , які були представлені вище. В Україні є все можливе аби вирішити проблему зі сміттям, варто лише підготувати працюючу законодавчу базу та систему пільг і покарань, які стосуватимуться сортування і вивезення сміття у невідповідні для цього місця.

Список використаних джерел:

1. Пономаренко М. «Не тренд, а необхідність: чому важливо сортувати відходи» 1 квітня 2021р.[Електронний ресурс]. https://24tv.ua/ne-trend-neobhidnist-chomu-vazhlivo-sortuvati-novini-ukrayini_n1584752 (Дата звернення: 26.03.2022, 01.04.2022).

2. Алєксєєв О.О. «Екологічно безпечна утилізація органічних відходів у контексті реалізації зеленого курсу в Україні» Всеукр. наук.-практ. конф. «Реалізація європейського зеленого курсу в Україні: погляд молодих учених», 14-15 травня 2021.

3. Купчук І. М., Токарчук О.А., Гонтар В. Г., Дідик А.М. «Аналіз балансу потужності технологічної системи подрібнення рослинних сільськогосподарських відходів» Техніка, енергетика, транспорт АПК. Вінниця: ВНАУ. 2020. № 4 (111). – 122 с.

4. Особливості впливу забруднюючих речовин на живі організми та циркуляція канцерогенів у навколишньому середовищі. [Електронний ресурс]. https://stud.com.ua/123065/ekologiya/osoblivosti_vplivu_zabrudnyuyuchih_rechovin_zhivi_organizmi (Дата звернення: 15.10.2021).

5. Петрук В.Г., Васильківський І.В., Кватернюк С.М. та ін. «Управління та поводження з відходами». Тверді побутові відходи: навчальний посібник – Вінниця: ВНТУ, 2015. – 100 с.

6. Супутниковий фотознімок Вінницької області, Жмеринського району, село Слобода-Шаргородська. URL: Google maps – https://vn.2ua.org/uk/sloboda-shargorodska/mapa/ (Дата звернення: 15.10.2021).

7. Сорочан О.О. Біохімічні основи екотоксикології: Навчальний посібник – Д.: Видавництво Оксамит-Текс, 2006. – 80 с.

8. Єремєєв І. С., Марчук С.В., стаття «Дослідження впливу полігонів ТПВ на землі сільськогосподарського призначення» Журнал «Агросвіт» №15 2015р.[Електронний ресурс]. http://www.agrosvit.info/pdf/15_2015/2.pdf (Дата звернення 27.04.2022, 04.04.2022)

9. Вишневська О.А. Статистичний щорічник України за 2019 р. Державна служба статистики України – Київ: 2019. 180-185 с.

10. Рибалова О.В. «Поводження з відходами» Курс лекцій. Для студентів денної форми навчання. Спеціальність 101 «Екологія» – Харків: НУЦЗУ, 2016. - 530 с.

Лілія ТИЩЕНКО*,
студентка 4 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

Анотація. *В статті досліджено сучасні проблеми розвитку ринку логістичних послуг та особливості формування транспортно-логістичної інфраструктури в світі та Україні. Досліджено, що транспортно-логістична інфраструктура є однією з важливих складових розвитку економіки країни загалом. Висвітлено місце транспортно-логістичної інфраструктури в соціально-економічній системі України. Визначено та деталізовано перелік чинників, що стримують розвиток транспортно-логістичної інфраструктури в Україні.*

Abstract. *In the article the modern problems of development of the market of .logistical services and features of formation of a transport-logistical infrastructure in the world and Ukraine are investigated. It is investigated that transport and logistics infrastructure is one of the important components of economic development of the country as a whole. The place of transport and logistics infrastructure in the social system of Ukraine is highlighted. The list of factors hindering the development of transport and logistics infrastructure in Ukraine is identified and detailed.*

Вступ. Високий рівень розвитку логістики в будь-якій країні несе в собі позитивні ефекти: зниження вартості товарів і послуг, створення нових робочих місць, збільшення обороту оптової та роздрібної торгівлі і підвищення сервісу обслуговування покупців, підвищення інвестиційної привабливості територій з розвиненою транспортно-складською інфраструктурою, поліпшення екологічної обстановки завдяки оптимізації транспортної інфраструктури, збільшення доходів держави від реалізації транзитного потенціалу. Великі інфраструктурні проекти супроводжуються інвестиціями в будівництво, а пізніше і в реконструкцію споруд, таким чином викликаючи попит на продукцію суміжних секторів. Підтвердження актуальності проблем розвитку транспортно-логістичної інфраструктури дає і досвід розвинених країн, в яких активно створюються і удосконалюються регіональні, національні та транснаціональні транспортно-логістичні системи, що забезпечують ефективні транспортні, науково-виробничі та постачальницько-збутові комунікації між економічними агентами. Виходячи зі свого географічного положення, Україна може створити всі види транспортно-логістичних кластерів, оскільки межує з державами як ЄС,

* Науковий керівник: к.е.н., старший викладач кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії ВНАУ – Шинькович А.В.

так і Митного союзу, промисловість зосереджена всередині держави, що дає тенденцію до розвитку регіональних кластерів. Тому вивчення досвіду зарубіжних країн з формування логістичної інфраструктури і запровадження його на території нашої країни є актуальним напрямом досліджень.

Виклад основного матеріалу.Транспортна логістика являє собою процес організації ланцюга поставки та управління цим ланцюгом. Цей ланцюг охоплює постачання сировини, необхідної для виробництва, управління матеріальними ресурсами на підприємстві, постачання готової продукції на склади та розподільчі центри, сортування, переробку, пакування, розподіл продукції у містах споживання.

Основна мета логістики у сфері транспортування полягає в усуненні перебоїв у разі безперервного переміщення товарів і транспортних засобів від пункту відправлення до пункту призначення.

Важливою складовою сучасної транспортно-логістичної інфраструктури товарного ринку є складський сегмент. З підвищенням попиту з боку орендарів призвела до зниження вакантності і підвищення орендних ставок на об'єкти складської і логістичної нерухомості, що користується попитом. Тому, виникає необхідність у дослідженні ринку складської нерухомості, враховуючи досвід Республіки Польща. Внаслідок розвитку польської економіки, покращанню стану дорожньої інфраструктури, логістичний сектор у 2019 р. спостерігав найвищу активність. Ринок складської нерухомості зріс на 22%. Інвестори продали на ринок понад 2,2 млн м2, що було значним збільшенням порівняно із 2018 р. (1,1 млн м2). Найбільш значними новими складськими об’єктами, стали проекти BTS (побудовані для власного споживання): BTS Amazon (161 000 м2) та BTS Zalando (130 000 м2) в Щецині, BTS H & M в Болеславеці (60 000 м2), BTS Castorama у Лодзі (50 000 м2). Французький оператор мережі DIY-супермаркетів «Leroy Merlin» інвестував в будівництво складського комплексу в м. Пентек для обслуговування торговельної мережі в Польщі, Україні та Румунії. Об’єкт став найбільшим складським комплексом в Польщі, його загальна площа склала 123 000 м2.

В Китаї логістика була визначена в якості стратегічної галузі китайської економіки. В розвиток розподільчої логістики було інвестовано понад 100 млрд дол. США. Це дало можливість створити логістичні зони (зони вільної торгівлі) та великі логістичні кластери, призначені для обслуговування експортно-імпортних вантажопотоків і зберігання вантажів без сплати митних зборів і податків. Логістичний ринок був відкритий для іноземних інвесторів, які принесли нові технології та нові стратегії. В результаті щорічний приріст продажів логістичних послуг протягом багатьох років становив до 30%, що призвело до появи і розвитку глобальних логістичних провайдерів.

Перспективою розвитку логістичної системи України є будівництво великих логістичних парків (хабів), значний мультимодальний проект. Так, в країнах Західної Європи такі хаби з’явилися відносно недавно. Деякі масштабні проекти є важливою складовою розвитку національної логістичної системи. Хаб має дві переваги: перш за все хороший підхід з території України, не

перевантажені лінії. Інфраструктура такого комплексу варіюється в залежності від специфіки бізнесу і вміщує в себе об'єкти найрізноманітнішої функціональної спрямованості. Це можуть бути складські та офісні приміщення, зони митного контролю, холодильні та морозильні камери, зони зберігання небезпечних вантажів, шоу-руми, мийка автомобілів, ремонтна зона для обслуговування автотранспорту, місця відпочинку тощо. Подібна форма дозволяє об'єднувати всі вантажопотоки в одному місці, мінімізувати час обробки вантажів, збільшувати спектр послуг, що пропонуються. Значна особливість великого розподільчого центру (хаба) – можливість обробляти вантажі, що доставляються різними видами транспорту – автомобільним, залізничним, повітряним, водним. Тому великі логістичні оператори прагнуть до створення митних майданчиків на цій складській площі.

Бар'єрами активному розвитку транспортно-логістичної інфраструктури в Україні є:

1) технологічне відставання вітчизняної транспортної системи в порівнянні з розвиненими країнами;

2) недостатній рівень розвитку транспортної інфраструктури в цілому;

3) недосконаліть законодавчої бази в області логістики і земельних відносин, що створює перешкоди при оформленні земельних ділянок під будівництво об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури;

4) високі адміністративно-бюрократичні бар'єри при вирішенні питань розміщення складських об'єктів і розвитку транспортно-логістичної інфраструктури;

5) нестача приватних інвестицій.

На основі вивчення зарубіжного досвіду формування транспортно-логістичної інфраструктури в Україні доцільним є створення системи логістично-господарських комплексів за напрямами міжнародних транспортних коридорів,що проходять територією України (табл. 1) із задіянням унікального торговельно-транспортного потенціалу країни. Це дозволить перетворити логістику в галузь національної економіки яка може стати бюджетоутворювальною. Також позитивно вплине на соціальний аспект, адже надасть значну кількість робочих місць.

Таблиця 1

Міжнародні транспортні коридори, що проходять територією України

Номер коридору	Транспортний коридор
№ 3	(Берлін – Вроцлав – Катовіце – Львів – Київ)
№ 5	(Лісабон – Барселона – Трієст – Будапешт – Київ)
№ 7	(Дунайський) (Німеччина – Австрія – Словаччина – Угорщина – Румунія – Болгарія – Молдова)
№ 9	(Гельсінкі – Санкт-Петербург – Вітебськ – Київ – Кишинів – Пловдів – Салоніки)

Продовження таблиці 1

«ТРАСЕКА»*	ЄС, Азербайджан, Вірменія, Болгарія, Грузія, Іран, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Румунія, Таджикистан, Туреччина, Україна, Узбекистан через Чорне море та Каспійське море

Джерело: сформоване автором на основі [2] «ТРАСЕКА» – транспортно-логістичний проект, міжрегіональна програма транспортного коридору (з англ. абревіатура Транспортний коридор Європа-Кавказ-Азія)

Висновки. Транспортно-логістична система – це інтегрована багаторівнева та багатофункціональна сукупність суб'єктів транспортно-логістичної діяльності та об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури країни, що взаємодіють між собою з метою оптимізації руху вантажопотоків за мінімальних витрат на максимально вигідних умовах, та забезпечує якісне надання транспортно-логістичних послуг.

На ефективність ТЛС безпосередньо впливають: міжнародне та національне регулювання перевезення вантажів, фінансова система країни, ринкова інфраструктура, природно-ресурсний потенціал країни, ринок споживачів транспортно-логістичних послуг.

Транспортно-логістична система України все ще залишається у незадовільному стані, отже, необхідно поліпшити стан її основних складових як усередині країни, так і на міжнародному рівні, підвищити якісне забезпечення транспортного обслуговування, розвинути експортний потенціал транспортної галузі, покращити імідж України як транзитної країни. Потребують удосконалення тарифне регулювання ринку транспортних послуг, а також слід здійснити розвиток, модернізація та вдосконалення всіх видів транспорту та дорожнього комплексу країни.

Список використаних джерел:

1. Устенко М. О. Актуальність формування транспортно-логістичних систем в умовах євроінтеграції / М. О. Устенко // Вісн екон. трансп. і пром-сті. 2019. № 49. С. 207–210.

2. Бойко О. В. Ринок транспортних послуг: основи методології розвитку : монограф. / О. В. Бойко. К. : Кондор, 2018. 494 с.

3. Брагінський В. В. Розвиток транспортно-логістичної системи як форма реалізації транзитного потенціалу України / В. В. Брагінський // Державне управління: теорія і практика. 2019. № 2 [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/index.htm.

4. Ермаков И. А. Постановка проблемы развития национальной логистической системы / И. А. Ермаков, Д. В. Петухов // Логистика. 2018. № 11. С. 56–59.

5. Ильченко Н. Б. Организация логистической деятельности украинских торговых предприятий: интеграционный процесс / Н. Ильченко // Логистика: проблемы и решения. 2018. № 3. С. 28–35.

6. Іртищева І. О. Структура транспортно-логістичної системи України / І. О. Іртищева, С. М. Мінакова, О. А. Христенко // Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 4. С. 146–149.

Дар'я ПШЕНИЧНА*,
студентка 4 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація. *Останніми десятиліттями однією з головних тенденцій розвитку економіки і суспільства загалом є проникнення інформаційних технологій у різні сфери діяльності людини. Інформатизація стає настільки важливим фактором зростання продуктивності праці і підвищення якості життя, що зміни, які відбуваються, розглядаються дослідниками як настання нової ери економічного розвитку, який в літературі характеризується терміном "цифрова, або інформаційна економіка". Сьогодні розвиток інформатизації насамперед пов'язаний із впровадженням цифрових комунікаційних технологій і платформ, для яких Інтернет і мобільні пристрої є основою. Сектори економіки, засновані на інформаційних і комунікативних технологіях, отримали назву "цифрова економіка".*

Abstract. *In recent decades, one of the main trends in the economy and society as a whole is the penetration of information technology in various fields of human activity. Informatization is becoming such an important factor in increasing productivity and improving the quality of life that the changes that are taking place are seen by researchers as the beginning of a new era of economic development, which in the literature is characterized by the term "digital or information economy". Today, the development of informatization is primarily related to the introduction of digital communication technologies and platforms for which the Internet and mobile devices are the basis. Sectors of the economy based on information and communication technologies have been called the "digital economy".*

Вступ. Поняття цифровізації економіки в Україні принципово відрізняється від того, що наразі відбувається у світі. В Україні поняття "цифровізації" сконцентровано винятково на створенні нових видів сервісів, що базуються на зборі та аналізі даних з різних фізичних об'єктів (будівель і споруд,

* Науковий керівник: к.е.н., старший викладач кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії ВНАУ – Шинькович А.В.

транспортних засобів, промислового устаткування тощо) і не охоплює питання кардинальної зміни ситуації у виробничій системі, підходів до проектування, виробництва, збуту та експлуатації цих фізичних об'єктів, що закладено в концепцію Індустрії 4.0.

Індустрія 4.0 (Industry 4.0) – провідний тренд «Четвертої промислової революції»; це повністю автоматизовані виробництва, на яких керівництво всіма процесами здійснюється в режимі реального часу і з урахуванням мінливих зовнішніх умов.

Слід звернути увагу та те, що за оцінками фахівців, українські промисловці під Індустрією 4.0 розуміють переважно закупівлю імпортного обладнання – порівняно сучасного і, бажано, недорогого. На цьому їх бачення модернізації закінчується. За оцінками, ключовою проблемою є низька бізнес-культура. Вибір підрядників в українських компаніях найчастіше здійснюється за критерієм дешевизни пропонованого рішення, при цьому на критерій якості ніхто не зважає. Проте технології 4.0 передбачають повну цифрову інтеграцію підприємства по вертикалі і горизонталі, створення більш "розумних" продуктів і сервісів, перехід на нові бізнес-моделі.

Виклад основного матеріалу. Економічний ефект цифровізації промисловості може мати різносторонній характер: цифровізація технологічних процесів, способів організації виробництва; цифровізація засобів праці (устаткування, прилади, машини) з кращими якісними характеристиками.

Аналіз показує, що цифровізація майже не торкається української промисловості, яка демонструє тенденцію до стрімкого скорочення темпів свого розвитку. Для України критичною проблемою є технологічне відставання та консервування цієї відсталості. Україна не лише не спромоглася на технологічний прорив, але й втратила досягнуті позиції.

Держстат вказує, що існує прямий зв'язок між розміром підприємства та його рівнем інноваційності, оскільки для впровадження інновацій необхідно мати певну кількість персоналу, задіяного у виконанні наукових досліджень і розробок, що призводять до впровадження інновацій. За даними Держстату, за результатами 2020р. інноваційною діяльністю у промисловості займалося лише 16,4% підприємств. У розвинутих країнах частка інноваційно активних підприємств є у 4-5 разів вищою і становить 50-60% загальної кількості підприємств.

Фактори, що є перепоною на шляху до цифрової трансформації:

- зовнішні фактори: дефіцит цифрових рішень, що враховують специфіку бізнесу компанії; нерозвинутість інформаційної інфраструктури; відсутність стандартів щодо застосування цифрових технологій; недостатність правового регулювання відносин, що формуються у цифрову економіку; відсутність спеціальних заходів державної підтримки використання цифрових технологій компаніями; безпека і конфіденційність даних, захист від кіберзлочинності; наявність неструктурованих, суперечливих даних;
- ресурсні обмеження: відсутність власних коштів; відсутність інвестиційних ресурсів; висока вартість проектів із застосування цифрових

технологій; високі витрати на експлуатацію систем, що використовують цифрові технології; низький інноваційний потенціал організації; недолік можливостей для кооперування з іншими підприємствами та науковими організаціями;

- людський фактор: дефіцит фахівців, які відповідають вимогам цифрової епохи; дефіцит кваліфікації у персоналу, який впроваджує та обслуговує цифрові технології; технологічна некомпетентність користувачів; різний рівень цифрових знань між різними поколіннями; небажання співробітників змінювати звичні форми роботи; низька цифрова культура

За даними IT Ukraine, у 2020р. показник ІТ-експорту України – $3,6 млрд. На інформаційні технології припадає близько 16% експорту всіх послуг з України. Таким чином інформаційні технології вийшли на друге місце у структурі українського експорту послуг.

Україна має високий рівень людського потенціалу у сфері ІТ-послуг та є одним з найбільших експортерів ІТ-фахівців у розвинуті країни. Це обумовлено, з одного боку, певним рівнем освіти, а також додатковими можливостями і свободами у цифровій зайнятості на глобальному ринку праці, а з іншого – низьким рівнем оплати праці та соціального захисту в Україні. В умовах глибокої кризи саме цифровий ринок праці допомагає пом’якшити в Україні проблеми зайнятості, падіння платоспроможного попиту населення, масової еміграції кваліфікованої робочої сили.

Особливістю української ІТ-індустрії є нерівномірний географічний розподіл учасників ринку. Більша їх частина сконцентрована в кількох великих містах. Найбільше число працівників ІТ-галузі зосереджено в п’яти українських містах: Києві, Харкові, Львові, Дніпрі, Одесі. У цих містах працюють близько 85% всіх програмістів. З цього числа близько третини працюють у Києві та області, а близько половини компаній зареєстровані в Києві.

90% українських ІТ-спеціалістів працюють саме на засадах аутсорсингу, а не як розробники власних ІТ-продуктів, тобто ІТ-галузь в Україні – це переважно експортно-орієнтований аутсорсинг, коли українські компанії виконують роботу для іноземних замовників, які вже випускають програмний продукт під своїм брендом. Більше половини замовлень в Україну надходить з США.

Результати дослідження показали, що:

- Українські компанії здебільшого використовують традиційні для свого ринку бізнес-моделі, іноді додаючи до них нові елементи. Частка великих компаній, що наважуються ламати власні встановлені принципи ведення бізнесу, лишається низькою. Принципових змін у бізнес-моделях не відбувається. Незначна частка компаній, що трансформують бізнес моделі, суттєвим чином не впливає на ситуацію.
- Споживачі не зацікавлені в інноваціях. Компанії не бачать сенсу впроваджувати інновації на рівні продукту, оскільки впевнені, що це не цікаво споживачам. Яскравим прикладом є галузь нерухомості. Наприклад, обираючи квартиру, покупці в Україні звертають увагу на три речі: вартість житла, репутацію забудовника та місце розташування. Причому перші два фактори є

визначальними. Тобто концепція “розумний будинок” не впроваджується навіть на етапі проектування.

- Повільне впровадження інновацій у державних компаніях, порівняно з приватними. Найнижчий індекс інноваційності отримали державні або колишні державні компанії. Серед них – “Укрзалізниця”, “Укренерго”, “Укргазвидобування”, Укргазбанк, Укрексімбанк. Винятком став ПриватБанк. Але більшість своїх інновацій, зокрема й платформу Privat24, він розробляв як приватна компанія.

Аспекти, що сприяють розвитку цифрової економіки в Україні:

- соціальний фактор. Середня зарплата в ІТ-індустрії в нашій країні є майже в 5-7 разів вищою за середню заробітну плату по – такий величезний розрив є головною причиною, через яку молоді випускники вузів і фахівці інших сфер прагнуть увійти в ІТ-сектор; робота у сфері ІТ не чутлива до економічних коливань, як в інших секторах, максимально безпечна і стабільна;
- історично потужна технічна освіта – майже всі українські ВНЗ мають інженерні факультети. З ростом популярності технічних дисциплін збільшується кількість нових програм, що впроваджуються у ВНЗ, що збільшує кадровий резерв України;
- скорочення бюрократії і позитив у системі оподаткування – ІТ-сектор в Україні не має великого тиску з боку податкових та інших контролюючих органів;
- географічне розташування держави, яке дає всі переваги для прямого експорту ІТ-послуг іноземним компаніям і інвесторам;
- ключові технології в Україні. Українські розробники програмного забезпечення спеціалізуються на широкому спектрі мов програмування, технологій та інструментів. Інженери України мають не лише практичні знання про велику кількість технологій, але й знають, як використовувати їх у різних сферах.

Головні загрози розвитку для української ІТ-сфери:

- неготовність більшості ІТ-компаній до більш швидкого зростання через недостатньо розвинуті власні системи управління;
- невпевненість у можливостях стабільного найму та утримання персоналу необхідної кваліфікації під поточний клієнтський попит;
- посилення конкуренції серед учасників ІТ-аутсорсингового ринку. (Індійські та китайські компанії мають більш низьку ціну та великі ресурси, консалтингові компанії, що розширюють свій портфель послуг);
- втрата клієнтів через нездатність швидко адаптуватися до змін технологій, методологій і нових стандартів та не досить розвинута інфраструктура;
- дефіцит кадрів. Виші випускають менше число технічних фахівців, ніж їх вимагає ринок.
- низьку технологічну освіченість, доступність не для всіх громадян переваг і можливостей цифрового світу, територіальну цифрову нерівність (сільське населення, особи з низьким рівнем доходу та старші вікові групи більш

обмежені в доступі до мережі Інтернет), незначну частку інновацій у цифрову економіку;

- застарілість техніки в державних організаціях і структурах (державні структури, малий та середній бізнес, потенційні покупці їх товарів і послуг в Україні, а також прості українці обмежені як у техніці, так і у фінансах);
- низький рівень державної підтримки модернізації основних засобів виробництва на цифрові, брак узгодженого стратегічного підходу до формування політик у напрямі гармонізації цифрових ринків з ЄС.

Висновки. Попередній аналіз процесів цифровізації дозволяє зробити узагальнені висновки:

- незважаючи на наявні труднощі й проблеми економіки України, деякі перспективи і переваги у сфері цифровізації все ж є;
- можливості цифрових перетворень мають усі галузі;
- найбільш просунутими в галузі застосування цифрових технологій наразі є сфера послуг, зв'язок, розробка програмного забезпечення, телекомунікації, торгівля, фінансовий сектор економіки – банківський і страховий сегменти, медіабізнес, транспорт, електронна комерція, автомобільна промисловість, енергетика, будівництво, медицина;
- найнижча цифровізація має місце у виробничій сфері, яка характеризується високою інертністю виробничих підприємств, що освоїли та використовують старіші технології не лише в самому виробництві, але й в управлінні.

Для української економіки тренди цифровізації пов'язані з серйозними викликами, оскільки питання формування цифрової економіки стають для України питаннями її національної безпеки і конкурентоспроможності на світовому ринку (зовнішні виклики), а також питаннями рівня і якості життя населення України (внутрішні виклики).

Список використаних джерел:

1. Батракова Т.І., Линовецька В.Ю. Особливості та принципи цифрової економіки в Україні. 2019. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/623580.pdf.

2. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі / С. В. Коляденко. // Економіка. Фінанси. Менеджмент. № 6. 2018.

3. Пищуліна О. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. 2020. ULR: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf.

4. Руденко М.В. Цифровізація економіки: нові можливості та перспективи. URL: http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4191&i=10.

5. Сірко А.В. Реалії цифрової економіки: нові можливості та виклики для суспільства і держави. 2020. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/17.pdf.

НАПРЯМ 6

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Аліна АННЕНКОВ*,
студентка 3 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Анотація. *В статті визначено, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Реальне забезпечення прав і свобод громадян і безпеки особи відноситься до життєво важливих інтересів України. Завдання забезпечення прав і свобод громадян набуває особливого значення в період дії особливих правових режимів – до яких відноситься і військовий, коли нормальне функціонування суспільства і держави внаслідок тих чи інших причин стає неможливим. Громадяни, які мешкають на тій чи іншій території, незважаючи на ситуацію, яка може бути пов'язана із запровадженням військового стану, мають право на захист прав, які закріплені в Конституції Україні та інших нормативно-правоових актах. В зв'язку з виникає необхідність визначити особливість забезпечення прав людини в умовах військового стану.*

Abstract. *The article states that the promotion and protection of human rights and freedoms is the main responsibility of the state. Real protection of the rights and freedoms of citizens and security of the person belongs to the vital interests of Ukraine. The task of ensuring the rights and freedoms of citizens becomes especially important during the period of special legal regimes – which includes the military, when the normal functioning of society and the state for one reason or another becomes impossible. Citizens who live in a particular territory, despite the situation that may be associated with the imposition of martial law, have the right to protection of rights*

* Науковий керівник: д.ю.н., завідувач, доцент кафедри права ВНАУ – Опольська Н.М.

enshrined in the Constitution of Ukraine and other regulations. Therefore, it is necessary to determine the nature of human rights in martial law.

Вступ. В сучасних умовах важливим є усвідомлення і розуміння необхідності забезпечення прав людини при будь-яких обставинах. Найважливішим напрямком міждержавного співробітництва є забезпечення прав людини в умовах збройних конфліктів міжнародного і не міжнародного характеру. Адже незважаючи на те, що сучасне міжнародне право засуджує збройні конфлікти, війни та будь-яку агресію і взагалі забороняє агресивні війни. На жаль, збройні конфлікти, війни - це об'єктивна реальність сучасного етапу розвитку людства. Наукова новизна полягає в тому, що за допомогою використання сучасних методів наукового пізнання, на підставі опрацювання наукових праць, національного та міжнародного законодавства і практики його застосування, розкрито сутність, правові основи забезпечення прав людини в умовах військового стану.

Виклад основного матеріалу. Після Другої світової війни колосальний розвиток отримали ідеї прав людини. Дивовижною особливістю цієї війни з'явилися масові злочини, вчинені не тільки щодо поранених, хворих комбатантів, військовополонених, але і перш за все щодо цивільного населення. Організація Об'єднаних Націй виникла як відповідь народів на агресію і злочин проти людяності, скоєні фашизмом. Вже в Декларації Об'єднаних Націй, підписаної 1 січня 1942 р. від імені 26 країн антигітлерівської коаліції, її учасники заявили про свою переконаність у тому, що «повна перемога над ворогом» необхідна для захисту життя, волі, незалежності... та для зберігання людських прав та справедливості» [1].

Статут ООН покладає на держави зобов'язання дотримуватися основні права і свободи людини, не допускаючи при цьому будь-якої дискримінації щодо раси, статі, мови, релігії (п. 3 ст. 1 Статуту ООН) [2]. Більше того, у п. 7 ст. 2 Статуту встановлюється, що принцип невтручання не поширюється на застосування примусових заходів по відношенню до держав, які порушують права людини і громадянина на підставі глав VII Статуту ООН «Дії у відношенні загрози миру, порушень миру й актів агресії» [2].

Нині міжнародне право у галузі захисту прав людини цілком свідомо і обдумано «втручається» у внутрішні справи держав. При всіх відмінностях між гуманітарним правом, застосовуваним під час збройних конфліктів, та правом людини і те, і інше право має загальну мету - забезпечити повагу до людської гідності при всіх обставинах. Тому з історичної точки зору цілком логічно, що всього лише через рік після проголошення 10 грудня 1948 р [3]. Організацією Об'єднаних Націй Загальної Декларації прав людини були прийняті норми гуманітарного права, що відносяться до конфліктів, що відбуваються всередині держави.

Кожна зі сторін внутрішнього збройного конфлікту зобов'язана дотримуватися основоположних гуманітарних принципів, закріплених у ст. 3, спільній для всіх чотирьох Женевських конвенцій 1949 р. Зазначені положення

розвинуті та доповнені Другим Женевським протоколом 1977 р. Застосовується також і звичаєве міжнародне право, насамперед це стосується основних принципів права збройних конфліктів (гуманізму, рівного ставлення, недискримінації, обмеження, захисту жертв війни, добропорядності і законності) [2]. Міжнародний Суд ООН зазначив, що положення спільної ст. 3 відображають елементарні міркування гуманності, що застосовуються, відповідно до звичаєвого міжнародного права, під час будь-яких збройних конфліктів [1].

На підставі цих рішень Комітет Червоного Хреста підготував проект двох протоколів, які були прийняті в 1977 р. під назвою Додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. Другий Протокол (Протокол II) присвячений захисту жертв збройних конфліктів, які не мають міжнародного характеру. 28 статей цього документа розвивають стислі положення загальної статті 3 і розширюють гуманітарний захист населення під час збройних конфліктів не міжнародного характеру [4].

На даний час питання забезпечення та захисту прав людини, в тому числі і в умовах збройних конфліктів різного характеру, міжнародним співтовариством вже не розглядаються. Найважливішим принципом права збройних конфліктів є те, що особи зі складу збройних сил обох сторін, які вийшли з ладу або безпосередньо в силу різних причин (хвороба, поранення, затримання тощо), які перестали брати участь у воєнних діях, а також цивільне населення, повинні за всіх обставин користуватися гуманним поводженням, включаючи повагу до їхнього життя, фізичну і психічну недоторканність. Застосування державою збройних сил для наведення конституційного порядку на своїй території є крайнім засобом забезпечення громадського порядку, але в певних випадках лише його використання дозволяє державі захищати основоположні, невід'ємні права і свободи людини, в тому числі найважливіше право - право на життя.

Військовий стан – це особлива антропна умова, у разі настання якої дія прав і свобод особо в деякій мірі змінюється. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII, під поняттям «воєнний стан» розуміється особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності й передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина й прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [5].

Указаний законодавчий акт передбачає, що правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, зазначений Закон та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України. При цьому в ст. 8 Основного Закону

України проголошується, що Конституція має найвищу юридичну силу й закони та інші нормативно-правові акти приймаються на її основі й повинні їй відповідати. В аспекті вказаного важливо звернути увагу на те, що в ст. 64 конституцієтворець проголосив, що конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, окрім випадків, що передбачені Конституцією України [6].

Разом із тим у ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» закріплюється правило, відповідно до якого в державі або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів АР Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану [5].

Так, у разі введення в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, а також вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5].

Зважаючи на те, що перелік конституційних прав, що не можуть бути обмежені в разі воєнного стану, передбачений ч. 2 ст. 64 Конституції України, доходимо висновку, що в указаній нормі йде мова саме про обмеження тих конституційних прав, які передбачені президентським указом, за умови, що всі вказані в документі права та свободи, які мають бути обмежені, не передбачені в указаній конституційній нормі. Тобто своїм указом Президент України повноважний, наприклад, зобов’язати працездатних громадян працювати чи заборонити працювати представникам окремих груп осіб.

Тут насамперед звертається увага на те, що не може бути обмежене право на рівність та свободу за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Також воєнний стан не скасовує рівність між чоловіками та жінками, що гарантується 24-ю статтею Конституції [6].

Громадян України не можуть позбавляти громадянства і права змінити його. Українців не можуть вигнати за межі країни або видати іншій державі, а Україна все ще гарантуватиме піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами.

Після введення військового стану не можуть порушити право на життя, на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність. Не можуть обмежити й право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення

або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів. У свою чергу ці органи зобов'язані розглядати ці звернення і давати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Військовий стан не дає державі права ігнорувати право на житло, закріплене у 47-й статті Конституції. «Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду», – йдеться в ній [6].

Право на шлюб і право дітей, народжених у шлюбі та поза ним, на рівність також не можуть бути порушені.

Навіть під час воєнного стану кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Також кожен, згідно зі статтею 56 Конституції, має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень [6].

Кожній людині не перестає гарантуватися право знати свої права і обов'язки. Також під час запровадження воєнного стану закони та інші нормативно-правові акти не матимуть зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Кожен має право на професійну правничу допомогу, а в деяких випадках ця допомога надаватиметься безоплатно. «Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав», – йдеться у відповідній статті 59 Конституції [6].

Також ніхто не може бути зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази, а за віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу наставатиме юридична відповідальність.

Навіть під час військового стану нікого не зможуть двічі притягнути до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, а юридична відповідальність особи все ще матиме індивідуальний характер. «Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину, а обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачиться на її користь», – йдеться у статті 62 [6], яку також не може порушувати держава під час запровадження військового стану.

Будь-яка особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Також підозрювані в скоєнні кримінального правопорушення, обвинувачені чи підсудні мають право на захист, а засуджені все ще користуватимуться всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Висновки. Отже, проаналізувавши поняття військового стану, слід зазначити наступне: норми вітчизняного та міжнародного законодавства, які так чи інакше стосуються в своєму регулюванні питань забезпечення прав людини у військових умовах, закріплюють доволі чіткий перелік прав які не можуть бути обмежені. Разом з тим, питання про співвідношення різних понять, пов'язаних з введенням особливих заходів у військовий час і запровадження тих чи інших обмежень прав осіб або ж навпаки їх повноцінного забезпечення, залишається досить актуальним насамперед з теоретичної точки зору.

Список використаних джерел:

1. Декларації Об'єднаних Націй від 1 січня 1942 р. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%9E%D0%B1%27%D1%94%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9_(1942) (дата звернення: 10.04.2022)

2. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 10.04.2022)

3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.04.2022)

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення: 12.04.2022)

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 28, ст.250.

6. Конституції України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. (Із змінами).

Andrew BUGA*,
Maxim ZAMKOVIY,
2nd year students,
Faculty of Management and Law,
Vinnytsia National Agrarian University
Vinnytsia, Ukraine

LEGAL STATUS OF UKRAINIAN REFUFEES ABROAD

Abstract. *The article considers the issue of refugees and the legal status of Ukrainian refugees in different countries during hostilities in Ukraine. After analyzing the data from the article to understand how countries around the world help Ukrainian refugees during Russia's armed aggression on the territory of Ukraine.*

Анотація. *У статті розглянуто питання біженців та правовий статус українських біженців у різних країнах під час бойових дій в Україні. Проаналізувавши дані зі статті, можна зрозуміти, як країни світу допомагають українським біженцям під час збройної агресії Росії на території України.*

Introduction. As a result of Russia's armed attack on Ukraine, the European Union has introduced special protection for Ukrainians in EU countries, which provides for a simplified procedure for crossing the border and staying and guarantees a number of rights for Ukrainians abroad. At the same time, each EU country has national legislation on the possibility of obtaining international protection by applying for asylum and refugee status. The problem of refugees has repeatedly arisen in Ukrainian history. The first mass exodus of Ukrainians abroad was associated with political and agricultural events with the turn of the XVIII century. The second was during the First World War, when Ukrainians left their homes due to wartime circumstances. However, almost the largest number of refugees was in the twentieth century: about 200,000 Ukrainians who found themselves in Europe for political reasons as a result of the outbreak of World War II - refused to return to the USSR and later settled in different continents. In our time, millions of refugees have to flee their homes to protect their lives during Russia's armed attack on Ukraine [1].

Presenting main material. To begin with, we need to understand who the refugee is. Refugee – a person who is a citizen of a certain country (in our case Ukraine) and due to reasonable fears of persecution on the grounds of race, religion, nationality, citizenship (citizenship), belonging to a particular social group or political beliefs is outside the country of his citizenship and cannot enjoy the protection of that country or does not wish to enjoy this protection due to such fears, or, not having citizenship (citizenship) and being outside the country of his / her previous permanent residence, cannot or does not wish to return to it due to these fears.

* Supervisor: Ph.D. philol. sciences, associate Professor of Ukrainian and Foreign Languages – Voloshyna O.V.

A refugee or a person in need of subsidiary protection or who has been granted temporary protection may not be deported or forcibly returned to a country where his or her life or liberty is in danger on the grounds of race, religion, nationality, nationality, nationality or political beliefs, as well as for other reasons recognized by international treaties or international organizations to which Ukraine is a party, as such that cannot be returned to the countries of origin. A refugee or person in need of subsidiary protection or temporary protection may not be deported or forcibly returned to countries where they may be subjected to torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. be deported or forcibly returned to countries where their life or liberty is in danger on the grounds of religion, nationality, citizenship (citizenship), belonging to a certain social group or political beliefs.

A person in respect of whom a decision has been made to draw up documents to resolve the issue of recognition as a refugee or a person in need of additional protection has the right to:

– Temporary employment, training, medical care in the manner prescribed by the legislation of the country to which the person applied;

– Living with relatives, in a hotel, renting accommodation or using accommodation provided at a temporary accommodation for refugees;

– Free legal aid in the prescribed manner;

– Confidential correspondence with UNHCR and the right to visit by UNHCR staff;

– A person who cannot be recognized as a refugee or a person in need of additional protection, a person:

– Who has committed a crime against peace, a war crime or a crime against humanity and humanity as defined in international law;

– Who has committed a non-political crime outside the country to which he or she wishes to apply for recognition as a refugee or a person in need of subsidiary protection, if such an act is a serious or particularly serious crime under the country's Criminal Code;

– Who is guilty of acts contrary to the purposes and principles of the United Nations;

– Who, before arriving in the country, was recognized in another country as a refugee or a person in need of additional protection;

– Who was in a safe third country before arriving in the country with the intention of being recognized as a refugee or a person in need of subsidiary protection.

Now we will understand the difference between temporary protection and refugee status. But before that, we need to know what refugee status is and why we need temporary protection [2].

Temporary protection is designed to provide immediate protection to displaced persons, including those fleeing areas of armed conflict. Although temporary protection is not linked to international protection, it reduces the need to seek international protection immediately, as it guarantees the issuance of a residence permit as well as related rights.

Persons covered by temporary protection:

1) citizens of Ukraine who were forced to leave Ukraine on February 24, 2022 or after that date as a result of a military invasion by Russian troops,

2) stateless persons and citizens of third countries, except Ukraine, who enjoyed international protection or equivalent national protection in Ukraine until February 24, 2022,

3) family members of the first two categories, including spouses and their minor unmarried children or the children of their spouses, as well as their close relatives who lived with them in the family at the time of Russia's invasion of Ukraine, and who are fully or were predominantly dependent on persons from the first two categories,

4) third-country nationals who legally resided in Ukraine until February 24, 2022 on the basis of a valid permanent residence permit issued in accordance with the legislation of Ukraine, and who cannot return to their country or region of origin in safe and long-term conditions.

Refugee status is an individual right that is granted after a special administrative and legal process that determines whether you have a reasonable risk of being persecuted because of race, religion, nationality, belonging to a particular social group, or political beliefs. Once granted refugee status, such status may be revoked whenever new elements or evidence emerge to indicate that there are grounds for reconsideration.

Ukrainian refugees will have the right to live and work in the European Union for up to three years according to the emergency plan.

After Russia launched a brutal attack, almost 3,528,000 people were forced to flee their homes in Ukraine.

More than 2 million went to Poland, 263,000 to Hungary, 213,000 to Slovakia, 270,000 to Romania and 86,000 to non-EU Moldova.

"The EU provides for the right of Ukrainian citizens and residents to live, work, receive medical care, housing and education immediately for up to one year, without the need for lengthy asylum procedures. If the conflict continues for a long time or refugees cannot return safely, this status can be extended for another two years "

Among the international instruments governing the rights of refugees, the most important are the Geneva Convention Relating to the Status of Refugees of 1951. and the New York Protocol of 1967 on Refugee Status. To this day, they remain the main international instruments guaranteeing refugee protection.

Now let's look at each country that helps Ukrainian refugees separately:

Ukrainians who have applied for temporary protection under Article 24 of the Law on the Legal Status of Foreign Citizens are entitled to social assistance similar to those who have applied for asylum. Under the Social Security Act, asylum seekers are provided with assistance to cover food, heating, clothing, health and basic household expenses, as well as "personal" expenses, such as attending cultural events [1]. For people living in refugee shelters, as a rule, a significant part of these needs can be covered at the discretion of social services by providing material assistance - clothing, food or furniture, travel on public transport or tickets to events.

If cash benefits are not provided and the person does not live in a dormitory provided by social services as early as March, community social services must pay each adult if he or she lives separately € 367 per month (€ 330 each if the refugee lives with a spouse). Adults under the age of 25 living with parents - 294 euros. Adolescents

aged 14-17 - 326 euros, children from 6 to 14 years - 326 euros, up to six years - 249 euros. These payments will be provided for the first 18 months. If the temporary protection is extended, the refugee will receive slightly higher benefits, which will be equal to the benefits for the socially disadvantaged and the long-term unemployed in Germany.

The Polish Sejm has considered a government bill to help Ukrainian citizens through Russia's invasion of the country. A special law regulates, in particular, the legality of Ukrainian refugees' stay in Poland, as well as monetary payments to their recipients.

The new law should regulate the legality of Ukrainians' stay in Poland. After proof of identity, refugees will be able to obtain a PESEL number, and their stay in the country will be considered legal for 18 months.

The provisions of the law provide as follows:

Citizens of Ukraine will be able to stay in Poland legally for 18 months. The term may be extended for another 18 months.

Poles who accept families from Ukraine will receive support - PLN 40 per day for two months, ie about PLN 1,200 per month. The money will go to people who have accepted refugees through local governments.

The government will also create a "special purpose reserve" to support local governments. It is intended to finance additional tasks of local authorities regarding the reception of refugees from Ukraine.

Amendments to the law will help Ukrainians use public services, especially Polish health care, and send their children to Polish schools.

Access to work in Poland also legally means access to family benefits.

All asylum seekers in Poland, including those in detention, are entitled to:

Access to free public schools and necessary teaching materials (books and school supplies) for children

Free Polish language lessons

Health care (in certain medical institutions in agreement with OFF), including medical care, specialized treatment, mental and psychosocial support, as well as certain dental care.

Access to UNHCR representatives

Access to non-governmental organizations that provide assistance and services to asylum seekers, including legal aid

Access to legal information on international protection procedures

Access to free legal aid in appealing against a negative decision on international protection ("1st instance")

Assistance in voluntary return to the country to which you have the right to return.

Asylum seekers who have applied to a reception center are also entitled to:

Accommodation (in a special accommodation center)

Nutrition

Reimbursement of transport costs for relevant activities (ie related to international protection procedures, medical examinations, vaccination)

Regular cash assistance for the purchase of personal hygiene products (PLN 20 per month) and general expenses (PLN 50 per month)

One-time cash benefit for clothing and footwear (PLN 140)

Cash benefits for children under 6 years of age and children studying (PLN 9 per day).

Today, according to the United Nations, more than two and a half million people have fled the war in Ukraine, unleashed by Russia. The vast majority of them are in Ukraine's neighboring countries. Last Friday, US President Joe Biden said the United States should receive Ukrainian refugees "with open arms". The governors of New Jersey and Pennsylvania have declared their readiness to accept refugees from Ukraine in their states, and a bill has been submitted to the Illinois Congress.

However, as Voice of America's lawyers who practice US immigration law explained, the United States does not currently have a system for admitting Ukrainians fleeing the war with Russia under refugee status or program.

"To date, the United States has no official refugee reception program in the legal sense of the word. In the literary sense, the word "refugee" means a person who has fled the conflict, but this is not a legal understanding of the term. To immigrate as a refugee, the person's case must go through special UN agencies.After that, the country where they should immigrate should be determined (that is, it should be determined that this is the United States), and then that country is still checking whether this person will be able to enter the United States, "said Irina Mazur, immigration lawyer. Philadelphia.

Ukrainians also cannot apply for political asylum or a special visa, as was the case with Afghans, explains lawyer Svitlana Uhryn, a law practitioner in Chicago.

"Political asylum is provided by law to people who are persecuted by their government, their country or a group of people in the country. This status does not apply to cases where the aggressor or persecutor is another country. The Afghans had a different situation. First, America was officially present there, they hired people on contracts, thus putting them in danger from the Taliban. Secondly, the Taliban are still the same Afghans, that is, the threat came from the same people, and Ukraine is now under attack by a foreign state. "

Refugees leave Romania from Ukraine through the Porubne, Dyakove, Solotvyne and other checkpoints. You can also get to Romania through the checkpoints with Moldova: Kostesti-Stinka, Giurgiulesti-Galati, Lipcani-Redeuc-Prut. You can learn about the monitoring of queues at the border here. Each of these applications for refugee status will be processed under an accelerated procedure, but in full compliance with Romanian law.

A foreign biometric passport is enough to cross the border. If it is missing - you can use a Ukrainian passport. Children under the age of 16 traveling with their parents must show a birth certificate. In addition, children have the right to cross the border with one parent (without the official permission of the other parent). If the child is traveling with acquaintances or relatives, you need a travel permit certified by a notary, one of the parents [3].

Housing and food

Romania accepts Ukrainian refugees without unnecessary formalities under a simplified procedure. Six refugee centers have been set up in the country. They are located in Timisoara, Maramures, Suceava, Giurgiu, Tulcea and Bucharest. The Romanian government accommodates mothers from Ukraine with orphans free of charge. Meals are provided free of charge until the situation is resolved. The decision taken by the European Union provides for the right of citizens and residents of Ukraine to live, work, receive medical care, housing and education immediately for up to one year, without the need for lengthy asylum procedures, "said the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. All you have to do is come to Romania. On the official website you can learn more about the rules of assistance to Ukrainian refugees.

Medicaid

Romania provides medical services to citizens of Ukraine who enter the territory of Romania, under the following conditions:

- Free medical care and care services similar to those provided to Romanian citizens for 90 days, if entry into Romania meets the legal requirements, respectively, on the basis of a biometric passport.

- Citizens of Ukraine who do not use the form of international protection, but have the right to legal residence, will receive the services mentioned above, with payment of medical contributions from income received at work, or from the date of their declaration of social security contributions.

- Primary care and treatment, emergency hospital care, as well as free medical care and treatment in cases of acute or chronic life-threatening diseases for asylum seekers in Romania.

- Free medical care and care services similar to those provided by Romanian citizens to Ukrainian citizens enjoying international protection, who acquire the status of insured persons in the social health insurance system.

Employment

- Citizens of Ukraine can get a job in Romania under the following conditions:

- If they are holders of a long-term work visa and have entered the territory of Romania on the basis of this visa, they may be employed on the basis of an individual employment contract concluded for a definite period, for a definite period, within 9 months of the calendar year without the need to obtain a work permit.

- After these 9 months, citizens of Ukraine wishing to stay in Romania can use the extension of the right to temporary residence for work subject to obtaining a work permit and an individual full-time employment contract registered in the general register of employees, which shows that the salary received is at least at the level of the minimum basic gross salary.

- Foreigners applying for international protection have the right to work under the same conditions as Romanian citizens, 3 months after the application and during the entire period of the asylum procedure.

Moldova, with a population of three million, has taken in about 100,000 refugees. About half of them immediately went further to the West. Already on the first day of the war, many Ukrainians stood in line on the border with Moldova. President Maya Sandu said on the morning of February 24: "All checkpoints are open and working in an intensified mode. We will support these people."

Many volunteers meet refugees at the border with tea and hot food. Ukrainians are being helped to find housing or transport if they want to move on. Government agencies also provide transport and housing, and many refugees are housed at the Moldexpo Exhibition Center in Chisinau.

Thirty years ago, there was a war in Transnistria, when Moscow, backed by separatists, expressed a desire to secede from Moldova. Russian troops are still in the unrecognized "republic" [4].

Against the background of the war in Ukraine, Moldova's fear of possible Russian aggression is greater than ever. President Maya Sandu declared a state of emergency on February 24, after which the country's airspace was closed.

France will be able to accept 100,000 Ukrainian refugees, and "possibly more." The statement was made by Interior Minister Gerald Darmanen after an urgent meeting with other members of the Cabinet last week. According to the latest data, about 20,000 displaced persons from Ukraine have already been officially registered in France. Far behind Poland, Hungary and Slovakia, France remains an important destination for many Ukrainians seeking refuge.

Temporary protection status VS refugee status

If two weeks ago there were almost no volunteers at the Gare de l'Est (East Station) in Paris, where trains from the eastern directions arrive, and confused leaders did not know what to say to Ukrainians, loudspeakers are now being announced in Ukrainian. , and representatives of the Red Cross are on duty on the platforms

6.80 euros per day and free housing

The largest reception center for Ukrainian refugees in France has opened in Paris: the 5,000 square meters of the pavilions of the Porte de Versailles exhibition center can solve all administrative issues in one visit. In the expo center itself there are 500 temporary beds for those who, waiting for their turn, have nowhere to spend the night. In the new Paris "hub" you can, among other things, get a cherished piece of paper from the French Office for Immigration and Integration (Offi) - an ADA card that entitles you to financial assistance of 6.80 euros per day per person in the absence of free housing). To do so, the applicant must confirm that his income is less than 565 euros per month.

Website of vacancies and 10 thousand jobs

The Federation of French Entrepreneurs has pledged to offer 10,000 jobs to Ukrainian refugees by the end of June. About 600 companies across the country will be involved in the initiative. Contracts will include language assistance and supplementary health insurance. Meanwhile, the Franco-Swiss HR company has already launched a website in Ukrainian, where you can find vacancies.

Some regions have announced their own initiatives to help Ukrainian refugees: in Brittany, Environnement and Alter are ready to provide 60 temporary contracts for Ukrainians to care for gardens and parks. In the south of France, Eurêka intérim is looking for Ukrainians for construction and agricultural work.

Free French lessons for Ukrainian refugees are offered by both non-governmental organizations such as France Terre d’Asile and the City Hall, as well as the Office of Immigration and Integration.

There are already 800 Ukrainian children in French schools

The most organized component of the French refugee reception system is probably the integration of children. Education is compulsory in the country from the age of 3. This also applies to students who do not speak French, they are temporarily sent to a special class, where they, by the way, have 18 hours of French a week. According to the latest figures, since the beginning of the war, about 800 Ukrainian children have been admitted to French schools. In one of the reports on French television, teachers enthusiastically talk about the high level of knowledge of mathematics in Ukrainians.

Conclusion. Analyzing this material, we can conclude that our refugees abroad have faced the problem of insecurity in their rights. This article makes it clear to Ukrainians who is their enemy and who will lend a hand and help in a difficult moment. The article shows the problems and their solutions in emergencies.

References:

1. Refugee Political Science Encyclopedic Dictionary. compiled by: LM Gerasina. VL Pogribna, IO Polishchuk and others. For the order. MP Trebin.: Право, 2015.

2. O. V. Zadorozhniy. Refugees. Ukrainian Diplomatic Encyclopedia: In 2 volumes. L. V. Gubersky (chairman) and others. - K: Knowledge of Ukraine, 2004. Vol.1. 760 p.

3. O. Zadorozhniy. Refugees. Political Encyclopedia, editor: Yu. Levenets (chairman), Yu. Shapoval (deputy chairman). Kyiv: Parliamentary Publishing House, 2011. P. 62

4. Refugees: an integral element of the modern world migration process: a monograph . N.P Tyndyk. L., 2007. 608 p.

Наталія ВОЛОС[*]
студентка 1 року навчання магістратури,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ПОСВІДЧЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ АДВОКАТА: ПРАКТИКА ТА ТЕОРІЯ

Анотація. *У статті досліджено перелік документів, за допомогою яких адвокати посвідчують свої повноваження, зокрема зосереджено увагу на їх отриманні. Проаналізовано законодавство стосовно документів, які підтверджують повноваження адвоката як представника сторони у судовому процесі. Розглянуто судову практику щодо обов'язковості документів, що посвідчують повноваження адвоката. Акцентовано увагу на особливостях самостійного отримання адвокатами ордера та довіреності у відповідності до ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Надано власне бачення вирішення суперечностей правових позицій між собою та законодавством.*

Abstract. *The article examines the list of documents by which lawyers certify their authority, in particular, focuses on obtaining them. The legislation on documents confirming the authority of a lawyer as a representative of a party in court proceedings has been analyzed. The case law on the binding nature of the documents certifying the authority of a lawyer is considered. Emphasis is placed on the peculiarities of independent receipt of warrants and powers of attorney in accordance with the Law "On Advocacy and Advocacy". His own vision of resolving contradictions of legal positions between himself and the legislation is given.*

Вступ. Представництво адвокатами своїх клієнтів у наш час є ефективним способом захисту порушених чи оспорюваних прав. Проте для виконання адвокатами, передбачених Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами своїх обов'язків, спочатку необхідно підтвердити свої повноваження.

Питання посвідчення адвокатами своїх повноважень є однією із актуальних тем дослідження для багатьох науковців. Здавалося б, із прийняттям законодавства, що регулює порядок отримання адвокатами документів, що підтверджують їх права та обов'язки не повинно виникати жодних питань та суперечностей. Проте навіть правові позиції Верховного Суду, чимала судова практика говорить про різне тлумачення одних і тих самих норм, що призводить до виникнення великої кількості суперечностей з даного питання. Ці проблеми пов'язані не лише із нормативною визначеністю, недоліками у законодавстві, а й сприйняттям адвокатів як повноправних учасників судового процесу.

[*] Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри права ВНАУ – Маньгора Т.В.

Саме тому ефективним розв'язанням цих протирічь є створення напрацьованого та узагальненого підходу стосовно отримання документів, що посвідчують повноваження адвоката.

Виклад основного матеріалу. Проблеми, пов'язані із підтвердженням адвокатом своїх повноважень знайшли своє відображення у працях відомих вчених: С. Б. Булеци [1], В.В. Забровського [1], М.В. Жушмана [2] , С. О. Кравцова [3], О. Г. Яновської [4] та багато інших, які досліджували особливості, проблематику та шляхи вирішення суперечностей щодо отримання адвокатами посвідчень, що підтверджують їх повноваження.

Зважаючи на Основний закон нашої країни, слід зазначити, що Україна є незалежна, суверенна, демократична, соціальна та правова держава [5]. Виходячи із цього, трактування саме правової держави підводить нас до особливої потреби у правовій допомозі, охороні та захисті наших прав. Такими суб'єктами, на яких покладений конституційний обов'язок здійснення правового захисту та визначення рівня розвитку демократії є адвокати.

Для того, щоб приступити до безпосереднього виконання своїх обов'язків адвокатам необхідно належним чином посвідчити свої повноваження. Як зазначають у своїй праці С. Б. Булеца, В.В. Забровський, що оформлення повноважень адвоката є важливим елементом в професійній діяльності адвоката, оскільки не лише визначає особливості індивідуального правового статусу адвоката, де до прикладу можуть визначатися межі його процесуального становища, а й встановлює сутність взаємовідносин останнього з своїм клієнтом [1].

Отже, відповідно до ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатом є фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом. Особі, яка склала присягу адвоката України, радою адвокатів регіону у день складення присяги безоплатно видаються свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України [6].

З цього ж Закону відомо, що адвокат здійснює свою діяльність на підставі договору про надання правової допомоги. Законом також визначено форму договору, порядок його укладання, підстави за яких даний договорі може бути розірваний, крім того обов'язково зазначаються види правової допомоги, які будуть надані адвокатом, межі його діяльності, обов'язок клієнта сплатити за надані послуги та фактичні витрати, які необхідні для виконання договору.

Документами, що посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги відповідно до ч. 1 ст. 26 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", можуть бути [4]:

1) договір про надання правової допомоги;

2) довіреність;

3) ордер;

4) доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Проте використання цих документів у різних видах судочинства мають свої відмінності. Наприклад, чинний Цивільний процесуальний кодекс України

[7], Господарський процесуальний кодекс України [8] та Кодекс адміністративного судочинства України [9], передбачають підтвердження повноважень адвоката як представника довіреністю або ордером. У практиці Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду трапляються випадки, коли адвокат як представник надає:

1) довіреність, видану як фізичній особі;

2) свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю;

3) договір на надання правової допомоги.

У такому випадку адвокати, дотримуючись положення ч. 1 ст. 26 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вважають, що договір є належним підтвердженням надання саме адвокатських послуг. Водночас ст. 60 Господарського процесуального кодексу України у такому випадку вимагає надання ордера, оскільки зазначена стаття серед переліку документів, які підтверджують повноваження адвоката у господарському судочинстві, не містить договору про надання правової допомоги [4].

Відмінності полягають із Кримінальним процесуальним кодексом України, відповідно до якого повноваження адвоката як захисника або представника у кримінальному провадженні підтверджуються свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю; ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги [10].

Крім переліку обов'язкових документів для пред'явлення виступає ще велика суперечність щодо подання оригіналів цих документів. Чимало дискусій виникає також з приводу правильності заповнення реквізитів ордера, як документа, що посвідчує повноваження адвоката та зазначення у ньому точної назви судового органу, в якому можуть бути надані послуги адвоката. Тут слід звернутись до судової практики.

Так, у Постанові Касаційного цивільного суду в справі № 428/3851/19 від 3 серпня 2020 року зазначено про залишення позову без розгляду у зв'язку з тим, що в ордері не було точно зазначено назву судового органу, в якому може бути надана правова допомога адвокатом. З боку суду це є проявом правового формалізму під час вирішення ним щодо прийнятності позовної заяви. Тим самим це обмежує право особи на справедливий суд [11].

Підтвердженням цього є рішення Європейського суду з прав людини від 13 січня 2000 року у справі «Мірагаль Есколано та інші проти Іспанії» та рішенні від 28 жовтня 1998 року у справі «Перес де Рада Каваніллес проти Іспанії» у кому Європейський Суд із прав людини зазначив, що занадто суворе тлумачення національними судами процесуальної норми, що стосується змісту документів, що підтверджують повноваження адвоката, завадило розгляду позовних вимог заявників тим самим позбавило їх права доступу до справедливого суду [3].

Саме тому враховуючи практику Європейського суду з прав людини національним судам слід уникати занадто формального ставлення щодо вимог законодавства, оскільки право на доступ до правосуддя має бути не тільки формальний, а й реальний. При недотриманні цих вимог, внутрішніми судами буде порушуватись право на справедливий судовий розгляд.

Цікавим є вирішення справи Касаційним цивільним судом, який у своїй Постанові від 3 червня 2020 року у справі № 760/8629/16-ц зазначає, що апеляційним судом було повернуто апеляційну скаргу особі, що її подала. Причиною було те, що заявником не надано окремого письмового доручення, яке підтверджує її повноваження як адвоката. Проте Верховний Суд у порядку касаційного оскарження не погодився з висновком апеляційної інстанції та зазначив, що вимоги, які зазначив апеляційний суд у своєму висновку є безпідставними, оскільки не надання заявником окремого письмового доручення прямо не передбачені у чинному законодавстві, а ордер, поданий адвокатом підтвержував особу, яка здійснює представництво інтересів клієнта на виконання укладеного договору про надання правової допомоги [12].

З огляду цієї справи ми чітко вбачаємо суперечності у правових позиція апеляційного та касаційного судів щодо необхідності подання не лише ордера на підтвердження повноважень, а й інших документів. Свою думку щодо доцільності подання будь-яких інших документів, крім ордера висловлюють чимало науковців.

Погляди вчених щодо доцільності використання ордера, його ефективності та спрямованості дещо різняться. До прикладу В.В. Волошин, який розглядаючи ордер в якості найпрогресивнішого та найфункціональнішого права адвоката, яке забезпечує його професійну діяльність, вказує на необхідність закріплення в законодавстві про адвокатуру положення «про пряму заборону органам влади та їх посадовим особам, вимагати від адвоката будь-яких інших підтверджуючих документів, а ніж ордер адвоката України» [13]. Аналізуючи погляди зазначеного науковця та його прихильників, слід зазначити, що за своєю сутністю ордер має чималі переваги серед інших документів, що посвідчують повноваження адвоката, по-перше, це зумовлено швидкістю отримання цього документа, оскільки адвокат може самостійно його сформувати у будь-який час, по-друге, це зменшує витрати клієнта, по-третє, жодним чином не суперечить принципу конфіденційності та розголошенні адвокатської таємниці.

Чимало вчених притримувались іншої думки. Вважалось, що ордер є пережитком радянської епохи. По своїй сутті він підтверджував лише участь адвоката у конкретній справі, здебільшого це були кримінальні. Що стосувалось цивільних справ, то при подачі лише довіреності адвоката записували як представник, а у разі подання ордера – як адвокат. Прихильниками такої теорії є А. О. Селіванов, Я.П. Зейкан [1].

Важливо також зазначити, що відповідальність за відомості, які адвокат вносить для отримання ордера залишається за ним. При цьому законодавством України передбачено кримінальну та дисциплінарну відповідальність за внесення адвокатом завідома неправдивих даних до ордера. Випадки, за які передбачено кримінальну відповідальність міститься у Кримінального кодексі України, а дисциплінарна передбачена у ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Задля вирішення даних проблем адвокатам слід дотримуватись принципу добросовісності. Однозначного визначення терміну добросовісності знайти

важко, проте більшість дослідників трактує його як принцип, відповідно до якого суб'єкти при здійсненні свої обов'язків повинні діяти чесно та сумлінно.

Враховуючи все вище зазначене, адвокат повинен чітко дотримуватись букви закону, етичних вимог, а також чесно та сумлінно здійснювати свої повноваження як захисника чи представника, які зазначені у договорі про надання правової допомоги.

Висновки. Таким чином, виходячи із вище наведеного, слід зазначити, що для забезпечення нормального функціонування та здійснення адвокатом своїх обов'язків необхідним є врегулювання питань, пов'язаних із отриманням документів, що посвідчують його повноваження. Саме тому найпершою необхідністю є узагальнення та зведення до єдиних стандартів заповнення реквізитів ордерів. Це дасть змогу зекономити час адвокатів та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності. Тим самим підвищить довіру до правозахисників та їх авторитет у суспільстві.

Важливим напрямом є встановлення однакових вимог щодо документів, які обов'язкові для пред'явлення адвокатом, як сторони у судовому засіданні у всіх видах судочинства.

Також з метою забезпечення права на доступ до суду та враховуючи встановлення кримінального відповідальності адвокатів за недостовірне повідомлення суду про свої права та обов'язки, за доцільне вважаю запровадження інституту добросовісності під час здійснення судами перевірки повноважень адвоката як представника або захисника у судовому процесі.

Список використаних джерел:

1. Булеца С. Б., Заборовський В.В. Ордер в якості документу, що посвідчує повноваження адвоката. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua.

2. Жушман М.В. Проблеми теорії та практики підтвердження повноважень адвоката у процесі. 2020. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/22.pdf.

3. Кравцов С.О. Практичні особливості підтвердження повноваження адвоката в цивільному судочинстві. 2020. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2020/27.pdf.

4. Яновська О.Г. Підтвердження повноважень адвоката: презумпція добросовісності. URL: https://rd.ua/storage/lessons/631/680.

5. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 27-IX від 03.09.2019, ВВР, 2019, № 38, ст.160).

6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua.

7. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.

8. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text.

9. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text.

10. Кримінальний процесуальний кодекс України: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

11. Постанова Верховного Суду від 3 серпня 2020 року, судова справа: № 428/3851/19. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/90872333.

12. Постанова Верховного Суду від 3 червня 2020 року, судова справа: № 760/8629/16-ц. URL: http://reyestr.court.gov.ua/ Review/89732962.

13. Волошин В.В. Насущні проблеми адвоката. Ордер адвоката України. Часопис Академії адвокатури України. 2011. № 4 (13). URL: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Chaau/2011- 4/11vvvoau.pdf.

Olexandra HENRY*
4th year student,
Faculty of Economics and Entrepreneurship,
Vinnytsia National Agrarian University
Vinnytsia, Ukraine

GAMIFICATION IN ENGLISH LANGUAGE LEARNING FOR THE STUDENTS OF FACULTY OF ECONOMICS

Abstract. *In this article, various options for applications for learning English in a playful way are discussed. The game in the best way allows you to achieve meta-subject results of learning a foreign language, such as the ability to interact with the others while performing different roles, the ability to choose speech means for successfully solving a communicative task. The article involves the teacher in finding the most interesting, informative, effective teaching tools. While mastering any type of activity the level of motivation of students to take actions has a special importance. Motivation does not appear by itself. The teacher is constantly looking for new ways and means to "awaken" the hidden potential of students and focus them on achieving new levels in learning.*

Анотація. *У цій статті розглядаються різні варіанти додатків для вивчення англійської мови в ігровій формі. Гра найкращим чином дозволяє досягти мети предметних результатів вивчення іноземної мови, таких як уміння взаємодіяти з іншими під час виконання різних ролей, вміння вибирати мовленнєві засоби для успішного вирішення комунікативного завдання. Стаття залучає вчителя до пошуку найбільш цікавих, інформативних, ефективних засобів навчання. При оволодінні будь-яким видом діяльності особливе значення має рівень мотивації учнів до дій. Мотивація не з'являється сама по собі. Учитель постійно шукає нові шляхи та засоби «пробудити» прихований потенціал учнів та спрямувати їх на досягнення нових рівнів у навчанні.*

*Науковий керівник: к.п.н, доцент кафедри української та іноземних мов ВНАУ – Ковальова К.В.

Introduction. Although we can find references to the early 20th century on the use of games to improve the learning process in various aspects of life. But the idea of gamification as an educational field began to gain popularity in Ukraine only with the spread of the Internet and various digital devices, becoming even an important research topic: are video games really effective methods to improve education?

Some authors agree that video games can improve the quality of learning, generations of children born in the last 20 years have fully grown up in a computerized environment, where the Internet, electronic devices, video games and various IT tools have become an integral part of their lives. Moreover, this new generation is particularly different from the previous ones in its ability to use technology and is called the "Network of Generations".

Thus, it is obvious that the generation will be more motivated to learn if they are given the opportunity to use digital resources in their learning when approaching any subject.

Increasing the level of motivation and intensity of student participation in the learning process is a good reason, which in itself justifies the introduction of video games as a learning tool. However, in reality there are many other reasons that justify the use of the game, which have been covered in previous studies, such as: easy accessibility; easy update content; high level of adjustment; low cost for students; the ability to design attractive graphics that are appealing students' attention to the task.

Today, there are over a hundred different educational technologies. Technology is a set of techniques used in any business, skill, art (explanatory dictionary). But are they all relevant in the modern world, in the 21st century?

If you ask what the students want, the majority will answer: "Play computer games!" Here is such a tendency: the world of the school and the modern world are two different poles. The school world includes: the traditional classroom-lesson system, homework, "standard, ordinary lessons", the use of a textbook, atlas, maps, presentation to the lesson, the use of ineffective forms, teaching methods in the classroom. What does the modern world include? This is a post-industrial society, the age of informatization, computerization, globalization, innovation, modernization, practice-oriented learning and much more.

Main material. The result is an opposition of two different worlds. In this regard, a problem arises: the lag of the educational space of the educational institution from the real children's world, the gap between reality and learning. The teacher and the student speak different languages.

Although in the past the teacher was higher than the student in terms of development and competencies, now the teacher often lags behind children who already intuitively master new technologies, and they have entered their consciousness, ways of behavior and socialization. Therefore, another problem arises - the children do not like the teacher, because he is not modern. Teachers are cut off from the modern world: not using modern educational technologies, lack of ICT competence, etc. But kids don't learn from those they don't like. As a result, children's distrust of the teacher, loss of interest in learning.

With regard to language teaching, to form a stable interest and, accordingly, to motivate to achieve results, game educational technologies in domestic pedagogy - edutainment, in foreign pedagogy – gamification.

The term gamification comes from the word "game" + ification.

"Edutainment" comes from the English words "education" and "entertainment".

The difference between gamification (edutainment) and other educational technologies, based on game principles, is the use of approaches typical for computer games in education in order to increase student involvement in the learning process.

Any game, including a computer game, contains some functions:

- teaching function - the development of general educational skills and abilities, such as memory, attention, perception of information of various modalities;
- entertainment function - creating a favorable atmosphere in the classroom, turning them from a boring event into an exciting adventure;
- communicative function - uniting student groups, establishing emotional contacts;
- relaxation function - removal of emotional stress caused by stress on the nervous system during intensive training;
- psychotechnical function - the formation of skills for preparing the physiological state of the players for more effective activity, restructuring of the psyche to assimilate large amounts of information.

The game itself is a very flexible form of learning. It assumes imitation of situations corresponding to the implementation of real actions within the framework of the proposed model. As a result - a more solid assimilation or consolidation of knowledge by students.

In addition, unlike traditional forms of learning, a game contains a very important component - entertainment. The challenge is often to engage and motivate the learner from the start. Often times, the fear of the complexity of the discipline blocks the ability to perceive information, minimizing them. By creating such an environment, it is easy for learners to relieve emotional stress and to show their abilities to the maximum.

Gamification technology can solve this problem as well. All people, regardless of age, love to play. Since childhood, the term "play" has been associated with positive emotions.

According to a study by DFC Intelligence, more than 3 billion people are playing video games in 2021, which is almost half of the world's population! Only the mobile games market is growing every year: about 21% of all app downloads on Android and 25% of all downloads on iOS are from mobile games, and the audience growth in 2020 was 12% more than in the previous year.

Meanwhile, the age of players is decreasing – a study from Hi-Tech.Mail.Ru shows that 69% of children master gadgets even at preschool age. This suggests that new generations are faced with intricate game mechanics from infancy, and that forms game thinking. The presence of game mechanics in everyday life is becoming familiar. Young people of today who have grown up with a tablet in their arms will expect this kind of gamified interaction, even in areas where the game was not originally foreseen.

We can summarize the advantages of this technology:

• gamification allows you to make the process of learning a foreign language bright, interesting, colorful;

• during the game, the material is memorized easier, without unnecessary volitional efforts;

• during the game, additional positive emotions appear, which not only improve the memorization process, but also increase motivation.

Thus, a lesson built with the use of gamification allows you to keep the attention of students, does not leave anyone indifferent in the classroom, "infects" with a positive and emotionally tunes in a useful way.

The basic principle of gamification is constant feedback from the learner. The teacher always has the opportunity to adjust the learning process, keeping the attention of the class.

Elements of gamification are easily applicable for both group and individual activities, suitable for all ages.

Students usually begin to study English at school in the elementary grades. Students are very fond of games and everything related to them. For students in grades 2-4, the Enjoy Listening and Playing program comes to the rescue. The program was created as a multimedia supplement to the "Enjoy English" textbook, but at the same time it has versatility and flexibility and can be used as an attachment to any textbook for the first years of study.

The program promotes the formation of listening skills (developing phonemic hearing and memory), reading, makes it easier to memorize and practice new vocabulary. It is designed for the collective and individual work of a teacher in the classroom using a multimedia projector, an interactive whiteboard or personal computers; it can be used for independent work of students at home as a consolidation of the material studied.

For older students, the Duolingo platform is of interest. The platform offers numerous written lessons, dictations. It also pays attention to speaking skills. Users receive “experience points” as they learn the language. A course is considered learned when the user has completed all of the related lessons. In one course, the user can learn up to 2000 words.

Another educational platform for learning a foreign language is the Lingualeo platform. The name of the company is derived from the name of its mascot and playable character, Leo the lion cub. Lingualeo is based on such secrets of foreign language learning as understanding the purpose of learning, enjoying regular classes, working with real language, imitating native speakers and bringing skills to automatism through the use of visual, auditory and motor memory.

The user starts by taking a language proficiency test and fills out a list of their interests. Based on them, Lingualeo creates a personalized learning plan, the implementation of which in different categories of skills - from listening comprehension to the growth of vocabulary and the number of grammatical mistakes.

Lingualeo offers to learn the language on materials of interest to the user: audiobooks and songs, videos or texts posted in open sources or uploaded by other

participants. Sources of original text and audio include TED talks and courses on the Coursera educational site, and thematic lessons published in an Evernote notebook.

We cannot ignore the new technology of game training Voxmate, which is also gaining popularity. The main principle here is to use the effect of endorphins, a substance with which brain cells exchange information. Interactive games use the maximum number of channels of information perception: vision, hearing and motor skills. In addition, they are specially designed so that the user constantly gets something new - the next level, the next achievement. With Voxmate, the choice of games is large, and each online training improves language skills in a complex, the student does not get tired of the monotony.

For example, the practice of English times is possible in interactive dialogues, where the student chooses the correct answer or question for his character. So exciting games replace habitual and boring exercises.

Conclusions. It will be useful for the teacher to get acquainted with such a shell program as "Hot Potatoes", with the help of which you can diversify your English lessons with various interactive tasks. In this application, interesting crosswords, exercises for filling in the gaps, etc. are successfully compiled.

Recently, the MindMap technology is gaining popularity, it allows you to create mind maps that use imagination, creative and critical thinking and all types of memory: visual, auditory, mechanical, which allows you to more effectively memorize lexical material.

The use of Mind-maps on English classes allows you:

To create motivation for mastering a foreign language as a means of communication.

To organize individual, group and collective student activities.

To implement a differentiated approach to learners.

To organize project activities for students. A mind map can be used to present the results of project activities.

To teach how to use specialized dictionaries, reference books in order to master new language means, increase the volume of knowledge of a profile-oriented nature (in particular, terminology).

Mind mapping technology will be also useful when making presentations or web projects.

Currently, a huge number of techniques have been developed, thanks to which the educational process becomes an interesting and exciting children's adventure. Free online Olympiads are an opportunity for students to show their abilities. Anyone can take part in such events. There are no restrictions and you can solve tasks on various portals (MetaSchool, Skyeng, etc.).

An English lesson is already an unusual lesson. Children need to be forced to work hard to make English their "picture changer". So that each next lesson is not similar to the previous one, so that it will be remembered for a long time. Gamification is the most appropriate tool to achieve our goals.

References:

1. Bekebrede G., Warmelink H.J.G. and Mayer I.S. "Reviewing the need for gaming in education to a accommodate the net generation," Computers & Education, Vol. 57. 2011. pp. 1521-1529.

2. Girard C., Ecalle J. and Magnant A. "Serious games as new educational tools: how effective are they? A meta-analysis of recent studies," Journal of Computer Assisted Learning. Vol. 29. 2013. pp. 207- 219.

3. Meyer B. "Game-based language learning for pre-school children: a design perspective," The Electronic Journal of e-Learning, Vol. 11 (1). 2013. pp. 39-44.

4. O. M. Karpenko, A.V. Lukyanova, A.V. Abramova, V.A. Basov - Gamification in e-learning. Distance and virtual learning. No. 4. 2015

5. Sailer M., Hense J., Mandl H. and Klevers M. "Psychological perspectives on motivation through Gamification," Interaction Design and Arquitecture(s) Journal, Vol. 19. 2013. pp. 28-37.

6. Silva A., Marques C., Baptista J., Ferreira Jr. A. and Mamede N. "REAP.PT Serious games for learning portuguese," Lecture Notes in Computer Science. Vol. 7243. 2012. pp. 248-259.

Тетяна ГНАТЕНКО*
студентка 1 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. *Стаття присвячена актуальним проблемам законодавчого забезпечення державної екологічної політики України, як різновиду державної політики, виокремленню її основних рис, принципів на яких вона базується, ряду проблем її нормативно-правового та організаційно-функціонального забезпечення.*

Abstract. *The article is devoted to current issues of legislative support of state environmental policy of Ukraine, as a kind of state policy, highlighting its main features, the principles on which it is based, a number of problems of its regulatory and legal and organizational and functional support.*

Вступ. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки розроблено відповідно до статті 16 Конституції України. Визначено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на

* Науковий керівник: к.і.н., доцент кафедри права ВНАУ – Піковська Т.В.

території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов’язком держави. [1]

Виклад основного матеріалу. Велика увага приділяється основним засадами в подальшому вдосконаленню законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, що безпосередньо пов'язано із необхідністю вирішення стратегічних завдань формування Концепції розвитку екологічного права та законодавства. Зокрема, наголошується на необхідності ефективного функціонування системи законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, спрямованого на досягнення національних пріоритетів. Стратегічними чинниками такого законодавства є його відповідність Конституції України, наближення до відповідних директив ЄС, забезпечення впровадження багатосторонніх екологічних угод (конвенцій, протоколів тощо), стороною яких є Україна, соціальна спрямованість, реалістичність, економічна ефективність. Законодавство має сприяти гнучкому застосуванню відповідних економічних інструментів для стимулювання впровадження інноваційних екологічних технологій, розв'язанню екологічних проблем на місцевому рівні.

Основними засадами передбачена також необхідність: забезпечити дотримання законодавства України, що гарантує право громадян на доступ і користування землями водного фонду і землями рекреаційного, оздоровчого, природоохоронного та історико-культурного призначення; завершити формування національної законодавчої бази з питань біобезпеки та забезпечити її подальше вдосконалення з урахування відповідних положень законодавства ЄС.

Розглянути доцільність розроблення підзаконних актів щодо участі громадськості у прийнятті рішень або ратифікації Алматинської поправки до Орхуської конвенції. Найважливішою організаційною умовою ефективної реалізації екологічної політика є стабільність системи державного управління охороною навколишнього природного середовища, що припускає не тільки стабільність відповідного законодавства, але й належне кадрове й матеріально-технічне забезпечення діяльності органів управління на всіх рівнях.

Стан земельних ресурсів України близький до критичного. За період проведення земельної реформи значна кількість проблем у сфері земельних відносин не лише не розв'язана, а й загострилася. Серед земель України найбільшу територію займають землі сільськогосподарського призначення (71 відсоток), 78 відсотків з яких є ріллею.

На всій території поширені процеси деградації земель, серед яких найбільш масштабними є ерозія (близько 57,5 відсотка території), забруднення (близько 20 відсотків території), підтоплення (близько 12 відсотків території). Зменшується вміст поживних речовин у ґрунтах, а щорічні втрати гумусу становлять 0,65 тонни на 1 гектар.

Проблеми у сфері охорони земель значною мірою зумовлені незавершеністю процесу інвентаризації і автоматизації системи ведення державного земельного кадастру, недосконалістю землевпорядної документації

та недостатністю нормативно-правового забезпечення, проведення освітньої та просвітницької роботи, низькою інституціональною спроможністю відповідних органів виконавчої влади. Але все ж так певні рух у сфері захисту земельних ресурсів є процес, так як нам говорить Стаття 17 із змінами, внесеними згідно із Законом № 4444-VI від 23.02.2012; в редакції Законів № 5462-VI від 16.10.2012, № 1423-IX від 28.04.2021 .В якій говориться Стаття 17. Повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища [2].

До повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, у галузі охорони земель, належать: здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням законодавства про використання та охорону земель щодо консервації деградованих і малопродуктивних земель; збереження водно-болотних угідь; виконання екологічних вимог при наданні у власність і користування, у тому числі в оренду, земельних ділянок; здійснення заходів щодо запобігання забрудненню земель хімічними і радіоактивними речовинами, відходами, стічними водами; додержання режиму використання земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, а також територій, що підлягають особливій охороні; додержання екологічних нормативів з питань використання та охорони земель; установлення та використання водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, а також щодо додержання режиму використання їх територій; ведення будівельних, днопоглиблювальних робіт, видобування піску і гравію, прокладення кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду; звернення до адміністративного суду щодо застосування заходів реагування у вигляді обмеження чи зупинення (тимчасово) або припинення діяльності підприємств і об’єктів незалежно від їх підпорядкування та форм власності відповідно до закону, якщо їх експлуатація здійснюється з порушенням законодавства про охорону земель; подання позовів про відшкодування шкоди і втрат, заподіяних внаслідок порушення законодавства України про охорону земель.

Діяльність держави по захисту суспільного інтересу у відносинах власності на землю передбачає створення найбільш сприятливих умов для здійснення власником відповідного права, а також стимулювання сталого, ефективного та раціонального господарювання на землі через запровадження відповідних державних програм, пільг та субсидій для сільськогосподарських товаровиробників, натомість обмеження відповідного права в суспільних інтересах має відбуватись для забезпечення екологічної безпеки, збереження властивостей земель, розміщення об’єктів життєдіяльність людини та держави загалом, лише у випадках передбачених Конституцією України, відповідно до визначеного на законодавчому рівні механізму таких обмежень. [3]

За площею лісів та запасами деревини Україна є державою з дефіцитом лісових ресурсів. Ліси займають більш як 15,7 відсотка території України (9,58 мільйона гектарів) і розташовані в основному на півночі (Полісся) та заході

(Карпати). Оптимальним, за європейськими рекомендаціями, є покажчик лісистості 20 відсотків, для досягнення якого необхідно створити більше 2 мільйонів гектарів нових лісів. Загальна площа вкритих лісовою рослинністю земель збільшилася з 1961 року із 7,1 до 9,5 мільйона гектарів (на 33,8 відсотка).

Якщо зазначені темпи заліснення будуть збережені, то лише через 20 років в Україні буде досягнутий оптимальний рівень лісистості.

Ліси Держкомлісгоспу, віднесені до природно-заповідного фонду, займають близько 1,2 мільйона гектарів, або 35 відсотків природно-заповідного фонду України. Частка заповідних лісів, що перебувають у підпорядкуванні Держкомлісгоспу, становить 15,4 відсотка.

Повноваження з охорони та відтворення лісів покладені на центральні та місцеві органи виконавчої влади, що призводить до їх дублювання та неефективного використання бюджетних коштів. Система управління в галузі охорони та відтворення лісів не повністю забезпечує багатоцільове, безперервне і невиснажливе використання ресурсів та лісових екосистем. Необхідно здійснити реформування зазначеної системи із забезпеченням розмежування природоохоронних і господарських функцій.

Водокористування в Україні здійснюється переважно нераціонально, непродуктивні витрати води збільшуються, об'єм придатних до використання водних ресурсів внаслідок забруднення і виснаження зменшується. Практично всі поверхневі водні джерела і ґрунтові води забруднені. Основні речовини, які призводять до забруднення, - сполуки азоту та фосфору, органічні речовини, що піддаються легкому окисленню, отрутохімікати, нафтопродукти, важкі метали, феноли. Інтенсивна евтрофікація внутрішніх водойм призводить до погіршення стану Чорного та Азовського морів. За рівнем раціонального використання водних ресурсів та якості води Україна, за даними ЮНЕСКО, серед 122 країн світу посідає 95 місце.

Система державного управління в галузі охорони вод потребує невідкладного реформування у напрямі переходу до інтегрованого управління водними ресурсами. Функції управління в галузі охорони, використання та відтворення вод розподілені між різними центральними органами виконавчої влади, що призводить до їх дублювання, неоднозначного тлумачення положень природоохоронного законодавства та неефективного використання бюджетних коштів.

Питне водопостачання України майже на 80 відсотків забезпечується використанням поверхневих вод. Екологічний стан поверхневих водних об'єктів і якість води в них є основними чинниками санітарного та епідемічного благополуччя населення. Водночас більшість водних об'єктів за ступенем забруднення віднесена до забруднених та дуже забруднених.

Підземні води України в багатьох регіонах (Автономна Республіка Крим, Донбас, Придніпров'я) за своєю якістю не відповідають нормативним вимогам до джерел водопостачання, що пов'язано передусім з антропогенним забрудненням. Особливе занепокоєння викликає стан водопостачання сільського населення, оскільки централізованим водопостачанням забезпечено лише 25 відсотків сільських населених пунктів України.

Забруднення води нітратами призводить до виникнення різноманітних захворювань, зниження загальної резистентності організму і, як наслідок, до підвищення рівня загальної захворюваності, зокрема на інфекційні та онкологічні захворювання. Невідповідність якості питної води нормативним вимогам є однією з причин поширення багатьох інфекційних та неінфекційних хвороб.

На сьогодні триває робота над програмою – "Ліси України" на 2017 – 2021 роки. Йдеться, зокрема про поліпшення системи інформаційного забезпечення лісового господарства, лісовпорядкування, ведення державного обліку лісів, інвентаризації та моніторингу стану лісів на основі геоінформаційних технологій, систем контролю походження лісопродукції для забезпечення захисту ринку від незаконно отриманої сировини тощо. Але який результат буде отримано "на виході"? Складна ситуація не тільки з лісами, а й на морі. Особливо на Азовському морі, яке фактично окуповане фінансово-промисловими компаніями. Унікальне Азовське море перетворюється на брудну калюжу і стає розсадником хвороб замість того, щоб там можна було оздоровлюватись. Адже морське узбережжя має відігравати сою роль рекреаційного середовища. Україна на сьогодні потребує збалансованого розвитку, при якому виробництво та споживання будуть ощадливими й дбайливими до природних ресурсів, дадуть можливість природним екосистемам відновлюватися, бути безпечними для людей, підтримувати життєдіяльність прийдешніх поколінь. Збалансований розвиток включає в себе багато складових, але він не можливий без зміни природоохоронного світогляду всіх громадян, без екологічної освіченості, свідомості, культури суспільства. Саме від людей залежить, чи зменшуватимуться викиди, що забруднюють атмосферу, чи не шкодитимуть відходи виробництва й життєдіяльності людей довкіллю тощо. Ці напрями мають стати пріоритетними для влади.

Важлива роль у вирішенні екологічних проблем, безумовно, належить правовому регулюванню. Однак, сучасні екологічні проблеми і пошуки шляхів їх вирішення є передумовами запровадження нової моделі освітньої системи XXI століття. Така система покликана поєднати в собі все позитивне з минулого і сучасного, а також повинна бути орієнтована на формування якісно нової людини – людини екологічної, оскільки витоки екологічних проблем, як уже неодноразово зазначалося, слід шукати, перш за все, в самій людині, в особливостях її "людських якостей". Отже, цілком очевидно, що для вирішення екологічних проблем необхідно змінити саму людину, її свідомість, культуру, світогляд тощо. Вирішальну роль в цій трансформації покликана відіграти саме еволюція свідомості, якої можна досягти, зокрема шляхом екологізації свідомості особистості, в тому числі і шляхом екологізації правової свідомості людини.

Юридична відповідальність за порушення екологічного законодавства є складовою частиною механізму забезпечення раціонального природокористування, відновлення екологічних об'єктів і охорони НПС. її суть полягає в тому, що особа, яка порушила законодавство про охорону НПС, зобов'язана понести відповідальність, що забезпечується у свою чергу примусом

держави. Державній охороні і регулюванню використання на території України підлягають: НПС як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів,природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовуванні в економіці в даний період (земля, надра, води,атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ),ландшафти та інші природні комплекси. Державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки підлягають також здоров'я і життя людей.

В основу класифікації юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства покладено характер конкретної санкції, яка застосовується за вчинення правопорушення. Згідно з цим критерієм вона поділяється на: кримінальну, адміністративну, цивільно-правову і дисциплінарну Підставою притягнення особи до відповідальності є вчинення екологічного правопорушення, яке являє собою винну, протиправну, економічно небезпечну дію, яка посягає на встановлений порядок використання природних ресурсів, охорони НПС та порушує екологічні і пов’язані з ними інші права людини і вимоги економічної безпеки. Застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням НПС та погіршенням якості природних ресурсів.

Висновки. Отже, забруднення навколишнього природного середовища негативно позначається на здоров’ї. Забруднене атмосферне повітря може стати джерелом проникнення в організм шкідливих речовин через органи дихання. Забруднена вода може містити хвороботворні мікроорганізми і небезпечні для здоров’я речовини. Забруднена ґрунт і ґрунтові води погіршують якість сільськогосподарських продуктів харчування. Людина здавна розглядає навколишнє природне середовище в основному як джерело сировинних запасів (ресурсів), необхідних для задоволення своїх потреб. При цьому велика частина узятих від природи ресурсів повертається в природу у вигляді відходів. Основна частина цих відходів і забруднень утворюється в містах. У містах по залізних і шосейних дорогах безперервно перевозять вантажі та людей. Усі види транспорту сильно забруднюють атмосферу вихлопними газами, що містять речовини, шкідливі для здоров’я людини.

У кожному сучасному місті в результаті життєдіяльності людей утворюється багато промислових і побутових відходів. Від звалищ, розташованих поблизу міст, на велику відстань поширюється неприємний запах. На звалищах розмножується велика кількість мух, мишей і щурів, які є переносниками різних хвороботворних бактерій. Діяльність людини призводить до постійного забруднення навколишнього природного середовища: атмосферного повітря, природних вод і грунтів. Тому потрібно захищати його не тільки на суспільному рівні а й на юридичному [4].

Список використаних джерел:

1. Рубаник Є. В. Інститут права власності в Україні: проблеми зародження, становлення й розвитку від найдавніших часів до 1917 року. Історико-правове дослідження. Харків, Легас. 2002. 345 с.

2. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» URL: https://ips.ligazakon.net/document/T102818?an=40 (дата звернення 04.04.2022).

3. Воронько О. Відповідальність за порушення норм екологічного законодавства URL: http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/3542/CD209.pdf?sequence=1#page=53 (дата звернення 04.04.2022).

4. Закони України про охорону землі. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws (дата звернення 04.04.2022)

5. Досвід і проблеми інкорпорації, імплементації та адаптації екологічного законодавства URL:http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/3542/CD209.pdf?sequence=1#page=53 (дата звернення 04.04.2022).

6. Пухтецька А. А. Європейський адміністративний простір і принцип верховенства права: Монографія Київ.: Вид. «Юрид.думка». 2010. 140 с.

7. Шевчук С. В. Формальна та органічна характеристика принципу верховенства права: до нових методів тлумачення Конституції. *Укр. Право.* 1998. Випуск. 2(10). С. 56-68.

8. Правдюк А. Л. Правове регулювання державного екологічного контролю. *Актуальні питання публічного та приватного права.* 2015. №3. С. 11-17.

Владислав ГОНЧАРЕНКО*
студент 1 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Анотація. *У статті досліджується актуальна проблема нормативно-правового регулювання державної служби, оцінка стану морально-етичних настанов сучасних державних службовців в Україні, правові основи етичних засад в Україні та закордоном, впровадження результатів досліджень європейського досвіду публічного врядування у сфері етики. Наводяться приклади практичного застосування етичних кодексів службовців в деяких виконавчих органах місцевого самоврядування України*

Abstract. *The article examines the current problem of legal regulation civil*

* Науковий керівник: к.і.н., доцент кафедри права – Піковська Т.В.

service, assessment of the state of moral and ethical guidelines of modern state employees in Ukraine, legal bases of ethical principles in Ukraine and abroad, implementation of research results of the European experience of public governance inethics. Examples of practical application of codes of ethics are given employees in some executive bodies of local self-government of Ukraine.

Вступ. Характерною тенденцією сучасного суспільного життя є процеси проектування та затвердження ціннісно-нормативних документів – етичних кодексів. Стрімка реабілітація нормативності, розпочата наприкінці ХХ ст., пов'язана із процесами інституалізації критеріїв моральної оцінки, сьогодні набуває характеру особливої етичної кодифікації. Тому тема актуалізації етичних кодексів в контексті модернізації системи державного управління в процесі реформування державної служби в Україні нині постає досить актуальною.

Етика державного службовця – це система норм поведінки, порядок дій і правил, взаємин і принципів у державно-службових відносинах, що являють собою сукупність найбільш придатних, глибоко усвідомлених і конкретизованих, які належать даному суспільству і є нормами загальнолюдської моралі.

Виклад основного матеріалу. Кожна професія має свою власну мораль. Особливе місце в системі професійної етики посідає етика державного службовця, оскільки вона значною мірою характеризує взаємовідносини держави і громадянина. Моральність, переважно, розуміється як особиста чесність, порядність. Етика державного службовця і юридична відповідальність – категорії нерозривні. Сьогодні, у разі порушення державним службовцем етичних правил, які втілені у правових нормах, відразу викликає реакцію громадськості, так державне і громадське життя значною мірою залежить від моральних цінностей, що утвердилися в суспільстві, від моральних відносин держави і громадянина, соціальної справедливості, нетерпимості до моральних відхилень особи і державних інституцій. [13]

Влада повинна завжди відчувати, що її контролюють, – головний принцип діяльності чиновників. На особу, яка служить уряду, покладається величезна суспільна довіра, тому що ця служба дає широкі можливості для зловживань. Приходячи на державну службу, працівник робить свідомий вибір і погоджується на суворе обмеження як у публічній, так і у приватній діяльності. Чим вище посада, тим більше обмежень. У ст. 5 Закону України «Про державну службу» визначені основні вимоги етики поведінки державного службовця: сумлінно виконувати свої службові обов'язки; шанобливо ставитися до громадян, керівників і співробітників, дотримувати високої культури спілкування; не допускати дій і вчинків, що можуть зашкодити інтересам державної служби або негативно вплинути на репутацію державного службовця. Дані вимоги засновані на моральних нормах. [1]

Етика державної служби тісно пов'язана із соціальною структурою конкретного суспільства і чітко визначається нею. У цьому, як правило, відображаються традиційні уявлення суб'єктів того або іншого суспільства про

статус свого суспільства в цілому, про перевагу своєї цивілізації тощо. Разом з тим етика державної служби являє собою об'єднання універсальних правил, що застосовуються в усьому цивілізованому світі. Якщо дані моральні норми у відносинах відсутні, то цілком можна говорити про невідповідність етики розвитку суспільства або його норми підмінені ідеологією. Етика державно-службових відносин у широкому розумінні являє собою практично-виховну і регульовану чинність. Через критичний аналіз моральної свідомості учасників цих відносин, яка реально функціонує, виявляється ступінь відповідності існуючих правових і моральних взаємин. [4]

Проблема професійної етики державного службовця пов'язана з тим, що його діяльність має відповідати не тільки положенням Конституції і чинного законодавства, а й моральним принципам і нормам. При цьому етичний кодекс, яким державні службовці повинні керуватися, не просто спирається на загальноприйняту мораль, а й конкретизує її вимоги відповідно до специфіки службової діяльності, неординарних обов'язків і повноважень, що покладаються на них. У цьому і полягає сутність етики державного службовця. Моральні норми є універсальними нормами в регулюванні суспільних відносин, тому безумовно державна служба нерозривно пов'язана з моральністю, етикою, моральним виглядом державного службовця. Основні етичні вимоги, що пропонуються державним службовцям:

– дотримувати принципів державної служби;

– чесно служити і бути вірним державі;

– дотримувати вищих моральних принципів;

– ставити державні інтереси вище за індивідуальні цілі і завдання політичних партій, інших громадських організацій;

– постійно боротися з корупцією в органах державної влади;

– ніколи не приймати для себе і для членів своєї родини ніяких благ і переваг, використовуючи при цьому свої службові повноваження;

– не використовувати в корисливих цілях службове становище; не використовувати ніяку інформацію, отриману конфіденційно під час виконання своїх посадових обов'язків, як засіб одержання особистої вигоди;

– не допускати у діяльності елементів дискримінації у відносинах з товаришами по службі, громадянами;

– у спілкуванні з громадянами як під час виконання своїх повноважень, так і в позаслужбових відносинах дотримувати

– загальноприйнятих правил поведінки.

Проступок державного службовця – це дія (бездіяльність), що ганьбить честь і гідність державного службовця, що несумісна з високим званням державного службовця й унеможливлює подальше виконання ним своїх службових повноважень (навмисне порушення закону, порушення державним службовцем даної ним присяги, несумлінність у виконанні своїх обов'язків, що спричинили негативні наслідки, грубе порушення загальноприйнятих норм і правил поведінки).

Залежно від виду державної служби до загальноприйнятих моральних норм поведінки державного службовця додаються спеціальні норми кодексу честі, наприклад: етичні вимоги, що висуваються до суддів, військових, дипломатів, порушення яких можуть спричинити дисциплінарну відповідальність: догану, звільнення, пониження на посаді тощо.

Що ж до законодавчо-нормативного регулювання поведінки державних службовців, то тут можна говорити про окремі аспекти, зафіксовані в Законі України «Про державну службу» і Законі України «Про запобігання корупції», а також в наказі головного управління державної служби України «Про затвердження Загальних правил поведінки державного службовця. [14]

У статті 5 Закону України «Про державну службу», яка так і називається - «Етика поведінки державного службовця» зазначається, що державний службовець повинен:

– сумлінно виконувати свої службові обов'язки;
– шанобливо ставитися до громадян, керівників і співробітників;
– дотримуватися високої культури спілкування;
– не допускати дій і вчинків, які можуть зашкодити інтересам державної служби чи негативно вплинути на репутацію державного службовця.

Крім згаданої статті 5, у Законі України «Про державну службу» є ряд положень, які прямо не вказують на етику поведінки державного службовця, але безпосередньо з нею пов'язані. Це, наприклад, стаття 17 - «Присяга державних службовців». Присягу приймають державні службовці, які вперше зараховуються на державну службу, і її можна розглядати як один із засобів забезпечення законності й етичності в діяльності державних службовців. [8]

Присяга є фундаментом виконання обов'язку на державній службі. Вступаючи на посаду, державний службовець обіцяє «суворо дотримуватися Конституції та законів України». Це формулювання порушує перед державним службовцем ряд практичних і філософських питань. Наприклад, Конституція і закони можуть примушувати державного службовця діяти наперекір власній думці.

У той же час іноді самі норми Конституції і закони чи постанови уряду вступають у протиріччя одне з одним. Що повинен робити службовець у такому випадку? Поведінка службовця повинна базуватися на законодавстві, зокрема статті 10 Закону України «Про державну службу», де вказуються основні обов'язки державних службовців, а також на розумінні того, що не всі правові акти мають однакову юридичну силу. [5]

Текст Присяги і стаття 10 (п. 1) вказують на пріоритетну роль Конституції. Державна служба має в основі конституційні положення. Саме вони є етичними обмеженнями дій державного службовця і основою довіри з боку громадян. Відповідальність за конституційністю законів покладено на Конституційний Суд. Доводити протиріччя закону Конституції треба в ході службової дискусії і судового розгляду. В разі конфлікту між Конституцією та іншим нормативним актом або наказом керівника службовець, який дотримується етичних принципів, буде вірним Конституції [6].

Виконання законів покладає серйозні обов'язки на державних службовців і в тому випадку, коли керівник видає незаконні розпорядження та вказівки. Державні службовці, які працюють на довіру та інтереси громадян, перевагу віддадуть невиконанню такого наказу. Тим більше, що стаття 10 Закону України «Про державну службу» пояснює, як повинен поводити себе державний службовець у такій ситуації. Проте в реальному житті службовці порушують закони, підкоряються обставинам. Відповідно їхня реальна поведінка не завжди буде однаковою: хтось задумається про етичний вибір, а хтось не звертатиме на це уваги. [7]

Етичні вимоги до державних службовців дуже важливі, тому що вони є невід'ємною частиною програми соціального управління, тому врахування морально-психологічного рівня розвитку суспільства впливає на виконання управлінського рішення, тобто на ефективність державної служби.

Моральні цінності і норми, що стосуються державної влади, її інститутів (державної служби), являють собою у сукупності етику державного управління.

Виконуючи свої службові обов'язки, усі ми стаємо об'єктом уваги інших: як ми входимо, як здороваємося, як сідаємо, їмо, як розмовляємо і як слухаємо, як питаємо і як відповідаємо, усе це викликає обговорення й осуд, указує на придатність чи непридатність на роботі [10].

Для успіху якої б те ні було діяльності на роботі необхідно бути ввічливим у спілкуванні з людьми будь-якого рангу, робітник у (службовому) приміщенні повинен говорити мало і не голосно. По телефону розмовляти напівголосно і коротко, стежити за культурою мови, ніколи не дозволяти собі сваритися, бути акуратним в усьому. Час - матеріальна цінність і економія свого і чужого робочого часу, це ефективне джерело виробничих успіхів усього колективу. Необхідно бути уважним до чужої думки, навіть якщо вона виявиться невірною, а спростовуючи її, бути терплячим, тактичним і ніколи не дратуватися. Безтактність ранить того, кому вона адресована і принижує того, від кого виходить. Етикет службових взаємин стосується усіх - і підлеглих і керівників. Його правила і вимоги обов'язкові, тому що сприяють створенню здорового морально-психологічного клімату і гарного настрою. Добре, якщо людина має почуття гумору і цінує його в інших. Ученими доведено, що гарний настрій позитивно впливає на здоров'я людини і підвищує продуктивність його праці. Керівнику завжди необхідно пам'ятати, що зауваження підлеглому варто робити віч-на-віч. Треба уміти визнати свою помилку, якщо ваше розпорядження виявилося помилковим; уміти заохочувати, уміти карати; бути коректним, не дозволяти собі сперечатися по дріб'язках. Треба бути доброзичливим у відносинах з товаришами по службі і підлеглими; вести розмову в делікатній формі [10].

Співробітник буть-якої установи повинен мати загальну культуру, інтелект, порядність. Однак завжди особливого значення набуває моральний потенціал.

Основною моральною умовою службових взаємин між керівниками і підлеглими є збереження достоїнства інших, так само як і свого власного, тому що справді інтелігентна людина не опускається до неправди, чванства,

лицемірства, зазнайства й інших звичок, що принижують і ображають навколишніх його людей, а отже, і самого себе. [14]

Правила службового етикету рекомендують залишати за межами установи, підприємства свої негоди і неприємності.

У службовому етикеті важливу роль грають і такі моральні якості працівника, як сумлінність, добропорядність, чуйність, поважність, коректність, тактичність, точність, делікатність, чуйність, скромність і простота, жаль і милосердя.

Знання службового етикету – один з важливих показників професіоналізму працівника. Саме в етикеті людина постійно, у самих різноманітних ситуаціях засвоює на практиці "золоте правило моральності" – ставитися до інших так, як би ви хотіли, щоб ставились до вас інші. Етикетні правила – це мова культурного спілкування, його зовнішня формула.

Службовий етикет має внутрішній і зовнішній аспекти. До внутрішнього належить структура етикету службовця, до зовнішнього – правила службової поведінки.

Особливістю професійної діяльності є спрямованість інтересів державного службовця на виконання головної мети і сенсу життя – служіння державі. Саме це є джерелом натхнення для власного морального удосконалення. Державний службовець має володіти такими моральними якостями: чесність, порядність, ввічливість, тактовність, вихованість, ерудованість, компетентність, рішучість, уважність тощо.

Вміння поводити себе з людьми належним чином є одним з важливих факторів, який допомагає досягти успіху у службовій діяльності. Існує шість основних принципів, які дозволять це зробити, а саме: пунктуальність, конфіденційність, доброзичливість, увага до оточуючих, зовнішній вигляд, грамотність.

Однією з функцій службового етикету є зближення людей з різними соціальними статусами, поліпшення їх взаєморозуміння та взаємоповаги. Етикет сьогодні - це, насамперед, засіб спілкування, засіб регуляції взаємовідносин людей, які спілкуються. Організаційна поведінка в сучасних умовах народжує нові ситуації спілкування, вносить нові етикетні вимоги. Запам'ятати їх всіх неможливо. Життя набагато складніше, аніж правила, і в ньому трапляються такі ситуації, які досить важко передбачити навіть у найповнішому зведенні правил етикету. [3]

Висновки. Таким чином, етика державного службовця - це система норм поведінки, порядок дій і правил, взаємин і принципів у державно-службових відносинах, що є сукупністю найбільш придатних, глибоко усвідомлених і конкретизованих норм загальнолюдської моралі, властивих даному суспільству. Відтак проблема професійної етики державного службовця пов'язана з тим, що його діяльність повинна відповідати не тільки Конституції України, чинному законодавству, а й моральним принципам і нормам. При цьому етичний кодекс, яким державні службовці мають керуватися, не просто спирається на загальноприйняту мораль, але й конкретизує її вимоги відповідно специфіки

службової діяльності, неординарних обов'язків і повноважень, що покладаються на них.

Список використаних джерел:

1. Люхтерхандт О. Експертний висновок щодо проекту «Концепція реформи адміністративного права України» О. Люхтерхандт Адміністративна реформа в Україні. Документи і матеріали Укр. правов. часоп. 1999. Вип.4. С.92-106. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/PROBLEM/Pr_zak83.htm (дата звернення 01.04.2022).

2. Методичні рекомендації щодо підготовки модельного кодексу етики і професійної поведінки посадових осіб місцевого самоврядування. Київ ЦНТЕІ, 2011. 100 с URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0179859-21 (дата звернення 01.04.2022).

3. Морально-етичні засади розвитку державної служби України європейський та вітчизняний досвід наук. Розробка С.М. Серьогін О.В. Антонова І.В. Хожило за ред. С.М. Серьогіна. К. НАДУ, 2008. 48 с. URL: http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2017/2017_01(32)/21.pdf (дата звернення 01.04.2022).

4. Панфілова Т.О. Етика державного управлінця : методичні рекомендації Т.О. Панфілова. Львів . ЛРІДУ НАДУ, 2019. 44 с. URL: http://i.lekciya.com.ua/doc/3593/index.html (дата звернення 01.04.2022).

5. Про державну службу . Закон України від 16.12.1993 № 3723-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3723-12 (дата звернення:11.04.2022).

6. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 № 3206- VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3206-17 (дата звернення : 01.04.2022).

7. Про затвердження Загальних правил поведінки державного службовця : Наказ Головного управління державної служби від 04.08.2010 № 214 URL: https://www.nssmc.gov.ua/documents/nakaz-2/ (дата звернення : 01.04.2022).

8. Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу.Указ Президента України від 05.03.2004 № 278/2004 URL: https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/8ee0866b97570fde9caebadf65a7f66f.pdf (дата звернення: 05.04.2022).

9. Про правила етичної поведінки. Закон України від 17.05.2012 № 4722-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4722-17 (дата звернення: 01.04 2022).

10. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України за ред. В.П. Тимощука, А.М. Школика. К. Конус-Ю, 2007. 735с. URL: http://185.65.244.102/img/books/files/publich-sluzhba-tymoschuk-2007.pdf (дата звернення: 01.04 2022).

11. Рекомендація № R (2000) 10 Комітету міністрів Ради Європи щодо Модельного кодексу http://www.dridu.dp.ua/cpk/Lib/7_Zapobigannya%20ta%20protydiya%20proyavam%20korup/Legislation/Legislature/Rekomend_poved_DS.pdf URL: (дата звернення :11.04 2022).

12. Рудакевич М.І. Професійна етика державних службовців : теорія і практика формування в умовах демократизації державного управління моногр. М.І. Рудакевич. Тернопіль Вид-во АСТОН, 2007. 400 с URL: http://185.65.244.102/img/books/files/publich-sluzhba-tymoschuk-2007.pdf (дата звернення :11.04 2022).

13. Створення організаційно-правових засад кадрової ротації як одного із дієвих елементів підготовки кадрів та попередження можливих корупційних проявів у державних органах наук. Розробка С.М. Серьогін, О.В. Антонова, І.В. Шпекторенко К.НАДУ,т 2009. 60 с URL: http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2014/2014_03(22)/24.pdf (дата звернення :11.04 2022).

14. Чумак А.Л. Етичні кодекси в контексті соціокультурної динаміки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук. спец. 09.00.07 «Етика» Чумак Анна Леонідівна .Київський національний університет ім. Т. Шевченка.К., 2008. 12с URL: .http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36673/36 Chumak.pdf?sequence=1 (дата звернення :11.04 2022).

15. Правдюк А.Л. Конституційно правове регулювання місцевого самоврядування в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент. Актуальні питання науки і практики.* 2017. Випуск 9. С.135-148.

Іванна ГУШЕВАТА*
студентка 1 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЗАРОДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ІДЕЇ В КОЗАЦЬКУ ДОБУ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVI - ПОЧАТОК XVIII ст.)

Анотація. *У статті аналізується внесок козацтва в еволюцію українського суспільства XVI-XVIII ст., його політичний та економічний розвиток, етнокультурні процеси. Історія українського козацтва одна з найцікавіших та найскладніших сторінок історії України. У роки незалежної української держави відкрилися широкі можливості дослідження козацької проблематики. З'явилося багато нових вітчизняних і зарубіжних наукових студій, у яких знайшов розкриття широкий спектр питань з історії козацтва XVI-XVIII ст.*

Abstract. *The article analyzes the contribution of the Cossacks to the evolution of Ukrainian society in the XVI-XVIII centuries, its political and economic*

*Науковий керівник: к.і.н., доцент кафедри права ВНАУ – Піковська Т.В

development, ethnocultural processes. The history of the Ukrainian Cossacks is one of the most interesting the most difficult pages of the history of Ukraine. During the years of the independent Ukrainian state, wide opportunities for researching Cossack issues opened up. Many new domestic and foreign scientific studies appeared, in which a wide range of issues on the history of the Cossacks of the XVI-XVIII centuries was revealed.

Вступ. Українські козаки-козацькі війська, які початково були організовані задля оборони південно-руських земель, що увійшли до складу Князівства Литовського, від степових орд що було спричинене тотальним наступом Східного Світу, і Великого Степу, в межах християнсько-мусульманського цивілізаційного протистояння, на терени сучасної України. Згодом, брали активну участь у війнах з Московським царством на боці Речі Посполитої, а від XVII ст., під час Визвольної війни, і супроти останньої. Надалі, через суперечки щодо внутрішнього та зовнішнього політичного курсу, під час періоду що отримав назву «Руїна», воювали, у тому числі супроти один одного, переважно у союзі з різними сусідніми імперіями, до складу яких зрештою були некорпоровані.

Виклад основного матеріалу. Перші згадки про українських козаків зустрічаються в історичних джерелах 80-90-их років XV ст., йшлося про населення центральної України, яке ходило на різні промисли («в уходи») – полювання, рибальство,

видобуток солі, селітри або займалося охоронною службою на кордоні між князівством Литовським і Кримським ханством . Етнічно складалися переважно зі слов'ян. Попри наявність, на ранніх стадіях розвитку, певної частки представників кавказьких груп, яких використовували задля ліпшого проникнення вглиб степу, надалі їх частка була незначна.

Причини появи козацтва як своєрідної військово-господарської організації прикордонної людності полягали у зовнішньополітичних обставинах, які склалися в степах північного Причорномор'я в останній чверті XV ст [11].

Наприкінці XV ст. Османська імперія зруйнувала Візантію та захопила Феодосію в Таврії та Білгород (Дністровський) на Чорному морі. Завдяки чому посилюються татарські напади на руські (українські) землі. Кримське ханство ставши васалом Османської імперії почало здійснювати спустошливі напади передусім на Поділля та Волинь. Для оборони від татарських нападів на Правобережжі по Кучманському та Чорному шляхах виникає низка замків: Брацлав, Кам'янець, Бар, Сатанів, Меджибіж, Жванець, Зіньків, Вінниця. Основним завданням старост цих замків, була оборона території від татарських орд. Ці ж старости для оборони замків використовували також місцеве населення. А жителі таких міст як Черкаси, Канів організовували самостійно під керівництвом Отамана нагляд за бродами, через які татари переходили на українські землі, як-то: Кременчук, Гербедеїв Ріг, Тавань, Очаків та інші.

В 1478 Кримський улус визнав верховну владу османського падишаха. Відразу після цього почалися постійні напади на українські землі пов'язані з Менглі-Гиреєм. Християнське населення Криму було винищене. На землях які

належали ВКЛ будуються татарсько-турецькі укріплення Очаків та Тягиня. Південний кордон, який за часів Семена Олельковича йшов по Чорному морі, відсувається далеко на північ. За часів правління Менглі-Гирея татарські напади відбувались майже щороку. В 1482 після спустошливого нападу українські землі в степах перетворилися майже в таку саму пустку, як вони були після навали Батия. Перед цим було повністю спустошене Лівобережжя і перетворене на пустку до останньої чверті XVI ст. Тоді ж був захоплений і розгромлений Київ, а воєвода Іван Ходкевич разом з сім'єю захоплений в полон, з якого він більше не повернувся. Землі Київщини були спустошені поза Рось.

Козацтво – військово-політична структура, яка взяла під свій захист православне населення українських земель від нападів кримсько-татарських і турецьких орд, національно-феодального тиску Польської і Литовської держав.

«Договори і Постановлення Прав і вольностей Війська Запорозького» — договір, що був укладений 5 квітня 1710 року у місті Бендери між новообраним гетьманом Пилипом Орликом, козацькою старшиною і козаками Війська Запорозького, відомий також під сучасними назвами «Конституція Пилипа Орлика» та «Бендерська конституція» [1].

Договір складався із вступу-преамбули та 16 статей. Він визначав взаємовідносини між гетьманом і козацькою старшиною, основи державного устрою України і права та обов'язки її станів у випадку відвоювання її територій від Московського царства та Речі Посполитої, а також проголошував причини переходу Війська Запорозького під протекторат Шведського королівства. Договір був скріплений присягою Пилипа Орлика, його підписом та державною печаткою Війська Запорозького і пізніше затверджений королем Швеції Карлом XII як «протектором України». Договір зберігся у декількох редакціях: основний та скорочений тексти латинською мовою, а також два тексти староукраїнською мовою. Зокрема рукописи скороченого варіанту і преамбули основного варіанту латиною зберігаються у Національному архіві Швеції, а оригінальний рукопис договору староукраїнською мовою (із власноручним підписом Орлика та печаткою Війська Запорозького) і його пізніша скорописна діловодна копія зберігаються у Російському державному архіві давніх актів [2].

Хоча договір не вступив у повну силу через несприятливу міжнародну ситуацію, протягом кількох років його положення частково діяли на теренах Правобережної України завдяки походам 1711 і 1713 військ Пилипа Орлика та визнанню його влади місцевим населенням [1]. А також частково виконувався Військом Запорозьким Низовим до 1733 року в час перебування його в Олешках. За твердженням Дмитра Яворницького в Олешківській Січі «запорозькі козаки залишились вірними своїй релігії і своїм законам» [3]. «Договори і Постановлення…» заклали основу розвитку українського конституціоналізму нової і новітньої доби і стали визначною історичною пам'яткою української та європейської політичної думки XVIII століття [1]. 16 (5) квітня, 1710 – укладено договір між гетьманом Пилипом Орликом та козацькою старшиною і козаками Війська Запорозького “Пакти й Конституції законів і вольностей Війська Запорозького”. В історіографії зустрічаються різні назви документа як от “Хартія”, “Угода”, “Конституція Пилипа Орлика”, “Бендерська конституція”

тощо. Останню назву документ отримав через те, що був ухвалений на козацькій раді біля міста Бендери в Молдові.

Після смерті Івана Мазепи гетьманом (у вигнанні) обирають Пилипа Орлика. Якраз вибори гетьмана супроводжувалися підписанням відповідних угод. В документі йшлося про суверенну республіку, яка проте зберігала протекторат шведського короля. Шведський король Карл XII як "протектор" України підтвердив цей вибір спеціальним дипломом.

В "Пактах й Конституції законів…" йшлося про обмеження прав гетьмана, окреслювалися його обов'язки та визначався майбутній лад держави. Підписали документ гетьман Орлик, а від запорожців – кошовий отаман Кость Гордієнко.

Складається документ з преамбули й шістнадцяти розділів. Згідно з ними законодавча влада надається Генеральній Раді, що виконує роль парламенту. Найвищу виконавчу владу мали гетьман разом із Радою генеральної старшини, а всі юридичні справи належали до юрисдикції Генерального суду.

Історик Володимир Замлинський характеризував "Конституцію Пилипа Орлика" так: "Французькі просвітителі ще навіть не наважувалися на розробку тих громадянських ідей, що були закладені в ній. Уперше в Європі було вироблено реальну модель вільної, незалежної держави, заснованої на природному праві народу на свободу і самовизначення, модель, що базувалася на незнаних досі демократичних засадах суспільного життя. Слід зауважити, що навряд чи такий документ міг бути вироблений одним Орликом зі старшиною. Все свідчить про те, що в ньому були закладені виплекані за довге життя думки самого Мазепи".

Донедавна документ був відомий лише в скорочених копіях, які публікувалися латиною та староукраїнською мовою. Поставало навіть питання про те, чи існує оригінал цього документу 2008-го року українські науковці виявили у фондах Російського державного архіву давніх актів у Москві оригінальний текст "Конституції", складений староукраїнською мовою. Також тут зберігається оригінальний підтверджувальний диплом Карла XII на обрання Пилипа Орлика гетьманом. Автентичність цих документів підтверджується підписами гетьмана Пилипа Орлика та шведського короля Карла XII. У тексті документа її автори називають територію держави Військом Запорозьким, Малою Руссю, Україною [10].

Законодавча влада надається Генеральній Раді, що виконує роль парламенту, до якої входять генеральні старшини, цивільні полковники від міст, генеральні радники (делегати від полків з людей розважливих і заслужених), полкові старшини, сотники та представники від Запорозької Січі (стаття 6). Генеральній Раді належало працювати сесійно, тричі на рік – в січні (на Різдво Христове), квітні (на Великдень) і жовтні (на Покрову). На своїх зборах Генеральна Рада розглядає питання про безпеку держави, спільне благо, інші громадські справи, заслуховує звіти гетьмана, питання про недовіру йому, за поданням гетьмана обирає генеральну старшину.

Важливим завданням визнавалось збереження православної віри, відновлення влади Вселенського патріарха над Київською митрополією та викорінення іновірства "юдейського" та "костьолу польського": «...щоб жодне

інше іновір'я у Вітчизні нашій не було впроваджено. Якщо таке таємно або явно з'явиться, тоді владою своєю мусить його викорінювати, а проповідництво й поширення його не допускати. Проживати іновірцям в Україні, а особливо зловір'ю юдейському, не дозволяти, а докладати всіх зусиль, щоб одна віра православна східного сповідання, під послушенством святішого Апостольського трону Константинопольського, навіки стверджена була, і з помноженням хвали Богові» [11].

Найвищу виконавчу владу мав гетьман, влада якого була довічною, та Генеральна Старшина: «Тому ми, Генеральна Старшина, кошовий отаман та все Військо Запорізьке, домовились і постановили з Ясновельможним гетьманом при елекції його вельможності таке право, яке має бути вічно у Війську Запорізькому збережено: у Вітчизні нашій першість серед радників належить Генеральній Старшині – як через респект до їх урядів головних, так і постійній при гетьманах резиденції; після них ідуть городові полковники, які будуть пошановані за громадських радників.» [12]. У період між сесійними зборами Генеральної Ради гетьман виконував її повноваження. Можливості гетьмана і його владні повноваження були значно обмежені статтями 6, 7 і 8. Відповідно до цих положень гетьман не мав права розпоряджатися державним скарбом та землями, проводити власну кадрову політику, вести самостійну зовнішню політику. Йому також було заборонено створювати якусь власну адміністрацію, він не міг застосовувати покарання до винних. Для задоволення матеріальних потреб гетьманові виділялись певні рангові маєтності з чітко визначеними прибутками, проте лише на час його перебування на посаді. В ІІІ розділі документу зазначена хозарська гіпотеза походження козацтва та союзницькі наміри щодо співпраці з Кримським ханством: «Оскільки народ, колись званий хозарським, а потім – козацьким, починає і веде свій родовід від войовничих і непереможних гетів, а, крім того, закони близького сусідства нерозривно в'яжуть і тісно поєднують долю козацького народу з Кримською державою, то Військо Запорозьке неодноразово вступало з нею у збройну спілку і приймало її союзницьку підмогу для оборони своєї Вітчизни і своїх вольностей.

Тому, наскільки у майбутньому буде можливим, ясновельможний гетьман повинен домогтися у найяснішого хана через послів відновлення колишніх побратимських стосунків із Кримською державою, оружної підтримки від неї і підтвердження вічної приязні, з огляду на які сусідні держави у майбутньому не зазіхали б на Україну і не наважувались би чинити їй будь-якого насильства» [11].

Висновки. Отже, Конституція відіграла важливу роль у житті українського козацтва. Саме завдяки козацтву в середині XVII століття була створена суверенна українська держава, яка продовжила державотворчу традицію українського народу.

Список використаних джерел:

1. Чухліб Т. В. Пакти та конституції законів і вольностей Війська Запорозького 1710.Енциклопедія історії України: у 10 т. редкол.: В.А.Смолій(голова) та ін.; Інститут історії України НАН України.К: Наукова

думка, 2011. Т.8: Па.Прик. С. 24. 520с. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/7.pdf (дата звернення 05.04.2022).

2. Яворницький Д.І. Історія: запорізьких козаків. Том 1. Львів: видавництво «Світ». 1990. С. 98. https://chtyvo.org.ua/authors/Yavornytskyi/Istoria_zaporizkykh_kozakiv_Tom1/(дата звернення 05.04.2022).

3. Правдюк А. Л. Конституційно правове регулювання місцевого самоврядування в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент. Актуальні питання науки і практики.* 2017. Випуск. 9. С. 135-148.

4. «Договори і постанови» Упоряд. О. Алфьоров. Київ: Темпора, 2010.149, с. http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000525 (дата звернення 05.04.2022).

5. Конституція Пилипа Орлика: оригінал та його історія. Підготувала Вовк О. Б. Архіви України 2010. Випуск 3-4 (269): липень-вересень. С. 145-166.

6. Історія одного документу газета «День».№172-173, п'ятниця, 24 вересня 2010. https://day.kyiv.ua/uk/archivenewspaper (дата звернення 05.04.2022).

7. Офіційний портал Верховної Ради України https://www.dw.com/uk/konstytutsiia-pylypa-orlyka-vpershe-v-ukraini-shcho-treba-znaty/a-58890169 (дата звернення 05.04.2022).

Анна ДАНИЛЮК*
студентка 2 курсу,
Факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. *Питання прав людини натепер є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав світової спільноти. Саме стан справ у сфері прав особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства загалом. З огляду на глибоку інформатизацію сучасного життя і загальне визнання пріоритетів інформаційного суспільства, інформаційні права людини мають значення не тільки як певна сукупність правомочносте, а й як пріоритетний життєво важливий інтерес, реалізація якого визначально впливає на життєдіяльність сучасної людини. Але, очевидно, що під час війни та воєнного стану інформаційні права людини не можуть реалізуватися в повній мірі, інколи навіть можуть наражати на небезпеку життя і здоров'я людини. Усі ці чинники зумовлюють необхідність глибокого дослідження правової природи інформаційних прав в умовах воєнного стану.*

* Науковий керівник: асистентка кафедри права ВНАУ – Тимошенко Є.А.

Abstract. *The issue of human rights is now the most important issue of domestic and foreign policy of all countries of the world community. It is the state of affairs in the field of individual rights, their practical implementation is the criterion by which to assess the level of democratic development of any state and society as a whole. Given the deep informatization of modern life and the general recognition of the priorities of the information society, information human rights are important not only as a set of powers, but also as a priority vital interest, the implementation of which decisively affects the lives of modern man. But it is obvious that during war and martial law, human rights information can not be fully realized, and sometimes can even endanger human life and health. All these factors necessitate an in-depth study of the legal nature of information law in martial law.*

Вступ. Інформаційні права небезпідставно вважаються одними з ключових у системі прав і свобод людини і громадянина. Ще на першій сесії Генеральної Асамблеї ООН 1946 р. у Резолюції 59 (1) щодо скликання Міжнародної конференції із свободи інформації було визнано виключну важливість інформаційних прав як для окремих осіб, так і для держави в цілому [1]. Зокрема, вказувалося, що «свобода інформації є фундаменальним правом людини, критерієм всіх інших свобод, визнаних ООН», а «порозуміння та співробітництво між націями неможливо без попередження та висловлювання думки світової спільноти, тож є повністю залежним від свободи інформації».

Міжнародно-правове визнання інформаційних прав людини відбулося у 40-50-ті рр. XX ст., насамперед завдяки діяльності ООН у рамках Хартії про права людини, що складається із Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Саме в цих актах було сформульоване сучасне визначення основних інформаційних прав, яке стало стандартом для інших міжнародних правових актів, відповідних норм національних конституцій та актів інформаційного законодавства.

Так, в ст. 19 Загальної декларації прав людини 1948 р. визначено, що «кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів [2].

Важливе значення для визначення змісту та особливостей реалізації інформаційних прав людини має Європейскка Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р. [3]. Це обумовлюється, насамперед, значним обсягом практики Європейського суду прав людини (ЄСПЛ), у рішеннях якого міститься як тлумачення відповідних норм, так і визначення особливостей їх застосування. Так, стаття 10 Конвенції 1950 р. встановлює свободу вираження поглядів, згідно з якою: «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів» [3].

Крім «інформаційних» норм універсальних міжнародно-правових актів, що стосується прав і свобод людини, у другій половині XX ст. було підписано низку спеціалізованих міжнародних угод, які повністю стосуються окремих аспектів прав і свобод людини в інформаційній сфері. Так, у питаннях доступу до інформації слід виділити Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (28 червня 1998 р. в м. Орхус, Данія) [4]. Іншим важливим міжнародно-правовим актом у сфері інформаційних прав людини є Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру, підписана в Страсбурзі 28 січня 1981 р. [5].

Наступним міжнародно-правовим актом, який має безпосередній вплив на порядок реалізації інформаційних прав громадян, є Європейська конвенція про транскордонне телебачення, підписана у Страсбурзі 5 травня 1989 р. [6]. Згідно зі ст. 4 даної Конвенції 1989 р. гарантування країнами-учасницями свободи прийому і не обмеження ретрансляції на своїх територіях програмних послуг, які відповідають її умовам, безпосередньо пов'язують із забезпеченням свободи самовираження та інформації в контексті ст. 10 Конвенції про захист прав і основоположних свобод.

Конституція України відзеркалює запроваджену у міжнародно-правових актах концепцію прав людини в галузі інформації. Так, національні засади інформаційних прав людини становлять положення ст. 32 і ст. 34 Конституції України, що фактично окреслюють дві фундаментальні складові їхньої системи, баланс між якими повинен дотримуватися в процесі реалізації:

– кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір;

– не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу (персональних даних) без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [7];

Центральне місце в системі інформаційних прав людини займає право на інформацію, яке на відміну від інших інформаційних прав, набуло закріплення й певної деталізації в Законі України «Про інформацію» [8]. Так, ст. 5 відповідного закону містить поняття «право на інформацію», яке визначається як можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів.

При цьому ст. 7 Закону «Про інформацію» встановлює ряд додаткових правил щодо охорони відповідного права, до яких, зокрема, відносяться:

- рівні права і можливості доступу до інформації для всіх суб'єктів інформаційних відносин;

- заборона обмежувати особу у виборі форм і джерел отримання інформації [8].

Важливою складовою права на інформацію виступає право на доступ до публічної інформації, порядок реалізації якого визначається Законом України «Про доступ до публічної інформації». Виходячи із змісту статей 3 та 5 Закону

«Про доступ до публічної інформації», можна виділити наступні механізми реалізації відповідного права:

– систематичне та оперативне оприлюднення інформації розпорядниками;
– надання інформації за запитами на інформацію;
– доступ до колегільних засідань суб'єктів владних повноважень [9].

Наступним варто відзначити, що для забезпечення прав і свобод людини в сфері інформації виключно важливим є визначення міри необхідного втручання держави в інформаційні відносини. Адже оскільки інформація в суспільстві нерозривно пов'язана з процесами комунікації, та реалізації інформаційних прав одним суб'єктом, у будь-якому разі впливає на відповідні права інших суб'єктів.

У Загальній декларації прав людини не міститься конкретних обмежень використання та реалізації людиною свого права на інформацію. Існує лише загальна норма ст. 29 Декларації, яка передбачає, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і нагального добробуту в демократичному суспільстві (ч. 2 ст. 29) [2].

Більш детально баланс між мірою поведінки людини при здійсненні своїх інформаційних прав та мірою втручання держави в цю сферу прописано в нормах Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Зокрема, норми п. 3 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права вказують, що користування правом на свободу інформації накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність, і таким чином це право може бути пов'язане і з певними обмеженнями [10]. Одночасно визначено конкретні вимоги щодо встановлення подібних обмежень свободи інформації. А саме, ці обмеження «мають встановлютися законом і бути необхідними: a) для поважання прав і репутації інших осіб; b) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення».

Згідно ч. 3 ст. 34 Конституції України здійснення інформаційних прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [7].

Таким чином, на основі аналізу наведених правових норм ми можемо визначити конкретні допустимі випадки та умови обмеження прав і свобод особи у сфері інформації. В рамках цього аналізу слід відразу підкреслити, що перелік можливих причин обмеження інформаційних прав і свобод характеризується часткою «лише», тобто обмеження допускаєтькя лише з причин, прямо вказаних у нормах відповідних нормативно-правових актів, а можливість розширювального тлумачення цього переліку виключається.

У ст. 64 Основного Закону зазначено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Але в умовах введення воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням

строку дії цих обмежень. Вказані норми Конституції України відповідають вже згаданим нами нормам Загальної декларації прав людини [7].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [11].

Так, під час дії правового режиму воєнного стану можуть бути обмежені, або частково обмежені права, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України [7]. Військовим командуванням можуть встановлюватися обмеження та заборони, пов'язані з вільним пересуванням та перебуванням громадян у певній місцевості, запроваджуватися обов'язкова перевірка документів та огляд особистих речей, транспортних засобів, вантажів, житлових та нежитлових приміщень.

Безпосередньо обмеження, що стосуються інформаційних прав, викладені в Наказі від 3 березня 2022 року № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану», яким затверджено:

– алгоритм роботи з акредитованими представниками засобів масової інформації під час дії правового режиму воєнного стану;

– перелік інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану;

– порядок акредитації представників засобів масової інформації під час дії правового режиму воєнного стану;

– правила роботи представника засобу масової інформації у районі ведення бойових дій;

– форму для проходження акредитації;

– форму прес-карти, що додаються [12].

Також, вище згаданим Наказом запроваджуються заходи, що покликані не допускати поширення відомостей (інформації) з обмеженим доступом, що підпадають під дію Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого наказом Центрального управління Служби безпеки України від 23 грудня 2020 року N 383 [13], зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 14 січня 2021 року за N 52/35674, Переліку відомостей Збройних Сил України, що становлять службову інформацію, затвердженого наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 22 листопада 2017 року N 408 [14], а також

Переліку інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України та інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану.

Так, забороняється поширювати самостійно, копіювати і робити репости про інформацію, що стосується:

1. Найменування військових частин (підрозділів) та інших військових об'єктів в районах виконання бойових (спеціальних) завдань, географічні координати місць їх розташування;

2. Чисельності особового складу військових частин (підрозділів);

3. Кількості озброєння та бойової техніки, матеріально-технічних засобів, їх стану та місця зберігання;

4. Опису, зображення та умовних позначок, які ідентифікують або можуть ідентифікувати об'єкти;

5. Інформації щодо операцій (бойових дій), які проводяться або плануються;

6. Інформація щодо системи охорони та оборони військових об'єктів та засобів захисту особового складу, озброєння та військової техніки, які використовуються (крім тих, які видимі або очевидно виражені);

7. Порядок залучення сил та засобів до виконання бойових (спеціальних) завдань;

8. Інформації про збір розвідувальних даних (способи, методи, сили та засоби, що залучаються);

9. Інформації про переміщення та розгортання своїх військ (найменування, кількість, місця, райони, маршрути руху);

10. Інформації про військові частини (підрозділи), форми, методи, тактику їх дій та способи застосування за призначенням;

11. Інформації про проведення унікальних операцій із зазначенням прийомів та способів, що використовувались;

12. Інформації про ефективність сил і засобів радіоелектронної боротьби противника;

13. Інформації про відкладені або скасовані операції;

14. Інформації про зниклий або збитий літак, літальний апарат, зникле судно та пошуково-рятувальні операції, які плануються або проводяться;

15. Інформація про планування та проведення заходів забезпечення безпеки застосування військ (дезінформація, імітація, демонстративні дії, маскування, протидія технічним розвідкам та захист інформації);

16. Відомості про проведені інформаційно-психологічні операції, ті, що проводяться, а також плануються;

17. Інформації, яка має на меті пропаганду або виправдання широкомасштабної збройної агресії проти України [15].

Висновки. Отже, інформаційні права людини виникли значно раніше безпосереднього визнання права на інформацію. Інформаційна сфера завжди посідала провідне місце в житті суспільства, що не могло не відбитися на фундаментальних правових цінностях, тому певні інформаційні можливості

(компоненти) притаманні багатьом давно визнаним правам людини. А в умовах становлення глобального інформаційного суспільства юридичне закріплення права на інформацію дало поштовх розвитку інформаційних компонентів усіх прав людини та науковому компонуванню їх у відносно самостійну групу – інформаційні права людини.

Проте права і свободи людини можуть і в певних випадках повинні правомірно обмежуватися задля забезпечення спільного інтересу. Одним із таких випадків є введення режиму воєнного стану. При цьому слід пам'ятати, що воєнний стан означає можливість законного обмеження прав і свобод громадян та тимчасовий відступ від положень Конвенції з прав і основоположних свобод людини. Однак не обмеження прав і свобод, а можливість такого обмеження у разі необхідності вжити термінові заходи, спрямовані на забезпечення національної безпеки.

Надважливого значення в умовах воєнного стану набуває проблема попередження несанкціонованого й безконтрольного поширення інформації, яка під час війни не підлягає розголошенню. Ч. 3. ст. 34 Основного Закону України передбачає можливість обмеження права вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб. Вважаємо, що можливість таких обмежень виправдана, оскільки йдеться про інтереси національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку.

Список використаних джерел:

1. Резолюция 59(I) Генеральной Ассамблеи ООН «Созыв международной конференции по вопросу о свободе информации». URL: https://medialaw.asia/document/-430 (дата звернення: 05.04.2022).

2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 05.04.2022).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 05.04.2022).

4. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) від 25.06.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 05.04.2022).

5. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28.01.1981. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text (дата звернення: 06.04.2022).

6. Європейська конвенція про транскордонне телебачення від 05.05.1989 № ETS(132). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_444#Text (дата звернення: 06.04.2022).

7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141 (Із змінами).

8. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 48, ст.650.

9. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 32, ст. 314

10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 07.04.2022).

11. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015. № 28. ст. 250.

12. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану: Наказ Головнокомандувача збройних сил України від 3 березня 2022 року N 73. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785 (дата звернення: 07.04.2022).

13. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ Служби безпеки України від 23.12.2020 № 383. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text (дата звернення: 08.04.2022).

14. Про затвердження Переліку відомостей Збройних Сил України, що становлять службову інформацію: Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 22 листопада 2017 року N 408. URL: http://fvms.onma.edu.ua/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20(%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%20%D0%BE%D0%B7%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D1%8F)%20%D0%B1%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%80.pdf (дата звернення: 08.04.2022).

15. Мовчання – золото: яка відповідальність передбачена за несанкціоноване розповсюдження інформації під час війни. Mind. 29.03.2022. URL: https://mind.ua/openmind/20238650-movchannya-zoloto-yaka-vidpovidalnist-peredbachena-za-nesankcionovane-rozpovsyudzhennya-informaciyi-pid дата звернення: 08.04.2022).

Микита ДОБРОВ*
студент 2 курсу,
факультет менеджменту і права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

Аліна ГАВЕНЧУК
студентка 1 курсу магістратури,
факультет менеджменту і права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

PROTECTION OF LAND RIGHTS BY A LAWYER

Abstract. *Today, the issue of protection of rights in the field of land relations remains important and relevant for our state. This is due to such reasons as illegal actions of local governments in the distribution and transfer of land ownership, illegal withdrawal or seizure of land from citizens.*

Анотація. *На сьогоднішній день, питання захисту прав у сфері земельних правовідносин залишається важливим та актуальним для нашої держави. Це зумовлено такими причинами, як незаконним діянням органів місцевого самоврядування при розподілі та передачі земельних ділянок у власність, протиправними відводами або вилученням землі у громадян.*

Introduction. Land legal relations are public land relations that arise in the sphere of interaction of society with the environment and are regulated by the norms of land legislation. Land relations are diverse both in terms of subjects and in the subject and content of legal relations. Land is a mandatory object for any land legal relationship. The Land Code of Ukraine guarantees and provides individuals and legal entities with equal conditions and methods of protection of property rights and the right to use specific land plots (in accordance with Article 13 of the Constitution of Ukraine) [5]. And also the state directly provides its citizens and legal entities with equal conditions for the protection of land ownership. With the help of land relations, we are able to monitor the level of effectiveness of land - legal norms and legislative guarantees to protect our subjective rights and legitimate interests of landowners and their users, as any legal relationship is a mechanism of legal norms.

Presenting main material. Today, land can be bought, inherited, sold, donated, leased, and privatized [1].

The process of attracting land to trade is the cause of a large number of controversial situations. The land cadastre started to be filled only in 2013. In 5 years it was filled to about 60%. The other 40% of plots in the land cadastre are not reflected. Such uncertainty exacerbates contradictions in the field of land law.

* Науковий керівник: асистентка кафедри права ВНАУ – Тимошенко Є.А.

Article 79 of the Land Code of Ukraine stipulates that a land plot is a part of the earth's surface with established boundaries, a certain location, and certain rights in relation to it. Ownership of a land plot extends within its boundaries to the surface (soil) layer, as well as to water bodies, forests and perennial plantations located on it, unless otherwise provided by law and does not violate the rights of others.

Ownership of land extends to the space above and below the surface of the height and depth required for the construction of residential, industrial and other buildings and structures.

The Constitution of Ukraine stipulates that every citizen has the right to use natural objects of property of the people in accordance with the law. Land ownership is guaranteed. This right is acquired and exercised by citizens, legal entities and the state exclusively in accordance with the law [3].

Article 41 of the Constitution of Ukraine proclaims that everyone has the right to own, use and dispose of their property, the results of their intellectual and creative activities.

According to the Constitution of Ukraine, human and civil rights and freedoms are protected only by the court. Executive authorities and local self-government bodies shall not have the right to interfere in the exercise by the owner of the authority to own, use and dispose of the land belonging to him or to impose additional obligations or restrictions not provided by law. They shall be liable for the damage caused by their unlawful interference with the owner's exercise of authority over the possession, use and disposal of the land belonging to him. In case of issuance by an executive body or local self-government body of an act violating the rights of a person to own, use or dispose of land belonging to him, such an act is invalid, and the relevant institution that issued the act is liable for damages in full (Art. Articles 154–155 of the Civil Code of Ukraine.). Therefore, the state guarantees and ensures the protection of the rights of all subjects of property rights and management [2].

According to Article 14 of the Constitution of Ukraine, land is the main national wealth under special state protection. Land ownership is guaranteed. This right is acquired and exercised by citizens, legal entities and the state exclusively in accordance with the law. Citizens of Ukraine, in accordance with the first part of Article 81 of the Land Code of Ukraine (hereinafter - the Code), acquire ownership of land on the basis of free transfer from state and communal lands - privatization. Therefore, according to the current Ukrainian legislation, foreigners and stateless persons are not endowed with the right to privatize land. The Constitution and current legislation of Ukraine guarantee the right of citizens to privatize land.

Free transfer of land plots to the ownership of citizens is carried out, in particular, in the following cases: 1) privatization of land plots that are in the use of citizens; 2) a house, outbuildings, structures, the ownership of which is registered in the manner prescribed by law, are located on the land plot; 3) obtaining land plots from state and communal lands within the norms of free privatization determined by the Code. In their activity farms, agricultural associations and ordinary citizens (during privatization, restoration or establishment of borders) are not insured against land disputes.

A land dispute is any dispute that arises from and / or from land relations. That is, land disputes are always disputes that arise in the process of exercising the right to land by the subject of land relations.

All land disputes can be divided into four types:

- disputes over the possession, use and disposal of land, which are in fact land disputes;

- disputes over the territorial delimitation of villages, settlements, cities, districts and states, which constitute administrative-territorial disputes;

- disputes over the boundaries of the site, violation of the rules of good neighborliness, restrictions on the use of land and easements;

- Other disputes related to land relations.

What are the rules for the transfer of land to citizens? According to the first part of Article 121 of the Code, citizens of Ukraine have the right to free transfer of land from state or communal lands in the following amounts: a) for farming - in the amount of land share (share) determined for members of agricultural enterprises the territory of the village, settlement, city council, where the farm is located. If there are several agricultural enterprises on the territory of a village, settlement or city council, the size of the land share (share) is determined as the average for these enterprises. In the absence of agricultural enterprises on the territory of the relevant council, the size of the land share (share) is determined as the average for the district; b) for personal farming - not more than 2.0 hectares; c) for horticulture - not more than 0.12 hectares; d) for the construction and maintenance of a dwelling house, farm buildings and structures (homestead plot) in villages - not more than 0.25 hectares, in settlements - not more than 0.15 hectares, in cities - not more than 0.10 hectares; e) for individual country house construction - not more than 0.10 hectares; e) for the construction of individual garages - not more than 0.01 hectare. Land plots transferred to a citizen free of charge for personal farming may be changed in case of receiving a land share (in kind) in kind (on the ground). The size of the land plot transferred to the citizen free of charge in connection with the acquisition of ownership of a residential building may not be less than the maximum size of the land plot of the relevant purpose set by part one of this article (except when the size of the land plot , on which the house is located, is smaller) [6].

In order to get a land plot that is in use, you first need to prepare a certain package of documents. A citizen interested in the privatization of land within the norms of free privatization, which is in his use, in particular the land on which the house is located, outbuildings, buildings owned by him, submits an application to the relevant executive authority or local authority self-government, which transfers land plots of state or communal ownership. The application is accompanied by technical documentation on land management developed in accordance with the Law of Ukraine "On Land Management" to establish (restore) the boundaries of the land in kind (on the ground), which is ordered by a citizen without permission to develop it. Thus, according to Article 55 of the Law of Ukraine "On Land Management", the establishment (restoration) of land boundaries in kind (on the ground) is carried out in accordance with the State Land Cadastre, materials of the State Fund for Land Management and Land Valuation, topographic and geodetic works. Technical documentation on land

management for the establishment (restoration) of the boundaries of the land in kind (on the ground) is developed by the decision of the owner (manager) of the land, land user. In addition, a decision of the executive body or local government on the provision of land for use, as well as, if there is a building or structure on the land, documents confirming such ownership [8].

According to Article 118 of the Code, citizens interested in obtaining free ownership of land from state or communal lands for farming, personal farming, horticulture, construction.

In accordance with Article 13 of the Constitution of Ukraine, the state ensures the protection of the rights of all subjects of property and management. It also stipulates that all subjects of property rights are equal before the law and guarantees the protection of the rights and freedoms of everyone. These provisions are crucial for the subject of land relations. An important constitutional guarantee for the protection of land rights is also contained in Art. 14 of the Civil Code, which states that land is the main national wealth, which is under special protection of the state. At the same time, land ownership is guaranteed. It is acquired and sold by citizens, legal entities and the state exclusively in accordance with the law. These provisions of the Civil Code are directly embodied in land legislation.

Land legislation of Ukraine guarantees and ensures equal conditions and means of protection of property rights and land use rights for individuals and legal entities.

Landowners or land users may seek redress for any violation of their land rights, even if the violation does not involve land acquisition or compensation. It is important to know that the protection of land rights is carried out administratively and judicially.

Article 152 of the Land Code of Ukraine defines a number of ways to protect land rights, but it is not exhaustive. The state provides citizens and legal entities with equal conditions for the protection of land ownership. These are the following ways:

a) recognition of rights;

b) restoration of the state of the land plot, which existed before the violation of rights, and prevention of actions that violate the rights or create a danger of violation of rights;

c) recognition of the agreement as invalid;

d) invalidation of decisions of executive bodies or local self-government bodies;

e) compensation for damages;

e) application of other methods provided by law

The above-mentioned land rights are provided for in Section V of the Land Code, which can be divided into three types:

- guarantees of protection of land rights
- guarantees related to compensation to landowners and land users
- guarantees related to the resolution of land disputes.

Among the guarantees of protection of land rights, guarantees of land ownership are important. The Land Code states that the owner may not be deprived of ownership of the land, except in cases provided for in Art. 140 of the Civil Code or other laws of Ukraine. Therefore, the owner of the land or land user may demand the elimination of any violations of his rights to land, even if these violations are not related to the deprivation of the right to own land, and compensation for damages. In addition to

resolving disputes, when concluding land agreements, we recommend that you seek the help of a lawyer. As practice shows - it will be much cheaper to solve possible problems.

It is very important that a lawyer is involved in the land deal. This applies to the acquisition and lease of land, or its use.

For the lease of state or public property, it is important to prepare the necessary and correct package of documentation, as well as to monitor the timely extension of the contract.

Particular care should be taken when working with agricultural land. We must not forget to suspend the transfer of these lands. As a result, there are more and more "plans" to circumvent the suspension, which could negatively affect both sides.

Protect the land rights of citizens and legal entities by:

1. Recognition of rights (this method of protection is necessary when the rights to land (property, use) are disputed, deprived of others or due to suspicion of inability to exercise their rights to land or land use in relation to others) or loss of relevant title documents);

2. Restoration of pre-infringement plots in order to prevent or create a risk of infringement (eg unauthorized occupation of land, damage to land owned or used, littering of industrial or other facilities) Violated land, the conditions of which are defined in Article 166 of the Civil Code of Ukraine.

3. In accordance with the requirements of Articles 203-207, 215-236 of the Civil Code of Ukraine, contracts that do not meet the requirements of the legislation are null and void. The parties return to each other received, unless the law provides for other consequences of the invalidity of the contract (Articles 203, 215, 228 of the Civil Code), in case of return in kind to repay its value in cash;

4. The decision of the executive body or local self-government body is invalid (this method of protection of land rights is characterized by the fact that the defendant is an authorized body (local self-government body, executive body);

Ways to protect land rights:

• property law;

• binding and legal;

• special ways to protect land rights.

Property and legal methods of protection of land rights are directly aimed at protecting the subjective right of ownership of land or land use rights of persons who at the time of violation of the right are not in a binding relationship with the infringer.

This method of protection of land rights includes:

• recognition of land rights;

• restoration of the state of the land plot, which existed before the violation of rights;

• preventing the commission of actions that violate rights or create a risk of violation of rights;

• claiming a land plot from someone else's illegal possession (vindication claim);

• the requirement of the land owner or land user to eliminate violations in the exercise of their rights, which are not related to the deprivation of land ownership (negative claim) and others.

Mandatory legal remedies are intended to protect the rights of the subject as a party to the binding relationship.

Mandatory legal remedies include:

• compensation for damages caused by non-fulfillment or improper fulfillment of the terms of agreements (alienation, acquisition, lease (sublease) of land, etc.);

• return to the owner of the land leased under the lease agreement, etc.

Special methods of protection of land rights apply to special cases of violation of the rights of land owners and land users. They are due to a special range of authorized or obligated persons and extraordinary circumstances. Thus, special methods of protection are the following: recognition of the agreement on land invalid; invalidation of decisions of executive bodies or local self-government bodies that violate the rights of land owners and land users, etc.

Conclusions. Therefore, in view of the above, a lawyer may participate in the judicial protection of property rights in the following lawsuits:

1. on the recognition of property rights;

2. on recovery of property from someone else's illegal possession or reimbursement of its value;

3. on the division of common property or the allocation of shares from it;

4. on determining the procedure for possession, use and disposal of property that is joint property;

5. on invalidation of transactions on alienation of property;

6. on recognizing illegal acts of state bodies, local self-government bodies on illegal interference in the exercise by the owner of the powers to own, use and dispose of property;

7. on the transfer of the rights and obligations of the buyer under the contract of sale concluded by the participant of joint partial ownership of his share in violation of the right of another participant of this joint ownership to the preemptive right of purchase;

8. on the transfer to private ownership of property that is subject to alienation by law;

9. on invalidation of transactions on alienation of apartments from public housing in violation of, for example, the right of the lessee to acquire this property or transfer to it the rights and obligations of the purchaser under this agreement;

10. on compensation for damage caused to property or damage caused to a person in violation of his right of ownership (including unearned income);

11. on the exclusion of property from the description, etc.

It is the material and legal forms of protection of land rights aimed at protecting the subjective right of ownership of land or land use rights of persons who at the time of violation of the right are not in a binding relationship with the infringer.

Obligatory legal means of protection are aimed at protecting the rights of the subject as a participant in the binding relationship [11]. Special methods of protection of land rights apply to special cases of violation of the rights of land owners and land users. They are due to a special range of authorized or obligated persons and extraordinary circumstances.

Only a lawyer, given the lawyer's monopoly, has access to the use of almost all of the above forms and methods of protection of land in court. Lawyers in land conflict cases can overturn government or local government decisions. The cost of legal services in Lviv, Kyiv, Dnipro and other cities depends on the volume of services provided by them [10].

Finally, it should be noted that land cases, issues, etc. cannot be resolved or completed without a professional lawyer. That is why I recommend using talented and willing lawyers in any land issues. Do not let the situation flow to you, which is not clear to you - trust the Ukrainian experienced highly qualified lawyers in different parts of our country.

References:

1. Vivcharenko O.A. Protection of subjective land rights in the context of legal protection of Ukrainian lands. Scientific Bulletin of Uzhgorod University. RIGHT series. 2010. Issue 14, Part 2. pp. 382-385.
2. Vivcharenko O.A. Self-protection of the interests of land users requires normative enshrinement in land legislation. Current problems of improving the current legislation of Ukraine. 2004. Vip. 12. S. 162–166.
3. General theory of state and law: a textbook. For the order. Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Doctor of Law, Professor V.V. Kopeychikova. K .: Jurinkom Inter. 1998. 317 p.
4. Land Code of Ukraine. 25.10.2001, №2768-III.
5. Land Code of Ukraine. Scientific and practical commentary. A.M. Miroshnichenko, R.I. Marusenko. K .: Legal Unity. 2009. 495 p.
6. Constitution of Ukraine: as of June 28. 1996. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. № 30. S. 141.
7. Kossak V.M. Exercise and protection of civil rights. Civil law of Ukraine: textbook. K .: Unicom Inter. 2002. S. 206-218.
8. Nosik V.V. The right of ownership of the land of the Ukrainian people: a monograph. K.: Yurinkom. 2006. 544 c.
9. On land lease. Law of Ukraine of October 6, 1998, №161-ХІУ. New edition dated October 2, 2003. №1211-IU.
10. On land protection. Law of Ukraine of June 19, 2003, № 962-IU.
11. Titova N.I. Agricultural lands: the rights of citizens of Ukraine: a scientific and textbook. Lviv: PAIS. 2005. 510 p.

Валєрія КІЗЛИК,
Любава ГОРОБЕЦЬ*
студентки 2 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. *У статті розглядаються, врегульовані нормами адміністративного права, основні засоби захисту прав і свобод громадян України в умовах воєнного стану, які здійснюються уповноваженими на те органами виконавчої влади, посадовими особами, а також особами та громадянами відповідних процесуальних процедур. Звертається увага на основні риси, сутність та значення даних адміністративно-правових засобів Розглядається питання про загальне значення прав і свобод людини і громадянина, а також детальна характеристика цього поняття.*

Abstract. *The article regulates the norms of administrative law, the main means of protecting the rights and freedoms of citizens of Ukraine in martial law, which are carried out by the executive authorities, officials, as well as persons and citizens of the relevant procedural procedures. Attention is drawn to the main features, nature and significance of these administrative and legal means. The question of the general importance of human and civil rights and freedoms, as well as a detailed description of this concept.*

Вступ. На сьогоднішні дні українське суспільство перебуває у стані війни, поряд із першочерговими завданнями щодо зміцнення національної безпеки, подолання економічної кризи, забезпечення прав і свобод людини залишається головним обов'язком держави та має визначати зміст і спрямованість діяльності держави в усіх її зусиллях. Тому саме адміністративно-правовий захист прав особи служить надійною гарантією швидкого перетворення загального поняття захист прав людини з теорії в практику. Аналіз адміністративно-правового регулювання захисту прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану, дасть змогу розробити пропозиції стосовно вдосконалення цього механізму, сприятиме конкретизації запобіжних та охоронних функцій уповноважених на те органів. На даний час Україна переживає досить важке становище у зв’язку із воєнним станом, існує багато загроз, які негативно впливають не тільки на економічний стан держави, а й на правове забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Тому відповідне юридичне оформлення механізмів, порядку, форм і засобів захисту прав громадян виступає як одне з першочергових умов формування й практичного функціонування системи

* Науковий керівник: асистентка кафедри права ВНАУ – Тимошенко Є.А.

захисту прав і свобод людини і громадянина. Так як саме адміністративно-правові засади комплексно визначають усю систему захисту прав громадян й охоплюють різні організаційні питання її забезпечення, вони набувають особливого значення. Проблемні питання пов'язані з адміністративно-правовими засобами захисту прав і свобод громадян в умовах воєнного стану, розв'язувались такими науковцями, як І.М. Риженко, О.П. Рябченко, В. Авер'янов, Л.Л. Лопов, О.І. Харитонова, О.Ф. Скакун. Метою статті є аналіз теоретичних положень і адміністративно-правових засад організації та реалізації захисту прав громадян в Україні в умовах воєнного стану, визначення його основних рис, сутності та значення, а також обґрунтування пріоритетних напрямків вдосконалення правового регулювання захисту прав і свобод людини і громадянина.

Виклад основного матеріалу. Варто розпочати з того, що права людини мають природну основу і є невід'ємними, вони наднаціональні, існують незалежно від закріплення в нормативних актах, а також є об'єктом міжнародного регулювання й захисту. Людина як соціальна істота, що позбавлена прав, не тільки пригнічена у вузькому юридичному розумінні, але й не може бути особистістю, бо не має можливості для задоволення своїх потреб та інтересів. Стаття 1 Загальної Декларації прав людини ООН 1948 року проголошує : «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах» [1].

Визнання правової рівності несе в собі глибоку людську суть, а в практичному аспекті сприяє максимальному використанню людьми своїх вмінь, реалізації їх потенціалу як особистостей. Філософи говорять, що права людини як броня – вони захищають нас; вони як правила – говорять нам, як себе поводити; і вони як арбітри – ми можемо до них звертатися.

Людина, її права і свободи займає у правовій державі найвищу соціальну цінність, саме на реалізацію цих прав і свобод має бути направлена уся державна діяльність і насамперед діяльність у сфері державного управління, особливо під час воєнного стану. Держава, яка порушує або обмежує права людини, має нести за це відповідальність. В Україні права і свободи людини і громадянина закріплені Конституцією України. Конституційний лад України ґрунтується на визнанні людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості та безпеки найвищою соціальною цінністю, пріоритету її прав і свобод. Гарантування прав і свобод людини є головним обов'язком держави, держава відповідальна перед людиною та суспільством за свою діяльність.

Стаття 21 Конституції України передбачає, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [2].

Стаття 22 Конституції України передбачає, що права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані [3].

Що ж таке особисті права і свободи людини у правовому значенні? Це юридичні можливості фізичного, духовного та інтелектуального існування людей як особистостей [4].

Людські права є загальними, тобто, вони належать усім людям. Один з відомих німецькиї філософів Карл Ясперс звертав увагу і писав про те, що існує три способи організації суспільства: перше, ґрунтується на принципах приватного інтересу окремої особи; друге, налічує людей, об'єднаних спільними інтересами щодо національних чи духовних принципів; і останнє, суспільство передбачає формально юридичну організацію, де кожна особа розглядається у тій мірі, в якій вона рівна будь-кому іншому. Права людини є вродженими, тобто належать з народження. І права будь-якої людини є невід'ємними, це означає, що неможливо позбавити особу цих прав [11].

Існують такі групи прав людини: позитивні та природні. Розглянемо значення кожної з груп, позитивне право являється штучним правом, закріплюється в нормативно-правових документах. Природні права переслідують ідеологію, що джерелом права є природа, а не воля законодавця, вони належать особі від народження.

У залежності від того, якого характеру є свободи, що відображені в правах, їх розрізняють на права і свободи громадян позитивного та негативного права. Позитивні права людини передбачають обов'язок держави або організацій надати особі певні блага, здійснювати певні дії. До прикладу, право на охорону свого здоров'я, освіту, соціальний захист і такі подібні. Негативні права полягають в обов'язку держави та інших людей утримуватися від тих певних дій у ставленні до особи. Таким чином зобов'язання держави полягає в охороні особи від обмежень, що порушують її свободу. Тобто, можна сказати, що негативні права є абсолютними та основними. Їх реалізація не залежить від соціально-економічного рівня розвитку суспільства, держави або державних ресурсів [10].

Слідом розглянемо питання про реалізацію захисту прав і свобод людини і громадянина. У даний момент захист прав громадян визначається як одна з найважливіших ознак сучасної держави, забезпечення виконання прав і свобод людини та громадянина виступає своєрідним показником досвідченності такої держави, особливо в умовах воєнного стану. Звичайно, це є результатом поступового становлення державних та правничих поглядів на шляху до визнання людини, а також її прав та свобод, зокрема законних інтересів найвищою соціальною цінністю, ціллю в діяльності держави й усіх соціальних інститутів [12].

Існує таке поняття, як юридичний механізм захисту прав людини, воно являє собою можливість здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав та свобод [14].

Конституція України передбачає перспективу реалізазії громадянами дій, що направлені на захист їх прав і свобод. Наприклад, захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань; об'єднуватися в політичні партії та громадські організації для реалізації і захисту своїх прав і свобод; проводити збори, мітинги та демонстрації; звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також до нагідних міжнародних установ або органів [9].

Достатньо конкретно Конституція України визначає систему органів та посадових осіб , що зобов'язані захищати права і свободи людини і громадянина. А саме: Президент України, Верховна Рада України, місцеві державні адміністрації, підсистема судів загальної юрисдикції та спеціалізованих судів, Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокуратура, адвокатура, інші правоохоронні органи України.

Оскільки загальні аспекти прав і свобод громадянина, вже описані, варто перейти безпосередньо до засобів адміністративно-правового захисту. Взагалі важливу роль відіграє саме адміністративно-правова форма захисту прав і свобод громадянина, так як конституційні положення, які передбачають, що людина, її права та свободи є найвищою цінністю, тому визнання, дотримання та захист прав і свобод людини і громадянина є обов'язком держави – є визначальними для адміністративно-правового статусу громадян, що характеризується принципами адміністративної галузі права [5].

Адміністративно-правовий статус громадянина України встановлюється змістом і характером адміністративної правосуб'єктності, яка складається із адміністративної правоздатності та дієздатності.

Адміністративна правоздатність виникає з народження та являє собою визнану законом перспективу для громадянина бути суб'єктом адміністративного права, мати права та обов'язки. Вона встановлюється і змінюється за допомогою адміністративно-правових норм. Засвідчується документами паспортом громадянина України, або свідоцтвом про народження для осіб до 16 років. Правоздатність не може бути відчужена або обмежена, а також неї не можна відмовитися [6].

Другою позицією адміністративної правової суб'єктності є адміністративна дієздатність. Адміністративна дієздатність – це законна можливість громадян самостійно набувати права й виконувати адміністративно-правові обов'язки.

Також адміністративна правоздатність являється основою громадянської адміністративної дієздатності, так як умови, закладені в ній, реалізують їх обов'язки і суб'єктивні права. З досягненням 18-річного віку адміністративна дієздатність настає в повному обсязі. Крім цього, вона виникає ще й в 16 років в вигляді отримання паспорту, охорони природи та інше. В деяких випадках адміністративна дієздатність може настати і більш ранньому віці [13].

Обов'язки також входять до змісту адміністративно-правового статусу. В ці обов'язки входять: обов'язки не шкодити природі, культурній спадщині; шанування державних символів України; щорічне подання до податкових інспекцій декларації про особистий майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, який встановлений в законі; відшкодовування завданих збитків; сплачувати податки і збори.

У даний час, поки Україна знаходиться в умовах воєнного стану, найголовнішими обов'язками є захист територіальної цілісності та незалежності нашої країни та військова служба.

Сукупність прийомів та способів, різних процесуальних дій, які встановлені в порядку закону і за допомогою яких відбувається відновлення

порушення права людини – це адміністративно-правовий захист прав і свобод людини і громадянина. Також це передбачає сукупність суспільних відносин, що є об'єктом адміністративно-правового регулювання. Такі суспільні відносини виникають між суб'єктами з приводу охорони та захисту, відновлення порушених прав і свобод цих суб'єктів [7].

Президент України, органи виконавчої влади, Уповноважений Верховної Ради з прав людини і правоохоронні органи з однієї сторони, а з іншої – фізична особа, підприємства, установи й організації, навчальні заклади тощо. Всі вищеперераховані установи та статуси являються суб'єктами адміністративно-правових відносин із забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Починати односторонні адміністративні правовідносини, виходячи з інтересів держави, мають право органи виконавчої влади.

Правові, соціальні та політичні зміни, які відбулися в Україні у зв'язку з воєнним станом, утворюють нові підступи щодо проблематики адміністративно-правових способів захисту прав і свобод людини та громадянина відповідно до відпрацьованих світовою спільнотою принципів і норм.

Суть режиму воєнного стану полягає в забезпеченні безперешкодної та оперативної можливості запобігання загрози, спротиву збройній агресії та забезпечення національної безпеки країни, її територіальній цілісності, незалежності та суверенітету. Також не слід забувати про захист прав і свобод громадян, тому що це теж є надважливим питанням. Ось чому зараз збільшується ефект міжнародних норм, принципів міжнародного права на розвиток національної системи права [8].

Частина 2 ст. 20 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 Конституції України.

Навіть під час воєнного стану до прав і свобод, для яких гарантована непорушність, належать: невід'ємне право на життя; право на свободу та особисту недоторканність; рівність конституційних прав і свобод громадян та багато інших.

Підстав для тортур, принижуючого людську гідність або жорстокого поводження чи покарання під час воєнного стану не може бути. Також будь-які спроби захоплення влади під час даного режиму будуть нести відповідальність згідно із законом.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що у зв'язку із сьогоднішніми днями українське суспільство, яке перебуває у стані війни, із першочерговими потребами зміцнення національної безпеки, подолання економічної кризи, має велику увагу приділяти забезпеченню захисту прав і свобод людини та громадянина, оскільки це є головним обов'язком держави та має визначати зміст і спрямованість діяльності держави в усіх її зусиллях, а саме адміністративно-правовий захист прав особи є гарантією втілення теорії в практику. Повинні захищатися такі права, як : право на свободу та особисту недоторканність, невід'ємне право на життя, а також нерозривне від нього право на людську гідність кожної людини та інші.

Навіть під час воєнного стану права людини та її свободи мають не меншу цінність, ніж в мирний час. Держава повинна підтримувати громадян та бути направленими на створення нових можливостей та підтримки їх захисту.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини ООН 1948 року. Ст. 1.
2. Закон України “ Права і свободи людини ”. Відомості Верховної Ради України. 2001. №13. Ст. 21.
3. Закон України “ Конституційні права і свободи”. Відомості Верховної Ради України. 2001. №13. Ст. 22.
4. Закон України “ Кожна людина має невід'ємне право на життя”. Відомості Верховної Ради України. 2001. №13. Ст. 27-35.
5. Бородін І. Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. І. Л. Бородін. Харків, 2004. 38 с.
6. Адміністративне право України. Академічний курс [Електронний ресурс]: підручник. У 2 т. [редкол.: В. Б. Авер’янов та ін.]. Київ : Юрид. думка, 2004.
7. Коваль Л.В. Адміністративне право України. Курс лекцій. 1998. К.: Основи. 310 с.
8. Морошко О. Адміністративно-правовий статус громадян: до питання про склад елементів. Право України. 2006. № 8. С. 21-25.
9. Стеценко С.Г. Адміністративне право України. О.: Одисей, 2004. 170 с.
10. Кожухін В. Право звернення громадян як гарантія забезпечення їх прав і свобод. Держава і регіони. № 3. 2007. С. 4-7.
11. Адміністративне право України [Електронний ресурс] : підручник / за ред. Ю. П. Битяка. – Київ : Юрінком Інтер, 2004. 543 с.
12. Ківалов С. В. Адміністративне право України [Електронний ресурс] : навч. посіб. Одеса : Юрид. літ., 2002. 312 с.
13. Кожухін В. Гарантії прав громадян у державному управлінні. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики. За заг. ред. В.Б. Авер'янова. К.: Факт. 2008. С. 185-191.
14. Колпаков В. К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

Денис КІРСУН*
студент 1 курсу,
факультет агрономії та лісівництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЛАТИНСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ АГРОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. *У статті здійснено спробу проаналізувати латинські запозичення в українській агрономічній термінології. Досліджено історію появи латинських термінів в аграрній науці. Охарактеризовано назви рослин, мікроорганізмів, вірусів, препаратів, які запозичені з латинської мови і мають широке використання в аграрній сфері. Проведено відповідність походження слів іншомовного походження. Здійснено порівняльний аналіз латинізмів і власне українських відповідників.*

Abstract. *The article attempts to analyze Latin borrowings in Ukrainian agronomic terminology. The history of the appearance of Latin terms in agricultural science is studied. The names of plants, microorganisms, viruses, drugs, which are borrowed from Latin and are widely used in agriculture. The origin of words of foreign origin is matched. A comparative analysis of Latinisms and Ukrainian counterparts has been made.*

Вступ. Будь-яка мова не існує ізольовано від інших мов, а навпаки – постійно розвивається та збагачується завдяки запозиченням з інших мов. Проникнення елементів однієї мови до іншої є наслідком контактування та взаємодії мов. У тій чи іншій сфері ми можемо прослідкувати наявність різноманітних запозичень з різних мов, адже науковці контактують один з одним, обмінюються своїми знаннями й досягненнями.

Сучасна українська агрономічна термінологія має велику кількість запозичень, особливе місце серед яких займають латинізми. Відзначимо, що в українській мові запозичені слова можна розпізнати за певнеми ознаками. Це, наприклад, використання букви «*ф*», наявність декількох букв в одному слові, початкова «*а*», буквосполучення «*пс*», «*кс*». Також можна визначити запозичене слово за словником запозичень [3, с. 44].

Виклад основного матеріалу. Аграрна сфера представлена у кожній країні світу. Науковці раніше і сьогодні досліджують, аналізують певні агрономічні поняття, явища, рослини, у результаті чого з’являються нові слова, нова термінологія. Якщо у якійсь країні виникає той чи інший предмет, відкривається та чи інша рослина, то, відповідно, науковці саме країни-першовідкривача дають назву цьому предмету, явищу чи рослині. Кожна країна

*Науковий керівник: к.філол.н., викладач кафедри української та іноземних мов ВНАУ – Юмачікова О.М.

має свої здобутки й відкриття у аграрній сфері, що можемо проілюструвати наявністю тих чи інших запозичень з різних мов в українській мові. Наприклад: грецизми: *аналіз, фотосинтез, онтогенез* та ін.; латинізми: *агрегат, агрономія, мотор, екскаватор, субстанція* та ін.; терміни німецького походження: *ґрунт, ландшафт, масштаб* та ін.; терміни англійського походження: *конвеєр, фермер, комбайн* та ін.; терміни, запозичені із скандинавських мов: *клеймо, дротик* та ін.; терміни, запозичені з тюркських мов: *кавун, гарбуз, ізюм* та ін.; терміни, запозичені з італійської мови: *фірма* та ін.; терміни французького походження: *реалізація, біомаса* та ін. [2, с. 89].

Різні аспекти проблеми, пов’язаних з розвитком агрономії, висвітлені у працях вітчизняних і закордонних науковців і практиків, зокрема Т.В. Вільчинської, Г.Д. Антонюк, Л.Л. Звонської, Р.М. Оленич, Є.І. Світличної та ін. Остання, наприклад, здійснила поділ термінів на тематичні групи: 1) технологія, інструменти; 2) приміщення; 3) співробітники; 4) назви тварин і рослин; 5) хвороби рослин і тварин; 6) назви, що стосуються розмноження тварин; 7) способи обробітку землі; 8) процеси, пов'язані з розведенням і утриманням тварин [5, с. 233]. Цей поділ виявився надзвичайно цікавим та актуальним для нашого дослідження.

Зауважимо, що латинська мова виникла у Стародавньому Римі і найбільшого розквіту набула одночасно з розквітом самого Риму у I столітті до н.е., що тривала до кризи Римської Імперії у 3 столітті. Після розколу імперії на східну та західну, а також гоніння християнства на латинську літературу, під час якого було зруйновано Александрійську бібліотеку, література латинською мовою занепадає. Так само занепадає і латинська мова, яка зі знищенням у 476 році Західної Римської імперії втрачає усіх живих носіїв і стає мертвою. Отже, слова, словосполучення, терміни які виникли у часи розквіту латинської мови називаються латинізмами, наприклад, Galinsoga parviflora (Галінсога парвіфлора – відома у всьому світі рослина, яка отримала свою назву ще у Стародавньому Римі) [1].

Потрібно зауважити, що агрономічна сфера поділена на групи, кожна з яких містить у своєму термінологічному арсеналі слова й словосполучення, що мають різноманітні походження, але найбільшу й основну частину становлять запозичення з латинської мови. Наприклад:

1. Біологічні науки (агробіологія, генетика, селекція): serum, Budding, Succulent та ін.

2. Науки про вирощування рослин (землеробство, рослиництво): irrigatio, agricultura та ін.

3. Науки про середовище розвитку сільськогосподарських рослин (ґрунтознавство, сільськогосподарська метереологія та ін.): pedology, Halogenation, Gel, Humus та ін.

4. Науки про захист сільськогосподарських рослин (фітопатологія, гербологія та ін.): virus, Pesticides, Clostridium, felsineum, Azotobacter, chroococcum, Streptococcus та ін.

5. Тваринництво: saepti ferarum architectus, Porcus, mulgere та ін.

6. Ветеринарні науки: auortiosis, amitosis, ankylostomatosis, hypergammaglobulinaemia та ін.

7. Агроекономічні науки: aval, agio та ін.

Цікавим для нашого дослідження виявився той факт, що деякі латинські запозичення в сучасній українській агрономічній термінології пишуться, відтворюються та перекладаються науковцями так, як у латинській мові (Таблиця 1), а інші мають інакший переклад і відтворення (Таблиця 2).

Таблиця 1

Латинські запозичення-терміни, які подібні за звучанням, написанням та значенням

Galinsoga parviflora	Галінсога дрібноквіткова
Lupinus luteus	Люпин жовтий
Vicia sativa	Вика посівна
Vicia villosa	Вика озима
Ricinus communis	Рицина звичайна
Maceratio	Мацерація
Protoplastus	Протопласт
Magnoliidae	Магноліїди
Armeniaca vulgaris	Абрикос звичайний
Persica vulgaris	Персик звичайний
Virus	Вірус
Pesticides	Пестици́ди
Amoeba	Амеба
Succulent	Сукулент
Irrigatio	Зрошування
Azotobacter	Азотобактерії
Streptococcus	Стрептокок
Auortiosis	Назва хвороби тварини
Retardants	Ретарданти
Inflorescentia	Суцвіття

Джерело: розроблено автором

Ми представили невелику частину латинізмів. В українській мові не було вищеподаних слів до появлення цих предметів, рослин, вірусів, мікроорганізмів, речовин та іншого з тих чи інших напрямків агрономії.

Представлені та багато інших слів існували в українській мові до того як ми дізналися про латинь та її дослідників і мали свої, власне українські відповідники.

Також у аграрній сфері спостерігається велика кількість однокореневих слів, запозичених із латинської мови, які мають одне походження чи пов'язані з однією рослиною чи справою. Наприклад, корінь -*агро* можна спостерігати у таких словах*: агроном, агрономія, агробіорізноманіття, агрохімія, агротехніка, аерофіти* та ін.*;* корінь -*біо: біоценоз, біогенез, біогеохімія, біоіндикатори* та ін.*;*

корінь -*еко: екологічне землеробство, екотоксикологічний моніторинг, екологія* та ін.[1].

Зазначимо, що навчання термінологічної латини в аграрній сфері означає створення передумов для усвідомленого засвоєння терміноелементів латинського походження, що входять до відповідних підмов ветеринарної медицини й біології, тому викладання елементів латинської граматики повинно бути послідовно орієнтоване на вивчення основ термінології. Зосередження уваги на вивченні термінології змушує нехтувати граматикою латинської мови на користь більшої практичності, упорядкування та систематичності в рамках термінологічних структур [3, с. 48].

Таблиця 2

Латинські запозичення-терміни, які не подібні за звучанням, написанням та значенням

Cucumis sativus	Огірок посівний
Helianthus annuus	Соняшник однорічний
Root	Корінь
Engine	Двигун
Fertilizers	Добрива
Herbaceum	Трав’янисті рослини
Pullulant	Пагін
Germen	Брунька
Vapor nigrum	Пар
Arare	Оранка
Mulgere	Збирання молока
Irrigatio	Зрошування

Джерело: розроблено автором

Як наголошує Р.М. Оленич, термінологія лише початково базується на основних граматичних структурах мови, а потім починає жити своїм життям, розвиваючись за своїми власними законами. Звідси виникає необхідність перегляду деяких звичних граматичних моментів латинської мови, а у деяких випадках доречно говорити навіть про необхідність адаптації граматики до термінології [4, с. 118].

Висновки. Отже, запозичення з латинської мови за кілька століть свого функціонування в агрономічній термінології відіграли лише позитивну роль у формуванні словникового складу агрономічної сфери, міцно утвердилися в останній і становлять її невід’ємну частину. Завдяки аналізованим запозиченням українська наука виходить на міжнародну арену, що дає можливість аграріям глибше оволодіти науковими здобутками світу.

Список використаних джерел:

1. Вільчинська Т.В. Латинська мова – міжнародна мова науки і культури // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : збірник наукових праць. Хмельницький : ХНУ, 2012. Вип. 5. С. 13–18.

2. Антонюк Г.Д. Латинська мова : навчальний посібник. Національний ун-т «Львівська політехніка». Л.: Видавництво Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2006. 171 с.

3. Звонська Л.Л. Латинська мова : підручник. К.: Книга, 2003. 527 с.

4. Оленич Р.М. Латинська мова : підручник. 2. вид., випр. Л. : Світ, 2001. 350 с.

5. Світлична Є.І. Латинська мова : підручник. К. : Центр учбової літератури, 2011. 440 с.

7. Adams James Noel. Social Variation and the Latin Language. Cambridge University Press, Cambridge 2013. 933 p.

8. Janson Tore. Latein. Die Erfolgsgeschichte einer Sprache. Buske, Hamburg, 2006. 262 S. 9. Stroh, Wilfried. Latein als Weltsprache. In: Karl-Joachim Hölkeskamp, Elke SteinHölkeskamp (Hrsg.): Erinnerungsorte der Antike. Die römische Welt. C.H. Beck. München 2006. S. 185–201.

Аміна КОВАЛЬ*
студентка 3 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

СТРАТЕГІЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Анотація. *У статті аналізується чинне законодавство України щодо боротьби з кіберзлочинністю, яке реформується відповідно до європейських стандартів. Висвітлено позиції науковців щодо вдосконалення процесуального законодавства з метою збору електронних доказів, а також необхідності дотриманням балансу між правами людини та безпекою держави. На підставі аналізу судової практики продемонстрована негожа практика оцінювання доказів у даній категорії проваджень. Автор доводить доцільність прийняття спеціального закону про боротьбу з кіберзлочинністю з унормуванням специфіки міжнародного співробітництва в цій сфері, а на міжнародному рівні – спеціальної Конвенції ООН або Протоколу до Конвенції проти транснаціональної злочинності.*

Метою статті є висвітлення сучасних тенденцій у законодавстві України щодо виконання міжнародних зобов'язань у боротьбі з кіберзлочинністю та виявлення прогалин, що ускладнюють розслідування злочинів та судовий розгляд.

Abstract. *The article analyzes the current legislation of Ukraine on combating cybercrime, which is being reformed in accordance with European standards. The*

* Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри права ВНАУ – Піковська Т.В.

positions of scholars on the improvement of procedural legislation in order to collect electronic evidence, as well as the need to maintain a balance between human rights and state security. Based on the analysis of judicial practice, the poor practice of evaluating evidence in this category of proceedings was demonstrated. The author proves the expediency of adopting a special law on combating cybercrime with the regulation of the specifics of international cooperation in this area, and at the international level – a special UN Convention or Protocol to the Convention against Transnational Crime.

The purpose of the article is to highlight current trends in Ukrainian legislation on the implementation of international obligations in the fight against cybercrime and identify gaps that complicate the investigation and prosecution of crimes.

Вступ. Сьогодні Інтернет-ресурси переважно аналізуються з точки зору впливу на інтелектуальне збагачення людства, накопичення знань та передачі їх новому поколінню. Однак переваги сучасного цифрового світу та розвиток інформаційних технологій зумовили виникнення нових загроз національній та міжнародній безпеці. Поряд з інцидентами природного (ненавмисного) походження зростає кількість та потужність кібератак, вмотивованих інтересами окремих держав, груп та осіб. Сучасні виклики та недостатність контролю за кіберпростором призводить до Інтернет-шахрайства, залякування та переслідування, вербування до вчинення злочинних дій. За перше десятиліття XXI століття кількість користувачів Інтернету зросла від 350 млн. до понад 2 млрд., що зумовило прийняття державами відповідних стратегій кібербезпеки, якими визначені напрями вдосконалення чинного національного законодавства та вектори міжнародного співробітництва.

Виклад основного матеріалу. На національному рівні розроблена достатня правова база для розкриття, розслідування та притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні даної категорії кримінальних правопорушень: Закони України «Про інформацію», «Про телекомунікації», «Про доступ до публічної інформації» та ін. Кримінальний кодекс України містить Розділ XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку». Кваліфікуючою ознакою шахрайства в ст. 190 КК України визначено вчинення шляхом незаконних операцій із використанням електронно-обчислювальної техніки, а ст. 200 КК України передбачає відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення.

Однак сучасні виклики та загрози зумовили потребу переосмислення значення інформаційного простору, встановлення певного контролю за ним із боку держави з метою забезпечення безпеки.

У Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України 26 травня 2015 р., особливе значення приділено загрозам кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів, серед яких названо уразливість об'єктів критичної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів до

кібератак; фізична і моральна застарілість системи охорони державної таємниці та інших видів інформації з обмеженим доступом. Зазначене створює актуальні загрози національній безпеці України, в тому числі безпеці критичної інфраструктури: критична зношеність основних фондів об'єктів інфраструктури України та недостатній рівень їх фізичного захисту; недостатній рівень захищеності критичної інфраструктури від терористичних посягань і диверсій; неефективне управління безпекою критичної інфраструктури і систем життєзабезпечення.

Пріоритетами забезпечення інформаційної безпеки визначено: забезпечення наступальності заходів політики інформаційної безпеки на основі асиметричних дій проти всіх форм і проявів інформаційної агресії; створення інтегрованої системи оцінки інформаційних загроз та оперативного реагування на них; протидія інформаційним операціям проти України, маніпуляціям суспільною свідомістю і поширенню спотвореної інформації, захист національних цінностей та зміцнення єдності українського суспільства; розробка і реалізація скоординованої інформаційної політики органів державної влади; виявлення суб'єктів українського інформаційного простору, що створені та/або використовуються Росією для ведення інформаційної війни проти України, та унеможливлення їхньої підривної діяльності; створення і розвиток інститутів, що відповідають за інформаційно-психологічну безпеку, з урахуванням практики держав-членів НАТО; вдосконалення професійної підготовки у сфері інформаційної безпеки, впровадження загальнонаціональних освітніх програм із медіакультури із залученням громадянського суспільства та бізнесу [1].

Пріоритетами забезпечення кібербезпеки і безпеки інформаційних ресурсів є: розвиток інформаційної інфраструктури держави; створення системи забезпечення кібербезпеки, розвиток мережі реагування на комп'ютерні надзвичайні події (CERT); моніторинг кіберпростору з метою своєчасного виявлення, запобігання кіберзагрозам і їх нейтралізація; розвиток спроможностей правоохоронних органів щодо розслідування кіберзлочинів; забезпечення захищеності об'єктів критичної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів від кібератак, відмова від програмного забезпечення, зокрема антивірусного, розробленого в Російській Федерації; реформування системи охорони державної таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом, захист державних інформаційних ресурсів, систем електронного врядування, технічного і криптографічного захисту інформації з урахуванням практики держав-членів НАТО та ЄС; створення системи підготовки кадрів у сфері кібербезпеки для потреб органів сектору безпеки і оборони; розвиток міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кібербезпеки, інтенсифікація співпраці України та НАТО, зокрема, в межах Трастового фонду НАТО для посилення спроможностей України у сфері кібербезпеки.

Із метою виконання міжнародних зобов'язань Указом Президента України від 15 березня 2016 р. затверджена Стратегія кібербезпеки України, якою передбачається, що забезпечення кібербезпеки України як стану захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави в кіберпросторі, що досягається комплексним застосуванням сукупності правових,

організаційних, інформаційних заходів, має базуватися на принципах: верховенства права і поваги до прав та свобод людини і громадянина; забезпечення національних інтересів України; відкритості, доступності, стабільності та захищеності кіберпростору; державно-приватного партнерства, широкої співпраці з громадянським суспільством у сфері забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту; пропорційності та адекватності заходів кіберзахисту реальним та потенційним ризикам; пріоритетності запобіжних заходів; невідворотності покарання за вчинення кіберзлочинів; міжнародного співробітництва з метою зміцнення взаємної довіри у сфері кібербезпеки та вироблення спільних підходів у протидії кіберзагрозам, консолідації зусиль у розслідуванні та запобіганні кіберзлочинам, недопущення використання кіберпростору в протиправних та воєнних цілях.

Серед напрямів реалізації Стратегії виокремлюються підвищення спроможності суб'єктів боротьби з кібертероризмом щодо протидії кібератакам на державні електронні інформаційні ресурси, об'єкти критичної інфраструктури, а також розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб, організацій, груп та осіб проти України в кіберпросторі; розмежування кримінальної відповідальності за злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, вчинені щодо державних та інших інформаційних ресурсів, щодо об'єктів критичної інформаційної інфраструктури та інших об'єктів, а також відповідне розмежування підслідності.

Боротьба з кіберзлочинністю передбачає: створення ефективного і зручного контакт-центру для повідомлень про випадки кіберзлочинів та шахрайства в кіберпросторі, підвищення оперативності реагування на кіберзлочини правоохоронних органів, зокрема їх регіональних підрозділів; удосконалення процесуальних механізмів щодо збирання доказів в електронній формі, що стосуються злочину, вдосконалення класифікації, методів, засобів і технологій ідентифікації та фіксації кіберзлочинів, проведення експертних досліджень; запровадження блокування операторами та провайдерами телекомунікацій визначеного (ідентифікованого) інформаційного ресурсу (інформаційного сервісу) за рішенням суду; унормування порядку внесення обов'язкових до виконання операторами та провайдерами телекомунікацій приписів про термінове фіксування та подальше зберігання комп'ютерних даних, збереження даних про трафік; урегулювання питання можливості термінового здійснення процесуальних дій у режимі реального часу із застосуванням електронних документів та електронного цифрового підпису; упровадження схеми (протоколу) координації правоохоронних органів щодо боротьби з кіберзлочинністю; підготовку суддів (слідчих суддів), слідчих та прокурорів для роботи з доказами, що стосуються злочину, отриманими в електронній формі, з урахуванням особливостей кіберзлочинів; запровадження особливого порядку зняття інформації з каналів телекомунікацій у випадку розслідування кіберзлочинів; підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних органів [2].

Про результативність застосування чинного законодавства свідчать дані судової статистики.

Так, у 2014 році за статтями 361-363-1 КК України (злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів) систем та комп'ютерних мереж) було засуджено 37 осіб, з яких 35 громадян України, 2 іноземці, 1 жінка, 8 осіб вчинили злочини в складі групи. У 2015 році засуджено 31 особу, з яких 30 – громадяни України, 1 іноземець, 4 жінки, 6 осіб вчинили злочин у складі групи. За перше півріччя 2016 року засуджено відповідно 14 осіб, 13 з яких – громадяни України, 1 іноземець, 1 жінка, 5 осіб вчинили злочин у складі групи [3]. Очевидно, що наведені дані не відображають рівень кіберзлочинності, а це, у свою чергу, потребує з'ясування причин такого стану.

Так, у результаті хакерської атаки був заблокований сайт Міністерства фінансів України, заблокована офіційна інтернет-сторінка Державного казначейства. Під час спроби зайти на сторінку відомства відбувалась переадресація на ресурс хакерів, де містилось повідомлення: «Привіт. Це знову ми. Битва почалась, але війна далеко не закінчена. Ви не можете перестати бути маріонетками, навіть якщо не бачите ниток». На думку експерта з кібербезпеки В. Якушева, в Україні відбуваються позитивні зміни в бік зменшення кіберуразливості, однак, попри це, державні органи захищені на 3,5-4 бали з 10 можливих [4]. Причинами такого стану є те, що необхідний обсяг заходів для максимального захисту інформації в Україні не проводиться. Відсутній незалежний аудит компаній та відомств, не проводяться тести на можливість проникнення в ресурси державних органів, включаючи веб-ресурси, внутрішні ресурси, бази даних тощо. Програмно-апаратним захистом частково займаються постачальники комп'ютерного обладнання, що відбувається нерегулярно та на недостатньому рівні. Зі схожими проблемами стикаються й інші країни. Так, у листопаді 2016 р. 900 тисяч клієнтів німецької компанії Deutsche Telecom залишились без підключення до Інтернету після атак на мережу хакерів, які намагались за допомогою шкідливого програмного забезпечення Mirai заразити комп'ютери користувачів, щоб у майбутньому використовувати їх для більш масштабних атак [5]. У Німеччині розглядається питання про створення спеціального відділу для боротьби з хакерами, фахівці якого будуть мати повноваження та технічні можливості у випадку здійснення атаки на атомну станцію чи систему водопостачання знешкодити технічне обладнання хакерів та вивести з ладу їхні сервери за кордоном.

Відслідковування інформації в режимі он-лайн розглядається як засіб забезпечення безпеки за умови дотримання прав людини (конфіденційності) уповноваженими на те органами на підставі закону та під контролем суду.

Актуальні питання доказів у кримінальних провадженнях щодо кіберзлочинів досліджували М.В. Салтевський , О.Г. Волевод, Б.В. Андреєв, П.Н. Пак, В.П. Хорст , В.О. Голубєв, Т.А. Сайтарли та інші. Разом із тим слід вказати, що у вітчизняній науці кримінального процесу та криміналістики недостатньо приділено уваги розробці концепції кібердоказів, незважаючи на те, що слідча та судова практика вкрай потребує не тільки правового визначення, тлумачення, але й науково-методичного забезпечення кримінального провадження в даній

категорії злочинів, а особливо у сфері міжнародного співробітництва. Відповідно до ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в передбаченому законом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ч. 1). Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів (ч. 2). У ст. 99 КПК України дається визначення, згідно з яким документом є спеціально створений із метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, які встановлюються під час кримінального провадження (ч. 1). Зокрема, до документів можуть належати:

1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (в тому числі електронні);

2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України (ч. 2).

Наведене свідчить, що законодавець допускає використання електронних носіїв інформації, проте уточнює, що доказ має бути матеріальним об'єктом. Цифрові технології використовують віртуальний простір, а тому носієм (фіксатором) інформації може бути беззаперечно матеріальний об'єкт, однак при цьому варто уточнити, що навіть сама інформація у віртуальному просторі також має визнаватися доказовою.

Одержання електронних доказів із ресурсів, які знаходяться під юрисдикцією інших держав, є можливим за допомогою двох способів: із відкритих джерел (реєстрів) та на запити уповноважених органів. На практиці виникають проблеми в оцінці інформації, що міститься у відкритих джерелах: чи потрібно її одержання дублювати надсиланням запитів, чи потрібно її легалізувати, в який спосіб її фіксувати. Так, за повідомленням викривача, особа, яка займає відповідальне становище та має обмеження щодо занять іншими видами діяльності, на території іншої країни Європейського Союзу очолює раду директорів корпорації, є бенефіціаром, одержує значні прибутки. Порушуючи встановлені вимоги щодо фінансової прозорості, в поданій декларації особа не вказала суми доходів від забороненого виду діяльності.

Уповноважені на те органи, використавши відкриті джерела – електронний Реєстр юридичних осіб указаної країни Євросоюзу – встановили факт, викладений у повідомленні. Вважається, що інформація, одержана з офіційного джерела, має визнаватися доказом, а тому не потребує дублювання в письмовому вигляді. Надсилання запиту, зволікання з відповіддю може спричинити перешкоди в проведенні розслідування та доведенні вини підозрюваного.

Складнощі для ефективної боротьби з вказаними злочинами зумовлюються також тим, що Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року застосовується лише до окремої групи злочинів, та не завжди її положення

можуть бути застосовані під час розслідування та судового розгляду злочинів, пов’язаних із кібербезпекою.

Суди також повинні мати на увазі, що до конфіденційної віднесено, зокрема, інформацію про національність особи, її освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров’я, а також адресу проживання, дату і місце народження (частина друга статті 11 Закону України «Про інформацію») [7; 8]. Незважаючи на це, в Єдиному реєстр судових рішень непоодинокими є випадки оприлюднення судових рішень із порушенням даного обмеження (єврей, чеченець тощо). Дані факти можуть бути визнані порушенням конвенційних прав осіб та обмежень, встановлених Додатковим протоколом.

Як свідчить судова практика, актуальними в даній сфері є такі питання:

1) процесуальні питання одержання та використання електронних доказів із відкритих ресурсів та ресурсів з обмеженим доступом;

2) правові підстави для тимчасового доступу до електронних документів (ресурсів), які перебувають під юрисдикцією інших держав;

3) використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях (відсутність єдиної європейської стандартизації методик проведення судових експертиз, що призводить до неоднозначного тлумачення можливості використання висновків іноземних експертів та висновків національних експертних установ під час судового розгляду транснаціональних кримінальних правопорушень);

4) відсутність спеціального розділу в Кримінальному процесуальному кодексі України щодо особливостей використання електронних доказів, про що свідчать рекомендації Ради Європи;

5) зволікання з прийняттям спеціального Закону України «Про боротьбу з кіберзлочинністю», який був підданий експертній оцінці фахівців ЄС.

Висновки. Отже, згідно з положеннями Додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність, необхідно забезпечувати повне та ефективне дотримання всіх прав людини без будь-якої дискримінації або розділення, як це гарантується європейськими та іншими міжнародними документами . В Україні запроваджена єдина національна система електронної дистанційної ідентифікації фізичних і юридичних осіб BankID, яка встановлює порядок функціонування Єдиної національної системи електронної дистанційної ідентифікації фізичних і юридичних осіб BankID, здійснення банками України електронної дистанційної ідентифікації клієнтів (користувачів) із метою отримання ними адміністративних послуг на Єдиному державному порталі адміністративних послуг або від суб’єктів надання адміністративних послуг та доступу користувачів до інформаційно-телекомунікаційних систем державних органів. Тобто, сфера цифрових технологій розширюється, що створює нові можливості для одержання доказової інформації та вимагає належного правового унормування.

Список використаних джерел:

1. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України, від 26 травня 2015 року № 287/2015. Офіційний вісник Президента України від 03.06.2015 р. № 13. С. 50.

2. Стратегія кібербезпеки, затверджена Указом Президента України, від 15 березня 2016 року № 96/2016. Офіційний вісник Президента України від 05.04.2016 р. № 10. С. 39.

3. Звітність судів першої інстанції щодо здійснення судочинства URL: https://court.gov.ua/ (дата звернення: 22.03.2022).

4. Эксперт по кибербезопасности: по 10-балльной шкале Украина защищена максимум на 3,5-4 балла URL: https://gordonua.com/news/society/ekspert-po-kiberbezopasnosti-po-10-ballnoy-shkale-ukraina-zashchishchena-maksimum-na-35-4-balla-162607.html (дата звернення: 22.03.2022).

5. МВД Германии намерено создать специальный отдел для борьбы с хакерами URL: https://gordonua.com/news/worldnews/mvd-germanii-namereno-sozdat-specialnyy-otdel-dlya-borby-s-hakerami-162198.html (дата звернення: 22.03.2022).

6. Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи, від 28.01.2003р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_687. (дата звернення: 22.03.2022).

7. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12 (дата звернення: 22.03.2022).

8. Kronivets T., Tymoshenko Y., Diachenko O., Shabelnyk T., Ivanchenko N., Iasechko S. Artificial Intelligence as A Key Element of Digital Education. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. No.10. Vol. 21. P. 67 - 72.

9. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 29.09.2016р. № 10 «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації» URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0010760-16 (дата звернення: 22.03.2022).

Аміна КОВАЛЬ*
студентка 3 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИМ НОРМАМ ТА МОЖЛИВІСТЬ СПІВПРАЦІ

Анотація. *Проблема торгівлі людьми була завжди актуальною для людства. Проте боротьба з нею стає як ніколи актуальною у цивілізованому, демократичному суспільстві, яке прагне не тільки проголошувати, але й забезпечувати права і свободи своїх громадян. Найкращим контролером недопущення торгівлі людьми є міжнародна співпраця з протидії торгівлі людьми.*

Метою роботи є аналіз шляхів міжнародного співробітництва України з іншими державами у цій сфері. У роботі розглянуто національний і транснаціональний характер торгівлі людьми та особливості боротьби з ними. Окрему увагу приділено аналізу міжнародних актів із заборони торгівлі людьми. Дана тематика є актуальною, у зв'язку з чим існує перспектива дослідження у напряму удосконалення міжнародної та національної правових систем щодо недопущення торгівлі людьми.

Abstract. *The problem of human trafficking has always been relevant to humanity. However, the fight against it is becoming more important than ever in a civilized, democratic society that seeks not only to proclaim but also to ensure the rights and freedoms of its citizens. International cooperation in combating trafficking in human beings is the best controller of the prevention of trafficking in human beings.*

The aim of the work is to analyze the ways of international cooperation of Ukraine with other countries in this field. The paper considers the national and transnational nature of human trafficking and the peculiarities of combating them. Particular attention is paid to the analysis of international acts banning trafficking in human beings. This topic is relevant, so there is a prospect of research to improve international and national legal systems to prevent trafficking.

Вступ. Конституція України проголошує, що людина, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпека знаходяться під безпосереднім заступництвом держави, оскільки «людина, її права та свободи є найвищою цінністю. Як один з найбільш небезпечних злочинних діянь, пов'язаних з посяганням на свободу людини, є торгівля людьми. Незважаючи на те, що такого роду діяння є ознакою далекого минулого, на сьогоднішній день це явище не

* Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри права ВНАУ – Маньгора Т.В.

зникло і відроджене в сучасних умовах як один із способів отримання злочинних доходів.

Тому питання міжнародного співробітництва України з іншими державами у сфері протидії та розслідування торгівлі людьми набувають особливого значення, оскільки без такого співробітництва неможливо зібрати докази, які знаходяться за кордоном; здійснити кримінальне переслідування; забезпечити охорону прав і свобод людини і громадянина у кримінальному судочинстві; відшкодувати завдану шкоду.

Виклад основного матеріалу. Перша офіційна згадка у міжнародно-правовому акті терміна «торгівля людьми» незалежно від їх статі та віку мала місце у Конвенції 1949 р. В основу Конвенції ООН про боротьбу з торгівлею людьми та з експлуатацією проституції третіми особами від 2 грудня 1949 р. було покладено проєкт, розроблений у рамках Ліги Націй у 1937 р. [1].

У цьому нормативно-правовому акті вперше замість понять, що раніше застосовувалися, «торгівля білими рабинями», «торгівля жінками та дітьми», «торгівля повнолітніми жінками» було введено поняття «торгівля людьми». «Торгівля людьми», яка «переслідує цілі проституції», оголошується злочинною. Попри це в документі немає чіткого розмежування понять «торгівля людьми, яка має на меті проституцію» та «експлуатацію проституції» [2, с. 464].

Варто відзначити конвенції Міжнародної організації праці (МОП), які зосереджені на проблемах примусової праці та послуг: Конвенцію МОП № 29 1930 року, щодо «примусової чи обов'язкової праці», яку слід розуміти як будь-яку роботу чи службу, що вимагається від будь-якої особи під загрозою будь-якого покарання і для якої ця особа не запропонувала (п. 1 ст.2). У Конвенції також обумовлено види робіт і служб, які не можуть бути віднесені до примусової або обов'язкової праці (п. 2 ст. 2), висувалась вимога до держав подання щорічних доповідей щодо заходів щодо реалізації положень Конвенції Міжнародного бюро праці [3]. Конвенцію МОП № 105 1957 року про скасування примусової праці (праця не може бути: засобом підтримки дисципліни; покаранням за участь у страйках; мобілізаційним компонентом економічного розвитку; політичним процесом; мірою дискримінації з належності або віросповідання) [4].

У 2000 році ситуація з торгівлею людьми змінилася завдяки прийняттю Конвенції ООН про транснаціональну злочинність і Протоколу «Про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, та покарання за неї», що доповнює її. Цей міжнародний акт дав поняття «торгівля людьми», вказав на деякі умови притягнення до відповідальності, встановив рекомендації щодо призначення покарання, таким чином зумовив обов'язки держав із протидії торгівлі людьми [5].

Зазначене у ст. 3 Палермського протоколу визначення торгівлі людьми, вперше узгоджене на міжнародному рівні, надалі набуло широкого поширення у різних актах міжнародного права та національного законодавства держав. Склади торгівлі людьми були включені до Кримінальних кодексів Австралії, Вірменії, Білорусі, Угорщини, Іспанії, Казахстану, Киргизії, Китайської Народної Республіки, Колумбії, Коста-Ріки, Куби, Литви, Молдови, Нідерландів,

Парагваю, Польщі, Румунії, Сальвадора, Словаччини, Таджикистану, Узбекистану, України, Чорногорії, Швеції [6, с. 85-86].

Що стосується безпосередньо стану законодавчого регулювання протидії та запобіганні торгівлі людьми в Україні, то тут варто відзначити, що наша держава є учасником міжнародних актів щодо співпраці та запобігання торгівлі людьми. Так, у 1998 році Верховною Радою України було внесене доповнення до Кримінального кодексу України про встановлення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми (ст. 124-1), а в 2001 році – прийнято новий Кримінальний кодекс України, до якого увійшла окрема стаття 149 «Торгівля людьми».

В 2006 році приймається нова редакція цієї статті, яка більше відповідає реаліям сьогодення. Диспозиція статті передбачає кримінальну відповідальність за торгівлю людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи [7].

Таким чином, законодавча база, чи то міжнародна чи то національна, в рамках якої здійснюються заходи щодо боротьби з торгівлею людьми, охоплюють закони та кодекси, закони про боротьбу з організованою злочинністю та сексуальними злочинами, закони про захист дітей, закони в області охорони здоров'я, кримінальні кодекси і т. д. Розширення кримінальної відповідальності у рамках вищезгаданих законів, що мають відношення до торгівлі людьми, є невід'ємною частиною комплексного підходу до боротьби з торгівлею людьми.

Проте боротьбу з торгівлею людьми неможливо вести лише на рівні судового переслідування та боротьби зі злочинністю на певні території. Правове поле має охоплювати широкий спектр керівних принципів у галузі запобігання віктимізації, захисту постраждалих від злочинів та переслідування злочинців. Необхідно забезпечити ефективне застосування положень законодавства та здійснення регулярного контролю. Крім того, розслідування та судове переслідування у справах торгівлі людьми є складним та трудомістким процесом, який вимагає хорошої підготовки правоохоронних та судових органів та виконання ними своїх зобов'язань [8, с. 147].

Незважаючи на наявність міцної міжнародно-правової бази боротьби з торгівлею людьми, лише невелика кількість жертв торгівлі людьми отримують доступ до правосуддя та відшкодування збитку. Невідповідність між масштабом злочинності та заходами реагування заглиблюється. Згідно з Доповіддю Держдепартаменту США про торгівлю людьми за 2020 рік, у період з 2015 по 2019 р. у Європі кількість судових переслідувань скоротилася на 42%, а кількість виявлених жертв збільшилася на понад 56% [9]. Отже, збільшується невідповідність між кількістю виявлених жертв та низьким рівнем судового переслідування.

Недостатня координація та узгодженість законів у державах та у роботі відомств по боротьбі з торгівлею людьми перешкоджають своєчасного завершення судового розгляду. У зв'язку з цим постає необхідність забезпечити

більш тісну координацію між державами та національними структурами боротьби з торгівлею людьми та розробку більш ефективної політики на основі фактичних даних. Створення такої спеціалізованої структури боротьби з торгівлею людьми може сприяти узагальненню інформації, що отримується з різних джерел (система кримінального правосуддя, правоохоронні органи, Міністерство закордонних справ, прикордонна поліція та ін.), та вжиття більш координованих заходів.

Якщо проаналізувати державну політику України щодо запобігання та покарання за торгівлю людьми, то фактично наша держава перша на пострадянському просторі розгорнула широкомасштабну кампанію боротьби з торгівлею людьми.

З часу проголошення незалежності, з урахуванням передового міжнародного досвіду розроблено національне законодавство, спрямоване на ліквідацію торгівлі людьми, в рамках державних програм протидії торгівлі людьми та нелегальній міграції реалізовано комплекс заходів щодо підвищення ефективності протидії загрозі трафікінгу та забезпечення безпеки населення країни.

Так, Україна ратифікувала Протокол про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, та покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (Палермський протокол) у 2004 р. та Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми у 2010 р [10, с. 414]. Основні напрямки державної політики щодо протидії торгівлі людьми закріплені у Законі України «Про протидію торгівлі людьми».

Прийняття Україною у 2012 року Закону «Про протидію торгівлі людьми» суттєво наблизило українське законодавство до найкращих міжнародних стандартів в цій сфері [11]. Відтак, українське законодавство в цілому відповідає положенням Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі 87 людьми (стаття 149 Кримінального Кодексу України, Закон України «Про протидію торгівлі людьми»). В Україні передбачено достатньо суворі та адекватні санкції за торгівлю людьми та пов'язані з нею злочинні діяння. У законі «Про протидію торгівлі людьми» міститься низка інноваційних положень, які стосуються захисту потерпілих від торгівлі людьми. Наприклад, з метою ефективної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, та їх захисту створюється Національний механізм взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми

Урядом України постійно проводиться відповідна робота щодо посилення державного контролю у сфері протидії торгівлі людьми. Державною соціальною програмою протидії торгівлі людьми на період до 2025 року, затвердженою Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 800-р [12], передбачено план заходів щодо запобігання торгівлі людьми. Основними пунктами плану заходів є:

– посилення ефективності взаємодії органів виконавчої влади, міжнародних організацій, громадських об'єднань та інших юридичних осіб, які виконують різні функції у сфері протидії торгівлі людьми;

– підвищення рівня професійної компетенції працівників державних органів влади, зокрема у правоохоронній та судовій системі;

– підвищення рівня довіри населення до правоохоронної та судової систем;

– введення дієвого механізму спрямування осіб, які постраждали від торгівлі людьми, органами Національної поліції до відповідальних структурних підрозділів надання допомоги;

– здійснення заходів щодо мінімізації рівня торгівлі людьми.

Також, з метою мінімізації явища торгівлі людьми здійснюється консолідація зусиль на регіональному та міжвідомчому рівнях шляхом посилення міжнародного співробітництва та впровадження кращих практик.

Для протидії торгівлі людьми надавалася міжнародна технічна допомога, донорами яких були Уряд США, уряд Канади, Координатор проектів ОБСЄ в Україні. В рамках міжнародної технічної допомоги, особам, які постраждали від торгівлі людьми надавалася, зокрема, медична та психологічна реабілітація та реінтеграція. Проводилися тренінги з виявлення та перенаправлення дітей, постраждалих від торгівлі людьми на національному та регіональному рівнях для служб, працюючих у сфері захисту дітей. Також проводилися навчання для працівників системи правоохоронних органів (оперативних працівників, слідчих, прокурорів та суддів) на національному та регіональному рівнях [9].

На регіональному рівні Україна продовжує співпрацю з СНД на цьому напрямку. Його правовою основою є схвалена у 2005 р. Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у протидії торгівлі людьми [13]. У межах СНД також діє Міждержавна програма спільних заходів боротьби зі злочинністю на 2019-2023 роки. Програма включає заходи щодо протидії злочинності в різних формах її прояви, зокрема, боротьби з торгівлею людьми.

Висновки. Сучасне міжнародне правове регулювання протидії торгівлею людьми включає в себе доволі об’ємний масив різних нормативно-правових актів, сюди відносимо: Конвенцію ООН про боротьбу з торгівлею людьми та з експлуатацією проституції третіми особами, Конвенцію ООН про транснаціональну злочинність і Протокол «Про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, та покарання за неї», Конвенції МОП, Конвенцію про права дитини та Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії і т.д. І Хоча міжнародні норми є досить чіткими, як і раніше існують прогалини у тому здійсненні. Так, Палермський протокол закликає до всеосяжного підходу у боротьбі з торгівлею людьми, проте він і досі не повністю реалізований. Часто держави намагаються боротися з торгівлею людьми лише з погляду питань міграції або виключно з погляду боротьби зі злочинністю на своїй території, але таке ганебне явище як торгівля людьми нажаль є проблемою світового масштабу і вирішувати її потрібно системно і спільно. Держави повинні визнати та виконувати всі міжнародні договори, що стосуються торгівлі людьми, щоб докласти всіх зусиль для боротьби з цією проблемою.

Україна на пострадянському просторі розгорнула широкомасштабну кампанію боротьби з торгівлею людьми. З часу проголошення незалежності, з урахуванням передового міжнародного досвіду розроблено національне законодавство, спрямоване на ліквідацію торгівлі людьми, в рамках державних програм протидії торгівлі людьми та нелегальній міграції реалізовано комплекс заходів щодо підвищення ефективності протидії загрозі трафікінгу та забезпечення безпеки населення країни. З метою мінімізації явища торгівлі людьми здійснюється консолідація зусиль на регіональному та міжвідомчому рівнях шляхом посилення міжнародного співробітництва та впровадження кращих практик.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами: Міжнародний документ від 02.12.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162#Text (дата звернення: 02.04.2022)
2. Лугіна Н.А., Василинчук Ю.О. Торгівля людьми як глобальна проблема транснаціонального характеру. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 2/2020. С. 463-466.
3. Конвенція про примусову чи обов'язкову працю N 29: Міжнародний документ від 28.06.1930 № 29. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_136#Text (дата звернення: 02.04.2022)
4. Конвенція про скасування примусової праці N 105: Міжнародний документ від 25.06.1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_013#Text (дата звернення: 02.04.2022)
5. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Міжнародний документ від 15.11.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text (дата звернення: 02.04.2022)
6. Краєвська О., Лукач Н., Міжнародний досвід протидії глобальній проблемі торгівлі людьми. *Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини*. 2015. Випуск 37. Частина 3. С. 479-89.
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. (Із змінами та доповненнями)
8. Маринів І.І., Дергачов А.К., Міжнародне співробітництво у галузі протидії торгівлі людьми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2018. С. 145-147.
9. Звіт Державного департаменту США про стан справ у сфері протидії торгівлі людьми: 2021 р. Україна (Рівень 2). URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/TIP2021_UKR.pdf (дата звернення: 04.04.2022)
10. Габро І.В., Гнатуша Ю.В. Участь України у міжнародній співпраці у сфері боротьби з торгівлею людьми. «*Young Scientist*» № 4 (80) April, 2020. С. 413-417.

11. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2012, № 19-20, ст.173

12. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 800-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 05.04.2022)

13. Угода про співробітництво держав - учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з торгівлею людьми, органами й тканинами людини: Міжнародний документ від 25.11.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_a49#Text (дата звернення: 05.04.2022).

Дмитро КОШЕВНЮК*
студент 1 курсу,
факультет агрономії та лісівництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

МОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ ВЛАДИ НА СВІДОМІСТЬ НАРОДУ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ СУЧАСНОСТІ)

Анотація. *У статті здійснено спробу дослідити мову як інструмент впливу влади на суспільство. За результатами проведеного дослідження визначено, що мова має потужний вплив на суспільство, дає можливість людині чути, сприймати, думати, говорити, об'єднує людей, культуру й ізолює народ від зовнішніх впливів.*

Abstract. *The article contains a research of language as an instrument of the influence on society. According to the results of the study it is stated that language can have a powerful effect on society, gives people the opportunity to hear, perceive, think and speak, unites people, cultures and isolates the people from external influences.*

Вступ. У сучасній лінгвістиці «мова» розглядається не лише як засіб спілкування, а й як головний чинник консолідації нації, оскільки забезпечує єдність, вільний і культурний розвиток національної спільноти, стоїть на сторожі збереження національної ідентичності, здорового духовного й ментального розвитку, виступає могутнім засобом зміцнення національної свідомості [7].

Мова є інструментом впливу, адже за допомогою неї «великі» люди сучасності: письменники, поети, філософи, представники влада, – ті, хто досконало оволодів мовою, – рухають націю вперед. На сучасному етапі

* Науковий керівник: к.філол.н., викладач кафедри української та іноземних мов ВНАУ – Юмачікова О.М.

актуальність досліджуваної теми є очевидною, оскільки це обумовлено складними процесами розбудови, відстоювання свободи, творення нації, її культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Мова, яка здатна об'єднати людей і вивести їх у спільне майбутнє постає надзвичайно важливим й актуальним витвором історії суспільства, а плекання її державою має бути одним із пріоритетних завдань. Державна влада України, як обличчя нашого народу, повинна сьогодні використовувати українську мову не лише у повсякденному житті, як просте висловлювання думки, а й як потужний інструмент для боротьби й підтримки кожного українця [7].

Потрібно відзначити, що велику увагу такому інструменту влади як мова приділяли науковці Н.Г. Попович [15], Н.М. Драгомирецька [6], Р.М. Балакар [1], Д.М. Власенко [4]. Усі вони досліджували мову у середині державної влади, а також визначали вплив влади на народ.

З давніх часів мову, як потужний інструмент впливу на народ, використовували відомі та поважні представники влади, серед яких: князі, отамани, полководці. За допомогою мови вони могли підняти бойовий дух свого війська, підтримати народ і вести успішні переговори з ворогами й союзниками. Перед походом чи навіть перед самою битвою полководці проголошували промову до свого війська, чим налаштовували їх на перемогу. Наприклад, відомі такі слова князя Київської Русі Святослава Великого, який закликав своїх воїнів до перемоги, незважаючи на смерть: «*Помремо за Русь, але не осоромимо землі нашої. Мертві сорому не знають*», а також славетні слова: *«Іду на Ви!»*, які наводили страх на ворогів [11].

Ще одним прикладом є звернення Богдана Хмельницького до молдавського господаря Василя Лупула: *«Військо Запорозьке ні в якому разі не уникає підданського миру, бажаного для обох сторін, більше того, воно схиляється до його зміцнення на доданих умовах. Насамперед, щоб православні церкви, що знаходяться в Короні і Великому князівстві Литовському, захоплені уніатами, були повернуті… Щоб їх милості пани сенатори і вся Річ Посполита не мстили своїм підданим, оскільки теперішній мир був порушений не ними, а з вини другої сторони, яка не дозволяла козакам залишати свої володіння, утискувала й убивала їх. У Польщі під владою Війська Запорозького має знаходитись така кількість українських земель, як сказано в умовах Зборовського миру…»* [12]. За допомогою таких «сильних» слів, гетьман виявляє тверду позицію щодо свого рішення та позицію українського народу.

У наш час, на превеликий жаль, на території України знову іде війна. Люди знову захищають свою країну, землю, мову. Незважаючи на жахи, які несуть із собою воєнні дії, українці у цей складний час об'єднуються і стають сильнішими. Кожен українець, навіть той, який перебуває за межами країни, підтримує свою Батьківщину усіма своїми силами. Варто зазначити, що сучасна війна на території України ведеться не лише за допомогою зброї, але за допомогою слова, адже це ще й інформаційна війна. Зауважимо, що представники влади, завдяки мові, як інструменту впливу, досягає значних результатів за допомогою засобів масової інформації, які під тиском влади можуть використовувати останню у

різних цілях. Можемо прослідкувати цей факт на прикладі численних фейкових новин, створених країною-агресором, а також на прикладі неправдивих повідомлень у соціальних мережах. Війна між Україною та росією поширилась на мови. Тому українському слову у наш час маємо надавати надзвичайно великого значення, бо – це також наша зброя, за допомогою якої маємо здобути перемогу.

Велика кількість українців, які раніше спілкувалися російською мовою, сьогодні активно почали вивчати українську мову, почали читати українські книги. Порівняємо: так, станом на 2017 рік 49,6% спілкуються українською мовою, 31,8% – спілкуються російською мовою, а 14,7% – українською та російською (рис.1) [5].

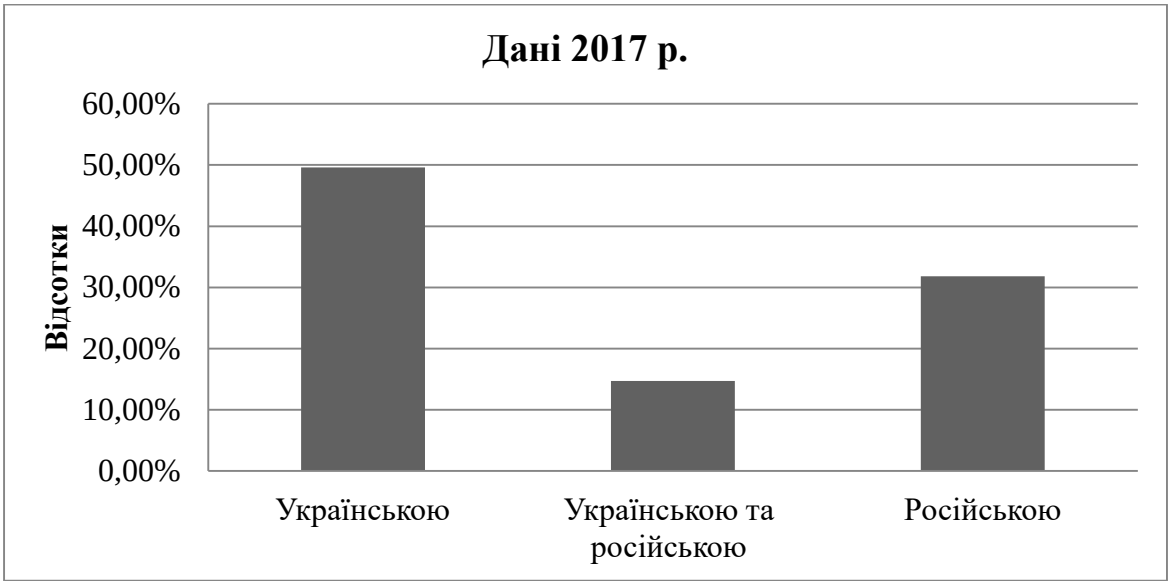

Рис. 1. Кількість українців, які раніше спілкувалися російською мовою станом на 2017 р.

Джерело: розроблено автором

А зараз тенденція росте далі, українці все більше спілкуються українською мовою. Станом на 2022 рік 83% спілкуються українською мовою, 7% – спілкуються російською мовою, а 10% – українською та російською (рис. 2) [10].

Отже, події, які відбуваються сьогодні в Україні, вплинули на свідомість українського народу й змінюють мислення кожного українця. Все більше людей має бажання підтримувати українське і розмовляти своєю рідною мовою.

Як зазначалось вище, мова, як засіб впливу, має велике значення для влади, адже залежно від ситуації її використання, обставин, вміння застосувати певний мовний арсенал, влада отримує той чи інший, позитивний чи негативний для себе, результат. За допомогою слів можна як підтримати, так і спустошити. За допомогою мови представники влади можуть вселити у людей як сміливість, жагу до боротьби за свободу, так і ненависть, агресію, заздрість та ін.

Значна частина українських письменників своїм словом у різні часи намагалися і намагаються підняти дух нашого народу, силу й міць нашої нації,

закликати до руху вперед. Серед таких – відомий український поет – Тарас Григорович Шевченко, який своїм гучним словом закликав: *«Поховайте та вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте»* [16, с. 24]. А деякі письменники, такі як Микола Мушинський, хотіли своїми словами достукатися до українців *«…на півдні і на півночі вставай! вставай! вставай! на Сході і на Заході борись за рідний край!...»* [15. с. 20].

Рис. 2. Кількість українців, які раніше спілкувалися російською мовою станом на 2022 р.

Джерело: розроблено автором

Сьогодні, український народ досить успішно протистоїть агресору. Цей успіх пов'язаний із мужністю та хоробрістю Збройних Сил України та із тією словесною підтримкою духу кожного українця, яка звучить щодня із вуст українського Президента – Володимира Олександровича Зеленського, а також інших представників української влади – мерів міст, старостів сіл і селищ. Усі вони використовують мову – засіб, який запалює вогонь перемоги у кожному серці. Мова у цьому випадку виступає важливим засобом підтримки народу.

Найбільше впливає на українців звернення українського Президента, який, як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України, віддано та щиро, словом і ділом підтримує усіх українців *«…заїжджав сьогодні й на блокпости. Не хотів, щоб це було дуже публічно. Просто підтримати наших хлопців, поговорити. Мужні хлопці, веселі хлопці, які захищають Київ і знають, що ми переможемо. Відчувається це. Переможемо завдяки тому, як тільки ми, українці, вміємо гуртуватися. Уміємо завжди пам'ятати про своїх. Своїх – по духу, по серцю, по щирості. Зустрів там, на блокпосту, надзвичайну людину, яка щоденно підтримує наших захисників, щоденно привозить їм каструлю з борщем, справді смачним, справді українським. Просто від душі. І я знаю, що саме на таких людях століттями тримається наша держава. Саме завдяки таким людям ми переживемо будь-які чорні дні. Бо ми – разом. І ми завжди*

захищаємо своїх. І своє. Не за гроші. Без примусу. Не як ті, хто прийшов до нас. А тому що ми – українці» [9]. Ці слова мають велику силу, адже надихають на допомогу ближньому, від них виникає гордість за земляків, за країну.

Також потрібно відзначити велич, щирість та сміливість промов-звернень українського Президента до інших країн, із закликами про надання допомоги українському народу: *«Сьогодні – рівно місяць із початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну… Що швидше станеться саме так, як ми просимо, то швидше на сході Європи буде мир. Це в наших інтересах. Це й у ваших інтересах. Це в інтересах усіх демократій. Тому що демократії повинні вміти захищати себе. Свобода повинна бути озброєною. Життя має перемогти смерть… Тобто спочатку – мир. У нас є сила, щоб це зробити. У вас є сила, щоб це зробити. Тож хай буде мир! Я вдячний кожному, хто підтримує нас. Дякую вам. Слава Україні!» [2]. Такі слова однозначно впливають на кожного іноземця, адже світ допомагає українському народу, а також вселяє впевненість кожному українцю у той факт, що перемога прийде й українські люди будуть жити під мирним небом.*

Мова, як інструмент впливу, ставить на меті певні завдання, тому слова повинні бути підібрані мовцем вдало, для того, щоб чітко виразити думки й стимулювали народ до чогось важливого. Вражаюче звернення Володимира Зеленського було на засіданні Європарламенту, коли йому аплодували усі стоячи: «Шановні присутні, ви знаєте, я останніми днями не знаю, як правильно всіх вітати. Тому що я не можу говорити «Доброго ранку», або «Доброго дня», або «Доброго вечора». Не можу, і це абсолютна правда, бо щодня для когось цей день точно не добрий, щодня для когось цей вечір останній... І це трагедія для мене, трагедія для кожного українця, трагедія для кожної держави… У мене є кілька хвилин, щоб поспілкуватися з вами, тому що є невеликі обстріли та ракетні удари. Дві крилаті ракети – по Харкову. Місто, яке біля кордонів з рф, там завжди було дуже багато росіян і завжди вони товаришували, дуже теплі стосунки були. Там більше 20 вишів, це був і є центр, де найбільша кількість університетів у нашій країні. Молодь – яскрава, розумна, яка завжди збирається та збиралася на всі свята на найбільшій площі у нашій державі. Площа Свободи. І це найбільша площа Європи. І це правда – площа Свободи. Уявіть собі – вранці, дві крилаті ракети у площу Свободи. Десятки жертв. Ось така ціна волі… У нас дуже вмотивований народ, дуже. Ми боремося за наші права – свободу та життя. А зараз ми виборюємо виживання. і це наша головна мотивація, але ми боремося, щоби бути рівноправними членами Європи. І я вважаю, що сьогодні всі ми показуємо, що ми такі. З нами ЄС точно буде міцнішим. Без вас Україна буде самотньою. Ми довели свою силу, що ми, як мінімум, такі самі, як ви. Доведіть, що ви разом із нами. Доведіть, що ви нас не відпускаєте, доведіть, що ви справді європейці, і тоді життя переможе смерть, а світ – темряву...»[3]. Слова, однозначно, мають «потужну» силу.

Зауважимо, що й щоденні промови Олексія Арестовича є важливим засобом впливу на український народ, адже вони стали символом спокою та миру, крім заспокійливої дії, є ще й засобом формування здорової, адекватної свідомості українців, ліквідації таких почуттів, як лють, ненависть й агресія, що

можуть завадити справжній перемозі, а принести перемогу «звірів»: «*Моє завдання дуже просте – ми (українці) маємо утримати світлий стан свідомості, бо ми – Воїни Світла, і маємо ними залишитися. Проти нас воює абсолютна диявольщина, чистий сатанізм, і перемогти його треба не тим, що ми вб'ємо багато людей, а тим, що ми самі не озвіріємо, не станемо варварами як вони*» [13]. У результаті – мільйони українців «підсіли» на медитативні брифінги Олексія Арестовича. Завдяки його «лікувальним» словам, «заспокійливій» мові, для кожного українця він став особистим психотерапевтом, а будь-яке його заспокійливе повідомлення – настановленням-«арестовленням».

А патріотичне звернення мера Харкова Ігора Терехова до харків'ян: *«Харків був і буде українським містом, жителі якого є громадянами єдиної та неподільної України. І будь-хто, хто посягне захопити Харків, повинен розуміти – на захист свого улюбленого міста стануть не лише харків'яни, а й усі українці»* [2], виконує подвійну функцію – передає впевненість українському народу й відлякує ворога.

Ще один приклад звернення мера Чернігова Владислава Атрошенка, який після важкої бойової ночі, звернувся до громадян зі словами: *«Ми пережили ще одну ніч. Я хочу поділитися з вами своїм хорошим настроєм. Так – вони нас бомблять, але ми згуртовані і готові давати відсіч. Я закликаю всіх долучатися і надавати допомогу там, де ви можете бути корисні боротьбі за Чернігів. Перемога буде за нами!» [9]* підтримує, стимулює, рухає український народ до перемоги.

Наведені приклади ілюструють той факт, що українська мова є потужним інструментом, за допомогою якого українська влада позитивно впливає на свідомість українського народу, підтримує його дух, стимулює й допомагає у перемозі над агресором.

Висновки. Отже, мова, як інструмент, за допомогою якого можна впливати на інших, спонукати до певних дій, просити, застерігати, забороняти, – має потужний вплив на слухача. Тому, на сьогоднішньому етапі становлення і розвитку культури українського народу, мова є найважливішим засобом спілкування і впливу української влади на український народ. На сьогодні відчутно посилюється вплив української мови на всі сфери суспільного життя, що сприяє зміцненню української національної свідомості.

Список використаних джерел:

1. Блакар Р.М. Мова як інструмент соціальної влади. Мова та моделювання соц. взаємодії. М.: Прогрес, 1987. С. 88–125.

2. Бойові дії на сході України. Новини : веб-сайт. URL: https://lb.ua/tag/13516_boyovi_dii_na_shodi_ukraini (дата звернення: 12.04.2022).

3. Виступ Зеленського у Європарламенті : повний текст. Слово і діло : веб-сайт. URL: ttps://www.slovoidilo.ua/2022/03/01/novyna/polityka/vystup-zelenskoho-yevroparlamenti-povnyj-tekst (дата звернення: 12.04.2022).

4. Власенко Д.М. Конституційно-правове регулювання мовних відносин в Україні. Проєкти ХТГ : веб сайт. URL : https://khpg.org/1527068382 (дата звернення: 12.04.2022).

5. Динаміка мовних настроїв: скільки відсотків населення спілкується українською у побуті. URL : https://www.slovoidilo.skilky-vidsotkiv-naselennya-spilkuyetsya-ukrayinskoyu-pobuti (дата звернення: 12.04.2022).

6. Драгомирецька Н.М. Комунікативна діяльність в державному управлінні: теоретико-методологічний аспект : дис. д. наук з держ. упр. : 25.00.01. К., 2007. 516 с.

7. Засоби формування національної свідомості українського суспільства: державна мова. Освіта : веб-сайт. URL : https://osvita.ua (дата звернення: 12.04.2022).

8. Звернення мера Чернігова Атрошенка. Новини Чернігова : веб сайт. URL : https://tsn.ua/ukrayina/ya-vidchuvayu-nashu-peremogu-zvernennya-mera-chernigova-atroshenka-1992256.html (дата звернення: 12.04.2022).

9. Звернення Президента України Володимира Зеленського увечері. Армія : веб-сайт. URL: https://armyinform.com.ua/2022/03/14/zvernennya-prezydenta-ukrayiny-volodymyra-zelenskogo-uvecheri-18-go-dnya-vijny/(дата звернення: 12.04.2022).

10. Кількість російськомовних українців суттєво зменшилася. Опитування. URL : https://www.dw.com/uk/kilkist-rosiiskomovnykh-ukraintsiv-suttievo-zmenshylasia-opytuvannia/a-61259103(Дата звернення: 12.04.2022).

11. Князь Святослав Хоробрий або Завойовник. Музей становлення української нації : веб-сайт. URL: https://www.museumsun.org/person/10/ (дата звернення: 12.04.2022).

12. Наскрізний зріз української історії від найдавніших часів до сьогодення. Історія : веб-сайт. URL: https://uahistory.co/book/xrestomatia/217.html (дата звернення: 12.04.2022).

13. Олексій Арестович: «Росія могла б мати успіх. Вона просто не на ту країну напала» BBC news : веб-сайт. URL : https://www.bbc.com/ukrainian/features-60911192 (дата звернення: 12.04.2022).

14. Попович Н.Г. Мовний фактор у просторі державної влади. URL: http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01(12)/12pngpdv.pdf html (дата звернення: 12.04.2022).

15. Скаченко О., Ситник О., Горбань Ю. Борись в ім’я честі : збірка патріотичної поезії. Київ : Університетська книга, 2014. 54 с. URL: http://knukim.edu.ua/wpcontent/uploads/2014/12/zbirka.pf.

16. Шевченко Т.Г. Кобзар : збірник віршів. Х.,2018. 576 с.

Ольга МАР'ЯНКО*
студентка 1 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. *У статті досліджено природу правової культури як поняття. Правова культура визначається як низка досягнень суспільства, соціальних груп і громадян у регулюванні суспільних відносин, які сприяють дотриманню верховенства права в суспільному житті, тобто верховенства основоположних принципів справедливості і гуманітаризму, захисту людського права і свободи, її честі і гідності, фактично людина як найвища суспільна цінність. Зроблено висновок, що правова культура є важливим чинником розвитку правової системи, який впливає на таку правову діяльність, як правосвідомість, право, правовідносини, правопорядок, законодавство, правозастосування.*

Abstract. *The article investigates the nature of legal culture as a concept. Legal culture is defined as a series of achievements of society, social groups and citizens in regulating social relations, which contribute to the rule of law in public life, ie the rule of fundamental principles of justice and humanitarianism, protection of human rights and freedoms, its honor and dignity. value. It is concluded that legal culture is an important factor in the development of the legal system, which affects such legal activities as legal awareness, law, legal relations, law and order, legislation, law enforcement.*

Вступ. Правова культура є чіткою складовою духовної культури людства, що фіксує успіх суспільства в піднесенні правових феноменів у цілому, установлює роль правових ідеалів і цінностей у житті суспільства, реальних досягнень держави у галузі правоохоронної діяльності. Вона має свої, властиві лише їй характерні властивості та призначення, що відрізняють її від інших форм культури за допомогою її безпосередньому зв'язку з державою, законодавством, правом.

Виклад основного матеріалу. Під правовою культурою варто розуміти, різновид загальної культури, який становить порядок цінностей, що здобуті людством у галузі права і стосується правової реальності певного суспільства. Правова культура є певним ставленням кожної людини до прав інших людей та повага до них.

Поділ правової культури є доволі широким і включає різні явища духовного життя суспільства (цінності, традиції, ідеології, замисел тощо).

*Науковий керівник: к.і.н., доцент кафедри права ВНАУ – Піковська Т.В.

Вона виражається в накопичених правових цінностях, які належать до духовної культури, та має практичний напрям, як і культура керівництва, складається із взаємопов’язаних компонентів. Найважливішими з них є стани правосвідомості в суспільстві (інтенсивність тлумачення права), законності, законодавства, практичної роботи в сфері права.

Щодо структури правової культури, то вона має важкий характер, її складниками дозволено передусім вважати право, законодавство, правовідносини, правосвідомість, правотворчість, правореалізацію та інші компоненти правової систематичносі, що відображаються як у діях людини, так і в її свідомості. Правова культура суспільства складається з таких найбільших правових формувань:

− система правових норм як особливих правил поведінки, що зовні відбиті в системі нормативно-правових актів та конкретизуючих їх актів індивідуального регулювання;

− сукупність правовідносин, тобто суспільних відносин, що врегульовані шляхом правових норм і укладаються з юридичних прав і обов’язків;

− сукупність суб’єктів права (фізичних, зокрема і посадових осіб, державних та інших організацій; соціальних груп);

− правосвідомість – порядок духовного відображення правової дійсності;

− розпорядок законності і правопорядку – становище фактичної впорядкованості суспільних відносин, врегульованих за допомогою правових засобів.

Правова культура здійснює в суспільстві ряд функцій: пізнавальну, регулятивну, нормативно-ціннісну, комунікативну та прогностичну. Перша полягає в опануванні правової спадщини колищніх епох і сучасних успіхів вітчизняного та зарубіжного права. Вона щільно зв'язана з утворенням правової держави і піднесенням громадянського суспільства.

Регулятивна функція правової культури спрямована на забезпечення міцного та результативної діяльності суспільства шляхом припису індивідам і соціальним групам стандартів суспільно корисного діяння.

Нормативно-ціннісна функція постачає узгодження правової поведінки зі зразками, орієнтирами її є норми позитивного права і нормативні вказівки природного права.

Комунікативна функція правової культури сприяє раціональності суспільних, групових та особистих інтересів, забезпечує соціальну об'єднання людей.

Прогностична функція виражається в можливостях передбачувати шляхи піднесення правового порядку, правотворчості і виконання права, юридичної практики, соціально-правової участі громадян тощо.

Залежно від представника правової культури відрізняють правову культуру суспільства і особи.

Правова культура суспільства – це варіант загальної культури, що представляє собою характерну систему правових цінностей, що підходять рівню досягнутого суспільством правового прогресу і віддзеркалюють у правовій

формі стан свободи особи, інші суттєві соціальні цінності. Будь-яке суспільство створює власну модель правової культури.

Структура правової культури суспільства:

- правосвідомість – високий ступінь свідомості, що містить оцінку закону з позицій справедливості, прав людини;

- правомірна поведінка – правова участь громадян, що полягає в їх належних діях;

- юридична практика – результативне дійство законодавчих, судових, правозастосовних і правоохоронних органів;

- становище законності та правопорядку – суспільні відносини, налагоджені шляхом правових засобів, значення яких складають правомірні дії суб'єктів права. Міцність правопорядку підпорядковується стану законності, без якої недосяжна правова культура. Переконаність у потрібності дотримання норм права – це основа розпорядку законності та правопорядку.

Правова культура особи – це обумовлені правовою культурою суспільства рівень і характер прогресивно-правового піднесення особистості, що постачають її правомірну діяльність.

Правова культура особи включає:

- знання законодавства. Інформованість була і продовжує бути цінним каналом утворення юридично зрілої особистості;

- переконаність у незамінності та соціальній корисності законів і підзаконних нормативно-правових актів;

- вміння користуватися правовим інструментарієм – законами й іншими актами – у практичному дійстві.

Правова культура особи визначає рівень правової соціалізації члена суспільства, рівень опанування і використання ним правових основ державного та соціального життя. Правова культура людини означає не лише знання та розуміння права, а й юридичне судження про право як суспільну цінність, а головне – активне втілення правових положень та зміцнення правопорядку.

Тому можна сказати, що поняття правової культури особистості та поняття суспільства в цілому взаємозалежні. Чим більше юридично освічених громадян, тим більша правова культура народу.

Висновки. Отже, правова культура – це правова система цінностей, яка відповідає досягнутому суспільством рівню правового прогресу і відображає стан свободи особистості та інших соціальних цінностей у правовій формі. Правова культура є одним з основних чинників соціал-демократизації, яка, судячи з рівня і змісту правової освіти, громадської діяльності, правової підготовки та загальної освіти людей, характеризує правосвідомість і поведінку людей. Будучи одним із культурних надбань людства, його необхідно постійно вдосконалювати.

Список використаних джерел:

1. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : навч. посіб. Тернопіль : Картбланш. 2002. 247 с.

2. Загальна теорія держави і права. за ред. В.В. Копєйчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 320 с.

3. Попадинець Г.О. Правосвідомість і правова культура як чинники становлення громадянського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. Юридичні науки. 2016. № 850. С. 421–426.

4. Правова культура: поняття, види, структура. *Studies.in.ua.* URL: http://studies.in.ua/teorija-derzhavy-ta-prava-lekcii/4404-pravova-kultura-ponyattya-vidi-struktura.html. (дата звернення 07.04.2022).

5. Правова культура суспільства, її ознаки, структура, види. *Навчальні матеріали онлайн.* URL: https://pidru4niki.com/1183080443048/pravo/pravova_kultura_suspilstva_oznaki_struktura_vidi. (дата звернення 07.04.2022).

6. Підвищення рівня правової культури населення. *Офіційний веб-портал КМДА.* URL: https://podil.kyivcity.gov.ua/content/pidvyshchennya-rivnya-pravovoi-kultury-naselennya.html. (дата звернення 07.04.2022).

7. Дзевелюк А.В. Характеристика основних напрямів наукової діяльності Є.В. Васьковського як теоретика права. *Актуальні проблеми політики.* 2014.т Вип. 51. С. 447-456.

Катерина ПЕТРОВИЧ*
студентка 3 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ МИТНОГО ДЕКЛАРУВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті викладено основний матеріал про оцінку митного декларування в умовах сьогодення, проаналізовано нове законодавство яке модернізувало основні аспекти правового регулювання митного декларування в Україні, наводиться порівняння старої системи декларування та вже актуальної інформації щодо модернізованої системи, а також висвітлено усі кроки які були здійснені для кінцевого результату та причини такого рішення. Стаття містить також перелік товарів на які відповідно до законодавства спрощується оформлення митних документів та відстрочується сплата митного платежу.*

Abstract. *The main material on modernized declaration in the current conditions, analyzes the new legislation, which defined the main aspects of legal regulation of legislative declaration in Ukraine, compares the old declaration system*

* Науковий керівник: к.і.н., доцент кафедри права факультету менеджменту та права ВНАУ – Піковська Т.В.

and is relevant information about the modernized system, as well as all articles that were evaluated for completion. step. the result and reasons for such a decision.The article also contains a list of goods in accordance with the legislation that applies to customs clearance and is reimbursed by payment of customs duties.

Вступ. У сьогоденні правові аспекти митного оформлення залишаються недостатньо вивченими, певною мірою недопрацьованими, відсутня гармонічність у структурі митного оформлення, також і у взаємодії з іншими елементами митного права і нормами інших галузей законодавства.

Митне оформлення як правове явище є дуже важливою частиною, певним з'єднувальним механізмом, яке покликане щоб забезпечити відносини які виникають при перетині кордону транспортних засобів та товарів. Для економіки, а саме імпорту товарів, це є невід'ємною частиною, без якої обійтися просто неможливо. Ніщо інше як врегулювання правових аспектів митного декларування, налагодження легкої системи такого декларування насамперед заохочує співпрацю країн на торговому рівні.

Особливо яскраво висвітлились проблеми митного декларування у світлі сьогоднішніх подій, які змусили митну систему значно змінити усі правові аспекти та послабити вимоги щодо декларування товарів для в'їзду через кордон України. Тому важливо порівняти та проаналізувати усі ланки що призвели до спрощення такої системи та виокремити дію митного декларування у теперішній час.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання митної системи та сама митна система пройшла багато етапів для того щоб бути такою яка вона є зараз. Основним і напевно більш переломним моментом стало реформування митного інституту у бік новітніх технологій – діджиталізація митної системи. Це дало значний поштовх на шляху до осучаснення та спрощення усієї системи а також і правових аспектів у регулюванні даною системою.

Саме у цей період запровадилось таке поняття як "Смарт"-митниця. Смарт"-митниця мала на меті використовувати інтелектуальну систему ризиків, тобто це передбачає створення одного єдиного порталу надання дозвільних документів, а також електронне декларування, що могло б контролювати всі ланцюги поставок [3].

Це забезпечує можливість здійснювати обмін попередньою інформацією з авіалініями, морськими лінійними агентами, Укрзалізницею, Державною прикордонною службою та іншими установами. Також за такої системи використовується відеоспостереження та відеоконтроль, зчитування номерних знаків, ваговий контроль та застосування скануючих систем.

Важливою новацією є застосування електронних талонів в пунктах пропуску через державний кордон. У талон вноситися інформація про номер і дату операції, номер транспортного засобу. Ця інформація перевірятиметься адміністрацією Державної прикордонної служби, яка зчитує вхідні дані з E-ticket у власну інформаційну систему, здійснює аналіз ризиків, вносить мінімально необхідні дані для ДФСУ, проставляє відмітку "перевірено" і передає далі для перевірки в ДФС. ДФС в свою чергу зчитує дані у власну інформаційну систему,

вносить дані, необхідні для проведення митного контролю, здійснює аналіз ризиків та проставляє відмітку «перевірено». За цим талоном транспортний засіб виїжджає за межі пункту пропуску [3].

Така процедура прискорює проведення митних процедур при перетині митного кордону. Декларування товарів на "Смарт"-митниця здійснюється за принципом "Єдиного вікна".

Також запровадили процедуру автоматизованого випуску товарів в митний режим на основі результатів застосування системи аналізу ризиків.

На основі нової системи впровадили три канали випуску товарів по митних деклараціях:

- «зелений канал» - автоматизований випуск товарів за МД без здійснення додаткової перевірки документів та проведення митного огляду,
- «жовтий канал» - випуск товарів за МД здійснюється після проведення документального контролю,
- «червоний канал» (найбільш ризикові операції) - після здійснення документального контролю та митного огляду.

З використанням механізму «Єдиного вікна» проводяться 90% офіційних видів контролю. Також існує поняття як «Єдине вікно міжнародної торгівлі», що передбачено чинним законодавством, йому немає аналогів в Україні. Цей веб-портал забезпечує надходження дозвільних документів в електронному вигляді від державних органів до співробітників митниць, що здійснюють митний контроль та митне оформлення. Таким чином, для суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності скасовується необхідність подання митниці паперових примірників дозвільних документів[3].

Але незважаючи навіть на таку просту систему обставини змусили її спроститись ще більше під впливом дії режиму воєнного стану від 24 лютого, а саме постановою Кабінету Міністрів України від 20.03. 2022 №330 «Деякі питання здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, в умовах воєнного стану». Дана постанова внесла корективи у роботу митної служби та загалом у саму систему, процес проходження митного контролю та декларування.

Зокрема даний документ передбачає два види митного оформлення та митного контролю.

1) спрощений спосіб, який передбачає, що митний контроль та митне оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, які ввозяться на митну територію України через пункти пропуску через державний кордон України, відкриті для морського, автомобільного та залізничного сполучення, здійснюється без справляння митних платежів, у тому числі податку на додану вартість, акцизного податку, ввізного мита, шляхом подання декларантом митному органу попередньої митної декларації без проведення митного огляду, без застосування фітосанітарного контролю, заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності (крім державного експортного контролю) безпосередньо у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний та митний кордон України.

2) стандартний спосіб, який передбачає, що митний контроль і митне оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, здійснюються у повному обсязі відповідно до вимог Митного кодексу України, а оподаткування ввезених товарів, у тому числі акцизним податком та податком на додану вартість, здійснюється на загальних підставах, встановлених Податковим кодексом України.

Тобто суб'єктам господарювання або громадянам надається право обирати один з двох способів. Якщо громадянин обирає спрощений спосіб то він повинен подати до Державної митної служби заяву за встановленим зразком у паперовому чи електронному варіанті, це відбувається безспосередньо на пункті пропуску при перетині кордону. При бажанні громадянин можу в подальшому відмовитись від спрощеного варіанту митного оформлення також шляхом подачі Державній митній службі заяви встановленого зразку.

Найважливішою темою на початку воєнного стану була проблема гуманітарної допомоги, а саме оформлення паперів щодо перетину кордону та розмитнення таких товарів, безліч транспортних засобів з гуманітарною допомогою були вимушені розвертатися та прямувати назад через складну систему перетину кордону, наразі вищезгаданою постановою КМУ було впроваджено пропуск гуманітарної допомоги через митний контроль без огляду та без рішень голів місцевих державних адміністрацій. Для цього наразі потрібно лише мати перелік товарів які перевозяться як гуманітарна допомога у декларації та вказати куди саме прямує дана допомога. Однією з головних вимог є наявність у Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги того отримувача до якого прямує вантаж[1].

При прийомі гуманітарної допомоги також не застосовується постанова КМУ від 22.03.2000р № 544 «Про Порядок митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги» яка до воєнного стану була основною.

Спорідненим з наданням допомоги транспортними засобами є також надання гуманітарних вантажів залізничним транспортом, які теж керуються постановами Кабінету Міністрів України. Особливістю такого вантажу є те що одержувачем в даному випадку виступає АТ «Укрзалізниця», але ні в якому разі не отримувачем чи набувачем.

Ще одним вважливим нововведенням стало відстрочення сплати митних платежів під час ввезення на територію України певної категорії товарів на підставі письмової заяви платника податків, що подається разом з митною декларацією. У такі товари входять як продукти харчування так і лікарські засоби, а також товари військового призначення та критичного імпорту [2].

Перелік таких товарів, зокрема продуктів харчування можна побачити у табл.1.

Запроваджується також спрощений порядок пропуску через митний кордон України та визнання товарів гуманітарною допомогою для окремих категорій товарів подвійного використання:

- пластин для бронежилетів;
- переносні радіостанції нецивільного призначення;
- безпілотні літальні апарати (квадрокоптери) нецивільного призначення;

– біноклі, монокуляри та інші оптичні труби, магніфери (збільшувачі) нецивільного призначення;

– коліматорні приціли, оптичні приціли нецивільного призначення;

– тепловізори, прилади нічного бачення.

Таблиця 1

Перелік продуктів харчування з яких відстрочено митні платежі.

Код товарів згідно з УКТЗЕД	Назва товарів
02 (крім 0210)	М’ясо та їстівні субпродукти
0302-0304	Риба
04	Молоко та молочні продукти; яйця птиці; натуральний мед; їстівні продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені
07	Овочі
0901	Кава
0902	Чай
11 (крім 1109)	Продукція борошномельно-круп’яної промисловості; солод; крохмалі
1501-1507	Жири та олії
1512	Олія соняшникова
1517	Маргарин
16	Готові харчові продукти з м’яса, риби або ракоподібних, молюсків або інших водяних безхребетних
17	Цукор і кондитерські вироби з цукру
18	Какао та продукти з нього
19	Готові продукти із зерна зернових культур, борошна, крохмалю або молока; борошняні кондитерські вироби
20	Продукти переробки овочів, плодів або інших частин рослин

Джерело: Додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 9 березня 2022 р. № 236

Якщо порівнювати дану систему в умовах воєнного стану та ту яка була до нього ми можемо прослідкувати спрощення системи, зменшення та відстрочення сплати податків, певний вибір для громадян під силу своїх можливостей що є найпершими показниками зацікавленості держави у спрощенні системи митного декларування в усіх його аспектах та проявах на користь громадян.

Висновки. Отже дослідивши процес модернізації правового регулювання митної системи у 2019 році та миттєвого спрощення цієї системи у 2022 році ми можемо зробити висновки що дійсно наша митна система та митне декларування пройшло багато етапів на шляху до покращення. Актуальним на даний момент все ж є напрям спрощення у всіх правових аспектах та загалом механізму

здійснення митного декларування. Насамперед здійснюються такі заходи як : відмова від попереднього механізму декларування або ж його спрощення; відстрочення сплати митних платежів; вибір щодо системи розмитнення в силу своїх можливостей; зусилля на благо громадян.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 року №330 / Кабінет Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-zdijsnennya-mitnogo-kontrolyu-ta-mitnogo-oformlennya-tovariv-zokrema-transportnih-zasobiv-v-umovah-voyennogo-stanu-330 (дата звернення: 06.04. 2022).
2. Деякі питання митного оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 березня 2022 року №236 / Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2022-%D0%BF#n14 (дата звернення: 06.04. 2022).
3. Івашова Л. М. Діджиталізація митних процедур: сучасний стан та перспективи розвитку митної справи. Публічне управління та митне адміністрування. 2019. С. 218 – 230
4. Про Порядок митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2000року №544/ Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/544-2000-%D0%BF (дата звернення: 06.04. 2022).
5. Урядовий портал. Уряд прийняв постанову про митне оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-prijnyav-postanovu-pro-mitne-oformlennya-okremih-tovariv-shcho-vvozyatsya-na-mitnu-teritoriyu-ukrayini-u-period-diyi-voyennogo-stanu. (дата звернення 15.04.2022)
6. Піковська Т.В., Вернигорова К.М. Правове регулювання ввезення лікарських засобів на територію України. *Журнал «Наукові інновації та передові технології».* Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка». № 1(3). 2022. С.323-336.

Анна СОЛОМОН[*]
студентка 4 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СВІТІ ТА УКРАЇНІ

Анотація. *У статті охарактеризовано правове регулювання застосування судової практики зарубіжних країн стосовно справ пов'язаних з штучним інтелектом. Проаналізовано правове регулювання інтелектуальної власності на об'єкти створені штучним інтелектом. Визначено перспективи визнання права інтелектуальної власності за штучним інтелектом. Акцентовано увагу на важливості закріплення на законодавчому рівні питання забезпечення правової охорони на об'єкти створені штучним інтелектом.*

Abstract. *The article describes the legal regulation of the application of case law of foreign countries in cases related to artificial intelligence. The legal regulation of intellectual property on objects created by artificial intelligence is analyzed. Prospects for the recognition of intellectual property rights for artificial intelligence are identified. Emphasis is placed on the importance of enshrining in law the issue of providing legal protection for objects created by artificial intelligence.*

Вступ. Розвиток застосування систем штучного інтелекту (далі – ШІ) є важливим для сучасного суспільства. Характерною для 2015-2021 рр. є дискусія науковців, щодо законодавчого закріплення охорони результатів діяльності штучного інтелекту. З оновленням Цивільного кодексу України в рамках рекодифікації цивільного законодавства та наближення законодавства України до законодавства ЄС, важливим є дослідження правового режиму об'єктів, що створюються за допомогою або безпосередньо системами ШІ.

Масштаби розробки програмного забезпечення мають результатом поширення робіт, автоматично створюваних комп'ютером, без значних затрат людських навичок і зусиль. Нині внесок комп'ютера в роботу стає все більш істотним, тому внесок користувача стає все менш вагомим. Реальність сьогодення така, що інформаційне наповнення в основному виходить від комп'ютера, а не від оператора з використанням досвіду. Якщо спочатку розвиток комп'ютерних технологій був орієнтований на досягнення рівня людського розуму, то наразі можна з упевненістю стверджувати, що він значно випереджає людський рівень. З подальшим розвитком штучного інтелекту, погляд на комп'ютер, як інструмент творення, втрачає свою переконливість. Бурхливий розвиток комп'ютерної техніки і систем програмування сприяв

[*] Науковий керівник к.і.н., доцент кафедри права права факультету менеджменту та права ВНАУ – Піковська Т.В.

виникненню технологій й систем штучного інтелекту, які можуть функціонувати в автономному режимі. Такі технології та системи можуть створювати об'єкти інтелектуальної власності. У зв'язку з цим неабиякої актуальної набуває питання авторських прав на твори, створені за допомогою штучного інтелекту.

Виклад основного матеріалу. За даними ВОІВ, з часу зародження поняття «штучний інтелект» (1956 р.) у світі подано патентні заявки на 340 тис. винаходів у цій галузі (у середньому щороку понад - 5 тис.). Найбільше заявок подано в США (більше 150 тис.) і в Китаї (понад 135 тис.), тобто майже 85 % усіх заявок. Водночас близько 20 % (68 тис.) патентних заявок у сфері ШІ подано за міжнародною процедурою ВОІВ (система PCT – Patent Cooperation Treaty). Лідерами подання заявок у сфері ШІ є IBM, Microsoft, Tochiba, Samsung, Китайська академія наук (CAS).

За даними звіту Artificial Intelligence Industry in Eastern Europe 2018, складеному компанією Deep Knowledge Analytics, Україна входить до трійки країн Східної Європи за кількістю компаній у сфері штучного інтелекту (57 компаній) [1, с.45]. З огляду на такі показники цілком логічно, що чинне українське законодавство містить відкритий перелік об'єктів, які можуть охоронятися авторським правом і потенційно можуть створюватися за допомогою систем штучного інтелекту (наприклад, літературні письмові твори або музичні твори).

Водночас аналіз положень вітчизняного законодавства України свідчить про наявність певних проблемних аспектів щодо регулювання авторських прав на твори, створені за допомогою штучного інтелекту. Так, першочергово необхідно звернутися до положень Закону України «Про авторське право та суміжні права» [2]. Відповідно до статті 1 цього закону, автором є фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір. Проте штучний інтелект не є фізичною особою, а тому визнання за ним авторства видається сумнівним. Навіть якщо твір належить до категорії «службовий твір», то згідно з вітчизняним законодавством авторство у будь-якому разі залишається за людиною, а майнові права можуть перейти до роботодавця [3, с. 54]. У працях зарубіжних учених, у яких пропонується надати авторські права «комусь», наприклад, користувачам або творцям штучного інтелекту, його власникам [4]. Адже штучний інтелект не може захистити свої творіння, оскільки не може подати до суду, у нього немає фінансових мотивів, як у інших творців. Водночас мета закону про авторське право полягає в захисті інтересів автора, документ покликаний захистити немайнові й майнові авторські права людини.

Необхідно також урахувати, що можливими є ситуації, коли творець або користувач штучного інтелекту не хоче бути пов'язаний зі створеним ним твором. Як слушно зауважують науковці [5], може йтися про ситуацію, коли штучний інтелект виробляє неприємний або незаконний контент, створення якого може призвести до репутаційного збитку або загрожувати потенційним кримінальним звинуваченням. Адже, відповідно до міжнародних стандартів, притягнення штучного інтелекту до відповідальності є неможливим. Зокрема про це йдеться в Резолюції 2015/2103 (INL) Європейського парламенту від 16 лютого 2017 року з рекомендаціями Європейської комісії щодо цивільно-

правового регулювання робототехніки (далі - Резолюція 2015/2103 (INL)), де наголошено на неможливості притягнення штучного інтелекту до відповідальності за дії, що спричинили шкоду третім сторонам. Необхідно зазначити, що нині в жодній країні на законодавчому рівні належно чином не врегульовано питання забезпечення правової охорони й належності авторських прав на твори, створені штучним інтелектом. Лише деякі розвинені держави мають нормативні правові документи, що регулюють частково сферу відносин, пов'язаних з творами, створеними штучним інтелектом. Наявні юридичні конструкції у Великій Британії та деяких інших державах Британської співдружності націй, які зробили спробу врегулювання цих питань на законодавчому рівні, не відповідають сучасному рівню та перспективам розвитку технологій штучного інтелекту [6, с. 217].

Так, зокрема у Великій Британії, як і в більшості інших юрисдикціях світу, системи штучного інтелекту поки що не наділені правосуб'єктністю та не визнаються авторами і власниками прав на результати, які вони генерують, зокрема потенційно охороноздатні твори в галузі авторського права. Авторство під час створення об'єктів за допомогою ШІ має належати особі (особам), яка зробила творчий внесок у результат. Досить важливою проблемою є те, що особи можуть фальшиво заявляти про авторство щодо об'єктів, які не мають кваліфікуватися як твори, у зв'язку з відсутністю творчого внеску фізичної особи.

У США, якщо твір створено фізичною особою з використанням машини, права на твір будуть охоронятися авторським правом, якщо виконано інші умови, зокрема, що стосується демонстрації фізичною особою творчості під час такого використання [7, с.458]. Для набуття охорони авторським правом, у творі має бути відображено творче вираження фізичної особи (creative expression) [8, с.726]; зазначається можливість кризи авторського права, оскільки в деяких випадках результати, створені за допомогою ШІ, можуть бути більш привабливими для використання, ніж твори, створені фізичними особами, а також користуватися більшим комерційним попитом [9, 343]. Згідно результатів USPTO, немає єдиної думки щодо можливості припинення порушень авторського права, що заподіяно твором, створеним за допомогою ШІ. Закріплення у законодавстві США щодо авторського права (Title 17, United States Code) відповідальності за порушення авторського права, науковці мають дві думки. Перша думка це те що відповідальність може наставати, якщо власник має право й здатність контролювати діяльність ШІ. Друга , що через те, що загально-правова доктрина щодо творів, створених за допомогою штучного інтелекту, є незрозумілою та суди мають розглядати нові питання щодо контролю та передбачуваності дій пристрою. Оскільки ШІ стає самостійним, то необхідні зміни до законодавства. На можливість порушення авторського права внаслідок діяльності ШІ зазначено у документі GBIPO. ШІ, як і людина, може створювати й розповсюджувати копії пісень. При порушенні авторського права нести відповідальність має людина, яка контролює порушення. Якщо порушення відбувається під час «навчання» ШІ, тоді відповідальною особою буде особа, яка «навчає» ШІ. Створюючи твір ШІ, який порушує авторське право, то

відповідальною особою буде той, хто вчинив необхідні заходи, які змусили ШІ порушити авторське право. Тому це буде користувач ШІ [10].

Варто зазначити й про судову практику щодо визнання авторських прав за штучним інтелектом. Зокрема йдеться про рішення, яке ухвалив Шенчженський районний народний суд Наньшань у справі про порушення авторського права на статтю, написану роботом «Dreamwriter», власником якого є технологічний гігант Tencent. 20 серпня 2018 року автоматизована програма з написання новин «створила» фінансовий звіт про «несуттєве підвищення індексу Шанхая на 0,1 % до 2691,93 пунктів». Звіт був опублікований на веб-сайті Tencent з приміткою «Стаття була автоматично написана Tencent Robot Dreamwriter». Позивач у справі Tencent, аргументуючи свою правову позицію, посилався на те, що відповідач скопіював статтю у незміненому вигляді, що не дало змоги Tencent отримати інтернет-трафік та конкурентну перевагу, на яку той розраховував [11].

Суд постановив порушення права на публічне повідомлення в діях відповідача, який без дозволу скопіював статтю на своєму сайті, та визначив, що такі дії тягнуть за собою цивільну відповідальність. Оскільки відповідач видалив статтю то розмір компенсації за майнові втрати, яка за рішенням суду підлягає сплаті Tencent, відносно невеликий – 216 доларів. Така позиція Шанхайського суду не відображає єдності підходу навіть власне Китаю до наділення копірайтом творів, створених штучним інтелектом, не кажучи вже про світовий підхід.

В Україні на законодавчому рівні штучний інтелект визнається об’єктом суспільних відносин і виступає власністю фізичної чи юридичної особи. У цьому контексті, потрібно звернути увагу на статтю 1187 Цивільного кодексу України, де штучний інтелект позиціонується як джерело підвищеної небезпеки. Відповідно до положень цієї статті, шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі володіє об’єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

Штучний інтелект сьогодні виконує функції «комп’ютерного судді», бере участь у воєнних діях, здійснює догляд за людьми, проводить складні хірургічні операції, пише музику й вірші, а також починає конкурувати із людьми на ринку праці. Вчені припускають, що до 2030 року людство чекатиме технологічний переворот у всіх сферах життя: прориви у розпізнаванні мови покращають комунікативну взаємодію штучного інтелекту з людьми, з’являться складні системи віртуальної реальності, атомні дрони для доставки, безпека міст значно залежатиме від штучного інтелекту для виявлення і боротьби зі злочинністю [12, с. 67].

Можна передбачити, що розвиток штучного інтелекту може стати безконтрольним і непередбачуваним. У зв’язку з цим, все менш однозначною стає одна із концепцій, згідно з якою кінцевим суб’єктом, що нестиме відповідальність за дії штучного інтелекту, є людина. До ключових характеристик, що визначатимуть можливість штучного інтелекту відповідати за свої вчинки, відносять автономність та самоорганізацію, здатність до розумного мислення і поведінки, а також здатність до навчання і самонавчання [13, с.2].

Оскільки видається не зовсім правильним ототожнювати штучний інтелект і його юніти з фізичними чи юридичними особами, у Європі було запропоновано наділити штучний інтелект статусом «електронної особистості».

Європейськими експертами було визначено сім ключових принципів, яким має відповідати штучний інтелект:

• передусім, він має заслуговувати на довіру, відповідати законам і правилам.

• має обов'язково контролюватись людиною, не зменшувати та не обмежувати право людини на прийняття рішень.

• всі системи мають бути обов'язково стабільними на випадок помилок.

• повага до природніх прав людини та до безпеки баз даних.

• прозорість. Тобто людина обов'язково повинна мати можливість

відслідковувати результати діяльності штучного інтелекту чи відповідних систем [14, с. 216].

Для розробки актуальних етичних правил варто розділити штучний інтелект на такі види: простий, складний та суперінтелект. Зараз людство перебуває на стадії формування складного інтелекту, що здатний думати на рівні людського розуму. І перед тим, як перейти до створення суперінтелекту, що матиме змогу думати, планувати, управляти, вчитися, спілкуватися самостійно, й, фактично, стати ідентичним людському розуму, потрібно врегулювати всі технічні та правові проблеми, пов'язані зі створенням складного штучного інтелекту. Саме тому, дуже важливою є розробка чітких базових правил поводження з технологіями, на цьому етапі, складного інтелекту.

Особливість України й інших країн, які визначають інформацію як об'єкт цивільних прав, має можливість застосовувати права на інформацію для врегулювання відносин щодо об'єктів, створених за допомогою ШІ. Зауважимо, що в інших країнах, з урахуванням вищесказаного, аналогом права на інформацію може бути утворення права.

На жаль, Україна відстає у багатьох напрямах розвитку, а саме: практично у всіх галузях економіки; у частині виконання державою своїх функцій, перш за все правоохоронної, й у функціонуванні державного механізму. Тому, розробка штучного інтелекту й середовища, у якому буде функціонувати штучний інтелект, як суб'єкт, у нас перебуває на початковій стадії своєї розробки й становлення. У ЦК України містяться важливі для застосування цього підходу положення ч. 2 ст. 200 щодо можливості суб'єкта інформаційних відносин вимагати усунення порушення його права та відшкодування майнової і моральної шкоди, завданої такими правопорушеннями. Оскільки інформація є об'єктом цивільних прав, то особи можуть застосовувати способи захисту права на інформацію відповідно до ст. 16 ЦК України. У ЦК України, Законі України "Про інформацію" може бути визначено особливості застосування права на інформацію для об'єктів, створених за допомогою ШІ. Визначення немайнових прав щодо таких об'єктів не має передбачатися.

Отже, потрібна державна програма щодо стимулювання розробки штучного інтелекту і його середовища. Вона має бути виваженою, адже науковці вже сьогодні попереджають, що безконтрольний розвиток цих технологій буде

становити велику загрозу для людства, бо такі системи давно використовуються збройними силами різних країн і їх автономність піднімає питання на рівень міжнародного права, прав людини й гуманітарного права.

Висновки. В жодній країні на законодавчому рівні належним чином не врегульовано питання забезпечення правової охорони та належності авторських прав на твори, створені штучним інтелектом. Проте, деякі розвинені держави мають нормативно-правові документи, що регулюють частково сферу відносин, пов'язаних з творами, створеними штучним інтелектом. Дуже актуальним є питання правового регулювання інтелектуальної власності на об'єкти створенні ШІ. Тому закріплення в Україні за штучним інтелектом статусу самостійного суб'єкта права та питання відповідальності повинно бути скориговане: у законодавстві потрібно прописати визначення поняття «електронна особа»; впровадити критерії відповідальності для особи-розробника, виробника чи користувача з одного боку та штучного інтелекту – з іншого; створити етичний кодекс для діяльності штучного інтелекту в рамках правового поля або ж запозичити подібні розроблені норми у розвинених європейських держав, і віднайти компроміс між природніми правами людини й функціонуванням машинних технологій, що мають ризик вийти з-під контролю. Сьогодні штучний інтелект стає дедалі автономнішим і володіє здатністю до самонавчання, тому все складніше приписувати наслідки дій штучного інтелекту особі, яка його створила.

Список використаних джерел:

1. Оморов Р. О. Интеллектуальная собственность и искусственный интеллект. *E-Management.* 2020. № 3 (1). С. 45-46.
2. Про авторське право та суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р.№ 3792-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3792-12 (дата звернення: 29.03.2022).
3. Уткіна М. С. Можливість віднесення творів, створених штучним інтелектом, до об'єктів інтелектуальної власності. *Правові горизонти.* 2019. № 17. С. 54-58.
4. Artificial Intelligence as A Key Element of Digital Education. *International Journal of Computer Science and Network Security.* 2021. No.10. Vol. 21. P. 67 - 72. URL: http://www.ijcsns.org/07_book/html/202110/202110009.html (дата звернення: 30.03.2022).
5. Miernicki M., Huang Y., Artificial intelligence and moral rights. AI & Soc. 2020. URL: https://doi.org/10.1007/s00146-020-01027-6 (дата звернення: 04.04.2022).
6. Швантнер М., Сесицький Є. Правова охорона творів, які генеруються системами штучного інтелекту: досвід ЄС, Великої Британії та США. *Часопис Київського університету права.* 2018. № 4. С. 217-218.
7. Dickenson J., Morgan A., Clark B. (2017). Creative machines: ownership of copyright in content created by artificial intelligence applications. *European Intellectual Property Review.* № 8. Vol. 39. P. 458-459.

8. Ihalainen J. (2018). Computer creativity: artificial intelligence and copyright. Journal of Intellectual Property Law & Practice. *Oxford University Press.* Oxford. Vol.13, № 9. P. 726-727.

9. Міліціна К. Об'єкти, створені за допомогою штучного інтелекту і штучним інтелектом безпосередньо, та авторське право США. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 343-346.

10. ZHOU Bo. Artificial Intelligence and Copyright Protection. *Judicial Practice in Chinese Courts.* URL: https://www.wipo.int/export/sites/www/aboutip/en/artificial_intelligence/conversation_ip_ai/pdf/ms_china_1_en.pdf (дата звернення: 22.03.2022).

11. Resolution "Copyright in artificially generated works". *AIPPI World Congress.* 2019. URL: https://aippi.org/wp-content/uploads/2020/05/Resolution_Copyright_in_artificially_generated_works_English.pdf (дата звернення: 25.03.2022).

12. Kronivets T., Tymoshenko Y., Diachenko O., Shabelnyk T., Ivanchenko N., Iasechko S. Artificial Intelligence as A Key Element of Digital Education. *International Journal of Computer Science and Network Security.* 2021. No.10. Vol. 21. P. 67 - 72.

13. Boiko V., Tymoshenko Y., Kononenko A., Rusina Y., Goncharov D. The optimization of the cryptocurrency portfolio in view of the risks. *Journal of Management Information and Decision Sciences.* 2021. Vol. 24. Issue 4. P. 1-9. URL: https://www.abacademies.org/articles/the-optimization-of-the-cryptocurrency-portfolio-in-view-of-the-risks-10765.html (дата звернення: 27.03.2022).

14. Капіца Ю.М., Ступак С.К., Жувака О.В. Авторське право і суміжні права в Європі. Київ, 2012. С. 216-221.

Аліна СОЛТАСЮК*
студентка 1 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНУ ПРО ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД

Анотація. *У статті досліджується актуальна проблема порушення законодавства України про природно-заповідний фонд ,оцінка ефективності правових приписів в Україні, які значною мірою визначаються ефективністю відповідальності за їхнє порушення.*

* Науковий керівник: к.і.н., доцент кафедри права ВНАУ – Піковська Т.В.

Abstract. *The article examines the current problem of violation of the legislation of Ukraine on nature reserves, assessment of the effectiveness of legal regulations in Ukraine, which are largely determined by the effectiveness of liability for their violation.*

Вступ. Ліси і степи, болота і гори, скелі і печери, ріки і моря, заплави і навіть пустеля– це найцінніші природні скарби природно-заповідного фонду України, котрий являється "золотим запасом" української природи. Тут найкраще збережені природні екосистеми та різноманіття флори і фауни, а також колекції рослин і тварин, зібрані в садах і парках. Території природно-заповідного фонду бувають природними – це природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи і заповідні урочища. А також бувають штучного походження – ботанічні сади, зоологічні парки, дендрологічні парки; парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Порушення законодавства про природничо-заповідний фонд України вимагають притягнення порушників до відповідальності. Юридична відповідальність за екологічні злочини-це відносини між державою та фізичними обами, тобто громадянами, посадовими чи службовими особами, представленими правоохоронними органами, спеціально уповноваженими органами в галузі екології та природних ресурсів, спеціально уповноваженими органами в галузі екології та природних ресурсів, іншими спеціально уповноваженими суб'єктами, з іншого боку, щодо відновлених стягнень для порушників. Через механізм юридичної відповідальності держава забезпечує дотримання закону.

Юридична відповідальність має такі основні функції: сприяння виконанню закону про заповідники; компенсаційну, оскільки вона спрямована на відшкодування втрат у природному середовищі; попереджувальну, пов'язану з попередженням нових злочинів; та покарання правопорушників за екологічні порушення. [7]

Підставою для застосування заходів юридичної відповідальності є екологічні правопорушення. Екологічними порушеннями є протиправні дії, тобто дії чи бездіяльність, які порушують встановлений в Україні екологічний правопорядок і спричинили чи фактично загрожували заподіянню екологічної шкоди. Злочини поділяються на дисциплінарні або адміністративні проступки і кримінальні злочини. Залежно від характеру та тяжкості злочину винні розрізняють дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність. Незалежно від того, який із трьох обов’язків порушник може бути зобов’язаний відшкодувати шкоду, завдану відповідним злочином. Ця компенсація має форму майнової відповідальності. Водночас слід зазначити, що конкретне екологічне законодавство визначає лише підстави притягнення до відповідальності. [2]

Конкретні стягнення, що накладаються на них, передбачені Законом про комплексну кодифікацію: Дисциплінарні заходи – Кодекс Закону про Працю (КЗпП), Адміністративна відповідальність – Кодекс про адміністративні правопорушення, Кримінальна відповідальність – Кримінальний кодекс

України, Принципи майнової відповідальності – Цивільний кодекс та України та спеціальні положення. Проте слід підкреслити, що відповідно до статі про об'єкт злочину. Статті 77-1 і 88-1 Кодекс України про Адміністративні Правопорушення, інші об'єкти правової охорони, порушення на території та об'єкти природно-заповідного фонду вважаються лише кваліфікуючою ознакою цих статей. [8]

Відповідальність за порушення природоохоронного законодавства несуть:

- нецільове використання території та об'єктів природно-заповідного фонду, з порушенням вимог природно-заповідного фонду щодо створення та організації проектів;
- заборонена господарська діяльність на території та цілі природно-заповідного фонду та його заповідних територій;
- організації території та об'єктів природно-заповідного фонду без попереднього екологічного обстеження або всупереч їхнім висновкам на заповідних територіях своєї господарської діяльності;
- невжиття заходів щодо запобігання та ліквідації екологічних наслідків та інших шкідливих наслідків аварії на території та об’єкти природно-заповідного фонду;
- порушення умов та порядку погодження заяви про створення територій та об'єктів у природно-заповідному фонді;
- порушення вимог щодо використання території та об'єктів природно-заповідного фонду;
- перевищення допустимих хімічних, фізичних, біологічних та інших впливів та антропогенних навантажень, з порушенням вимог виданих дозволів на користування територією та об'єктами природно-заповідного фонду;
- пошкодження, пошкодження або знищення території природно-заповідного фонду та об’єктів природних комплексів, зарезервованих для включення до Фонду;
- спонтанно змінювати межі, райони та об'єкти природно-заповідного фонду для інших потреб.

Законодавством України може бути передбачена відповідальність за інші порушення природно-заповідного законодавства.

Притягнення до відповідальності - дисциплінарної, адміністративної або кримінальної - не позбавляє особу від необхідності компенсувати завдану нею шкоду.

ЗУ "Про ПЗФ України" в ст. 65 – Особливості застосування цивільної відповідальності – визначено, що: "Розміри шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про природно-заповідний фонд, визначаються на основі кадастрової еколого-економічної оцінки включених до його складу територій та об'єктів, що проводиться відповідно до цього закону, та спеціальних такс, які затверджуються КМ України". [5]

Відповідно до положень цієї статті Кабінет Міністрів України затвердив витрати на обчислення розміру збитків, завданих порушенням екологічних норм на території України та в природно-заповідних фондах, у тому числі витрати на

нарахування збитків, завданих природним комплексам. та об'єкти для юридичних осіб та індивідуально створених природно-заповідних фондів:

- незаконної рубки або пошкодження деревних видів рослин і таких, що мають здерев'яніле стебло, до ступеня припинення росту;
- пошкодження деревних видів рослин і таких, що мають здерев'яніле стебло, до ступеня неприпинення росту;
- знищення або пошкодження лісових культур, молодняку природного походження, самосіву на площах, призначених для лісовідновлення, сіянців і саджанців у розсадниках та на плантаціях, газонів і квітників;
- незаконного збору (або знищення) дикорослих нижчих і вищих трав'янистих рослин, їхніх квітів і плодів, ягід, горіхів, лікарської та технічної сировини, живиці та інших деревних соків, лісової підстилки, другорядних лісових матеріалів, грибів;
- незаконного добування чи знищення тварин, пошкодження або знищення їхніх жител, місць перебування і розмноження;
- пошкодження карстово-спелеологічних, геологічних та гідрологічних об'єктів;
- проїзду транспорту, прольоту та посадки літальних апаратів;
- самовільного використання їхніх земель;
- знищення або пошкодження інформаційно-охоронних та інших знаків;
- знищення або пошкодження осушувальних канав, дренажних і протиерозійних систем, шляхів, рекреаційних об'єктів та інших споруд.

Крім того, частково чинними, незважаючи на деяке дублювання із наведеною постановою, залишаються такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд України, затверджені Постановою КМ України № 287 від 19 квітня 1993 р. [8]

Питання притягнення до дисциплінарної відповідальності регулюється трудовим законодавством, і деякі дослідники вважають, що реалізація природоохоронного законодавства в заповідній сфері не є важливою. Так, О.М. Ковтун вказує на низьку ефективність дисциплінарної відповідальності, кажучи: «Дисциплінарні стягнення за порушення законодавства про ПЗФ можуть бути накладені лише в контексті дій щодо охорони та використання території та об’єктів ПЗФ, що відтворюють природний комплекс яких є співробітник.

Відсутня статистика накладення дисциплінарних стягнень за порушення природно-заповідного законодавства, а тому важко визначити їх динаміку, ефективність впливу.

За словами керівника заповідника, у 2001-2007 роках до дисциплінарної відповідальності притягнуто працівників: Яворівського національного природного парку – 67, заповідника «Горгани» – 58, національного природного парку «Святі гори» – 25. У будь-якому випадку, в якості дисциплінарного стягнення відмова не була застосована. [4]

Разом з тим застосування заходів дисциплінарної відповідальності до співробітників ПЗФ має велике значення для забезпечення законності в їхній діяльності. Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №541»Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної

порушенням законодавства про природно-заповідний фонд»106 затверджено такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про ПЗФ у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, частина з яких стосується земельних питань, а саме питання самовільного використання земель, зняття ґрунтового покриття, забруднення та засмічення їх територій.

Відповідно до зазначеної такси, збитки за самовільне зайняття земельної ділянки під будівництво споруди, розробку корисних копалин, складання будь-яких матеріалів, використання під садово-городні ділянки, встановлення наметів, розміщення торгових рундуків, тентів, рекламних щитів, влаштування автостоянок тощо, а також зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту), в межах природно-заповідного фонду нараховуються за Методикою визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття родючого шару ґрунту покриву без спеціального дозволу.

Методика обрахунку збитків включає коефіцієнт еколого-господарського значення земель, тож забруднена земельна ділянка може бути класифікована за декількома категоріями земель чи статусом охорони. Для розрахунків обирається коефіцієнт еколого-господарського значення земель з максимальним значенням серед відповідних коефіцієнтів.

Розміри шкоди обчислюються уповноваженими особами, що здійснюють державний контроль за додержанням вимог природоохоронного законодавства, на основі актів перевірок, протоколів про адміністративне правопорушення та інших матеріалів, що підтверджують факт засмічення земель, протягом шести місяців з дня виявлення порушення.

Відповідно до Наказу, шкала еколого-господарського значення земель передбачає коефіцієнт 4,5 для земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення та 4,0 для охоронних зон ПЗФ.

Державні органи, що здійснюють контроль за дотриманням вимог природоохоронного законодавства:

- Державна екологічна інспекція України та її територіальні підрозділи;
- Міністерство енергетики та захисту довкілля.

Держекоінспекція України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів.

Одним з основних завдань Держекоінспекції є здійснення у межах повноважень, передбачених законом, державного нагляду за додержанням вимог законодавства, зокрема, щодо:

- ✓ охорони земель, надр;
- ✓ екологічної та радіаційної безпеки;
- ✓ охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- ✓ охорони, захисту, використання і відтворення лісів;
- ✓ збереження, відтворення і невиснажливого використання біологічного та ландшафтного різноманіття;

✓ раціонального використання, відтворення і охорони об’єктів тваринного та рослинного світу;

✓ ведення мисливського господарства та здійснення полювання;

✓ охорони, раціонального використання та відтворення вод і відтворення водних ресурсів;

✓ охорони атмосферного повітря;

✓ формування, збереження і використання екологічної мережі;

✓ стану навколишнього природного середовища;

✓ поводження з відходами, небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами;

✓ здійснення заходів біологічної і генетичної безпеки стосовно біологічних об’єктів природного середовища під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів у відкритій системі.

Державне агентство рибного господарства України здійснює державний нагляд у галузі охорони, використання та відтворення водних біоресурсів;

- Державне агентство лісових ресурсів України;
- Державна служба геології та надр України;
- Громадські інспектори з охорони довкілля (Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля, затверджене наказом екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 року № 88). [9]

Висновки. Отже, існує явна проблема порушення законодавства України про природно-заповідний фонд, з якими боряться кожен день, активно застосовуючи правові приписи. Для збереження флори і фауни, а також рослин і тварин, зазначених в «Червоній книзі України» .

Статтею 64 ЗУ "Про ПЗФ України" - "Види відповідальності за порушення законодавства про природно-заповідний фонд" - передбачено: "Порушення законодавства України про природно-заповідний фонд тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність. Ефективність правових приписів значною мірою визначається ефективністю відповідальності за їхнє порушення. [10]

Список використаних джерел:

1. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 р. Відом. Верхов. Ради України. 1992. № 34. Ст. 502. URL: https://xn--80aagahqwyibe8an.com/ukrajiny-zakony/zakon-ukrajini-pro-prirodno-zapovidniy-fond.html (дата звернення: 7.04.2022).

2. Ковтун О. М. Деякі аспекти юридичної відповідальності за порушення законодавства про природно-заповідний фонд України. О. М. Ковтун. Вісн. Акад. праці та соц. відносин Федерації профспілок України. 2001. № 3. С. 153-157.

3. Мірошниченко А. М. Земельне право України : Навчальний посібник. К: Алерта, ЦУЛ, 2011. 678 с. URL: http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/%D0%9C%D1%96%D1%80%D0%BE%D1%88%D0%D0%B8.pdf (дата звернення: 7.04.2022).

4. Екологічне право України : підручник для студентів юрид. вищ. Закладів.за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. Харків: Право, 2005. 382 с.

5. Кобецька Н.Р. Екологічне право України : навчальний посібник. Київ. Юрінком Інтер. 2008. 352 с.

6. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text (дата звернення: 7.04.2022).

7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/find/a?text=%D0%BF%D1%80%D0%BE+%D0%BF %D1%80%D0% BE-% D0%B4 (дата звернення: 7.04.2022).

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон Української РСР від 07.12.1984 № 8073-X. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2009_04_16/an/454499/kd0005.html (дата звернення: 7.04.2022).

9. Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 20.07.2009 № 389. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE36300.html (дата звернення: 7.04.2022).

10. Про затвердження Методики визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 29.08.2011 № 303. URL: https://ecolog-ua.com/news/styagnennya-zbytkiv-zapodiyanyh-derzhavi-vnaslidok-samovilnogo-korystuvannya-nadramy (дата звернення: 7.04.2022).

11. Правдюк А.Л. Правове регулювання державного екологічного контролю. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2015. Вип.3. С. 11-17.

Марія СТАХОВА[*]
студентка 2 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЕЛЕКТРОННЕ ВРЯДУВАННЯ ТА ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ СТОСОВНО ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. *Стаття присвячена розумінню значення децентралізації. Акцентується увага на застосуванні сучасних електроних технологій, за допомогою яких взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування з громадянами стає більш ефективною, а саме електроне врядування та електронну демократію. Розкриваються їхні особливості в сучасному житті, сформовано мету впровадження електронного урядування для досягнення європейських стандартів якості адміністративних послуг, відкритості та прозорості управління для суспільства. Досягнення цієї мети означає покращення надання державних послуг доступноступних для громадян і бізнесу, спрощення процедур їх надання та багато іншого.*

Abstract. *The article is devoted to understanding the importance of decentralization. Emphasis is placed on the use of modern electronic technologies, through which the interaction of public authorities and local governments with citizens becomes more effective, namely e-government and e-democracy. Their peculiarities in modern life are revealed, the goal of introduction of e-government for achievement of the European standards of quality of administrative services, openness and transparency of management for a society is formed. Achieving this goal means improving the provision of public services accessible to citizens and businesses, simplifying procedures for their provision and much more.*

Вступ. Сучасні умови глобального світу та тенденції, під впливом яких перебуває Україна, висувають перед нею цілу низку проблем та завдань, що потребують динамічного вирішення. Одним з напрямів державного та регіонального управління є децентралізація влади та формування нового формату балансу відносин між центральними органами управління держави та новоутвореними органами територіального управління. Для України як країни, яка намагається адаптуватися до стандартів Європейських країн, важливим є застосування сучасних електронних технологій, за допомогою яких взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування з громадянами стає більш ефективною у порівнянні з традиційною взаємодією, а саме електрону демократію та електронне врядування.

[*] Науковий керівник: к.і.н., доцент кафедри права факультету менеджменту та права ВНАУ – Піковська Т.В.

Виклад основного матеріалу. Кожен мешканець села чи міста має право на сучасну медицину й освіту, доступні та якісні адміністративні, комунальні, соціальні послуги, гарні дороги, чисті й освітлені вулиці. Але люди можуть впливати на якість цих послуг лише тоді, коли відповідальні за їх надання знаходяться близько. Найближчою до людей владою є органи місцевого самоврядування: сільські, селищні міські ради та їхні виконкоми. Отже саме вони повинні мати широкі повноваження і достатньо коштів, щоб бути спроможними вирішувати усі місцеві питання і нести за це відповідальність [1, с. 176-182].

Для цього в Україні відбувається децентралізація - передача повноважень та фінансів від державної влади якнайближче до людей - органам місцевого самоврядування. Реформа триває з 2014 року і вжі має результати. На сьогодні істотною рисою децентралізації є те, що вона відбулася на добровільній основі, тим самим сприяючи розвитку місцевої демократії. Значною мірою низовий підхід до розробки структури і створення ОТГ та розробки «перспективних планів» на рівні області означає, що з моменту початку об'єднання громад у 2015 році багато українців здобули цінний досвід організації колективних дій, а також ресурси. Вони провели активні дебати щодо місцевих питань та взяли на себе відповідальність за спільне прийняття рішень. [3]

Після створення нових ОТГ проводяться місцеві вибори для більш владних органів місцевого самоврядування, відповідальних за розподіл державних коштів та виконання багатьох регуляторних функцій, які раніше виконувались регіональними та вищими субрегіональними державними органами. Таким чином, за останні п'ять років поступальний рух децентралізації змінив провінційну Україну знизу вгору. [4, с. 176]

Новий етап децентралізації, який розпочався з 2019 року, також має на меті радикальне зменшення кількості районів та запровадження виконавчих комітетів для органів самоврядування в районах та областях. Таке завершення реформи територіального устрою України на двох субрегіональних (тобто районному та місцевому) рівнях є життєво важливим для забезпечення належного управління та адміністративного згуртування держави, особливо тоді, коли існують виклики її територіальній цілісності з-за кордону. Децентралізація державної влади розглядається світовим співтовариством як один з ключових елементів комплексної реформи системи публічного управління і є пріоритетним напрямом діяльності міжнародних і національних організацій.

На сьогодні, Україні як країні яка намагається іти в ногу з часом та не відставати від провідних країн світу, важливим є застосування електронних технологій, за допомогою яких взаємодія державних органів та громадян стає ефективнішою. [5, с. 21-25]

Електронне урядування – форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян.

З огляду на міжнародний досвід розвиток електронного врядування є одним з основних факторів забезпечення успішності реформування та підвищення конкурентоспроможності країни. Реформа будь-якої галузі в сучасних умовах спрямована на широке використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для досягнення необхідного рівня ефективності та результативності. Адже саме інструменти е-урядевання здатні забезпечити значне покращення якості обслуговування фізичних і юридичних осіб та підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. [6, с. 70]

У рамках реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Україна має забезпечити комплексний розвиток електронного урядування відповідно до європейських вимог.

Також запровадження електронного урядування є базовою передумовою для розбудови в Україні ефективних цифрової економіки і цифрового ринку та його подальшої інтеграції до єдиного цифрового ринку ЄС (Digital Single Market Strategy for Europe) [4, с. 105-113].

Застосування сучасних інноваційних підходів, методологій та технологій (у тому числі Інтернету речей, хмарної інфраструктууи, Blockchain, Mobile ID, shareding economy, проування методики опрацювання даних великих обсягів (Big Data), нормативно-правового врегулювання принципів “цифровий за замовчуванням”, “одноразове введення інформації” та “сумісність за замовчуванням”, а також застосування перспективних форм організації виконання завдань і проектів розвитку електронного урядування, зокрема публічно-приватного партнерства, сприятимуть формуванню ефективної системи електронного урядування в Україні для задоволення інтересів та потреб фізичних та юридичних осіб, вдосконалення системи державного управління, підвищення конкурентоспроможності та стимулювання соціально-економічного розвитку країни.

Крім того, розвиток електронного урядування та демократичних процесів, застосування загальновизнаної системи демократичних цінностей, зокрема щодо участі громадян та інститутів громадянського суспільства в процесах формування та реалізації державної політики, відіграє ключову роль у забезпеченні економічного та соціального прогресу в деержаві. [5, с. 21-25.]

З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій з метою розширення можливостей участі громадян у процесі державотворення та державного управління все більше застосовуються інструменти електронної демократії.

Електронна демократія – форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій в демократичних процесах, що дає змогу: посилити участь, ініціативність та залучення громадян на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні до публічного життя; поліпшити прозорість

процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів; поліпшити зворотну реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян; сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень [7, с. 81-89]

З 2021 року команда Міністерства цифрової трансформації України спільно з Секретарріатом Кабінету Міністрів та Фондом Східна Європа запускають національну платформу е-демократії взаємодія.

Це онлайн-майданчик, де українці зможуть вільно комунікувати з держорганами та долучатися до ухвалення рішень. Платформа стане корисною проактивним громадянам, державним службовцям, інститутам громадянського суспільства та представникам ЗМІ. Платформа створюється в рамках реалізації міжнародної Ініціативи "Партнерство "Відкритий Уряд".

На онлайн-платформі стануть доступними такі сервіси, як:

- е-звернення та е-запити – подання звернень та запитів на інформацію онлайн, відстежування статуса їх розгляду та отримання відповіді в особистому кабінеті;
- е-консультації – можливість подавати пропозиції щодо різних питань державної політики, залишати коментарі до проєктів нормативно-правових актів, а також вносити пропозиції щодо їх змісту;
- е-петиції – можливість ініціювати або підтримати вже подану до Кабінету Міністрів України петицію, відстежувати статус її розгляду та гарантовано отримати відповідь;
- е-конкурси – участь у відборі проєктів інститутів громадянського суспільства, яким надаватимуть фінансову підтримку, а також відстеження їхньої реалізації;
- е-голосування – обрання складу громадської ради при органі виконавчої влади;
- е-експертиза – подання запитів на проведення громадської експертизи діяльності органu виконавчої влади та отримання доступу до її матеріалів;
- е-опитування – можливість брати участь в опитуваннях під час розробки та ухвалення державних рішень;
- доступ до урядової інформації – актуальні контакти органів виконавчої влади, публічні звіти топ-чиновників. [2]

Висновки. Таким чином, сьогодні майже неможливо уявити наше життя без застосування інформаційних технологій, тому Україна слідуючи за провідними країнами світу, поступово почала вводити електроне врядування та електрону демократію. Кожен громадянин який має один із засобів комунікації зможе вільно слідкувати за місцевим самоврядуванням та зможе брати сам участь у вирішенні тих чи інших питань. Населення зможе вільно брати участь в конкурсах за для поліпшення стану громад, моде приймати участь в опитуваннях під час ухвалень державних рішень. Україна намагається бути в ногу з сучасним світом та робить все щоб громадянам було краще жити.

Список використаних джерел:

1. Електроне врядування та електрона демократія стосовно децентралізації в Україні: стратегії реалізації та розвитку Я. Ф. Жовнірчик, В. В. Квасюк. *Державне управлінняудосконалення та розвиток.* 2019. № 12. С. 105-113.

2. Запускається національна платформа е-демократії ВзаємоДія. Прес-офіс Міністерства URL: https://thedigital.gov.ua/news/u-2021-rotsi-mintsifra-zapuskae-natsionalnu-onlayn-platformu-elektronnoi-demokratii (дата звернення 12.04. 2022).

3. В.Ф. Загурська-Антонюк *Сучасні тенденції децентралізації державної влади та їх реалізація в Україні* №2 2019 DOI: 10.32702/2307-2156-2019.2.24 УДК: 35.071.6 URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1391(дата звернення 12.04. 2022).

4. Кагановська Т. Є. Електронне урядування як форма державного управління в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку.*Форум права*. 2014. № 2. С. 176–182.

5. Борденюк В. Децентралізація державної влади і місцеве самоврядування: поняття, суть та форми (види). *Право України*. 2005. № 1. С. 21- 25.

6. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. Київ. 2017. ч.1. 170 с.

7. Мохова Ю. Л. Співвідношення централізації та децентралізації в структурній організації державного управління *Державне управління: удосконалення та розвиток.* № 4. 2017. С. 81-89 URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1064(дата звернення 12.04. 2022).

8. Правдюк А.Л. Конституційно правове регулювання місцевого самоврядування в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент. Актуальні питання науки і практики.* Випуск 9. С. 135-148.

Аліна ШКРАБІЙ*
студентка 2 курсу,
факультету менеджменту та права,
Вінницького національного аграрного університету
Вінниця, Україна

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті обґрунтовано актуальність реформування системи державного управління та впливу вказаного процесу на модернізацію державної служби в Україні. Вказано на необхідність обґрунтування наслідків модернізації системи державної служби та формування позитивного іміджу державного службовця. Визначено фактори ускладнення процесу модернізації державної служби України. Зроблено висновок, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства державна служба постає, як складний інституціональний комплекс у процесі модернізації якого, варто активно використовувати мережеві організаційні структури, співпрацювати з громадянським суспільством через його інституції, всебічно підтримувати діалог органів державної влади з населенням та залучати його до прийняття управлінських рішень.*

Abstract. *The article substantiates the urgency of reforming the public administration system and the impact of this process on the modernization of the civil service in Ukraine. The necessity to substantiate the consequences of modernization of the civil service system and formation of a positive image of a civil servant is pointed out. Factors complicating the process of modernization of the civil service of Ukraine have been identified. It is concluded that at the present stage of development of Ukrainian society the civil service appears as a complex institutional complex in the process of modernization of which it is necessary to actively use network organizational structures, cooperate with civil society through its institutions, fully support public dialogue with the population. making managerial decisions.*

Вступ. В умовах динамічного наближення національної правової системи до міжнародних стандартів відбувається трансформація функціонування всієї публічної служби. Публічне управління здійснюють через професійну державну службу та службу в органах місцевого самоврядування, що є особливими інститутами сучасних розвинутих держав, у яких, зокрема, посадові особи місцевого самоврядування представляють добровільні територіальні громади, а державні службовці – державу загалом. Суспільне, правове, управлінське призначення державної служби полягає в забезпеченні якісного, ефективного, швидкого здійснення завдань і функцій держави на всій території шляхом професійного виконання державними службовцями покладених на них

* Науковий керівник к.ю.н., доцент кафедри права ВНАУ – Правдюк А.Л.

повноважень. В Україні професійна державна служба визначена Законом України «Про державну службу» (2015), який суттєво змінив попередній Закон України «Про державну службу» 1993 року. Проте чинне законодавство у сфері державної служби досі змінюють й уточнюють, що стосується передусім законодавства України, яким вносять зміни щодо перезавантаження влади, Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 року тощо.

Теоретичну основу дослідження становлять праці із загальної історії та історії держави і права вітчизняних науковців. До них належать В.Б. Авер'янов, А.М. Авторгов, Н.О. Армаш, Д.М. Бахрах, Ю.П. Битяк, Л.Р. Біла-Тіунова, Н.І. Білак, І.В. Болокан, О.Г. Бондар, О.П. Борисенко, І.Л. Бородіна, М.Ю. Віхляєв, Ш.Н. Гаджиєва, В.М. Гаращука, І.П. Голосніченко:. та ін. Окремі аспекти зазначеної проблематикидосліджували науковці Вінницького національного аграрного університету, а саме: Опольська Н.М., Оверковська Т.К., Правдюк А.Л.

Виклад основного матеріалу. Невіддільною складовою органів державної влади є персонал, професійні кадри – група службовців, за приналежністю відокремлена як відповідний вид професійної діяльності – державна служба. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про державну службу», цей вид діяльності визначено як «публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави» [1].

Саме кадри є важливим елементом системи державної служби. Державний професійний службовець є «обличчям» державної організації, тому його слова, дії та в певних випадках бездіяльність у суспільстві сприймають як реалізацію державної політики загалом. Формування професійної державної служби, управління її кадровим потенціалом – один із пріоритетних складників державного управління.

В нинішніх умовах послугами державних професійних службовців користуються всі країни незалежно від форми правління, державного устрою, політичного режиму.Запозичення позитивного досвіду розвитку та регулювання професіоналізму здійснення державної служби в європейських державах у законодавство України є не просто важливим, а першочерговим завданням. Питання професіоналізації державної служби є одним із пріоритетів для Кабінету Міністрів України.

Важливим етапом розвитку адміністративної реформи в Україні залишається вдосконалення інституту державної служби. Державні службовці – це особлива категорія працівників, головним завданням яких є створення сприятливих умов для забезпечення ефективної діяльності у різних сферах суспільної діяльності. Не менш важливою є роль державних службовців й у сфері захисту прав, свобод та законних інтересів громадян. Саме від прийняття ними кваліфікованих рішень залежить відновлення справедливості та визначення покарання осіб, що винні у порушенні правового статусу громадян. Одним із важливих питань у сфері функціонування державних службовців є принципи державної служби, оскільки вони є основоположними ідеями реалізації державної служби в Україні. Нині у зв'язку з розвитком та вдосконаленням

принципів держслужби, а також новим підходом до їх розуміння та визначення питання вивчення та аналізу новітніх принципів є особливо актуальним.

Аналізуючи спеціалізовану літературу, можна стверджувати, що термін «принципи державної служби» (від лат. «principium» – основні, найзагальніші, вихідні положення) означає основні риси, суттєві характеристики, зміст і значення самої державної служби. Принципи державної служби – це основоположні ідеї, настанови, які виражають об'єктивнізакономірності та визначають науково обґрунтовані напрями реалізації компетенції, завдань і функцій державної служби, повноваження державних службовців [2, с. 32]. Треба зазначити, що принципи – це завжди суб'єктивне поняття, оскільки воно формується людиною з урахуванням таких суттєвих чинників, як правова культура, досвід, основні положення правової системи, рівень розвитку законодавства тощо [3, с. 7]. Першочергова важливість принципів державної служби підтверджується тим, що насамперед вони закріплені в Конституції України (ст. 3, 17, 19 – відповідальність органів виконавчої влади (посадових осіб) за доручену справу перед людьми й державою, ст. 6 – поділ влади на законодавчу, виконавчу й судову, ст. 8 – верховенство права, ст. 17 – соціальний захист службовців, ст. 24 – рівність прав громадян перед законом, ст. 37 – політична нейтральність) [4].

Дослідження національного й іноземного досвіду дає підстави стверджувати, що першою ознакою, за якою може відбуватися систематизація принципів професійної державної служби, є врахування загальних особливостей, властивих усій системі державної служби. Такі особливості здебільшого визначені конституціями (писаними чи неписаними). Аналізуючи законодавство інших країн, Г. І. Леліков виокремлював такі загальні конституційні принципи державної служби: принципи верховенства конституції та законів над іншими нормативними актами, посадовими інструкціями під час виконання службовцями посадових обов'язків і забезпечення їхніх прав; принцип пріоритету прав і свобод людини й громадянина, безпосередньої їх дії, що зобов'язує державних службовців визнавати, дотримуватися, захищати права, свободи; принцип рівного доступу до державної служби тощо [5, с. 9-10].

Справді, такі загальні конституційні принципи професійної державної служби закріплено в конституціях різних держав. Проте це не є обов'язковим. Загальні конституційні принципи, зокрема такі, як верховенство права, законність, рівність, можна виокремити з інших конституційних норм. Наприклад, принцип верховенства конституції під час здійснення професійної державної служби закріплюють у конституціях на зразок української норми: конституція має найвищу юридичну силу, пріоритет перед іншими законами й підзаконними актами.

Наприклад, принцип верховенства конституції під час здійснення професійної державної служби закріплюють у конституціях на зразок української норми: конституція має найвищу юридичну силу, пріоритет перед іншими законами й підзаконними актами. Принцип захисту прав і свобод людини й громадянина державними службовцями логічно витікає з духу європейських конституцій, де права і свободи захищені законом і державними

службовцями як посадовими особами, представниками держави. Окреслені принципи державної служби притаманні більшості європейських конституцій, передбачено їх і в Основному Законі України. Конституційні принципи державної служби втілено в статтях 3, 8, 19, 35, 36 та інших Конституції нашої держави. Організаційно-правовими принципами професійної державної служби є принципи, закріплені в галузевому законодавстві, зокрема законах про професійну державну службу.

Науковець В.Я. Малиновський організаційно-правовими (або організаційно-функціональними) принципами вважає наступні: «єдність системи державної служби; політичну нейтральність державної служби; рівність доступу до державної служби; ієрархічність системи державної служби; уніфікованість державної служби; стабільність інституту державної служби; ефективність державної служби; систему заслуг» [6, с. 124].

Ми поділяємо думку дослідника, згідно з якою ці принципи відображають саме організаційно-функціональний характер державної служби: особливий порядок організаційного забезпечення діяльності апарату державних службовців, фінансування, матеріального та соціального забезпечення, здійснення функцій державної служби тощо. Деякі проблеми постають стосовно такого організаційно-функціонального принципу державної служби, як стабільність цього інституту. Проте це проблема не тільки інституту державної служби, а українського законодавства загалом. З іншого боку, часті зміни й доповнення в законодавстві про державну службу – реакція законодавця на суспільні, економічні, політичні, організаційні й інші трансформації, які вносять корективи в інститут державної служби.

У нашій державі впродовж тривалого часу діяв Закон України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 року (нині втратив чинність, крім окремих положень, а саме стаття 37). Відповідно до статті 3 цього Закону, державна служба ґрунтувалася на таких основних принципах: «служіння народу України; демократизму і законності; гуманізму і соціальної справедливості; пріоритету прав людини і громадянина; професіоналізму, компетентності, ініціативності, чесності, відданості справі; персональної відповідальності за виконання службових обов’язків і дисципліни; дотримання прав та законних інтересів органів місцевого і регіонального самоврядування; дотримання прав підприємств, установ й організацій, об’єднань громадян» [7]. У статті 3 Закону України «Про державну службу» від 17 листопада 2011 року (цей Закон також втратив чинність) принципи державної служби було визначено так: «верховенство права; патріотизм та служіння Українському народу; законність; рівний доступ до державної служби; професіоналізм; доброчесність; політична неупередженість; прозорість діяльності; персональна відповідальність державного службовця» [8].

Отже, принципи було майже цілком змінені, спільними для обох законів були лише дотримання прав, законність, персональна відповідальність, професіоналізм, служіння народу. Нині чинний Закон України «Про державну службу» проголошує в статті 4 такі принципи професійної державної служби: «верховенства права, законності, професіоналізму, патріотизму, доброчесності,

ефективності, забезпечення рівного доступу до державної служби, політичної неупередженості, прозорості, стабільності» [9].

Загалом Закон України «Про державну службу» фактично дублює положення Закону України «Про державну службу» від 17 листопада 2011 року, додаючи лише принципи ефективності, забезпечення рівного доступу до державної служби й стабільності. Зокрема, позитивним є законодавче закріплення забезпечення рівного доступу чоловіків і жінок до державної служби. Упровадження такого принципу зумовлено взятими Україною міжнародними зобов'язаннями щодо впровадження подальшої гендерної рівності, забезпеченням рівних можливостей доступу чоловіків та жінок до посад державної служби, недопущенням дискримінації в процедурах оплати праці, досягнення граничного віку перебування на державній службі.

Цілком погоджуємось з висновками О. Марушія про те, що принцип законності у діяльності органів публічного управління – це, по суті, основоположний принцип їхньої діяльності. Без встановлення надійних правових гарантій вільного і безпечного існування особи у суспільстві, не може відбуватися розвиток України у напрямку побудови демократичної правової держави. Саме цьому має сприяти неухильне дотримання органами публічного управління принципу законності, адже норми права, що приймаються суб'єктами виконавчо-розпорядчих повноважень, тільки тоді можуть бути підставою для поведінки громадян і організацій, коли вони відповідають положенням Конституції та законів України громадянами [10, с. 282].

Важливим при проходженні державної служби є дотримання принципу професіоналізму, який полягає у тому, що державний службовець правоохоронного органу повинен під час виконання посадових обов'язків діяти компетентно, об'єктивно і неупереджено. При цьому, професіоналізм відображається у належному освітньому рівні, відповідних особистих якостях та навиках, наявному досвіду роботи, компетенції та ін. Принципи професіоналізму випливає безпосередньо зі змісту Конституції України [11].

Адже, визначення її положеннями функції та завдання не можуть бути реалізовані без високопрофесійного державного апарату. Це стосується, усіх державних органів, в тому числі й правоохоронних. Фактично для державного службовця, який обіймає посаду в правоохоронному органі, діяльність із забезпечення виконання повноважень державних органів потрібно вважати професією, яка передбачає високу кваліфікацію, особливе вміння і майстерність, які службовець набуває й підтримує в результаті систематичної та безперервної освіти.

Термін «професіоналізм» означає глибоке й усебічне знання і володіння практичними навиками у сфері суспільно корисної діяльності. Це здатність ефективно реалізувати спеціальні професійні знання, уміння й навички, зумовлена особистісними рисами та компетенціями. Виклики сьогодення, а також технічних прогрес зумовлює постійне підвищення кваліфікаційних вимог до посад державного службовця. Сучасний посадовецьпрофесіонал повинен не тільки володіти певним комплексом знань у різних галузях, але й бути здатним

генерувати оригінальні ідеї і пропонувати неординарні підходи та способи вирішення питань.

Компетенція державного службовця включає повноваження, які здійснює державний службовець, які обумовлені займаною ним посадою. На думку О. О. Акімова, компетентність є динамічною категорією, яка виражається через практичну реалізацію професійних здібностей і ділових якостей конкретного службовця. У свою чергу, повноваженнями є конкретні завдання й обов'язки, які характеризуються розпорядництвом і наявністю адміністративних функцій [12, с. 6].

Наступним є принцип патріотизму, який означає, що кожен державний службовець має діяти в інтересах Української держави та з виявленням поваги до її атрибутів. Вказане відображено й у тексті Присяги державного службовця. Принцип патріотизму має глибоке практичне значення, від його дотримання державними службовцями залежить безпека держави в цілому. Патріотизм входить у систему обов'язкових ціннісних орієнтацій державних службовців, як професійно значимої цінності. Патріотизм як система властивостей особистості, включає три основні структури:

1) чуттєво-емоційну (зокрема, любов до Батьківщини; віра в можливості свого народу; гордість за приналежність до своєї нації; усвідомлення величі й ролі Батьківщини в історії; любов до національної культури; готовність до захисту Батьківщини; причетності до проблем держави й народу; взаємна прихильність індивідів у рамках етносу, соціальної групи; і інші);

2) духовно-ціннісну, що включає наступні показники систем цінностей особистості (зокрема, висока жертовність на благо Батьківщини; здатність ставити інтереси Батьківщини вище особистих; глибока повага духовно-моральної спадщини народу; вірність системі національно конфесіональних духовних цінностей; товариство й взаємодопомога);

3) практично-діяльністну, що включає практичні дії особистості, які відображає його патріотична свідомість (зокрема, готовність реально захищати інтереси Батьківщини з ризиком для життя; конкретне вираження патріотичної позиції в ході проведення виборів, опитувань, референдумів; перевага цінностей загальнодержавного рівня в системі ціннісних орієнтацій суспільства, соціальної групи, особистості; відповідність практичних дій заявленим цінностям і почуттям; усвідомленість національно-державних інтересів і відповідність їм масових соціальних дій у суспільстві) [13].

Відносно новим є принцип доброчесності, який динамічно впроваджується в службою діяльність суддів та працівників правоохоронних органів. Принцип доброчесності полягає у тому, що державний службовець правоохоронного органу має діяти виключно для захисту публічного інтересу, без спрямування цієї діяльності на забезпечення приватних інтересів при здійсненні своїх службових повноважень.

Що стосується принципу ефективності, то під ним слід розуміти обов'язок кожного державного службовця правоохоронного органу діяти з використанням оптимальних ресурсів для досягнення бажаного результату. Оцінка ефективності залежить від обраних критеріїв, основним з яких є виконання завдань і функцій

державної служби. При наявності різних варіантів поведінки, державних службовець правоохоронного органу повинен вибрати той, який є найефективнішим. Як правило, ефективність виконання обов'язків державного службовця правоохоронного органу можна визначити в кількісних показниках, наприклад виходячи із опрацьованих звернень, фактів оскарження прийнятих рішень та ін. Критерії ефективності становлять собою ознаки, сторони, прояви управління, аналізуючи які, можна визначати рівень і якість управління, його відповідність потребам та інтересам суспільства [14, с. 153]. Критерій ефективності управління визначається як рівень досягнення цілей управління, міра досягнення об'єктом управління бажаного стану [15, с.56-57]. Критерії ефективності становлять собою ознаки, сторони, прояви управління, аналізуючи які, можна визначати рівень і якість управління, його відповідність потребам та інтересам суспільства [16, с. 153].

Отже, аналіз новітніх принципів державної служби, закріплених у Законі «Про державну службу» дозволяє зробити висновок, що система цих важливих, основоположних ідей становить фундамент не тільки державної служби, але й цілого інституту публічної служби, який повинен зорієнтувати свої цілі на людину, враховувати ті потенційні можливості і ресурси, які є в суспільстві та в управлінському апараті. Вони повинні в обов'язковому порядку бути підґрунтям та враховуватися під час прийняття змін та доповнень до законодавства про державну службу та удосконалення правового статусу державного службовця і вирішення усіх професійних службових завдань.

Висновки. Підготовка державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування залишається гострою проблемою у процесах реформування всієї системи державної служби. Тому необхідно передбачати оновлення нормативно-правової бази, удосконалення освітньої бази професійної підготовки державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування, удосконалити та запровадити систему оцінювання та мотивації службовців, зробити її конкурентоздатною, запровадити механізми співпраці та координації між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування та закладами освіти, які здійснюють підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування.Можемо зазначити, що державний службовець повинен мати три обов'язкові якості:

1) мати особистий інтерес до розвитку організації (установи, підприємства і т. ін.), де він працює і глибоку внутрішню мотивацію до участі у діях, що визначаються керівництвом;

2) бути достатньо кваліфікованим і мати відповідні особистісні якості для того, щоб мати можливість займатися новою діяльністю;

3) нести відповідальність за результат (якщо не досягнута мета розвитку, суб'єкт отримує явні збитки).

Констатується доцільність впровадження моделі професійного розвитку державних службовців в умовах глобалізації. В основу якої закладено положення про те, що головна мета професійного розвитку – це створення таких умов в організації, коли персонал міг би гармонічно розвиватися, підвищувати свій

професійний, особистісно-творчий і соціальний (в тому числі і матеріальний) статус, що сприяло би стабільності і процвітанню самої організації. Умовно кажучи людина, яка перебуває на державній службі, опиняється в системі таких професійних відносин, де її кар'єрне просування напряму залежатиме від рівня її професійного розвитку.

Саме від професіоналізму публічних службовців, їхнього вміння приймати управлінські рішення залежить майбутнє України. Світовий досвід свідчить, що одним з ключових завдань процесу реформування публічної служби стає створення прямої кореляції між службовим просуванням і оплатою праці за рівнем кваліфікації службовця, його компетентністю та діловими якостями. Установлення такого зв'язку надає кожному публічному службовцю можливість підвищити зацікавленість і відповідальність за свій професійний розвиток.

Отже, процес професіоналізації є тією рушійною силою професійного розвитку публічної влади, завдяки якій досягається економічна та політична стабільність, відбувається прийняття і дотримання європейських цінностей розвитку громадянського суспільства. Враховуючи ці чинники, нехтування питанням професіоналізації є неприпустимим та може призводити до зниження авторитету органів державної влади й органів місцевого самоврядування, що проявляється у формалізації суспільно-владних відносин, незавершеності та неефективності проголошених реформ, низькій якості надання публічних послуг населенню, недовіри до влади тощо.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889- VIII. Офіційний вісник України. 2016. № 3. Ст. 149.

2. Ківалов С.В. Публічна служба в Україні : підручник. Одеса. : Фенікс, 2009. 688 с.

3. Ківалов С.В. Принципи державної служби у новому Законі «Про державну службу» *Актуальні проблеми держави і права*. 2018. С. 7–16

4. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.

5. Леліков Г.І. Організаційно-правові засади формування і функціонування державної служби в Україні : автореф. дис. … канд. юрид. наук. Харків, 1999. 20 с.

6. Малиновський В. Я. Державна служба: теорія і практика : навч. посіб. Київ :Атіка, 2003. 160 с

7. Про державну службу : Закон України від 16 груд. 1993 р. № 3723- XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 52. Ст. 490. (Закон втратив чинність на підставі Закону України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII, крім статті 37, що застосовується до осіб, зазначених у п. 10 і 12 розділу XI Закону від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII).

8. Про державну службу : Закон України від 17 листоп. 2011 р. № 4050-VI. *Офіційний вісник України.* 2012. № 4. Ст. 115. (Закон втратив чинність на підставі Закону України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII).

9. Про державну службу: Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889- VIII. *Офіційний вісник України.* 2016. № 3. Ст. 149.

10. Олексій Марушій Принцип законності у діяльності органів публічного управління. 2017 р. URL: http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13321/44.pdf.

11. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96- ВР2. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 01.04.2022).

12. Акімов О. О. Основні принципи державно-управлінської діяльності у системогенезній динаміці. Електронне видання «Державне управління: удосконалення та розвиток». URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2019/51.pdf.

13. Циганчук К.А. Патріотизм як цінність. *Соціальна педагогіка: теорія та практика.* 2011 р. №2. С. 4-11.

14. Державне управління: Навч. посіб. / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Васіна, Л.Ю. Гордієнко; За ред. А.Ф. Мельник. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Знання, 2004 р. 342 с.

15. Цвєтков В.В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). Х.: Право, 1996 р. 164 с.

16. Матвієнко П. В. Основні критерії та моделі оцінки ефективності державного управління. *Економіка та держава* № 6/2008. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2008/22.pdf (дата звернення 01.04.2022)